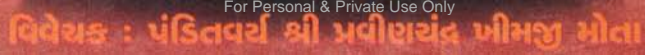

ભાગ-૩

પંચવસ્તુક પ્રકરણ

શબ્દશઃ વિવેચન

ભાગ-૩

❖ મૂળ ગ્રંથકાર તથા ટીકાકાર ❖

આસન્નપૂર્વાચાર્ય, યાકિનીમહત્તરાસૂત્ર, સૂરિપુરંદર
શ્રી હરિભદ્રસૂરિ મહારાજ

❖ આશીર્વાદાતા ❖

વ્યાખ્યાનવાચસ્પતિ, શાસનપ્રભાવક, સ્વ. પરમ પૂજ્ય આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા
ષડ્દર્શનવેત્તા, પ્રાવચનિકપ્રતિભાધારક
સ્વ. પ. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજ તથા વર્તમાન શ્રુતમર્મજ્ઞાતા વિદ્વાન
પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજ

❖ વિવેચનકાર ❖

પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

❖ સંપાદિકા ❖

સ્વ. પ. પૂ. આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્વિજય રામચંદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં સામ્રાજ્યવર્તી,
સ્વ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યભગવંત શ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજનાં આજ્ઞાવર્તિની
પ. પૂ. વિદુષી સા. શ્રી ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ.નાં શિષ્યસ્ત્રા પ. પૂ. સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.ના
વિનેયા સાધ્વીજી શ્રી કલ્પનંદિતાશ્રીજી

સંસ્થાના જ્ઞાનખાતામાંથી

આ પુસ્તક

જ્ઞાનભંડાર/શ્રીસંઘને

ભેટ આપેલ છે.

જિજ્ઞાસુ

❖ પ્રકાશક ❖

જિજ્ઞાસુ

પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, ફતેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩

❖ વિવેચનકાર ❖

પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

વીર સં. ૨૫૩૫ વિ. સં. ૨૦૬૫

આવૃત્તિ : પ્રથમ નકલ : ૨૫૦

મૂલ્ય : રૂ. ૨૪૦=૦૦

❖ આર્થિક સહયોગ ❖

૧. શ્રી મહાવીર શ્વેતાંબર મૂર્તિપૂજક જૈન સંઘ,
વિજયનગર, નારણપુરા, અમદાવાદ-૧૩.
૨. પરમતારક આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી
મહારાજના સ્વપ્નને ગીતાર્થગંગાના પ્રયત્નમાં સાકાર થતાં
જેઠ શ્રી રમણલાલ છગનલાલ ચેરીટેબલ ટ્રસ્ટ-નવસારી
તેમ જ રત્નત્રયી આરાધક સંઘ-નવસારીના જ્ઞાનખાતાની
ઉપજમાંથી રકમ મળેલ છે.

❖ મુખ્ય પ્રાપ્તિસ્થાન ❖

ગીતાર્થગંગા

પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી, ફતેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

❖ મુદ્રક ❖

નવરંગ પ્રિન્ટર્સ

આસ્ટોડીયા, અમદાવાદ-૧. ફોન : (મો.) ૯૪૨૮૫૦૦૪૦૧ (ઘર) ૨૬૬૧૪૬૦૩

❧ પ્રાપ્તિસ્થાન ❧

✦ અમદાવાદ :

ગીતાર્થ ગંગા

૫, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી,
ફતેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.
☎ (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૯૧૧, ૩૨૯૧૧૪૭૧

✦ મુંબઈ :

શ્રી નિકુંજભાઈ આર. ભંડારી

વિષ્ણુ મહલ, ત્રીજે માળે,
ગરવારે પેવેલીયનની સામે,
ડી-રોડ, ચર્ચગેટ, મુંબઈ-૪૦૦૦૨૦.
☎ (૦૨૨) ૨૨૮૧૪૦૪૮

શ્રી લલિતભાઈ ધરમશી

૩૦૨, ચંદનબાળા એપાર્ટમેન્ટ,
જવાહરલાલ નહેરૂ રોડ,
સર્વોદય પાર્શ્વનાથનગર, જૈન દેરાસરની પાછળ,
મુલુંડ (વેસ્ટ), મુંબઈ-૪૦૦૦૮૦.
☎ (૦૨૨) ૨૫૬૮૦૬૧૪, ૨૫૬૮૬૦૩૦

✦ સુરત :

ડૉ. પ્રફુલભાઈ જે. શેઠ

ડી-૧, અર્પણ એપાર્ટમેન્ટ,
બાબુનિવાસની ગલી,
ટીમલીયાવાડ, સુરત-૩૯૫૦૦૧.
☎ (૦૨૬૧) ૩૨૨૮૬૨૩

✦ Bangalore :

Shri Vimalchandji

C/o. J. Nemkumar & Co.
Kundan Market, D. S. Lane,
Chickpet Cross,
Bangalore-560053.
☎ (080) (O) 22875262, (R) 22259925

શ્રી નટવરભાઈ એમ. શાહ (આફ્રિકાવાળા)
ફ્લેટ નં. ૫૦૧, બ્લોક-એ, રિદ્ધિવિનાયક ટાવર,
વિજયનગર રેલ્વે કોસિંગની પાસે, નારણપુરા,
અમદાવાદ-૧૩.
☎ (૦૭૯) ૨૭૪૭૮૫૧૨

શ્રી હિમાંશુભાઈ એન. શેઠ

એ-૨/૪૧, અશોક સમ્રાટ, ત્રીજે માળે,
દક્ષતરી રોડ, ગૌશાળા લેન, બીના જ્વેલર્સની
ઉપર, મલાડ (ઈ.) મુંબઈ-૪૦૦૦૮૭.
☎ (૦૨૨) ૩૨૪૩૮૪૩૪
(મો.) ૯૩૨૨૨૬૪૮૫૧

✦ જામનગર :

શ્રી ઉદયભાઈ શાહ

C/o. મહાવીર અગરબત્તી વર્ક્સ,
C-૭, સુપર માર્કેટ, જયશ્રી ટોકીઝની સામે,
જામનગર-૩૬૧૦૦૧.
☎ (૦૨૮૮) ૨૬૭૮૫૧૩

✦ રાજકોટ :

શ્રી કમલેશભાઈ દામાણી

“જિનાજા”, ૨૭, કરણપરા,
રાજકોટ-૩૬૦૦૦૧.
☎ (૦૨૮૧) ૨૨૩૩૧૨૦

પ્રકાશકીય

“ગીતાર્થ ગંગા”નું મુખ્ય લક્ષ્ય તો આપણા ઉપકારી પૂર્વાચાર્યો જેવા કે પ. પૂ. આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ, પ. પૂ. ઉપાધ્યાયજી શ્રી યશોવિજયજી મહારાજ સાહેબ આદિ રચિત જૈનશાસ્ત્રોમાં પથરાયેલાં વિવિધ પરમાર્થભૂત તત્ત્વોનાં રહસ્યોનું નય, નિષ્કેપ, વ્યવહાર, નિશ્ચય સાપેક્ષ અર્થગાંભીર્યપૂર્ણ વિશ્લેષણ કરવાનું છે, જેથી શ્રી જૈનસંઘને તે તે પદાર્થોના સર્વાંગી બોધમાં સહાય મળે. આ કાર્ય અત્યંત વિસ્તારવાળું અને ગહન છે, ઘણાં સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો આમાં સહાય કરી રહ્યાં છે, અનેક શ્રાવકો અને શ્રાવિકાઓ પણ સૌં સૌને યોગ્ય કાર્યો સંભાળી રહ્યાં છે, તે અનુસાર કામ બહાર આવી રહ્યું છે અને ક્રમસર આવતું રહેશે. દરમિયાન શ્રી સંઘમાંથી જિજ્ઞાસુ મુમુક્ષુઓ તથા શ્રાવકો-શ્રાવિકાઓ તરફથી એવી માંગ વારંવાર આવે છે કે પ. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજ સાહેબનાં તથા પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબનાં જુદા જુદા વિષયો પરનાં અપાયેલાં વ્યાખ્યાનો તથા પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ મોતાએ વિવિધ શાસ્ત્રીય વિષયો પર કરેલાં વિવેચનો છપાવીને તૈયાર કરવામાં આવે તો સકળ શ્રી સંઘને ચોક્કસ લાભદાયી નીવડે. આવી વિનંતીઓને લક્ષ્યમાં રાખીને ટ્રસ્ટે નક્કી કર્યું છે કે આવાં વ્યાખ્યાનો તથા વિવેચનોનાં પુસ્તકો પ્રકાશિત કરવાં અને તેને માત્ર એક સંલગ્ન પ્રવૃત્તિ તરીકે સ્વીકારવી. આ કામ ગીતાર્થ ગંગાના મુખ્ય લક્ષ્યથી સહેજ ફટાય છે, બોધની વિવિધતા અને સરળતાની દૃષ્ટિએ પણ ભિન્ન પ્રકારે છે, છતાં તત્ત્વજિજ્ઞાસુ માટે હિતકારી હોવાથી તેમ જ અતિ માંગને કારણે ઉપર્યુક્ત વિનંતી લક્ષમાં રાખીને આ પ્રવૃત્તિ ચાલુ રાખેલ છે.

તત્ત્વજિજ્ઞાસુ જીવો માટે આવાં પુસ્તકો સમ્યક્ જ્ઞાન-દર્શન-ચારિત્રની આરાધનામાં ઉપયોગી થશે, તેવી આશા સહિત -

પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી,
ફતેહપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૭.

ટ્રસ્ટીગણ
ગીતાર્થ ગંગા

સર્વ હક્ક ગીતાર્થ ગંગા ટ્રસ્ટને આધીન છે.

ગીતાર્થ ગંગાના પ્રકાશનો

પ. પૂ. મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજ
(મોટા પંડિત મ. સા.)ના પ્રવચનના પુસ્તકો

૧. આશ્રવ અને અનુબંધ
૨. પુદ્ગલ વોસિરાવવાની ક્રિયા ;
૩. ચારિત્રાચાર

પ. પૂ. આ. ભ. શ્રીમદ્ વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજ
(પંડિત મ. સા.) કૃત, સંપાદિત અને પ્રવચનના પુસ્તકો

૧. શ્રાવકનાં બાર વ્રતોના વિકલ્પો
૨. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય
૩. કર્મવાદ કર્ણિકા
૪. સદ્ગતિ તમારા હાથમાં !
૫. દર્શનાચાર
૬. શાસન સ્થાપના
૭. અનેકાંતવાદ
૮. પ્રશ્નોત્તરી
૯. ચિત્તવૃત્તિ
૧૦. ચાલો, મોક્ષનું સારું સ્વરૂપ સમજીએ
૧૧. મનોવિજય અને આત્મશુદ્ધિ
૧૨. ભાગવતી પ્રવ્રજ્યા પરિચય
૧૩. ભાવધર્મ ભાગ-૧ (પ્રણિધાન)
૧૪. ભાવધર્મ ભાગ-૨ (પ્રવૃત્તિ, વિઘ્નજય, સિદ્ધિ, વિનિયોગ)
૧૫. જૈનશાસન સ્થાપના
૧૬. ચિત્તવૃત્તિ
૧૭. શ્રાવક કે બારહ વ્રત એવં વિકલ્પ
૧૮. લોકોત્તર દાનધર્મ “અનુકંપા”
૧૯. પ્રશ્નોત્તરી

૨૦. કુદરતી આફતમાં જૈનનું કર્તવ્ય
૨૧. ધર્મરક્ષા પ્રવચન શ્રેણી ભાગ-૧
૨૨. જૈનશાસન સ્વતંત્ર ધર્મ કે સંપ્રદાય ?
૨૩. જિનશાસન સ્વતંત્ર ધર્મ યા સંપ્રદાય ?
૨૪. Is Jaina Order Independent Religion or Denomination ?
૨૫. Status of religion in modern Nation State theory
૨૬. ગૃહજિનાલય મહામંગલકારી
૨૭. શ્રી ઉપધાન માર્ગોપદેશિકા

સંપાદક :- ય. પૂ. ગણિવર્ય શ્રી અરિહંતસાગરજી મહારાજ સાહબ

૧. પાશ્વિક અતિચાર

ગીતાર્થ ગંગા દ્વારા પ્રકાશિત અન્ય પુસ્તકોની યાદી

૧. શ્રી સમેતશિખરજીની સંવેદના	સંકલનકર્તા : જયોતિષભાઈ શાહ
૨. શ્રી નવપદ આરાધના વિધિ	સંકલનકર્તા : જયોતિષભાઈ શાહ
૩. સ્વતંત્ર ભારતમાં ધર્મ પરતંત્ર !!!!! (ગુજરાતી)	સંકલનકર્તા : ધર્મતીર્થ રક્ષા સમિતિ
૪. સ્વતંત્ર ભારત મેં ધર્મ પરતંત્ર !!!!! (હિન્દી)	સંકલનકર્તા : ધર્મતીર્થ રક્ષા સમિતિ
૫. Right to Freedom of Religion !!!!! (અંગ્રેજી)	સંકલનકર્તા : ધર્મતીર્થ રક્ષા સમિતિ
૬. 'રક્ષાધર્મ' અભિયાન (ગુજરાતી)	સંકલનકર્તા : ધર્મતીર્થ રક્ષા સમિતિ
૭. 'Rakshadharma' Abhiyaan (અંગ્રેજી)	સંકલનકર્તા : ધર્મતીર્થ રક્ષા સમિતિ

ગીતાર્થ ગંગા અંતર્ગત ગંગોત્રી ગ્રંથમાળા દ્વારા પ્રકાશિત ગ્રંથો

૧. ધર્મતીર્થ ભાગ-૧
૨. ધર્મતીર્થ ભાગ-૨

ગીતાર્થ ગંગા દ્વારા પ્રકાશિત વિવેચનના ગ્રંથો

વિવેચનકાર :- પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

૧. યોગવિંશિકા શબ્દશઃ વિવેચન
૨. અધ્યાત્મઉપનિષત્ પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન
૩. અધ્યાત્મમતપરીક્ષા શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૪. અધ્યાત્મમતપરીક્ષા શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૫. અધ્યાત્મમતપરીક્ષા શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩
૬. વિંશતિવિંશિકા શબ્દશઃ વિવેચન પૂર્વાર્ધ
૭. વિંશતિવિંશિકા શબ્દશઃ વિવેચન ઉત્તરાર્ધ
૮. આરાધક-વિરાધક ચતુર્ભંગી શબ્દશઃ વિવેચન
૯. સમ્યક્ત્વ ષટ્સ્થાન ચઉપર્ણ શબ્દશઃ વિવેચન
૧૦. અધ્યાત્મસાર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૧૧. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૧૨. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૧૩. કૂપદૃષ્ટાંત વિશદીકરણ શબ્દશઃ વિવેચન
૧૪. પંચસૂત્ર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧ (સૂત્ર ૧-૨)
૧૫. સૂત્રના પરિણામદર્શક ચત્વરેશ ભાગ-૧
૧૬. પંચસૂત્ર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨ (સૂત્ર ૩-૪-૫)
૧૭. સામાચારી પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૧૮. સામાચારી પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૧૯. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩
૨૦. દાનદ્વાત્રિંશિકા-૧ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૧. મિત્રાદ્વાત્રિંશિકા-૨૧ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૨. યોગશતક શબ્દશઃ વિવેચન
૨૩. પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૨૪. યોગભેદદ્વાત્રિંશિકા-૧૮ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૫. યોગવિવેકદ્વાત્રિંશિકા-૧૯ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૬. સાધુસામગ્ર્યદ્વાત્રિંશિકા-૬ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૭. ભિક્ષુદ્વાત્રિંશિકા-૨૭ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૮. દીક્ષાદ્વાત્રિંશિકા-૨૮ શબ્દશઃ વિવેચન
૨૯. યોગદૃષ્ટિની સજ્જાય શબ્દશઃ વિવેચન
૩૦. કેવલિભુક્તિવ્યવસ્થાપનદ્વાત્રિંશિકા-૩૦ શબ્દશઃ વિવેચન

૩૧. પાતંજલયોગલક્ષણવિચારદ્વાત્રિશિકા-૧૧ શબ્દશઃ વિવેચન
૩૨. જ્ઞાનસાર શબ્દશઃ વિવેચન
૩૩. સંયારા પોરિસી સૂત્રનો ભાવાનુવાદ અને હિંસાષ્ટક શબ્દશઃ વિવેચન
૩૪. જિનમહત્ત્વદ્વાત્રિશિકા-૪ શબ્દશઃ વિવેચન
૩૫. સમ્યગ્દષ્ટિદ્વાત્રિશિકા-૧૫ શબ્દશઃ વિવેચન
૩૬. યોગલક્ષણદ્વાત્રિશિકા-૧૦ શબ્દશઃ વિવેચન
૩૭. મુક્તિઅદ્વેષપ્રાધાન્યદ્વાત્રિશિકા-૧૩ શબ્દશઃ વિવેચન
૩૮. અપુનર્બંધકદ્વાત્રિશિકા-૧૪ શબ્દશઃ વિવેચન
૩૯. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૧
૪૦. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૪૧. યોગદષ્ટિસમુચ્ચય શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩
૪૨. અધ્યાત્મસાર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૪૩. અધ્યાત્મસાર શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩
૪૪. ચતિલક્ષણસમુચ્ચય પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન
૪૫. દૈવપુરુષકારદ્વાત્રિશિકા-૧૭ શબ્દશઃ વિવેચન
૪૬. તારાદિત્રયદ્વાત્રિશિકા-૨૨ શબ્દશઃ વિવેચન
૪૭. કુતર્કગ્રહનિવૃત્તિદ્વાત્રિશિકા-૨૩ શબ્દશઃ વિવેચન
૪૮. સદ્દષ્ટિદ્વાત્રિશિકા-૨૪ શબ્દશઃ વિવેચન
૪૯. પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૨
૫૦. માર્ગદ્વાત્રિશિકા-૩ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૧. દેશનાદ્વાત્રિશિકા-૨ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૨. જિનભક્તિદ્વાત્રિશિકા-૫ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૩. યોગાવતારદ્વાત્રિશિકા-૨૦ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૪. યોગમાહાત્મ્યદ્વાત્રિશિકા-૨૬ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૫. સજ્જનસ્તુતિદ્વાત્રિશિકા-૩૨ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૬. પૂર્વસેવાદ્વાત્રિશિકા-૧૨ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૭. ઈશાનુગ્રહવિચારદ્વાત્રિશિકા-૧૬ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૮. કલેશહાનોપાયદ્વાત્રિશિકા-૨૫ શબ્દશઃ વિવેચન
૫૯. વિનયદ્વાત્રિશિકા-૨૯ શબ્દશઃ વિવેચન
૬૦. શ્રી સીમંધરસ્વામીને વિનંતીરૂપ ૧૨૫ ગાથાનું સ્તવન શબ્દશઃ વિવેચન
૬૧. પ્રતિમાશતક શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩ના સંકલન-સંપાદનની વેળાએ અંતરોદ્ગાર

અનાદિકાળથી આ સંસારમાં અસહાય પરિભ્રમણ કરતા આ જીવને જ્યારે મોક્ષ અને મોક્ષના ઉપાયોની તાત્વિક જિજ્ઞાસા થાય છે, ત્યારે તે જીવ સુગુરુના સાંનિધ્યને પ્રાપ્ત કરીને તત્ત્વશ્રવણ કરે છે; અને તે વખતે યોગ્ય જીવ સર્વ અનર્થોના બીજભૂત એવા સંસારથી નિર્વેદ પામીને તેનાથી મુક્ત થવા તીર્થંકરથી પ્રણીત એવી સર્વસંગના ત્યાગરૂપ પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે. તે ગ્રહણ કરેલ પ્રવ્રજ્યાનું શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર પાલન કરવા માટે સાધુની ચક્રવાલ સામાયારીરૂપ આ 'પ્રતિદિનક્રિયા' વસ્તુ અતિ ઉપકારક છે. આથી આગમોમાંથી ઉદ્ધૃત કરેલા આ ૧૭૧૫ ગાથા પ્રમાણ વિરાટકાય પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં પૂજ્ય હરિભદ્રસૂરિ મહારાજાએ પ્રથમ 'પ્રવ્રજ્યાવિધાન' વસ્તુનું વિસ્તૃત નિરૂપણ કર્યા પછી બીજી 'પ્રતિદિનક્રિયા' વસ્તુનું નિરૂપણ કરેલ છે, જેનું વિવેચન પ્રસ્તુત ભાગ-૩માં કરવામાં આવેલ છે.

આ 'પંચવસ્તુક પ્રકરણ ભાગ-૩'માં 'પ્રતિદિનક્રિયા' નામની બીજી વસ્તુમાં આવતા સૂક્ષ્મ પદાર્થો સમજાવવા માટે, યોગ-અધ્યાત્મગ્રંથમર્મજ્ઞ પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈએ પોતાની અનોખી શૈલીમાં સચોટ-સુંદર વિવેચન કરી ગ્રંથના અંતર્નિહિત ભાવો જણાવવાનો પ્રયાસ કરેલ છે. આથી આ ગ્રંથ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાના અભિજ્ઞ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વર્ગને તો ઉપકારક બનશે જ, પરંતુ સંસ્કૃત-પ્રાકૃત ભાષાના અનભિજ્ઞ તત્ત્વજિજ્ઞાસુ વર્ગને પણ દિગ્દર્શનરૂપ બની રહેશે.

જોકે પ્રસ્તુત ગ્રંથનું અધ્યયન-સંકલન કરવાની મારામાં કોઈ યોગ્યતા નથી, તોપણ પરમ ભાગ્યોદયને વશ મને આ મહાપ્રમાણવાળા ગ્રંથના તત્ત્વોનો અધ્યાત્મરસિક પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ મોતા પાસે અભ્યાસ કરવાની સોનેરી તક સાંપડી અને આ શક્ય બન્યું, તેમાં અનેક પૂજ્યશ્રીઓની મારા ઉપર વરસી રહેલી મહાકૃપા જ કારણ છે.

સુવિશાલ ગચ્છાધિપતિ-કલિકાલકલ્પતરુ-બાલદીક્ષાસંરક્ષક-મહાન શાસનપ્રભાવક-આચાર્યદેવેશ શ્રીમદ્વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજાના વિદ્વાન શિષ્યરત્નો ખડ્ગદર્શનવિદ્-અધ્યાત્મગુણસંપન્ન-શુદ્ધમાર્ગપ્રરૂપક સ્વ. પરમ પૂજ્ય મુનિપ્રવર શ્રી મોહજિતવિજયજી મહારાજાના તથા નિપુણમતિસંપન્ન-સૂક્ષ્મતત્ત્વવિવેચક પરમ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજાના શ્રીમુખેથી વૈરાગ્યમય તાત્વિક પ્રવચનોના શ્રવણ દ્વારા સંસારથી વિરક્ત બનેલાં મારા સંસારી પક્ષે માતૃશ્રીએ (હાલમાં પ. પૂ. સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.નાં શિષ્યા સા. શ્રી ધ્યાનરુચિતાશ્રીજી મ. સા.એ) અમારામાં સુસંસ્કારોના સિંચન દ્વારા વૈરાગ્યનાં બીજ રોપ્યાં, જેના પ્રભાવે મને તથા મારા સંસારી પક્ષે ભાઈને (હાલમાં પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મ. સા.ના વિનેય મુનિશ્રી કેવલ્યજિતવિજયજી મ. સા.ને) બાલ્યવયમાં જ પ્રવ્રજ્યાગ્રહણના મનોરથ જાગ્યા, જે મનોરથ શાસનદેવની કૃપાથી પૂર્ણ થતાં, ભાઈને સન્માર્ગોપદેશક પરમ પૂજ્ય આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી (નાના પંડિત) મહારાજ સાહેબના પાદપદ્મમાં જીવન સમર્પિત કરવાનું સદ્ભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું, તેમ જ મને શતાધિક

શ્રમણીવૃંદના સમર્થસંચાલિકા વિદુષી સા. પૂજ્ય શ્રી ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ. સા.નાં વિનેયરત્ના પરમ પૂજ્ય સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.ના ચરણકમળમાં જીવન સમર્પણ કરવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત થયું. દીક્ષિત જીવનમાં વિદુષી સાધ્વીજી પૂજ્ય શ્રી ચંદ્રાનનાશ્રીજી મ. સા.એ કરી આપેલ અનુકૂળતા અનુસાર પરમ પૂજ્ય ગુરુમહારાજને જૈનશાસનના મહાન ગ્રંથોના કોર્ડિંગ વગેરે કાર્ય માટે મારે પણ અમદાવાદમાં સ્થિરતા કરવાનું થયું, તે દરમિયાન પૂ. ગુરુમહારાજની અસીમકૃપાથી પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ પાસે પંચવસ્તુક ગ્રંથની સંકલના કરવાનું સદ્ભાગ્ય મને પ્રાપ્ત થયું.

આ ગ્રંથના ગુજરાતી વિવેચનના પ્રૂફ સંશોધનાદિ કાર્યમાં શ્રુતોપાસક-શ્રુતપિપાસુ સુશ્રાવક શ્રી શાંતિલાલ શિવલાલ શાહનો વિશેષ સહયોગ પ્રાપ્ત થયો છે. તેઓએ પણ પોતાને આવા ઉત્તમ ગ્રંથરત્નના સ્વાધ્યાયની-વાંચનની અમૂલ્ય તક સાંપડી તે બદલ ધન્યતા અને ઉપકૃતતા અનુભવેલ છે.

આ અવસરે પ. પૂ. સા. શ્રી હિતરુચિતાશ્રીજી મ. સા. તથા પ. પૂ. સા. શ્રી જિતમોહાશ્રીજી મ. સા. પ્રમુખ સહવર્તી સાધ્વીજી ભગવંતોનો ઉપકાર પણ વિસરાય તેમ નથી. તેઓએ મારી પાસે અન્ય કોઈ કાર્યની અપેક્ષા ન રાખતાં મને જ્ઞાન-ધ્યાનની અનુકૂળતા કરી આપી છે, તે બદલ તેઓની હું ઋણી છું.

વિશેષ ઉપકારી પ્રતિ ચત્કિંચિત્ કૃતજ્ઞતા દાખવવાનો અમૂલ્ય અવસર :

આમ તો હું અનેક ઉપકારીઓના ઉપકારને ઝીલીને મારી નાનીશી ઉંમરમાં પ્રસ્તુત વિશાળકાય ગ્રંથનું સંકલન કરવા સમર્થ બની છું, છતાં મને બૌદ્ધિક દૃષ્ટિએ આટલા સ્તર સુધી પહોંચાડવામાં અત્યાર સુધી મારા જીવનમાં મુખ્યતથા ચાર વ્યક્તિઓનો સિંહફાળો છે, તે હું કોઈપણ કાળે ભૂલી શકું તેમ નથી અને તેની અહીં નોંધ લેતાં પરમ ઉપકૃતતાની લાગણીઓ અનુભવું છું.

(૧) ધર્મતીર્થરક્ષક-ભાવતીર્થપ્રાપક-અધ્યાત્મગુણસંપન્ન પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબ, જેઓએ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી છવાયેલ મારા અંતરમાં ઉપદેશરૂપી ચિનગારી દ્વારા જ્ઞાનરૂપી દીપકનું ટમટમિયું પ્રગટાવ્યું અને જેઓ પાસેથી મને મારી પ્રાથમિક કક્ષામાં પહેલવહેલા ૧૪૪૪ ગ્રંથના કર્તા પરમ પૂજ્ય આ. શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજ તથા જૈનતાર્કિકશિરોમણી મહામહોપાધ્યાય પરમ પૂજ્ય શ્રી યશોવિજયજી મહારાજનું શુભનામ સાંભળવા મળ્યું, તેઓશ્રીની મહાનતાનો બોધ થયો, તેમ જ તેઓશ્રી દ્વારા રચાયેલા કષ-છંદ-તાપથી શુદ્ધ શાસ્ત્રોનાં નામો તથા પદાર્થો શ્રવણગોચર થયા. તે સિવાય પણ પ. પૂ. આચાર્ય ભગવંત શ્રીમદ્વિજય યુગભૂષણસૂરીશ્વરજી મહારાજ સાહેબે મારા પર કરેલા સંયમજીવનમાં સ્થિરીકરણ આદિ અન્ય સેંકડો ઉપકારોને હું જીવનભર વિસરી શકું તેમ નથી.

(૨) સદ્જ્ઞાનપિપાસુ-કલ્યાણાભિલાષિણી-યોગક્ષેમકારિણી પ. પૂ. ગુરુવર્યા સા. શ્રી ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા., જેઓએ મને પ્રવ્રજ્યા આપવા દ્વારા મારી સર્વ જવાબદારી પોતાના શિર ઉપર લીધી, મને વાત્સલ્ય આપીને તેમ જ મારા અનેક અપરાધોની ક્ષમા આપીને પણ મને શ્રુતાભ્યાસ કરાવ્યો, પંડિતવર્ય શ્રી પ્રવીણભાઈ પાસે અધ્યયન કરવા જવાની પ્રેરણા/અનુજ્ઞા આપી, ઇત્યાદિ પૂ. ગુરુવર્યાશ્રીએ મારા પર કરેલા અનેક ઉપકારો બદલ તેઓશ્રીની હું ઋણી છું.

(૩) સ્વાધ્યાયરસિક પ. પૂ. સા. શ્રી ધ્યાનરુચિતાશ્રીજી મ. સા., જેઓ સંસારીપક્ષે મારી સાથે માતૃત્વનો સંબંધ ધરાવનાર છે, તેઓએ સંસારના અનેક ઝંઝાવાતો વચ્ચે પણ પોતાનાં બન્ને સંતાનોને માત્ર ભૌતિક દૃષ્ટિએ જ નહીં પરંતુ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ જ્ઞાનાદિથી સંપન્ન કર્યાં અને ઉત્તમ સંસ્કારોનું સિંચન કર્યું, એટલું જ નહીં પરંતુ પ્રવ્રજ્યા અપાવવા સુધીનો અથાગ પુરુષાર્થ કર્યો, અને ઉત્તમ ગુરુની શોધ કરીને પોતાના ભવિષ્યની પણ ચિંતા કર્યા વગર પોતાની બે આંખ સમાન બંને સંતાનોને ગુરુવરના ચરણે સમર્પિત કરીને પોતાના ‘માતૃત્વ’પદને ધન્ય બનાવ્યું, અને અંતે સ્વયં પણ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરીને સદા માટે ગુરુચરણ અંતેવાસી બન્યાં. જગતમાં આવી માતાઓ વિરલ જ હોય છે. આથી તેઓના પણ ઉપકારનો મહારાશિ મારા શિર પર સદા રહેશે.

(૪) અસંગભાવપ્રિય પંડિતવર્ય સુશ્રાવક શ્રી પ્રવીણભાઈ મોતા, જેઓએ મારા અજ્ઞાનભર્યા, અવિવેકભર્યા વર્તનની પણ ઉપેક્ષા કરીને, પોતાનાં સમય-શક્તિનો ભોગ આપીને મને અધ્યાપન દ્વારા સંપન્ન કરી. તેઓના તે ઉપકારને સ્મૃતિપથમાં લાવીને તેઓશ્રીનો હું અત્યંત આભાર માનું છું.

★ પ્રસ્તુત ભાગ-૨માં ગાથા ૩૯૯થી ૪૦૫માં સ્થંડિલના ૧૦૨૪ ભાંગા રચવાની પદ્ધતિ બતાવેલ છે, તે પદ્ધતિ પ્રમાણે પરિશિષ્ટ-૧માં જે ૧૦૨૪ ભાંગા રચીને બતાવેલ છે, તે ભાંગા બનાવવાનું કાર્ય મારા પૂજ્ય ગુરુમહારાજે પોતાના ઘણા સમય-શક્તિનો ભોગ આપીને કરેલ છે.

❖ શુભં ભવતુ ❖

વિ. સં. ૨૦૬૫, કા. સુદ-૫, જ્ઞાનપંચમી
તા. ૩-૧૧-૨૦૦૮, સોમવાર
ગીતાર્થગંગા,
પ, જૈન મર્ચન્ટ સોસાયટી,
ફતેહપુરા રોડ, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.

પરમ પૂજ્ય, પરમતારક, પરમારાધ્યપાદ આચાર્યદેવેશ
શ્રીમદ્વિજય રામચન્દ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજનાં
સામ્રાજ્યવર્તી, સ્વ. ગચ્છાધિપતિ આચાર્યભગવંત
શ્રી હેમભૂષણસૂરિ મહારાજનાં આજ્ઞાવર્તિની
પ. પૂ. સા. ચંદ્રાલનાશ્રીજી મ. સા.નાં શિષ્યરત્ના
પ. પૂ. સા. ચારુનંદિતાશ્રીજી મ. સા.ના શિષ્યા
સાધ્વીજી કલ્પનંદિતાશ્રીજી

: પંચવસ્તુક ગ્રંથરત્ન અંતર્ગત દ્વિતીય પ્રતિદિનક્રિયા વસ્તુના પદાર્થોની સંક્ષિપ્ત સંકલના :

પંચવસ્તુક પ્રકરણ ભાગ-૨માં આઠ દ્વારો બતાવાયા છે. હવે આગળના બે દ્વારો પ્રસ્તુત ભાગમાં બતાવાય છે.

(૯) સ્થંડિલ દ્વાર : સ્થંડિલ એટલે અન્ય જીવોને પીડા ન કરે તેવો પ્રાસુક-નિર્દોષ ભૂમિનો વિભાગ. સાધુ મળાદિ વિસર્જન કરવા માટે વસતિથી બહારની ભૂમિમાં જાય ત્યારે તે ભૂમિમાં મળાદિ વિસર્જન કરવા માટે કેવા ભાગમાં બેસવું ? જેથી કોઈ જીવની હિંસા ન થાય, કોઈ જીવને પીડા ન થાય, જિનશાસનનું લાઘવ ન થાય, સાધુઓ અનુચિત પ્રવૃત્તિ કરનારા છે તેવો લોકોને ભ્રમ ન થાય, અને તે માટે શું ઉચિત વિવેક કરવો ? અર્થાત્ ભૂમિના કયા વિભાગમાં મળાદિનો ત્યાગ કરવો ? તે સર્વનો બોધ કરાવવા અર્થે પ્રસ્તુત દ્વારમાં સ્થંડિલનાં અર્થાત્ શુદ્ધ ભૂમિનાં, ૧૦ વિશેષણો બતાવવાપૂર્વક ૧૦૨૪ ભાંગા દર્શાવવામાં આવ્યા છે, તેમ જ તે વિષયક ઉત્સર્ગ-અપવાદની ઉચિત વિચારણા દર્શાવવામાં આવેલ છે. ત્યારપછી તેવી શુદ્ધ ભૂમિમાં કઈ દિશામાં બેસીને મળાદિનો ત્યાગ કઈ વિધિથી કરવો ? એ સર્વ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ગાથા ૩૯૯થી ૪૩૩માં વર્ણવેલ છે.

(૧૦) આવશ્યક આદિ દ્વાર : આવશ્યકઆદિ એટલે સાધુ દ્વારા પ્રતિદિન સવાર-સાંજ કરાતી પ્રતિક્રમણાદિની ક્રિયા. સાધુ પડાવશ્યકમય પ્રતિક્રમણની ક્રિયા દરમિયાન દરેક સૂત્ર અને અર્થમાં કઈ રીતે ઉપયુક્ત રહે છે ? તેમ જ અતિચારોના આલોચનથી, પ્રતિક્રમણથી અને કાયોત્સર્ગથી દિવસ દરમિયાન થયેલી સૂક્ષ્મ પણ સ્ખલના સાધુ કઈ રીતે દૂર કરે છે ? તે સર્વનો માર્ગાનુસારી સૂક્ષ્મ બોધ પ્રસ્તુત આવશ્યક દ્વારના અધ્યયનથી થાય છે. માટે સાધુએ કે શ્રાવકે કેવા પ્રકારના અધ્યવસાય ઉલ્લસિત કરવાપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરવું જોઈએ ? તેનું પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ગાથા ૪૪૫થી ૫૫૩માં વર્ણન કરેલ છે.

વળી સાધુ જેમ સામાયિક ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી ગ્રહણ કરે છે, તેમ પચ્ચક્રખાણ ત્રિવિધ-ત્રિવિધથી કેમ ગ્રહણ કરતા નથી ? , વળી સાધુ અલ્પકાલીન પચ્ચક્રખાણમાં આગારો કેમ રાખે છે ? અને જાવજીવના સામાયિકમાં આગારો કેમ નથી રાખતા ? , વળી પચ્ચક્રખાણ ચારે પ્રકારના આહારાદિમાંથી ત્રિવિધાદિ ભેદથી ગ્રહણ કરાતું હોવા છતાં સમભાવની વૃદ્ધિનું કારણ કઈ રીતે બને છે ? , વળી સામાયિકનો પરિણામ શું છે ? અને પચ્ચક્રખાણનો પરિણામ શું છે ? તે સર્વનું રહસ્ય પ્રસ્તુત દ્વારમાં કરેલ વિશદ ચર્ચાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

અહીં દશમા ‘આવશ્યકાદિ’ દ્વારમાં રહેલ આદિ પદથી પ્રાપ્ત એવી કાલગ્રહણ વગેરે સાંજના પ્રતિક્રમણ પછી કરવાની સર્વ ક્રિયા ગ્રંથકારે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં સાક્ષાત્ બતાવી નથી, પરંતુ નિશીથસૂત્ર, આવશ્યકસૂત્ર આદિ ગ્રંથોમાંથી તે સર્વ ક્રિયા જાણી લેવાનો ગાથા ૪૯૩માં અતિદેશ કરેલ છે.

આ રીતે પ્રતિદિનક્રિયા નામની બીજી વસ્તુનાં દશ દ્વારોનું વર્ણન પૂરું થયા પછી ગાથા ૫૫૪માં ગ્રંથકારે દર્શાવેલ છે કે પ્રસ્તુત વસ્તુમાં સવારના પડિલેહણથી માંડીને સાંજના પ્રતિક્રમણ સુધીની જે દૈનિક સાધ્વાચારની ક્રિયાઓ બતાવી, અને સાંજના પ્રતિક્રમણથી માંડીને સવારના પ્રતિક્રમણ સુધીની જે રાત્રિક સાધ્વાચારની

ક્રિયાઓ બતાવી, તે સર્વ પ્રતિદિવસ કરવાની ક્રિયાઓ દરમિયાન વચ્ચે વચ્ચે જ્યારે જ્યારે અવકાશ મળે ત્યારે ત્યારે સાધુ સ્વાધ્યાય કરે છે.

વળી તે સ્વાધ્યાયની ક્રિયા માત્ર સૂત્ર ગોખવારૂપ નથી કે માત્ર સૂત્રાર્થનો બોધ કરવારૂપ પણ નથી, પરંતુ સ્વાધ્યાયની ક્રિયાથી તે સાધુને આત્મહિતનું પરિજ્ઞાન થાય છે, ભાવસંવરની વૃદ્ધિ થાય છે, નવો નવો સંવેગ ઉત્પન્ન થાય છે, સંયમમાર્ગમાં નિષ્પ્રકંપતા આવે છે, તેવો સ્વાધ્યાય અભ્યંતર તપરૂપ બને છે, જેના કારણે નિર્લેપતાની વૃદ્ધિ થવાથી કર્મોની નિર્જરા થાય છે, અને સ્વાધ્યાયના બળથી થયેલા સન્માર્ગના સૂક્ષ્મ બોધ દ્વારા તે સાધુ અન્ય યોગ્ય જીવોને ઉપદેશ આપીને સન્માર્ગમાં અવતાર કરી શકે છે. આ જણાવવા માટે ગ્રંથકારશ્રીએ ગાથા પપપથી પદ્દમાં સ્વાધ્યાયથી થતા સાત ગુણોનું વર્ણન કરેલ છે.

ત્યારપછી સૂત્રદાનના વિષયમાં શાસ્ત્રીય મર્યાદાનો માર્ગાનુસારી બોધ કરાવવા અર્થે ગ્રંથકારે ગાથા ૫૭૦માં સૂત્રદાનવિષયક વિધિનાં મુખ્ય ચાર દ્વારો બતાવીને ગાથા ૬૦૮ સુધી તેનું વિસ્તારથી વર્ણન કરેલ છે. તેથી કેવા શિષ્યોને સૂત્રદાન કરવું જોઈએ ?, યોગ્ય પણ શિષ્યોને સંયમપર્યાયનાં કેટલાં કેટલાં વર્ષો વ્યતીત થયા પછી કયાં કયાં સૂત્ર ભણાવવાં જોઈએ ?, કયા કયા સૂત્રને આશ્રયીને, કયું કયું તપ કરાવવા આદિ વિધિપૂર્વક શિષ્યોને સૂત્ર આપવાં જોઈએ ? અને શિષ્યોએ પણ કેવા ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવાં જોઈએ ? તે સર્વનું યથાર્થ જ્ઞાન થાય છે.

આનાથી એ ફલિત થાય કે માત્ર ભણવા માટે તત્પર જીવને શાસ્ત્રો ભણાવાય તેવો નિયમ નથી, પરંતુ શાસ્ત્રો ભણાવતાં પૂર્વે શ્રોતાની ભણવા માટેની યોગ્યતા આદિની વિચારણા કરવી આવશ્યક છે; અને આ પ્રકારની સૂત્રદાનની મર્યાદા પાછળ શું પ્રયોજન છે ? તેનો પ્રસ્તુત ‘સૂત્રદાનવિચાર’ દ્વારાથી વિશદ બોધ થાય છે.

છન્નસ્થતાને કારણે પ્રસ્તુત ગ્રંથના લખાણમાં વીતરાગ ભગવંતની આજ્ઞાવિરુદ્ધ કે ગ્રંથકારશ્રીના આશયવિરુદ્ધ જાણતાં કે અજાણતાં કંઈ પણ લખાણ થયું હોય તો તે બદલ ત્રિવિધે ત્રિવિધે મિચ્છા મિ દુક્કડં માંગું છું.

વિ. સં. ૨૦૬૫, કા. સુદ-૫, જ્ઞાનપંચમી
તા. ૩-૧૧-૨૦૦૮, સોમવાર
૩૦૨, વિમલવિહાર, સરસ્વતી સોસાયટી,
પાલડી, અમદાવાદ-૭.

— પ્રવીણચંદ્ર ખીમજી મોતા

અનુક્રમણિકા

ગાથા નં.	વિષય	પાના નં.
૩૯૯ થી ૪૩૩	નવમું સ્થંડિલ દ્વાર.	૧-૪૮
૩૯૯-૪૦૦.	પ્રથમ સ્થંડિલનાં દશ વિશેષણોનાં નામો.	૧-૨
૪૦૧-૪૦૨.	પ્રથમ સ્થંડિલનાં દશ વિશેષણોનો પરસ્પર સંયોગ કરવાથી પ્રાપ્ત થતા ૧૦૨૪ ભાંગા ગણવાની પ્રથમ પદ્ધતિ.	૨-૫
૪૦૩ થી ૪૦૫.	૧૦૨૪ ભાંગા ગણવાની બીજી પદ્ધતિ.	૫-૮
૪૦૬ થી ૪૨૪.	પ્રથમ સ્થંડિલનાં દશ વિશેષણોનું સ્વરૂપ.	૮-૩૬
૪૨૫ થી ૪૨૯.	સંજ્ઞા વોસિરાવવાની વિધિ.	૩૬-૪૩
૪૩૪.	સંજ્ઞાભૂમિથી આવ્યા પછી સાધુનું કર્તવ્ય.	૪૮-૪૯
૪૩૫ થી ૪૩૮.	સાંજની પડિલેહણાનું સંક્ષિપ્ત સ્વરૂપ.	૪૯-૫૩
૪૩૯.	પડિલેહણા થયા પછી સાધુનું કર્તવ્ય.	૫૩
૪૪૦ થી ૪૪૨.	માંડલાનું સ્વરૂપ અને માંડલા કરવાનો કાળ.	૫૪-૫૭
૪૪૩-૪૪૪.	ગીતાર્થ દ્વારા કરાતી ઘોષણાનું સ્વરૂપ.	૫૭-૫૯
૪૪૫ થી ૬૦૮.	દશમું આવશ્યકાદિ દ્વાર.	૫૯-૨૬૮
૪૪૫ થી ૫૫૩.	આવશ્યકની વિધિ.	૫૯-૨૦૯
૪૪૫ થી ૪૯૨.	દૈવસિક પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ.	૫૯-૧૧૬
૪૭૫ થી ૪૭૭.	આચરિત કલ્પનું સ્વરૂપ.	૯૨-૯૬
૪૯૩.	પ્રાદોષિક ક્રિયાને વિશેષ સૂત્રથી જાણવાનો કરેલ અતિદેશ.	૧૧૬-૧૧૭
૪૯૪ થી ૫૫૩.	રાત્રિક પ્રતિક્રમણનું સ્વરૂપ.	૧૧૭-૨૦૯
૫૦૫ થી ૫૩૯.	સાધુઓ સવારે ગુરુ પાસે પચ્ચક્રખાણ કઈ રીતે ગ્રહણ કરે ? તેનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ.	૧૨૮-૧૯૧
૫૦૬ થી ૫૧૧.	પચ્ચક્રખાણમાં ગ્રહણ કરાતા આગારોનાં નામ તથા તેઓનું સ્વરૂપ.	૧૨૯-૧૪૭
૫૧૨ થી ૫૧૬.	પચ્ચક્રખાણમાં આગારો રાખવાનું પ્રયોજન.	૧૪૭-૧૫૩
૫૧૭.	પચ્ચક્રખાણમાં રખાતા આગારોને આશ્રયીને પૂર્વપક્ષી દ્વારા અપાતી આપત્તિ.	૧૫૩-૧૫૪
૫૧૮ થી ૫૨૨.	તે આપત્તિનું ગ્રંથકાર દ્વારા નિરાકરણ.	૧૫૪-૧૬૫
૫૧૮-૫૧૯.	સામાયિકનું પારમાર્થિક સ્વરૂપ.	૧૫૪-૧૫૮
૫૨૦.	સામાયિકની મરણજયથી અધ્યવસિત એવા સુભટના ભાવ સાથે હીનજ્ઞાતથી કરેલ તુલના.	૧૫૮-૧૬૧

ગાથા નં.	વિષય	પાના નં.
૫૨૩ થી ૫૨૭.	સામાયિકની સુભટભાવ સાથે કરેલ તુલનાનું ભાવન, તેમ જ સ્પષ્ટીકરણ.	૧૬૫-૧૭૪
૫૨૮ થી ૫૩૦.	ત્રિવિધાદિ ભેદથી પચ્ચક્ષ્માણના ગ્રહણનો નિષેધ કરનાર દિગંબરાદિ મતનું ગ્રંથકાર દ્વારા કરાતું ઉદ્ભાવન, તથા ગ્રંથકાર દ્વારા કરાતો તે મતનો પરિહાર.	૧૭૪-૧૭૮
૫૪૦.	વૈયાવચ્ચ કરવાની વિધિ.	૧૮૧-૧૮૩
૫૪૧ થી ૫૪૩.	વૈયાવચ્ચથી પ્રાસંગિક ભોગની પ્રાપ્તિ અને પરંપરાએ મોક્ષરૂપ ફળની પ્રાપ્તિ. તેમાં ભરતચક્રવર્તીનું દંષ્ટાંત.	૧૮૩-૧૮૬
૫૪૪-૫૪૫.	બે પ્રકારના દ્રવ્યમાર્ગની ઉપમા દ્વારા દર્શાવેલ બે પ્રકારના ભાવમાર્ગનું સ્વરૂપ.	૧૮૬-૧૮૮
૫૪૬ થી ૫૫૦.	ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષ્માણને શુદ્ધ કરવાનો ઉપાય.	૧૮૮-૨૦૫
૫૫૧.	શુદ્ધ પચ્ચક્ષ્માણનું નિર્વાણરૂપ ફળ.	૨૦૫-૨૦૬
૫૫૩.	સાધુને રાત્રિક પ્રતિક્રમણના અંતે ગુરુ પાસે બહુવેલના બે આદેશ માંગવાનું પ્રયોજન.	૨૦૮-૨૦૯
૫૫૪.	સાધુને પ્રતિદિન સાધ્વાચારની સર્વ ક્રિયાઓ દરમિયાન વચ્ચે વચ્ચે સ્વાધ્યાય કરવાની વિધિ.	૨૦૯-૨૧૦
૫૫૫ થી ૫૬૬.	સાધુને સ્વાધ્યાયથી થતા સાત ગુણોનું વર્ણન.	૨૧૦-૨૨૩
૫૬૭ થી ૫૬૮.	અવિધિથી સ્વાધ્યાય કરવામાં પ્રાપ્ત થતા અનર્થોનું સ્વરૂપ.	૨૨૩-૨૨૬
૫૭૦ થી ૬૦૮.	આદિ પદથી પ્રાપ્ત સૂત્રદાનવિચાર દ્વાર.	૨૨૬-૨૬૮
૫૭૧ થી ૫૮૦.	અયોગ્ય જીવોને ઉપરના-ઉપરનાં ગુણસ્થાનો આપવાનો કરેલ પ્રતિષેધ.	૨૨૮-૨૩૮
૫૮૧ થી ૫૮૮.	સંયમજીવનના કેટલા પર્યાયમાં કયાં સૂત્ર સાધુને આપવાં ? તે વિષયક વિધિનું નિરૂપણ.	૨૩૮-૨૪૩
૫૮૦ થી ૫૮૩.	આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષોનું સ્વરૂપ.	૨૪૪-૨૪૮
૫૮૬-૫૮૭.	વિધિપૂર્વક સૂત્રના દાનમાં પ્રાપ્ત થતા લાભો.	૨૫૦-૨૫૨
૫૮૮ થી ૬૦૮.	સૂત્રદાનને યોગ્ય શુદ્ધ ગુરુનું સ્વરૂપ.	૨૫૩-૨૬૮
૬૦૯.	બીજી વસ્તુનો ઉપસંહાર તથા ત્રીજી વસ્તુના કીર્તનની પ્રતિજ્ઞા.	૨૬૮-૨૬૯
	પરિશિષ્ટ	૧-૩૩

આમુખ

- (૧) રજોહરણનું ચિત્ર સાધુનું લિંગ સૂચવે છે.
- (૨) તેની અંદર રહેલ સાધુનું ચિત્ર પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં દર્શાવેલ પ્રતિદિનક્રિયાના આરાધક સાધુ હોય છે એમ જણાવે છે.
- (૩) રજોહરણમાંથી નીકળતાં કિરણો સાધુલિંગનો પ્રભાવ બતાવે છે.

★ આઠેય વિભાગોમાં જે જુદાં જુદાં ચિત્રો છે, તે સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી સાધુ પ્રતિદિવસ સંવેગપૂર્વક સાધ્યાચારની સ્વાધ્યાયાદિ ભિન્ન ભિન્ન ક્રિયાઓ કરે છે એમ દર્શાવે છે. તે આ પ્રમાણે :

૧. રજોહરણની ઉપર ડાબી બાજુના પ્રથમ ચિત્રમાં આચાર્ય ભગવંત સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતોને વાચના આપી રહ્યા છે.
 ૨. ત્યારપછીના બીજા ચિત્રમાં આચાર્ય ભગવંત સ્વયં શાસ્ત્રલેખન કરીને તથા અન્ય સાધુ-સાધ્વીજી ભગવંતો પાસે શાસ્ત્રલેખન કરાવીને જ્ઞાનભંડાર સમૃદ્ધ કરી રહ્યા છે.
 ૩. ત્યારપછીના ત્રીજા ચિત્રમાં સંઘાટક સાધુ ઊંચ-નીચ કુલોમાં ભિક્ષાટન કરતાં કોઈક શ્રાવકના ઘરે નિર્દોષ ભિક્ષા વહોરી રહ્યા છે.
 ૪. ત્યારપછીના ચોથા ચિત્રમાં સાધુઓ વિહાર કરી રહ્યા છે.
 ૫. ત્યારપછીના પાંચમા ચિત્રમાં ગીતાર્થ મહાત્મા રાજદરબારમાં રાજા સમક્ષ અન્ય સંન્યાસીઓ સાથે શાસ્ત્રવાદ કરી રહ્યા છે.
 ૬. ત્યારપછીના છઠ્ઠા ચિત્રમાં ભિક્ષાટનથી પાછા ફરેલા સાધુ પોતે વહોરેલ ભિક્ષા ગુરુભગવંતને બતાવી રહ્યા છે.
 ૭. ત્યારપછીના સાતમા ચિત્રમાં ગામની બહારના ઉદ્યાનમાં રહેલા સાધુઓને વંદન કરવા આવેલા રાજા-રાણીને ગુરુભગવંત આશીર્વાદ આપી રહ્યા છે.
 ૮. ત્યારપછીના આઠમા ચિત્રમાં કોઈ મુનિભગવંત કાઉસસગગધ્યાન કરી રહ્યા છે.
- આ સર્વ ચિત્રો સંયમજીવનમાં કરાતી અલગ અલગ ધર્મક્રિયાને દર્શાવનારાં છે.

द्वितीयम् प्रतिदिनक्रियावस्तुकम्

ॐ ह्रीं अर्हं नमः ।
ॐ श्रीशङ्खेश्वरपार्श्वनाथाय नमः ।
ऐं नमः ।

याकिनीमहत्तराधर्मपुत्र-सुगृहीतनामधेय-श्रीहरिभद्रसूरिविरचितः
स्वोपज्ञशिष्यहिताव्याख्यासमेतः

“श्रीपञ्चवस्तुकग्रन्थः”

❀ द्वितीयम् प्रतिदिनक्रियावस्तुकम् ❀

अवतरણિકा :

‘व्रजन्ति प्रथमं त्वि’त्युक्तं तच्च स्थण्डिलम्, अतस्तदभिधित्सुराह —

अवतरણિકार्थ :

ગાથા ૩૯૮ના પૂર્વાર્ધમાં અયુગલિત, અત્વરિત, અને વિકથાથી રહિત એવા સાધુઓ પ્રથમને વિષે જાણ છે, એ પ્રમાણે કહેવાયું, અને તે=પ્રથમ, સ્થંડિલ છે. આથી તેને=પ્રથમ સ્થંડિલને, કહેવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે —

ભાવાર્થ :

મૂળદ્વારગાથા ૨૩૦માં બતાવેલ આઠમું ‘વિચાર’ દ્વાર ગાથા ૩૯૩થી ૩૯૮માં બતાવ્યું. હવે ગ્રંથકારશ્રી નવમા ‘સ્થંડિલ’ દ્વારને બતાવે છે —

ગાથા :

અળાવાયમસંલોએ, પરસ્સઽણુવઘાઇએ ।

સમે અજ્ઞુસિરે આવિ, અચિરકાલકયમ્મિ અ ॥૩૯૯॥

વિચ્છિણ્ણે દૂરમોગાઢે, ણાસણ્ણે બિલવજ્જિએ ।

તસપાણબીઅરહિએ, ઉચ્ચારાઈણિ વોસિરે ॥૪૦૦॥ દો દારગાહાઓ ॥

અન્યથાર્થ :

પરસ્સ અળાવાયમસંલોએ=પરના અનાપાત-અસંલોકવાળા, અણુવઘાઇએ=અનુપધાતવાળા, સમે=સમ, અજ્ઞુસિરે આવિ=વળી અશુભિર, અચિરકાલકયમ્મિ અ=અને અચિરકાલકૃત, વિચ્છિણ્ણે=વિસ્તીર્ણ, દૂરમોગાઢે=દૂરાવગાઢ, ણાસણ્ણે=નાસન, બિલવજ્જિએ=બિલવર્જિત તસપાણબીઅરહિએ=તસપ્રાણ અને બીજથી રહિત એવા સ્થંડિલમાં ઉચ્ચારાઈણિ=ઉચ્ચારાદિને=સાધુ મળ-મૂત્રાદિને, વોસિરે=વોસિરાવે. દો દારગાહાઓ=બે દ્વારગાથા છે.

ગાથાર્થ :

પરના અનાપાતવાળી, પરના અસંલોકવાળી, ઉપધાત વગરની, વિષમતાથી રહિત, વળી પોલાણ વગરની અને નજીકના સમયમાં શુદ્ધ કરેલી, મોટી, ઘણા ઊંડાણવાળી, બગીચા વગેરે નજીકમાં ન હોય તેવી, બિલોથી રહિત, ત્રસ અને સ્થાવર જીવોથી રહિત એવી શુદ્ધ ભૂમિમાં સાધુ મળ, મૂત્ર વગેરે વોસિરાવે.

ટીકા :

અનાપાતવત્ પ્રાકૃતશૈલ્યા મતુલ્લોપાદ્ અનાપાતં તત્ર એવમસંલોકવદસંલોકં તત્રાઽનાપાતેઽસંલોકે ચ, પરસ્યેત્યુભયત્ર સમ્બદ્ધ્યતે, તથા અનુપધાતિનિ=આત્મોપધાતાદિરહિતે, સમ ઇતિ વૈષમ્યવર્જિતે, અશુષિરે ચાઽપિ=અપોલે ચાઽપિ, અચિરકાલકૃતે ચ=સ્વલ્પકાલનિવિષ્ટ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૩૯૯॥

વિસ્તીર્ણો=મહતિ, દૂરાવગાઢે=ગમ્ભીરે, નાસત્રે=નાતિસમીપસ્થે આરામાદેરિતિ ગમ્યતે, બિલવર્જિતે=દર્યાદિરહિતે, ત્રસપ્રાણિબીજરહિતે=સ્થાવરજઙ્ગમજન્તુશૂન્યે, ઉચ્ચારાદીન્=ઉચ્ચારપ્રશ્રવણશ્લેષ્માદીન્ વ્યુત્સૃજેત્=પરિત્યજેદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૦૦॥

ટીકાર્થ :

પ્રાકૃતશૈલી વડે મતુપ્ના લોપથી=મૂળગાથામાં અણવાયમસંલોપ છે ત્યાં પ્રાકૃતશૈલી વડે મત્ [મતુપ્] પ્રત્યયનો લોપ થવાથી, અનાપાતવાળું એ અનાપાત, ત્યાં=અનાપાતમાં; અને એ રીતે અસંલોકવાળું એ અસંલોક, ત્યાં=અસંલોકમાં; પરસ્ય એ પ્રકારના શબ્દનો ઉભય સ્થાને સંબંધ કરાય છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે પરના આપાત વગરના સ્થંડિલમાં અને પરના આલોક વગરના સ્થંડિલમાં; અને અનુપધાતવાળા=આત્મઉપધાતાદિથી રહિત, સમ=વૈષમ્યથી વર્જિત, વળી અશુષિર=અપોલ=પોલાણ વગરના, અને અચિરકાલમાં કરાયેલ=અલ્પકાળથી સ્થપાયેલ, વિસ્તરેલા=મોટા, દૂર અવગાઢવાળા=ગંભીર, આસન્ન ન હોય એવા=બગીચા આદિની અતિ નજીકમાં રહેલ ન હોય એવા, બિલથી વર્જિત=દર આદિથી રહિત, ત્રસપ્રાણી અને બીજથી રહિત=સ્થાવર અને જંગમ જંતુઓથી શૂન્ય એવા, સ્થંડિલમાં સાધુ ઉચ્ચારાદિને=ઉચ્ચાર, પ્રશ્રવણ, શ્લેષ્માદિને, વોસિરાવે=પરિત્યજે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુને ઉચ્ચારાદિ પરઠવવા માટેની શુદ્ધભૂમિનાં ૧૦ વિશેષણો પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવેલ છે, જે ૧૦ વિશેષણોનું વિશેષ સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી સ્વયં આગળમાં બતાવવાના છે, અને તે ૧૦ વિશેષણોથી વિશિષ્ટ એવી શુદ્ધભૂમિને 'પ્રથમ સ્થંડિલ' કહેવાય છે, જેમાં ઉચ્ચારાદિ પરઠવવાથી સંયમની પૂર્ણ શુદ્ધિ જળવાય છે. ॥૩૯૯/૪૦૦॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં શુદ્ધભૂમિનાં દશ વિશેષણો બતાવ્યાં. તે દશ વિશેષણોવાળી શુદ્ધભૂમિને સર્વશ્રેષ્ઠ સ્થંડિલ કહેવાય. હવે તે દશ વિશેષણોમાંથી એક-બે વગેરે વિશેષણો વગરના સ્થંડિલના વિકલ્પો પાડીએ તો કેટલા વિકલ્પો થાય ? તે બતાવવા અર્થે કહે છે —

ગાથા :

एकंदुतिचउपंचच्छक्सत्तदुनवगदसएहि ।
संजोगा कायव्वा भंगसहस्सं चउव्वीसं ॥४०१॥

અવ્યયાર્થ :

एकंदुतिचउपंचच्छक्सत्तदुनवगदसएहि=એક-બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ-છ-સાત-આઠ-નવ-દશ સાથે સંજોગા કાયવ્વા=સંયોગો કરવા જોઈએ, ભંગસહસ્સં=ત્યાં) એક હજાર ચોવીસ ભંગો થાય છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્થાપેલ ૧-૨-૩-૪-૫-૬-૭-૮-૯-૧૦ ભેદો સાથે સંયોગો કરવા જોઈએ, ત્યાં કુલ ૧૦૨૪ ભાંગા થાય છે.

ટીકા :

इह खलु एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टनवदशभिरनन्तरोपन्यस्तैर्भेदैः संयोगाः कर्तव्याः, तत्र च भङ्गसहस्रं चतुर्विंशत्युत्तरं भवतीति गाथार्थः ॥४०१॥

ટીકાર્થ :

ખરેખર અહીં=પૂર્વગાથામાં શુદ્ધભૂમિનાં દશ વિશેષણો બતાવ્યાં એમાં, અનંતરમાં ઉપન્યસ્ત=પૂર્વગાથામાં ઉપન્યાસ કરાયેલા, એક-બે-ત્રણ-ચાર-પાંચ-છ-સાત-આઠ-નવ અને દશ ભેદો સાથે સંયોગો કરવા જોઈએ, અને ત્યાં=દશ ભેદો સાથે સંયોગો કરવામાં, ચોવીસના ઉત્તરવાળું ભંગસહસ્ત્ર થાય છે અર્થાત્ એક હજાર ચોવીસ ભાંગાઓ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૦૧॥

અવતરણિકા :

एतच्चैवं द्रष्टव्यमित्याह —

અવતરણિકાર્થ :

અને આ=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દશ ભેદો સાથે સંયોગો કરવાથી ૧૦૨૪ ભાંગા થાય છે એ, આ પ્રકારે=પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે એ પ્રકારે, જાણવું. એથી કહે છે —

ગાથા :

दुगसंजोगे चउओ तिगऽट्ट सेसेसु दुगुणदुगुणा उ ।
भंगाणं परिसंखा दसहिं सहस्सं चउव्वीसं ॥४०२॥

અવ્યયાર્થ :

दुगसंजोगे चउओ=દ્વિક સાથે સંયોગમાં ચાર, तिगऽट्ट=ત્રિક સાથે સંયોગમાં આઠ, सेसेसु=વળી શેષોમાં=ચતુષ્ક વગેરે સાથે સંયોગોમાં, दुगुणदुगुणा=દ્વિગુણ-દ્વિગુણ એવી વૃદ્ધિ થાય છે, दसहिं=દશ સાથે (સંયોગમાં) भंगाणं परिसंखा=ભંગોની પરિસંખ્યા સહસ્સં ચउव्वीसं=એક હજાર ચોવીસ થાય છે.

ગાથાર્થ :

દ્વિક સંયોગી ચાર, ત્રિક સંયોગી આઠ, પળી બાકીના ચાર-પાંચ વગેરે સંયોગી બમણા બમણા કરતાં દશ સાથે સંયોગી ભાંગાની કુલ સંખ્યા એક હજાર ચોવીસ થાય છે.

ટીકા :

દ્વિકસંયોગે ચત્વારો ભક્ષા ભવન્તિ દ્વાભ્યાં ચતુર્ભક્ષિકાનિષ્પત્તેઃ, તે ચૈવં - અણાવાતમસંલોઅં ૪, ત્રિષ્વઘ્નૌ ભવન્તિ ત્રિભ્યોઽષ્ટભક્ષિકાનિષ્પત્તેઃ, શેષેષુ=ચતુષ્પ્રભૃતિષુ દ્વિગુણદ્વિગુણેતિ દ્વિગુણદ્વિગુણા વૃદ્ધિર્ભવતિ ચતુર્ભ્યઃ ષોડશભક્ષિકાનિષ્પત્તેઃ इत्यादि, एवमेकैकवृद्ध्या भङ्गानां परिसङ्ख्या दशाभिः वस्तुभिर्भङ्गसहस्रं चतुर्विंशत्युत्तरमिति गाथार्थः ॥૪૦૨॥

ટીકાર્થ :

દ્વિકસંયોગે ચતુર્ભક્ષિકાનિષ્પત્તેઃ દ્વિક સાથે સંયોગમાં ચાર ભંગો થાય છે; કેમ કે બે વડે ચતુર્ભંગિકાની નિષ્પત્તિ છે=ચાર ભાંગાની પ્રાપ્તિ છે.

તે સંલોઅં અને તેઓ=ચાર ભાંગાઓ, આ પ્રમાણે છે : અનાપાત-અસંલોક ૧, ટીકામાં '૪' એમ ક્યું છે, તેનાથી બીજા ત્રણ ભાંગા ગ્રહણ કરવાના છે. આપાત-અસંલોક ૨, અનાપાત-સંલોક ૩, આપાત-સંલોક ૪.

ત્રિષ્વઘ્નૌ इत्यादि ત્રણમાં=ત્રિક સંયોગમાં, આઠ ભાંગા થાય છે; કેમ કે ત્રણ વડે અષ્ટભંગિકાની નિષ્પત્તિ છે=આઠ ભાંગાની પ્રાપ્તિ છે. ચાર વડે ષોડશભંગિકાની નિષ્પત્તિ છે=સોળ ભાંગાની પ્રાપ્તિ છે, ઇત્યાદિ=પાંચથી બત્રીસ ભાંગાની, છથી ચોસઠ ભાંગાની, સાતથી એકસો અઠ્યાવીસ ભાંગાની, આઠથી બસો છપ્પન ભાંગાની, નવથી પાંચસો બાર ભાંગાની, દશથી એક હજાર ચોવીસ ભાંગાની પ્રાપ્તિ છે, એમ ઇત્યાદિનો અર્થ છે.

एवमेकैक ચતુર્વિંશત્યુત્તરમ્ આ પ્રમાણે એક-એકની વૃદ્ધિથી ભંગોની પરિસંખ્યા દશ વસ્તુઓ વડે ચોવીસના ઉત્તરવાળું ભંગસહસ્ર થાય છે=એક હજાર ચોવીસ ભાંગા થાય છે.

इति गाथार्थः આ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

★ તે ભાંગા આ રીતે થાય છે :

સંયોગની સંખ્યા :-	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
ભાંગાની સંખ્યા :-	૪	૮	૧૬	૩૨	૬૪	૧૨૮	૨૫૬	૫૧૨	૧૦૨૪

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં શુદ્ધભૂમિનાં ૧૦ વિશેષણો બતાવ્યાં. તેમાંથી કોઈક વિશેષણથી વિકલ ભૂમિ હોય તો તેટલા અંશમાં તે ભૂમિ અશુદ્ધ છે. તેથી સર્વ વિશેષણોના વિકલ્પને આશ્રયીને કેટલા ભાંગા થાય ? તેની ગણનાની પ્રસ્તુત ગાથામાં એક પદ્ધતિ બતાવેલ છે. તે આ રીતે -

કોઈ ભૂમિનો બે વિશેષણોથી વિચાર કરીને તે બે વિશેષણોના વિકલ્પો પાડીએ તો ચાર ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. એ રીતે ત્રણ વિશેષણોના વિકલ્પો પાડીએ તો આઠ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. એ રીતે ચાર વિશેષણોના

વિકલ્પો પાડીએ તો સોળ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. આ ક્રમથી ૧૦ વિશેષણોના વિકલ્પો પાડીએ તો એક હજાર ચોવીસ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય. અને એ સર્વ ભાંગામાં પ્રથમ ભાંગો શુદ્ધ છે અને બાકીના ૧૦૨૩ ભાંગા અશુદ્ધ છે. ॥૪૦૨॥

અવતરણિકા :

ભઙ્ગપરિસંખ્યાપરિજ્ઞાનોપાયાન્તરમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ભાંગાની પરિસંખ્યા જાણવાનો પ્રથમ ઉપાય કહ્યો. હવે ભાંગાની પરિસંખ્યા જાણવાના અન્ય ઉપાયને કહે છે —

ગાથા :

અહવા-ઉભયમુહં રાસિદુગં હિદ્વિષ્ણાન્તરેણ ભય પદમં ।

લદ્ધઽહરાસિવિહત્તં તસ્સુવરિગુણં તુ સંજોગા ॥૪૦૩॥

અન્યાર્થ :

અહવા=અથવા ઉભયમુહં રાસિદુગં=ઉભયમુખવાળા રાશિદ્વિકને (સ્થાપીને) હિદ્વિષ્ણાન્તરેણ=નીચેનાના અનંતર વડે=નીચેની રાશિના આગળના અંક વડે, પદમં=પ્રથમને=ઉપરની રાશિના પહેલા અંકને, ભય=ભાગવું, લદ્ધઽહરાસિવિહત્તં=લબ્ધ અધોરાશિવિભક્ત વડે=નીચેની રાશિના અંક વડે ભગાયે છતે ઉપરની રાશિમાં પ્રાપ્ત થયેલ અંક વડે, તસ્સુવરિગુણં તુ=વળી તેની ઉપરની રાશિમાં ગુણવું, (એ) સંજોગા=સંયોગો છે.

ગાથાર્થ :

અથવા બંને બાજુ મુખવાળી બે રાશિ સ્થાપીને નીચેની રાશિની છેલ્લી સંખ્યાથી આગળની સંખ્યા દ્વારા ઉપરની રાશિની છેલ્લી સંખ્યાને ભાગવી, અને નીચેની રાશિની સંખ્યા દ્વારા ઉપરની રાશિની સંખ્યાને ભાગવાથી જે સંખ્યા પ્રાપ્ત થાય તે સંખ્યા દ્વારા, ઉપરની રાશિની ભગાયેલ સંખ્યાથી આગળની સંખ્યાને ગુણવી, તે સંયોગો છે.

ટીકા :

ઉભયમુખમિતિ સ્થાપનયા દર્શાયિષ્યામઃ, રાશિદ્વયમ્=एकादिस्थापनासम्प्राप्तद्वयं, તત્ર ચાધસ્તનાનન્તરેણ ભજેત્ પ્રથમમ્-ઉપરિતનં, લબ્ધાધોરાશિવિભક્તેન=અધોરાશિના વિભક્તે સત્યુપરિતનરાશૌ યલ્લબ્ધં તેન, તસ્યોપરિ યત્ તદ્ગુણિતં તત્સંયોગા ઇતિ ગાથાક્ષરાર્થઃ ॥

ભાવાર્થસ્તુ દર્શયતે, તત્રેયં સ્થાપના —

ભઙ્ગસંખ્યા :	૧	૧૦	૪૫	૧૨૦	૨૧૦	૨૫૨	૨૧૦	૧૨૦	૪૫	૧૦
ઉભયમુખં	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
રાશિદ્વયમ્ :	૧૦	૯	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧

इह चाधस्त्यपर्यन्ते एककः तस्यानन्तरो द्विकः, तेनोपरितनो दशको भज्यते, तत्र च पञ्च लभ्यन्ते, यतो द्विधा विभक्ताः (दश) पञ्चैव भवन्ति, तेन च पञ्चकेन तस्योपरि द्यो नवकः स गुण्यते, स च पञ्चकेन

ગુણિત: પચ્ચત્વાર્શિદ્ ભવન્તિ । પુનશ્ચાધસ્ત્યાનન્તરસ્ત્રિક: તેન પચ્ચત્વાર્શિદ્વિભજ્યન્તે, તત્ર પચ્ચદશ લખ્યન્તે, યત: પચ્ચત્વાર્શિદ્ ત્રિધા વિભક્તા: પચ્ચદશૈવ ભવન્તિ, તેન પચ્ચદશકેન તસ્યોપરિ યોઽષ્ટક: સ ગુણ્યતે, સ ચ તેન ગુણિતે વિંશત્યુત્તરં શતં ભવતિ । પુનશ્ચાધસ્ત્યાનન્તરશ્ચતુષ્ક: , તેન વિંશત્યુત્તરં શતં વિભજ્યતે, તત્ર ત્રિંશલ્લખ્યતે, યતો વિંશત્યુત્તરં શતં ચતુર્ધિવિભક્તં ત્રિંશદેવ ભવતિ, તૈસ્ત્રિંશદ્વિસ્તેભ્ય ઉપરિ ય: સપ્તક: સ ગુણ્યતે, સ ચ તૈર્ગુણિત: દ્વે શતે દશોત્તરે ભવત: । પુનશ્ચાધસ્ત્યાનન્તર: પચ્ચકસ્તેન દશોત્તરે દ્વે શતે વિભજ્યતે, તત્ર ચ દ્વિંચત્વાર્શિલ્લખ્યન્તે, યતો દશોત્તરે દ્વે શતે પચ્ચદા વિભક્તે દ્વિંચત્વાર્શિદેવ ભવન્તિ, તૈશ્ચ તસ્યોપરિ ય: ષટ્ક: સ ગુણ્યતે, સ ચ તૈર્ગુણિત: દ્વિપચ્ચાશદુત્તરે દ્વે શતે ભવત: । इत्येवं सर्वत्र भावना कार्येति गाथार्थः ॥૪૦૩॥

ટીકાર્થ :

ઉપય સમ્પાતદ્વયં ઉભયમુખને સ્થાપના વડે અમે દર્શાવીશું, રાશિદ્વય એટલે એકાદિની સ્થાપનાનો સંપાતદ્વય, અર્થાત્ ૧-૨-૩... એમ ૧૦ સુધી લખવાથી એકાદિની સ્થાપનાનો પહેલો સંપાત થાય, અને ૧૦-૯-૮.... એમ ૧ સુધી લખવાથી એકાદિની સ્થાપનાનો બીજો સંપાત થાય.

તત્ર ગાથાક્ષરાર્થ: અને ત્યાં=ઉભયમુખ રાશિદ્વયમાં, અધસ્તનના અનંતર વડે=નીચેની રાશિની છેલ્લી સંખ્યાથી આગળની સંખ્યા વડે, ઉપરિતન એવા પ્રથમને=ઉપરની રાશિની પાછળથી પહેલી સંખ્યાને, ભાગવી. નીચેની રાશિ વડે ભગાયે છતે ઉપરની રાશિમાં જે પ્રાપ્ત થયું તેના વડે તેની ઉપરમાં જે છે, તે ગુણાયું, તે સંયોગો છે, એ પ્રમાણે ગાથાના અક્ષરોનો અર્થ છે.

ભાવાર્થસ્તુ સ્થાપના — વળી ભાવાર્થ દર્શાવાય છે. ત્યાં આ સ્થાપના છે —

ભાંગાઓની પરિસંખ્યા :	૧	૧૦	૪૫	૧૨૦	૨૧૦	૨૫૨	૨૧૦	૧૨૦	૪૫	૧૦
પ્રથમ સંપાત :	૧	૨	૩	૪	૫	૬	૭	૮	૯	૧૦
દ્વિતીય સંપાત :	૧૦	૯	૮	૭	૬	૫	૪	૩	૨	૧

ફહ પચ્ચત્વાર્શિદ્ ભવન્તિ । અને અહીં=ઉભયમુખ રાશિદ્વયની સ્થાપનામાં, અધસ્ત્યના પર્યંતમાં=નીચેની રાશિના અંતમાં, ૧ છે. તેની=તે ૧ની, આગળ ૨ છે. તેના વડે=તે ૨ વડે, ઉપરિતન=૧ની ઉપરનો, ૧૦ ભગાય છે, અને ત્યાં=તે ૧૦ને ભાગવામાં, ૫ પ્રાપ્ત થાય છે. જે કારણથી ૨ વડે ભગાયેલા ૧૦, ૫ જ થાય છે. અને તે ૫ વડે તેની=૨ ની, ઉપરમાં જે ૧ છે, તે ગુણાય છે. અને ૫ વડે ગુણાયેલ તે=૧; ૪૫ થાય છે.

પુનશ્ચાધ શતં ભવતિ । અને વળી અધસ્ત્યની અનંતર એવો ત્રિક છે=નીચેની રાશિના ૨ની આગળ ૩ છે, તેના વડે=તે ૩ વડે, ૪૫ ભગાય છે, ત્યાં=તે ૪૫ને ભાગવામાં, ૧૫ પ્રાપ્ત થાય છે, જે કારણથી ૩ વડે ભગાયેલા ૪૫, ૧૫ જ થાય છે. તે ૧૫ વડે તેની=૩ની, ઉપરમાં જે ૮ છે, તે ગુણાય છે. અને તે=૮, તેના વડે=૧૫ વડે, ગુણાયે છતે ૧૨૦ થાય છે.

પુનશ્ચાધ દશોત્તરે ભવત: । અને વળી અધસ્ત્યની અનંતર એવો ચતુષ્ક છે=નીચેની રાશિના ૩ની આગળ ૪ છે. તેના વડે=તે ૪ વડે, ૧૨૦ ભગાય છે. ત્યાં=તે ૧૨૦ને ભાગવામાં, ૩૦ પ્રાપ્ત થાય છે,

જે કારણથી ૪ વડે ભગાયેલા ૧૨૦, ૩૦ જ થાય છે. તે ૩૦ વડે તેનાથી=૪ થી, ઉપરમાં જે ૭ છે, તે ગુણાય છે. અને તેઓ વડે=૩૦ વડે, ગુણાયેલ તે=૭; ૨૧૦ થાય છે.

પુનઃશ્રાવ્ય શ્લોકે ભવતઃ । અને વળી અધસ્ત્યની અનંતર એવો પંચક છે=નીચેની રાશિના ૪ની આગળ ૫ છે. તેના વડે=તે ૫ વડે, ૨૧૦ ભગાય છે, અને ત્યાં=તે ૨૧૦ને ભાગવામાં, ૪૨ પ્રાપ્ત થાય છે, જે કારણથી ૫ વડે ૨૧૦ ભગાયે છે તે ૪૨ જ થાય છે. અને તેઓ વડે=તે ૪૨ વડે, તેની=૫ની, ઉપરમાં જે ૬ છે, તે ગુણાય છે. અને તેઓ વડે=૪૨ વડે, ગુણાયેલ તે=૬; ૨૫૨ થાય છે.

(૧) ૧ ની સંખ્યાને ૧૦ થી ગુણતાં ૧૦ ભાંગા થાય.

(૨) ૨ ની સંખ્યાથી ૧૦ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૮ ને ગુણતાં ૪૫ થાય.

(૩) ૩ ની સંખ્યાથી ૪૫ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૮ ને ગુણતાં ૧૨૦ થાય.

(૪) ૪ ની સંખ્યાથી ૧૨૦ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૭ ને ગુણતાં ૨૧૦ થાય.

(૫) ૫ ની સંખ્યાથી ૨૧૦ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૬ ને ગુણતાં ૨૫૨ થાય.

इत्येवं ગાથાર્થઃ આ પ્રમાણે સર્વત્ર ભાવના કરવી જોઈએ. અર્થાત્ નીચેની પંક્તિમાં રહેલ ૧-૨-૩-૪-૫ આંકડા સુધી ભાંગાની સંખ્યા ગણી, એ પ્રમાણે આગળ ૬-૭-૮-૯-૧૦ સુધી બધે ઠેકાણે ભાંગાની સંખ્યા ગણવી જોઈએ, એ પ્રકારે ગાથાનો અર્થ છે.

(૬) ૬ ની સંખ્યાથી ૨૫૨ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૫ ને ગુણતાં ૨૧૦ થાય.

(૭) ૭ ની સંખ્યાથી ૨૧૦ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૪ ને ગુણતાં ૧૨૦ થાય.

(૮) ૮ ની સંખ્યાથી ૧૨૦ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૩ ને ગુણતાં ૪૫ થાય.

(૯) ૯ ની સંખ્યાથી ૪૫ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૨ ને ગુણતાં ૧૦ થાય.

(૧૦) ૧૦ ની સંખ્યાથી ૧૦ સંખ્યાને ભાગીને તેનાથી ૧ ને ગુણતાં ૧ થાય.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૦૨માં શુદ્ધ ભૂમિના ૧૦ ભેદોના ૧૦૨૪ ભાંગા કરવાની એક પદ્ધતિ બતાવી, અને ૧૦૨૪ ભાંગા કરવાની બીજી પદ્ધતિ પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવેલ છે. આ પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવેલ બીજી પદ્ધતિથી ભાંગાની સંખ્યા ગણવામાં આવે તો શુદ્ધ ભાંગાને છોડીને ૧૦૨૩ ભાંગા પ્રાપ્ત થાય, અને તેમાં એક શુદ્ધ ભાંગો મેળવતાં ૧૦૨૪ ભાંગા થાય, જેનું કથન ગ્રંથકારશ્રી ગાથા ૪૦૫માં સ્વયં કરશે. ॥૪૦૩॥

અવતરણિકા :

एककद्वयादिसंयोगपरिमाणमाह —

અવતરણિકાર્થ :

એક, દ્વિ આદિ સાથે સંયોગોના પરિમાણને કહે છે=એક-બે વગેરેથી માંડીને દશ સુધીના સંયોગો દ્વારા પ્રાપ્ત થતા ભાંગાઓની સંખ્યાના પરિમાણને કહે છે —

ગાથા :

દસ પળયાલ વિસુત્તર સયં ચ દો સય દસુત્તરં દો અ ।
 બાવળ્લ દો દસુત્તર વિસુત્તરં પંચચત્તા ય ॥૪૦૪॥
 દસ ઇગો અ કમેળં ભંગા ઇગાઙ્ગારણાં ડ ।
 સુદ્ધેણ સમં મિલિઆ ભંગસહસ્સં ચઙ્ગીસં^૧ ॥૪૦૫॥

અન્વયાર્થ :

દસ=(એક સંયોગી) ૧૦, પળયાલ=(દ્વિક સંયોગી) ૪૫, વિસુત્તર સયં ચ=અને (ત્રિક સંયોગી) ૧૨૦, દો સય દસુત્તરં=(ચતુઃ સંયોગી) ૨૧૦, દો બાવળ્લ અ=અને (પંચ સંયોગી) ૨૫૨, દો દસુત્તર=(છ સંયોગી) ૨૧૦, વિસુત્તરં=(સપ્ત સંયોગી) ૧૨૦, પંચચત્તા ય=અને (આઠ સંયોગી) ૪૫, દસ=(નવસંયોગી) ૧૦, ઇગો અ=અને (દશ સંયોગી) ૧, કમેળં=કમ વડે ઇગાઙ્ગારણાં ડ=વળી એકાદિની ચારણાથી=ગણિતવિશેષથી, સુદ્ધેણ સમં=શુદ્ધ સાથે=શુદ્ધ એવા પ્રથમ ભંગ સાથે, મિલિઆ ભંગા=મળેલા ભંગો, ભંગસહસ્સં ચઙ્ગીસં=ભંગસહસ્ર ચોવીસ થાય છે.

ગાથાર્થ :

એક સંયોગી ૧૦, દ્વિક સંયોગી ૪૫, ત્રિક સંયોગી ૧૨૦ અને ચતુઃ સંયોગી ૨૧૦, પંચ સંયોગી ૨૫૨, છ સંયોગી ૨૧૦, સપ્ત સંયોગી ૧૨૦, આઠ સંયોગી ૪૫, નવ સંયોગી ૧૦, દશ સંયોગી ૧, કમે કરીને એકાદિના ગણિતવિશેષથી શુદ્ધ એવા પ્રથમ ભંગ સાથે મળેલા ભંગા ૧૦૨૪ થાય છે.

ટીકા :

અધિકૃતગાથાયાં દર્શિતા અપિ તત્ત્વતઃ કિયન્તો ભવન્તીત્યાહ — એકકસંયોગાઃ દશ, દ્વિકસંયોગાઃ પચ્ચત્ત્વારિંશદિત્યેવમાદિ ભાવિતાર્થમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૦૪॥

ભાવિતાર્થેવ ॥૪૦૫॥

ટીકાર્થ :

અધિકૃત ગાથામાં=ગાથા ૪૦૩માં, દર્શાવાયેલા પણ ભંગો તત્ત્વથી=પરમાર્થથી, કેટલા થાય છે ? એથી કહે છે — એક સાથે સંયોગવાળા દશ, બે સાથે સંયોગવાળા પિસ્તાલીશ, ઇત્યાદિ ભાવિત અર્થવાળું જ છે=ગાથા ૪૦૩માં ભાવન કરાયેલ અર્થવાળું જ કથન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

૪૦૫મી ગાથા પણ ભાવિત અર્થવાળી જ છે. ॥૪૦૪/૪૦૫॥

અવતરણિકા :

અહવા સ્થળિડલમૂલભેદં વ્યાચિહ્યાસુરાહ —

૧. પરિશિષ્ટમાં અહીં જણાવેલ ભાંગાનું વિસ્તૃત સ્વરૂપ આપેલ છે, જિજ્ઞાસુએ ત્યાંથી જાણવું.

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૩૯૮માં કહેલ કે સાધુઓ પ્રથમ સ્થંડિલને વિષે જાય છે. તેથી ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં પ્રથમ સ્થંડિલનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે આ સ્થંડિલ પ્રથમ છે તો બીજાં કેટલાં છે ? આથી ગાથા ૪૦૧ વગેરેમાં સ્થંડિલના દશ ભેદોને આશ્રયીને કુલ ૧૦૨૪ ભાંગા બતાવ્યા. તેથી એ પ્રાપ્ત થયું કે ૧૦૨૪ ભાંગામાંથી સર્વ શ્રેષ્ઠ એવા પ્રથમ ભાંગાવાળા સ્થંડિલમાં સાધુઓ મળત્યાગ અર્થે જાય છે.

હવે 'અથવા'થી પ્રથમ સ્થંડિલના મૂળભેદને=સ્વરૂપને, વ્યાખ્યાન કરવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે અર્થાત્ શુદ્ધભૂમિનું વર્ણન ગાથા ૪૦૧થી ૪૦૫માં ૧૦ ભેદોના ભાંગા બતાવવા દ્વારા કર્યું, હવે શુદ્ધભૂમિનું વર્ણન ગાથા ૪૨૪ સુધી ૧૦ ભેદોનું સ્વરૂપ બતાવવા દ્વારા કરે છે -

ગાથા :

અણાવાયમસંલોએ અણાવાએ ચેવ હોઝ સંલોએ ।
આવાયમસંલોએ આવાએ ચેવ સંલોએ ॥૪૦૬॥

અન્યથાર્થ :

અણાવાયમસંલોએ=અનાપાતવાળું-અસંલોકવાળું, અણાવાએ ચેવ સંલોએ=અને અનાપાતવાળું-સંલોકવાળું, આવાયમસંલોએ=આપાતવાળું-અસંલોકવાળું, આવાએ ચેવ સંલોએ=અને આપાતવાળું-સંલોકવાળું (સ્થંડિલ) હોઝ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

અનાપાત-અસંલોકવાળું અને અનાપાત-સંલોકવાળું, આપાત-અસંલોકવાળું અને આપાત-સંલોકવાળું સ્થંડિલ થાય છે.

ટીકા :

તત્ર અનાપાતવદસંલોકવચ્ચેતિ ચતુર્ભંજિકા કણ્ઠ્યા ॥૪૦૬॥

ટીકાર્થ :

ત્યાં=સ્થંડિલના મૂળભેદમાં, અનાપાતવાળું અને અસંલોકવાળું સ્થંડિલ એ પ્રકારે ચતુર્ભંગી કંઠ્યા છે=સહેલી છે.

ભાવાર્થ :

સાધુને મળ, મૂત્ર વગેરે પરઠવવાયોગ્ય શુદ્ધ ભૂમિના ચાર ભાંગા પાડ્યા. તેમાં પ્રથમ ભાંગો અનાપાત-અસંલોક છે. જ્યાં કોઈનું જ આગમન ન થતું હોય, અને બેઠેલ સાધુને દૂરથી કોઈ જોઈ શકતું ન હોય, તેવી શુદ્ધભૂમિ અનાપાતવાળી અને અસંલોકવાળી કહેવાય, જે ચાર ભાંગામાં સર્વ શ્રેષ્ઠ ભાંગો છે.

બીજો ભાંગો અનાપાત-સંલોક છે. જ્યાં કોઈ જ આવતું ન હોય, પરંતુ જગ્યા ચારેય બાજુથી એકદમ ખુલ્લી હોવાથી બેઠેલ સાધુ દૂરથી જોઈ શકાતા હોય, તેવી શુદ્ધભૂમિ અનાપાતવાળી અને સંલોકવાળી કહેવાય, જે પહેલા ભાંગા જેવો શ્રેષ્ઠ નથી.

ત્રીજો ભાંગો આપાત-અસંલોક છે. જે ભૂમિમાં લોકોનું આગમન થતું હોય, પરંતુ બેઠેલા સાધુને કોઈ જોઈ શકતું ન હોય, તેવી શુદ્ધભૂમિ આપાતવાળી અને અસંલોકવાળી કહેવાય. આ ભાંગો પણ પહેલા ભાંગા જેવો શુદ્ધ નથી.

ચોથો ભાંગો આપાત-સંલોક છે. જે ભૂમિમાં લોકો આવતા પણ હોય અને બેઠેલ સાધુ દૂરથી દેખાતા પણ હોય, તો તેવી ભૂમિ આપાતવાળી અને સંલોકવાળી કહેવાય, જે ભાંગો અત્યંત હીન છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણો બતાવેલ, તેમાંનાં પહેલાં બે અનાપાત-અસંલોક વિશેષણને ગ્રહણ કરીને પ્રસ્તુત ગાથામાં તેની ચતુર્ભંગી બતાવેલ છે, જેથી શુદ્ધ એવી પણ ભૂમિ પ્રથમ બે વિશેષણોને આશ્રયીને ચાર વિકલ્પવાળી થાય છે, એવો બોધ થાય. ॥૪૦૬॥

ગાથા :

તત્થાવાયં દુવિહં સપક્ષ પરપક્ષઓ અ નાયવ્વં ।
દુવિહં હોઇ સપક્ષે સંજય તહ સંજઈ ણં ચ ॥૪૦૭॥

અન્યથા :

તત્થ=ત્યાં=પૂર્વગાથામાં સ્થંડિલની ચતુર્ભંગી બતાવી તેમાં, આવાયં=આપાતવાળું સ્થંડિલ સપક્ષ પરપક્ષઓ અ=સ્વપક્ષથી અને પરપક્ષથી દુવિહં=બે પ્રકારનું નાયવ્વં=જાણવું. સપક્ષે=સ્વપક્ષવિષયક (સ્થંડિલ) સંજય તહ સંજઈ=સંયત અને સંયતી (એમ) દુવિહં હોઇ=બે પ્રકારનું થાય છે.

★ 'ણં' વાક્યાલંકારમાં છે.

★ 'ચ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્થંડિલની ચતુર્ભંગી બતાવી ત્યાં આપાત સ્વપક્ષથી અને પરપક્ષથી બે પ્રકારે જાણવો. સ્વપક્ષઆપાતમાં બે પ્રકાર થાય છે : સંયતસ્વપક્ષઆપાત અને સંયતીસ્વપક્ષઆપાત.

ટીકા :

તત્રાડપાતવદ્ દ્વિવિધં સ્વપક્ષતઃ પરપક્ષતઃ જ્ઞાતવ્યં, સ્વપક્ષાપાતવત્ પરપક્ષાપાતવચ્છેત્યર્થઃ, દ્વિવિધં ભવતિ સ્વપક્ષ ઇતિ સ્વપક્ષવિષયં, સંયતસ્વપક્ષાપાતવત્ તથા સંયતીસ્વપક્ષાપાતવચ્છેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૦૭॥

ટીકાર્થ :

ત્યાં=પૂર્વગાથામાં અનાપાત-અસંલોકને આશ્રયીને ચતુર્ભંગી બતાવી ત્યાં, આપાતવાળું સ્થંડિલ સ્વપક્ષથી અને પરપક્ષથી બે પ્રકારનું જાણવું : સ્વપક્ષના આપાતવાળું અને પરપક્ષના આપાતવાળું. સ્વપક્ષના વિષયવાળું સ્થંડિલ બે પ્રકારનું હોય છે : સંયતસ્વપક્ષના આપાતવાળું અને સંયતીસ્વપક્ષના આપાતવાળું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મળ-મૂત્ર આદિ વોસિરાવવાની આપાતવાળી શુદ્ધભૂમિ બે પ્રકારની છે : (૧) જે ભૂમિમાં સ્વપક્ષના

મળત્યાગ માટે આવતા હોય, તે સ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય, અને (૨) જે ભૂમિમાં પરપક્ષના મળત્યાગ માટે આવતા હોય, તે પરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય.

સ્વપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિના પણ બે પ્રકાર છે : (૧) જે ભૂમિમાં સંયમી સાધુઓ મળત્યાગ માટે આવતા હોય, તે સંયતસ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય અને (૨) જે ભૂમિમાં સાધ્વીઓ મળત્યાગ માટે આવતી હોય, તે સંયતીસ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય. ॥૪૦૭॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં સ્વપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિના બે ભેદો બતાવ્યા. હવે સંયત અને સંયતીવિષયક સ્વપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિના પણ અવાંતર ભેદો બતાવે છે —

ગાથા :

સંવિગ્ગમસંવિગ્ગા સંવિગ્ગ મણુણ્ણ એઅરા ચેવ ।
અસંવિગ્ગા વિ ચ દુવિહા તપ્પક્કિચ્છા એઅરા ચેવ ॥૪૦૮॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

સંવિગ્ગમસંવિગ્ગા=(સંયત-સંયતી બે પ્રકારે છે :) સંવિગ્ગ-અસંવિગ્ગ. સંવિગ્ગ=સંવિગ્ગો (બે પ્રકારે છે :) મણુણ્ણ એઅરા ચેવ=મનોજ્ઞ અને ઈતર=અમનોજ્ઞ. અસંવિગ્ગા વિ ચ દુવિહા=અને અસંવિગ્ગો પણ બે પ્રકારે છે : તપ્પક્કિચ્છા એઅરા ચેવ=તત્પાક્ષિક અને ઈતર=સંવિગ્ગપાક્ષિક અને અસંવિગ્ગપાક્ષિક.

ગાથાર્થ :

સંયત અને સંયતીઓ બે પ્રકારે છે : સંવિગ્ગ અને અસંવિગ્ગ. સંવિગ્ગ સંયત અને સંયતીઓ પણ બે પ્રકારે છે : મનોજ્ઞ અને અમનોજ્ઞ. અને અસંવિગ્ગ સંયત અને સંયતીઓ પણ બે પ્રકારે છે : સંવિગ્ગપાક્ષિક અને અસંવિગ્ગપાક્ષિક.

ટીકા :

તે ચ સંયતાદયો દ્વિપ્રકારાઃ સંવિગ્ગા અસંવિગ્ગાશ્ચ, સંવિગ્ગા=ઉદ્યતવિહારિણઃ, અસંવિગ્ગા=શીતલા; સંવિગ્ગા અપિ દ્વિપ્રકારાઃ મનોજ્ઞા ઇતરે ચૈવ, મનોજ્ઞા=એકસામાચારીસ્થિતા ઇતિ, ઇતરે તુ અમનોજ્ઞાઃ=ભિન્નસામાચારીસ્થિતા ઇતિ; અસંવિગ્ગા અપિ ચ દ્વિવિધાઃ તત્પાક્ષિકા ઇતિ સંવિગ્ગપાક્ષિકાઃ, ઇતરે ચૈવ=અસંવિગ્ગપાક્ષિકા ઇતિ ચ; તત્તશ્ચૈતદાપાતવત્ સ્થળિન્દલમપિ તદ્વ્યપદેશવદવગન્તવ્યં, યથા સંવિગ્ગસ્વ-પક્ષાપાતવદિત્યાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૦૮॥

ટીકાર્થ :

અને તે સંયતાદિ બે પ્રકારના છે : સંવિગ્ગ અને અસંવિગ્ગ. સંવિગ્ગ એટલે ઉદ્યતવિહારવાળા, અસંવિગ્ગ એટલે શીતલ=આચારો પાળવામાં શિથિલ. સંવિગ્ગો પણ બે પ્રકારના છે : મનોજ્ઞ અને ઈતર=અમનોજ્ઞ. મનોજ્ઞ એટલે એક સામાચારીમાં રહેલા, વળી ઈતર=અમનોજ્ઞ એટલે ભિન્ન સામાચારીમાં રહેલા. અને અસંવિગ્ગો પણ બે પ્રકારના છે : તત્પાક્ષિક=સંવિગ્ગપાક્ષિક, અને ઈતર=અસંવિગ્ગપાક્ષિક. અને તેથી

આમના=સંવિગ્ન-અસંવિગ્ન આદિના, આપાતવાળું સ્થંડિલ પણ તેના=સંવિગ્ન-અસંવિગ્ન, મનોજ-અમનોજ વગેરેના, વ્યપદેશવાળું જાણવું. જેવી રીતે સંવિગ્નસ્વપક્ષ આપાતવાળું ઈત્યાદિ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્વપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિના બે ભેદો પાડ્યા, તેના અવાંતર ભેદો આ રીતે છે : (૧) જે ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે સંયતો=જૈન સાધુઓ, આવતા હોય તે ભૂમિ સંયતસ્વપક્ષઆપાતવાળી કહેવાય. (૨) જે ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે સંયતીઓ=જૈન સાધ્વીઓ, આવતી હોય તે સંયતીસ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય.

વળી, તે સાધુ અને સાધ્વીઓ પણ બે-બે પ્રકારના છે : (૧) કેટલાક સાધુ-સાધ્વી સંવિગ્ન હોય અને (૨) કેટલાક સાધુ-સાધ્વી અસંવિગ્ન હોય. સંવિગ્ન એટલે શાસ્ત્રવચન અનુસારે આચારો પાળનારા અને અસંવિગ્ન એટલે ક્રિયાઓમાં શિથિલાચારી.

સંવિગ્ન સાધુ-સાધ્વીઓના પણ બે ભેદ છે : (૧) મનોજ (૨) અમનોજ. ભિન્ન-ભિન્ન સમુદાયના પણ એક સામાચારીમાં રહેલ સંવિગ્ન સાધુ-સાધ્વીઓને મનોજ કહેવાય, અને ભિન્ન-ભિન્ન સમુદાયના ભિન્ન-ભિન્ન સામાચારીવાળા સંવિગ્ન સાધુ-સાધ્વીઓને અમનોજ કહેવાય.

અસંવિગ્ન સાધુ-સાધ્વીઓના પણ બે ભેદ છે : (૧) સંવિગ્નપાક્ષિક - જેઓ સાધ્વાચાર પાળવામાં શિથિલ છે, તોપણ શુદ્ધ પ્રરૂપણા કરનારા છે. (૨) અસંવિગ્નપાક્ષિક - જેઓ સાધ્વાચાર પાળવામાં પણ શિથિલ છે અને પ્રરૂપણા પણ પોતાના શિથિલાચારને પુષ્ટ કરે તેવી અશુદ્ધ કરનારા છે.

આ સર્વ ભેદોને આશ્રયીને જે સાધુઓ જે શુદ્ધભૂમિમાં આવતા હોય, તે શુદ્ધભૂમિ તેઓના આપાતવાળી કહેવાય. વળી કેવા પ્રકારની આપાતવાળી શુદ્ધભૂમિનું સાધુએ વર્જન કરવું જોઈએ ? તેનો બોધ કરાવવા માટે આ અનેક પ્રકારના આપાતવાળી શુદ્ધભૂમિઓ બતાવી. ॥૪૦૮॥

અવતરણિકા :

उक्तं स्वपक्षापातवत्, परपक्षमधिकृत्याह —

અવતરણિકાર્થ :

સ્વપક્ષઆપાતવાળું સ્થંડિલ કહેવાયું. હવે પરપક્ષઆપાતવાળા સ્થંડિલને આશ્રયીને કહે છે —

ગાથા :

परपक्षे वि अ दुविहं माणुस तेरिच्छियं च नायव्वं ।
एक्किक्कं पि अ तिविहं इत्थी पुरिसं नपुंसं च ॥४०९॥

અન્યથાર્થ :

પરપક્ષે વિ અ=અને પરપક્ષવિષયક (સ્થંડિલ) પણ માણુસ તેરિચ્છિયં ચ=મનુષ્ય અને તિર્યથ (એમ) દુવિહં=બે પ્રકારનું નાયવ્વં=જાણવું. એક્કિક્કં પિ અ=અને એકેક (સ્થંડિલ) પણ ઇત્થી પુરિસં નપુંસં ચ તિવિહં=સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક (એમ) ત્રણ પ્રકારનું છે.

ગાથાર્થ :

અને પરપક્ષઆપાતવાળા સ્થંડિલમાં પણ મનુષ્ય અને તિર્યચ એમ બે પ્રકાર જાણવા, અને એકેક સ્થંડિલના પણ સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક એમ ત્રણ પ્રકાર છે.

ટીકા :

પરપક્ષેऽપિ ચ=પરપક્ષવિષયમપિ ચ દ્વિવિધં માનુષં તૈરશ્ચં ચ જ્ઞાતવ્યં માનુષાપાતવત્તિર્યગાપાતવચ્ચ, એકૈકમપિ ચ ત્રિવિધમેતયોઃ, કથમિત્યાહ- સ્ત્રી પુરુષં નપુંસકં ચેતિ ઉપલક્ષણત્વાત્ સ્ત્ર્યાપાત-વત્પુરુષાપાતવત્રપુંસકાપાતવચ્ચેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૦૯॥

ટીકાર્થ :

અને પરપક્ષના વિષયવાળું સ્થંડિલ પણ બે પ્રકારનું જાણવું : (૧) માનુષ અને (૨) તૈરશ્ચ=મનુષ્યના આપાતવાળું અને તિર્યચના આપાતવાળું. અને આ બેમાં=મનુષ્ય અને તિર્યચના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, એક એક પણ સ્થંડિલ ત્રણ પ્રકારનું છે, ત્રણ પ્રકારનું કઈ રીતે છે ? એથી કહે છે — સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસક એ પ્રમાણે ઉપલક્ષણપણું હોવાથી (૧) સ્ત્રીના આપાતવાળું=સ્ત્રીથી ઉપલક્ષિત આપાતવાળું, (૨) પુરુષના આપાતવાળું=પુરુષથી ઉપલક્ષિત આપાતવાળું અને (૩) નપુંસકના આપાતવાળું=નપુંસકથી ઉપલક્ષિત આપાતવાળું સ્થંડિલ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પરપક્ષના આપાતવાળી શુદ્ધ ભૂમિ બે પ્રકારની છે : (૧) જૈન સાધુથી પરપક્ષ એવા મનુષ્યો જ્યાં મળત્યાગ કરવા માટે આવતા હોય, તે ભૂમિ મનુષ્યપરપક્ષઆપાતવાળી કહેવાય, (૨) જ્યાં તિર્યચો ફરતાં હોય, તે ભૂમિ તિર્યચપરપક્ષઆપાતવાળી કહેવાય.

મનુષ્ય અને તિર્યચ એ બંનેના સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસક, એમ ત્રણ પ્રકાર છે. તેથી (૧) જે ભૂમિમાં સ્ત્રીઓ મળત્યાગ માટે જતી હોય તે સ્ત્રીપરપક્ષઆપાતવાળી, (૨) જે ભૂમિમાં પુરુષો જતા હોય તે પુરુષપરપક્ષ-આપાતવાળી અને (૩) જે ભૂમિમાં નપુંસક જતાં હોય તે નપુંસકપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય.

આ રીતે વિભાગ બતાવવાનું પ્રયોજન એ છે કે પૂર્વમાં ગૃહસ્થો પણ મળત્યાગ કરવા માટે ગામની બહાર જતા હતા અને ત્યાં સામાન્ય રીતે સ્ત્રી-પુરુષ-નપુંસકને મળત્યાગ કરવા માટે જવાનાં જુદાં જુદાં સ્થાનો હતાં. ॥૪૦૯॥

અવતરણિકા :

હવે પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસકપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિના અવાંતર ભેદો બતાવે છે —

ગાથા :

પુરિસાવાયં તિવિહં દંડિઅ કોડુંબિઅ અ પાગફાઅ ।
તે સોઅઽસોઅવાઈ એમેવ ણપુંસફથીસું ॥૪૧૦॥

અન્યથાર્થ :

પુરિસાવાયં તિવિહં=પુરુષઆપાતવાળું (સ્થંડિલ) ત્રણ પ્રકારનું છે. દંડિક=દંડિક; કૌટુંબિક=કૌટુંબિક પાગદ્વ અ=અને પ્રાકૃતિક. તે=તેઓ=દંડિક વગેરે, સોઅડસોઅવાઈ=શૌચ અને અશૌચવાદી હોય છે. એમેવ=આ રીતે જ નપુંસક અને સ્ત્રીઓમાં (જોડવું.)

ગાથાર્થ :

પુરુષઆપાતવાળી શુદ્ધ ભૂમિ ત્રણ પ્રકારે છે : દંડિક, કૌટુંબિક અને પ્રાકૃતિક. દંડિક વગેરે શૌચવાદી અને અશૌચવાદી હોય છે. એ જ રીતે નપુંસકો અને સ્ત્રીઓ પણ શૌચવાદી અને અશૌચવાદી જાણવા.

ટીકા :

પુરુષાપાતવત્ ત્રિવિધં દણ્ડિકાપાતવત્ કુટુંબિકાપાતવત્ પ્રાકૃતાપાતવત્, તે ચ દણ્ડિકાદયઃ શૌચાશૌચવાદિનો ભવન્તિ, એવમેવ સ્ત્રીનપુંસકયોરપિ શૌચાશૌચવાદિત્વં યોજ્યમ્, એતદ્વ્યપદેશાચ્ચ સ્થંડિલસ્ય તથા વ્યપદેશ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૦॥

ટીકાર્થ :

પુરુષના આપાતવાળું સ્થંડિલ ત્રણ પ્રકારનું છે : (૧) દંડિકના આપાતવાળું, (૨) કૌટુંબિકના આપાતવાળું અને (૩) પ્રાકૃતના આપાતવાળું. અને તેઓ=દંડિક આદિ=દંડિક, કૌટુંબિક અને પ્રાકૃતિક લોકો, શૌચ અને અશૌચવાદી હોય છે. આ રીતે જ સ્ત્રી અને નપુંસકમાં પણ શૌચ-અશૌચવાદીપણું યોજવું=જે રીતે દંડિકાદિ પુરુષો શૌચ-અશૌચવાદી હોય છે, તેમ સ્ત્રીઓ અને નપુંસકો પણ શૌચ-અશૌચવાદી હોય છે એમ જાણવું. અને આના વ્યપદેશથી સ્થંડિલનો તે પ્રકારે વ્યપદેશ છે=દંડિકાદિના વ્યપદેશથી સ્થંડિલનો દંડિકના આપાતવાળું સ્થંડિલ ઈત્યાદિ પ્રકારે વ્યપદેશ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પુરુષપરપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધ ભૂમિ ત્રણ પ્રકારની છે : દંડિક-કૌટુંબિક-પ્રાકૃતિક. દંડિક એટલે કોટવાલ વગેરે રાજપુરુષો, કૌટુંબિક એટલે ધન વગેરેથી લોકમાં મોટા-ગણાતા માણસો, અને પ્રાકૃતિક એટલે સામાન્ય લોકો અર્થાત્ આમજનતા.

આમ, ત્રણ ભેદો પાડવાનું પ્રયોજન એ છે કે સામાન્ય રીતે રાજાના સ્થાનપાત્ર ગણાતા કોટવાલ વગેરે પુરુષો જ્યાં મળત્યાગ કરવા માટે જતા હોય ત્યાં સામાન્ય લોકોને જવાનો નિષેધ હોય છે. તે રીતે મોટા માણસો જ્યાં જતા હોય, ત્યાં પણ સામાન્ય લોકો જતા નથી, પરંતુ સામાન્ય લોકોને મળત્યાગ કરવા જવાની ભૂમિ જુદી હોય છે.

દંડિક વગેરે ત્રણેય પ્રકારના પુરુષોમાં કેટલાક શૌચવાદી હોય છે અને કેટલાક અશૌચવાદી હોય છે. તેથી સાધુએ તે નગરના સંયોગો અને પરિસ્થિતિ વિચારીને તે પ્રમાણે મળત્યાગ કરવા માટે જવું જોઈએ. આથી જો કોટવાલ વગેરે ભક્તિવાળા હોય અને તેઓની મળત્યાગની ભૂમિ શુદ્ધ જણાતી હોય તો તેમની ભૂમિમાં પણ સાધુ મળત્યાગ માટે જાય. પરંતુ તે દંડિકાદિ શૌચવાદી હોય અને સાધુને લાગે કે આમની

ભૂમિમાં જવાથી આમને જુગુપ્સા થાય તેમ છે, તો તેઓની ભૂમિમાં સાધુ ન જાય. એ રીતે કૌટુંબિક અને સાધારણ લોકોને પણ જુગુપ્સા ન થાય તેવું લાગે તો તેઓની ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા જવામાં વાંધો નથી.

વળી, સ્ત્રીઓ અને નપુંસકો પણ શૌચવાદી અને અશૌચવાદી હોય છે. તેથી કારણે સાધ્વીઓને સ્ત્રીઓના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવું પડે તોપણ સ્ત્રીઓ શૌચવાદી છે કે અશૌચવાદી ? તેનો અવશ્ય વિચાર કરીને જવું જોઈએ. ॥૪૧૦॥

ગાથા :

एए चेव विभागा परतित्थीणं पि हुंति मणुआणं ।
तिरिआणं पि विभागं अओ, परं कित्तइस्सामि ॥४११॥

અન્યથાર્થ :

एए चेव विभागा=આ જ વિભાગો=પૂર્વમાં કહેવાયેલા જ શૌચવાદી અને અશૌચવાદીરૂપ ભેદો, મણુઆણં પરતિત્થીણં પિ હુંતિ=મનુજ એવા પરતીર્થિકોના પણ થાય છે. તિરિઆણં પિ=તિર્યચોના પણ વિભાગં=વિભાગને અઓ પરં=આનાથી પછી કિત્તइस्सामि=હું કીર્તીશ=કહીશ.

ગાથાર્થ :

પૂર્વમાં કહેવાયેલા જ શૌચવાદી અને અશૌચવાદીરૂપ ભેદો મનુજ એવા પરતીર્થિકોના પણ થાય છે, તિર્યચોના પણ વિભાગને આનાથી પછી હું કહીશ.

ટીકા :

एत एव अनन्तरोदिताः शौचवाद्यादयो विभागा=भेदाः परतीर्थिकानामपि भवन्ति मनुजानां=कापिलादीनां, तिरश्चामपि विभागं स्थण्डिलप्रतिबद्धमेव अतः परं कीर्त्तयिष्यामि इति गायार्थः ॥४११॥

ટીકાર્થ :

આ જ=આગળમાં કહેવાયેલા શૌચવાદી આદિ જ, વિભાગો=ભેદો, મનુજ=કાપિલાદિ, પરતીર્થિકોના પણ=અન્યદર્શનીઓના પણ, થાય છે. તિર્યચોના પણ સ્થંડિલથી પ્રતિબદ્ધ જ એવા વિભાગને આનાથી પછી હું કીર્તન કરીશ=કહીશ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્ત્રી, પુરુષ અને નપુંસકના શૌચવાદી-અશૌચવાદી એમ બે ભેદ બતાવ્યા. ત્યાં પુરુષથી ગૃહસ્થપુરુષો ગ્રહણ કર્યા. હવે પુરુષથી અન્ય ધર્મના સંન્યાસીઓ ગ્રહણ કરવાના છે, અને તેઓમાં પણ કેટલાક શૌચવાદી અને કેટલાક અશૌચવાદી હોય છે. તેથી તેઓને આશ્રયીને પણ પ્રસ્તુતમાં શુદ્ધભૂમિના ભેદો કહેવાયા છે.

આ રીતે પરતીર્થિકોના પણ શૌચવાદી આદિ ભેદો પાડવાનું કારણ એ છે કે કોઈ ગામમાં પરતીર્થિકો વસતા હોય, અને ત્યાં સાધુઓ પણ આવ્યા હોય ત્યારે તે સંન્યાસીઓ જે ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા જતા હોય, તે ભૂમિમાં સાધુએ મળત્યાગ કરવા માટે જવું કે ન જવું ? તે સંયોગો પ્રમાણે વિચારવાનું આવે;

કેમ કે તે પરતીર્થિકોમાંથી કેટલાક પ્રકૃતિથી શૌચવાદી હોય તો અલ્પ પાણી વાપરવું, ડગલોથી સાફ કરવું, વગેરે સાધુની પ્રવૃત્તિ જોઈને તેઓને જૈનધર્મ પ્રત્યે જુગુપ્સા થાય, અને તે સંન્યાસીઓને પાપબંધ થાય તેમાં સાધુ નિમિત્ત બને. આથી તેવા સંયોગોમાં નિમિત્તભાવના પરિહાર માટે સંન્યાસીઓની ભૂમિ નિર્દોષ હોય અને બીજી ભૂમિ કંઈક સદોષ હોય, તોપણ જો તે સંન્યાસીઓને જુગુપ્સા થતી હોય તો સાધુ સદોષ ભૂમિમાં મળ, મૂત્રાદિ વોસિરાવે, પરંતુ નિર્દોષ એવી સંન્યાસીઓની ભૂમિમાં ન જાય. આ બધા ભેદોનું જ્ઞાન શુદ્ધભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા જવા માટે આવશ્યક છે.

આ રીતે સ્ત્રી, પુરુષ, નપુંસક અને પરતીર્થિક, એમ મુખ્ય ચાર પ્રકારની મનુષ્યપરપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિનું વર્ણન પૂરું થયું. હવે તિર્યંચપરપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિના પ્રકારોનું વર્ણન હું આગળની ગાથામાં કરીશ, એ પ્રકારની ગ્રંથકાર પ્રતિજ્ઞા કરે છે. ॥૪૧૧॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૦૯માં મનુષ્ય અને તિર્યંચ એમ બે પ્રકારની પરપક્ષઆપાતવાળી શુદ્ધભૂમિ બતાવી. તેમાંથી ગાથા ૪૧૦ અને ૪૧૧ના પૂર્વાર્ધમાં મનુષ્યપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિના ભેદો બતાવીને ગાથા ૪૧૧ના ઉત્તરાર્ધમાં તિર્યંચ પરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિના ભેદો બતાવવાની ગ્રંથકારશ્રીએ પ્રતિજ્ઞા કરી. તેથી હવે તિર્યંચપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિના ભેદો બતાવે છે —

ગાથા :

દિત્તાડદિત્તા તિરિઆ જહણમુક્કોસ મજ્ઝિમા ચેવ ।

એમેવિત્થિનપુંસા દુગુંછિઅદુગુંછિઆ નવરં ॥૪૧૨॥

અન્વયાર્થ :

જહણમુક્કોસ મજ્ઝિમા ચેવ=જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ એવા દિત્તાડદિત્તા=દૃપ્ત-અદૃપ્ત તિરિઆ=તિર્યંચો હોય છે. એમેવ=આ રીતે જ=જે રીતે પુરુષતિર્યંચોના જઘન્યાદિ ભેદો બતાવ્યા એ રીતે જ, ઇત્થિનપુંસા=સ્ત્રી અને નપુંસક (જાણવા,) નવરં=ફક્ત (સ્ત્રી-નપુંસકતિર્યંચો) દુગુંછિઅદુગુંછિઆ=દુર્ગંધિત-અદુર્ગંધિત હોય છે.

ગાથાર્થ :

જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ એવા દૃપ્ત-અદૃપ્ત તિર્યંચો હોય છે. જે રીતે પુરુષતિર્યંચોના જઘન્યાદિ ભેદો બતાવ્યા એ રીતે જ સ્ત્રીતિર્યંચ અને નપુંસકતિર્યંચ જાણવા, ફક્ત સ્ત્રી-નપુંસકતિર્યંચો જુગુપ્સિત અને અજુગુપ્સિત હોય છે.

ટીકા :

દૃપ્તાદૃપ્તાસ્તિર્યંચઃ=દૃપ્તા=દર્પિતા અદૃપ્તાસ્તુ ઇતરે ઇતિ, દુષ્ટેતર ઇત્યન્યે, એતે ચ જઘન્યા ઉત્કૃષ્ટા મધ્યમાશ્ચૈવ, જઘન્યા એકશૂકરાદયઃ ઉત્કૃષ્ટા હસ્તિવૃષભાદયઃ મધ્યમાશ્ચ ઉષ્ટ્રાદયઃ, એવમેવ સ્ત્રીનપુંસકે તિર્યંક્સમ્બન્ધિની વેદિતવ્યે, જુગુપ્સિતાજુગુપ્સિતે નવરં, તત્ર જુગુપ્સિતે એલકચરાદિરૂપે અજુગુપ્સિતે ગવાદિરૂપ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૨॥

ટીકાર્થ :

તિર્યચો દૃપ્ત-અદૃપ્ત હોય છે. દૃપ્ત એટલે દર્પિત=મદવાળા, વળી અદૃપ્ત એટલે ઇતર=મદ વગરના. અન્ય આચાર્યો દુષ્ટ-ઇતર=દૃપ્ત એટલે દુષ્ટ, અને અદૃપ્ત એટલે અદુષ્ટ, એમ કહે છે. અને આ=દૃપ્ત-અદૃપ્ત તિર્યચો જઘન્ય, ઉત્કૃષ્ટ અને મધ્યમ હોય છે. એડક, ભૂંડ વગેરે જઘન્ય તિર્યચો છે; હાથી, બળદ વગેરે ઉત્કૃષ્ટ તિર્યચો છે; અને ઊંટ વગેરે મધ્યમ તિર્યચો છે. આ રીતે જ=ઉપરમાં દૃપ્ત-અદૃપ્ત, જઘન્યાદિ ભેદોવાળા પુરુષતિર્યચો બતાવ્યા એ રીતે જ, તિર્યચના સંબંધવાળા સ્ત્રી અને નપુંસક જાણવા, ફક્ત તિર્યચ સંબંધી સ્ત્રી અને નપુંસક જુગુપ્સિત અને અજુગુપ્સિત હોય છે. તેમાં એલક, ખર આદિરૂપ સ્ત્રી-નપુંસક જુગુપ્સિત છે અર્થાત્ એલકસ્ત્રી-એલકનપુંસક અને ખરસ્ત્રી-ખરનપુંસક આદિ જુગુપ્સિત તિર્યચો છે, અને ગાય આદિરૂપ સ્ત્રી-નપુંસક અજુગુપ્સિત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે ભૂમિમાં તિર્યચો ફરતાં હોય, તે ભૂમિ તિર્યચ આપાતવાળી કહેવાય. તેમાંથી જે પશુઓ ઉન્મત્ત થઈને જેમ તેમ દોડાદોડ કરનારાં હોય, તેઓ દૃપ્તતિર્યચ કહેવાય. અને જે પશુઓ પોતાના આહારાદિ માટે સહજ રીતે ફરતાં હોય પરંતુ મદોન્મત્ત ન હોય તેવાં પશુઓ અદૃપ્તતિર્યચ કહેવાય. અને બંનેના આપાતવાળી ભૂમિ દૃપ્તતિર્યચપરપક્ષઆપાતવાળી અને અદૃપ્તતિર્યચપરપક્ષઆપાતવાળી કહેવાય.

આ બંને પ્રકારનાં પશુના જઘન્ય, મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ એમ ત્રણ ભેદો છે. તેમાંથી જે ભૂમિમાં હાથી, બળદ વગેરે ફરતાં હોય, તે ઉત્કૃષ્ટતિર્યચપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય, જે ભૂમિમાં બકરાં, ભૂંડ વગેરે ફરતાં હોય તે જઘન્યતિર્યચપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય, જે ભૂમિમાં ઊંટ વગેરે પશુ ફરતાં હોય તે મધ્યમતિર્યચપરપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિ કહેવાય.

આ પ્રકારે વિભાગ કરવાનું પ્રયોજન એ છે કે ઉત્કૃષ્ટ પશુવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા માટે જવાથી આત્મોપઘાતાદિનો સંભવ રહે. માટે કઈ ભૂમિમાં જવું અને કઈ ભૂમિનું વર્જન કરવું, તે સર્વનો વિચાર કરવા માટે આ ભેદોનું વર્ણન છે.

એ રીતે સ્ત્રીતિર્યચ અને નપુંસકતિર્યચના અવર-જવરવાળી ભૂમિ હોય અથવા જુગુપ્સિત એવા ગધેડા વગેરેના અવર-જવરવાળી ભૂમિ હોય કે અજુગુપ્સિત એવા ગાય વગેરેના અવર-જવરવાળી ભૂમિ હોય, તો તે સર્વનો ઉચિત વિચાર કરીને સાધુએ શુદ્ધભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા માટે જવું જોઈએ. ॥૪૧૨॥

અવતરણિકા :

इत्थं स्थण्डिलमभिधाय गमनविधिमाह —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૪૦૬ માં સ્થંડિલના મૂળભેદરૂપ અનાપાત-અસંલોકાદિને આશ્રયીને ચતુર્ભગી બતાવી. ત્યારપછી આપાતવાળા સ્થંડિલના સ્વપક્ષ-પરપક્ષને આશ્રયીને ભેદો બતાવ્યા. એ રીતે સ્થંડિલને કહીને હવે તે સ્થંડિલને વિષે ગમનની વિધિને કહે છે —

ગાથા :

ગમણ મણુત્રે ઇઅરે વિતહાયરણં મિ(?તિ) હોઢ અહિગરણં ।
પરદવકરણ દદું કુસીલ સેહાઢગમણં તુ ॥૪૧૩॥દારં॥

અન્યથાર્થ :

મણુત્રે=મનોજામાં ગમણ=જવું, ઇઅરે=ઈતરમાં=અમનોજના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, (જવાથી) વિતહાયરણં=વિતથ આચરણ છે, તિ=એ પ્રમાણે અહિગરણં=અધિકરણ હોઢ=થાય છે, પરદવકરણ દદું=પ્રચુર દ્રવના કરણને જોઈને કુસીલ તુ=વળી કુશીલોમાં સેહાઢગમણં=શૈક્ષાદિનું ગમન થાય છે.

ગાથાર્થ :

મનોજાસંવિગ્નસંયતના આપાતવાળી શુદ્ધભૂમિમાં જવું, અમનોજાસંવિગ્નસંયતના આપાતવાળી શુદ્ધભૂમિમાં જવાથી વિપરીત આચરણ છે, એ પ્રમાણે પરસ્પર કલહનું કારણ બને છે. વળી અસંવિગ્નસંયતના આપાતવાળી શુદ્ધભૂમિમાં જવાથી ઘણું પાણી વાપરતા જોઈને વળી અસંવિગ્નોમાં શૈક્ષકાદિનું ગમન થાય છે.

ટીકા :

ગમનં મનોજા ઇતિ સપક્ષસંયતસંવિગ્નમનોજાપાતવતીતિ ભાવઃ, ઇતરસ્મિન્નિતિ અમનોજાપાતવતિ સામાચારીવિપર્યાસદર્શનેન વિતથાચરણમિતિ શિક્ષકાણાં મિથો ભવતિ અધિકરણમ્, ઇદં તાવત્ સંવિગ્નાપાતવતિ । અસંવિગ્નાપેક્ષયા તુ દોષમાહ-પ્રચુરદ્રવકરણં દૃષ્ટ્વા કુશીલેષુ=અસંવિગ્નેષુ શિક્ષકાદિગમનં તુ=શૌચવાદિશિક્ષકપરીષદ્વહપરાજિતાનામેતેઽપિ પ્રવ્રજિતા એવેતિ વરમેત ઇત્યનુકૂલતયા ગમનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૩॥

નોંધ :

મૂળગાથામાં મિ છે તેને સ્થાને ટીકા પ્રમાણે તિ હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

મનોજામાં=સ્વપક્ષસંયતસંવિગ્નમનોજના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, જવું. ઇતરમાં=અમનોજના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, સામાચારીના વિપર્યાસના દર્શનથી=નવદીક્ષિત સાધુઓને પરસ્પર વિપરીત સામાચારી દેખાવાથી, વિતથ આચરણ છે, એ પ્રમાણે શિક્ષકોને પરસ્પર અધિકરણ થાય છે=કલહ થાય છે. આ અધિકરણ સંવિગ્નના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં થાય છે.

વળી અસંવિગ્નની અપેક્ષાથી=અસંવિગ્નના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી, દોષને કહે છે - પ્રચુર દ્રવના કરણને જોઈને=ઘણું પાણી વાપરનારા અસંવિગ્ન સાધુને જોઈને, કુશીલોમાં=અસંવિગ્નોમાં, વળી શિક્ષકાદિનું ગમન થાય=શૌચવાદી શિક્ષક, પરીષદોથી પરાજિતોનું=પરીષદોથી પરાજય પામેલા સાધુઓનું, “આ પણ પ્રવ્રજિતો જ છે અર્થાત્ ઘણું પાણી વાપરનારા આ પણ સાધુઓ જ છે, એથી આ વર છે અર્થાત્ ઘણું વાપરનારા સાધુઓ શ્રેષ્ઠ છે,” આ રીતે અનુકૂળપણાથી ગમન થાય અર્થાત્ શિક્ષકાદિ પોતાના સંવિગ્ન ગચ્છને છોડીને અસંવિગ્ન ગચ્છમાં જાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુ મળ, મૂત્રાદિ વોસિરાવવા માટે સ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિને પ્રથમ પસંદ કરે છે, અને તેમાં પણ જ્યાં સંયતસંવિગ્નમનોજ સાધુઓ આવતા હોય, તેવી સ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિમાં જવું જોઈએ; કેમ કે ત્યાં કોઈ દોષ નથી. પરંતુ જો સ્વપક્ષસંયતસંવિગ્નઅમનોજ સાધુઓના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવામાં આવે તો અમનોજ સાધુની સામાચારી મનોજ સાધુ કરતાં જુદી હોવાને કારણે તેઓની વિપરીત આચરણા જોઈને નવદીક્ષિત સાધુને પ્રશ્ન થાય, કે “આ પણ સાધુ જ છે, છતાં તેઓ કેમ વિપરીત આચરણા કરે છે ?” તેથી નવદીક્ષિત સાધુ અમનોજ સાધુની સાથે કલહ કરીને કહે કે “તમે સાધુ થઈને આવી વિપરીત આચરણા કેમ કરો છો ?” આથી નવદીક્ષિત સાધુ સાથે હોય તો ગીતાર્થ સાધુ અમનોજ સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે ન જાય. આમ છતાં મનોજ સાધુના આપાતવાળી ભૂમિ ન મળે અથવા અન્ય શુદ્ધ ભૂમિ મળતી ન હોય અને કલહ થવાનો પ્રસંગ આવે તેમ ન હોય તો, અમનોજ સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં પણ મળાદિ વોસિરાવવા માટે જવામાં કોઈ વાંધો નથી.

આ સર્વ કથન સ્વપક્ષસંયતસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિને આશ્રયીને કર્યું. હવે સ્વપક્ષસંયત-અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિની અપેક્ષાએ થતા દોષ બતાવે છે —

જે ભૂમિમાં અસંવિગ્ન સાધુઓ આવતા હોય, તે ભૂમિમાં સાધુએ જવું જોઈએ નહિ; કેમ કે અસંવિગ્ન સાધુઓ પ્રાયઃ કરીને મળત્યાગ કર્યા પછી વધારે પાણીથી શુદ્ધિ કરતા હોય છે. તેથી તેઓને ઘણા પાણીથી શુદ્ધિ કરતા જોઈને પ્રકૃતિથી શૌચવાદી એવા સંવિગ્ન શૈક્ષ, કે સંયમજીવનમાં અતિઅલ્પ પાણી વાપરવારૂપ પરિષદથી પરાજિત થયેલા સાધુ વિચાર કરે કે “આ પણ સાધુ જ છે, છતાં પૂરતા પાણીથી શુદ્ધિ કરે છે. માટે તેમની સાથે રહીને આપણે સંયમજીવન પાળી શકીશું.” આમ વિચારીને તે શૈક્ષકાદિ સંવિગ્ન સાધુને છોડીને અસંવિગ્ન સાધુ પાસે જાય, અને તેથી તેનું જે અહિત થાય, તેમાં નિમિત્તકારણ અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે જવાની પ્રવૃત્તિ બને છે. આથી આવો દોષ થવાની સંભાવના હોય. તો સાધુ મળત્યાગ માટે થોડી અશુદ્ધભૂમિમાં જાય, પરંતુ અસંવિગ્નના આપાતવાળી ભૂમિમાં ન જાય; કેમ કે શૈક્ષાદિનું સંયમજીવનથી પતન થાય તે મોટો દોષ છે. ॥૪૧૩॥

અવતરણિકા :

સંયત્યાપાતવતિ તુ ન ગન્તવ્યમેવ, પરપક્ષપુરુષાપાતવતિ દોષમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્વપક્ષસંયતસંવિગ્ન એવા પણ અમનોજના અને અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી થતા દોષ બતાવ્યા.

વળી, સ્વપક્ષસંયતીના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં સાધુએ જવું જ જોઈએ નહિ. હવે પરપક્ષ એવા પુરુષના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી થતા દોષને કહે છે —

ગાથા :

જત્યઽમ્હે વચ્ચામો જત્ય ય આચરઙ નાઙ્વગ્ગો ણો ।

પરિભવ કામેમાણા સંકેઅગદિન્નગા વા વિ ॥૪૧૪॥

અન્વયાર્થ :

જત્થ=જ્યાં અમે વચ્ચામો=અમે જઈએ છીએ, જત્થ ય=અને જ્યાં ણો=અમારો નાઈવગ્ગો=જ્ઞાતિવર્ગ આચરૂ=ફરે છે, (ત્યાં) પરિભવ કામેમાળા સંકેતગદિત્રગા વા વિ=પરિભવ કરતા, કામના કરતા, અથવા અપાયેલ સંકેતવાળા સાધુઓ (જાય છે.)

ગાથાર્થ :

જ્યાં અમે મળત્યાગ માટે જઈએ છીએ, અને જ્યાં અમારો જ્ઞાતિવર્ગ મળત્યાગ માટે ફરે છે, ત્યાં પરિભવ કરતા, કામના કરતા, અથવા અપાયેલ સંકેતવાળા સાધુઓ જાય છે.

ટીકા :

યત્ર વયં ગચ્છામઃ પુરીષોત્સર્ગાય, યત્ર ચાડ્ડચરતિ પુરીષોત્સર્ગાર્થે જ્ઞાતિવર્ગો નઃ=સ્વજનવર્ગોડ્ડસ્માકં, એતેડપિ તત્ર ગચ્છન્તિ, ઇતિ પરિભવન્તઃ સન્તઃ, તથા કામયમાનાઃ, કાશ્ચિત્ સ્ત્રિયં દત્તસદ્ધેતકા વાડપિ ગચ્છન્તીત્યગારિણામધ્યવસાયો ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૪॥

ટીકાર્થ :

જ્યાં અમે પુરીષના ઉત્સર્ગ માટે=મળનો ત્યાગ કરવા માટે, જઈએ છીએ, અને જ્યાં અમારો જ્ઞાતિવર્ગ=અમારો સ્વજનવર્ગ, પુરીષના ઉત્સર્ગ અર્થે=મળના ત્યાગ માટે, ફરે છે, ત્યાં આ પણ=સાધુઓ પણ, જાય છે. એથી પરિભવ કરતા છતાં=અમને ક્ષોભ પમાડતા છતાં, અને કામના કરતા=અમને આ રીતે બેઠેલા જોવાની અભિલાષા કરતા, અથવા કોઈક સ્ત્રીને અપાયેલ સંકેતવાળા એવા સાધુઓ જાય છે=અમારા મળોત્સર્ગ કરવાના સ્થાને જાય છે. એ પ્રકારે અગારીઓને=ગૃહસ્થોને, અધ્યવસાય થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સામાન્ય રીતે સાધુઓ મળત્યાગ માટે સંયતસ્વપક્ષઆપાતવાળી ભૂમિમાં જાય છે, અને સંયતસ્વપક્ષ-આપાતવાળી ભૂમિ ન મળે તો પરપક્ષપુરુષઆપાતવાળી ભૂમિમાં જાય છે; પરંતુ ત્યાં જવાથી દોષો થાય તેવું હોય તો સાધુ પરપક્ષપુરુષઆપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે ન જાય, અને તે દોષો નીચે પ્રમાણે છે —

ગામના લોકો જ્યાં મળત્યાગ માટે જતાં હોય ત્યાં સાધુઓ પણ મળત્યાગ માટે જાય તો તે પુરુષોને એવો વિચાર આવે કે જ્યાં અમે મળત્યાગ માટે જઈએ છીએ અને અમારો સ્વજનવર્ગ મળોત્સર્ગ માટે જાય છે, ત્યાં આ સાધુઓ આવે છે. તેથી નક્કી આ સાધુઓ અમને ક્ષોભ પમાડવા આવતા હોય એમ જણાય છે, અથવા અમને આવી અવસ્થામાં બેઠેલા જોવાની કામનાથી અહીં આવતા હોય એમ જણાય છે, અથવા આ સાધુઓએ કોઈ સ્ત્રીને અહીં આવવાનો સંકેત આપેલો હોવો જોઈએ, તેથી બધા સાધુઓ જ્યાં જાય છે તે સ્થાનને છોડીને આ સાધુઓ અમારા સ્થાનમાં આવે છે. આવા પ્રકારનો ગૃહસ્થોને અધ્યવસાય થાય, તો સાધુએ તે પરપક્ષપુરુષઆપાતવાળી ભૂમિમાં જવું જોઈએ નહીં. ॥૪૧૪॥

અવતરણિકા :

તથા —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં પરપક્ષપુરુષઆપાતવાળી ભૂમિમાં જવાથી સાધુને પ્રાપ્ત થતા દોષો બતાવ્યા. વળી બીજા પણ દોષો બતાવ્યા મળે, 'તથા'થી સમુચ્ચય કરે છે —

ગાથા :

દવ અપ્પ કલુસ અસઈ અવણ્ણ પડિસેહ વિપ્પરીણામો ।
સંકાઙ્ગા ઇ(?ઉ) દોસા પંડિત્થીસું ભવે જં ચ ॥૪૧૫॥

અન્યાર્થ :

દવ અપ્પ કલુસ અસઈ=દ્રવ=આયમન માટેનું પાનક, અલ્પ હોતે છતે, કલુષ હોતે છતે, (અથવા) નહીં હોતે છતે અવણ્ણ=અવર્ણ, પડિસેહ=પ્રતિષેધ (અને) વિપ્પરીણામો=વિપરિણામ થાય છે. પંડિત્થીસું =વળી પંડક-સ્ત્રીઓમાં=નપુંસક-સ્ત્રીના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, સંકાઙ્ગા દોસા=શંકાદિ દોષો થાય જં ચ ભવે=અને જે થાય=નપુંસક અને સ્ત્રી દ્વારા ગ્રહણાદિ થાય.

ગાથાર્થ :

આયમન માટેનું પાનક અલ્પ હોતે છતે, કલુષ હોતે છતે, અથવા નહીં હોતે છતે અવર્ણ, પ્રતિષેધ અને વિપરિણામ થાય છે. વળી નપુંસક અને સ્ત્રીના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં શંકાદિ દોષો થાય, અને નપુંસક-સ્ત્રી દ્વારા ગ્રહણાદિ થાય.

ટીકા :

દ્રવે અત્યે તથા કલુષે અસતિ વા, અવર્ણાં ઇત્યશ્લાઘા, પ્રતિષેધઃ તદ્દ્રવ્યાન્યદ્રવ્યયોઃ, વિપરીણામો વિમુખાનાં, પુરુષાપાતવદ્દોષઃ, સ્ત્ર્યાદ્યાપાતવદ્દોષમાહ-શઙ્કાદયસ્તુ દોષાઃ સ્ત્રીનપુંસકયોરિતિ તદાપાત-વતીત્યર્થઃ, ભવેદ્યચ્ચ તાભ્યાં સકાશાદ્ ગ્રહણાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૫॥

ટીકાર્થ :

દ્રવ=પાણી, અલ્પ હોતે છતે, કલુષ હોતે છતે અથવા નહીં હોતે છતે અવર્ણ થાય=અશ્લાઘા થાય, તે દ્રવ્ય અને અન્ય દ્રવ્યનો પ્રતિષેધ થાય=મળત્યાગ માટેના પાનકનો અને પાનકથી અન્ય એવી ભિક્ષા આદિનો ગૃહસ્થ દ્વારા નિષેધ થાય, વિમુખોને વિપરિણામ થાય=ધર્મથી પરાઙ્મુખ થયેલા જીવોને સાધુઓને જોઈને વિપરીત પરિણામ થાય. આ સર્વ પુરુષના આપાતવાળા સ્થંડિલના દોષ છે. સ્ત્રી આદિના આપાતવાળા સ્થંડિલના દોષને કહે છે — વળી સ્ત્રી અને નપુંસકમાં=તેના આપાતવાળામાં=સ્ત્રી અને નપુંસકના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, શંકાદિ દોષો થાય. અને તેઓ દ્વારા=સ્ત્રી અને નપુંસક દ્વારા, જે ગ્રહણાદિ થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુ પાસે પાણી અલ્પ હોય, મલિન હોય કે ન હોય તો પુરુષ આપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે જવાથી સાધુનો અવર્ણવાદ થાય, અને સાધુ જ્યારે ફરી તે ગૃહસ્થના ઘરે વહોરવા જાય ત્યારે જૈન સાધુને જોઈને ધોવણવાળું પાણી કે અન્ય ગોચરી વગેરે વહોરાવવાનો ગૃહસ્થ નિષેધ કરે; કેમ કે તેઓને થાય કે જૈન સાધુઓ મળત્યાગ કર્યા પછી આ પાણીથી જ શુદ્ધિ કરશે. અથવા થોડા પાણીથી શુદ્ધિ કરશે, માટે મલિનગાત્રવાળા સાધુને અમે ન વહોરાવીએ.

વળી, સંયમધર્મથી વિમુખ લોકોને સંયમ પ્રત્યે વિપરીત પરિણામ થાય અર્થાત્ અલ્પ કે મલિન પાણીથી સાધુઓને શુદ્ધિ કરતા જોઈને તેઓને થાય કે જ્ઞા સાધુઓના ધર્મમાં અશુચિને પણ બરાબર સ્વચ્છ કરવાની વિધિ નથી, તેથી તેઓનો ધર્મ વિવેક વગરનો છે. આમ, લોકોને જૈનધર્મ પ્રત્યે દુર્ભાવ થાય, અને તેઓને પાપબંધ થાય તેમાં સાધુ પણ નિમિત્તકારણ બને.

વળી, સ્ત્રી-નપુંસકના આપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે જવાથી સ્ત્રી-નપુંસકને શંકા થાય કે આ સાધુઓ અમારી કામનાથી અહીં આવ્યા હોવા જોઈએ, અને સાધુને જોઈને ક્વચિત્ તેઓને કામનો ઉદ્વેગ થાય તો સ્ત્રી કે નપુંસક સામેથી આવીને સાધુને સ્પર્શાદિ કરે.

આવા અનેક દોષોની સંભાવના હોવાથી તે દોષોના પરિહાર અર્થે સાધુએ પુરુષ, સ્ત્રી કે નપુંસકના આપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા માટે ન જવું, એ શ્રેય છે. ॥૪૧૫॥

અવતરણિકા :

ઉક્તઃ (? માનુષા) પુરુષાપાતવતિ દોષઃ, તિર્યગાપાતવત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

મનુષ્યના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં દોષ કહેવાયો. હવે તિર્યચના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં દોષને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૦૯માં મનુષ્ય અને તિર્યચ એમ બે પ્રકારનું પરપક્ષઆપાતવાળું સ્થંડિલ બતાવ્યું. તેમાંથી ગાથા ૪૧૦-૪૧૧માં મનુષ્યપરપક્ષઆપાતવાળા સ્થંડિલના ભેદો બતાવ્યા અને ગાથા ૪૧૨માં તિર્યચ પરપક્ષ આપાતવાળા સ્થંડિલના ભેદો બતાવ્યા. ત્યાર પછી ગાથા ૪૧૩માં સ્વપક્ષના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં પણ અમનોજસંવિગ્નસંયતના અને અસંવિગ્નસંયતના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી થતા દોષો બતાવ્યા. ત્યારપછી ગાથા ૪૧૪-૪૧૫માં પરપક્ષના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી થતા દોષો બતાવ્યા.

આ રીતે ગાથા ૪૧૩થી ૪૧૫માં મનુષ્યના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી થતા દોષો કહેવાયા. હવે તિર્યચના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી થતા દોષને કહે છે —

નોંધ :

પુરુષાપાતવતિ છે, તેને સ્થાને માનુષાપાતવતિ હોવું જોઈએ.

ગાથા :

આહણનાઈ દિત્તે ગરહિઅતિરિણસુ સંકમાઈઆ ।
એમેવ ચ સંલોણ તિરિણ વજ્જિત્તુ મણુઆણં ॥૪૧૬॥

અન્યથાર્થ :

દિત્તે=દપ્તમાં=દપ્ત તિર્યચોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, આહણનાઈ=આહનન આદિ થાય, ગરહિ-અતિરિણસુ=ગર્હિત તિર્યચોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં સંકમાઈઆ=શંકાદિ થાય. એમેવ ચ=અને આ રીતે જ તિરિણ વજ્જિત્તુ=તિર્યચોને વર્જીને મણુઆણં=મનુષ્યોનાં સંલોણ=સંલોકવાળા સ્થંડિલમાં (દોષો) થાય છે.

ગાથાર્થ :

દપ્ત તિર્યચોવાળી શુદ્ધ ભૂમિમાં આહનન આદિ થાય, ગર્હિત તિર્યચોવાળી શુદ્ધ ભૂમિમાં શંકાદિ દોષો થાય અને એ જ રીતે તિર્યચોને છોડીને મનુષ્યોના સંલોકવાળી ભૂમિમાં દોષો થાય છે.

ટીકા :

આહનનાદયો દૂષ્ણંતિર્ધર્મગાપાતવતીતિ ભાવઃ, ગર્હિતતિર્યક્ષિવતિ એડિકાદ્યાપાતવતિ શઙ્કાદયો દોષાઃ । સંલોકવદ્દોષાનાહ — એવમેવ ચ સંલોકાદિતિ તદ્વત્યેવ સ્થંડિલમિત્યર્થઃ, તિરિણ વજ્જિયત્વા મનુષ્યાણામિતિ મનુષ્યાલોકવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૬॥

ટીકાર્થ :

દપ્તમાં=દર્પિત તિર્યચોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, આહનન આદિ થાય છે, ગર્હિત તિર્યચોમાં=એડિકા આદિના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, શંકા આદિ દોષો થાય છે. હવે સંલોકવાળા સ્થંડિલના દોષોને કહે છે — અને આ રીતે જ=જે રીતે મનુષ્યના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી દોષો થાય છે એ રીતે જ, સંલોકમાં=તેના વાળા જ સ્થંડિલમાં=સંલોકવાળા જ સ્થંડિલમાં, દોષો થાય છે. કોના સંલોકવાળા સ્થંડિલમાં દોષો થાય છે ? તે બતાવે છે — તિર્યચોને વર્જીને મનુષ્યોના આલોકવાળા સ્થંડિલમાં દોષો થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

તિર્યચોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવાથી મદોન્મત્ત પ્રાણી હોય તો સાધુને પછાડે, ગધેડા વગેરે હોય તો લાત પણ મારે, ક્વચિત્ મૃત્યુ સુધીના પણ દોષોની સંભાવના રહે. અને તેવી ભૂમિમાં રહેતા ગર્હિત પશુઓની કામની ચેષ્ટાઓ જોઈને સાધુને પણ એ પ્રકારની કામની પરિણતિરૂપ શંકાદિ દોષો થાય. તેથી ત્યાં સાધુએ જવું જોઈએ નહિ.

વળી, પૂર્વમાં મનુષ્યોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવાથી જે દોષો બતાવ્યા, એ દોષો મનુષ્યોના સંલોકવાળી ભૂમિમાં જવાથી પણ થાય છે. તેથી જે દોષોની સંભાવના દેખાતી હોય તે દોષોવાળી ભૂમિનું સાધુએ વર્જન કરવું જોઈએ. વળી પશુના આપાતવાળી ભૂમિમાં આહનન આદિ દોષો સંભવે, પરંતુ પશુના સંલોકવાળી ભૂમિમાં જવાથી કોઈ દોષની સંભાવના નથી. તેથી તિર્યચોના આલોકવાળી ભૂમિ શુદ્ધ જણાતી હોય તો ત્યાં સાધુને મળત્યાગ માટે જવામાં દોષ નથી. ॥૪૧૬॥

અવતરણિકા :

एतदेव व्याचष्टे —

અવતરણિકાર્થ :

આને જ વ્યાખ્યાન કરે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે રીતે મનુષ્યના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવાથી દોષો થાય છે, એ રીતે જ મનુષ્યના સંલોકવાળી ભૂમિમાં જવાથી દોષો થાય છે, એને જ સ્પષ્ટ કરે છે —

ગાથા :

कलुसदवे असई अ व पुंसालोए हवंति दोसा उ ।
पंडित्यीसु वि एए खुद्धे वेउव्वि मुच्छं य ॥४१७॥

અન્યથાર્થ :

કલુસદવે અસઈ અ વ=અને કલુષ દ્રવ હોતે છતે અથવા (દ્રવ) નહીં હોતે છતે પુરિસાલોએ=પુરુષના આલોકવાળા સ્થંડિલમાં દોસા ુ=દોષો જ હવંતિ=થાય છે, પંડિત્યીસુ વિ=નપુંસક-સ્ત્રીઓમાં પણ એ=આ (દોષો) થાય છે. ખુદ્ધે ય વેઊવ્વિ મુચ્છં=અને ક્ષુબ્ધ એવા વૈક્રિયમાં મૂચ્છા થાય છે.

ગાથાર્થ :

મલિન પાણી હોતે છતે કે પાણી નહીં હોતે છતે પુરુષના આલોકવાળી ભૂમિમાં દોષો જ પ્રાપ્ત થાય છે, સ્ત્રી અને નપુંસકના આલોકવાળી ભૂમિમાં પણ આ દોષો થાય છે, અને વાતાદિને કારણે વિકાર પામેલા મોટા પુરુષચિહ્નને જોઈને સ્ત્રી કે નપુંસકને મૈથુનની ઉત્કટ ઇચ્છા થાય છે.

ટીકા :

कलुषद्रवे सति असति वा द्रवे पुरुषालोक इति तदालोकवत् स्थण्डिलं परिगृह्यते भवन्ति दोषाः पूर्वोक्ता इति, स्त्रीनपुंसकयोरप्यालोकवत्येत एव दोषा इति, महति वैक्रिये इन्द्रिये मूच्छं च भवत्यभिलाषातिरेकादिति गार्थः ॥४१७॥

ટીકાર્થ :

કલુષ દ્રવ હોતે છતે=મલિન પાનક હોતે છતે, અથવા દ્રવ નહીં હોતે છતે=પાણી નહીં હોતે છતે, પુરુષના આલોકવાળા સ્થંડિલમાં પૂર્વમાં કહેવાયેલા દોષો થાય છે. પુરુષાલોકે એ પ્રકારના શબ્દમાં તેના=પુરુષના, આલોકવાળું સ્થંડિલ ગ્રહણ કરાય છે. સ્ત્રી અને નપુંસકના પણ આલોકવાળા સ્થંડિલમાં આ જ=પૂર્વોક્ત જ, દોષો થાય છે, અને અભિલાષના અતિરેકથી મોટી વૈક્રિય એવી ઇન્દ્રિયમાં મૂચ્છા થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૧૭॥

અવતરણિકા :

प्रागुपन्यस्तचतुर्भङ्गिकागुणदोषमाह —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વે ઉપન્યસ્ત=ગાથા ૪૦૬માં સ્થપાયેલ, ચતુર્ભંગીના ગુણ-દોષને કહે છે —

ગાથા :

આવાયદોસ તદ્દે બિદ્દે સંલોગઓ ભવે દોસા ।

તે દો વિ નત્થિ પઢમે તર્હિ ગમણં મળિઅવિહિણા ઉ ॥૪૧૮॥ (દારં)॥

અન્યથાર્થ :

તદ્દે આવાયદોસ=તૃતીયમાં=ત્રીજા ભાંગાવાળી ભૂમિમાં, આપાતથી દોષો થાય છે, બિદ્દે સંલોગઓ દોસા ભવે=દ્વિતીયમાં=બીજા ભાંગાવાળી ભૂમિમાં, સંલોકથી દોષો થાય છે, તે દો વિ=તે બંને પણ=આપાત અને સંલોક તે બંનેથી પણ થતા દોષો, પઢમે નત્થિ=પ્રથમમાં=પહેલા ભાંગાવાળી ભૂમિમાં, નથી, (આથી) તર્હિ=ત્યાં=પ્રથમ ભાંગાવાળી ભૂમિમાં, મળિઅવિહિણા ઉ=ભણિતવિધિથી જ ગમણં=જવું.

ગાથાર્થ :

ત્રીજા ભાંગાવાળી ભૂમિમાં આપાતથી દોષો થાય છે, બીજા ભાંગાવાળી ભૂમિમાં સંલોકથી દોષો થાય છે, આપાત અને સંલોક તે બંનેથી પણ દોષો પ્રથમ ભાંગાવાળી ભૂમિમાં નથી. તેથી પ્રથમ ભાંગાવાળી ભૂમિમાં કહેવાયેલ વિધિથી જ જવું જોઈએ.

ટીકા :

આપાતદોષાસ્તુતીયે મહ્નુ ઇતિ સૂત્રક્રમપ્રમાણ્યાદ, દ્વિતીયે મહ્નુકે સંલોકતો મહેયુદોષાઃ, તૌ દ્વાવપિ ન સ્તઃ પ્રથમે મહ્નુસ્તસ્ત્ર ગમનં, કથમિત્યાહ — મળિતવિધિનૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૮॥

ટીકાર્થ :

સૂત્રના ક્રમનું પ્રમાણ્ય હોવાથી=ગાથા ૪૦૬માં બતાવેલ ચતુર્ભંગીરૂપ શાસ્ત્રમાં બતાવેલ ક્રમનું પ્રમાણપણું હોવાથી, ત્રીજા ભંગમાં આપાતથી દોષો થાય, બીજા ભંગમાં સંલોકથી દોષો થાય, તે બંને પણ દોષો પ્રથમ ભંગમાં થતા નથી. આથી ત્યાં=પ્રથમ ભંગવાળા સ્થંડિલમાં, જવું. કેવી રીતે જવું? એથી કહે છે — કહેવાયેલ વિધિથી જ જવું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૦૬માં અનાપાત-અસંલોક નામના સ્થંડિલના પ્રથમ વિશેષણની ચતુર્ભંગી બતાવી, તે રૂપ શાસ્ત્રમાં બતાવેલ ક્રમના પ્રમાણ્યથી પ્રાપ્ત એવા ત્રીજા આપાત-અસંલોકરૂપ ભાંગામાં આપાતના દોષો થાય છે અર્થાત્ પૂર્વે પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસકના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી જે દોષો બતાવ્યા, તે સર્વ દોષો થાય છે; તેમ જ શાસ્ત્રક્રમના પ્રમાણ્યથી પ્રાપ્ત એવા બીજા અનાપાત-સંલોકરૂપ ભાંગામાં સંલોકના દોષો થાય છે અર્થાત્ પૂર્વે પુરુષ-સ્ત્રી-નપુંસકના સંલોકવાળા સ્થંડિલમાં જવાથી જે દોષો બતાવ્યા તે સર્વ દોષો થાય છે.

વળી પહેલા અનાપાત-અસંલોકરૂપ ભાંગામાં એક પણ દોષ થતો નથી. તેથી શક્ય હોય ત્યાં સુધી સાધુએ પ્રથમ ભાંગાવાળી શુદ્ધ ભૂમિમાં જ પૂર્વે કહેલી વિધિથી જ મળવિસર્જન અર્થે જવું જોઈએ.

અહીં ચોથા આપાત-સંલોકરૂપ ભાંગાની વિવક્ષા કરી નથી, પરંતુ અર્થથી ફલિત થાય છે કે ચોથા પણ ભાંગાવાળી શુદ્ધ ભૂમિ સાધુને મળવિસર્જન કરવા માટે વર્જ્ય છે. ॥૪૧૮॥

અવતરણિકા :

ઉક્તમનાપાત(?તા)સંલોકવદ્, અધુનોપધાતવદાહ —

અવતરણિકાર્થ :

‘અનાપાત-અસંલોકવાળું’ સ્થંડિલ કહેવાયું. હવે ‘ઉપધાતવાળા’ સ્થંડિલને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણોમાંથી પહેલા વિશેષણનું ગાથા ૪૦૬થી ૪૧૮માં સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે બીજા વિશેષણનું સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે —

નોંધ :

અનાપાતસંલોકવદ્ છે, તેને સ્થાને અનાપાતાસંલોકવદ્ હોય તેમ ભાસે છે.

ગાથા :

આયાપવચનસંજમ તિવિહં ઉવઘાઙ્ગમું મુણેઅવ્વં ।

આરામવચ્ચઅગણી પિટ્ટણમસુઈ અ અન્નત્થ ॥૪૧૯॥ (દારં)॥

અન્વયાર્થ :

આયાપવચનસંજમ=આત્મા, પ્રવચન અને સંયમને (આશ્રયીને) તિવિહં=ત્રિવિધ ઉવઘાઙ્ગમું=ઔપધાતિક મુણેઅવ્વં=જાણવું. આરામવચ્ચઅગણી=આરામ, વર્ચ અને અગ્નિ=બગીચો, વર્ચસ્થાન અને અંગારકર્મનું સ્થાન, (એ ત્રણેયમાં ક્રમસર) પિટ્ટણં અસુઈ અન્નત્થ અ=પિટ્ટણ, અશુચિ અને અન્યત્ર (અન્યત્ર કરણમાં જીવોનું ઉપમર્દન થાય છે.)

ગાથાર્થ :

બગીચામાં મળત્યાગ કરવાથી કોઈ મારે, તેથી બગીચો આત્માના ઉપધાતવાળી ભૂમિ છે; વર્ચસ્થાનમાં મળત્યાગ કરવાથી કોઈને જુગુપ્સા થાય, તેથી વર્ચસ્થાન પ્રવચનના ઉપધાતવાળી ભૂમિ છે; અને અંગારા વગેરેને બાળવાના સ્થાનમાં મળત્યાગ કરવાથી અંગારકર્મ કરનાર માણસો બીજે બીજે સ્થાને અંગારા વગેરે બાળે, જેથી છકાયત્તી હિંસા થાય, તેથી અંગારાદિના દાહનું સ્થાન સંયમના ઉપધાતવાળી ભૂમિ છે.

ટીકા :

આત્મપ્રવચનસંયમમાશ્રિત્ય ત્રિવિધમુપધાતવત્ મન્તવ્યં આત્મોપધાતવત્પ્રવચનોપધાતવત્સંયમોપધાતવચ્ચ, તત્રારામે આત્મોપધાતવત્ તત્ત્વામિનઃ સકાશાત્ પિટ્ટના=તાડનેતિ કૃત્વા, વચ્ચ્વં इति વચ્ચ્વઃસ્થાનં પ્રવચનોપધાતવદ્ અશુચીતિ કૃત્વા, જુગુપ્સાસમ્ભવાદ્, અગ્નિરિત્યજ્ઞારાદિદાહસ્થાનં સંયમોપધાતવદ્, અન્યત્ર અન્યત્ર કરણે કાયોપમર્દાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૧૯॥

ટીકાર્થ :

આત્મા, પ્રવચન અને સંયમને આશ્રયીને ત્રણ પ્રકારનું ઉપધાતવાળું=આત્મોપધાતવાળું, પ્રવચનોપધાતવાળું

અને સંયમોપધાતવાળું, સ્થંડિલ જાણવું.

ત્યાં તેના સ્વામીથી=તે બગીયાના માલિકથી, પિટ્ટના=તાડના, થાય છે. એથી કરીને આરામમાં=બગીયામાં, આત્માના ઉપધાતવાળું સ્થંડિલ જાણવું.

અશુચિ થાય છે એથી કરીને વચ્ચે=વચનું સ્થાન=જ્યાં ગામના લોકોની વિષ્ટા પડી હોય તેવું સ્થાન, પ્રવચનના ઉપધાતવાળું સ્થંડિલ જાણવું; કેમ કે જુગુપ્સાનો સંભવ છે.

અગ્નિ=અંગારાદિના દાહનું સ્થાન, સંયમના ઉપધાતવાળું સ્થંડિલ જાણવું; કેમ કે અન્યત્ર અન્યત્ર કરણમાં કાયનો ઉપમર્દ થાય છે=જુદા-જુદા સ્થાને અંગારાદિનો દાહ કરવામાં છ કાયના જીવોનું ઉપમર્દન થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ક્યારેક સાધુને મળત્યાગ કરવાની ઉતાવળ થઈ ગઈ હોય અને નજીકમાં કોઈ બગીચો હોય અને ત્યાં શુદ્ધભૂમિ મળવાથી તે સાધુ બગીચામાં મળ વોસિરાવે, તે વખતે બગીચાનો માલિક જુએ તો સાધુને મારે, જેથી આત્મોપધાત થાય. કદાચ માલિકે સાધુને જોયા ન હોય તોપણ પાછળથી તેને ખબર પડે કે અહીં કોઈ સાધુ મળ વિસર્જન કરીને ગયા છે, તો તેને ધર્મ પ્રત્યે દ્વેષ થાય, અને કદાચ સાધુ મળોત્સર્ગ કરી ગયા છે તેવી ખબર ન પડે તોપણ મળ વિસર્જન કરનાર વ્યક્તિ પ્રત્યે તે બગીચાના માલિકને દ્વેષ થાય. એ સર્વમાં સાધુ નિમિત્ત બને, માટે અત્યંત અપવાદ વગર સાધુએ બગીચામાં મળત્યાગ કરવો ન જોઈએ.

વળી, ગામડામાં ભંગી જ્યાં મળ નાખી આવતા હોય, તેવા સ્થાનને વચ્ચેસ્થાન કહેવાય, અને ત્યાં આખા ગામની વિષ્ટા પડી હોય, અને ખૂબ ઉતાવળ થઈ જવાથી સાધુ જો તેવા સ્થાનમાં જઈને મળવિસર્જન કરે તો લોકોને થાય કે આ સાધુઓ આવા ગંદા સ્થાનમાં જનારા છે, માટે તેઓને જૈન સાધુ પ્રત્યે જુગુપ્સાનો ભાવ થાય, જેથી શાસનનો ઉપધાત થાય.

વળી, મળત્યાગ કરવાની ઉતાવળ હોય અને નજીકમાં કોઈ શુદ્ધ ભૂમિ ન મળવાથી જ્યાં લોકો ઈંગાલકર્મ કરતા હોય ત્યાં જઈને સાધુ મળ વિસર્જન કરે તો અંગારકર્મ કરનારા લોકો તે સ્થાનને છોડીને અન્ય સ્થાને અંગારકર્મ કરે, જેથી તે અન્ય સ્થાનમાં રહેલા ઘણા ત્રસ-સ્થાવર જીવોનો નાશ થાય તેમાં સાધુ નિમિત્તકારણ બને; કેમ કે જો સાધુએ મળવિસર્જન અંગારાદિ બાળવાના સ્થાનમાં ન કર્યું હોત તો અંગારકર્મ કરનાર લોકો પોતાના રોજના સ્થાને જ અંગારકર્મ કરત, અને રોજ અંગારા આદિ બાળવાના સ્થાનમાં લગભગ જીવો ન હોવાથી જીવોનો નાશ થવાનો સંભવ અલ્પ રહેત. આથી અંગારા આદિ બાળવાના સ્થાને મળવિસર્જન કરે તો તે સાધુના સંયમનો ઉપધાત થાય. ॥૪૧૯॥

અવતરણિકા :

ઉક્તમુપધાતવત્, સામ્પ્રતં વ્યતિરેકદોષોપદર્શનદ્વારેણૈવ સમાશુષિરે મળતિ —

અવતરણિકાર્થ :

‘ઉપધાતવાળું’ સ્થંડિલ કહેવાયું. હવે વ્યતિરેકથી દોષોના ઉપદર્શનના દ્વારથી જ ‘સમ’ અને ‘અશુષિર’ સ્થંડિલને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણોમાંથી બીજા વિશેષણનું સ્વરૂપ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું. હવે ત્રીજા અને ચોથા વિશેષણનું સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે -

તેમાં ગ્રંથકાર સમભૂમિ અને અશુષિરભૂમિને સાક્ષાત્ કહેતા નથી, પરંતુ સમભૂમિથી વ્યતિરેક એવી વિષમભૂમિમાં, અને અશુષિરભૂમિથી વ્યતિરેક એવી શુષિરભૂમિમાં, પ્રાપ્ત થતા દોષો બતાવવા દ્વારા જ 'સમ'ભૂમિમાં અને 'અશુષિર'ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવો જોઈએ, એમ કહે છે -

ગાથા :

વિસમપલોટ્ટુણ આયા ઇઅરસ્સ પલોટ્ટુણમિ છક્કાયા । (દારં)।

ઙ્ઙુસિરંમિ વિચ્ચુગાઈં ઉભયક્કમણે તસાઈંઆ ॥૪૨૦॥ (દારં)॥

અનુવાદાર્થ :

વિસમપલોટ્ટુણ=વિષમમાં (બેઠેલનું) પ્રલુઠન થયે છે તે આયા=આત્મા (અને) ઇઅરસ્સ=ઈતરનું=પુરીષાદિનું, પલોટ્ટુણમિ=પ્રલુઠન થયે છે તે છક્કાયા=ષટ્કાયો (વિરાધાય છે.) ઙ્ઙુસિરંમિ=શુષિરમાં વિચ્ચુગાઈં=વૃશ્ચિકાદિ (હોય તો આત્મોપધાત અને) ઉભયક્કમણે=ઉભયથી આક્રમણ થયે છે તે તસાઈંઆ ત્રસાદિ (મરે તો સંયમોપધાત થાય છે.)

ગાથાર્થ :

વિષમ ભૂમિમાં બેઠેલ સાધુ ગબડે તો આત્માની વિરાધના થાય, વળી મળ-મૂત્ર પ્રસરે તો છકાયની વિરાધના થાય, તેથી સાધુએ વિષમ ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં. પોલાણવાળી ભૂમિમાં વીંછી વગેરે તૃણાદિ નીચે ઢંકાયેલ હોય તો બેઠેલ સાધુને કરડે, તેથી આત્મોપધાત થાય, મળ-મૂત્રના આક્રમણમાં ત્રસાદિ જીવોનો નાશ થાય, તેથી સંયમોપધાત થાય, માટે સાધુએ શુષિર ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવો જોઈએ નહીં. પરંતુ 'સમ' અને 'અશુષિર' ભૂમિમાં મળવિસર્જન કરવું જોઈએ.

ટીકા :

વિષમપ્રલુઠને આત્મેતિ વિષમસ્થણિડલોપવિષ્ટપ્રલુઠને સત્યાત્મા વિરાધ્યતે, ઇતરસ્ય તુ પુરીષાદે: પ્રલુઠને સતિ ષટ્કાયા ઇતિ પૃથિવ્યાદયો વિરાધ્યન્તે, તસ્માત્સમ ઉપવેષ્ટવ્યં, તથા શુષિરે તૃણાદ્યવષ્ટ્યે વૃશ્ચિકાદય ઇતિ તેભ્ય આત્મોપધાત:, ઉભયાક્રમણ ઇતિ પુરીષકાયિકાભ્યામાક્રમણે ત્રસાદયો વ્યાપદ્યન્તે ઇતિ સંયમોપધાત ઇતિ ગાથાર્થ: ॥૪૨૦॥

ટીકાર્થ :

વિષમમાં પ્રલુઠન થયે છે તે આત્મા=વિષમ સ્થંડિલમાં બેઠેલનું પ્રલુઠન થયે છે તે સાધુ વડે આત્માની વિરાધના કરાય છે, અર્થાત્ ઊંચી-નીચી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે બેઠેલા સાધુ ગબડે તો પોતાનો નાશ થાય છે, વળી ઈતરનું=પુરીષાદિનું=મળ અને મૂત્રનું, પ્રલુઠન થયે છે તે પૃથ્વી આદિ છ કાયોની વિરાધના કરાય છે અર્થાત્ ઊંચી-નીચી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે બેસ્યા પછી મળ કે મૂત્ર ગબડે તો ષટ્જીવનિકાયનો નાશ થાય છે. તે કારણથી સમ સ્થંડિલમાં બેસવું જોઈએ; અને શુષિરમાં=તૃણાદિથી અવષ્ટબ્ધમાં=ઘાસ વગેરેથી

છવાયેલા સ્થંડિલમાં, વીંછી આદિ હોય છે, એથી તેઓથી=વીંછી આદિથી, આત્માનો ઉપધાત થાય છે. ઉભયથી આક્રમણ થયે છતે=પુરીષ અને કાયિકાથી આક્રમણ થયે છતે=પોલાણવાળી ભૂમિમાં મળ વિસર્જન કરવામાં આવે તો મળ અને મૂત્રથી આક્રમણ થયે છતે, ત્રસાદિ વ્યાપાદન કરાય છે, એથી સંયમનો ઉપધાત થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૨૦॥

અવતરણિકા :

અચિરકાલકૃતમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

હવે 'અચિરકાલકૃત' સ્થંડિલને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણોમાંથી ત્રીજા અને ચોથા વિશેષણનું સ્વરૂપ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું. હવે પાંચમા વિશેષણનું સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે —

ગાથા :

જે જંમિ ઉઝમ્મિ કયા પયાવણાઈહિં થંડિલા તે ઉ ।

હોંતિ ઇઅરંમિ ચિરકયા વાસાવુત્થે અ બારસગં ॥૪૨૧॥ (દારં)॥

અન્યાર્થ :

જે જંમિ ઉઝમ્મિ=જેઓ જે ઋતુમાં પયાવણાઈહિં=પ્રતાપનાદિ વડે થંડિલા કયા=સ્થંડિલ કરાયા હોય, તે ઉ=વળી તેઓ=તે સ્થંડિલો, (તે જ ઋતુમાં અચિરકાલકૃત) હોંતિ=થાય છે, ઇઅરંમિ ચિરકયા=ઇતરમાં=અન્ય ઋતુમાં, ચિરકૃત થાય છે. વાસાવુત્થે અ=અને વર્ષોષિતમાં=એક વર્ષ વસેલા ગામાદિમાં, બારસગં=દ્વાદશક=બાર વર્ષ, (અચિરકાલકૃત સ્થંડિલો થાય છે.)

ગાથાર્થ :

જે ભૂમિઓ જે ઋતુમાં પ્રતાપના આદિ વડે શુદ્ધ કરાયેલી હોય, તે ભૂમિઓ તે ઋતુમાં જ અચિરકાલકૃત થાય છે, બીજી ઋતુમાં ચિરકાલકૃત થાય છે, અને વર્ષ વસેલા ગામ વગેરેમાં બાર વર્ષ સુધી ભૂમિઓ અચિરકાલકૃત થાય છે.

ટીકા :

યાનિ યસ્મિન્ ઋતૌ હેમન્તાદૌ કૃતાનિ પ્રતાપનાદિભિઃ કારણૈઃ સ્થંડિલાનિ તાનિ ભવન્તિ અચિર-કાલકૃતાનિ, ઇતરસ્મિન્=ગ્રીષ્માદૌ ઋતૌ ચિરકાલકૃતાનિ, તન્નૈવાઽચિરકાલકૃતાનીતિ ભાવઃ, વર્ષોષિતે ચ ગ્રામાદૌ દ્વાદશકમિતિ વર્ષદ્વાદશકં યાવદચિરકાલકૃતાનીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨૧॥

ટીકાર્થ :

જેઓ=જે સ્થંડિલો, હેમંતાદિ જે ઋતુમાં પ્રતાપનાદિ કારણો વડે સ્થંડિલ=અચિત્ત, કરાયાં હોય, તેઓ=તે સ્થંડિલો, તે ઋતુમાં અચિરકાલકૃત થાય છે, ઇતરમાં=ગ્રીષ્માદિ ઋતુમાં, ચિરકાલકૃત થાય છે, તેથી

અચિરકાલકૃત નથી જ, એ પ્રકારનો ભાવ છે, અને વર્ષ વસેલા ગામાદિમાં દ્વદશક=બાર વર્ષ સુધી, સ્થંડિલો અચિરકાલકૃત થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે ભૂમિને કોઈક કારણોથી અગ્નિ વગેરેના દાહ દ્વારા ગૃહસ્થોએ શુદ્ધ કરી હોય, તે ભૂમિની માટી તે ઋતુ સુધી અચિત્ત રહે છે, તેથી તે ભૂમિ તે ઋતુમાં અચિરકાલકૃત કહેવાય અને બીજી ઋતુમાં ચિરકાલકૃત કહેવાય. અને ચિરકાલકૃત ભૂમિ સર્વથા અચિત્ત નથી, છતાં પ્રતાપનાદિથી ક્યારેય અચિત્ત નહીં કરાયેલી ભૂમિ કરતાં ચિરકાલકૃતભૂમિમાં ક્યારેક પ્રતાપનાદિ થયેલ હોવાને કારણે જીવોની સંભાવના ઓછી રહે છે.

આથી પ્રથમ અચિરકાલકૃત ભૂમિ મળતી હોય તો સાધુ તેમાં જ મળત્યાગ કરવા જાય, પરંતુ ક્યારેક અચિરકાલકૃત ભૂમિ ન મળે તો ચિરકાલકૃતભૂમિમાં પણ જાય. વળી, પ્રતાપનાદિથી અચિત્ત નહીં કરેલી ભૂમિમાં અથવા ગૃહસ્થોની અવર જવર વગરની ભૂમિમાં પ્રાયઃ માટી સચિત્ત હોય છે, અને જીવોનો ઉપદ્રવ પણ ઘણો હોય છે. તેથી તેવી ભૂમિમાં અત્યંત અપવાદ વગર સાધુ મળત્યાગ માટે જાય નહિ.

વળી કોઈ ઠેકાણે નવું નગર વસ્યું હોય અને એક આદિ વર્ષ પછી તે નગર કોઈ કારણસર નાશ પામ્યું હોય તો તે નગરની ભૂમિ બાર વર્ષ સુધી અચિરકાલકૃત કહેવાય. તેથી તેવું સ્થાન બાર વર્ષ સુધી અચિત્ત રહે છે. તેથી તેવી ભૂમિ મળાદિ વોસિરાવવા માટે શ્રેષ્ઠ ગણાય. ॥૪૨૧॥

અવતરણિકા :

વિસ્તીર્ણદૂરાવગાઢે અભિધિત્સુગ્રહ -

અવતરણિકાર્થ :

‘વિસ્તીર્ણ’ અને ‘દૂરાવગાઢ’ સ્થંડિલને કહેવાની ઈચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે -

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણોમાંથી પૂર્વગાથામાં પાંચમા વિશેષણનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે છઠ્ઠા અને સાતમા વિશેષણનું સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે -

ગાથા :

હત્યાયયં સમંતા જહન્નમુક્કોસ જોઅણબિછક્કં । દારં ।
ચરંગુલપ્પમાણં જહન્નયં દૂરમોગાઢં ॥૪૨૨॥ દારં ॥

અન્યાર્થ :

સમંતા હત્યાયયં=ચારેય બાજુથી હાથ આપત=એક હાથ પહોળું, જહન્નમ્=જઘન્ય (સ્થંડિલ) છે. જોઅણબિછક્કં મુક્કોસ=બાર યોજનવાળું ઉત્કૃષ્ટ (સ્થંડિલ) છે. ચરંગુલપ્પમાણં=ચાર અંગુલના પ્રમાણવાળું જહન્નયં દૂરમોગાઢં=જઘન્ય દૂરાવગાઢ (સ્થંડિલ) છે.

ગાથાર્થ :

ચારેય બાજુથી એક હાથ પહોળું જઘન્ય સ્થંડિલ છે, અને બાર યોજનના વિસ્તારવાળું ઉત્કૃષ્ટ સ્થંડિલ છે, ચાર અંગુલના પ્રમાણવાળું જઘન્ય દૂરાવગાઢ સ્થંડિલ છે.

ટીકા :

હસ્તાયતં=હસ્તવિસ્તીર્ણ સમન્તાત્=સર્વતઃ આયામવિષ્કમ્ભાખ્યાં જઘન્યં સ્થણ્ડિલં, ઉત્કૃષ્ટં યોજન-
દ્વિષદ્કમિતિ દ્વાદશયોજનં વિસ્તીર્ણં ચક્રવર્તિકટકનિવેશાદૌ, શેષં હિ મધ્યમમિતિ ગમ્યતે, ચતુરઙ્ગુલપ્રમાણં
જઘન્યં દૂરાવગાઢમિતિ, અતઃ ઊર્ધ્વમુત્કૃષ્ટાદિવિભાગઃ, અત્ર ચ વૃદ્ધસમ્પ્રદાયઃ — “ચરંગુલોગાઢે સળ્ળા
વોસિરિજ્જઙ્ગ, ણ કાઙ્ગા” ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨૨॥

ટીકાર્થ :

ચારેય બાજુથી=આયામ અને વિષ્કંભ દ્વારા સર્વથી=લાંબાઈ અને પહોળાઈ દ્વારા બધી બાજુથી, હાથ
આયત=હાથ વિસ્તીર્ણ, જઘન્ય સ્થંડિલ છે=જીવરહિત ભૂમિ છે. ચક્રવર્તીના સૈન્યના નિવેશાદિમાં બાર યોજન
વિસ્તીર્ણ ઉત્કૃષ્ટ સ્થંડિલ છે. વળી શેષ સ્થંડિલ મધ્યમ છે.

ચાર અંગુલના પ્રમાણવાળું જઘન્ય દૂરાવગાઢ સ્થંડિલ છે. આનાથી ઊર્ધ્વ ઉત્કૃષ્ટાદિનો વિભાગ થાય
અને અહીં વૃદ્ધોનો સંપ્રદાય છે : “ચાર અંગુલના અવગાઢવાળા સ્થંડિલમાં સંજ્ઞા=મળ, વોસિરાવે, કાયિકા નહીં=મૂત્ર
નહીં,” એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુને મળત્યાગ કરવા માટે વિસ્તીર્ણ ભૂમિમાં બેસવાનું છે, તેમાં એક હાથ લાંબી અને પહોળી નિર્દોષ
ભૂમિ જઘન્ય વિસ્તીર્ણ કહેવાય, અને બાર યોજન લાંબી અને પહોળી નિર્દોષ ભૂમિ ઉત્કૃષ્ટ વિસ્તીર્ણ કહેવાય,
અને શેષ લાંબી અને પહોળી ભૂમિ મધ્યમ વિસ્તીર્ણ કહેવાય. તેમાં બાર યોજનના વિસ્તારવાળી નિર્દોષ
ભૂમિની પ્રાપ્તિ ચક્રવર્તીની સેના છાવણી નાખીને રહેલી હોય, વગેરે કારણોથી થાય છે.

જે રીતે મળત્યાગ કરવા માટે વિસ્તીર્ણ નિર્દોષ ભૂમિ જોઈએ, તે રીતે જમીનમાં ઊંડાણવાળી પણ નિર્દોષ
ભૂમિ જોઈએ, અને તે ઊંડાણવાળી ભૂમિને ‘દૂરાવગાઢ’ શબ્દથી ગ્રહણ કરેલ છે. તેમાં ચાર અંગુલના ઊંડાણ
સુધી અચિત્ત હોય તેવી ભૂમિ જઘન્ય દૂરાવગાઢ કહેવાય, અને તેનાથી વધારે ઊંડાણ સુધી અચિત્ત હોય
તેવી ભૂમિમાં મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટનો વિભાગ પડે.

વળી, વૃદ્ધસંપ્રદાય પ્રમાણે જમીન ઊંડાઈમાં ચાર અંગુલ સુધી અચિત્ત હોય તો સાધુ મળવિસર્જન કરે,
પરંતુ માત્ર ન કરે; કેમ કે માત્ર વધારે ઊંડાણમાં જતું હોવાથી જીવવિરાધના થાય, અને ચાર અંગુલથી
વધારે ઊંડાણ સુધી નિર્દોષ ભૂમિ હોય તો માત્ર પણ કરી શકાય. તેથી મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિનો વિભાગ
કરવાની કોઈ આવશ્યકતા રહેતી નથી; કેમ કે જઘન્ય દૂરાવગાઢવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ કરી શકાય; તેમ
જ મધ્યમ અને ઉત્કૃષ્ટ દૂરાવગાઢવાળી ભૂમિમાં માત્ર પણ કરી શકાય. ॥૪૨૨॥

અવતરણિકા :

અધુનાડ્ડસળ્ળમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

હવે ‘આસન્ન’ સ્થંડિલને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણોમાંથી પૂર્વગાથામાં છઠ્ઠા અને સાતમા વિશેષણનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે આઠમા વિશેષણનું સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે —

ગાથા :

દ્વ્યાસણં ભવણાઙ્યાણ તહિઅં તુ સંજમાયાણ ।

આયાપવચણસંજમદોસા પુણ ભાવઆસણે ॥૪૨૩॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

ભવણાઙ્યાણ દ્વ્યાસણં=ભવનાદિની (નજીક એ) દ્રવ્યાસત્ર છે. તહિઅં તુ=વળી ત્યાં=દ્રવ્યાસત્રમાં, સંજમાયાણ=સંયમ અને આત્માની (વિરાધના) થાય છે. ભાવઆસણે પુણ=વળી ભાવાસત્રમાં આયાપવચણ-સંજમદોસા=આત્મા, પ્રવચન અને સંયમના દોષો થાય છે.

ગાથાર્થ :

ભવનાદિની નજીક હોય તે દ્રવ્યાસત્ર ભૂમિ કહેવાય. વળી દ્રવ્યાસત્રમાં બે દોષ થાય છે : આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના. વળી ભાવાસત્રમાં આત્મા, પ્રવચન અને સંયમના દોષો થાય છે.

ટીકા :

આસત્રં દ્વિવિધં દ્રવ્યાસત્રં ભાવાસત્રં ચ, તત્ર દ્રવ્યાસત્રં ભવનાદીનામાસત્રં, આદિગ્રહણાત્ દેવકુલાદિગ્રહઃ, તત્ર તુ દ્વૌ દોષૌ સંયમવિરાધના આત્મવિરાધના ચ, આત્મપ્રવચનસંયમદોષાઃ પુનર્ભાવાસત્રં ઇતિ આત્મોપઘાતાદયો દોષા ભાવાસત્રં ઇતિ ॥

અત્ર વૃદ્ધવાદઃ — “ભાવાસત્રં નામ તાવ અચ્છદ્ધ જાવ આગાઢં જાયં, તાહે ધાડું પવત્તો, અણોહિં ધિજ્જાઈર્ણિં વિદ્ધો, તાહે તે હસંતિ, પુરો આગયા વંદંતિ ધમ્મં ચ પુચ્છંતિ, જદિ ધરેડ તાહે મરડ, અન્તરા વોસિરડ તાહે ઉઢાહો, ચઉત્થરસિયં વા પરિમિયં નીયં, અહવા જા સા જતણા તં ન કરેડ, અંતરા અથંડિલે વોસિરિજ્જા, એસ ભાવાસણો, તઓ દોસ”ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨૩॥

ટીકાર્થ :

આસત્રં ગ્રહઃ આસત્ર બે પ્રકારે છે : દ્રવ્યાસત્ર અને ભાવાસત્ર. ત્યાં=બે પ્રકારના આસત્રમાં, ભવનાદિની આસત્ર એ દ્રવ્યાસત્ર સ્થંડિલ છે. “ભવનાદિ”માં ‘આદિ’ના ગ્રહણથી દેવકુલાદિનો ગ્રહ છે=સંગ્રહ છે.

તત્ર ભાવાસત્રે વળી ત્યાં=દ્રવ્યાસત્રમાં, બે દોષ છે : સંયમવિરાધના અને આત્મવિરાધના. ભાવાસત્રમાં વળી આત્મા, પ્રવચન અને સંયમના દોષો છે=ભાવાસત્રમાં આત્માનો ઉપઘાત આદિ દોષો છે.

‘ઇતિ’ ગાથાસ્પર્શી ટીકાની સમાપ્તિ અર્થે છે.

અત્ર વૃદ્ધવાદઃ — અહીં વૃદ્ધોનો વાદ છે.

ભાવાસત્રં ઉઢાહો ભાવાસત્ર એટલે ત્યાં સુધી બેસી રહે, જ્યાં સુધી આગાઢ થયું=મળત્યાગની શંકા પ્રબળ થઈ. ત્યારપછી=મળત્યાગની શંકા પ્રબળ થયા પછી, દોડવા માટે પ્રવૃત્ત થયો, અન્ય ધિગ્જાતીયો વડે=બ્રાહ્મણો વડે, જોવાયો, ત્યારે

તેઓ=બ્રાહ્મણો, હસે છે. આગળથી આવેલા=સાધુની આગળ આવેલા બ્રાહ્મણો, વંદન કરે છે અને ધર્મને પૂછે છે. જો ધારે તો મરે અર્થાત્ સાધુ તે વખતે મળત્યાગની આગાઠ શંકા ધારણ કરી રાખે તો મરે, વચમાં વોસિરાવે તો શાસનનો ઉકાલ થાય.

ચઙ્ચત્સિયં ગાથાર્થ: અથવા ચતુર્થરસિક=છાશની આશ, પરિમિત લઈ જવાયું, અથવા જે તે યતના છે, તેને ન કરે. વચ્ચે અસ્થંડિલમાં=અશુદ્ધ ભૂમિમાં, વોસિરાવે, આ ભાવાસત્ર છે. તે કારણથી દોષ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સ્થંડિલ એટલે જીવોથી રહિત એવી શુદ્ધ ભૂમિ. અને આસત્ર એવું સ્થંડિલ બે પ્રકારનું છે : (૧) દ્રવ્યાસત્ર અને (૨) ભાવાસત્ર.

તેમાં ભવન, દેવકુલાદિની નજીકમાં જે શુદ્ધ ભૂમિ હોય તેને દ્રવ્યાસત્ર કહેવાય. અને દ્રવ્યાસત્ર સ્થંડિલમાં સાધુ મળવિસર્જન કરે તો સાધુને આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના એ બે દોષો થાય છે; કેમ કે સાધુને પોતાના ભવનાદિની નજીકમાં મળવિસર્જન માટે બેઠેલા જોઈને તે ભવનાદિના માલિક તે સાધુ પર ગુસ્સે થાય અને મારે તો સાધુની આત્મવિરાધના થાય; તેમ જ તે ભવનાદિના માલિકે તે સાધુને જોયા ન હોય તોપણ પાછળથી ત્યાં મળ પડેલો જોઈને પોતાના માણસ પાસે તે સ્થાન સાફ કરાવે તો તેમાં જે જીવવિરાધના થાય એમાં સાધુ નિમિત્તકારણ બને, માટે ત્યાં મળવિસર્જન કરનાર સાધુની સંયમવિરાધના થાય. માટે આવા દ્રવ્યાસત્ર સ્થંડિલમાં સાધુએ મળવિસર્જન કરવું જોઈએ નહીં.

વળી સાધુને તીવ્ર મળત્યાગની શંકા ન થાય ત્યાં સુધી સ્વાધ્યાયમાં રત રહે, તેથી મળત્યાગનો વેગ અતિપ્રબળ બને તેને ભાવાસત્ર કહેવાય. અને ભાવાસત્ર થાય ત્યારે મળત્યાગ માટે જવાથી સાધુને આત્મોપધાત, પ્રવચનોપધાત અને સંયમોપધાત એ ત્રણ દોષો થાય છે; કેમ કે સાધુને મળત્યાગ માટે ઉતાવળથી જતા જોઈને સાધુઓ પ્રત્યે દ્વેષવાળા બ્રાહ્મણો ઉતાવળથી જતા તે સાધુ પાસે આવીને ધર્મની પૃચ્છા કરે, જેથી તે સાધુ જલદી જઈ શકે નહીં, અને તે વખતે તે સાધુ મળના વેગને ધારણ કરે તો તેઓનું મૃત્યુ પણ થાય, જેથી આત્માનો ઉપધાત થાય. વળી અતિશય વેગને કારણે સાધુ અર્ધપથમાં જ મળત્યાગ કરે તો જિનશાસનનો ઉકાલ થાય, જેથી પ્રવચનનો ઉપધાત થાય. વળી અતિશય વેગને કારણે શુદ્ધ ભૂમિને જોયા વગર કે પ્રમાર્જન કર્યા વગર સાધુ મળત્યાગ કરે તો તે સાધુના સંયમનો ઉપધાત થાય. આથી સાધુએ ભાવાસત્ર થતા પૂર્વે જ અર્થાત્ ભાવથી મળત્યાગના વેગથી નજીક થતા પહેલાં જ, મળત્યાગ માટે જવું જોઈએ. ॥૪૨૩॥

અવતરણિકા :

બિલવજ્જિયમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

‘બિલવર્જિત’ (અને ‘ત્રસપ્રાણબીજરહિત’) સ્થંડિલને કહે છે -

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણોમાંથી પૂર્વગાથામાં આઠમા વિશેષણનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે નવમા અને દશમા વિશેષણનું સ્વરૂપ ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે -

નોંધ :

પ્રસ્તુત ગાથામાં પ્રથમ સ્થંડિલના “બિલવર્જિત અને ત્રસપ્રાણબીજરહિત” એ બંને વિશેષણનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે, છતાં અવતરણિકામાં માત્ર ‘બિલવર્જિતને કહે છે’ એમ એક જ વિશેષણનો નિર્દેશ કરેલો છે. આથી અમે અવતરણિકાર્થમાં કૌંસમાં બીજા વિશેષણને પણ ગ્રહણ કરેલ છે.

ગાથા :

હુંતિ બિલે દો દોસા તસેસુ બીણસુ વા વિ તે ચેવ । (દારં)।
સંજોગઓ અ દોસા મૂલગમા હોંતિ સવિસેસા ॥૪૨૪॥દારં॥

અન્યાર્થ :

બિલે=બિલમાં=બિલવાળા સ્થંડિલમાં, દો દોસા=બે દોષો=આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધનારૂપ બે દોષો, હુંતિ=થાય છે, તસેસુ બીણસુ વા વિ=ત્રસોમાં અને બીજોમાં પણ=ત્રસવાળા અને બીજવાળા સ્થંડિલમાં પણ, તે ચેવ=તે જ (દોષો) થાય છે. સંજોગઓ અ=અને સંયોગને કારણે=સ્થંડિલનાં દશેય વિશેષણોના અભાવથી થતા દોષોના સંબંધને કારણે, મૂલગમા=મૂલગમથી=મૂળદોષોના ભેદથી, સવિસેસા દોસા હોંતિ=સવિશેષ દોષો થાય છે.

ગાથાર્થ :

બિલવાળી ભૂમિમાં આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધનારૂપ બે દોષો થાય છે, ત્રસ અને સ્થાવર જીવોથી સંસકૃત ભૂમિમાં પણ તે જ દોષો થાય છે અને સ્થંડિલનાં દશેય વિશેષણોના અભાવથી થતા દોષોના સંયોગને કારણે મૂળદોષોના ભેદથી સવિશેષ દોષો થાય છે.

ટીકા :

भवतो बिल इति बिलवति स्थण्डिले द्वौ दोषौ, सप्पादिरात्मविराधना पिपीलिकादिव्यापत्तितः संयमविराधनेति, तथौघतस्त्रसेषु कृम्यादिषु बीजेषु चाऽपि शाल्यादिषु=आकीर्णं स्थण्डिले त एव=दोषाः संयमविराधनादयः, संयोगतश्च अन्योऽन्यं संगस्तद्योगेन दोषा मूलगमात् सकाशाद् भवन्ति सविशेषाः, तदन्यसंयोगिसत्कदोषसद्भावादिति गाथार्थः ॥४२४॥

ટીકાર્થ :

બિલમાં=બિલવાળા સ્થંડિલમાં, બે દોષો થાય છે : (૧) સર્પાદિથી આત્મવિરાધના અને (૨) પિપીલિકાદિની વ્યાપ્તિથી=કીડી વગેરેનો નાશ થવાથી, સંયમવિરાધના. અને ઓઘથી=સામાન્યથી, કૃમિ આદિ ત્રસોમાં અને વળી શાલિ આદિ બીજોમાં=આકીર્ણ એવા સ્થંડિલમાં=ત્રસજીવો અને સ્થાવરજીવોથી વ્યાપ્ત એવી ભૂમિમાં, તેઓ જ=સંયમવિરાધના આદિ દોષો જ, થાય છે.

અત્યાર સુધી સ્થંડિલનાં પ્રત્યેક એવાં દશેય વિશેષણોના અભાવમાં પ્રાપ્ત થતા દોષો બતાવ્યા. હવે સ્થંડિલનાં દશેય વિશેષણોના અભાવમાં પ્રાપ્ત થતા દોષોનો પરસ્પર સંયોગ કરવાથી થતા દોષો બતાવે છે —

અને સંયોગથી=અન્યોન્ય સંગ, તેના યોગથી=સ્થંડિલનાં દશેય વિશેષણોના અભાવવાળી ભૂમિમાં પ્રાપ્ત થતા દોષોના પરસ્પર સંબંધના યોગથી, મૂલગમ કરતાં=મૂળદોષોના ભેદ કરતાં, સવિશેષ દોષો થાય છે; કેમ કે તેનાથી અન્ય સંયોગીના સંબંધી દોષોનો સદ્ભાવ છે=એક સંયોગી ભાંગાથી પ્રાપ્ત થતા દોષથી અન્ય સંયોગી ભાંગાથી પ્રાપ્ત થતા દોષોનો સદ્ભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

બિલવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે જવાથી સર્પ વગેરે દ્વારા આત્મવિરાધના થવાનો સંભવ રહે, અને મૂત્ર બિલમાં પ્રવેશે તો કીડી વગેરે જીવોનો નાશ થવાથી સંયમવિરાધના થવાનો સંભવ રહે.

વળી ત્રસ કે બીજથી સંસક્ત ભૂમિમાં પણ આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના થાય છે અર્થાત્ વીંછી વગેરે ત્રસ જીવો હોય તો સાધુને કરડવાથી આત્મવિરાધના થાય, અને વનસ્પતિ વગેરે સ્થાવર જીવો હોય તો તેનો સ્પર્શ થવાથી કે મળ-મૂત્ર તેના ઉપર પડવાથી સ્થાવર જીવોને કિલામણા થવાને કારણે સંયમવિરાધના થાય.

વળી, કોઈ ભૂમિ બિલવાળી પણ હોય અને ત્રસ-બીજથી સંસક્ત પણ હોય, તો તેવી ભૂમિમાં મળત્યાગ માટે બેસવાથી આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના સવિશેષથી થાય છે. તે આ રીતે —

કોઈ ભૂમિમાં બિલ હોય અને આજુ-બાજુ ત્રસ અને સ્થાવર જીવો હોય, તો તેવી ભૂમિમાં મળવિસર્જન કરવા બેસવાથી ત્રસ અને સ્થાવર જીવોનો નાશ થાય છે, અને બિલની અંદર મળ-મૂત્ર જવાથી અંદર રહેલા કીડી આદિ જીવોનો પણ નાશ થાય છે; તેમ જ બિલની અંદર સાપ વગેરે હોય અને આજુ-બાજુ વીંછી વગેરે હોય તો તેઓથી પોતાને ઉપદ્રવ થવાની સંભાવના પણ રહે છે. આથી બિલવાળી અને ત્રસ-સ્થાવર જીવોવાળી ભૂમિમાં સવિશેષથી આત્માની અને સંયમની વિરાધના થાય છે.

આમ, સ્થંડિલના 'બિલવર્જિત અને ત્રસપ્રાણબીજરહિત' એ બે વિશેષણોના અભાવવાળી ભૂમિમાં જેમ મૂલગમ કરતાં સવિશેષ દોષો યોજીને ઉપરમાં બતાવ્યા, તેમ શેષ પણ અનાપાત-અસંલોકાદિ સ્થંડિલનાં અન્ય સર્વ વિશેષણોના અભાવવાળી ભૂમિમાં મળોત્સર્ગ કરવાથી પ્રાપ્ત થતાં મૂલગમ કરતા સવિશેષ દોષો સ્વયં યોજી લેવા. ॥૪૨૪॥

અવતરશિકા :

પરિશુદ્ધે સ્થળિડલે વ્યુત્સર્ગવિધિમાહ —

અવતરશિકાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં સ્થંડિલનાં ૧૦ વિશેષણો બતાવેલાં. ત્યારબાદ ક્રમસર તે ૧૦ વિશેષણોવાળા સ્થંડિલના અભાવમાં પ્રાપ્ત થતા દોષો બતાવ્યા. હવે તે સર્વ દોષોથી પરિશુદ્ધ એવા સ્થંડિલમાં વ્યુત્સર્ગની=સંજ્ઞા વોસિરાવવાની, વિધિને કહે છે —

ગાથા :

દિસિપવળગામસૂરિઝ છાયાએ પમજ્જિરૂળ તિવ્વુત્તો ।

જસ્સોગ્ગહો ત્તિ કિચ્ચા ણં વોસિરે આયમિજ્જા વા ॥૪૨૫॥

અન્યથાર્થ :

દિસિપવણગામસૂરિઅ=દિશા, પવન, ગામ અને સૂર્યને (પૂજ કર્યા વગર,) છાયાએ=(સંગ્રહણીવાળા સાધુ) છાયામાં તિલ્લુત્તો પમજ્જિકુળ=ત્રણ વાર પ્રમાર્જીને, જસોગ્ગહો ત્તિ કિચ્ચા='જેનો અવગ્રહ છે,' એ પ્રમાણે કરીને=અવગ્રહની યાચના કરીને, વોસિરે=(સાધુ સંજ્ઞાને) વોસિરાવે આયમિજ્જા વા=અને આયમન કરે=અપાનમાં નિર્લેપન કરે.

ગાથાર્થ :

દિશા, પવન, ગામ અને સૂર્યને પૂજ કર્યા વગર, સંગ્રહણીવાળા સાધુ છાયામાં ત્રણ વાર ભૂમિને પ્રમાર્જીને, અવગ્રહની યાચના કરીને સંજ્ઞા:વોસિરાવે અને આયમન કરે.

ટીકા :

દિસિપવણગામસૂરિઅ ત્તિ દિક્ષવનગ્રામસૂર્યાન્ વિધિના અપૃષ્ઠતઃ કૃત્વા, છાયાયાં સંસક્તગ્રહણીતિ ગમ્યતે પ્રમુજ્ય ત્રિકૃત્વ ઇતિ ત્રીન્ વારાન્ સ્થણ્ડિલમિતિ ગમ્યત એવ, તતો 'યસ્યાવગ્રહ' ઇતિ કૃત્વા, ણમિતિ વાક્યાલક્ષ્ણે, વ્યુત્પજેત્ સંજ્ઞામિતિ પ્રક્રમઃ, આચમેદ્વા ઇત્યમેવ સ્થણ્ડિલ ઇતિ ગાથાર્થઃ. ॥૪૨૫॥

ટીકાર્થ :

દિશા, પવન, ગામ અને સૂર્યને વિધિ વડે અપૃષ્ઠથી કરીને=પૂજ કર્યા વગર, સંસક્તગ્રહણીવાળા અર્થાત્ મળમાં કૃમિ નીકળતા હોય તેવા સાધુ, છાયામાં ત્રણ વાર સ્થંડિલને=શુદ્ધ ભૂમિને, પ્રમાર્જીને, ત્યારપછી 'જેનો અવગ્રહ છે,' એ પ્રકારે કરીને=અવગ્રહની અનુજ્ઞા માંગીને, સંજ્ઞાને વોસિરાવે. અને આ રીતે જ=જેમ અવગ્રહની અનુજ્ઞા માંગીને સંજ્ઞા વોસિરાવે છે એ રીતે જ, અવગ્રહની અનુજ્ઞા માંગીને સ્થંડિલમાં=શુદ્ધ ભૂમિમાં, આયમન કરે=પાણી આદિથી અપાનની શુદ્ધિ કરે. 'જં' એ પ્રકારનો અવ્યય વાક્યાલંકારમાં છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૨૫॥

અવતરણિકા :

ભાવાર્થ ત્વાહ —

અવતરણિકાર્થ :

વળી ભાવાર્થને કહે છે અર્થાત્ ગ્રંથકારે પૂર્વગાથામાં જે કથન કર્યું, તે કથનનો ભાવાર્થ ગ્રંથકારશ્રી ગાથા ૪૨૯ સુધી બતાવે છે. તેમાં પ્રથમ દિશા, પવન, ગામ, સૂર્યને પૂજ નહીં કરીને સાધુ સંજ્ઞા વોસિરાવે, એ કથનને આશ્રયીને કહે છે —

ગાથા :

ઉત્તરપુલ્વા પુજ્જા જંમાએ નિસિઅરા અહિવડંતિ ।

ઘાણારિસા ય પવણે સૂરિઅગામે અવણ્ણો ડ ॥૪૨૬॥(દારં)॥

અન્યથાર્થ :

ઉત્તરપુલ્વા પુજ્જા=ઉત્તર-પૂર્વ (દિશા) પૂજય છે. જંમાએ=યામ્યામાં=દક્ષિણ દિશામાં, નિસિઅરા=(રાત્રિમાં)

નિશાયરો=રાક્ષસો, અહિવડંતિ=અભિમુખ આવે છે, પવણે ઘાણારિસા=પવન હોતે છતે (પૂંઠ કરવાથી) ઘ્રાણના અર્શો=નાકના મસાઓ, ચ=અને લોકોપધાત થાય છે. સૂરિઅગામે=સૂર્ય અને ગામને (પૂંઠ કરવાથી) અવણ્ણો ડ=વળી અવર્ણ=અવશ, થાય છે.

ગાથાર્થ :

ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા પૂજ્ય હોવાથી તે દિશામાં પૂંઠ ન કરવી, દક્ષિણ દિશામાં રાત્રે રાક્ષસો ફરતા હોવાથી તે દિશામાં રાત્રે પૂંઠ ન કરવી, પવનની દિશામાં પૂંઠ કરવાથી નાકમાં મસા અને લોકમાં ઉપધાત થાય છે, વળી સૂર્ય અને ગામને પૂંઠ કરવાથી અવર્ણ થાય છે.

ટીકા :

इह दिक्चिन्तायामुत्तरपूर्वे दिशौ पूज्ये, याम्यायां दिशि निशाचरा अभिपतन्ति रात्रौ, अतः सदैव न पूर्वा पृष्ठतः कुर्यात्, नाऽपि चोत्तरां, न रात्रौ दक्षिणामिति सम्प्रदायः, उक्तं चाऽन्यैरपि —

“उभे भूत्रपुरीषे तु, दिवा कुर्यादुदङ्मुखः ।

रात्रौ दक्षिणतश्चैव, तथाऽस्यायुर्न हीयते ॥१॥”

પવનમધિકૃત્યાહ — ઘ્રાણાર્શાસિ ચ ચશબ્દાલ્લેકોપધાતશ્ચ પવન ઇત્યતઃ પવનમપિ ન પૃષ્ઠતઃ કુર્યાત્, ગ્રામસૂર્યાવધિકૃત્યાહ — ગ્રામે સૂર્યે=અનયોર્દ્વયોરપિ પૃષ્ઠિદાને અવર્ણ ઇત્યસ્તાઘા લોકે, અત એતાવપિ ન પૃષ્ઠતઃ કુર્યાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨૬॥

ટીકાર્થ :

આ દિક્ચિંતામાં=આ મળવિસર્જન વિષયક દિશાની વિચારણામાં, ઉત્તર અને પૂર્વ દિશા પૂજ્ય છે, યામ્યા દિશામાં=દક્ષિણ દિશામાં, રાત્રિમાં નિશાયરો=રાક્ષસો, અભિમુખ આવે છે. આથી સદા જ પૂર્વ દિશાને પૂંઠ ન કરે, અને ઉત્તર દિશાને પણ નહીં=મળવિસર્જન કરનાર સાધુ પૂંઠ ન કરે, રાત્રિમાં દક્ષિણ દિશાને નહીં=સાધુ પૂંઠ ન કરે. એ પ્રકારનો સંપ્રદાય છે, અને અન્યો વડે પણ કહેવાયું છે —

“ભૂત્ર અને પુરીષ ઉભયને દિવસે ઉદઃમુખ=ઉત્તર દિશા સન્મુખ, કરે, અને તે રીતે રાત્રિમાં દક્ષિણથી=દક્ષિણ દિશા સન્મુખ કરે, એનું આયુષ્ય હીન થતું નથી.”

પવનને આશ્રયીને કહે છે — પવન હોતે છતે નાકના મસાઓ અને ચ શબ્દથી લોકમાં ઉપધાત થાય છે, એથી પવનને પણ પૂંઠ ન કરે. ગામ અને સૂર્યને આશ્રયીને કહે છે — ગામમાં અને સૂર્યમાં=આ બંનેને પણ પૃષ્ઠિના દાનમાં=ગામ અને સૂર્ય એ બંનેને પૂંઠ કરવામાં, અવર્ણ=લોકમાં અશ્લાઘા, થાય છે. આથી આ બેને પણ=ગામ અને સૂર્ય એ બેને પણ, પૂંઠ ન કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ઉત્તર અને પૂર્વદિશા લોકોને પૂજ્ય છે. તેથી તે બે દિશામાં પૂંઠ કરીને સાધુ સંજ્ઞા ન વોસિરાવે, અને દક્ષિણ દિશામાં રાત્રે રાક્ષસો ફરતા હોવાથી રાત્રે દક્ષિણ દિશામાં પૂંઠ ન કરે.

વળી, બીજા મતવાળાએ પણ કહ્યું છે કે જે પુરુષ દિવસે ઉત્તર દિશામાં અને રાત્રે દક્ષિણ દિશામાં મુખ કરીને મળ-ભૂત્ર વિસર્જન કરે છે, તેનું આયુષ્ય ક્ષીણ થતું નથી.

પવન જે દિશામાંથી આવતો હોય તે દિશાને પૂંઠ કરવાથી મળની ગંધ નાકમાં જવાથી નાકમાં મસા થાય છે, અને લોકમાં ઉપધાત થાય છે અર્થાત્ પવનને પૂંઠ કરીને મળત્યાગ કરવા બેઠેલા સાધુને જોઈને લોકો કહે કે આ સાધુ મળની ગંધ સૂંઘવા બેઠા છે, માટે અવિવેકવાળા છે. એ પ્રકારનો લોકમાં સાધુનો ઉપધાત થાય છે. આથી સાધુએ પવનને પૃષ્ઠ કરીને મળવિસર્જન કરવું જોઈએ નહિ.

ગામ અને સૂર્યને પૂંઠ કરવાથી લોકમાં અવર્ણવાદ થાય છે. માટે ગામ અને સૂર્યને પૂંઠ કરીને સાધુએ સંજ્ઞા વોસિરાવવા માટે બેસવું જોઈએ નહિ. ॥૪૨૬॥

અવતરણિકા :

છાયામધિકૃત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૪૨૫માં કહેલ કે સંસક્તગ્રહણીવાળા સાધુ છાયામાં સંજ્ઞા વોસિરાવે. તેથી હવે છાયાને આશ્રયીને કહે છે —

ગાથા :

સંસક્તગ્રહણી પુણ છાયાં નિગ્ગયાઙ્ગ વોસિરઙ્ગ ।

છાયાઙ્ગસઙ્ગ ઉપ્પહંમિ વિ વોસિરિઙ્ગ મુહુત્તગં ચિદ્દે ॥૪૨૭॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

સંસક્તગ્રહણી=સંસક્તગ્રહણીવાળા સાધુ પુણ=વળી=ભિન્ન વર્ચવાળા સાધુ નિગ્ગયાઙ્ગ છાયાં=નીકળેલી છાયામાં વોસિરઙ્ગ=(મળને) વોસિરાવે, છાયાઙ્ગસઙ્ગ=છાયા નહીં હોતે છતે ઉપ્પહંમિ વિ=ઉષ્ણમાં પણ=તડકામાં પણ, વોસિરિઙ્ગ=વોસિરાવીને મુહુત્તગં ચિદ્દે=મુહૂર્ત રહે=જીવરક્ષા માટે એક મુહૂર્ત સુધી મળ ઉપર પડછાયો કરીને સાધુ ઊભા રહે.

ગાથાર્થ :

સંસક્તગ્રહણીવાળા સાધુ, વળી ભિન્ન વર્ચવાળા સાધુ નીકળેલી છાયામાં મળ વોસિરાવે. છાયા ન હોય તો તડકામાં પણ મળ વોસિરાવીને જીવરક્ષા માટે એક મુહૂર્ત સુધી મળ ઉપર પડછાયો કરીને ઊભા રહે.

ટીકા :

સંસક્તગ્રહણિ: પુન:, પુન:શબ્દો વિશેષણાર્થ:, ભિન્નવર્ચ્વા અપ્યેકચ્છાયાયાં પુષ્પફલપ્રદક્ષિણાદિ-સમ્બન્ધિન્યાં નિર્ગતાયાં તદવગ્રહાત્ વ્યુત્સૃજતિ, છાયાયામસત્યાં ઉષ્ણેઽપિ વ્યુત્સૃજતીતિ વર્તતે, કિન્તુ તત્રાઙ્ગયં વિધિ: — વ્યુત્સૃજ્ય મુહૂર્તં તિષ્ઠેત્=યાવત્તૈર્યથાયુષ્કં પરિપાલિતમિતિ ગાથાર્થ: ॥૪૨૭॥

ટીકાર્થ :

સંસક્તગ્રહણીવાળા=મળમાં કૃમિ નીકળતા હોય એવા સાધુ- પુન: શબ્દ વિશેષણના અર્થવાળો છે, તે વિશેષ અર્થ જ બતાવે છે — ભિન્ન વર્ચવાળા પણ=કૃમિ સહિત ઢીલો મળ થતો હોય એવા સાધુ પણ, પુષ્પ

અને ફળની પ્રદક્ષિણા આદિના સંબંધવાળી નીકળેલી એક છાયામાં, તેના અવગ્રહથી=તે વૃક્ષમાં વસતા વ્યંતરાદિની અનુજ્ઞાથી, વોસિરાવે છે, છાયા નહીં હોતે છતે ઉષ્ણમાં પણ=તડકામાં પણ, વોસિરાવે છે, પરંતુ ત્યાં=તડકામાં કૃમિવાળો મળ વોસિરાવવામાં, આ વિધિ છે — વોસિરાવીને મુહૂર્ત રહે અર્થાત્ જ્યાં સુધી તેઓ વડે=કૃમિઓ વડે, યથાયુષ્ક પરિપાલિત થાય=પોતાનું આયુષ્ય પાલન કરાયેલું થાય, ત્યાં સુધી ઊભા રહે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈ સાધુને સંગ્રહણી કે ભિન્નવર્ચનો રોગ થયો હોય, જેના કારણે તેઓને મળમાં કૃમિ નીકળતા હોય, તેવા સાધુ ઘટાદાર વૃક્ષ નીચે અવગ્રહની યાચના કરીને મળ વોસિરાવે; કેમ કે વૃક્ષ ઘટાદાર હોય તો જેમ જેમ સૂર્ય ફરે, તેમ તેમ વૃક્ષની ઘટામાંથી નીકળતી છાયા જુદી જુદી દિશા તરફ પડતી હોય. તેથી તેવી છાયામાં અવગ્રહની યાચના કરીને સાધુ મળ વિસર્જન કરે.

વળી, ઘટાદાર વૃક્ષની છાયા ન હોય તો તડકામાં પણ સાધુ કૃમિવાળો મળ વોસિરાવે, પરંતુ મળ વોસિરાવ્યા પછી એક મુહૂર્ત સુધી અર્થાત્ તે જીવો પોતાનું આયુષ્ય પૂરું કરીને ન મરે ત્યાં સુધી, તે મળ ઉપર છાયા રાખીને સાધુ ઊભા રહે, જેથી તાપને કારણે તે કૃમિઓને કિલામણા ન થાય. ॥૪૨૭॥

અવતરણિકા :

‘પમજ્જિકુળ તિવ્વુત્તો’ इत्यादि व्याचिख्यासुराह —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૪૨૫માં કહેલ કે સાધુ સ્થંડિલને ત્રણ વાર પ્રમાર્જને સંજ્ઞા વોસિરાવે, ઇત્યાદિને વ્યાખ્યાન કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે —

ગાથા :

आलोयणमुद्धमहे तिरिअं काउं तओ पमज्जिज्जा ।

पाए उगहणुण्णा पमज्जाए थंडिलं विहिणा ॥४२८॥ (दारं)॥

અન્યથાર્થ :

उद्धमहे तिरिअं=ઊર્ધ્વ, અધો, તિર્યગ્ આલોયણં કાઉં=અવલોકનને કરીને તઓ=ત્યારપછી પાए पमज्जिज्जा=પગને પ્રમાર્જ, (ત્યારબાદ) उगहणुण्णा=અવગ્રહને અનુજ્ઞાપન કરીને विहिणा=વિધિથી थंडिलं=સ્થંડિલને=શુદ્ધ ભૂમિને, पमज्जाए=પ્રમાર્જ.

ગાથાર્થ :

ઊર્ધ્વ, અધો, તિર્યગ્ અવલોકન કરીને ત્યારપછી પગને પ્રમાર્જ, ત્યારપછી અવગ્રહની અનુજ્ઞા માંગીને વિધિથી શુદ્ધ ભૂમિને પ્રમાર્જ.

ટીકા :

अवलोकनमूर्ध्वमधस्तिर्यक् कृत्वा स्थण्डिलसमीप एवेति गम्यते, ऊर्ध्वं वृक्षस्थपर्वतस्थादिदर्शनार्थं,

અધો ગત્તાદર્યાદિસ્થોપલબ્ધયે, તિર્યક્ષુ યદ્વિશ્રામ્યદાદિસંદર્શનાર્થમિતિ, તતઃ=તદનન્તરમસત્સુ સાગારિકેષુ પ્રમાર્જયેત્ પાદૌ, તતઃ અવગ્રહમનુજ્ઞાપ્ય પ્રમાર્જયેત્ સ્થળિઢલં વિધિના-સંદંશકપ્રમાર્જનાદિનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨૮॥

ટીકાર્થ :

સ્થંડિલની સમીપમાં જ=શુદ્ધભૂમિની નજીકમાં જ, ઊર્ધ્વ, અધો, તિર્યગ્ અવલોકનને કરીને ત્યારપછી સાગારિકો=ગૃહસ્થો, નહીં હોતે છતે પાદને=સાધુ બે પગને, પ્રમાર્જે. ત્યારપછી અવગ્રહને અનુજ્ઞાપન કરીને=‘જેનો અવગ્રહ હોય તે અનુજ્ઞા આપો’ એ પ્રમાણે અવગ્રહની અનુજ્ઞા માંગીને, સંડાસાનું પ્રમાર્જન વગેરે વિધિથી સ્થંડિલને=શુદ્ધ ભૂમિને, પ્રમાર્જે.

હવે ઊર્ધ્વ-અધો-તિર્યક્ અવલોકન કરવાનું કારણ બતાવે છે -

વૃક્ષ પર રહેલા, પર્વત પર રહેલા વગેરેના દર્શન અર્થે ઊર્ધ્વ અવલોકન કરે, ખાડો અને દર આદિમાં રહેલાની ઉપલબ્ધિ માટે અધઃ અવલોકન કરે, જે વિશ્રામ કરતા વગેરેને જોવા માટે તિર્યક્માં અવલોકન કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુ મળ વોસિરાવવા માટે બેસવા યોગ્ય ભૂમિમાં વૃક્ષ કે પર્વત પર રહેલ કોઈ જીવ પોતાને જોતા નથી ને ! તે જોવા માટે ઉપર અવલોકન કરે.

ખાડા, દર, બિલ વગેરેમાં જીવો છે નહીં ને ? તે જોવા માટે સાધુ નીચે અવલોકન કરે.

આજુબાજુમાં કોઈ માણસ આરામ કરવા માટે આવીને વૃક્ષાદિની નીચે વિશ્રામ કરતો બેઠેલો નથી ને ! વગેરે જોવા માટે સાધુ તિર્યક્ અવલોકન કરે.

આ રીતે ઊર્ધ્વ-અધો-તિર્યગ્ અવલોકન કર્યા પછી ગૃહસ્થો ન દેખાય તો સાધુ તે ભૂમિમાં પોતાના બંને પગનું પ્રમાર્જન કરે, ત્યારપછી તે વૃક્ષના કે તે જમીનના વ્યંતરાદિ પાસે અવગ્રહની યાચના કરીને પગના સાંધાનું પ્રમાર્જન વગેરે વિધિપૂર્વક શુદ્ધ ભૂમિનું પ્રમાર્જન કરે અને તે નિર્દોષ-નિર્જીવ ભૂમિમાં મળનું વિસર્જન કરે. ॥૪૨૮॥

અવતરણિકા :

તતશ્ચ સંજ્ઞાં વ્યુત્સજતિ, તત્ર ચાડયં વિધિઃ -

અવતરણિકાર્થ :

અને ત્યારપછી=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ રીતે સ્થંડિલને પ્રમાર્જ્યા પછી, સાધુ સંજ્ઞાને વોસિરાવે છે, અને ત્યાં=સંજ્ઞા વોસિરાવવામાં, આ=પ્રસ્તુત ગાથામાં દર્શાવે છે એ, વિધિ છે -

ગાથા :

ઊવગરણં વામે ઋરુગંમિ મત્તં ચ દાહિણે હત્થે ।

તત્થડણ્ણત્થ વ પુંછે તિહિં આયમણં અદૂરંમિ ॥૪૨૯॥(દારં)॥

અન્વયાર્થ :

ઊવગરણં=ઉપકરણ વામે ઊરુગંમિ=વામ ઉરુ પર=ડાબા સાથળ ઉપર, મત્તં ચ=અને માત્રક હાથિણે હૃત્યે=જમણા હાથમાં હોય છે. તત્ત્વજ્ઞણત્થ વ=ત્યાં=પોતે જ્યાં મળવિસર્જન કર્યું ત્યાં, અથવા અન્યત્ર પુંછે= (ડગલો વડે) લૂંછે. તિહિં=ત્રણ વડે=ત્રણ ખોબા જેટલા પાણી વડે, અદૂરંમિ=અદૂરમાં=સ્થંડિલથી બહુ દૂર ન હોય તેવા સ્થાનમાં, આયમણં=આયમન=અપાનની શુદ્ધિ કરે.

ગાથાર્થ :

ઉપકરણ ડાબા સાથળ ઉપર અને માત્રક જમણા હાથમાં હોય છે. પોતે જ્યાં મળ વિસર્જન કર્યું હોય ત્યાં અથવા અન્યત્ર ડગલો વડે લૂંછે અને ત્રણ ખોબા જેટલા પાણી વડે સ્થંડિલથી બહુ દૂર ન હોય તેવા સ્થાનમાં આયમન કરે.

ટીકા :

ઉપકરણં વામે ઊરુગિ દણ્ડકો રજોહરણં ચ, માત્રકં ચ દક્ષિણે કરે ભવતિ, વામે તુ ડગલકાઃ, તત્રાન્યત્ર વા પુજ્ઞેત્, કેસિચિ આણ્સો-તત્થેવ પુજ્ઞંતિ, અણ્ણે ભણંતિ-જડ્ડ તત્થેવ પુજ્ઞંતિ હૃત્યે લેવાડિતિ, તાહે કહં રયહરણં ગિણ્હત્? તઓ સણ્ણાઓ ઓસરિત્તા તાહે પુજ્ઞંતિ, નિલ્લેવંતિ ચ ણાતિદૂરે ણાસણ્ણે, દોણ્હ વિ દોસા ભાણિયલ્લા, નિલ્લેવિઝકામો નિવિસડ્ડ, તત્થ તહેવ પમજ્જિત્તા ણિસીયડ્ડ, પત્તાબંધં મુડિત્તા મત્તયં ગિણ્હડ્ડ, હાથિણેણ હૃત્યેણ તહેવ રયહરણં દંડયં ચ કરેતિ, તિહિં નાવાપૂરેહિં નિલ્લેવેડ્ડ, તિહિં ચ આયમડ્ડ જડ્ડ અપ્પસાગારિઅં, અહ સાગારિઅં તાહે સલ્લં કુરુકુયં કરેડ્ડ, મત્તયસ્સ ચ કપ્પં કરેતિ, એસ વિહી, અત એવાહ — ત્રિભિર્નાવાપૂરૈરાચમનમદૂરે સ્થંડિલાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૨૯॥

ટીકાર્થ :

ઉપકરણં પુજ્ઞેત્ ઉપકરણ=દંડક અને રજોહરણ, ડાબા સાથળ ઉપર અને માત્રક જમણા હાથમાં હોય છે. વળી વામમાં=ડાબા હાથમાં, ડગલો હોય છે. ત્યાં અથવા અન્યત્ર લૂંછે=જ્યાં સંજ્ઞા વોસિરાવી છે તે સ્થાનમાં અથવા તેનાથી અન્ય સ્થાનમાં ડાબા હાથમાં રહેલા ડગલોથી અપાનને લૂંછે.

કેસિચિ પુજ્ઞંતિ કેટલાકનો આદેશ છે-ત્યાં જ=સંજ્ઞા વોસિરાવી હોય તે સ્થાનમાં જ, લૂંછે છે,

અણ્ણે ભણંતિ ગિણ્હત્? અન્યો કહે છે — જો ત્યાં જ=સંજ્ઞા વોસિરાવી તે સ્થાનમાં જ, લૂંછે તો હાથ વિષ્ણાથી લેપાય છે, તે વખતે કેવી રીતે રજોહરણને=ઓધાને, ગ્રહણ કરે ?

તઓ ણિસીયડ્ડ તે કારણથી સંજ્ઞાથી અપસરણ કરીને=સંજ્ઞા વોસિરાવી હોય તે સ્થાનથી ખસીને, ત્યારપછી લૂંછે છે, અને નાતિદૂરમાં-નાસત્રમાં નિર્લેપ કરે છે=ન બહુદૂરમાં, ન નજીકમાં અપાનની શુદ્ધિ કરે છે. બંનેના પણ=બહુ દૂર કે બહુ નજીક રહીને શુદ્ધિ કરવાના પણ, દોષો જાણવા, નિર્લેપ કરવાની કામનાવાળા=અપાનની શુદ્ધિ કરવાની ઈચ્છાવાળા સાધુ, બેસે છે, ત્યાં તેવી રીતે જ પ્રમાણને બેસે છે.

પત્તાબંધં નિલ્લેવેડ્ડ પાત્રાબંધને=ઝોળીને, મૂકીને માત્રકને ગ્રહણ કરે છે. તેવી રીતે જ જમણા હાથ વડે રજોહરણને અને દંડકને કરે છે=ગ્રહણ કરે છે. ત્રણ નાવાપૂરો વડે=પાનકના ત્રણ ખોબાઓ વડે, નિર્લેપન કરે છે=અપાનની સામાન્ય શુદ્ધિ કરે છે.

તિહિં ચ વિહી અને જો અલ્પ સાગારિક હોય=તે સ્થાનમાં ગૃહસ્થનો અભાવ હોય તો, ત્રણ વડે=પાનકના ત્રણ ખોબાઓ વડે, આયમન કરે છે=વિશેષ શુદ્ધિ કરે છે. અથવા સાગારિક હોય તો સર્વ કુરુકુયાને કરે છે=અને આયમન પગનું પ્રક્ષાલન કરે છે, અને માત્રકના કલ્પને કરે છે=માત્રકને ધુવે છે. આ વિધિ છે=અન્ય આચાર્યોના કથનથી બતાવી એ સંજ્ઞા વોસિરાવવામાં મર્યાદા છે.

અત્ત એવાહ — આથી જ કહે છે=મૂળગાથાના ચોથા પાદમાં કહે છે —

ત્રિભિઃ ગાથાર્થઃ, ત્રણ નાવાપૂરો વડે=પાનકના ત્રણ ખોબાઓ વડે, સ્થંડિલથી=શુદ્ધભૂમિથી, અદૂરમાં આચમન કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૨૯॥

અવતરણિકા :

અપવાદમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

અપવાદને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૮માં કહેલ કે અજુગલિત, અત્વરિત, વિકથાથી રહિત એવા સાધુઓ ઉચ્ચારાદિ વોસિરાવવા માટે પ્રથમ સ્થંડિલને વિષે જાય છે. તેથી ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં સ્થંડિલના દસ પ્રકારો બતાવ્યા. ત્યારબાદ ગાથા ૪૨૪ સુધી તે દશેય પ્રકારના સ્થંડિલનું વર્ણન કર્યું અને ગાથા ૪૨૫થી ૪૨૯ સુધી પરિશુદ્ધ સ્થંડિલમાં સંજ્ઞા વોસિરાવવાની વિધિ બતાવી.

હવે પૂર્વે બતાવેલા અનાપાત-અસંલોકના ચાર ભાંગામાંથી પ્રથમ ભાંગાવાળું સ્થંડિલ ન મળે તો સાધુ અપવાદથી અન્ય સ્થંડિલમાં પણ સંજ્ઞા વોસિરાવવા માટે જાય, તે બતાવે છે —

ગાથા :

પદમાસઙ્ગ અમણુન્નેઅરાણ ગિહિઆણ વા વિ આલોએ ।

પત્તેઅમત્ત કુરુકુઅ દવં ચ પઝં ગિહત્થેસુ ॥૪૩૦॥

અન્વયાર્થ :

પદમાસઙ્ગ=પ્રથમ સ્થંડિલ નહીં હોતે છતે અમણુન્નેઅરાણ=અમનોજ્ઞ અને ઇતરના=અમનોજ્ઞ સાધુના સ્થંડિલમાં કે અસંવિગ્ન સાધુના સ્થંડિલમાં, ગિહિઆણ વા આલોએ વિ=અથવા ગૃહીઓના આલોકવાળા પણ સ્થંડિલમાં (જવું જોઈએ.) ગિહત્થેસુ=ગૃહસ્થો હોતે છતે=ગૃહસ્થોના આલોકવાળું સ્થંડિલ હોતે છતે, પત્તેઅમત્ત=પ્રત્યેક માત્રકો=જુદા જુદા માત્રકોનું ગ્રહણ, કુરુકુઅ=કુરુકુયા=કુરુકુયાનું કરણ, પઝં ચ દવં=અને પ્રચુર દ્રવ (ગ્રહણ કરાય છે.)

ગાથાર્થ :

પ્રથમ શુદ્ધ ભૂમિ નહીં હોતે છતે અમનોજ્ઞસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં સાધુએ જવું જોઈએ, અને અમનોજ્ઞસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિ પણ ન મળે તો અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં સાધુએ જવું જોઈએ, અથવા અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિ પણ ન મળે તો ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિમાં સાધુએ જવું જોઈએ. જો ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિ હોય તો દરેક સાધુ માત્રક ગ્રહણ કરે, કુરુકુયા કરે અને ઘણું પાણી ગ્રહણ કરે.

ટીકા :

ઉપન્યાસક્રમપ્રામાણ્યાત્ પ્રથમે સ્થળિડલે ઉક્તસ્વરૂપે અસતિ=અવિદ્યમાને, અમનોજેતરયોરિતિ અમનોજ્ઞાસંવિગ્નયોરિતિ, ગૃહિણાં વાડપ્યાલોકવતિ ગન્તવ્યમિતિ શેષઃ, તત્ર ચાયં યતનાવિધિઃ--પ્રત્યેકમાત્ર-કાળીતિ પ્રત્યેકં માત્રકગ્રહણં, કુરુકુચેતિ કુરુકુચાકરણં, દ્રવં ચ પ્રચુરમિતિ પાનકં પ્રભૂતં ગૃહ્યતે, ગૃહસ્થેષ્વિતિ “સૂચનાત્સૂત્રં” ઇતિ ન્યાયાદ્ ગૃહસ્થાલોકવતિ સ્થળિડલ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૦॥

ટીકાર્થ :

ઉપન્યાસ ક્રમના પ્રામાણ્યથી ઉક્ત સ્વરૂપવાળું પ્રથમ સ્થંડિલ નહીં હોતે છતે=અવિદ્યમાન હોતે છતે, અર્થાત્ સ્થંડિલના દશ પ્રકારો જે ક્રમથી ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં સ્થાપેલ છે, તે ક્રમનું પ્રમાણપણું હોવાથી પૂર્વમાં કહેવાયેલ સ્વરૂપવાળું અનાપાત-અસંલોકરૂપ પ્રથમ સ્થંડિલ નહીં હોતે છતે, અમનોજ અને ઈતરના=અમનોજ અને અસંવિગ્નના, આપાતવાળા અથવા ગૃહીઓના આલોકવાળા પણ સ્થંડિલમાં જવું જોઈએ, અર્થાત્ પ્રથમ સ્થંડિલ નહીં હોતે છતે અમનોજ સાધુના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવું જોઈએ, અમનોજ સાધુના આપાતવાળું સ્થંડિલ નહીં હોતે છતે અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં જવું જોઈએ. અને અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળું સ્થંડિલ પણ ન મળે તો ગૃહસ્થોના આલોકવાળા પણ સ્થંડિલમાં જવું જોઈએ.

અને ત્યાં=ગૃહસ્થોના આલોકવાળા સ્થંડિલમાં સંજ્ઞા વોસિરાવવા માટે જવામાં, આ યતનાની વિધિ છે —

ગૃહસ્થો હોતે છતે એટલે સૂચનાત્ સૂત્રં એ પ્રકારના ન્યાયથી ગૃહસ્થોના આલોકવાળું સ્થંડિલ હોતે છતે, પ્રત્યેક માત્રકો=પ્રત્યેક એવું માત્રકનું ગ્રહણ=પ્રત્યેક સાધુને આશ્રયીને માત્રકોનું ગ્રહણ, કુરુકુચા=કુરુકુચાનું કરણ, અને પ્રચુર દ્રવ=ઘણું પાનક, ગ્રહણ કરાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૩૯૯-૪૦૦ માં દશ પ્રકારની શુદ્ધ ભૂમિ બતાવી, એ રૂપ ઉપન્યાસ ક્રમના પ્રામાણ્યથી પ્રથમ શુદ્ધ ભૂમિ અર્થાત્ જે ભૂમિમાં મનોજસંવિગ્ન સાધુઓ જ આવતા હોય તેવી ભૂમિ, અનાપાત-અસંલોકવાળી છે, અને તેમાં જ સાધુએ મળત્યાગ માટે જવું જોઈએ અને જો મનોજસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિ ન હોય, તો સાધુએ અમનોજસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવું જોઈએ, અને તે ભૂમિ પણ ન મળે તો સાધુએ અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવું જોઈએ અને તે ભૂમિ પણ ન મળે તો સાધુએ ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિમાં જવું જોઈએ; પરંતુ ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિમાં જાય ત્યારે, દરેક સાધુ સ્વતંત્ર માત્રકનું ગ્રહણ કરે અને પ્રચુર પાણીથી અપાનની શુદ્ધિ કરે, અને પગનું પ્રક્ષાલન કરે, જેથી ગૃહસ્થોને સંયમી એવા સાધુઓના આચાર પ્રત્યે “આ સાધુઓ શુદ્ધિ પણ પૂર્ણ કરતા નથી” એ પ્રકારનો દુર્ભાવ ન થાય. ॥૪૩૦॥

ગાથા :

તેણ પરં પુરિસાણં અસોઅવાઈણ વચ્ચ આવાયં ।

ઈત્થિનપુંસગલોણ પરમ્મુહો કુરુકુઆ સા ૩ ॥૪૩૧॥

અન્યથાર્થ :

તેણ પરં=તેનાથી પછી=ગૃહસ્થોના આલોકવાળા સ્થંડિલના અભાવમાં, અસોઅવાઈળ પુરિસાળં=અશૌચવાદી પુરુષોના આવાયં=આપાતવાળા સ્થંડિલને વિષે વચ્ચ=જાય, (ત્યારપછી) ઇત્થિનપુંસગલોએ=સ્ત્રી-નપુંસકોના આલોકવાળા સ્થંડિલને વિષે (જાય), પરમ્પુહો=પરાઙ્મુખ (બેસે,) કુરુકુઆ સા ડ=કુરુકુયા તે જ છે=પૂર્વગાથામાં કહેવાઈ તે જ છે.

ગાથાર્થ :

ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિના અભાવમાં સાધુ અશૌચવાદી પુરુષોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જાય, ત્યારપછી સ્ત્રી-નપુંસકોના આલોકવાળી ભૂમિમાં જાય, પરાઙ્મુખ બેસે. કુરુકુયા પૂર્વગાથામાં કહેવાઈ તે જ છે.

ટીકા :

તેન પરમિતિ તત ઋર્ધ્વ=તદભાવ इत्यर्थः, પુરુષાણામશૌચવાદિનાં વ્રજેદાપાતવત્ સ્થણ્ડિલમિતિ, તદનુ સ્ત્રીનપુંસકાલોકવત્, તત્ર ચેયં યતના-પરાઙ્મુખ ઉપવિશેત્, તથા કુરુકુચા સૈવ પૂર્વોક્તેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૧॥

ટીકાર્થ :

તેનાથી પર=તેનાથી ઊર્ધ્વ=તેના અભાવમાં=ગૃહસ્થોના આલોકવાળા સ્થંડિલના અભાવમાં, અશૌચવાદી પુરુષોના આપાતવાળા સ્થંડિલને વિષે જાય, ત્યારપછી સ્ત્રી-નપુંસકોના આલોકવાળા સ્થંડિલને વિષે જાય અને ત્યાં=સ્ત્રી-નપુંસકોના આલોકવાળા સ્થંડિલને વિષે જવામાં, આ યતના છે- પરાઙ્મુખ બેસે અર્થાત્ સ્ત્રી કે નપુંસક પોતાના તરફ જે દિશામાંથી જોતા હોય તેનાથી વિપરીત દિશામાં મુખ રાખીને સાધુ મળત્યાગ કરવા બેસે, અને કુરુકુયા પૂર્વમાં કહેવાઈ તે જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંજ્ઞા વોસિરાવવા માટે સાધુને મનોજસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં જ પ્રથમ જવાનું છે, છતાં તેવી ભૂમિ ન મળે તો અમનોજસંવિગ્ન સાધુના કે અસંવિગ્ન સાધુના આપાતવાળી ભૂમિમાં જાય, અને તેવી ભૂમિ પણ ન મળે તો સાધુ ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિમાં જાય, અને જો ગૃહસ્થોના આલોકવાળી ભૂમિ પણ ન મળે તો, અશૌચવાદી પુરુષોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જાય અને અશૌચવાદી પુરુષોના આપાતવાળી ભૂમિ પણ ન મળે તો સ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળી ભૂમિમાં જાય, પરંતુ ત્યાં સ્ત્રી કે નપુંસક જ્યાંથી દેખાતાં હોય, તેનાથી અન્ય દિશામાં મુખ રાખીને સંજ્ઞા વોસિરાવે અને કુરુકુયા પણ પૂર્વગાથામાં કહી એવી રીતે ઘણા પાણીથી કરે, જેથી કોઈ સ્ત્રી કે નપુંસક સાધુને જોતાં હોય, તોપણ તેઓને ધર્મ પ્રત્યે દ્રેષ કે અભાવ ન થાય. ॥૪૩૧॥

ગાથા :

તેણ પરં આવાયં પુરિસેયર સેત્થિયાણ તિરિઆણં ।
તત્થ વિ અ પરિહરિજ્જા દુગુંછિણ દિત્તચિત્તે અ ॥૪૩૨॥

અન્યથાર્થ :

તેણ પરં=તેનાથી પછી=સ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળા સ્થંડિલના અભાવમાં, પુરિસેયર આવાયં=પુરુષ-ઈતરના આપાત વિષે (તે જ સ્પષ્ટ કરે છે -) સેત્થિયાણ તિરિઆણં=સસ્ત્રીક તિર્યયોના=તિર્યય સ્ત્રીથી યુક્ત એવા તિર્યય પુરુષ-નપુંસકોના, (આપાતવાળા સ્થંડિલને વિષે જાય,) તત્થ વિ અ=અને ત્યાં પણ=તિર્યયોના આપાતવાળા સ્થંડિલને વિષે જવામાં પણ, દુગુંછિ દિત્તચિત્તે અ=દુર્ગુછિતોને અને દપ્પ ચિત્તવાળાઓને=જુગુપ્સિત તિર્યયોના આપાતવાળા સ્થંડિલને અને દપ્પ ચિત્તવાળા તિર્યયોના આપાતવાળા સ્થંડિલને, પરિહરિજ્જા=પરિહરે=છોડે.

ગાથાર્થ :

સ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળી શુદ્ધ ભૂમિના અભાવમાં સાધુ સ્ત્રીતિર્યયો, પુરુષતિર્યયો કે નપુંસકતિર્યયોના આપાતવાળી શુદ્ધ ભૂમિમાં જાય, અને ત્યાં પણ જુગુપ્સિત તિર્યયોના આપાતવાળી અને દપ્પ તિર્યયોના આપાતવાળી શુદ્ધ ભૂમિનો ત્યાગ કરે.

ટીકા :

તત: પરમ્ આપાતમિત્યાપાતવત્ સ્થંડિલં, પુરુષેતરગ્રહણાત્ પુરુષાપાતવત્ નપુંસકાપાતવત્તિર્યગાપાતવત્ત્વ(સ્વ્યાપાતવત્ત્વ), તદેવાહ - સસ્ત્રીકાણાં તિરસ્ત્રામિતિ સસ્ત્રીકતિર્યગાપાતવદિત્યર્થ: , તત્રાઽપિ ચ પરિહેત્ જુગુપ્સિતાન્ દૃષ્ટચિત્તાંશ્ચ તિરસ્ચ: =એતદાપાતવત્ સ્થંડિલમિતિ ગાથાર્થ: ॥૪૩૨॥

નોંધ :

ટીકામાં તિર્યગાપાતવત્ત્વ છે, તેને સ્થાને સ્વ્યાપાતવત્ત્વ પાઠ શુદ્ધ હોય તેમ ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

તેનાથી પછી=સ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળા સ્થંડિલના અભાવમાં, આપાતને વિષે=પુરુષ-ઈતરના આપાતવાળા સ્થંડિલને વિષે, જાય. પુરુષ-ઈતરના ગ્રહણથી=મૂળગાથામાં પુરિસેયર શબ્દના ગ્રહણથી, પુરુષના આપાતવાળું, નપુંસકના આપાતવાળું અને સ્ત્રીના આપાતવાળું સ્થંડિલ ગ્રહણ કરવું. તેને જ કહે છે='પુરિસેયર' શબ્દથી કયા પુરુષ-નપુંસક-સ્ત્રીના આપાતવાળું સ્થંડિલ ગ્રહણ કરવાનું છે ? એને જ સ્પષ્ટ કરે છે - સસ્ત્રીક તિર્યયોના આપાતવાળું સ્થંડિલ ગ્રહણ કરવું, અને ત્યાં પણ=સ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસક તિર્યયોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં પણ, જુગુપ્સિત અને દપ્પચિત્તવાળા તિર્યયોને અર્થાત્ આમના આપાતવાળા સ્થંડિલને, પરિહરે=ત્યજે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મળનો ત્યાગ કરવા માટે સાધુને મનુષ્યસ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળી ભૂમિ પણ ન મળે તો તિર્યયસ્ત્રી, પુરુષ કે નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જાય, પરંતુ ત્યાં પણ દુર્ગુછિત અને મદોન્મત્ત તિર્યયોના આપાતવાળી ભૂમિનો પરિહાર કરે.

અહીં વિશેષ એ જણાય છે કે જ્યાં સુધી મનુષ્યસ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળી ભૂમિ મળતી હોય, ત્યાં સુધી સાધુ પશુઓના આપાતવાળી ભૂમિમાં ન જાય; કેમ કે પશુઓ આવતાં હોય તેવી ભૂમિમાં

આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના થવાની સંભાવના વિશેષ છે. અને સ્ત્રી કે નપુંસકો દૂરથી જોતા હોય, તેવી ભૂમિમાં જો સાધુ યતનાપૂર્વક જાય તો કોઈ વિરાધના થવાનો સંભવ રહેતો નથી.

વળી, મનુષ્યસ્ત્રી કે નપુંસકોના આલોકવાળી ભૂમિ ન મળવાથી સાધુ પશુઓના આગમનવાળી ભૂમિમાં જાય તો ત્યાં પણ સાધુ જુગુપ્સિત અને મદોન્મત્ત તિર્યંચોના આપાતવાળી ભૂમિનો પરિહાર કરે; કેમ કે જુગુપ્સિત તિર્યંચોના કામાદિ વિકારો જોઈને સાધુને પણ વિકારો થવાની સંભાવના રહે છે, અને મદોન્મત્ત તિર્યંચોથી આત્મવિરાધના અને સંયમવિરાધના થવાનો ભય રહે છે. ॥૪૩૨॥

ગાથા :

તત્તો ઇત્થિનપુંસા તિવિહા તત્થ વિ અસોઅવાઈસુ ।
તહિઅં તુ સદ્ધકરણં આઝ્લગમણં કુરુકુઆ ય ॥૪૩૩॥દારં ॥

અન્યથાર્થ :

તત્તો=ત્યારપછી (મનુષ્યસ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવું.) ઇત્થિનપુંસા તિવિહા=સ્ત્રી અને નપુંસકો ત્રણ પ્રકારના છે. તત્થ વિ=ત્યાં પણ=ત્રણ પ્રકારના સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં પણ, અસોઅવાઈસુ=અશૌચવાદીઓમાં=અશૌચવાદી સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં, (જવું.) તહિઅં તુ=વળી ત્યાં=અશૌચવાદી સ્ત્રી કે નપુંસકોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, સદ્ધકરણં આઝ્લગમણં=શબ્દનું કરણ, આકુલ ગમન કુરુકુઆ ય=અને કુરુકુઆ થાય છે.

ગાથાર્થ :

તિર્યંચોના આપાતવાળી ભૂમિ ન મળે તો, મનુષ્યસ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવું. સ્ત્રી અને નપુંસકો ત્રણ પ્રકારે છે. તેમાં પણ અશૌચવાદી સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જવું. વળી અશૌચવાદી સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં પણ અવાજ કરવાપૂર્વક જ ઉતાવળથી જવું અને કુરુકુઆ કરવી.

ટીકા :

તત: સ્ત્રીનપુંસકાનિ ત્રિવિધા:(?ત્રિવિધાનિ) પ્રાકૃતાદિભિર્ભેદેન અપવાદચિન્તાયાં ચિન્તનીયાનીતિ શેષ:, તથા ચાહ — તત્રાઽપિ અશૌચવાદિષ્વિતિ અશૌચવાદ્યાપાતવતિ સ્થળિડલ ઇત્યર્થ:, યતનામાહ-તત્ર તુ શબ્દકરણપૂર્વમેવ આકુલગમનં=સંરમ્ભગમનં, કુરુકુઆ ચ પૂર્વવદિતિ ગાથાર્થ: ॥૪૩૩॥

નોંધ :

ટીકામાં ત્રિવિધા: ને સ્થાને ત્રિવિધાનિ હોવું જોઈએ; કેમ કે સ્ત્રીનપુંસકાનિ શબ્દ નપુંસકલિંગ અને બહુવચનમાં છે.

ટીકાર્થ :

ત્યારપછી અપવાદની ચિંતામાં=વિચારણામાં, ચિંતનીય=વિચારવા યોગ્ય, એવા સ્ત્રી અને નપુંસકો પ્રાકૃતાદિ વડે ભેદથી ત્રણ પ્રકારના છે.

અને તે રીતે=ત્રણ પ્રકારના સ્ત્રી અને નપુંસકો અપવાદની ચિંતામાં ચિંતનીય છે તે રીતે, કહે છે — ત્યાં પણ=ત્રણ પ્રકારના સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં પણ, અશૌચવાદીઓમાં=અશૌચ-વાદીઓના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં, જવું.

યતનાને કહે છે — વળી ત્યાં=અશૌચવાદી સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળા સ્થંડિલમાં સંજ્ઞા વોસિરાવવા માટે જવામાં, શબ્દકરણના પૂર્વવાળું જ આકુલ ગમન=સંરંભ ગમન, અર્થાત્ અવાજ કરવાપૂર્વક જ જલદી જવું, અને પૂર્વની જેમ કુરુકુચા=જેમ સ્ત્રી અને નપુંસકોના આલોકવાળા સ્થંડિલમાં કરવાનું છે તેમ પ્રચુર દ્રવથી પગનું પ્રક્ષાલન અને શુદ્ધિ કરવી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈક સ્થાનમાં તિર્યચ સ્ત્રી, તિર્યચ પુરુષ કે તિર્યચ નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિ પણ ન મળે તો સાધુ મનુષ્ય સ્ત્રી કે મનુષ્ય નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં જાય. વળી મનુષ્ય સ્ત્રી અને નપુંસકો પણ દંડિક-કૌટુંબિક-પ્રાકૃતિક એમ ત્રણ-ત્રણ પ્રકારના છે, અને તે ત્રણ-ત્રણ પ્રકારના સ્ત્રી અને નપુંસકો પણ શૌચવાદી અને અશૌચવાદી એમ બે-બે પ્રકારના છે. તેમાંથી સાધુ અશૌચવાદી સ્ત્રી અને નપુંસકોના આપાતવાળી ભૂમિમાં મળત્યાગ કરવા માટે જાય, પરંતુ ત્યાં જતી વખતે અવાજ કરતાં કરતાં જ્યાં સ્ત્રી અને નપુંસકો બેઠા હોય તેનાથી અન્ય દિશામાં ઉતાવળે ચાલ્યા જાય, જેના કારણે ત્યાં બેઠેલ સ્ત્રી કે નપુંસકોને કોઈ પુરુષ આવી રહ્યો છે, એવો ખ્યાલ આવવાથી અકસ્માત કોભ ન થાય. વળી સંજ્ઞા વોસિરાવ્યા બાદ સાધુ ઘણા પાણીથી પગ ધોવે અને મળથી ખરડાયેલ અપાનને શુદ્ધ કરે, જેથી ત્યાં બેઠેલ સ્ત્રી કે નપુંસકોને જુગુપ્સા ન થાય. ॥૪૩૩॥

અવતરણિકા :

પ્રતિદ્વારગાથાયાં વ્યાખ્યાતં સ્થંડિલદ્વારમ્, સામ્પ્રતમાવશ્યકાદ્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પ્રતિદ્વારગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં સ્થંડિલ દ્વાર વ્યાખ્યાન કરાયું. હવે આવશ્યકાદિને કહે છે —

ભાવાર્થ :

મૂળદ્વારગાથા ૨૩૦માં બતાવેલ નવમા સ્થંડિલ દ્વારનો ગાથા ૩૯૯થી પ્રારંભ થયો, જેની સમાપ્તિ ગાથા ૪૪૪માં થવાની છે; છતાં પ્રતિદ્વારગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં બતાવેલ પ્રથમ સ્થંડિલના દશ પ્રકારોનું વર્ણન ગાથા ૪૩૩માં પુરું થયું. આથી પ્રતિદ્વારગાથા સંબંધી સ્થંડિલ દ્વારનું વ્યાખ્યાન થઈ ગયું. હવે આવશ્યકાદિને કહે છે, જે સ્થંડિલ દ્વાર અંતર્ગત જ હોવા છતાં મૂળદ્વારગાથા ૨૩૦ના દશમા આવશ્યકાદિ દ્વાર સાથે સંબંધિત વસ્તુને જણાવવા સ્વરૂપ છે.

ગાથા :

સળ્ળાઁ આગઑ ચરમ્પોરિસિ જાણિઠ્ઠણ ઓગાઢં ।

પઢિલેહેઢ અપત્તં નાઠ્ઠણ કરેઢ સજ્ઝાયં ॥૪૩૪॥

અન્યથાર્થ :

સળળાઁ આગઠો=સંજ્ઞાથી આવેલા એવા સાધુ ચરમપોરિસિં=ચરમ પોરિસીને ઓગાઢં=અવગાઢ=આવેલી, જાણિઠ્ઠળ=જાણીને પડિલેહેઢ=પડિલેહણ કરે છે. અપત્તં નાઠ્ઠળ=(ચરમ પોરિસીને) અપ્રાપ્ત=નહીં આવેલી, જાણીને સજ્ઞાયાં કરેઢ=સ્વાધ્યાયને કરે છે.

ગાથાર્થ :

સંજ્ઞાથી આવેલ એવા સાધુ ચરમ પોરિસીને આવેલી જાણીને પડિલેહણ કરે છે, અને ચરમ પોરિસીને નહીં આવેલી જાણીને સ્વાધ્યાય કરે છે.

ટીકા :

સંજ્ઞાયા આગતઃ સન્ ચરમપૌરુષીં જ્ઞાત્વા અવગાઢામ્=આગતામિત્યર્થઃ પ્રત્યુપેક્ષતે ઉપકરણમિતિ ગમ્યતે, અપ્રાપ્તાં જ્ઞાત્વા ચરમાં કરોતિ સ્વાધ્યાયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૪॥

ટીકાર્થ :

સંજ્ઞાથી આવેલ છતાં સાધુ ચરમ પોરિસીને અવગાઢ=આવેલી, જાણીને ઉપકરણનું પ્રત્યુપેક્ષણ કરે છે. ચરમાને=ચરમ પોરિસીને, અપ્રાપ્ત=નહીં આવેલી, જાણીને સ્વાધ્યાયને કરે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૩૪॥

ગાથા :

પુવ્વુદ્ધિઠ્ઠો અ વિહી ઇહં પિ પડિલેહળાઁ સો ચેવ ।
જં ઇત્થં નાળત્તં તમહં વોચ્છં સમાસેળં ॥૪૩૫॥

અન્યથાર્થ :

વિહી પુવ્વુદ્ધિઠ્ઠો અ=વિધિ=પ્રતિલેખનાની વિધિ, પૂર્વમાં ઉદિષ્ટ જ છે. ઇહં પિ પડિલેહળાઁ=આ પણ પ્રતિલેખનામાં સો ચેવ=તે જ છે=પૂર્વમાં ઉદિષ્ટ જ વિધિ છે, ઇત્થં=અહીં જં નાળત્તં=જે નાનાત્વ છે=જુદાપણું છે, તમહં સમાસેળં વોચ્છં=તેને હું સમાસથી=સંકોપથી, કહીશ.

ગાથાર્થ :

પ્રતિલેખનાની વિધિ પૂર્વમાં ઉદિષ્ટ જ છે. આ પણ પ્રતિલેખનામાં પૂર્વે ઉદિષ્ટ જ વિધિ છે, અહીં જે જુદાપણું છે, તેને હું સંકોપથી કહીશ.

ટીકા :

પૂર્વોદ્ધિષ્ટ એવ વિધિઃ 'છપ્પુરિમં' ઇત્યાદિના, અત્રાઽપિ પ્રતિલેખનાયાં સ એવ દ્રષ્ટવ્યઃ, યદત્ર નાનાત્વં કિમપિ તદહં વક્ષ્યે સમાસેન=સંક્ષેપત એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૫॥

ટીકાર્થ :

વિધિ=પ્રતિલેખનાની વિધિ, 'ષટ્પૂર્વ' ઇત્યાદિ દ્વારા પૂર્વમાં=ગાથા ૨૩૯ વગેરેમાં, ઉદેશાયેલ જ છે, આ પણ=ચરમ પોરિસીએ કરાતી પણ, પ્રતિલેખનામાં, તે જ=પૂર્વમાં ઉદેશાયેલ વિધિ જ, જાણવી; અહીં જે કાંઈપણ જુદાપણું છે, તેને હું સમાસથી=સંકોપથી જ, કહીશ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૩૫॥

અવતરણિકા :

હવે સવારના પડિલેહણની વિધિ કરતાં સાંજના પડિલેહણની વિધિમાં જે કાંઈપણ જુદાપણું છે, તેને ગાથા ૪૩૬થી ૪૩૮માં સંક્ષેપથી દર્શાવે છે -

ગાથા :

પડિલેહગા ઉ દુવિહા ભત્તઢિઅ એઅરા ઉ નાયવ્વા ।

દોળહ વિ અ આહપડિલેહગા ઉ મુહણંતગ સકાયં ॥૪૩૬॥

અન્યથાર્થ :

પડિલેહગા ઉ=વળી પ્રતિલેખકો=પ્રતિલેખના કરનારા સાધુઓ, ભત્તઢિઅ એઅરા ઉ=ભક્તાર્થી અને ઇતર=અભક્તાર્થી, (એમ) દુવિહા નાયવ્વા=બે પ્રકારના જાણવા. દોળહ વિ અ=અને બંનેની પણ આહ-પડિલેહગા ઉ=આદિની=પ્રારંભની, પ્રતિલેખના વળી મુહણંતગ સકાયં=મુખાનન્તકને (અને) સ્વકાયને (આશ્રયીને પ્રવર્તે છે.)

ગાથાર્થ :

વળી પ્રતિલેખના કરનારા સાધુઓ ભક્તાર્થી અને અભક્તાર્થી એમ બે પ્રકારના જાણવા, અને બંનેની પણ પ્રારંભની પ્રતિલેખના વળી મુહપત્તિને અને પોતાની કાયાને આશ્રયીને પ્રવર્તે છે.

ટીકા :

પ્રતિલેખકાઃ પુનર્દિવિધાઃ, ભક્તાર્થિનો યે તસ્મિન્નહનિ ભુજ્જતે ઇતરે તુ અભક્તાર્થિનો યે ન ભુજ્જતે ઇતિ જ્ઞાતવ્યાઃ, દ્વયોરપિ ચાઽનયોઃ આદિપ્રતિલેખના પુનર્મુખાનન્તકં=મુખવસ્ત્રિકાં સ્વકાયં=સ્વદેહં ચાઙ્ગીકૃત્ય પ્રવર્તત્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૬॥

ટીકાર્થ :

વળી પ્રતિલેખકો=પ્રતિલેખના કરનાર સાધુઓ, બે પ્રકારના જાણવા. જેઓ તે દિવસે ભોજન કરે છે તેઓ ભક્તાર્થી છે, વળી જેઓ તે દિવસે ભોજન કરતા નથી તેઓ ઇતર છે=અભક્તાર્થી છે. અને આ બંનેની પણ આદિની પ્રતિલેખના=પ્રતિલેખનાની શરૂઆત, વળી મુખાનન્તકને=મુખવસ્ત્રિકાને, અને સ્વકાયને=પોતાના દેહને, આશ્રયીને પ્રવર્તે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાંજનું પડિલેહણ કરનારા કેટલાક સાધુઓ ઉપવાસવાળા હોય અને કેટલાક સાધુઓએ ભોજન વાપર્યું હોય છે. તે બંને પ્રકારના સાધુ સાંજના પડિલેહણના પ્રારંભમાં પ્રથમ મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરે છે, અને પછી તે મુહપત્તિથી પોતાના દેહનું પ્રમાર્જન કરે છે; જેમાં મુહપત્તિના પડિલેહણ વિષયક ૨૫ સ્થાનો છે, તેમ જ કાયાના પ્રમાર્જન વિષયક અન્ય ૨૫ સ્થાનો છે. અને આ રીતે દેહનું પડિલેહણ અને પ્રમાર્જન કરવાથી ત્યારપછી કરાતી ઉપકરણોના પ્રત્યુપેક્ષણની ક્રિયાથી શરીર પર કોઈ સૂક્ષ્મ જંતુ પડે તો તેનો નાશ થતો નથી. ॥૪૩૬॥

ગાથા :

તત્તો અ ગુરુપરિણાગિલાણસેહાણ જે અભત્તઢી ।
સંદિસહ પાયમત્તઅ અત્તણો પટ્ટગં ચરિમં ॥૪૩૭॥

અન્યથાર્થ :

તત્તો અ=અને ત્યાર પછી=મુહપત્તિ અને સ્વકાયની પડિલેહણા કર્યા પછી, જે અભત્તઢી=જેઓ અભક્તાર્થી છે=ઉપવાસી છે, (તેઓ) ગુરુપરિણાગિલાણસેહાણ=ગુરુ, પરિજ્ઞાવાળા=તપસ્વી સાધુ, ગ્લાન અને શૈક્ષોની (ઉપધિની ક્રમસર પડિલેહણા કરે.) સંદિસહ=(ત્યારપછી) 'આજ્ઞા આપો,' (એ પ્રમાણે ગુરુને પૂછીને) પાયમત્તઅ=પાત્રક અને માત્રકને, અત્તણો=(ત્યારબાદ) પોતાની (ઉપધિને પડિલેહે,) પટ્ટગં ચરિમં=(તેમાં પણ) પટ્ટકને ચરમ=ચોલપટ્ટકને છેલ્લે, (પડિલેહે.)

ગાથાર્થ :

મુહપત્તિ અને સ્વકાયની પડિલેહણા કર્યા પછી જે સાધુઓ ઉપવાસી છે તે સાધુઓ ગુરુ, તપસ્વી, ગ્લાન, શૈક્ષ સાધુઓની ઉપધિની ક્રમસર પડિલેહણા કરે, ત્યારપછી "આજ્ઞા આપો," એ પ્રમાણે ગુરુને પૂછીને પાત્રક અને માત્રકને, ત્યારપછી પોતાની ઉપધિને પડિલેહે, તેમાં પણ ચોલપટ્ટકો છેલ્લે પડિલેહે.

ટીકા :

તત્તઃ=તદનન્તરં ગુરુપરિજ્ઞાગ્લાનશિક્ષકાદીનાં પ્રતિલેખનોપધેરિતિ ગમ્યતે યે અભક્તાર્થિનસ્ત એવ કુર્વન્તિ, તદનુ સન્દિશતેતિ ગુરુમાપૃચ્છ્ય પાત્રમાત્રકે, તદન્વાત્મન ઉપધિ, તત્રાડપિ પટ્ટકં ચરમં ચોલપટ્ટકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૭॥

ટીકાર્થ :

ત્યાર પછી=મુહપત્તિ અને પોતાના દેહની પ્રતિલેખના કર્યા પછી, જેઓ અભક્તાર્થી છે તેઓ જ ગુરુ, પરિજ્ઞાવાળા, ગ્લાન, શિક્ષક આદિની ઉપધિની પ્રતિલેખના કરે છે. ત્યારપછી 'આજ્ઞા આપો' એ પ્રકારે ગુરુને પૂછીને પાત્ર અને માત્રકને પ્રતિલેખે છે, ત્યારપછી પોતાની ઉપધિને પ્રતિલેખે છે, ત્યાં પણ=પોતાની ઉપધિની પ્રતિલેખનામાં પણ, પટ્ટકને=ચોલપટ્ટકને, ચરમ=છેલ્લે, પ્રતિલેખે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૩૭॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં અભક્તાર્થી સાધુના પડિલેહણની વિધિ બતાવી. હવે ભક્તાર્થી સાધુના પડિલેહણની વિધિ બતાવે છે —

ગાથા :

પટ્ટગ મત્તગ સગઝગહો અ ગુરુમાઙ્ગાણડ્ઞુણવણા ।
તો સેસ ભાણવત્થે પાઝંછણગં ચ ભત્તઢી ॥૪૩૮॥

અન્યથાર્થ :

ભત્તઢી=ભક્તાર્થીઓ=આહાર વાપરનાર સાધુઓ, પટ્ટગ મત્તગ સગઝગહો અ=ચોલપટ્ટકને, માત્રકને

અને સ્વપ્રતિગ્રહને=પોતાના પાત્રને, (ત્યારપછી) ગુરુમાઝાણ=ગુરુ આદિની (ઉપધિને પ્રત્યુપેક્ષે છે, ત્યારપછી) અણુણવળા=અનુજ્ઞાપના (કરે છે,) તો=ત્યારપછી સેસ ભાણવત્થે=શેષને=પોતાના બાકી રહેલ ઉપકરણને, ભાજનનાં વસ્ત્રોને પાટંછણગં ચ=અને પાદપુંછનકને=રજોહરણને, (પ્રત્યુપેક્ષે છે.)

ગાથાર્થ :

આહાર વાપરનાર સાધુઓ ચોલપટ્ટાને, માત્રકને અને પોતાના પાત્રને પડિલેહે, ત્યારબાદ ગુરુ આદિની ઉપધિની પડિલેહણા કરે, ત્યારબાદ અનુજ્ઞાપના કરે, ત્યારપછી પોતાનાં બાકી રહેલાં ઉપકરણોને, ભાજનનાં વસ્ત્રોને અને રજોહરણને પ્રતિલેખે.

ટીકા :

પટ્ટગં=ચોલપટ્ટં અણાઉત્તપરિસોહણત્થં, મત્તગં=ક્ષુલ્લભાજનં વિસુવાવણનિમિત્તં, સગમોગ્ગહો ચ=સ્વપ્રતિગ્રહં ચ જીયં તિ કટ્ટુ, 'સુપાં સુપો ભવન્તી' તિ વિભક્તિવ્યત્યયઃ, પાઠાન્તરં વા 'પટ્ટં મત્તં સગમોગ્ગહં ચ', ગુર્વાદીનાં તતોઽનુજ્ઞાપનેતિ, તતઃ શેષોપકરણં ભાજનવસ્ત્રાણિ પાદપુજ્જનં ચ=રજોહરણં ચ ભક્તાર્થિનઃ પ્રત્યુપેક્ષન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૩૮॥

ટીકાર્થ :

અનુપયુક્તના પરિશોધન અર્થે પટ્ટકને=ચોલપટ્ટને, સૂકવવાના નિમિત્તે માત્રકને= નાના ભાજનને, અને જીત છે એથી કરીને સ્વપ્રતિગ્રહને=પોતાના પાત્રકને, પ્રત્યુપેક્ષે.

“સુપાં નું સુપઃ થાય છે,” એ પ્રકારે વ્યાકરણનું સૂત્ર હોવાથી વિભક્તિનો વ્યત્યય છે=પટ્ટગ મત્તગ સગમોગ્ગહો માં વિભક્તિનો લોપ થયો છે, અથવા પાઠાંતરને આશ્રયીને મૂળગાથામાં પટ્ટં મત્તં સગમોગ્ગહં ચ જાણવું.

ગુરુઆદિની ત્યારપછી અનુજ્ઞાપના અર્થાત્ ચોલપટ્ટક, માત્રક અને પાત્રકનું પ્રત્યુપેક્ષણ કર્યા પછી સાધુઓ ગુરુઆદિની ઉપધિને પ્રત્યુપેક્ષે છે. ત્યારપછી પોતાની ઉપધિનું પડિલેહણ કરવાની અનુજ્ઞા ગુરુ પાસે માંગે છે. ત્યારપછી=ગુરુ પાસે ઉપધિની અનુજ્ઞાપના કર્યા પછી, શેષ ઉપકરણને, ભાજનનાં વસ્ત્રોને=ઝોળી-પડલાદિ પાત્રના વસ્ત્રોને, અને પાદપુંછનને=રજોહરણને, ભક્તાર્થીઓ=ભોજન કર્યું હોય તેવા સાધુઓ, પ્રત્યુપેક્ષે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભક્તાર્થી સાધુઓ મુહપત્તિ અને શરીરનું પડિલેહણ કરીને ચોલપટ્ટાનું પડિલેહણ કરે, પછી માત્રક અને પાત્રકનું પડિલેહણ કરે, પછી ગુરુ વગેરેની ઉપધિનું પડિલેહણ કરે, પછી ગુરુની અનુજ્ઞા મેળવે, અર્થાત્ પોતાની ઉપધિનું પડિલેહણ કરવા માટે “ઉપધિ સંદિસાહું ? ઉપધિ પડિલેહું ?” એ પ્રકારના ગુરુ પાસે આદેશ માંગે, ત્યારપછી શેષ ઉપકરણો, પાત્રનાં વસ્ત્રો અને છેલ્લે રજોહરણ, એ ક્રમે ભક્તાર્થી સાધુઓ પડિલેહણ કરે.

“અણાઉત્તપરિસોહણત્થં, વિસુવાવણનિમિત્તં, જીયં તિ કટ્ટુ” આ શબ્દોનું તાત્પર્ય એ છે કે ભોજન કરતી વખતે ઉપયોગની ખામીને કારણે ચોલપટ્ટામાં આહારનો ડાઘ રહી ગયો નથી ને ! તેનું શોધન કરવા માટે

અને ડાઘ હોય તો તેને સાફ કરવા માટે મુહપત્તિ અને કાયાનું પડિલેહણ કર્યા પછી સાધુ પ્રથમ ચોલપટ્ટાનું પડિલેહણ કરે છે, અને ત્યારબાદ માત્રક સુકાયું છે કે ભીનું છે ? તે જાણવા માટે અને ભીનું હોય તો સૂકવી શકાય તે માટે માત્રકનું પડિલેહણ કરે છે. અને ત્યારપછી પાત્રક પહેવવું એવો જીતાચાર હોવાથી સાધુ માત્રક પછી પાત્રકનું પડિલેહણ કરે છે. ॥૪૩૮॥

ગાથા :

જસ્મ જયા પડિલેહા હોઝ કયા સો તયા પ્ઠઙ સાહુ ।
પરિઝટ્ટેઙ અ પયઓ કરેઙ વા અણ્ણવાવારં ॥૪૩૯॥

અન્યથાર્થ :

જસ્મ જયા=જે સાધુની જ્યારે પડિલેહા કયા હોઝ=પડિલેહણ કરાયેલી થાય છે, તયા=ત્યારે સો સાહુ=તે સાધુ પ્ઠઙ=ભણે છે પયઓ અ=અથવા પ્રયત=પ્રયત્નશીલ સાધુ, પરિઝટ્ટેઙ=(સૂત્રાર્થનું) પરાવર્તન કરે છે અણ્ણવાવારં વા=અથવા અન્ય વ્યાપારને કરેઙ=કરે છે.

ગાથાર્થ :

જે સાધુની જ્યારે પડિલેહણ કરાયેલી થાય છે, ત્યારે તે સાધુ ભણે છે અથવા પ્રયત્નશીલ સાધુ સૂત્રાર્થનું પરાવર્તન કરે છે અથવા સાધુ સંબંધી અન્ય વ્યાપારને કરે છે.

ટીકા :

यस्य साधोः यदा प्रतिलेखना भवति कृता स तदा पठति साधुः, सूत्रधनत्वात्, परावर्त्तयति वा प्रयतो=यत्नपरः, करोति वाऽन्यव्यापारं साधुसम्बन्धिनमेवेति गाथार्थः ॥४३९॥

ટીકાર્થ :

જે સાધુની જ્યારે પ્રતિલેખના કરાયેલી થાય છે, ત્યારે તે સાધુ ભણે છે=નવાં સૂત્ર ભણે છે; કેમ કે સૂત્રરૂપ ધનપણું છે=સૂત્ર એ સાધુનું ધન છે, અથવા પ્રયત=યત્નમાં પર=યત્નમાં તત્પર એવા સાધુ, પરાવર્તન કરે છે=પૂર્વમાં પોતે ભણેલા સૂત્રનું પરાવર્તન કરે છે, અથવા સાધુના સંબંધવાળા જ અન્ય વ્યાપારને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચોથી પોરિસી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે સર્વ સાધુઓ પડિલેહણાનો પ્રારંભ કરે, અને જે સાધુની જ્યારે પડિલેહણ પૂરી થાય, ત્યારે તે સાધુ પ્રમાદ કર્યા વગર ભણવા માટે બેસી જાય, અથવા પૂર્વમાં ગોખેલાં સૂત્રોનું પરાવર્તન કરવાની જરૂર હોય તો યત્નપૂર્વક પરાવર્તન કરે; કેમ કે સાધુનું ધન સૂત્રનું અધ્યયન છે.

અહીં 'પ્રયત:' એમ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે, પરાવર્તનકાળમાં સાધુ ખાલી સૂત્રોને ગોખતા કે બોલતા નથી, પરંતુ બોધ અનુસાર સૂત્રોનું અર્થ સાથે યોજન કરે છે અને તે સૂત્રોના અર્થોથી આત્માને ભાવિત કરે છે, અથવા તો સંયમવૃદ્ધિને અનુકૂળ વૈયાવચ્ચાદિ સાધુ સંબંધી અન્ય કોઈ ઉચિત કાર્ય કરે છે. ॥૪૩૯॥

અવતરણિકા :

સાધુ ચોથી પોરિસી પ્રાપ્ત થાય ત્યારે પડિલેહણ કરીને તરત સ્વાધ્યાય કરવા બેસે, એમ પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું. હવે ચોથી પોરિસીનો ચોથો ભાગ બાકી હોય, ત્યારે સાધુ શું કરે ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

ચઝભાગવસેસાએ ચરિમાએ પઢિકમિત્તુ કાલસ્સ ।
ઉચ્ચારે પાસવણે ઠાળે ચઝવીસયં પેહે ॥૪૪૦॥

અન્યથાર્થ :

ચઝભાગવસેસાએ ચરિમાએ=ચતુર્ભાગના અવશેષવાળી ચરિમા હોતે છતે કાલસ્સ પઢિકમિત્તુ=કાલનું પ્રતિક્રમણ કરીને ઉચ્ચારે પાસવણે=ઉચ્ચારવિષયક-પ્રશ્રવણવિષયક ચઝવીસયં ઠાળે=ચોવીસ સ્થાનોનું પેહે=પ્રત્યુપેક્ષણ કરે છે.

ગાથાર્થ :

ચરમ પોરિસીનો ચોથો ભાગ બાકી રહે છે તે કાળનું પ્રતિક્રમણ કરીને સાધુ મળ અને મૂત્રના વિષયવાળા ચોવીસ સ્થાનોનું પ્રેક્ષણ કરે છે.

ટીકા :

ચતુર્ભાગવશેષાયાં ચરિમાયાં કાલવેલાયામિત્યર્થઃ પ્રતિક્રમ્ય કાલસ્ય, કિમિત્યાહ - ઉચ્ચારે પ્રશ્રવણ ઇતિ ઉચ્ચારપ્રશ્રવણવિષયાણિ સ્થાનાનિ સ્થળિંડલાખ્યાનિ ચતુર્વિંશતિં પ્રેક્ષેતેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૦॥

ટીકાર્થ :

ચોથા ભાગના અવશેષવાળી ચરિમ કાળવેળા હોતે છતે કાલનું પ્રતિક્રમણ કરીને, શું ? એથી કહે છે - ઉચ્ચાર અને પ્રશ્રવણના વિષયવાળા સ્થંડિલ નામના ચોવીસ સ્થાનોને પ્રેક્ષણ કરે છે=મળ અને મૂત્ર પરઠવવા માટેની શુદ્ધ ભૂમિસ્વરૂપ ચોવીસ સ્થાનોને જુએ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ચોથી પોરિસીનો ચોથો ભાગ બાકી હોય ત્યારે સાધુઓ કાળનું પ્રતિક્રમણ કરે છે, અને ત્યારપછી રાત્રે મળ કે મૂત્રની શંકા થાય તો તે પરઠવવા માટે શુદ્ધભૂમિની તપાસ કરવારૂપ શુદ્ધભૂમિનાં જે ૨૪ સ્થાનો છે, તે સર્વેનું અવલોકન કરે છે. ॥૪૪૦॥

અવતરણિકા :

કથમિત્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

ચોવીસ સ્થાનોને કેવી રીતે જુએ છે ? એથી કહે છે -

ગાથા :

અહિયાસિઆ ઉ અંતો આસન્ને મજ્ઝ દૂર તિન્નિ ભવે ।
તિણ્ણેવ અણહિયાસી અંતો છચ્છચ્ચ બાહિરઓ ॥૪૪૧॥

અન્યવાર્થ :

અંતો ઉ=અંદરમાં જ=વસતિની અંદર જ, આસન્ને મજ્ઝ દૂર=આસન્નમાં, મધ્યમાં, દૂરમાં અહિયાસિઆ તિન્નિ ભવે=અધિકાસિકા ત્રણ થાય=અતિસહનશીલ ભૂમિઓ ત્રણ થાય, અણહિયાસી તિણ્ણેવ=અનધિકાસિકા ત્રણ જ થાય=અનતિસહનશીલ ભૂમિઓ ત્રણ જ થાય, (આ રીતે) અંતો છ=અંદર છ=વસતિની અંદર છ ભૂમિઓ થાય, છચ્ચ બાહિરઓ=અને છ બહાર=વસતિની બહાર છ ભૂમિઓ થાય.

ગાથાર્થ :

વસતિની અંદર જ નજીક, દૂર અને મધ્યમાં અતિસહનશીલ ત્રણ ભૂમિઓ અને અનતિસહનશીલ ત્રણ ભૂમિઓ થાય છે. આ રીતે વસતિની અંદરની છ અને બહારની છ, એમ કુલ બાર ભૂમિઓ થાય છે.

ટીકા :

અતિસહનશીલાઃ અન્તઃ=મધ્ય એવ ચ વસતિપરિકરસ્ય આસન્ને મધ્યે દૂરે ચ તિસ્સો ભવન્તિ, તિસ્સ એવાનતિસહનશીલાઃ, इत्येवमन्तઃ षट्, षट् च बहिरिति ગાથાર્થઃ ॥૪૪૧॥

ટીકાર્થ :

અને અંદર=વસતિના પરિકરની મધ્યમાં જ, નજીકમાં, વચમાં અને દૂરમાં; ત્રણ=અનતિસહનશીલ ભૂમિઓથી કંઈક દૂર એવી ત્રણ, અતિસહનશીલ ભૂમિઓ થાય છે, ત્રણ જ=અતિસહનશીલ ભૂમિઓથી કંઈક નજીક એવી નજીકમાં, વચમાં અને દૂરમાં એમ ત્રણ જ, અનતિસહનશીલ ભૂમિઓ થાય છે. આ રીતે=અતિસહનશીલ અને અનતિસહનશીલ ત્રણ ત્રણ ભૂમિઓ થાય છે એ રીતે, અંદર છ અને બહાર છ થાય=વસતિના પરિકરની અંદર છ ભૂમિઓ થાય અને વસતિના પરિકરની બહાર છ ભૂમિઓ થાય, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુને રાત્રિના સમયે ક્યારેક મળ કે મૂત્ર વોસિરાવવું પડે તેમ હોય ત્યારે, જો આગાઢ કારણ હોય તો વસતિના પરિકરમાં જ સાધુ મળાદિ વોસિરાવે છે, અને આગાઢ કારણ ન હોય તો વસતિના પરિકરથી બહાર જઈને મળાદિ વોસિરાવે હોય છે. તેથી જો સંજ્ઞાના વેગથી પીડા નહીં પામેલા જે સાધુઓ સુખેથી જ જવા માટે સમર્થ હોય તેવા અતિસહનશીલ સાધુઓ આગાઢ કારણમાં વસતિની અંદરમાં પણ દૂરનાં ત્રણ સ્થાનોમાં મળાદિ વોસિરાવે, અને સંજ્ઞાના વેગથી પીડા પામેલા જે સાધુઓ દૂર સુધી સુખેથી જવા માટે સમર્થ ન હોય તેવા અનતિસહનશીલ સાધુઓ આગાઢ કારણમાં વસતિની અંદરમાં જ નજીકનાં ત્રણ સ્થાનોમાં મળાદિ વોસિરાવે; તેમ જ આગાઢ કારણ ન હોય તો અતિસહનશીલ સાધુ વસતિની બહારનાં દૂરનાં ત્રણ સ્થાનોમાં અને અનતિસહનશીલ સાધુ વસતિની બહારનાં નજીકનાં ત્રણ સ્થાનોમાં મળાદિ વોસિરાવે.

વળી આ મળાદિ વોસિરાવવાનાં ૧૨ સ્થાનોને જો સાધુએ દિવસે જોયાં ન હોય અને રાત્રે મળાદિની શંકા થવાથી ત્યાં જઈને મળાદિ વોસિરાવે તો ત્યાં જીવોની હિંસા થવાનો સંભવ રહે. આથી સાધુ જીવોની રક્ષા અર્થે આ ૧૨ સ્થાનોને ચોથા પ્રહરના અવશેષ ભાગમાં જોઈ રાખે.

વળી આસન્ન-મધ્ય-દૂર એમ ત્રણ-ત્રણ સ્થાનો જોવાનું પ્રયોજન એ છે કે રાત્રે મળાદિ વોસિરાવવા જતી વખતે દિવસે જોયેલાં પણ ત્રણ-ત્રણ સ્થાનોમાંથી કોઈ એકાદ સ્થાને રાત્રિમાં ગમનાદિની ચેષ્ઠાથી જીવ હોય તેવું જણાય તો સાધુ તે તે સ્થાનોનું વર્જન કરીને દિવસે જોયેલા અન્ય-અન્ય સ્થાને મળાદિ વોસિરાવી શકે.

વળી, માત્રુ આદિ રોકી શકાય તેમ ન હોય અને રાત્રે બહાર જવામાં સંયમનું કે પ્રાણનું જોખમ હોય, તેને આગાઢ કારણ કહેવાય, અને તેવા આગાઢ કારણે વસતિની અંદર જોયેલાં છ સ્થાનોમાં જ સાધુ માત્રુ આદિ વોસિરાવે છે, અને તેવું આગાઢ કારણ ન હોય તો વસતિની બહાર જોયેલાં છ સ્થાનોમાં સાધુ માત્રુ આદિ વોસિરાવે છે.

આમ તો 'અતિસહનશીલ' કે 'અનતિસહનશીલ' વિશેષણવાળા સાધુ હોય છે, ભૂમિ નહિ; છતાં જે ભૂમિમાં અતિસહનશીલ સાધુઓ મળાદિના ત્યાગ માટે જતા હોય તે ભૂમિને ઉપચારથી "અતિસહનશીલ શુદ્ધભૂમિ" કહેવાય, અને જે ભૂમિમાં અનતિસહનશીલ સાધુઓ મળાદિના ત્યાગ માટે જતા હોય તે ભૂમિને ઉપચારથી "અનતિસહનશીલ શુદ્ધભૂમિ" કહેવાય. આથી પ્રસ્તુતમાં અતિસહનશીલ સાધુને જવા માટેની ભૂમિને અતિસહનશીલ ભૂમિ, અને અનતિસહનશીલ સાધુને જવા માટેની ભૂમિને અનતિસહનશીલ ભૂમિ કહેલ છે. ॥૪૪૧॥

ગાથા :

એવેવ ય પાસવળે બારસ ચઝવીસયં તુ પેહિત્તા ।

કાલસસ ય તિત્તિ ભવે અહ સૂરો અત્થમુવયાઈ ॥૪૪૨॥

અન્વયાર્થ :

એવેવ ય=અને આ પ્રમાણે જ=જે પ્રમાણે પૂર્વગાથામાં ઉચ્ચાર-પ્રશ્રવણવિષયક બાર ભૂમિઓ બતાવી, એ પ્રમાણે જ, પાસવળે=પ્રશ્રવણવિષયક બારસ=બાર (ભૂમિઓ) થાય છે, ચઝવીસયં તુ પેહિત્તા=(આ રીતે) વળી ચતુર્વિંશતિને=ચોવીસ ભૂમિઓને, પ્રત્યુપેક્ષીને કાલસસ ય=અને કાળની તિત્તિ ભવે=ત્રણ હોય છે=ત્રણ ભૂમિઓ પ્રત્યુપેક્ષણ કરવાની હોય છે. અહ=એ વખતે સૂરો=સૂર્ય અત્થમુવયાઈ=અસ્તને પામે છે.

ગાથાર્થ :

જે પ્રમાણે પૂર્વગાથામાં ઉચ્ચાર-પ્રશ્રવણવિષયક બાર ભૂમિઓ બતાવી એ પ્રમાણે જ પ્રશ્રવણ વિષયક બાર ભૂમિઓ થાય છે. વળી આ રીતે ચોવીસ ભૂમિઓને પ્રત્યુપેક્ષીને કાળની ત્રણ ભૂમિઓ પ્રત્યુપેક્ષણ કરવાની હોય છે, એ વખતે સૂર્ય અસ્ત પામે છે.

ટીકા :

એવમેવ ચ પ્રશ્રવણ ઇતિ પ્રશ્રવણવિષયા દ્વાદશ, ઇત્યં ચતુર્વિંશતિં તુ પ્રત્યુપેક્ષ્ય ભુવાં ઇતિ ગમ્યતે, કાલસ્ય ચ તિત્તો ભવન્તિ પ્રત્યુપેક્ષણીયાઃ, અથ=અત્રાન્તરે સૂર્યઃ અસ્તમુપયાતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૨॥

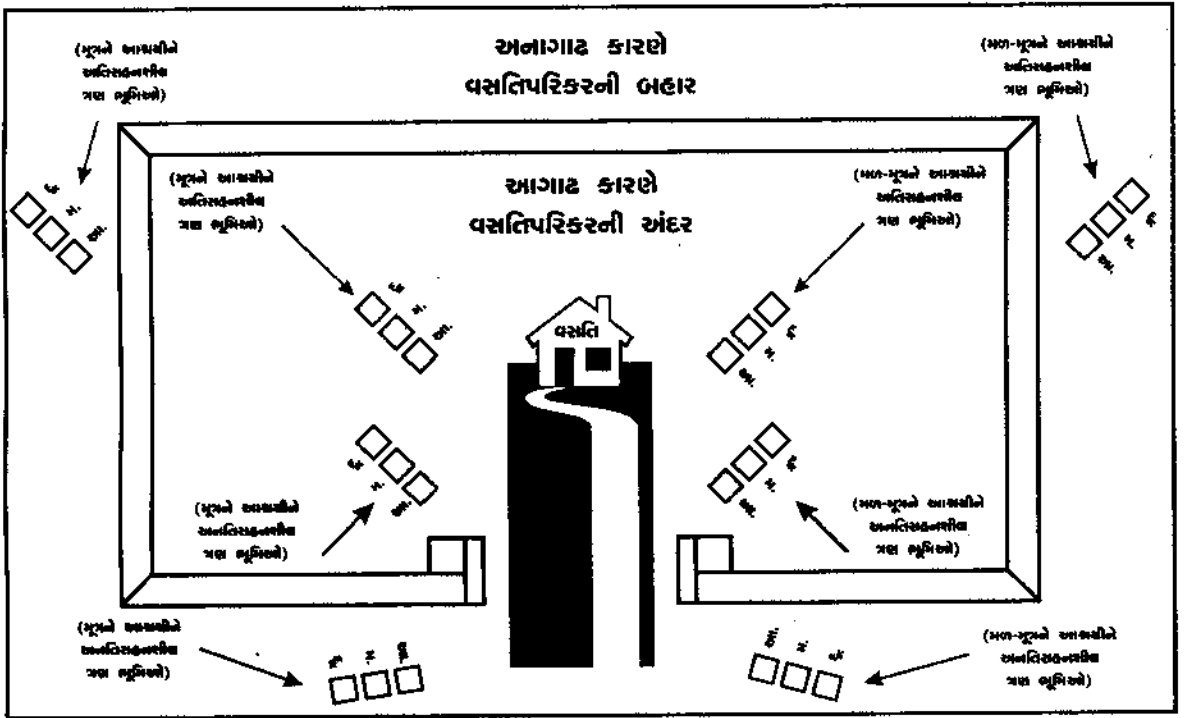
ટીકાર્થ :

અને આ રીતે જ=જે રીતે પૂર્વગાથામાં ઉચ્ચાર-પ્રશ્નવણના વિષયવાળી બાર ભૂમિઓ બતાવી એ રીતે જ, પ્રશ્નવણના વિષયવાળી બાર ભૂમિઓ થાય છે. આ રીતે વળી ચોવીસ ભૂમિઓને પ્રત્યુપેક્ષીને અને કાલની ત્રણ ભૂમિઓ પ્રત્યુપેક્ષીય થાય છે. આ અવસરે સૂર્ય અસ્તને પામે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુએ સાંજે સંજા વોસિરાવવા માટેની બાર ભૂમિઓ જોવાની છે, તે પ્રમાણે એકલું માત્ર વોસિરાવવા માટે પણ અતિસહનશીલ અને અનતિસહનશીલ સાધુની, આગાઢ અને અનાગાઢ કારણે, વસતિની અંદર છ અને બહાર છ; એમ કુલ બાર ભૂમિઓ સૂચસ્તિ પહેલાં જોવાની છે. આ રીતે ચોવીસ ભૂમિઓનું પ્રત્યુપેક્ષ કરીને સાધુ રાત્રે કાલગ્રહણ કરવા માટેની ત્રણ ભૂમિની પ્રત્યુપેક્ષ કરે છે. આ સર્વ ક્રિયા સાધુ તે રીતે કરે કે જેથી તે ક્રિયા પૂર્ણ થાય એ જ વખતે સૂર્ય અસ્ત પામે. ॥૪૪૨॥

★ ગાથા ૪૪૧ અને ૪૪૨માં રાત્રે મળ-મૂત્ર અને ફક્ત મૂત્ર પરઠવવાની બાર-બાર ભૂમિઓનું પ્રત્યુપેક્ષ કરવારૂપ ચોવીસ સ્થંડિલોને જોવાની જે પદ્ધતિ બતાવી, તેને દર્શાવતું ચિત્ર.

ગાથા :

ઇત્યેવ પથ્યવંમી ગીઓ ગચ્છંમિ ઘોસણં કુણઇ ।
સજ્ઞાયાદુવઉત્તાણ જાણણઢ્ઢા સુસાહૂણં ॥૪૪૩॥

અન્યથાર્થ :

ઇત્યેવ પથ્યવંમી=આ જ પ્રસ્તાવમાં સજ્જાયાદુવડતાણ સુસાહૂણં જાણણદ્વા=સ્વાધ્યાય આદિમાં ઉપયુક્ત એવા સુસાધુઓના જાપન અર્થે ગીઓ=ગીતાર્થ ગચ્છંમિ=ગચ્છમાં ઘોષણં કુણઇ=ઘોષણાને કરે છે.

ગાથાર્થ :

આ જ પ્રસ્તાવમાં સ્વાધ્યાય વગેરેમાં ઉપયુક્ત એવા સુસાધુઓને જણાવવા માટે ગીતાર્થ ગચ્છમાં ઘોષણા કરે છે.

ટીકા :

અત્રૈવ પ્રસ્તાવે ગીત ઇતિ ગીતાર્થઃ ગચ્છે ઘોષણાં કરોતિ સ્વાધ્યાયાદ્યુપયુક્તાનાં સતાં જ્ઞાપનાર્થં સુસાધૂનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૩॥

ટીકાર્થ :

આ જ પ્રસ્તાવમાં સ્વાધ્યાયાદિમાં ઉપયુક્ત છતાં સુસાધુઓને જણાવવા અર્થે ગીત=ગીતાર્થ, ગચ્છમાં ઘોષણાને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૪૪૩॥

અવતરણિકા :

કથમિત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

ગીતાર્થ ઘોષણા કેવી રીતે કરે છે ? એથી કહે છે —

ગાથા :

કાલો ગોઅરચરિઅં થંડિલ્લા વત્થપત્તપડિલેહા ।

સંભરડ સો સાહૂ જસ્સ વ જં કિંચિ અણુવડત્તં ॥૪૪૪॥ થંડિલ્લ ત્તિ દારં ગયં ॥

અન્યથાર્થ :

કાલો=કાળ, ગોઅરચરિઅં=ગોચરચર્યા, થંડિલ્લા=સ્થંડિલો, વત્થપત્તપડિલેહા=વસ્ત્ર-પાત્રની પ્રતિલેખના સંભરડ=સંસ્મરો=યાદ કરો, જસ્સ વ=અથવા જે સાધુનું જં કિંચિ=જે કાંઈપણ અણુવડત્તં=અનુપયુક્ત હોય, સો સાહૂ=તે સાધુ (તે સર્વને યાદ કરો.) થંડિલ્લ='સ્થંડિલ' ત્તિ=એ પ્રકારે દારં ગયં=દ્વાર ગયું=સમાપ્તિને પામ્યું.

ગાથાર્થ :

કાલ, ગોચરચર્યા, સ્થંડિલો, વસ્ત્ર-પાત્રની પ્રતિલેખના યાદ કરો, અથવા જે સાધુનું જે કાંઈપણ અનુપયુક્ત હોય, તે સાધુ તે સર્વને યાદ કરો.

ટીકા :

કાલો ગોચરચર્યા સ્થંડિલ્લાનિ વસ્ત્રપાત્રપ્રત્યુપેક્ષણા સર્વાણ્યુક્તસ્વરૂપાણિ સંસ્મરતુ, સ સાધુઃ યસ્ય વા યત્કિંચિદનુપયુક્તં, પુનઃ કાલોઽત્યેતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૪॥

ટીકાર્થ :

કાલ, ગોચરચર્યા, સ્થંડિલો, વસ્ત્ર અને પાત્રની પ્રત્યુપેક્ષણા, કહેવાયેલ સ્વરૂપવાળા સર્વને યાદ કરો, અથવા જેનું જે કાંઈપણ અનુપયુક્ત હોય=રહી ગયું હોય, તે સર્વને તે સાધુ યાદ કરો. વળી કાળ અતિકાંત થાય છે=વીતી જાય છે. એ રીતે ગીતાર્થ ગચ્છમાં ઘોષણા કરે છે, એમ અવતરણિકા સાથે યોજન છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૪૪॥

અવતરણિકા :

સમ્બન્ધમભિધાય આવશ્યકવિધિમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

સંબંધને કહીને આવશ્યકની વિધિને કહે છે અર્થાત્ ગાથા ૪૩૪થી ૪૪૪ સુધી સ્થંડિલદ્વાર સાથે આવશ્યકદ્વારનો સંબંધ બતાવીને હવે પ્રતિક્રમણની વિધિ બતાવે છે -

ભાવાર્થ :

મૂળદ્વારગાથા ૨૩૦માં બતાવેલ નવમા 'સ્થંડિલ' દ્વારનું ગ્રંથકારે ગાથા ૩૮૮થી ૪૩૩માં વર્ણન કર્યું, અને ગાથા ૪૩૪થી ૪૪૪ સુધી સ્થંડિલ દ્વાર સાથે આવશ્યક દ્વારનો સંબંધ બતાવ્યો. હવે દશમા 'આવશ્યકાદિ' દ્વારનું ગ્રંથકારશ્રી વર્ણન કરે છે -

ગાથા :

જહ્ પુણ નિવ્વાઘાઓ આવાસં તો કરિંતિ સવ્વે વિ ।

સઙ્ઘાઙ્કહણવાઘાયયાણ પચ્છા ગુરુ ઠંતિ ॥૪૪૫॥

અન્યથાર્થ :

જહ્ પુણ=વળી જો (ગુરુ) નિવ્વાઘાઓ=નિર્વ્યાઘાત હોય તો=તો સવ્વે વિ=સર્વ પણ સાધુઓ આવાસં= (ગુરુ સાથે) આવશ્યકને=પ્રતિક્રમણને, કરિંતિ=કરે છે. સઙ્ઘાઙ્કહણવાઘાયયાણ=શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વ્યાઘાતપણાથી ગુરુ પચ્છા=ગુરુ પાછળથી ઠંતિ=રહે છે=પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં આવે છે.

ગાથાર્થ :

વળી જો ગુરુ નિર્વ્યાઘાત હોય તો સર્વ પણ સાધુઓ ગુરુ સાથે પ્રતિક્રમણ કરે છે, શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વ્યાઘાતપણાથી ગુરુ પાછળથી પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં આવે છે.

ટીકા :

અત્રાન્તરે યદિ પુનઃ નિર્વ્યાઘાતઃ=પ્રક્રાન્તક્રિયાવિઘ્નાભાવઃ, આવશ્યકં=પ્રતિક્રમણં તતઃ કુર્વન્તિ સર્વેઽપિ સહ ગુરુણા, શ્રાવકાદિકથનવ્યાઘાતતયા=શ્રાવકવિધિધર્મપદાર્થકથનવિઘ્નભાવેન પશ્યાદ્ ગુરવસ્તિષ્ઠન્તિ આવશ્યક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૫॥

ટીકાર્થ :

વળી જો આ અવસરે ગુરુ નિર્વ્યાઘાત હોય=પ્રકાંત ક્રિયામાં વિઘ્નના અભાવવાળા હોય, તો સર્વ પણ સાધુઓ ગુરુ સાથે આવશ્યકને=પ્રતિક્રમણને કરે છે. શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વ્યાઘાતપણાથી=શ્રાવક, વિધિ, ધર્મ અને પદાર્થના કથનરૂપ વિઘ્નના ભાવથી, આવશ્યકમાં=પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં, ગુરુ પાછળથી આવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સૂર્યાસ્ત થયા પછી સર્વ સાધુઓ પ્રતિક્રમણ કરવાની માંડલીમાં આવે છે, અને તે વખતે ગુરુને વિઘ્નનો અભાવ હોય તો ગુરુ સાથે સર્વ સાધુઓ પ્રતિક્રમણ કરે છે; પરંતુ તે વખતે ગુરુ કોઈને શ્રાવકનું અર્થાત્ શ્રાવકધર્મનું કથન કરતા હોય, જેના શ્રવણથી તે શ્રોતાને સંવેગની વૃદ્ધિ થતી હોય; અથવા ગુરુ કોઈ મહાત્માને વિધિનું કથન કરતા હોય; અથવા ગુરુ કોઈને ધર્મનું કથન કરતા હોય; અથવા ગુરુ કોઈને શાસ્ત્રીય પદાર્થનું કથન કરતા હોય, તો તે શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વિઘ્નને કારણે ગુરુ પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં વિલંબનથી આવે છે.

આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે ગુરુ આવશ્યકમાંડલીમાં પ્રાયઃ કરીને તો કાળે જ આવે, છતાં ગુરુને કોઈ વિશેષ લાભનું પ્રયોજન જણાય તો ગુરુ પ્રતિક્રમણમાંડલીમાં પાછળથી પણ આવે છે. ॥૪૪૫॥

અવતરણિકા :

ગુરુ શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વ્યાઘાતવાળા હોવાથી જ્યાં સુધી પ્રતિક્રમણમાંડલીમાં ન આવે ત્યાં સુધી શેષ સાધુઓ શું કરે ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

સેસા ઉ જહાસર્તિ આપુચ્છિત્તાણ ઠંતિ સઢ્ઢાણે ।

સુત્તથસરણહેઠં આયરિઝ ઠિઠંમિ દેવસિઝં ॥૪૪૬॥

અન્યથાર્થ :

આપુચ્છિત્તાણ=(ગુરુને) પૂછીને સેસા ઉ=વળી શેષ સાધુઓ સઢ્ઢાણે=સ્વસ્થાનમાં સુત્તથસરણહેઠં=સૂત્રાર્થના સ્મરણના હેતુથી=સૂત્ર-અર્થના ચિંતવન માટે, જહાસર્તિ=યથાશક્તિ (કાયોત્સર્ગ વડે) ઠંતિ=રહે છે. આયરિઝ ઠિઠંમિ=આચાર્ય રહે છે=વ્યાકેપના ઉત્તરકાળમાં આચાર્ય કાયોત્સર્ગ વડે સ્થિર થયે છે, દેવસિઝં=દેવસિકને=સર્વ સાધુઓ દિવસ સંબંધી અતિચારને, (ચિંતવે છે.)

ગાથાર્થ :

ગુરુને પૂછીને વળી શેષ સાધુઓ સ્વસ્થાનમાં સૂત્ર-અર્થના ચિંતવન માટે યથાશક્તિ કાયોત્સર્ગ વડે રહે છે, વ્યાકેપના ઉત્તરકાળમાં આચાર્ય કાયોત્સર્ગ વડે સ્થિર થયે છે સર્વ સાધુઓ દિવસ સંબંધી અતિચારને ચિંતવે છે.

ટીકા :

શેષાસ્તુ સાધવઃ યથાશક્ત્યા=યથાસામર્થ્યેનાપૃચ્છ્ય પ્રશ્નાર્હત્વાદ્ ગુરુમિતિ ગમ્યતે તિષ્ઠન્તિ સ્વસ્થાને યથારત્નાધિકતયા કાયોત્સર્ગેણેતિ ભાવઃ, કિમર્થમિત્યાહ—સૂત્રાર્થસ્મરણહેતોરિતિ સૂત્રાર્થાનુસ્મરણાય, આચાર્યે સ્થિતે વ્યાક્ષેપોત્તરકાલં કાયોત્સર્ગેણ દૈવસિકમિતિ દિવસેન નિષ્પન્નમતિચારં ચિન્તયન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૬॥

ટીકાર્થ :

વળી પ્રશ્નાર્હપણું હોવાથી=પૂછવા યોગ્યપણું હોવાથી, ગુરુને પૂછીને યથારત્નાધિકતાથી=જે પ્રકારે રત્નત્રયીમાં અધિકપણું હોય તે પ્રકારના ક્રમથી, શેષ સાધુઓ=આચાર્યની અપેક્ષાએ શેષ સાધુઓ, યથાશક્તિથી=યથાસામર્થ્યથી, પોતાના સ્થાનમાં કાયોત્સર્ગ વડે રહે છે.

શા માટે કાયોત્સર્ગ વડે રહે છે ? એથી કહે છે — સૂત્ર-અર્થના સ્મરણના હેતુથી=સૂત્ર અને અર્થના અનુસ્મરણ માટે, કાયોત્સર્ગ વડે રહે છે.

વ્યાક્ષેપના ઉત્તરકાલને વિષે=શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વિધના પછીના કાલને વિષે, કાયોત્સર્ગ વડે આચાર્ય સ્થિત હોતે છતે દૈવસિકને=દિવસથી નિષ્પન્ન એવા અતિયારને, ચિંતવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુને પૂછીને બેસવું એવો શિષ્યનો ઉચિત આચાર હોવાથી શેષ સાધુઓ “અમે પ્રતિક્રમણ કરવા માટે માંડલીમાં બેસીએ ?” એ પ્રકારે ગુરુને પૂછીને પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં સૂત્રાર્થના સ્મરણ માટે સ્વસ્થાનમાં મોટા-નાનાના ઉચિત ક્રમપૂર્વક શક્તિમુજબ કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. અર્થાત્ ગ્લાન-વૃદ્ધાદિ હોવાને કારણે જેઓનું ઊભા રહેવાનું સામર્થ્ય ન હોય તેઓ બેસીને અને જેઓનું સામર્થ્ય હોય તેઓ ઊભા રહીને કાયોત્સર્ગમાં સૂત્ર-અર્થના વારંવાર સ્મરણથી આત્માને ભાવિત કરે છે.

વળી વ્યાક્ષેપના ઉત્તરકાળમાં આચાર્ય કાયોત્સર્ગમાં સ્થિર થયે છતે સર્વ સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં રહીને જ દિવસે થયેલા અતિયારોને વિચારે છે અર્થાત્ જ્યારે શ્રાવકાદિનું કથન કરીને ગુરુ માંડલીમાં આવે અને કાયોત્સર્ગમાં રહે ત્યારે સર્વ સાધુઓ સૂત્રાર્થના અનુસ્મરણને મૂકીને કાયોત્સર્ગમાં જ દિવસ સંબંધી અતિયારોનું ચિંતવન કરે છે. ॥૪૪૬॥

અવતરણિકા :

ઉત્સર્ગાપવાદમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સાધુઓ સૂત્રાર્થના અનુસ્મરણ માટે કાયોત્સર્ગમાં રહે છે. ત્યાં અપ્રમાદની વૃદ્ધિ માટે સાધુઓ ઉત્સર્ગથી ઊભા ઊભા કાયોત્સર્ગ કરે છે, આમ છતાં શક્તિ ન હોય તો સાધુ અપવાદથી બેઠા બેઠા પણ કાયોત્સર્ગ કરે, તે રૂપ ઉત્સર્ગના અપવાદને કહે છે —

ગાથા :

જો હુજ્જ ડ અસમત્થો બાલો વુદ્ધો વ રોગિઓ વા વિ ।
સો આવસ્સયજુત્તો અચ્છિજ્જા ણિજ્જરાપેહી ॥૪૪૭॥

અન્યથાર્થ :

જો ડ=વળી જે બાલો વુદ્ધો વ રોગિઓ વા વિ=બાળ, વૃદ્ધ અથવા રોગિત પણ અસમત્થો=અસમર્થ હુજ્જ=હોય, આવસ્સયજુત્તો=આવશ્યકથી યુક્ત, ણિજ્જરાપેહી=નિર્જરાપેક્ષી એવા સો=તે અચ્છિજ્જા=રહે=પ્રતિક્રમણમાંડલીમાં કાયોત્સર્ગ વડે રહે.

ગાથાર્થ :

વળી જે બાલ, વૃદ્ધ કે રોગિત પણ સાધુ અસમર્થ હોય, આવશ્યકથી યુક્ત, નિર્જરાપેક્ષી એવા તે પ્રતિક્રમણમાંડલીમાં કાયોત્સર્ગ વડે રહે.

ટીકા :

યો ભવેદસમર્થઃ=અશક્તો બાલો વૃદ્ધો વા રોગિતો વાડપિ, સોડ્યાવશ્યકયુક્તઃ સન્ યથાશક્ત્યૈવ તિષ્ઠેત્ નિર્જરાપેક્ષી તત્રૈવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૭॥

ટીકાર્થ :

જે બાલ અથવા વૃદ્ધ અથવા રોગિત પણ=રોગવાળા પણ સાધુ, અસમર્થ=અશક્ત, હોય, તે પણ આવશ્યકથી યુક્ત છતાં=પ્રતિક્રમણ શરૂ થાય ત્યાં સુધી અપ્રમાદભાવથી આત્માને ભાવિત કરવારૂપ આવશ્યક કૃત્યથી યુક્ત છતાં, નિર્જરાની અપેક્ષાવાળા સાધુ યથાશક્તિથી જ ત્યાં જ=પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં જ, રહે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું કે આચાર્ય ઉપદેશ આપવામાં વ્યગ્ર હોય તો શેષ સાધુઓ પ્રતિક્રમણની માંડલીમાં ગુરુને પૂછીને સૂત્રાર્થના અનુસ્મરણ માટે કાયોત્સર્ગમાં ઊભા રહે.

તેઓમાં જો કોઈ સાધુ બાલ હોય, વૃદ્ધ હોય કે રોગિજ હોય, અને તેઓ ઊભા ઊભા કાયોત્સર્ગ કરવા માટે સમર્થ ન હોય, તોપણ જેમ સમર્થ સાધુ આવશ્યકયુક્ત અને નિર્જરાની અપેક્ષાવાળા છે, તેમ તે અસમર્થ સાધુ પણ આવશ્યકયુક્ત અને નિર્જરાની અપેક્ષાવાળા છે. આથી તેઓ પણ આચાર્ય ન આવે ત્યાં સુધી પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે ઊભા ઊભા કે બેઠા બેઠા કે સૂતા સૂતા કાયોત્સર્ગમાં રહે છે; કેમ કે શક્તિ ગોપવ્યા વગર ઉચિત પ્રયત્ન કરવાથી નિર્જરા થાય છે. ॥૪૪૭॥

ગાથા :

एत्थ उ कयसामइया पुव्वं गुरुणो अ तयवसाणंमि ।
अइआरं चिंतंती तेणेव समं भणंतऽण्णे ॥४४८॥

અન્યાર્થ :

एत्थ उ=વળી અહીં=આવશ્યકના અધિકારમાં, (આ વિધિ છે :) पुर्व्व=પૂર્વ=કાયોત્સર્ગના પ્રારંભકાળમાં, कयसामइया=કૃતસામાયિકવાળા=કરેભિભંતે સૂત્ર બોલી લીધું છે જેમણે એવા સાધુઓ, गुरुणो अ=અને ગુરુના तयवसाणमि=તેના અવસાનમાં=સામાયિક સૂત્રના ઉચ્ચારણના અંતમાં, तेणोव सम=તેની જ સાથે=ગુરુની જ સાથે, अइआरं=અતિચારને ચિંતંતી=ચિંતવે છે. भणंतणणे=અન્યો કહે છે=સર્વ સાધુઓ સામાયિક સૂત્રનું પણ ગુરુની જ સાથે ઉચ્ચારણ કરે છે, એ પ્રમાણે અન્ય આચાર્યો કહે છે.

ગાથાર્થ :

આવશ્યકના અધિકારમાં આ વિધિ છે — કાયોત્સર્ગના પ્રારંભકાળમાં કૃત સામાયિકવાળા સાધુઓ, અને ગુરુના સામાયિક સૂત્રના ઉચ્ચારણના અંતમાં ગુરુની સાથે જ અતિચારને ચિંતવે છે. સર્વ સાધુઓ સામાયિક સૂત્રનું પણ ગુરુની જ સાથે ઉચ્ચારણ કરે છે, એમ અન્ય આચાર્યો કહે છે.

ટીકા :

अत्र पुनः आवश्यकधिकारे अयं विधिः, यदुत — कृतसामायिकाः पूर्व्व=कयोत्सर्गावस्थानकाले, गुरोश्च तदवसाने=सामायिकोच्चारणावसाने, अतिचारं चिन्तयन्ति दैवसिकं तेनैव=गुरुणा समं=सार्द्धं, सामायिकमपि उच्चारयन्तीति भणन्ति अन्ये=आचार्यदेशीया इति गायार्थः ॥४४८॥

ટીકાર્થ :

વળી અહીં=આવશ્યકના અધિકારમાં, આ વિધિ છે, જે વિધિ યદુતથી બતાવે છે — પૂર્વ=કાયોત્સર્ગના અવસ્થાનના કાળમાં, કરાયેલ સામાયિકવાળા અને ગુરુના તેના અવસાનમાં=સામાયિકના ઉચ્ચારણના અવસાનમાં, તેની જ સાથે=ગુરુની જ સાથે, દૈવસિક અતિચારને ચિંતવે છે. સામાયિકને પણ ઉચ્ચારે છે=સર્વ સાધુઓ સામાયિક સૂત્રને પણ ગુરુની સાથે જ બોલે છે, એમ અન્યો=આચાર્યદેશીયો=આચાર્યના અમુક વિભાગો, કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આવશ્યકના અધિકારમાં આ વિધિ છે — જો આચાર્ય શ્રાવકાદિના કથનમાં વ્યાપૃત હોય તો સર્વ સાધુઓ પ્રતિક્રમણ કરવાના સ્થાને આવીને કાયોત્સર્ગ કરતાં પહેલાં સામાયિક સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરે છે, જેથી સંયમનો પરિણામ દૃઢ થાય. ત્યારપછી કાયોત્સર્ગમાં સૂત્રાર્થનું સ્મરણ કરે છે, અને જ્યારે આચાર્ય ઉપદેશનું કાર્ય કરીને માંડલીમાં આવે અને સામાયિક સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરીને કાયોત્સર્ગમાં રહે, ત્યારે ગુરુની જ સાથે સર્વ સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં દિવસના અતિચારોનું ચિંતવન કરે છે.

અહીં આચાર્યના એક ભાગરૂપ અમુક આચાર્યો કહે છે કે સર્વ સાધુઓ કાયોત્સર્ગ પારીને અતિચારોનું તો ગુરુની સાથે ચિંતવન કરે છે, પરંતુ સામાયિક સૂત્ર પણ ગુરુની સાથે જ બોલે છે; અને તેઓની માન્યતા પણ ગ્રંથકારને સંમત છે, તેથી બંને મત પ્રમાણભૂત છે. ॥૪૪૮॥

અવતરણિકા :

તે ચૈવં ધણન્તીત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

અને તેઓ=આચાર્યદેશીયો, આમ કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું તેમ “સર્વ સાધુઓ સામાયિક સૂત્રનું પણ ગુરુની સાથે જ ઉચ્ચારણ કરે છે” એ પ્રમાણે કહેનારા અન્ય આચાર્યો, પ્રસ્તુત ગાથામાં કહેવાય છે એમ કહે છે —

ગાથા :

આચરિઓ સામઙ્યં કહ્નુજાહૈ તહદ્વિયા તે વિ ।

તાહે અણુપેહંતી ગુરુણા સહ પચ્છ દેવસિઅં ॥૪૪૯॥

અન્યથાર્થ :

જાહે=જ્યારે આચરિઓ=આચાર્ય સામઙ્યં=સામાયિકને=કરેમિ ભંતે સૂત્રને, કહ્નુજાહૈ=બોલે છે, તાહે=ત્યારે તહદ્વિયા તે વિ=તથાસ્થિત તેઓ પણ=કાયોત્સર્ગમાં રહેલા સાધુઓ પણ, ગુરુણા સહ=ગુરુ સાથે અણુપેહંતી=અનુપ્રેક્ષા કરે છે=સામાયિકસૂત્રને જ ચિંતવે છે. પચ્છ દેવસિઅં=પાછળથી દૈવસિકને (ચિંતવે છે.)

ગાથાર્થ :

જ્યારે આચાર્ય સામાયિક સૂત્ર બોલે છે, ત્યારે કાયોત્સર્ગમાં રહેલા સાધુઓ પણ ગુરુ સાથે સામાયિક સૂત્રને જ ચિંતવે છે, પાછળથી દૈવસિક અતિચારને ચિંતવે છે.

ટીકા :

આચાર્યઃ સામાયિકમાકર્ષતિ=પઠતિ=ઉચ્ચારયતીત્યર્થઃ યદા, તથાસ્થિતાઃ=કાયોત્સર્ગસ્થિતા એવ તેઽપિ=સાધવઃ તદા અનુપ્રેક્ષન્તે=ચિન્તયન્તિ સામાયિકમેવ ગુરુણા સહ, પશ્ચાદૈવસિકં ચિન્તયન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૪૯॥

ટીકાર્થ :

જ્યારે આચાર્ય સામાયિકને બોલે છે=ઉચ્ચારે છે, ત્યારે તે રીતે રહેલા=કાયોત્સર્ગમાં રહેલા જ, તેઓ પણ=સાધુઓ પણ, ગુરુ સાથે સામાયિકને જ અનુપ્રેક્ષણ કરે છે=ચિંતવે છે, પાછળથી દૈવસિકને=દિવસ સંબંધી અતિચારને, ચિંતવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અન્ય આચાર્યોનો મત એ છે કે ગુરુ શ્રાવકાદિના કથનરૂપ વિઘ્નવાળા હોય તો સાધુઓ સામાયિકનું ઉચ્ચારણ કરીને કાયોત્સર્ગમાં રહીને સૂત્રાર્થનું ચિંતવન કરે છે. અને જ્યારે ગુરુ માંડલીમાં આવે અને સામાયિક સૂત્રનું ઉચ્ચારણ કરે ત્યારે અન્ય સાધુઓ કાયોત્સર્ગ પાર્યા વગર કાયોત્સર્ગ મુદ્રામાં રહીને જ ગુરુની સાથે સામાયિક સૂત્રનું મનમાં ચિંતવન કરે છે, અને ગુરુ જ્યારે કાયોત્સર્ગમાં અતિચારનું ચિંતવન કરે ત્યારે કાયોત્સર્ગમાં રહેલ તે સાધુઓ પણ અતિચારનું ચિંતવન કરે છે. ॥૪૪૯॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ગુરુની સાથે સર્વ સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં દૈવસિક અતિયારનું ચિંતવન કરે છે. તે ચિંતવનમાં ગુરુ-શિષ્યની મર્યાદા બતાવે છે -

ગાથા :

જા દેવસિઅં દુગુણં ચિંતેઙ્ગુરુ અર્હિંડિઓ ચિદ્દં ।
 બહુવાવારા ઇઅરે એગુણં તાવ ચિંતિતિ ॥૪૫૦॥
 મુહણંતગપડિલેહણમાઈઅં તત્થ જે અઈઆરા ।
 કંટકમગ્ગુવમાએ ધરંતિ તે ણવરિ ચિત્તંમિ ॥૪૫૧॥

અન્યથાર્થ :

ગુરુ અર્હિંડિઓ=ગુરુ અહિંડિત છે, (એથી) દેવસિઅં=દૈવસિકી=દિવસ સંબંધી, મુહણંતગપડિલેહણ-માઈઅં=મુખાનન્તકના પ્રતિલેખનાદિ રૂપ ચિદ્દં=ચેષ્ટાને જા=જ્યાં સુધી દુગુણં=દ્વિગુણ=બે વાર, ચિંતેઙ્ગુરુ=ચિંતવે છે, તાવ=ત્યાં સુધી બહુવાવારા ઇઅરે=બહુવ્યાપારવાળા ઇતરો=અન્ય સાધુઓ, એગુણં=એકગુણ=એક વાર, ચિંતિતિ=ચિંતવે છે. તત્થ=ત્યાં=મુહપત્તિના પ્રતિલેખનાદિરૂપ ચેષ્ટામાં, કંટકમગ્ગુવમાએ=કંટક માર્ગની ઉપમાથી (ઉપયુક્ત સાધુને પણ) જે અઈઆરા=જે અતિયારો (થયેલા) હોય, ણવરિ=ફક્ત તે=તેઓને=તે અતિયારોને, ચિત્તંમિ=ચિત્તમાં ધરંતિ=ધારણ કરે છે.

ગાથાર્થ :

ગુરુ અહિંડિત છે, એથી દિવસ સંબંધી મુહપત્તિના પડિલેહણાદિરૂપ ચેષ્ટાને ગુરુ જ્યાં સુધી બે વાર ચિંતવે છે ત્યાં સુધી બહુવ્યાપારવાળા અન્ય સાધુઓ એકવાર ચિંતવે છે. મુહપત્તિના પડિલેહણાદિરૂપ ચેષ્ટામાં કંટક માર્ગની ઉપમાથી ઉપયુક્ત સાધુને પણ જે અતિયારો થયેલા હોય, ફક્ત તે અતિયારોને મનમાં ધારણ કરે છે.

ટીકા :

યાવદ્ દૈવસિકીં દ્વિગુણં ચિન્તયતિ ગુરુરહિંડિત ઇતિ કૃત્વા ચેષ્ટાં, બહુવ્યાપારા ઇતરે=સામાન્યસાધવઃ એકગુણં તાવચ્ચિન્તયન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૦॥

મુખવસ્ત્રિકાપ્રત્યુપેક્ષણાદ્યાં ચેષ્ટાં, તત્ર=ચેષ્ટાયાં ચેડિતિચારાઃ કણ્ટકમાર્ગોપમયોપયુક્તસ્યાઽપિ જાતા, ધારયન્તિ તાન્ નવરં ચેતસીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૧॥

નોંધ :

“ઉપયુક્તસ્યાઽપિ”માં ‘અપિ’થી એ જણાવવું છે કે જે સાધુ કંટકમાર્ગની ઉપમાથી ઉપયુક્ત થઈને સંયમની પ્રવૃત્તિઓ કરતા ન હોય તેઓને તો ઘણા અતિયારો થાય છે, પરંતુ કંટકની માર્ગની ઉપમાથી ઉપયુક્ત પણ સાધુને જે અતિયારો થાય છે, તેઓને સાધુ મનમાં ધારણ કરે છે.

ટીકાર્થ :

ગુરુ: અહિણ્ડતઃ ગુરુ અહિંડિત છે=ભિક્ષા આદિ અર્થે ફરેલા નથી, ઇતિ કૃત્વા એથી કરીને દૈવસિકીં
 ચેષ્ટાં=મુખવસ્ત્રિકાપ્રત્યુપેક્ષણાદ્યાં ચેષ્ટાં યાવદ્ દ્વિગુણાં ચિન્તયતિ તાવદ્ બહુવ્યાપારાઃ ઇતરે=સામાન્યસાધવઃ
 એકગુણાં ચિન્તયન્તિ=દેવસિકી=દિવસ સંબંધી, ચેષ્ટાને=મુહપત્તિની પ્રત્યુપેક્ષણાના આધવાળી ચેષ્ટાને, જ્યાં
 સુધી બે ગણી=બે વાર, ચિંતવે છે, ત્યાં સુધી બહુવ્યાપારવાળા ઇતરો=સામાન્ય સાધુઓ; એકગણી=એકવાર,
 ચિંતવે છે. તત્ર=ચેષ્ટાયાં કણ્ટકમાર્ગોપમયા ઉપયુક્તસ્યાઽપિ ચે અતિચારાઃ જાતાઃ ત્યાં=ચેષ્ટામાં=દિવસ
 સંબંધી મુહપત્તિની પ્રત્યુપેક્ષણા આદિરૂપ ચેષ્ટા કરવામાં, કાંટાવાળા માર્ગની ઉપમાથી ઉપયુક્ત પણ સાધુને
 જે અતિચારો થયેલા હોય, નવરં તાન્ ચેતસિ ધારયન્તિ=ફક્ત તેઓને=તે અતિચારોને, ચિત્તમાં ધારણ કરે
 છે. ઇતિ ગાથાર્થઃ એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુ ગોચરી આદિના પ્રયોજનથી બહાર જતા નથી, તેથી તેઓને અતિચારોના ચિંતવનમાં બહુ સમય
 લાગતો નથી; જ્યારે અન્ય સાધુઓ ગોચરી વગેરેના પ્રયોજનથી બહાર ગયેલા હોય છે, તેમ જ સામાન્ય
 સાધુઓ પડિલેહણ, વૈયાવચ્ચાદિ ઘણા વ્યાપારવાળા હોય છે. માટે તેઓને તે સર્વ વ્યાપારવિષયક
 અતિચારોનું ચિંતવન કરવામાં સમય લાગે. તેથી અતિચારોના ચિંતવનમાં ગુરુ કરતાં અન્ય સાધુઓને વધારે
 સમય લાગતો હોવાથી ગુરુ બે વાર અતિચારોનું ચિંતવન કરે, એટલા જ કાળમાં અન્ય સાધુઓ સર્વ
 અતિચારોનું ચિંતવન એક વાર કરે છે.

સામાન્ય રીતે કાંટાથી પથરાયેલ માર્ગમાં જે રીતે મનુષ્યો ઉપયોગપૂર્વક ગમનાદિની ચેષ્ટા કરે છે, તે
 રીતે સાધુ પણ કોઈ જીવની વિરાધના ન થાય, એ રીતે અત્યંત ઉપયુક્ત થઈને મુહપત્તિ વગેરેની પડિલેહણા
 આદિ સર્વ પ્રવૃત્તિ કરે છે; કેમ કે સાધુ તત્ત્વના જાણ હોવાથી જાણતા હોય છે કે જગતમાં ગમે તે સ્થાને
 ગમે તે જીવો હોઈ શકે છે, તેથી તે જીવોનો નાશ કે પીડા ન થાય તે રીતે ઉપયુક્ત થઈને મારે પડિલેહણ
 આદિ કે ગમન આદિની ચેષ્ટા કરવી જોઈએ.

આ રીતે ઉપયુક્ત થઈને સંયમની સર્વ પ્રવૃત્તિ કરતા સાધુને પણ અનાદિકાળના પ્રમાદને કારણે
 ઉપયોગમાં સ્ખલના થવાથી અનાભોગાદિથી કોઈ સૂક્ષ્મ અતિચારો લાગ્યા હોય તો તે સર્વ અતિચારોને
 સાધુ કાયોત્સર્ગકાળમાં ચિત્તમાં ધારણ કરી રાખે છે અર્થાત્ સર્વારથી સાંજ સુધીની દરેક ક્રિયામાં જે કાંઈપણ
 માનસિક-વાચિક-કાયિક સ્ખલનાઓ થઈ હોય, તે રૂપ સર્વ અતિચારોનું કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે સાધુ
 અનુસ્મરણ કરી રાખે છે, અને તે અતિચારોનું મનમાં બરાબર સ્મરણ કરીને કાયોત્સર્ગ પાર્યા પછી સાધુઓ
 તે અતિચારોનું સંવેગપૂર્વક આલોચન કરે છે, જેથી તેઓના દોષોની અવશ્ય શુદ્ધિ થાય છે. ॥૪૫૦/૪૫૧॥

અવતરણિકા :

કિંવિશિષ્ટાઃ સન્ત ઇત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે કાયોત્સર્ગમાં ગુરુ અતિચારોનું ચિંતવન બે વખત કરે તેટલા સમયમાં સામાન્ય
 સાધુઓ એક વખત ચિંતવન કરે છે. તે ચિંતવન સાધુઓ કેવા વિશિષ્ટ છતા થઈને કરે છે ? તે કહે છે —

ગાથા :

સંવેગસમાવળ્લા વિસુદ્ધચિત્તા ચરિત્તપરિણામા ।
ચારિત્તસોહણદ્વા પચ્છ ડ કુળંતિ તે એઅં ॥૪૫૨॥

અન્વયાર્થ :

સંવેગસમાવળ્લા=સંવેગથી સમાપન્ન, વિસુદ્ધચિત્તા=વિશુદ્ધ ચિત્તવાળા સાધુઓ ચરિત્તપરિણામા=ચારિત્રના પરિણામને કારણે ચારિત્તસોહણદ્વા=ચારિત્રના શોધન અર્થે (કાયોત્સર્ગમાં અતિચારોને ચિત્તમાં ધારણ કરે છે, એ પ્રકારે પૂર્વ ગાથા સાથે જોડાણ છે.) પચ્છ ડ=વળી પછી=દોષોને ચિત્તમાં ધારણ કર્યા પછી, તે=તેઓ=સાધુઓ, એઅં=આને=આગળની ગાથામાં કહેવાશે એને, કુળંતિ=કરે છે.

ગાથાર્થ :

સંવેગથી સમાપન્ન, વિશુદ્ધ ચિત્તવાળા સાધુઓ ચારિત્રના પરિણામને કારણે ચારિત્રના શોધન અર્થે કાયોત્સર્ગમાં અતિચારોને ચિત્તમાં ધારણ કરે છે. વળી દોષોને ચિત્તમાં ધારણ કર્યા પછી સાધુઓ આગળની ગાથામાં કહેવાશે એને કરે છે.

ટીકા :

સંવેગસમાપન્ના=મોક્ષસુખાભિલાષમેવાનુગતાઃ, વિશુદ્ધચિત્તાઃ=રાગાદિરહિતચિત્તાઃ ચારિત્રપરિણામાદિતિ ચારિત્રપરિણામાત્ કારણાત્ ચારિત્રશોધનાર્થ=ચારિત્રનિર્મલ્લીકરણાય, પચ્ચાત્તુ=દોષચિત્તધારણાનન્તરં કુર્વન્તિ તે=સાધવઃ એતદ્=વક્ષ્યમાણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૨॥

ટીકાર્થ :

સંવેગથી સમાપન્ન=મોક્ષસુખના અભિલાષને જ અનુગત, વિશુદ્ધ ચિત્તવાળા=રાગાદિથી રહિત ચિત્તવાળા, સાધુઓ, ચારિત્રના પરિણામરૂપ કારણથી ચારિત્રના શોધન અર્થે=ચારિત્રને નિર્મલ કરવા માટે, અતિચારોને ચિત્તમાં ધારણ કરે છે, એમ અન્વય છે. વળી પાછળથી=દોષો ચિત્તમાં ધારણની અનંતર=દોષોને ચિત્તમાં ધારણ કર્યા પછી, તેઓ=સાધુઓ, આને=વક્ષ્યમાણને=આગળમાં કહેવાનાર કથનને, કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાંજના પ્રતિક્રમણમાં સાધુઓ ગુરુ સાથે કેવા પ્રકારના પરિણામપૂર્વક અતિચારોનું ચિંતવન કરે છે ? તે બતાવવા કહે છે કે સાધુઓએ સંવેગના પરિણામને પ્રાપ્ત કરેલા હોય છે, માટે કઈ રીતે યત્ન કરવાથી પ્રમાદને કારણે થયેલ અતિચારોના સંસ્કારો નાશ પામે, અને પ્રમાદથી બંધાયેલ કર્મો પણ નાશ પામે? એ પ્રકારના ઉપયોગપૂર્વક સાધુઓ અતિચારોનું ચિંતવન કરે છે.

વળી, સાધુઓ અતિચારના ચિંતવનકાળમાં રાગાદિથી રહિત ચિત્તવાળા હોવાથી જે અતિચારો જે રીતે સેવાયેલા હોય, તે અતિચારોને તે રીતે સમ્યગ્ ઉપસ્થિત કરીને પોતાના દોષોની જુગુપ્સા કરે છે, પરંતુ જો સાધુનું ચિત્ત રાગાદિથી આકુળ હોય તો પોતે જે દોષો કર્યા છે તેને યથાર્થ ચિંતવે નહિ, તેમ જ પોતાની જાતને મનાવી લે કે “તેવા સંયોગો હતા માટે મારાથી અમુક દોષનું સેવન કરાયું.”

વળી, સાધુઓ ચારિત્રના પરિણામથી ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે અતિયારોનું ચિંતવન કરે છે, એ કથનનો આશય એ છે કે સાધુનો ચારિત્રનો પરિણામ ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાના અધ્યવસાયરૂપ હોય છે, માટે સાધુઓનું અતિયારોનું ચિંતવન પણ અત્યંત ઉચિત પ્રવૃત્તિરૂપ બને છે. માટે તેવા ચારિત્રના પરિણામથી કરાતું અતિયારોનું ચિંતવન ચારિત્રને નિર્મળ કરનાર બને છે; અને જે સાધુઓમાં ચારિત્રનો પરિણામ વર્તતો નથી, તેઓ પાપની શુદ્ધિ માટે અતિયારોનું ચિંતવન કરે તોપણ તેઓનું ચિંતવન યથાતથા હોવાથી અનુચિત પ્રવૃત્તિરૂપ બને છે. તેથી અતિયારોના ચિંતવનથી પણ તેઓનું ચારિત્ર નિર્મળ થતું નથી.

જ્યારે સંવેગના પરિણામવાળા મુનિઓ ચારિત્રના પરિણામપૂર્વક અતિયારોનું ચિંતવન કરીને ચારિત્ર નિર્મલ કરી શકે છે. આથી તેઓનું કરાયેલું ચિંતવન અતિયારો પ્રત્યે તીવ્ર જુગુપ્સા પ્રગટાવે છે, જેથી નિર્મલ બનેલ ચારિત્ર ફરી તેવા અતિયારો થતા અટકાવે છે. આ રીતે અતિયારોનું ચિંતવન કર્યા પછી સાધુ ચિત્તમાં દોષોને ધારણ કરી રાખે છે, અને ત્યારબાદ તેઓ શું કરે છે? તે આગળની ગાથામાં ગ્રંથકાર સ્વયં બતાવવાના છે. ॥૪૫૨॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૫૦-૪૫૧માં બતાવ્યું તેમ ગુરુ અને અન્ય સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં દૈવસિકી ચેષ્ટાનું ચિંતવન કરીને તે ચેષ્ટામાં થયેલા અતિયારોને ચિત્તમાં ધારણ કરી રાખે છે. ત્યારપછી સાધુઓ શું કરે છે? તે બતાવે છે —

ગાથા :

નમુક્કાર ચઢ્ઢીસગ કિતિકમ્માડ્ડલોઅણં પડિક્કમણં ।

કિઙ્કમ્મ દુરાલોઙ્ગઅદુપડિક્કંતે ચ ડ્ડસગ્ગં ॥૪૫૩॥ સૂચાગાથા ॥

અન્વયાર્થ :

નમુક્કાર=નમસ્કાર, ચઢ્ઢીસગ=ચતુર્વિંશતિસ્તવ, કિતિકમ્મ=કૃતિકર્મ=વાંદણાં, આલોઅણં=આલોચન, પડિક્કમણં=પ્રતિક્રમણ, (ત્યારપછી) કિઙ્કમ્મ=કૃતિકર્મ=વાંદણાં, દુરાલોઙ્ગઅદુપડિક્કંતે ચ=અને દુરાલોચિત-દુષ્પ્રતિક્રાંતવિષયક ડ્ડસગ્ગં=કાયોત્સર્ગ.

ગાથાર્થ :

નવકાર, ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વાંદણાં, આલોચના, પ્રતિક્રમણ, ત્યારબાદ વાંદણાં અને દુરાલોચિત-દુષ્પ્રતિક્રાંતવિષયક કાયોત્સર્ગ.

ટીકા :

નમસ્કારગ્રહણાત્ 'નમોડ્ડહંતાણં'તિ ભણંતિ, ચતુર્વિંશતિગ્રહણાણ્લોકસ્યોદ્યોતકરં પઠન્તિ, કૃતિકર્મ-ગ્રહણાદ્વન્દનં કુર્વન્તિ, આલોચનગ્રહણાદાલોચયન્તિ, પ્રતિક્રમણગ્રહણાત્પ્રતિક્રામન્તિ, તદનુ કૃતિકર્મ કુર્વન્તિ, દુરાલોચિતદુષ્પ્રતિક્રાન્તવિષયં કાયોત્સર્ગં ચ કુર્વન્તિ (ઇતિ) સૂચાગાથાસમાસાર્થઃ ॥૪૫૩॥

ટીકાથ :

મૂળગાથામાં નમસ્કારના ગ્રહણથી 'નમો અરિહંતાણં' એ પ્રમાણે કહે છે, ચતુર્વિંશતિના ગ્રહણથી લોકના ઉદ્યોતકરને=લોગસ્સ સૂત્રને, બોલે છે, કૃતિકર્મના ગ્રહણથી વંદનને કરે છે, આલોચનના ગ્રહણથી આલોચન કરે છે, પ્રતિક્રમણના ગ્રહણથી પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારપછી કૃતિકર્મને કરે છે અને દુરાલોચિત-દુષ્પ્રતિક્રાંતના વિષયવાળા કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે સૂચાગાથાનો સમાસથી અર્થ છે=સંક્ષેપથી અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓ પોતાને લાગેલ અતિયારોને ચિત્તમાં ધારણ કરી રાખે છે, ત્યારપછી “નમો અરિહંતાણં” એ પ્રકારના ઉચ્ચારણપૂર્વક કાયોત્સર્ગ પારે છે, ત્યારબાદ ચતુર્વિંશતિસ્તવરૂપ લોગસ્સ સૂત્ર બોલે છે, ત્યારબાદ કૃતિકર્મ કરે છે અર્થાત્ વાંદણાં આપે છે અને પછી કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવેલા અતિયારોનું આલોચન કરે છે, ત્યારબાદ પગામસિજ્જા બોલવારૂપ પ્રતિક્રમણ કરે છે, ત્યારબાદ ફરી વાંદણાં આપે છે અને પછી પૂર્વમાં આલોચન અને પ્રતિક્રમણથી અતિયારોની કરેલ શુદ્ધિમાં અનાભોગથી કોઈ અતિયાર દુરાલોચિત હોય કે દુષ્પ્રતિક્રાંત હોય તો તેની શુદ્ધિ માટે કાયોત્સર્ગ કરે છે.

આ ગાથા આવશ્યકના અવયવોનું સૂચન કરનાર છે, અને સૂચન કરેલ તે દરેક અવયવનો વિસ્તૃત અર્થ આગળની ગાથાઓમાં ગ્રંથકાર સ્વયં બતાવે છે. ॥૪૫૩॥

અવતરણિકા :

વ્યાસાર્થ ત્વાહ —

અવતરણિકાર્થ :

વળી વ્યાસાર્થને=પૂર્વગાથામાં બતાવેલ સૂચાગાથાના વિસ્તારથી અર્થને, ગાથા ૪૮૧ સુધી કહે છે —

ગાથા :

ઊસગસમત્તીએ નવકારેણમહ તે ડ પારિતિ ।

ચઢવીસગં તિ દંડં પચ્છ કઢ્ઢંતિ ડવડત્તા ॥૪૫૪॥

અન્યથાર્થ :

ઊસગસમત્તીએ=કાયોત્સર્ગની સમાપ્તિ થયે છે તે અહ=તરત નવકારેણ=નવકાર વડે તે=તેઓ=સાધુઓ, પારિતિ=(કાયોત્સર્ગને) પારે છે. પચ્છ=પછી ડવડત્તા=ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ ચઢવીસગં દંડં=ચતુર્વિંશતિ દંડને=લોગસ્સ સૂત્રને, કઢ્ઢંતિ=બોલે છે.

★ 'ડ' પાદપૂતિ અર્થે છે.

★ 'તિ' પાદપૂતિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

કાયોત્સર્ગની સમાપ્તિ થયે છે તે તરત નવકાર વડે સાધુઓ કાયોત્સર્ગ પારે છે. ત્યારપછી ઉપયુક્ત સાધુઓ લોગસ્સ સૂત્ર બોલે છે.

ટીકા :

અધિકૃતોત્સર્ગસમાપ્તૌ સત્યાં નમસ્કારેણ-‘નમોઽરિહંતાણં’ ઇત્યેતાવતા અથ=અનન્તરં તે=સાધવઃ પારયન્તિ, ચતુર્વિંશતિરિતિ દળંડં પશ્ચાત્ પઠન્ત્યુપયુક્તાઃ સન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૪॥

ટીકાર્થ :

અધિકૃત એવા ઉત્સર્ગની સમાપ્તિ થયે છે તે તરત ‘નમો અરિહંતાણં’ એટલા નમસ્કાર વડે તેઓ=સાધુઓ, પારે છે=કાયોત્સર્ગને પારે છે, પાછળથી ઉપયુક્ત છતા સાધુઓ ચતુર્વિંશતિ દંડને=લોગસ્સ સૂત્રને, બોલે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાંજના પ્રતિક્રમણનો પ્રારંભ સામાયિકસૂત્રથી થાય છે. તેથી પ્રતિક્રમણમાં સૌથી પ્રથમ કરેમિ ભંતે સૂત્ર બોલ્યા પછી ઈચ્છામિ ઠામિ કાઉસ્સગ્ગં, અન્નત્થ, તસ્સઉત્તરી બોલીને સાધુઓ સયણાડસણડનની ગાથા બોલવા દ્વારા દિવસે લાગેલા દોષોનું કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવન કરે છે, અને તે ચિંતવનકાળમાં સાધુઓ પોતાને લાગેલા આખા દિવસના અતિયારોને સંવેગપૂર્વક ચિંતમાં ધારણ કરી રાખે છે. ત્યારપછી ‘નમો અરિહંતાણં’ બોલવાપૂર્વક કાયોત્સર્ગ પારે છે. ત્યારપછી ઉપયોગપૂર્વક લોગસ્સ સૂત્રનું પઠન કરે છે.

અહીં સુધીની પ્રતિક્રમણની ક્રિયા પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવી. હવે પછી સાધુઓ શું કરે છે ? એ આગળની ગાથાઓમાં ગ્રંથકારશ્રી બતાવે છે. ॥૪૫૪॥

ગાથા :

સંડંસં પડિલેહિઅ ડવવિસિઅ તઓ ણવર મુહપોત્તિ ।

પડિલેહિઅં પમજ્જિય કાયં સવ્વે વિ ડવડત્તા ॥૪૫૫॥

અન્યથાર્થ :

સંડંસં=સંદંશને=પગના સાંધાને, પડિલેહિઅ=પ્રતિલેખીને ડવવિસિઅ=બેસીને તઓ=ત્યારપછી સવ્વે વિ ડવડત્તા=સર્વ પણ ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ મુહપોત્તિ પડિલેહિઅં=મુહપત્તિને પ્રતિલેખીને (અને) કાયં પમજ્જિય=કાયાને પ્રમાર્જીને,

★ ‘ણવર’ પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

પગના સાંધાને પ્રત્યુપેક્ષીને, બેસીને, ત્યારપછી સર્વ પણ ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ મુહપત્તિને પ્રત્યુપેક્ષીને અને કાયાને પ્રમાર્જીને.

ટીકા :

સંદંશં પ્રત્યુપેક્ષ્ય=પ્રમૃજ્યોપવિશ્ય તતસ્તુ નવરં મુહપોત્તિ=મુખવસ્ત્રિકાં પ્રત્યુપેક્ષ્ય પ્રમૃજ્ય ચ કાયં સર્વેઽપ્યુપયુક્તાઃ સન્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૫॥

ટીકાર્થ :

સંદર્શને=પગના સાંધાને, પ્રત્યુપેક્ષીને=પ્રમાર્જને, બેસીને, વળી ત્યારપછી સર્વ પણ ઉપયુક્ત છતાં સાધુઓ, મુહપત્તિને=મુખવસ્ત્રિકાને, પ્રત્યુપેક્ષીને અને કાયાને=શરીરને, પ્રમાર્જને શું કરે છે ? તે આગળની ગાથામાં બતાવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા :

તતઃ કિમિત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વ પણ ઉપયુક્ત છતાં સાધુઓ, મુખવસ્ત્રિકાને પ્રત્યુપેક્ષીને અને કાયાને પ્રમાર્જને, ત્યાં શંકા થાય કે ત્યારપછી શું કરે છે ? એથી કહે છે —

ગાથા :

કિઙ્કમ્મં વંદણગં પેરેણ વિણણે તો પડંજંતિ ।
સવ્વપ્પગારસુદ્ધં જહ ભણિઅં વીઅરાગેહિં ॥૪૫૬॥

અન્યથાર્થ :

તો=ત્યારપછી જહ=જે રીતે વીઅરાગેહિં ભણિઅં=વીતરાગ વડે કહેવાયેલું છે, (તે રીતે) પેરેણ વિણણ=પર=પ્રકૃષ્ટ, વિનય વડે સવ્વપ્પગારસુદ્ધં=સર્વ પ્રકારોથી શુદ્ધ એવા કિઙ્કમ્મં વંદણગં=કૃતિકર્મ વંદનને પડંજંતિ=પ્રયોજે છે=સર્વ સાધુઓ કરે છે.

ગાથાર્થ :

ત્યારપછી જે રીતે વીતરાગ વડે કહેવાયું છે, તે રીતે પ્રકૃષ્ટ વિનય વડે સર્વ પ્રકારોથી શુદ્ધ એવા કૃતિકર્મ વંદનને સર્વ સાધુઓ કરે છે.

ટીકા :

કૃતિકર્મ વંદનં પેરેણ વિનયેન તતઃ=તદનન્તરં પ્રયુજ્જતે, કથમિત્યાહ — સર્વપ્રકારશુદ્ધં=ઉપાધિશુદ્ધ-મિત્યર્થઃ યથા ભણિતં વીતરાગેઃ=અર્હદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૬॥

ટીકાર્થ :

ત્યારપછી=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓ મુહપત્તિનું પ્રત્યુપેક્ષણ અને શરીરનું પ્રમાર્જન કરે ત્યારપછી, પર એવા=શ્રેષ્ઠ એવા, વિનય વડે કૃતિકર્મ વંદનને પ્રયોજે છે=સર્વ સાધુઓ કૃતિકર્મ વંદનને કરે છે, કઈ રીતે ? એથી કહે છે — સર્વ પ્રકારોથી શુદ્ધ=ઉપાધિઓથી શુદ્ધ, એવું જે રીતે વીતરાગ વડે=અર્હન વડે, કહેવાયું છે, એ રીતે કૃતિકર્મ વંદનને કરે છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કાયોત્સર્ગમાં અતિચારોનું ચિંતવન કર્યા પછી કાયોત્સર્ગ પારીને સાધુઓ હર્ષની અભિવ્યક્તિ માટે ચોવીસ ભગવાનના કીર્તનરૂપ ચતુર્વિંશતિસ્તવ બોલે છે, ત્યારપછી સંયમના પરિણામની વૃદ્ધિ માટે પરિલેહણ

કરવું એ સંયમજીવનનું ઉપયોગી અંગ છે, તેથી પોતાના પગના સાંધાઓને પ્રમાર્જન બેઠા પછી ઉપયોગવાળા થઈને સર્વ પક્ષ સાધુઓ મુહપત્તિનું પડિલેહણ કરે છે, અને તે મુહપત્તિ દ્વારા જ કાયાનું પ્રમાર્જન કરે છે, જેથી જીવરક્ષાનો પરિણામ અતિશયિત થાય. અહીં 'ઉપયુક્ત' શબ્દથી જીવરક્ષાનો પરિણામ થાય તે પ્રકારનો માનસયત્ન અપેક્ષિત છે.

હવે મુહપત્તિ પલેવ્યા બાદ સાધુઓ અતિયારોની શુદ્ધિ માટે ભગવાને જે પ્રકારે કહ્યું છે તે પ્રકારે વિનયપૂર્વક સર્વ ઉપાધિથી શુદ્ધ એવાં બે વાંદણાં આપે છે અર્થાત્ વાંદણાં આપતી વખતે શિષ્યના છ પ્રશ્નોના ગુરુ છ ઉત્તર આપે છે, જે છ સ્થાનો આવશ્યકનિર્યુક્તિની ગાથા ૧૨૦૨માં બતાવેલ છે, અને તે પ્રમાણે ૨૫ આવશ્યકોવાળી અને વંદનના ૩૨ દોષોથી રહિત એવી વાંદણાંની ક્રિયા સર્વ સાધુઓ કરે છે, અર્થાત્ આવશ્યકનાં છ સ્થાનોમાં સાધુઓ તે રીતે ઉપયુક્ત રહે, જેથી તે તે સ્થાનોથી ગુરુને ઉચિત પૃચ્છા દ્વારા ગુરુ પ્રત્યેનો વિનયભાવ વૃદ્ધિ પામે. વળી ૨૫ આવશ્યકોને તે રીતે કરે, જેથી ગુણવાન પ્રત્યેના વિનયની વૃદ્ધિ થાય, વળી વાંદણાંમાં તે રીતે સર્વ દોષોનો પરિહાર કરે, જેથી ક્રિયામાં અપ્રમાદભાવની વૃદ્ધિ થાય અને સમ્યક્ નિર્જરાની પ્રાપ્તિ થાય. ॥૪૫૫/૪૫૬॥

અવતરણિકા :

પ્રસન્નતો વન્દનસ્થાનાન્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સાધુઓ દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં શ્રેષ્ઠ વિનય વડે કૃતિકર્મ વંદન કરે છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે વંદન કરવાનાં સ્થાનો કેટલાં છે ? માટે પ્રસંગથી વંદનનાં સ્થાનોને કહે છે —

ગાથા :

આલોચણ વાગરણસ્સ પુચ્છણે પૂઅણંમિ સજ્ઞાણે ।

અવરાહે અ ગુરૂણં વિણઓમૂલં ચ વંદણયં ॥૪૫૭॥

અન્વયાર્થ :

આલોચણ=આલોચનામાં, વાગરણસ્સ પુચ્છણે=વ્યાકરણની પૃચ્છામાં, પૂઅણંમિ=પૂજામાં, સજ્ઞાણે=સ્વાધ્યાયમાં અવરાહે અ=અને અપરાધમાં ગુરૂણં=ગુરુને વિણઓમૂલં ચ વંદણયં=વિનયનું મૂલ જ એવું વંદન થાય છે.

★ 'ચ' એવકાર અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

આલોચનામાં, વ્યાકરણની પૃચ્છામાં, ગુરુની પૂજામાં, સ્વાધ્યાયમાં અને અપરાધમાં ગુરુને વિનયનું મૂલ જ એવું વંદન થાય છે.

ટીકા :

આલોચનાયાં તથા વ્યાકરણસ્ય પ્રશ્ને તથા પૂજાયાં તથા સ્વાધ્યાયે તથા અપરાધે ચ ક્વચિદુરોવિનયમૂલં તુ વન્દનકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૭॥

ટીકાર્થ :

આલોચનામાં, તથા વ્યાકરણના પ્રશ્નમાં, તથા પૂજામાં, તથા સ્વાધ્યાયમાં અને કોઈક અપરાધમાં ગુરુને વિનયનું મૂલ જ એવું વંદન કરવું જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આવશ્યકનિર્યુક્તિની ગાથા ૧૨૦૦માં ગુરુને વંદન કરવાનાં આઠ કારણો બતાવ્યાં છે, જ્યારે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં પાંચ કારણો જ બતાવ્યાં છે, તેનું તાત્પર્ય કોઈક વિશેષ હોવું જોઈએ, જે બહુશ્રુતો વિચારે.

અહીં વંદન કરવાનાં પાંચ કારણો બતાવ્યાં છે. તેમાં પ્રથમ કારણ એ છે કે સાધુએ વંદન કરીને ગુરુ પાસે આલોચના લેવાની વિધિ છે.

બીજું કારણ એ છે કે શિષ્ય ગુરુ પાસે ભણવા બેઠેલ હોય ત્યારે ગુરુ જે પદાર્થોનું નિરૂપણ કરે છે તેને વ્યાકરણ કહેવાય, અને તે વ્યાકરણની અંદર શિષ્યને કોઈ પ્રશ્ન થાય તો ગુરુને સાધુ ફેટા વંદન કરીને પૂછે.

ત્રીજું કારણ એ છે કે કોઈક પ્રસંગે ગુરુની પૂજા કરવાની હોય, ત્યારે તે પૂજા ગુરુને વંદન કરવાપૂર્વક કરવાની છે.

ચોથું કારણ એ છે કે સ્વાધ્યાય કરવો હોય ત્યારે પણ ગુરુને વંદન કરીને સ્વાધ્યાય કરવા બેસવાની વિધિ છે.

પાંચમું કારણ એ છે કે ક્યારેક અનાભોગથી પોતાના પગનો ગુરુને સ્પર્શ થયો હોય, અથવા તેવો કોઈપણ અન્ય અપરાધ શિષ્યથી થઈ ગયો હોય, ત્યારે પણ શિષ્યએ ગુરુને વંદન કરવું જોઈએ.

વળી વંદનની ક્રિયા આત્મામાં વિનયગુણ પ્રગટાવવાનું મૂળભૂત કારણ છે. તેથી વંદનને વિનયનું મૂલ કહેલ છે. ॥૪૫૭॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૫૬માં કહ્યું કે સાધુઓ પ્રતિક્રમણમાં ગુરુને શ્રેષ્ઠ વિનય વડે કૃતિકર્મ વંદન કરે છે, માટે પ્રસંગથી પૂર્વગાથામાં વંદનનાં સ્થાનો બતાવ્યાં. હવે વંદન કર્યા પછી સાધુઓ શું કરે છે ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

વંદિતુ તઓ પચ્છ અદ્ધાવળયા જહક્મેણં તુ ।

ઉભયકરધરિયલિંગા તે આલોઅંતિ ઉવચ્ચા ॥૪૫૮॥

અન્યાર્થ :

વંદિતુ તઓ પચ્છ=વંદીને તેનાથી પછી અદ્ધાવળયા=અર્ધઅવનત=અડધા નમેલા, ઉભયકરધરિયલિંગા=ઉભય કરમાં ધારણ કરેલ લિંગવાળા=બે હાથમાં ધારણ કરેલ રજોહરણવાળા, ઉવચ્ચા=ઉપયુક્ત એવા તે=તેઓ=સાધુઓ, જહક્મેણં તુ=યથાક્રમ વડે જ આલોઅંતિ=આલોચન કરે છે.

ગાથાર્થ :

વંદન કરીને ત્યારપછી અડધા નમેલા, બે હાથમાં ધારણ કરેલ રજોહરણવાળા, ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ યથાક્રમ વડે જ આલોચન કરે છે.

ટીકા :

વન્દિત્વા તતઃ પશ્ચાદર્ધાવિનતાઃ સન્તો યથાક્રમેણૈવ ઉભયકરધૃતલિંગા ઇતિ, લિંગ્ઃ=રજોહરણં, તે= સાધવઃ આલોચયન્તિ ઉપયુક્તા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૮॥

ટીકાર્થ :

વંદન કરીને તેનાથી પછી અર્ધ નમેલા છતા, ઉભય કરમાં ધારણ કરેલ લિંગવાળા=બે હાથમાં ગ્રહણ કરેલ રજોહરણવાળા, ઉપયુક્ત એવા તેઓ=સાધુઓ, યથાક્રમથી જ આલોચન કરે છે. લિંગ એટલે રજોહરણ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા :

કિં તદિત્યાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ યથાક્રમથી જ આલોચના કરે છે ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે યથાક્રમથી જ આલોચના કરે છે તે શું છે ? એથી કહે છે -

ગાથા :

પરિચિંતિત્વેઽહારે સુહુમે વિ ભવણવાત ઉચ્ચિગ્ગા ।
અહ અપ્પસુદ્ધિહેતું વિસુદ્ધભાવા જઓ ભણિયં ॥૪૫૯॥

અન્યથાર્થ :

વિસુદ્ધભાવા=વિશુદ્ધભાવવાળા, ભવણવાત ઉચ્ચિગ્ગા=ભવાર્ણવથી=ભવરૂપી સમુદ્રથી, ઉદ્ધિગ્ન એવા સાધુઓ પરિચિંતિત્વે=પરિચિંતિત એવા સુહુમે વિ=સૂક્ષ્મ પણ અહારે=અતિચારોને અપ્પસુદ્ધિહેતું=આત્મશુદ્ધિના હેતુથી (આલોચન કરે છે,) જઓ=જે કારણથી ભણિયં=(ભગવાન વડે) કહેવાયું છે.

★ 'અહ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

વિશુદ્ધભાવવાળા, ભવરૂપી સમુદ્રથી ઉદ્ધિગ્ન એવા સાધુઓ પરિચિંતિત એવા સૂક્ષ્મ પણ અતિચારોનું આત્મશુદ્ધિ માટે આલોચન કરે છે; જે કારણથી ભગવાન વડે કહેવાયું છે.

ટીકા :

પરિચિન્તિતાનતિચારાન્ સૂક્ષ્માનપિ પૃથિવ્યાદિસદ્વૃત્તાદીન્ કથચ્છિદાપતિતાન્ બાદશનપિ ભવાર્ણ-વાદુદ્ધિગ્નાઃ સન્તઃ અથાત્મશુદ્ધિનિમિત્તમાલોચયન્તીતિ વર્તન્તે વિશુદ્ધભાવાઃ સન્તઃ, યતો ભણિતમર્હદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૫૯॥

ટીકાર્થ :

વિશુદ્ધભાવવાળા છતા, ભવરૂપી અર્ણવથી ઉદ્ધિગ્ન છતા સાધુઓ પરિચિંતિત=કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવેલા,

પૃથ્વી આદિના સંઘટ્ટનાદિ રૂપ સૂક્ષ્મ પણ, કોઈક રીતે આપતિત એવા બાદર પણ અતિયારોને આત્મશુદ્ધિના નિમિત્તે આલોચન કરે છે, જે કારણથી અર્હદ વડે કહેવાયું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જિનશાસનમાં આલોચના કરવા માટેની વિશેષ મુદ્રા બતાવેલ હોવાથી સાધુઓ બે હાથ જોડીને, હાથમાં રજોહરણ પકડીને, અડધા નમેલા શરીરવાળા થઈને, જે ક્રમથી કાયોત્સર્ગમાં પોતે અતિયારો ચિંતવ્યા હતા તે ક્રમથી ઉપયોગપૂર્વક અતિયારોની આલોચના કરે છે.

અહીં સાધુઓને 'ઉપયુક્ત' વિશેષણ આપવા દ્વારા એ કહેવું છે કે પોતે કાયોત્સર્ગમાં અતિયારોનું જે રીતે ચિંતવન કર્યું છે તે રીતે આલોચના કરતી મ્મજતે અતિયારોનું સમ્યગ્ પ્રકાશન કરવામાં સાધુઓ ઉપયુક્ત હોય છે, વળી અતિયારો પ્રત્યે તીવ્ર જુગુપ્સાનો ભાવ પ્રગટ થાય અને થઈ ગયેલા અતિયારોને ફરી નહીં સેવવાનો અંતરંગ પરિણામ પ્રગટે તે રીતે સાધુઓ ઉપયુક્ત હોય છે.

હવે સાધુઓ આલોચનકાળમાં શેનું આલોચન કરે છે ? તે બતાવવા કહે છે કે આલોચનકાળમાં સંસારથી ઉદ્વિગ્ન થયેલા અને વિશુદ્ધભાવવાળા સાધુઓ અતિયારચિંતવનકાળમાં ચિંતવન કરાયેલા સૂક્ષ્મ પણ અતિયારોનું આલોચન કરે છે.

આશય એ છે કે સાધુઓ સંસારના સ્વરૂપને જાણનારા હોય છે, તેથી સંસારથી ઉદ્વિગ્ન હોય છે. વળી સાધુઓ જાણતા હોય છે કે ભવનિષ્પત્તિનું કારણ અતિયાર છે, માટે ભવનો નાશ કરવા અતિયારોનો પણ નાશ કરવો જોઈએ. માટે અતિયારોનો નાશ થાય તેવા ઉપયોગપૂર્વક સાધુઓ અતિયારની શુદ્ધિ માટે વિશુદ્ધ ભાવપૂર્વક આલોચના કરે છે, પરંતુ અન્ય કોઈ ભાવોથી આલોચના કરતા નથી. ॥૪૫૮/૪૫૯॥

અવતરણિકા :

किं तदित्याह —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જે કારણથી ભગવાન વડે કહેવાયું છે. ભગવાન વડે કહેવાયેલું તે શું છે ? એને કહે છે —

ગાથા :

विणायण विणयमूलं गंतूणायरिअपायमूलंमि ।

जाणाविज्ज सुविहिओ जह अप्पाणं तह परं पि ॥૪૬૦॥

અન્વયાર્થ :

विणायण=વિનય વડે=થયેલ અતિયારોને ફરી નહીં કરવાના પરિણામ વડે, विणयमूलं=વિનયના મૂલને=સંવેગને, गंतूण=પામીને આયરિअपायमूलंमि=આચાર્યના પાદમૂલમાં સુવિહિओ=સુવિહિત જહ=જેવી રીતે अप्पाणं=આત્માને=પોતાના અતિયારોને, जाणाविज्ज=જણાવે, तह=તેવી રીતે परं पि=પરને પણ=પોતાના સાધર્મિક એવા અન્ય સાધુના ભૂલી ગયેલ અતિયારોને પણ, (જણાવે.)

ગાથાર્થ :

થયેલા અતિચારો ફરી નહીં કરવાના પરિણામ વડે સંવેગને પામીને આચાર્યની પાસે સુવિહિત સાધુ જેવી રીતે પોતાના અતિચારોને જણાવે, તેવી રીતે પોતાના સાધર્મિક એવા અન્ય સાધુના ભૂલી ગયેલ અતિચારોને પણ જણાવે.

ટીકા :

વિનીયતેઽનેન કર્મ્મેતિ વિનયઃ=પુનસ્તદકરણપરિણામઃ તેન, વિનયમૂલં=સંવેગં ગત્વા=પ્રાપ્ય આચાર્યપાદમૂલે=આચાર્યાન્તિક એવ જ્ઞાપયેત્ સુવિહિતઃ સાધુર્યથાઽઽત્માનં તથા પરમપિ=વિસ્મૃતં સમાનધાર્મિકમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૬૦॥

ટીકાર્થ :

દૂર કરાય છે કર્મ આના વડે એ વિનય=ફરી તેના અકરણનો પરિણામ=થઈ ગયેલા અતિચારોને ફરીથી નહીં કરવાનો પરિણામ, તેના વડે=તે વિનય વડે, વિનયના મૂલને વિષે જઈને=સંવેગને પામીને, આચાર્યના પાદમૂલમાં=આચાર્યના અંતિકમાં જ, સુવિહિત સાધુ જે રીતે આત્માને=પોતાને, જણાવે, તે રીતે પરને પણ=વિસ્મૃત એવા સમાનધાર્મિકને પણ=કોઈક અતિચાર જણાવવાનું ભૂલી ગયેલ એવા પોતાના સમાન ધર્મવાળા અન્ય સાધુને પણ, જણાવે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આના વડે કર્મ દૂર કરાય છે એ વિનય અર્થાત્ ફરી તે પાપ નહીં કરવાનો પરિણામ; આનાથી એ ઘોષિત થાય કે માત્ર હાથ જોડીને ગુરુ પ્રત્યેના હૈયામાં વર્તતા બહુમાનભાવથી આલોચના સાધુ કરતા નથી, પરંતુ જે પાપની પોતે આલોચના કરે છે તે પાપ ફરી નહીં કરવાનો હૈયામાં સંકલ્પ પ્રગટે તેવા પ્રકારના ઉપયોગપૂર્વક ગુરુ પાસે પાપના નિવેદનરૂપ આલોચના કરે છે, અને તે પ્રકારે કરાયેલી આલોચના વિનયપૂર્વકની કહેવાય; કેમ કે પોતાનાં દુષ્કૃત પોતાને ખટકે છે તેવા આશયથી શિષ્ય ગુરુ પાસે આલોચના કરે છે, અને તેવો આશય ખરેખર હૈયામાં વર્તતો હોય તો આલોચનાકાળમાં અપેક્ષિત એવો વિનયનો ભાવ પ્રગટ થઈ શકે છે.

વળી, “વિનયના મૂલરૂપ સંવેગને પામીને સાધુ આલોચના કરે,” એ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે જીવમાં સંવેગનો પરિણામ હોય તો ફરી પાપ નહીં કરવાનો પરિણામ પ્રગટી શકે; પરંતુ જો જીવમાં સંવેગનો પરિણામ ન હોય અને માત્ર એટલી જ ઈચ્છા હોય કે થયેલા પાપનું ફળ મને પ્રાપ્ત ન થાઓ, તો ગુરુ આગળ આલોચના કરતી વખતે તે પાપ ફરી નહીં કરવાનો પરિણામ પ્રગટ થતો નથી; કેમ કે તે જીવને પાપ પ્રત્યે જુગુપ્સા થઈ નથી, પરંતુ તે જીવ ફક્ત પોતે કરેલ પાપથી પ્રાપ્ત થતા અનર્થોથી બચવા માટે આલોચના કરે છે. તેથી સાધુઓ પાપ પ્રત્યે તીવ્ર જુગુપ્સા થાય તેવા પરિણામરૂપ સંવેગથી આલોચના કરે છે.

વળી, “સુવિહિત સાધુ ગુરુ પાસે જેમ આત્માને જણાવે તેમ પરને પણ જણાવે,” એ કથનથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સાધુ પોતે સેવેલ અતિચારોને તો આચાર્ય પાસે નિવેદન કરે, પરંતુ સમાનધાર્મિક એવા અન્ય સાધુના વિસ્મૃત થઈ ગયેલા અતિચારોને પણ આચાર્ય પાસે નિવેદન કરે અર્થાત્ સાધુ જ્યારે આચાર્ય પાસે પોતાનું

પાપ નિવેદન કરતા હોય ત્યારે પોતાની સાથે જ ગોચરી વગેરેમાં આવેલા અન્ય સાધુ પણ પોતાનું પાપ આચાર્ય પાસે નિવેદન કરતા હોય, અને તે વખતે તે અન્ય સાધુ કોઈક કારણે પોતાના કોઈક અતિયારને ગુરુ પાસે નિવેદન કરવાનું ભૂલી જાય તો વિસ્મૃત એવા તે અતિયારનું પણ પોતે ગુરુને નિવેદન કરે. ॥૪૬૦॥

અવતરણિકા :

આલોચનાગુણમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

આલોચનાના ગુણને કહે છે અર્થાત્ ગાથા ૪૫૯-૪૬૦માં આલોચનાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે આ રીતે આલોચના કરનાર સાધુને થતા લાભ બતાવે છે —

ગાથા :

કયપાવો વિ માણૂસો આલોઙઅનિંદિઓ ગુરુસગાસે ।

હોઙ અઙરેગલહુઓ ઓહરિઅમરો વ્વ ભારવહો ॥૪૬૧॥

અન્યથાર્થ :

ઓહરિઅમરો ભારવહો વ્વ=અપહત ભારવાળા ભારવહની જેમ=લઈ લીધેલા ભારવાળા ભારવહન કરનારની જેમ, ગુરુસગાસે=ગુરુની પાસે આલોઙઅનિંદિઓ=આલોચિત-નિંદિત એવો કયપાવો વિ માણૂસો=કૃતપાપવાળો પણ મનુષ્ય અઙરેગલહુઓ=અતિરેક લઘુક=કર્મને આશ્રયીને અતિશય હલકો, હોઙ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

લઈ લીધેલા ભારવાળા ભારવાહકની જેમ, ગુરુ પાસે આલોચિત-નિંદિત એવો કૃતપાપવાળો પણ મનુષ્ય કર્મને આશ્રયીને અતિશય હલકો થાય છે.

ટીકા :

કૃતપાપોઽપિ સન્ મનુષ્યઃ આલોચિતનિન્દિતો ગુરોઃ સકાશે=આચાર્યાન્તિક એવ ભવતિ અતિરેકલઘુઃ કર્માઙ્ગીકૃત્ય અપહતમર ઇવ ભારવહઃ કશ્ચિદિતિ ગાથાર્થઃ॥૪૬૧॥

ટીકાર્થ :

ગુરુની સકાશમાં=આચાર્યની અંતિકમાં જ, આલોચિત-નિંદિત=કરાઈ છે આલોચના અને કરાઈ છે નિંદા જેના વડે એવો, કરેલ પાપવાળો પણ છતો મનુષ્ય, અપહત ભારવાળા કોઈક ભારવહની જેમ કર્મને આશ્રયીને અતિરેક લઘુ=અતિશય હલકો, થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેમ ઘણો ભાર ઉપાડીને ફરતા ભારવાહકનો ભાર કોઈ ઉતારે છે ત્યારે તેને કાણભર પોતે સાવ હલકોફૂલ થયો હોય તેવો અનુભવ થાય છે; તેમ કર્મવશાત્ અતિયારો સેવ્યા હોય તો 'અતિયારો સંસારમાં ડુબાડનાર છે,' તેવા જ્ઞાનવાળા સાધુને પોતે કર્મના ભારથી ભારે છે તેવું સતત લાગ્યા કરે છે, આથી તેવા સાધુને સતત ચિંતા થાય છે કે "જો હું આ કર્મોના ભારથી હલકો નહીં થાઉં તો આ ભારના વજનથી હું દુરંત

સંસારમાં ભમીશ.” તેથી આવા સાધુ જ્યારે પાપોનું ગુરુ પાસે આલોચન કરે છે, અને પોતે સેવેલ પાપોની હૈયાપૂર્વક નિંદા કરે છે, ત્યારે તે મહાત્માને લાગે છે કે ‘હવે હું કર્મોના ભારથી હલકો થઈ ગયેલો છું,’ આથી તે સાધુ સમાધિપૂર્વક આરાધનામાં યત્ન કરી શકે છે. અને જ્યાં સુધી થયેલાં પાપોની નિંદા-આલોચના ન કરી હોય, ત્યાં સુધી તેવા સાધુને પોતે સેવેલ પાપો સતત ભારરૂપ પ્રતીત થાય છે, જેથી સંયમની અન્ય ક્રિયાઓ કરવા છતાં તેઓ સમાધિ મેળવી શકતા નથી. માટે આવા મહાત્માઓ પાપની આલોચના-નિંદા કરવા દ્વારા હલકા થાય છે. ॥૪૬૧॥

અવતરણિકા :

કથમેતદેવં ? इत्यत्रोपपत्तिमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ આમ કેમ છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આલોચના અને નિંદા કરનારો કૃતપાપવાળો પણ મનુષ્ય કર્મને આશ્રયીને અતિશય હલકો થાય છે, એ એમ કેમ છે ? એ પ્રકારની શંકામાં ઉપપત્તિને=યુક્તિને, કહે છે —

ગાથા :

दुष्प्रणिहियजोगेहिं बज्झइ पावं तु जो उ ते जोगे ।

सुप्प्रणिहिए करेई झिज्जइ तं तस्स सेसं पि ॥४६२॥

અન્યવાર્થ :

दुष्प्रणिहियजोगेहिं=દુષ્પ્રણિહિત યોગો વડે પાવં તુ=પાપ જ બજ્ઝઇ=બંધાય છે. જો ઉ=વળી જે તે જોગે=તે યોગોને સુપ્રણિહિએ કરેઈ=સુપ્રણિહિત કરે છે, તસ્સ=તેનું તં=તે=દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી ઉપાર્જન થયેલું પાપ, (અને) સેસં પિ=શેષ પણ=ભવાંતરમાં ઉપાર્જન કરેલું પાપ પણ, ઝિજ્ઝઇ=ક્ષય પામે છે.

ગાથાર્થ :

દુષ્પ્રણિહિત યોગો વડે પાપ જ બંધાય છે, વળી જે તે યોગોને સુપ્રણિહિત કરે છે, તેના દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી ઉપાર્જન થયેલાં પાપ, અને ભવાંતરમાં ઉપાર્જન કરેલાં પાપ પણ ક્ષય પામે છે.

ટીકા :

दुष्प्रणिहितयोगैः मनोवाक्कायलक्षणैर्बध्यते पापमेव, यस्तु महासत्त्वस्तान् योगान् मनःप्रभृतीन् सुप्रणिहितान् करोति, क्षीयते तत्=दुष्प्रणिहितयोगोपात्तं पापं तस्य=सुप्रणिहितयोगकर्तुः, शेषमपि भवान्तरोपात्तं क्षीयते प्रणिधानप्रकर्षादिति गाथार्थः ॥४६२॥

ટીકાર્થ :

મન-વચન-કાયાના લક્ષણવાળા દુષ્પ્રણિહિત એવા યોગો વડે પાપ જ બંધાય છે. વળી જે મહાસત્ત્વવાળા તે મન વગેરે યોગોને સુપ્રણિહિત કરે છે, તેનું=સુપ્રણિહિત યોગોને કરનારનું, તે=દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી ઉપાર્જયેલું પાપ ક્ષય પામે છે, ભવાંતરમાં ઉપાત્ત=પૂર્વભવોમાં ઉપાર્જયેલું, શેષ પણ પાપ પ્રણિધાનના પ્રકર્ષથી ક્ષય પામે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

મન-વચન-કાયાના દુષ્પ્રણિહિત યોગો વડે પાપ જ બંધાય છે. આશય એ છે કે ભગવાનના વચનથી નિયંત્રિત એવી મન-વચન-કાયાની પ્રવૃત્તિ હોય તો યોગો સુપ્રણિહિત કહેવાય, અને જે યોગો ભગવાનના વચનથી નિયંત્રિત નથી અને અનાદિના અભ્યાસથી જ પ્રવર્તે છે તે યોગો દુષ્પ્રણિહિત કહેવાય, અને તેનાથી પાપ જ બંધાય છે.

આથી સંયમ મહાશ કર્યા પછી પણ ભગવાનના વચન પ્રમાણે ચાલવાનું પ્રણિધાન, જીવના અશુભ યોગોનું નિયંત્રણ અર્થાત્ નિયંત્રણ કરનાર, બને નહીં, તો તે મન-વચન-કાયાના યોગોથી અતિચારરૂપ પાપ પ્રાપ્ત થાય છે; અને જ્યારે મહાસાત્ત્વિક મુનિ તે મન-વચન-કાયાના યોગોને ભગવાનના વચનથી નિયંત્રિત કરે છે, ત્યારે સુપ્રણિહિત બનેલા તે યોગો દ્વારા તે મુનિનું દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી થયેલું પાપ નાશ પામે છે, અને પ્રણિધાનનો પ્રકર્ષ થાય તો ભવાંતરમાં ઉપાર્જન કરાયેલું શેષ પાપ પણ નાશ પામે છે.

આશય એ છે કે પ્રમાદવશાત્ કોઈક અતિચાર થાય ત્યારે મુનિના યોગો દુષ્પ્રણિહિત બને છે, જેનાથી મુનિને પાપનો બંધ થતો હોય છે; પરંતુ જ્યારે ભગવાનના વચનનુસાર તે યોગોનું સમ્યગ્ આલોચન કરવામાં આવે છે ત્યારે તે યોગો સુપ્રણિહિત બને છે, અને તે સુપ્રણિહિત બનેલા યોગો દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી થયેલા પાપનો નાશ કરે છે, અને સુપ્રણિહિત યોગોમાં પણ પ્રણિધાનનો પ્રકર્ષ થાય તો પૂર્વ જન્મોમાં ઉપાર્જન કરેલાં કર્મોનો પણ ક્ષય થાય છે. તેથી પ્રાયશ્ચિત્ત કરતાં કરતાં પણ ઘણા મહાત્માઓને કેવળજ્ઞાન થઈ ગયું. ॥૪૬૨॥

ગાથા :

જો જત્તો ઉપ્પજ્જઇ વાહી સો વજ્જિણ તેણેવ ।
 खयमेइ कम्मवाही वि नवरमेवं मुणेअव्वो ॥૪૬૩॥

અન્યથાર્થ :

જો વાહી=જે વ્યાધિ જત્તો ઉપ્પજ્જઇ=જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, સો=તે વજ્જિણ તેણેવ=વર્જિત એવા તેનાથી જ ક્ષયમેઇ=ક્ષયને પામે છે. નવરં=ફક્ત કમ્મવાહી વિ=કર્મવ્યાધિ પણ એવં=આ પ્રમાણે મુણેઅવ્વો=જાણવો.

ગાથાર્થ :

જે વ્યાધિ જેનાથી ઉત્પન્ન થાય છે, તે વ્યાધિ વર્જિત એવા તેનાથી જ ક્ષય પામે છે, ફક્ત કર્મરૂપી વ્યાધિ પણ આ પ્રમાણે જાણવો.

ટીકા :

यो यत् उत्पद्यते व्याधिसत्तैलादेः स वर्जितेन तेनैव क्षयमेति, कर्मव्याधिरपि नवरमेवं मन्तव्यो निदानवर्जनेनेति गाथार्थः ॥૪૬૩॥

ટીકાર્થ :

જે વ્યાધિ જે તેલાદિથી ઉત્પન્ન થાય છે, વર્જેલા એવા તેનાથી જ તે વ્યાધિ ક્ષયને પામે છે. ફક્ત નિદાનના વર્જન વડે કર્મરૂપી વ્યાધિ પણ આ પ્રમાણે જાણવો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે તેલ વગેરે પદાર્થોના સેવનથી જે રોગ ઉત્પન્ન થયો હોય, તે પદાર્થોનું સેવન છોડી દેવામાં આવે તો તે રોગનો ક્ષય થાય છે; તે રીતે કર્મરૂપી રોગ પણ દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી પ્રગટ થાય છે, અને તે દુષ્પ્રણિહિત યોગોનો ત્યાગ કરવાથી કર્મરૂપી રોગ નાશ પામે છે.

અહીં ફક્ત એટલી વિશેષતા છે કે કર્મરૂપી વ્યાધિ મટાડવા માટે નિદાનના વર્જનપૂર્વક દુષ્પ્રણિહિત યોગોનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. આશય એ છે કે કોઈ સાધુ પ્રમાદને કારણે સેવેલા અતિચારોની આલોચના કરે તો સામાન્યથી તે સાધુ યોગોને સુપ્રણિહિત કરે છે, છતાં તે સાધુ આલોચના કરીને ગુરુની કૃપા મેળવવાની ઈચ્છાવાળા હોય અથવા અન્ય કોઈ આશંસાવાળા હોય, તો તે સુપ્રણિહિત યોગો નિદાનવાળા છે. તેથી નિદાનપૂર્વકના તે સુપ્રણિહિત યોગોથી તે સાધુનો કર્મવ્યાધિ મટે નહિ. તેથી આલોક-પરલોકની આશંસા વગર, થયેલા પાપને ફરી નહીં કરવાના પરિણામ પૂર્વક, સમ્યક્ રીતે પાપની આલોચના કરવામાં આવે, તો તે પાપ અવશ્ય નાશ પામે છે. ॥૪૬૩॥

અવતરણિકા :

તતશ્ચ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૪૬૨માં કહ્યું કે આલોચનારૂપ સુપ્રણિહિત યોગો દ્વારા દુષ્પ્રણિહિત યોગોથી ઉત્પન્ન થયેલ પાપ નાશ પામે છે, અને તે વાતને ગાથા ૪૬૩માં વ્યાધિના દેષ્ટાંતથી ભાવન કરી. તે કારણથી શું કરવું જોઈએ ? તે પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવે છે —

અને તેથી

ગાથા :

उपपण्णा उपपण्णा माया अणुमग्गओ निहंतव्वा ।

आलोअणनिंदणगरहणाहिं न पुणो अ बीअं च ॥૪૬૪॥

અન્યવાર્થ :

उपपण्णा उपपण्णा माया=ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન એવી માયા અણુમગ્ગઓ=અનુમાર્ગથી=તરત જ, આલોઅણ-નિંદણગરહણાહિં=આલોચન, નિંદા અને ગર્હા વડે નિહંતવ્વા=હણવી જોઈએ. પુણો અ=અને ફરી બીઅં ન=બીજું નહીં=પૂર્વમાં કરેલું પાપ જ બીજી વાર કરવું જોઈએ નહીં.

★ 'ચ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન એવી માયા તરત જ આલોચન, નિંદા અને ગર્હા વડે હણવી જોઈએ, અને ફરી પૂર્વમાં કરેલું પાપ જ બીજી વાર કરવું જોઈએ નહિ.

ટીકા :

ઉત્પન્નોત્પન્ના માયા અકુશલકર્મોદયેન અનુમાર્ગતો નિહન્તવ્યા સ્વકુશલવીર્યેણ, કથમિત્યાહ — આલોચનનિન્દાગર્હાભિઃ, ન પુનશ્ચ દ્વિતીયં વારં તદેવ કુર્યાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૬૪॥

ટીકાર્થ :

અકુશલ કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન ઉત્પન્ન એવી માયા પોતાના કુશલ એવા વીર્ય દ્વારા અનુમાર્ગથી=થયા પછી તરત, હણવી જોઈએ. કઈ રીતે ? એથી કહે છે — આલોચન, નિંદા અને ગર્હા વડે હણવી જોઈએ, અને ફરી બીજી વાર તે જ=પૂર્વમાં કરેલું પાપ જ, કરવું જોઈએ નહીં, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અહીં સંયમજીવનમાં થતા દોષોને નહીં ગ્રહણ કરતાં માયાને ગ્રહણ કરી છે, તેનું કારણ એ છે કે પ્રાયઃ કરીને સંયમજીવનમાં અતિચારો માયાથી થાય છે. દા.ત. કોઈ સાધુ ભિક્ષા માટે ગવેષણાદિનો શ્રમ કરતા હોય, અને ત્યારે ક્વચિત્ પ્રાપ્ત થયેલ કોઈક સારી ભિક્ષામાં પોતાને કંઈક દોષની સંભાવના લાગતી હોય, અને ગૃહસ્થને પૃથ્થા કરતાં વહોરાવનાર ગૃહસ્થના ક્ષોભવાળા વચનોથી તે ભિક્ષામાં કોઈક દોષની સંભાવના લાગતી હોય, તોપણ નિર્દોષ ભિક્ષા દુર્લભ હોવાને કારણે તે સાધુ ગૃહસ્થના ભિક્ષાને નિર્દોષ જણાવનાર ઉત્તરનું આલંબન લઈને તે ગોચરીને નિર્દોષ કલ્પીને ગ્રહણ કરી લે, ત્યારે તે શંકિત દોષવાળી ગોચરી ગ્રહણ કરવામાં આત્મવંચનારૂપ માયા થાય છે. આમ, જીવનો અનાદિકાળથી પ્રમાદી સ્વભાવ હોવાને કારણે આત્મકલ્યાણ માટે સંયમની પ્રવૃત્તિ કરતાં પણ આત્મવંચનારૂપ માયા થવાનો સંભવ રહે છે, અને આવી અનેક પ્રકારની માયાઓ સંયમજીવનમાં અતિચારો પેદા કરે છે, તે જણાવવા માટે ગ્રંથકારે અહીં દોષોનું ગ્રહણ ન કરતાં માયાનું ગ્રહણ કરેલ છે.

વળી, આવી માયા હજી ઉત્પન્ન થઈ ન થઈ હોય, અને તેનું કાર્ય પૂર્ણ કરે તે પહેલાં વચમાં જ તેને આલોચના, નિંદા અને ગર્હા વડે, ફરી માયાનો પરિણામ ન થાય એ પ્રકારના દૃઢ પરિણામપૂર્વક હણી નાખવી જોઈએ, જેથી સંયમનો પરિણામ ટકી શકે; અને જે સાધુ માયા પ્રગટ્યા પછી ઉપેક્ષા કરે છે અથવા તો આલોચના, નિંદા અને ગર્હા કર્યા પછી પણ તે દોષોને ફરી ફરી સેવે છે, તે સાધુમાં સંયમનો પરિણામ ટકી શકતો નથી. ॥૪૬૪॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સંયમજીવનમાં પ્રમાદવશાત્ માયાનો પરિણામ થઈ જાય તો તરત જ આલોચના, નિંદા અને ગર્હા વડે તે માયાને હણી નાખવી જોઈએ. હવે ત્યારબાદ શું કરવું જોઈએ ? તે બતાવે છે —

ગાથા :

તસ્સ ય પાયચ્છિન્તં જં મગ્ગવિકુ ગુરુ ઉવઙ્ગસંતિ ।

તં તહ અણુચરિઅલ્લં અણવત્થપસંગમીણં ॥૪૬૫॥

અન્યવાર્થ :

મગ્ગવિકુ ય ગુરુ=અને માર્ગને જાણનાર ગુરુ તસ્સ=તેનું=સેવેલા અતિચારનું, જં પાયચ્છિન્તં=જે

પ્રાયશ્ચિત્ત ઉવ્હસંતિ=ઉપદેશે છે=આપે છે, તં=તેને=તે પ્રાયશ્ચિત્તને, અણવત્થપસંગમીણં=અનવસ્થાના પ્રસંગથી ભીત એવા સાધુએ તહ=તે રીતે અણુચરિઅવ્વં=આચરવું જોઈએ.

ગાથાર્થ :

માર્ગના જાણકાર એવા ગુરુ સેવેલા અતિચારનું જે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે, તે પ્રાયશ્ચિત્તને અનવસ્થાના પ્રસંગથી ભય પામેલા સાધુએ તે રીતે આચરવું જોઈએ.

ટીકા :

तस्य च आसेवितस्य प्रायश्चित्तं यन्मार्गविद्वांसो गुरुव उपदिशन्ति सूत्रानुसारतः, तत्तथा अनुचरितव्यमन-
वस्थाप्रसङ्गभीतेन, प्रसङ्गश्च 'एकेण कयमकज्जं' इत्यादिना प्रकारेणेति गाथार्थः ॥४६५॥

★ ટીકામાં બતાવેલ 'एकेण कयमकज्जं' ઇત્યાદિ પ્રકારવાળો અનવસ્થાનો પ્રસંગ બૃહત્કલ્પસૂત્રની ૯૨૮મી ભાષ્યગાથામાં પણ છે, અને પ્રસ્તુત ગ્રંથની ૫૯૧ ગાથામાં પણ છે.

ટીકાર્થ :

અને માર્ગને જાણનારા ગુરુ, આસેવિત એવા તેનું=આસેવન કરાયેલા પાપનું, જે પ્રાયશ્ચિત્ત સૂત્રના અનુસારથી ઉપદેશે છે, તે પ્રાયશ્ચિત્ત અનવસ્થાના પ્રસંગથી ભય પામેલા સાધુએ તે રીતે આચરવું જોઈએ, અને પ્રસંગ “એક વડે અકાર્ય કરાયું” ઇત્યાદિ પ્રકારથી થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુએ માર્ગ જાણનાર એવા ગુરુ પાસેથી આલોચના લેવાની છે, અન્ય પાસેથી નહીં; અને માર્ગ જાણનાર ગુરુ શિષ્યને શાસ્ત્રાનુસારે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે. તેથી ગુરુ જે પ્રાયશ્ચિત્ત જે પ્રકારે આપે તે પ્રાયશ્ચિત્તને સાધુ તે પ્રકારે આચરે તો તેના વડે સેવાયેલ પાપની શુદ્ધિ થાય.

વળી, “અનવસ્થાના પ્રસંગથી ભય પામેલા મુનિએ પ્રાયશ્ચિત્ત તે રીતે આચરવું જોઈએ,” એ કથનનો આશય એ છે કે ગુરુ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લીધા પછી તે પ્રકારે સેવવામાં ન આવે તો દોષની અનવસ્થા ચાલે. દા.ત. એક સાધુ અકાર્ય સેવ્યા બાદ ગ્રહણ કરેલ પ્રાયશ્ચિત્તનું સેવન કરે નહીં, તો તેને જોઈને અન્ય સાધુ પણ અકાર્ય સેવીને ગ્રહણ કરેલ પ્રાયશ્ચિત્તનું સેવન કરે નહિ. આ પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્તને નહીં સેવવાની પરંપરા ચાલે, અને તેવી અનવસ્થા ચાલવાથી માર્ગનો નાશ થાય. અને તે માર્ગનો નાશ કરવામાં નિમિત્તકારણ, ગ્રહણ કરેલ પ્રાયશ્ચિત્તને નહીં સેવનાર સાધુ બને છે. માટે માર્ગનાશમાં નિમિત્ત બનવારૂપ અનવસ્થાપ્રસંગથી ભય પામેલા સાધુએ ગુરુએ જે પ્રમાણે પ્રાયશ્ચિત્ત આપ્યું હોય તે પ્રમાણે આચરવું જોઈએ, જેથી અનવસ્થાદોષ ન થાય. ॥૪૬૫॥

અવતરણિકા :

પ્રકૃતમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પ્રકૃતને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૫૮થી ૪૬૦ સુધી આલોચનાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. ત્યારપછી આનુષંગિક કથનરૂપે ગાથા ૪૬૧માં અતિચારોથી થયેલ પાપ આલોચનાથી કઈ રીતે નાશ પામે છે ? તે બતાવ્યું, અને તેનું સમર્થન ગાથા ૪૬૨થી અત્યાર સુધી યુક્તિ બતાવવા દ્વારા કર્યું. હવે ગ્રંથકારશ્રી સાધુઓ પ્રતિક્રમણમાંડલીમાં આલોચના કર્યા પછી શું કરે છે ? એ રૂપ પ્રકૃત કથન કરે છે —

ગાથા :

આલોઙ્કણ દોસે ગુરુણો પઢિવન્નપાયછિત્તા ડ ।
સામાઙ્કપુવ્વગં તે કઙ્કિતિ ત્તઓ પઢિક્કમણં ॥૪૬૬॥

અન્યથાર્થ :

દોસે આલોઙ્કણ=દોષોને આલોવીને ત્તઓ=ત્યારપછી ગુરુણો=ગુરુની (પાસે) પઢિવન્નપાયછિત્તા ડ=સ્વીકારેલ પ્રાયશ્ચિત્તવાળા જ તેઓ=સાધુઓ, સામાઙ્કપુવ્વગં=સામાયિકપૂર્વક=કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક, પઢિક્કમણં=પ્રતિક્રમણને=પગામસિજજરૂપ પ્રતિક્રમણ સૂત્રને, કઙ્કિતિ=બોલે છે.

★ 'ડ' એકાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

દોષોને આલોવીને ત્યારબાદ ગુરુની પાસે સ્વીકારેલ પ્રાયશ્ચિત્તવાળા જ સાધુઓ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક પ્રતિક્રમણ સૂત્રને બોલે છે.

ટીકા :

આલોચ્ય દોષાન્ ગુરોઃ તતઃ પ્રતિપન્નપ્રાયશ્ચિત્તા એવ, કિમિત્યાહ — સામાયિકપૂર્વકં તે=સાધવઃ પઠન્તિ=અનુસ્મરન્તિ પ્રતિક્રમણમિતિ ગાથાર્થઃ॥૪૬૬॥

ટીકાર્થ :

દોષોને આલોવીને=પોતાનાથી થયેલા અતિચારોનું ગુરુ પાસે આલોચન કરીને, ત્યારપછી ગુરુની પાસેથી સ્વીકારેલ પ્રાયશ્ચિત્તવાળા જ તેઓ=સાધુઓ, શું ? એથી કહે છે — સામાયિકપૂર્વક પ્રતિક્રમણ સૂત્રને બોલે છે=અનુસ્મરણ કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

તં પુણ પયં પણં સુત્તથેહિં ચ ધણિઅમુવડત્તા ।
દંસમસગાઙ્ક કાણ અગણિન્તા ધિઙ્કબલસમેઆ ॥૪૬૭॥

અન્યથાર્થ :

સુત્તથેહિં ચ=અને સૂત્ર-અર્થમાં ધણિઅમુવડત્તા=અત્યંત ઉપયુક્ત, કાણ=કાય ઉપર (લાગતા એવા પણ) દંસમસગાઙ્ક=દંશ-મશકાદિને અગણિન્તા=નહીં ગણતા, ધિઙ્કબલસમેઆ=ધૃતિ-બળથી સમેત એવા સાધુઓ તં પુણ=વળી તેને=પ્રતિક્રમણ સૂત્રને, પયં પણં=પદ પદ વડે (બોલે છે.)

ગાથાર્થ :

અને સૂત્ર-અર્થમાં અત્યંત ઉપયુક્ત, શરીર ઉપર લાગતા કાંસ, મચ્છર વગેરેને પણ નહીં ગણતા, ધૃતિ-બળથી યુક્ત એવા સાધુઓ પ્રતિક્રમણ સૂત્રને પદ પદ વડે બોલે છે.

ટીકા :

તત્પુનઃ પ્રતિક્રમણં પદં પદેન પઠન્તિ સૂત્રાર્થયોશ્ચ તત્પ્રતિબદ્ધયોરત્યન્તમુપયુક્તાઃ ભાવપ્રણિધાનેન દંશમશકાદીન્ કાયે લગતોઽપ્યગણયન્તઃ સન્તો ધૃતિબલસમેતા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૬૭॥

ટીકાર્થ :

અને તેનાથી પ્રતિબદ્ધ=પ્રતિક્રમણ સૂત્ર સાથે જોડાયેલા એવા, સૂત્ર અને અર્થમાં ભાવપ્રણિધાનથી=બોલાતા સૂત્ર દ્વારા તે તે પ્રકારના ભાવને નિષ્પન્ન કરવાના દૃઢ સંકલ્પથી, અત્યંત ઉપયુક્ત, કાય ઉપર લાગતા દંશ, મશકાદિને પણ નહીં ગણતા છતાં, ધૃતિ-બળથી સમેત=યુક્ત એવા સાધુઓ, વળી તેને=પ્રતિક્રમણને, પદ પદ વડે=દરેક પદના અર્થોના પ્રતિસંધાનપૂર્વક, બોલે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વના કાળમાં સાંજના પ્રતિક્રમણમાં ગુરુ પાસે દોષોનું આલોચન કર્યા પછી પ્રાયશ્ચિત્ત સ્વીકારવાની વિધિ કરાતી હોવી જોઈએ, માટે અહીં કહ્યું છે કે ગુરુ પાસે સ્વીકારેલ પ્રાયશ્ચિત્તવાળા જ મુનિઓ સામાયિક સૂત્ર બોલવાપૂર્વક પગામસિજ્જસૂત્ર પ્રતિક્રમણસૂત્ર સાથે પ્રતિબદ્ધ એવા સૂત્ર અને અર્થમાં ભાવપ્રણિધાનપૂર્વક અત્યંત ઉપયુક્ત થઈને પગામસિજ્જસૂત્ર બોલે છે અર્થાત્ પ્રતિક્રમણસૂત્રમાં બોલાતા દરેક પદના અર્થોમાં સાધુ એ રીતે ઉપયુક્ત થાય છે કે જેથી તે તે સૂત્રોમાં બતાવાયેલ ભાવોનું ચિત્તમાં સ્ફુરણ થાય.

વળી, સાધુઓ ધૃતિ અને બળથી યુક્ત થઈને પ્રતિક્રમણ સૂત્ર બોલે છે અર્થાત્ ચિત્ત રાગાદિથી આકુળ ન થાય અને સૂત્રના ભાવોમાં દૃઢ યત્ન કરી શકે તેવી માનસિક ધૃતિથી, અને અપ્રમાદભાવની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે યોગો પ્રવર્તાવવારૂપ શારીરિક બળથી, યુક્ત થઈને સૂત્રો બોલે છે.

વળી સૂત્રો બોલતી વખતે દંશ-મશકાદિની ઉપેક્ષા કરવામાં ન આવે તો ચિત્ત વારંવાર શરીરે કરડતા દંશ-મશકાદિમાં સંલગ્ન થવાથી સૂત્ર-અર્થમાં તે પ્રકારનો દૃઢ ઉપયોગ રહે નહીં. આથી સૂત્રોથી વાચ્ય એવા પરિણામ કરવાના અત્યંત અર્થી એવા સાધુઓ દંશ-મશકાદિની ઉપેક્ષા કરીને સૂત્ર-અર્થમાં દૃઢ ઉદ્યમ કરે છે, જેથી સૂત્રથી નિષ્પાદ્ય એવા ભાવોમાં દૃઢ યત્ન થવાને કારણે દિવસ દરમિયાન થયેલાં પાપોની પ્રતિક્રમણ દ્વારા શુદ્ધિ થાય છે. ॥૪૬૬/૪૬૭॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૬૬-૪૬૭માં બતાવ્યું તે રીતે સાધુઓ પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલે છે. ત્યારપછી સાધુઓ શું કરે છે ? તે બતાવતાં કહે છે -

ગાથા :

પરિકલ્પિતુણ પચ્છ કિંકમ્મં કાઠ નવરિ ખામંતિ ।

આયરિઆઈ સવ્વે ભાવેણ સુણ તહા ભણિઅં ॥૪૬૮॥

અન્વયાર્થ :

પરિકલ્પકુળ પચ્છા=(પ્રતિક્રમણસૂત્ર) બોલીને પછી કિંકર્મ્મ કાઠ=કૃતિકર્મને કરીને=વાંદણાં દઈને, સવ્વે=સર્વ સાધુઓ આચાર્યાદિને ભાવેણ=ભાવથી યામંતિ=ખમાવે છે, તદ્વા=તે રીતે સુણ=શ્રુતમાં=શાસ્ત્રમાં, ધણિઅં=કહેવાયેલું છે.

★ 'નવરિ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલીને ત્યારપછી વાંદણાં આપીને સર્વ સાધુઓ આચાર્યાદિને ભાવથી ખમાવે છે, તે રીતે શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે.

ટીકા :

પર્યાકૃષ્ય પ્રતિક્રમણં પશ્ચાત્ કૃતિકર્મ્મ વન્દનં કૃત્વા નવરં ક્ષમયન્તિ=મર્ષયન્તિ, કાન્ ? इत्याह — આચાર્યાદિન્, ગુણવન્તઃ સર્વે સાધવઃ ભાવેન=સમ્યક્પરિણત્યા, શ્રુતે તથા ધણિતમેતદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૬૮॥

ટીકાર્થ :

પ્રતિક્રમણને=પગામસિજજાસૂત્રને, બોલીને પાછળથી કૃતિકર્મ વંદનને કરીને ખમાવે છે, કોને ? એથી કહે છે — આચાર્યાદિને, ગુણવાન એવા સર્વ સાધુઓ ભાવથી=સમ્યક્ પરિણતિથી, ખમાવે છે, એમ અન્વય છે. તે રીતે શ્રુતમાં આ=૪૬૮-૪૭૦-૪૭૧માં કહેવાશે એ, કહેવાયું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું તે રીતે સાંજના પ્રતિક્રમણમાં ઉપયોગપૂર્વક પગામસિજજા બોલ્યા પછી બધા સાધુઓ વાંદણાં આપે છે, અને ત્યારપછી સર્વ સાધુઓ સમ્યક્ પરિણતિપૂર્વક આચાર્યાદિને ખમાવે છે. અર્થાત્ ગુણવાન એવા સાધુઓના ગુણોનું મનમાં સ્મરણ કરીને ગુણો પ્રત્યેના બહુમાનભાવની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારે આચાર્ય આદિ સર્વ સાધુઓને ખમાવે છે.

વળી “પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા પછી સર્વ સાધુઓ આચાર્યાદિને ભાવપૂર્વક ખમાવે છે”, એ કથનની પુષ્ટિ માટે ગ્રંથકાર કહે છે કે સર્વ સાધુઓ આચાર્યાદિને ભાવપૂર્વક ખમાવે છે તે પ્રકારે શ્રુતમાં કહેવાયું છે, જે કથનને ગ્રંથકારશ્રી સ્વયં આગળની ત્રણ ગાથાઓમાં સ્પષ્ટ કરે છે. ॥૪૬૮॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં અંતે કહ્યું કે પ્રતિક્રમણ સૂત્ર બોલ્યા પછી કૃતિકર્મ વંદન કરીને સર્વ સાધુઓ આચાર્યાદિને ખમાવે છે તે પ્રકારે શ્રુતમાં કહેવાયું છે. તેથી હવે ગાથા ૪૭૧ સુધી તે શ્રુતમાં કહેવાયેલું કથન જ ગ્રંથકારશ્રી સ્પષ્ટ કરે છે —

ગાથા :

આચરિઅવજ્ઞાણ સીસે સાહમ્મિણ કુલ ગણે અ ।

જે મે કેદ કસાયા સવ્વે તિવિહેણ યામેમિ ॥૪૬૯॥

અન્યથાથ :

આચરિઅવજ્ઞાણ સીસે સાહમ્મિણ કુલ ગણે અ=આચાર્ય-ઉપાધ્યાય ઉપર, શિષ્ય ઉપર, સાધર્મિક ઉપર, કુલ ઉપર અને ગણ ઉપર મે=મારા જે કેહ=જે કોઈ કસાયા=કષાયો થયા હોય, સવ્વે=સર્વને=તે આચાર્યાદિ સર્વને, તિવિહેણ=ત્રિવિધ વડે રામેમિ=હું ખમાવું છું=હું ક્ષમા માંગું છું.

ગાથાર્થ :

આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શિષ્ય, સાધર્મિક, કુલ અને ગણ ઉપર મારા જે કોઈ કષાયો થયા હોય, તે આચાર્યાદિ સર્વની હું મન-વચન-કાયા વડે ક્ષમા યાચું છું.

ટીકા :

આચાર્યોપાધ્યાયે શિષ્યે સમાનધાર્મિકે કુલે ગણે ચ તત્પરિણામવશાત્ યે મમ કેચન કષાયા આસન્, સર્વાસ્ત્રિવિધેન ક્ષમયામિ તાનાચાર્યાદીનિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૬૯॥

ટીકાર્થ :

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાય ઉપર, શિષ્ય ઉપર, સમાન ધાર્મિક ઉપર, કુલ ઉપર અને ગણ ઉપર તેના=કર્મના, પરિણામના વશથી મારા જે કોઈ કષાયો થયા હોય, તે આચાર્યાદિ સર્વને ત્રિવિધ વડે=મન-વચન-કાયા વડે, હું ખમાવું છું=ક્ષમા માંગું છું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં આચાર્યાદિ શ્રી શ્રમણસંઘની ક્ષમાપના બતાવી. હવે શ્રમણપ્રધાન ચતુર્વિધ શ્રી સંઘની ક્ષમાપના બતાવે છે —

ગાથા :

સવ્વસ્સ સમણસંઘસ્સ ભગવઓ અંજલિં સિરે કાઠં ।
સવ્વં રામાવહિત્તા રામામિ સવ્વસ્સ અહયં પિ ॥૪૭૦॥

અન્યથાથ :

સિરે અંજલિં કાઠં=શિર ઉપર અંજલિને કરીને ભગવઓ સવ્વસ્સ સમણસંઘસ્સ=ભગવાન એવા સર્વ શ્રમણસંઘના સવ્વં=સર્વને રામાવહિત્તા=ખમાવીને=ક્ષમા આપીને, અહયં પિ=હું પણ સવ્વસ્સ રામામિ=સર્વને ખમાવું છું=ક્ષમા માંગું છું.

ગાથાર્થ :

શિર ઉપર અંજલિને કરીને, ભગવાન એવા સર્વ શ્રમણસંઘના સર્વને ક્ષમા આપીને, હું પણ સર્વની ક્ષમા યાચું છું.

ટીકા :

સર્વસ્ય શ્રમણસંઘસ્ય ભગવતઃ સામાન્યરૂપસ્ય અંજલિં શિરસિ કૃત્વા સર્વં ક્ષમયિત્વા ક્ષમે સર્વસ્ય સંઘસ્યાહમપીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૭૦॥

ટીકાર્થ :

શિર ઉપર અંજલિને કરીને, ભગવાન એવા સામાન્યરૂપ સર્વ શ્રમણસંઘના સર્વને ખમાવીને=ક્ષમા આપીને, હું પણ સર્વ સંઘને ખમાવું છું=ક્ષમા માંગું છું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા :

તથા —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં શ્રમણપ્રધાન ચતુર્વિધ શ્રીસંઘની ક્ષમાપના બતાવી. હવે અવશેષ એવા સર્વ પ્રકારના જીવોના સમૂહ પ્રત્યેની ક્ષમાપના બતાવવા અર્થે 'તથા'થી સમુચ્ચય કરે છે —

ગાથા :

સવ્વસ્સ જીવરાસિસ્સ ભાવઓ ધમ્મનિહિઅનિઅચિત્તો ।

સવ્વં ખમાવહિત્તા ખમામિ સવ્વસ્સ અહયં પિ ॥૪૭૧॥

અન્વયાર્થ :

સવ્વસ્સ જીવરાસિસ્સ=સર્વ જીવરાશિના સવ્વં=સર્વને ભાવઓ=ભાવથી ખમાવહિત્તા=ખમાવીને=ક્ષમા આપીને, ધમ્મનિહિઅનિઅચિત્તો=ધર્મમાં નિહિત નિજચિત્તવાળો અહયં પિ=હું પણ સવ્વસ્સ=સર્વને ખમામિ=ખમાવું છું=ક્ષમા માંગું છું.

ગાથાર્થ :

સર્વ જીવરાશિના સર્વને ભાવથી ક્ષમા આપીને ધર્મમાં સ્થાપેલ નિજચિત્તવાળો હું પણ સર્વની ક્ષમા ચાચું છું.

ટીકા :

સર્વસ્ય જીવરાશેર્મહાસામાન્યરૂપસ્ય ભાવતઃ=પ્રણિધાનેન ધર્મનિહિતનિજચિત્તઃ સન્ સર્વ ક્ષમયિત્વા ક્ષમે સર્વજીવરાશેરહમપીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૭૧॥

ટીકાર્થ :

મહાસામાન્યરૂપ સર્વ જીવરાશિના સર્વને ભાવથી=પ્રણિધાનથી, ખમાવીને=ક્ષમા આપીને, ધર્મમાં સ્થપાયેલ છે પોતાનું ચિત્ત જેના વડે એવો છતો હું પણ, સર્વ જીવરાશિને ખમાવું છું=ક્ષમા માંગું છું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુ આચાર્યાદિ પાસે પોતે કરેલા કોપાદિ કષાયોની ક્ષમા માંગે છે, જેથી પોતાને તેઓ પ્રત્યે થયેલો કષાયનો ભાવ પોતે ભૂલી જાય, જેના કારણે સમભાવની વૃદ્ધિ થાય.

આ રીતે સાધુ આચાર્યાદિરૂપ શ્રી શ્રમણસંઘ સાથે ક્ષમાપના કરીને સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકારૂપ

ચતુર્વિધ શ્રી સંઘના સર્વસામાન્ય આરાધક જીવો સાથે ક્ષમાપના કરે છે, અને ત્યારપછી મહાસામાન્ય એવા જગતના સર્વ પ્રકારના જીવોના સમૂહ સાથે ક્ષમાપના કરે છે.

વળી આ ત્રણેય પ્રકારની ક્ષમાપના કરતી વખતે સાધુ તે તે પ્રકારના પ્રમોદાદિ ભાવો ઉલ્લસિત થાય તેવા પ્રશિધાનવાળા હોય છે, અને પોતાનું ચિત્ત જેમણે ધર્મમાં સ્થાપન કર્યું છે તેવા ઉત્તમભાવવાળા હોય છે, જેથી પોતાના અંતરમાંથી સર્વ જીવો પ્રત્યેનો કાલુષ્યભાવ દૂર થાય અને મૈત્રી અને પ્રમોદભાવ વિકસિત થાય.

અહીં એ વિશેષ છે કે પ્રસ્તુતની ત્રણ ગાથાઓમાંથી પ્રથમ ગાથામાં આચાર્યાદિ સાધુગણ સાથે ક્ષમાપના બતાવી; કેમ કે સાધુવર્ગ અત્યંત આરાધક હોવાથી તેઓ સાથે સહેજ પણ અરોચકભાવ ન રહે. બીજી ગાથામાં ચતુર્વિધ શ્રી સંઘસામાન્ય સાથે ક્ષમાપના બતાવી; કેમ કે ચતુર્વિધ શ્રી સંઘ આરાધક હોવાથી કોઈ સાથે વૈરભાવ ન રહે. ત્રીજી ગાથામાં મહાસામાન્ય એવા સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના બતાવી, જેથી સર્વ જીવો સાથે મૈત્રીભાવ વિકસિત થાય.

આ રીતે સર્વ જીવો સાથે ક્ષમાપના કરવાથી જીવમાં ઉત્તમ ચિત્તની પરિણતિ પ્રગટે છે. ॥૪૬૮/૪૭૦/૪૭૧॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૬૮માં કહેલ કે પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા પછી વંદન કરીને સર્વ સાધુઓ આચાર્યાદિને ખમાવે છે. તે ક્ષમાપના અંગે ગ્રંથકારે ગાથા ૪૬૮થી ૪૭૧માં શ્રુતમાં કરેલ કથન બતાવ્યું.

હવે સર્વ સાધુઓ ગાથા ૪૬૮માં કહ્યા મુજબ વંદન કર્યા પછી આચાર્યાદિને કઈ રીતે ખમાવે છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે —

ગાથા :

एवंविहपरिणामा भावेणं तत्थ नवरमायसियं ।

खामंति सव्वसाहू जइ जिद्धो अन्नहा जेद्धं ॥૪૭૨॥

અન્યચાર્ય :

ભાવેણં=ભાવથી=પારમાર્થિક અધ્યવસાયથી, એવંવિહપરિણામા=આવા પ્રકારના પરિણામવાળા=ગાથા ૪૬૮થી ૪૭૧માં બતાવ્યા મુજબ આચાર્યાદિ સર્વ જીવોને ખમાવવાના પરિણામવાળા, સવ્વસાહૂ=સર્વ સાધુઓ તત્થ=ત્યાં=ખામણામાં, જઇ જિદ્ધો=જો (આચાર્ય) જયેષ્ઠ (હોય તો) નવરં=પ્રથમ આયસિયં=આચાર્યને ખામંતિ=ખમાવે છે. અન્નહા=અન્યથા=આચાર્ય જયેષ્ઠ ન હોય તો, જેદ્ધં=જયેષ્ઠને (આચાર્ય પણ ખમાવે છે.)

ગાથાર્થ :

ભાવથી પૂર્વની ત્રણ ગાથાઓમાં બતાવ્યું એવા પ્રકારના પરિણામવાળા સર્વ સાધુઓ ખામણામાં જો આચાર્ય જયેષ્ઠ હોય તો પ્રથમ આચાર્યને ખમાવે છે; આચાર્ય જયેષ્ઠ ન હોય તો જયેષ્ઠ સાધુને આચાર્ય પણ ખમાવે છે.

ટીકા :

एवंविधपरिणामाः सन्तः भावेन=परमार्थेन तत्र नवरमाचार्यं प्रथमं क्षमयन्ति सर्वे साधवः यदि ज्येष्ठोऽसौ पर्यायेण, अन्यथा=ज्येष्ठे असति ज्येष्ठमसावपि क्षमयति, विभाषेत्यन्ये, शिष्याकादिश्रद्धाभङ्ग-निवारणार्थं कदाचिदाचार्यमेवेति गाथार्थः ॥४७२॥

ટીકાર્થ :

ત્યાં=ખામણામાં, ભાવથી=પરમાર્થથી=અંતઃકરણના પરિણામથી, આવા પ્રકારના પરિણામવાળા=આચાર્યાદિ સર્વ જીવોને ખમાવવાના પરિણામવાળા, છતાં સર્વ સાધુઓ, જો આ=આચાર્ય, પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ હોય તો પ્રથમ આચાર્યને ખમાવે છે, અન્યથા=જ્યેષ્ઠ નહીં હોતે છતે=સર્વ સાધુઓમાં આચાર્ય પર્યાયથી મોટા નહીં હોતે છતે, આ પણ=આચાર્ય પણ, જ્યેષ્ઠને=પર્યાયથી મોટા સાધુને, ખમાવે છે. વિભાસા છે એ પ્રમાણે અન્યો કહે છે અર્થાત્ આચાર્ય પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ ન હોય તો પર્યાયથી મોટા સાધુને આચાર્ય પણ ખમાવે છે એ કથનમાં વિકલ્પ છે એ પ્રમાણે અન્ય વાદીઓ કહે છે. તે વિભાસા જ સ્પષ્ટ કરે છે – શિષ્યાદિની શ્રદ્ધાના ભંગના નિવારણ અર્થે ક્યારેક આચાર્યને જ=પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ સાધુ સહિત સર્વ સાધુઓ ક્યારેક આચાર્યને જ, ખમાવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

; ગાથા ૪૬૮માં બતાવ્યું એ પ્રમાણે સર્વ સાધુઓ પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા પછી વાંદણાં આપે છે, અને ત્યારપછી ગાથા ૪૬૯થી ૪૭૧માં બતાવેલ 'આચરિય ઉવજજાએ' સૂત્રમાં જે પ્રકારના પરિણામો બતાવ્યા તે પ્રકારના પરિણામવાળા થઈને, જો આચાર્ય શેષ સાધુઓ કરતાં સંયમપર્યાયમાં મોટા હોય તો પ્રથમ આચાર્યને ખમાવે છે, અને જો આચાર્ય કોઈક સાધુ કરતાં પર્યાયમાં નાના હોય તો આચાર્ય સહિત સર્વ સાધુઓ તે સંયમપર્યાયથી મોટા સાધુને ખમાવે છે. આ પ્રકારની ખામણ કરવાની ક્રિયામાં મર્યાદા છે.

વળી આ વિષયમાં અન્ય આચાર્યોના મતે વિભાષા છે, તે આ રીતે –

અન્ય આચાર્યોના મત પ્રમાણે આ વિષયમાં એ વિકલ્પ છે કે હજી જેઓની બુદ્ધિ પરિપક્વ થઈ નથી તેવા નવદીક્ષિત, બાલ વગેરે સાધુઓ પોતાના ગચ્છમાં રહેલા હોય, અને તેઓ આચાર્યને બદલે પ્રથમ જ્યેષ્ઠ સાધુને આચાર્ય અને સર્વ સાધુઓ દ્વારા ખમાવાતા જુવે તો તેઓની “આ આચાર્ય જ આપણા બધામાં સૌથી મોટા છે” તેવી શ્રદ્ધાનો ભંગ થાય, માટે તેવા સમયે શિષ્યાદિની શ્રદ્ધાનો ભંગ ન થાય તે માટે સર્વ સાધુઓ પ્રથમ આચાર્યને ખમાવે; પરંતુ જો શિષ્યાદિની શ્રદ્ધાનો ભંગ થાય તેવું ન હોય તો, સર્વ સાધુઓ પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ સાધુને જ પહેલાં ખમાવે અને આચાર્ય પણ પોતાના કરતાં પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ સાધુને પ્રથમ ખમાવે. આ પ્રકારની અન્ય આચાર્યોની વિભાષામાં વિનયની મર્યાદા છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે વર્તમાનમાં સાધુઓ આવશ્યકની વિધિમાં પગામસિજજા બોલ્યા પછી વાંદણાં આપ્યા પછી 'અબ્ભુટ્ટિઓ' સૂત્રથી ખામણ કરે છે, અને ફરી પાછાં વાંદણાં આપે છે, અને ત્યારપછી 'આચરિય ઉવજજાએ' સૂત્રની પૂર્વે બતાવી તે ત્રણ ગાથાઓ બોલે છે; જ્યારે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં બતાવેલ આવશ્યકની વિધિ અનુસાર 'આચરિય ઉવજજાએ' સૂત્રની ત્રણ ગાથાઓ પ્રતિક્રમણમાં બોલતા નથી, ફક્ત વાંદણાં આપ્યા પછી આચાર્યાદિને ખામણ કરીને તરત ચારિત્રાદિની શુદ્ધિ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ જ સાધુઓ

કરે છે, પરંતુ ખામણાં કરતી વખતે 'આયરિય ઉવજઝાએ' સૂત્રમાં બતાવેલ આચાર્યાદિ શ્રમણસંઘને, ચતુર્વિધ શ્રી સંઘને તેમ જ સર્વ જીવરાશિને ખમાવવાનો અધ્યવસાય મનમાં ધારણ કરીને સર્વ સાધુઓ પર્યાયથી કનિષ્ઠ એવા છેલ્લા બે સાધુને છોડીને આચાર્યાદિ સર્વને ખમાવે છે. આ પ્રકારનું તાત્પર્ય પ્રસ્તુત ગ્રંથના કથનથી જણાય છે. ॥૪૭૨॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ભાવથી આવા પરિણામવાળા સાધુઓ પ્રથમ આચાર્યને ખમાવે છે. તેથી અર્થથી એ પ્રાપ્ત થયું કે સાધુઓ આચાર્યને ખમાવ્યા પછી ઉપાધ્યાયને ખમાવે છે. હવે ત્યારપછી કોને ખમાવે છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે —

ગાથા :

આયરિયઽવજ્ઝાણ કાઠુણં સેસગાણ કાયવ્વં ।

ઉપ્પરિવાહીકરણે દોસા સમ્મં તહાઽકરણે ॥૪૭૩॥

અન્યથાર્થ :

આયરિયઽવજ્ઝાણ=આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના કાઠુણં=(ક્ષમણને) કરીને સેસગાણ=શેષ સાધુઓનું કાયવ્વં=(ક્ષમણ) કરવું જોઈએ. ઉપ્પરિવાહીકરણે=ઉત્પરિપાટીના કરણમાં=વિપરીત રીતે ખમાવવામાં, તહા=અને સમ્મં અકરણે=સમ્યક્ અકરણમાં=સમ્યક્ પ્રકારે નહીં ખમાવવામાં, દોસા=દોષો થાય છે.

ગાથાર્થ :

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયને ખમાવીને શેષ સાધુઓને ખમાવવા જોઈએ. વિપરીત રીતે ખમાવવામાં અને સમ્યક્ પ્રકારે નહીં ખમાવવામાં દોષો થાય છે.

ટીકા :

આચાર્યોપાધ્યાયયોઃ કૃત્વા ક્ષમણમિતિ ગમ્યતે શેષાણાં સાધૂનાં યથારત્નાધિકતયા કર્તવ્યં, ઉત્પરિપાટીકરણે=વિપર્યયકરણ इत्यर्थः दोषाः-आज्ञादयः, सम्यक् तथा अकरणे=विकलकरणे च दोषा इति गाथार्थः ॥૪૭૩॥

ટીકાર્થ :

આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયના ક્ષમણને કરીને યથારત્નાધિકપણથી શેષ સાધુઓનું ક્ષમણ કરવું જોઈએ. ઉત્પરિપાટીના કરણમાં=વિપર્યયના કરણમાં=રત્નાધિકના ક્રમને છોડીને ખામણાં કરવામાં, આજ્ઞાદિ દોષો=આજ્ઞાભંગાદિ દોષો, થાય છે. અને સમ્યક્ અકરણમાં=વિકલકરણમાં=માત્ર બાહ્ય ઉપચારરૂપે ખામણાં કરવામાં, દોષો=આજ્ઞાભંગાદિ દોષો, થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે પ્રથમ આચાર્યને અને ત્યારબાદ ઉપાધ્યાયને ક્ષમાપના કરીને, ત્યારબાદ જે પોતાના કરતાં રત્નત્રયીમાં અધિક હોય, તે સર્વ સાધુઓને તેઓથી પર્યાયથી નાના સાધુઓ ક્ષમાપના

કરે છે. પરંતુ જો સાધુ રત્નાધિકની મર્યાદા વગર આડા-અવળા કમથી ક્ષમાપના કરે, તો આજ્ઞાભંગાદિ દોષોની પ્રાપ્તિ થાય; અથવા ક્ષમાપનાની ક્રિયા સાધુ ઔપચારિક ભાષારૂપે કરે, અને ગાથા ૪૭૨માં બતાવ્યું તે મુજબ ક્ષમાપના ન કરે, તો તે ક્ષમાપના કરનાર સાધુને આજ્ઞાભંગાદિ દોષો થાય છે. માટે સાધુઓએ સર્વ જીવોને ખમાવવાના શુભ અધ્યવસાયવાળા થઈને આચાર્યાદિના ઉચિત કમથી ખામણ કરવાં જોઈએ. ॥૪૭૩॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આચાર્ય અને ઉપાધ્યાયને ક્ષમણ કરીને સાધુએ રત્નાધિકના કમ પ્રમાણે શેષ સાધુઓને ક્ષમણ કરવું જોઈએ. એમાં શેષ કેટલા સાધુઓને ક્ષમણ કરવું જોઈએ ? તેના વિષયમાં શાસ્ત્રમર્યાદા બતાવે છે —

ગાથા :

જા દુચરિમો ત્તિ તા હોઝુ રામણં તીરિણ પઢિક્રમણે ।
આઙ્ગણં પુણ તિણહં ગુરુસ્સ દોણહં ચ દેવસિણ ॥૪૭૪॥

અન્યથાર્થ :

પઢિક્રમણે તીરિણ=પ્રતિક્રમણ તીરિત થયે છતે=પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલાયે છતે, જા=જ્યાં સુધી દુચરિમો=દ્વિચરમ થાય=છેલ્લા બે સાધુ બાકી રહે, તા=એટલું રામણં=ક્ષમણ હોઝુ=થાય છે. દેવસિણ પુણ=વળી દૈવસિકમાં=વર્તમાનમાં દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં, ગુરુસ્સ દોણહં ચ=ગુરુનું અને બેનું (એમ) તિણહં=ત્રણનું (ક્ષમણ) આઙ્ગણં=આચીર્ણ છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલાયે છતે જ્યાં સુધી છેલ્લા બે સાધુ બાકી રહે એટલું ક્ષમણ થાય છે, વળી વર્તમાનમાં દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં ગુરુ અને ગુરુથી શેષ બે સાધુ, એમ ત્રણનું ક્ષમણ આચીર્ણ છે.

ટીકા :

યાવત્ દ્વિચરમ્ इति द्वितीयश्च स चरमश्च क्षमणापेक्षया, एतावद् भवति क्षमणं, तीरिते प्रतिक्रमणे=પઢિતે પ્રતિક્રમણ इत्यर्थः, आचरितं पुनस्त्रयाणां गुरोर्द्वयोश्च शेषयोर्देवसिक इति गाथार्थः ॥૪૭૪॥

ટીકાર્થ :

પ્રતિક્રમણ તીરિત થયે છતે=પ્રતિક્રમણ પઢિત થયે છતે=પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલાયે છતે, જ્યાં સુધી દ્વિચરમ થાય=ક્ષમણની અપેક્ષાથી દ્વિતીય તે ચરમ થાય અર્થાત્ ખામણ કરતાં કરતાં છેલ્લા બે સાધુ બાકી રહે, એટલું ક્ષમણ થાય છે. વળી દૈવસિકમાં ગુરુનું અને શેષ બેનું એમ ત્રણ સાધુઓનું આચરિત છે=વર્તમાનમાં ક્ષમણ આચરિત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રતિક્રમણસૂત્ર પૂરું થયા પછી છેલ્લા બે સાધુને છોડીને સર્વ સાધુઓને ખામણાં કરવાં જોઈએ, એ વિધિ ૧૪ પૂર્વધર, ૧૦ પૂર્વધર વગેરેના કાળમાં હતી; પરંતુ વર્તમાનમાં પગામસિજ્જા બોલ્યા પછી દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં ગુરુને અને અન્ય રત્નાધિક એવા બે સાધુઓને ખમાવવાની વિધિ છે, ઉપલક્ષણથી રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં પણ આ વિધિ છે; જ્યારે પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં પાંચ સાધુઓને અને ચાતુર્માસિક તથા સાંવત્સરિક પ્રતિક્રમણમાં સાત સાધુઓને ખમાવવાની વિધિ છે, એ પ્રકારનું કથન બૃહત્કલ્પસૂત્રની ભાષ્ય ગાથા ૪૪૯૭માં છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે ગાથા ૪૬૯ના કથનથી આચાર્ય, ઉપાધ્યાય, શિષ્ય આદિ સર્વને ખમાવવાની વિધિ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્યારે ગાથા ૪૭૩ અને ૪૭૪ના પૂર્વાર્ધના કથનથી આચાર્યને, ઉપાધ્યાયને ખમાવીને છેલ્લા બે સાધુને છોડીને શેષ સર્વ સાધુઓને ખમાવવાની વિધિ પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ ગાથા ૪૭૪ના ઉત્તરાર્ધના કથનથી વર્તમાનમાં ગુરુ અને પર્યાયથી મોટા બે એમ ત્રણ સાધુઓને જ ખમાવવાની વિધિ પ્રાપ્ત થાય છે.

આનાથી એ ફલિત થાય કે પૂર્વના કાળમાં સર્વ સાધુઓ ખામણાં કરતાં પહેલાં આચાર્યાદિને, ચતુર્વિધ સંઘને અને જગતના સર્વ જીવોને ખમાવવાનો અધ્યવસાય ઉલ્લસિત કરીને શાસ્ત્રમર્યાદા અનુસાર છેલ્લા બે સાધુને છોડીને આચાર્યાદિ સર્વ સાધુઓને રત્નાધિકતાના ક્રમથી ખમાવતા હતા; જ્યારે વર્તમાનમાં ધૃતિ, સંઘયજ્ઞાદિની હાનિને કારણે તે પ્રકારનો સર્વને ખમાવવાનો અધ્યવસાય ઉલ્લસિત કરીને માત્ર રત્નાધિક એવા ત્રણ સાધુને જ સર્વ સાધુઓ ખમાવે છે.

આથી ખામણાં કરતી વખતે સાધુએ 'અમુક સાધુને હું ખમાવું છું,' એટલો જ અધ્યવસાય રાખવાનો નથી, પરંતુ સર્વ જીવોને ખમાવવાનો અધ્યવસાય રાખવાનો છે; અને ત્યારપછી તેવા અધ્યવસાયપૂર્વક આચરણારૂપે શાસ્ત્રમાં બતાવેલ મર્યાદા પ્રમાણે ખમાવવાનું છે, એ પ્રકારનું ગાથા ૪૬૯થી ૪૭૪ સુધીના કથનનું તાત્પર્ય છે. ॥૪૭૪॥

અવતરણિકા :

આચરિતકલ્પપ્રવૃત્તિમાહ —

;

અવતરણિકાર્થ :

આચરિતકલ્પની પ્રવૃત્તિને કહે છે, અર્થાત્ પૂર્વાચાર્યો વડે આચરાયેલા આચારની સ્થાપના કરવાની પ્રવૃત્તિને કહે છે —

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં ગુરુ અને શેષ બે, એમ ત્રણ સાધુઓને ક્ષમણ કરવાનું વર્તમાનમાં આચરિત છે, જે જીતકલ્પરૂપ છે. તેથી હવે તે જીતકલ્પરૂપ આચરિતકલ્પની પ્રવૃત્તિને ગ્રંથકાર સ્પષ્ટ કરે છે —

અથવા બૃહત્કલ્પભાષ્ય પ્રમાણે

પૂર્વના કાળમાં પર્યાયથી કનિષ્ઠ એવા છેલ્લા બે સાધુને છોડીને પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ એવા સર્વ સાધુઓને પ્રતિક્રમણસૂત્ર પૂરું થાય પછી ખામણાં કરવામાં આવતાં હતાં. તે વિધિને બદલે પૂર્વસૂરિઓએ ત્રણ જ સાધુને ખામણાં કરવાની નવી સામાચારી કેમ સ્થાપી ? એ પ્રકારની શંકાના સમાધાન અર્થે કહે છે —

ગાથા :

ધિઙ્ઘસંઘયણાઈણં મેરાહાણિં ચ જાણિંતં થેરા ।

સેહઅગીઅત્થાણં ઠવણા આઙ્ગણકપ્પસ્સ ॥૪૭૫॥

અન્યથા :

ધિઙ્ઘસંઘયણાઈણં=ધૃતિ, સંઘયણ આદિની (હાનિને) મેરાહાણિં ચ=અને મર્યાદાની હાનિને જાણિંતં=જાણીને થેરા=સ્થવિરો=ગીતાર્થો, સેહઅગીઅત્થાણં=શૈક્ષ-અગીતાર્થના (વિપરિણામની નિવૃત્તિ માટે સ્થાપના કરે છે, એ) આઙ્ગણકપ્પસ્સ=આચરિતકલ્પની ઠવણા=સ્થાપના છે.

ગાથાર્થ :

ધૃતિ, સંઘયણાદિની હાનિને અને મર્યાદાની હાનિને જાણીને સ્થવિરો શૈક્ષ અને અગીતાર્થ સાધુઓના વિપરિણામની નિવૃત્તિ માટે સ્થાપના કરે છે એ આચરિતકલ્પની સ્થાપના છે.

ટીકા :

ધૃતિસંહનનાદીનાં હાનિં મર્યાદાહાનિં ચ જ્ઞાત્વા સ્થવિરા:=ગીતાર્થા: શિષ્યકાગીતાર્થયોર્વિપરિણામનિવૃત્ત્યર્થ સ્થાપનાં કુર્વન્તીતિ સ્થાપના આચરિતકલ્પસ્યેતિ ગાથાર્થ: ॥૪૭૫॥

★ “ધૃતિસંહનનાદીનાં”માં ‘આદિ’ પદથી દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો પરિગ્રહ છે.

★ આ ગાથા જુલ્હલ્લસૂત્રમાં ૪૪૯૮મી ભાષ્યગાથા છે. તેના આધારે પ્રસ્તુત ગાથાની બીજી અવતરણિકાનું અને ભાવાર્થનું લખાણ કરેલ છે.

ટીકાર્થ :

ધૃતિ, સંહનન આદિની હાનિને અને મર્યાદાની હાનિને જાણીને સ્થવિરો=ગીતાર્થો, શિષ્યક અને અગીતાર્થના વિપરિણામની નિવૃત્તિ અર્થે સ્થાપનાને કરે છે=નવા પ્રકારની વિધિની સ્થાપના કરે છે, એ આચરિતકલ્પની સ્થાપના છે=મર્યાદા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વર્તમાનમાં જીવોની એવા પ્રકારની માનસિક ધૃતિ નથી, વળી પ્રથમ સંઘયણનો પણ અભાવ છે અને સંયમને અનુકૂળ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો પણ અભાવ છે. આથી વર્તમાનમાં પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા પછી ત્રણ સાધુઓને ખામણાં કરાય છે, તેમ જ સિદ્ધાંતમાં કહેલી નિરપવાદસામાચારીરૂપ મર્યાદાની હાનિ જાણીને પણ વર્તમાનમાં આચાર્યાદિ ત્રણ સાધુઓને જ ખામણાં કરવાની વિધિ સ્વીકારાયેલ છે; કેમ કે ઘણા સાધુઓને ખામણાં કરવાથી શૈક્ષ અને અગીતાર્થ સાધુઓને વિપરિણામ થવાની સંભાવના રહે છે, અર્થાત્ રોજ ઘણા સાધુઓને ખમાવવાની ક્રિયા કરવામાં આવે તો તે ક્રિયાથી થાકેલ એવા શૈક્ષાદિ સાધુઓ સંયમથી ભગ્નવિપરિણામવાળા બની જાય. આથી તેવું ન થાય તે માટે વર્તમાનમાં આવો જીતવ્યવહાર પ્રવર્તે છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે ખામણાંની ક્રિયા સાધુ જ્યેષ્ઠ સાધુઓના ગુણો પ્રત્યેના પૂજ્યભાવની વૃદ્ધિ થાય તે પ્રકારની માનસિક ધૃતિપૂર્વક કરે છે, જેથી તેઓના ગુણો પ્રત્યેના વધતા જતા બહુમાનથી પોતાના સંયમની શુદ્ધિ થાય.

વળી વર્તમાનના જીવોમાં તેવા પ્રકારની માનસિક ધૃતિનો અભાવ છે, તેથી ઘણા બધા સાધુઓને ખામણાં કરવાનાં હોય તો વર્તમાનના સાધુઓ તે તે પ્રકારના અહોભાવપૂર્વક સર્વને ખામણાં કરી શકે નહીં. માટે વર્તમાનમાં ગીતાર્થોએ ત્રણ સાધુઓને જ ખામણાં કરવાની મર્યાદા રાખી છે, જેથી આરાધક સાધુ તે તે પ્રકારની માનસિક ધૃતિપૂર્વક ખામણાં કરીને નિર્જરારૂપ ફળ પ્રાપ્ત કરી શકે.

વળી વર્તમાનમાં કાળદોષને કારણે પ્રથમ વગરે સંઘયણનો અભાવ હોવાથી જો સાધુ ઘણા સાધુઓને ખામણાં કરે તો તે ખામણાં કરનાર સાધુ શ્રાંત થઈ જાય, અને તેથી સર્વને યથાતથા ખામણાં કરે, જેથી અનાદરને કારણે તે સાધુને કર્મબંધની પ્રાપ્તિ થાય. માટે પણ વર્તમાનમાં ત્રણ સાધુઓને ખામણાં કરવાની પૂર્વાચાર્યોએ નવી સામાચારી સ્થાપી છે.

વળી વર્તમાનમાં સંયમને અનુકૂળ એવા દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવનો અભાવ છે, જેથી સાધુઓ પરિપૂર્ણ શુદ્ધ સામાચારી પાળી શકે તેવા સંયોગોનો પણ અભાવ છે. આથી સાધુઓના ધૃતિબળની હાનિ ન થાય તે માટે વર્તમાનમાં ત્રણ સાધુઓને ખામણાં કરવાની મર્યાદા છે.

વળી સિદ્ધાંતમાં સાધુને નિરપવાદ સામાચારી પાળવાની મર્યાદા બતાવી છે, તે મર્યાદાની વર્તમાનમાં કાળદોષને કારણે હાનિ થઈ હોવાથી છેલ્લા બે સાધુને છોડીને સર્વ સાધુઓને ખમાવવારૂપ નિરપવાદ સામાચારીનું પાલન દુષ્કર છે. માટે વર્તમાનમાં અપવાદવાળી સામાચારીના પાલનની મર્યાદા અનુસાર ગુરુ અને અન્ય બે જ્યેષ્ઠ સાધુને ખામણાં કરવારૂપ જીતવ્યવહાર પ્રવર્તે છે. ॥૪૭૫॥

અવતરણિકા :

અહવા —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં આચરિતકલ્પની પ્રવૃત્તિ બતાવી. તે જ આચરિતકલ્પની પ્રવૃત્તિ કેવા પ્રકારની હોય ? તે 'અહવા'થી બીજી રીતે બતાવે છે —

ગાથા :

અસદેણ સમાઙ્ગણં જં કત્થઈ કેણઈ અસાવજ્જં ।

ન નિવારિઅમણ્ણેહિં અ બહુમણુમયમેઅમાઙ્ગણં ॥૪૭૬॥

અન્વયાર્થ :

અસદેણ કેણઈ=અશઠ એવા કોઈક વડે જં અસાવજ્જં=જે અસાવધ કત્થઈ=કયાંક=કોઈક દ્રવ્યાદિમાં, સમાઙ્ગણં=આચારાયું, અણ્ણેહિં અ=અને અન્ય ગીતાર્થો વડે નિવારિઅં ન=નિવારાયું નહિ, એઅં આઙ્ગણં બહું અણુમયં=એ આચરિત બહુને અનુમત છે.

ગાથાર્થ :

અશઠ એવા કોઈક વડે જે અસાવધ કોઈક દ્રવ્યાદિમાં આચરાયું અને અન્ય ગીતાર્થો વડે નિવારાયું નહીં, એ આચરિત બહુને અનુમત છે.

ટીકા :

અશઠેન સમાચરિતં યત્ કિચ્છિદ્ ક્વચિત્ દ્રવ્યાદૌ કેનચિત્ પ્રમાણસ્થેન અસાવધં પ્રકૃત્યા, ન નિવારિતમ્ અન્યૈશ્ચ ગીતાર્થૈશ્ચારુત્વાદેવ, इत्थं बह्वनुमतमेतदाचरितमिति ગાથાર્થઃ ॥૪૭૬॥

ટીકાર્થ :

અશઠ એવા કોઈક પ્રમાણસ્થ વડે જે કાંઈ પ્રકૃતિથી અસાવધ કોઈક દ્રવ્યાદિમાં આચરાયું અને અન્ય ગીતાર્થો વડે ચારુત્વ હોવાથી જ=તે નવા અસાવધ આચરણનું સુંદરપણું હોવાથી જ, ન નિવારાયું, આ રીતે આ આચરાયેલ બહુને અનુમત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈક પ્રામાણિક ગીતાર્થ પુરુષે અશઠ ભાવથી વિષમ દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ-ભાવમાં કંઈક અસાવધ આચરેલું હોય, અને અન્ય ગીતાર્થો દ્વારા તેનું નિવારણ ન કરાયું હોય; કેમ કે અન્ય ગીતાર્થો જાણતા હોય છે કે આ દ્રવ્ય-ક્ષેત્રાદિમાં આ પ્રવૃત્તિ ઉચિત છે, તો આ રીતે આચરિત એવો આચાર બહુમત છે અર્થાત્ ધણા ગીતાર્થોને સંમત છે.

એ રીતે વર્તમાનમાં પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા બાદ પૂર્વાચાર્યોએ ત્રણ સાધુઓને જ ખામણાં કરવાનો વ્યવહાર આચરેલ છે, અને અન્ય ગીતાર્થોએ તેનું નિવારણ કરેલ નથી, માટે પૂર્વાચાર્યોએ આચરેલ તે ત્રણ સાધુઓને જ ખામણાં કરવાનો વ્યવહાર ભગવાનના વચનાનુસાર છે, એ પ્રકારનો પ્રસ્તુત ગાથાનો ભાવ છે. ॥૪૭૬॥

અવતરણિકા :

અમુમેવાર્થ વિશેષેનાહ —

અવતરણિકાર્થ :

આ જ અર્થને=ગાથા ૪૭૨માં બતાવ્યો એ જ અર્થને, વિશેષથી કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૭૨માં કહેલ કે ભાવથી આવા પ્રકારના પરિણામવાળા સાધુઓ પ્રથમ આચાર્યને ખમાવે છે, અને આચાર્ય જ્યેષ્ઠ ન હોય તો આચાર્ય પણ તે જ્યેષ્ઠ સાધુને ખમાવે છે, એ જ અર્થને વિશેષથી બતાવે છે —

ગાથા :

विअडणपच्चक्खाणे सुए अ रयणाहिआ वि उ करिंति ।
मज्झिंल्ले ण करेती सो चेव य तेसि पकरेइ ॥૪૭૭॥

અન્યથાર્થ :

વિકટનપ્રત્યાખ્યાન=વિકટન-પ્રત્યાખ્યાનમાં=આલોચન અને પચ્ચક્ખાણના ગ્રહણમાં, સુઅ=અને શ્રુતમાં=શ્રુતના અધ્યયનમાં, રચણાહિઆ વિ=રત્નાધિકો પણ કર્મિતિ=કરે છે=પોતાના કરતાં પર્યાયથી લઘુ એવા આચાર્યને વંદન કરે છે. મજ્ઞિહ્લે ડ=વળી મધ્યમમાં=ક્ષમણમાં, ણ કરેતી=કરતા નથી=રત્નાધિક સાધુઓ પોતાનાથી દીક્ષાપર્યાયમાં નાના આચાર્યને વંદન કરતા નથી, સો ચેવ ચ=પરંતુ તે જ=આચાર્ય જ, તેસિ=તેઓને=રત્નાધિક સાધુઓને, પકરેહ=(વંદન) કરે છે.

ગાથાર્થ :

આલોચન અને પચ્ચક્ખાણના ગ્રહણમાં અને શ્રુતના અધ્યયનમાં રત્નાધિકો પણ પોતાના કરતાં પર્યાયથી લઘુ એવા આચાર્યને વંદન કરે છે, વળી ક્ષમણમાં રત્નાધિક સાધુઓ પોતાનાથી દીક્ષાપર્યાયમાં નાના આચાર્યને વંદન કરતા નથી, પરંતુ આચાર્ય જ રત્નાધિક સાધુઓને વંદન કરે છે.

ટીકા :

વિકટનપ્રત્યાખ્યાનયોરિત્યત્ર વિકટનમ્=આલોચનં પ્રત્યાખ્યાનં પ્રતીતં, શ્રુતે ચ ઉદ્દિશ્યમાનાદૌ રત્નાધિકા અપિ તુ=જ્યેષ્ઠાર્યા અપિ કુર્વન્તિ વન્દનમિતિ પ્રક્રમાત્ ગમ્યતે, મધ્યમ ઇતિ ક્ષમણ ઇત્યર્થઃ ન કુર્વન્તિ, અપિ તુ સ એવાઽઽચાર્યસ્તેષાં=રત્નાધિકાનાં કરોતિ વન્દનમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૭૭॥

ટીકાર્થ :

‘વિકટન અને પ્રત્યાખ્યાનમાં’ એ પ્રકારના શબ્દમાં વિકટન એટલે આલોચન, અને પ્રત્યાખ્યાન પ્રતીત છે, અને ઉદ્દિશ્યમાન આદિ શ્રુતમાં વળી રત્નાધિકો પણ=જ્યેષ્ઠાર્યો પણ, વંદનને કરે છે=પોતાનાથી પર્યાયથી લઘુ આચાર્યને વંદન કરે છે.

મૂળગાથાના પૂર્વાર્ધને અંતે રહેલ કર્મિતિ ક્રિયાપદની પૂર્વે વન્દનમ્ એ પ્રકારનું કર્મ પ્રક્રમથી જણાય છે.

મધ્યમમાં=ક્ષમણમાં, કરતા નથી=જ્યેષ્ઠ સાધુઓ પોતાનાથી સંયમપર્યાયમાં કનિષ્ઠ આચાર્યને વંદન કરતા નથી, પરંતુ તે જ=આચાર્ય જ, તેઓને=રત્નાધિકોને=પોતાનાથી પર્યાયમાં જ્યેષ્ઠ સાધુઓને, વંદન કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આચાર્ય પાસે આલોચના કરવી હોય કે પચ્ચક્ખાણ કરવું હોય, કે ઉદ્દિશ્યમાન-સમુદ્દિશ્યમાન આદિ શ્રુતનો અભ્યાસ કરવો હોય ત્યારે, પર્યાયથી જ્યેષ્ઠ સાધુઓ પણ પોતાના કરતાં પર્યાયથી કનિષ્ઠ એવા આચાર્યને વંદન કરે છે; કેમ કે આચાર્ય ગીતાર્થ છે, માટે તેઓ પર્યાયથી કનિષ્ઠ હોય તોપણ રત્નાધિક સાધુઓને આલોચનાદિ આપવાના અધિકારી છે. માટે તે અધિકારરૂપ શક્તિની અપેક્ષાએ જ્યેષ્ઠ પર્યાયવાળા સાધુઓ કરતાં પણ આચાર્ય જ્યેષ્ઠ છે. છતાં પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા બાદ ખામણાં કરવાના પ્રસંગે જ્યેષ્ઠ પર્યાયવાળા સાધુઓ પોતાનાથી કનિષ્ઠ પર્યાયવાળા આચાર્યને વંદન કરતા નથી, પરંતુ આચાર્ય જ પોતાના કરતાં રત્નાધિક સાધુઓને વંદન કરે છે. ॥૪૭૭॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૭૨થી ૪૭૪માં ખામણાં કરવાની વિધિ બતાવી. ત્યારપછી આનુષંગિકરૂપે જીતકલ્પનું સ્વરૂપ બતાવીને ત્યારપછી ગાથા ૪૭૭માં તે ખામણાંવિષયક ૪ વિધિની વિશેષથી સ્પષ્ટતા કરી. હવે દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં સાધુઓ ખામણાં કર્યા પછી શું કરે છે ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

खामित्तु तओ एवं करिति सव्वे वि नवरमणवज्जं ।
रेसिमि दुरालोइअदुप्पडिकंतस्स उस्सगं ॥૪૭૮॥

અન્યથાર્થ :

एवं=આ પ્રકારે=ગાથા ૪૭૨થી ૪૭૪માં બતાવ્યું એ પ્રકારે, खामित्तु=ખમાવીને તओ=ત્યારપછી સવ्वे वि=સર્વ પણ સાધુઓ દુરાલોइअदुप्पडिकंतस्स=દુરાલોચિત-દુષ્પ્રતિક્રાંતના રેસिमि=વિષયમાં અણવજ્જં उस्सगं=અનવદ્ય ઉત્સર્ગને=સમ્યગ્ કાયોત્સર્ગને, करिति=કરે છે.

★ 'નવરં' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૪૭૨થી ૪૭૪માં બતાવ્યું એ પ્રકારે ખમાવીને ત્યારબાદ સર્વ પણ સાધુઓ દુરાલોચિત-દુષ્પ્રતિક્રાંતના વિષયમાં સમ્યગ્ કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ટીકા :

क्षमयित्वा ततः=તદનન્તરં एवम्=उक्तेन प्रकारेण कुर्वन्ति सर्वेऽपि साधवः नवरमणवद्यं=सम्यगित्यर्थः रेखे दुरालोचितदुष्प्रतिक्रान्तयोः=तन्निमित्तमिति भावः कायोत्सर्गमिति गायार्थः ॥૪૭૮॥

ટીકાર્થ :

આ પ્રકારે=કહેવાયેલ પ્રકારથી, ખમાવીને ત્યાર પછી સર્વ પણ સાધુઓ દુરાલોચિત અને દુષ્પ્રતિક્રાંતના વિષયમાં=તેના નિમિત્તે=નહીં આલોચન કરાયેલા અને નહીં પ્રતિક્રમણ કરાયેલા અતિચારોના શોધન માટે, અનવદ્ય=સમ્યગ્, કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૭૨થી ૪૭૪માં બતાવ્યું એ રીતે, આચાર્યાદિને ક્ષમાપના કર્યા પછી સર્વ સાધુઓ કાયોત્સર્ગ કરે છે, અને તે કાયોત્સર્ગ કરવાનો હેતુ એ છે કે પૂર્વમાં જે અતિચારોનું આલોચન કર્યું હતું, અને પગામસિજજસૂત્ર બોલવા દ્વારા અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કર્યું હતું, તેમાં કોઈક પાપ દુરાલોચિત હોય અને દુષ્પ્રતિક્રાંત હોય, તો તેની શુદ્ધિ માટે સાધુઓ સમ્યગ્પ્રકારે કાયોત્સર્ગ કરે છે, જેથી આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે રહી ગયેલ કોઈ ક્ષતિથી કોઈ પાપ નાશ પામ્યું ન હોય તો કાયોત્સર્ગ દ્વારા નાશ પામે. ॥૪૭૮॥

અવતરણિકા :

અત્રાઽપિ કાયોત્સર્ગકરણે પ્રયોજનમાહ -

અવતરણિકાર્થ :

અહીં પણ=પાપશુદ્ધિમાં પણ, કાયોત્સર્ગના કરણમાં પ્રયોજનને કહે છે, અર્થાત્ કોઈને જિજ્ઞાસા થાય કે પાપની શુદ્ધિ માટે આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યું, છતાં ફરી પાપની શુદ્ધિ માટે કાયોત્સર્ગ કરવામાં શું પ્રયોજન છે ? તેથી હવે તે પ્રયોજન બતાવે છે -

ગાથા :

જીવો પમાયબહુલો તબ્ભાવણભાવિઓ ડ સંસારે ।

તત્થ વિ સંભાવિજ્જહ સુહુમો સો તેણ ડસ્સગ્ગો ॥૪૭૯॥

અન્યચાર્થ :

સંસારે=સંસારમાં પ્રમાદથી બહુલ=ભરપૂર, જીવો=જીવ તબ્ભાવણભાવિઓ ડ=તેની=પ્રમાદની, ભાવનાથી ભાવિત જ છે. તત્થ વિ=ત્યાં પણ=આલોચનાદિમાં પણ, સુહુમો સો=સૂક્ષ્મ એવો આ=પ્રમાદ, સંભાવિજ્જહ=સંભવે છે, તેણ=તે કારણથી ડસ્સગ્ગો=ઉત્સર્ગ છે=પાપની શુદ્ધિ માટે કાયોત્સર્ગ છે.

ગાથાર્થ :

સંસારમાં પ્રમાદથી ભરપૂર જીવ પ્રમાદની ભાવનાથી ભાવિત જ છે, આલોચનાદિમાં પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ સંભવે છે, તે કારણથી પાપની શુદ્ધિ માટે કાયોત્સર્ગ છે.

ટીકા :

જીવ: પ્રમાદબહુલ: તદ્ભાવનાભાવિત એવ=પ્રમાદભાવનાભાવિતસ્તુ સંસારે, યતશ્ચૈવમતોઽભ્યાસપાટવાત્ તત્રાઽપિ=આલોચનાદૌ સમ્ભાવ્યતે સૂક્ષ્મ: અસૌ=પ્રમાદ:, તતશ્ચ દોષ ઇતિ, તેન કારણેન તજ્જયાય કાયોત્સર્ગ ઇતિ ગાથાર્થ: ॥૪૭૯॥

ટીકાર્થ :

સંસારમાં પ્રમાદથી બહુલ એવો જીવ તેની ભાવનાથી ભાવિત જ છે=પ્રમાદની ભાવનાથી ભાવિત જ છે, અને જે કારણથી આમ છે=જીવ પ્રમાદભાવનાથી ભાવિત છે એમ છે, આથી અભ્યાસનું પટુપણું હોવાથી=જીવમાં પ્રમાદના અભ્યાસનું કુશલપણું હોવાથી, ત્યાં પણ=આલોચનાદિમાં પણ, સૂક્ષ્મ એવો આ=પ્રમાદ, સંભવે છે, અને તેનાથી=તે સૂક્ષ્મ પ્રમાદથી, દોષ થાય છે. તે કારણથી તેના જય માટે=દોષના જય માટે, કાયોત્સર્ગ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારમાં જીવ પ્રમાદથી ભરપૂર છે. આથી જીવ પ્રમાદની ભાવનાથી અત્યંત ભાવિત જ છે અર્થાત્ પોતાના શુદ્ધ ભાવોમાં સુદૃઢ વ્યાપાર કરવાને બદલે નિમિત્તો પ્રમાણે સાંસારિક ભાવો કરવારૂપ પ્રમાદની ભાવનાથી સંસારી જીવ અત્યંત ભાવિત જ છે. તેને કારણે સંસારથી તરવાના આશયવાળા જીવને પણ સંયમ

પ્રહણ કર્યા પછી સંયમમાં સ્ખલનાઓ થાય છે. એટલું જ નહિ પરંતુ તે સ્ખલનાઓ દૂર કરવા માટે સાધુ જે આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરે છે તેમાં પણ જીવને સૂક્ષ્મ પ્રમાદ સંભવે છે; કેમ કે જીવને પ્રમાદ કરવાનો અભ્યાસ અતિપદ્ધ છે. માટે આલોચનાદિ કર્યા પછી પણ દોષો રહી શકે છે. આથી તે રહી ગયેલ દોષોના જય માટે આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સાધુ કાયોત્સર્ગ કરે છે. ॥૪૭૯॥

ગાથા :

ચોણ્ઠ હંદિ एवं उस्सर्गमि वि स होइ अणवत्था ।

भण्णइ तज्जयकरणे का अणवत्था जिए तम्मि? ॥૪૮૦॥

અન્યથાર્થ :

ચોણ્ઠ=ચોદન કરે છે=શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે : एवं=આ પ્રમાણે=આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થયો એ પ્રમાણે, उस्सर्गमि वि=કાયોત્સર્ગમાં પણ સ=તે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદ, होइ=થાય. (તેથી) अणवत्था=અનવસ્થા છે. भण्णइ=કહેવાય છે=ગ્રંથકાર વડે તે પ્રશ્ન કરનારને ઉત્તર અપાય છે : तम्मि जिए=તે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદ, जिताये છતે તજ્જયकरणे=તેના જયના કરણમાં=કાયોત્સર્ગમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો જય કરવામાં, का अणवत्था ?=કઈ અનવસ્થા છે ?

★ 'હંદિ' ખેદ અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે — આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થયો, એ પ્રમાણે કાયોત્સર્ગમાં પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થાય, તેથી અનવસ્થા છે. તેને ગ્રંથકાર જવાબ આપે છે — સૂક્ષ્મ પ્રમાદ જિતાયે છતે કાયોત્સર્ગમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો જય કરવામાં કઈ અનવસ્થા છે ?

ટીકા :

चोदयति शिक्षकः, हंष्ट्वं कायोत्सर्गेऽपि सः=सूक्ष्मः प्रमादो भवति, ततश्च तत्राऽपि दोषः, तज्जयायापरकरणं, तत्राप्येष एव वृत्तान्त इत्यनवस्था, एतदाशङ्क्याह — भण्यते प्रतिवचनं, तज्जयकरणे= अधिकृतसूक्ष्मप्रमादजयकरणे प्रस्तुते काऽनवस्था जिते तस्मिन्=सूक्ष्मप्रमाद इति गाथार्थः ॥૪૮૦॥

ટીકાર્થ :

શિક્ષક ચોદન કરે છે=શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે —

આ પ્રમાણે=પૂર્વગાથામાં કહ્યા મુજબ આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થયો એ પ્રમાણે, કાયોત્સર્ગમાં પણ તે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદ, થાય, અને તેથી ત્યાં પણ=કાયોત્સર્ગમાં પણ, દોષ થાય, તેના જય માટે=કાયોત્સર્ગમાં થયેલા દોષના જય માટે, અપરંતું કરણ=બીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડે, ત્યાં પણ=બીજા કાયોત્સર્ગમાં પણ, આ જ વૃત્તાંત છે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદને કારણે દોષ થવાથી ત્રીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડે, એથી અનવસ્થા થાય.

આની=એ કથનની, આશંકા કરીને કહે છે —

પ્રતિવચન કહેવાય છે=ઉપરમાં બતાવેલી શંકાનો જવાબ ગ્રંથકાર વડે અપાય છે — પ્રસ્તુત એવો

તે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદ, જિતાયે છતે અર્થાત્ આલોચના અને પ્રતિક્રમણમાં પણ જે કોઈ અશુદ્ધિ રહી ગયેલ હોય તે અશુદ્ધિના નિવર્તનમાં થયેલ પ્રમાદ કાયોત્સર્ગથી જિતાયે છતે, તેના જયના કરણમાં=અધિકૃત એવા સૂક્ષ્મ પ્રમાદના જયના કરણમાં, કઈ અનવસ્થા છે ? એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સંસારમાં પ્રમાદબહુલ એવો જીવ પ્રમાદની ભાવનાથી ભાવિત જ છે. આથી પ્રમાદને કારણે સંયમજીવનમાં કોઈ સ્ખલના થઈ હોય, તો તેની શુદ્ધિ માટે સાધુ આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરે છે, અને તે આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં પણ પ્રમાદને કારણે સમ્યગ્ યત્ન ન થયો હોય તો સર્વ પાપ નાશ ન પામે, આથી સર્વ પાપની વિશુદ્ધિ માટે સાધુ તે પછી કાયોત્સર્ગ કરે છે.

તેમાં શિષ્ય પ્રશ્ન કરે છે કે આ રીતે કાયોત્સર્ગમાં પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ શકે છે. તેથી કાયોત્સર્ગમાં થયેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાદના જય માટે બીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડે, અને બીજા કાયોત્સર્ગમાં પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ શકે છે, તેથી ત્રીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડે, આ રીતે અનવસ્થા દોષ પ્રાપ્ત થશે.

તેને ગ્રંથકાર જવાબ આપે છે કે આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં રહી ગયેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો કાયોત્સર્ગમાં જય કરી લેવાથી અનવસ્થા દોષ પ્રાપ્ત થશે નહીં. આશય એ છે કે સાધુ આલોચનાની ક્રિયામાં સમ્યગ્ યત્ન કરે તેનાથી પ્રાયઃ તેના પાપની શુદ્ધિ થઈ જાય છે, છતાં અનાભોગથી પાપની કાંઈક શુદ્ધિ ન થઈ હોય તો સાધુ તેવા દુરાલોચિત પાપની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણ કરે છે, અને તે પ્રતિક્રમણકાળમાં કરાતા યત્નથી આલોચનાકાળમાં જે પાપની શુદ્ધિ થઈ ન હતી, તે દુરાલોચિત પાપની પ્રાયઃ શુદ્ધિ થઈ જાય છે, છતાં તે પ્રતિક્રમણકાળમાં પણ કોઈ સ્થાને જીવમાં માર્ગાનુસારી એવો સૂક્ષ્મ ઊલ્લેખ પ્રગટ્યો ન હોય તો તેટલા અંશમાં પાપની શુદ્ધિ ન થાય, આથી સાધુ તેવા દુષ્પ્રતિક્રિયાંત પાપની શુદ્ધિ અર્થે કાયોત્સર્ગ કરે છે; અને તે કાયોત્સર્ગકાળમાં કરાતા દૃઢ યત્નથી તે દુરાલોચિત અને દુષ્પ્રતિક્રિયાંત પાપની શુદ્ધિ અવશ્ય થાય છે. આથી જે સાધુઓ આવશ્યકક્રિયામાં દૃઢ યત્નપૂર્વક આલોચન, પ્રતિક્રમણ અને કાયોત્સર્ગ કરે છે, તેઓ પાપનાશને અનુકૂળ વીર્યનો સંચય કરે છે, અને સંચિતવીર્યવાળા તે સાધુઓ કદાચ કોઈ પાપ અવશેષ રહેલ હોય તો તેનો પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા પછી કરાતા કાયોત્સર્ગમાં અવશ્ય નાશ કરે છે, તેથી વારંવાર કાયોત્સર્ગ કરવારૂપ અનવસ્થા દોષની પ્રાપ્તિ થશે નહીં. ॥૪૮૦॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં જે કોઈ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થયો હોય, તેનો કાયોત્સર્ગમાં જય થઈ જવાથી ઈતર-ઈતર કાયોત્સર્ગની અનવસ્થા ચાલશે નહિ. ત્યાં શિષ્ય કહે છે કે કાયોત્સર્ગમાં પ્રમાદ જિતાઈ જાય તો અનવસ્થા ન ચાલે, પરંતુ કોઈ સાધુને કાયોત્સર્ગમાં પણ પ્રમાદ જિતાયો નહિ, તો તેને બીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડશે, આથી ઈતર-ઈતર કાયોત્સર્ગની અનવસ્થા ચાલશે. તેના સમાધાનરૂપે ગ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

તત્થ વિ અ જો તઓ વિ હુ જીઅઙ્ગ ઇયરેણ ણ ય સયા કરણં ।
સવ્વો વિ સાહુજોગો જં ખલ્લુ તપ્પચ્ચણીઓ ત્તિ ॥૪૮૧॥

અન્યાર્થ :

તથા વિ અ=અને ત્યાં પણ=બીજા કાયોત્સર્ગમાં પણ, જો=જે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદ, થાય તઓ વિ=એ પણ ઇયરેણ=ઈતર વડે=બીજા કાયોત્સર્ગથી ઈતર એવા ત્રીજા કાયોત્સર્ગ વડે, જીઅફ=જિતાય છે. (એ રીતે સદા ઈતર-ઈતર કાયોત્સર્ગનું કરણ થશે. તેથી કહે છે —) ણ ય સયા કરણ=અને (કાયોત્સર્ગનું) સદા કરણ નથી. જં=જે કારણથી ચલુ=ભાવપ્રધાન એવો સવ્વો વિ=સર્વ પણ સાહુજોગો=સાધુનો યોગ તપ્પચ્ચણીઓ=તેનો પ્રત્યનીક છે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો શત્રુ છે.

★ 'હુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

અને બીજા કાયોત્સર્ગમાં પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થાય, એ પણ ત્રીજા કાયોત્સર્ગ વડે જિતાય છે. એ રીતે સદા ઇતર-ઈતર કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ આવશે. તેથી ગ્રંથકાર કહે છે કે સદા કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ આવશે નહીં, જે કારણથી ભાવપ્રધાન એવો સર્વ પણ સાધુનો વ્યાપાર સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો શત્રુ છે.

ટીકા :

તત્રાઽપિ ચ ઇતરકાયોત્સર્ગે યઃ પૂર્વોક્તયુક્ત્યા પતિતઃ સૂક્ષ્મઃ પ્રમાદઃ, તકોઽપિ=અસાવપિ જીયતે=તિરસ્ક્રિયતે યદિતરેણ તદુત્તરકાલભાવિના કાયોત્સર્ગેણ, તત્રાઽપિ યઃ અસાવપીતરેણ, સ્યાદેતદ્, એવં સદા કાયોત્સર્ગકરણાપત્તિરિત્યાશઙ્ક્યાહ — ન ચ સદા કરણ કાયોત્સર્ગસ્યેતિ ગમ્યતે, કુત્ત ઇત્યાહ — સર્વોઽપિ સાધુયોગઃ=સૂત્રોક્તઃ શ્રમણવ્યાપારઃ યસ્માત્, ચલુશબ્દો વિશેષણાર્થઃ=ભાવપ્રધાન ઇત્યર્થઃ, તત્પ્રત્યનીક ઇતિ સૂક્ષ્મપ્રમાદપ્રત્યનીકઃ; અત્ એવ ભગવદુક્તાનુપૂર્વ્યાં વિહિતાનુષ્ઠાનવન્તો વિનિર્જિત્ય પ્રમાદં વીતરાગા ભવન્તિ, ઇત્યં જેયતાયા એવ તસ્ય ભગવદ્ભિઃ જ્ઞાતતત્ત્વા (?જ્ઞાપિતત્ત્વાત્, અત્ર) બહુ વક્તવ્યમ્ ઇતિ, અલં પ્રસજ્ઞેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૮૧॥

નોંધ :

ટીકામાં જ્ઞાતતત્ત્વા બહુ વક્તવ્યમ્ છે તેને સ્થાને જ્ઞાપિતત્ત્વાત્, અત્ર બહુ વક્તવ્યમ્ હોય તેમ ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

અને ત્યાં પણ=ઈતર કાયોત્સર્ગમાં પણ, પૂર્વમાં કહેવાયેલ યુક્તિથી પતિત=પ્રાપ્ત થયેલ, એવો જે સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થાય છે, એ પણ જે કારણથી તેનાથી ઉત્તરના કાળમાં થનાર એવા ઈતર કાયોત્સર્ગ દ્વારા જિતાય છે=તિરસ્કાર કરાય છે. ત્યાં પણ=ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં પણ, જે સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થાય એ પણ ઈતર દ્વારા=ત્યારપછી થનાર એવા ચોથા કાયોત્સર્ગ દ્વારા, જિતાય છે.

આ થાય=આટલા કથનથી હવે કહે છે એ પ્રાપ્ત થાય. આ રીતે=દરેક કાયોત્સર્ગમાં સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મતર પ્રમાદ થાય એ રીતે, સદા કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ છે. એ પ્રકારની આશંકા કરીને કહે છે —

અને કાયોત્સર્ગનું સદા કરણ નથી અર્થાત્ સદા કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ આવશે નહીં.

કયા કારણથી ? અર્થાત્ સદા કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ કયા કારણથી આવશે નહિ ? એથી કહે છે—

જે કારણથી ભાવપ્રધાન એવો સર્વ પણ સાધુનો યોગ=સૂત્રમાં કહેવાયેલો શ્રમણનો વ્યાપાર, તેનો પ્રત્યનીક છે=સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો પ્રત્યનીક છે. આથી જ ભગવાન વડે કહેવાયેલ આનુપૂર્વીથી વિહિત અનુષ્ઠાનવાળા જીવો પ્રમાદને જીતીને વીતરાગ થાય છે; કેમ કે આ પ્રકારે તેની જેયતાનું જ=સૂક્ષ્મ પ્રમાદને જીતવા યોગ્યપણાનું જ, ભગવાન દ્વારા જ્ઞાપિતપણું છે=જણાવાયેલપણું છે.

અહીં=આ કથનમાં, બહુ વક્તવ્ય છે=ઘણું કહેવા યોગ્ય છે. 'ચલુ' શબ્દ વિશેષણના અર્થવાળો છે=ભાવપ્રધાન એ પ્રકારે અર્થવાળો છે. 'ઈતિ' કથનની સમાપ્તિમાં છે. પ્રસંગ વડે સર્વ. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્ય શંકા કરે છે કે આલોચન કરતી વખતે થયેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ પ્રતિક્રમણ કરવાથી જિતાય છે અને પ્રતિક્રમણ કરતી વખતે પણ થયેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ કાયોત્સર્ગ કરવાથી જિતાય છે, તો કાયોત્સર્ગમાં પણ થયેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ જીતવા માટે બીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડે, અને તે બીજા કાયોત્સર્ગમાં પણ થયેલ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ જીતવા માટે ત્રીજો કાયોત્સર્ગ કરવો પડે. આ રીતે સૂક્ષ્મ પ્રમાદના જય માટે સદા ઈતર ઈતર કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ આવશે, એથી સદા કાયોત્સર્ગ ચાલ્યા કરશે.તેને ગ્રંથકાર જવાબ આપતાં કહે છે કે સદા કાયોત્સર્ગ કરવાની આપત્તિ આવશે નહિ; કેમ કે સાધુનો ભાવપ્રધાન એવો સર્વ પણ વ્યાપાર સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો પ્રત્યનીક છે.

આશય એ છે કે સાધુ સંયમની સર્વ ક્રિયાઓ ઉપયોગપૂર્વક કરનારા હોય છે. માટે પ્રાય: કરીને તેઓને પ્રમાદ સંભવતો નથી, આમ છતાં અનાદિકાળના અભ્યાસને કારણે ક્રિયાકાળમાં કોઈક પ્રમાદ થયો હોય, તો તે પ્રમાદને દૂર કરવા માટે સાધુ સવાર-સાંજના પ્રતિક્રમણમાં પ્રથમ ઉપયોગપૂર્વક સંયમજીવનમાં લાગેલ અતિયારોનું આલોચન કરે છે, જેનાથી પ્રાય: કરીને પ્રમાદને કારણે થયેલા પાપનો નાશ થઈ જાય છે; આમ છતાં જીવનો પ્રમાદનો સ્વભાવ હોવાથી આલોચનકાળમાં સમ્યગ્ યત્ન કરેલ હોવા છતાં કોઈ સ્થાનમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ જાય તો સર્વ પાપ નાશ પામે નહિ. માટે આલોચનકાળમાં અનાલોચિત પાપના પરિહાર અર્થે સાધુ આલોચના કર્યા પછી પ્રતિક્રમણ સૂત્ર બોલે છે, જેથી અનાલોચિત પાપ અવશ્ય નાશ પામે છે. છતાં ક્યારેક પ્રતિક્રમણકાળમાં પણ કોઈક સ્થાનમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ જાય તો થોડુંક પાપ અવશિષ્ટ રહી જાય. આથી પ્રતિક્રમણકાળમાં દુષ્પ્રતિક્રિયાંત પાપના નાશ માટે સાધુ કાયોત્સર્ગ કરે છે, જેથી સંયમયોગમાં ઉત્થિત સાધુના દુષ્પ્રતિક્રિયાંત સર્વ પાપ અવશ્ય નાશ પામે છે.

જેમ કોઈ સ્થાનને એક-બે વખત સાફ કરવાથી ઘણો કચરો દૂર થઈ જાય, છતાં કોઈક સૂક્ષ્મ કચરો રહી ગયો હોય તો ત્રીજીવાર સાફ કરવાથી તો અવશ્ય સર્વ કચરો દૂર થઈ જાય; તેમ સાધુ પણ થયેલા પાપના નાશ માટે પ્રથમ ઉપયોગપૂર્વક આલોચન કરે, ત્યારબાદ અત્યંત ઉપયોગપૂર્વક પ્રતિક્રમણ કરે; આમ છતાં કોઈક સૂક્ષ્મ પાપ રહી ગયેલ હોય તો અત્યંત ઉપયુક્ત થઈને કાયોત્સર્ગ કરે, જેથી તે સાધુનાં સર્વ પાપ અવશ્ય નાશ પામે છે; કેમ કે સાધુનો સર્વ પણ વ્યાપાર ભાવપ્રધાન અર્થાત્ પરિણામમાં મુખ્યયત્નવાળો, હોય છે. આથી સંયમની ક્રિયામાં સાધુને પ્રાય: પ્રમાદકૃત પાપ લાગતું નથી, છતાં અનાભોગ-સહસાત્કારથી ક્યારેક પ્રમાદકૃત પાપ થઈ ગયું હોય તો સાધુ તે પાપની શુદ્ધિ અર્થે ભાવપ્રધાન થઈને આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કરે છે અર્થાત્ જે પ્રકારની આલોચના કરે અને જે પ્રકારે પ્રતિક્રમણ કરે છે તે પ્રકારના ભાવમાં

અત્યંત યત્ન કરે છે, જેથી તે આલોચન અને પ્રતિક્રમણથી અવશ્ય સર્વ પાપ નાશ પામે છે; છતાં કદાચ કોઈક સૂક્ષ્મ પાપ અનાલોચિત-અપ્રતિક્રાંત રહ્યું હોય, તો તે પાપના નાશ માટે સાધુ ભાવપ્રધાન એવો કાયોત્સર્ગનો વ્યાપાર કરે છે, જેનાથી સર્વ પાપ અવશ્ય નાશ પામે છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે જેમ આલોચન અને પ્રતિક્રમણમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ શકે છે, તેમ કાયોત્સર્ગમાં પણ સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ શકે છે, છતાં કાયોત્સર્ગમાં સૂક્ષ્મ પ્રમાદનો જય થવાથી સદા કાયોત્સર્ગના કરણની આપત્તિ નથી, એમ કઈ રીતે કહી શકાય ?

તેના સમાધાન અર્થે કહે છે કે જે સાધુઓ ભગવાને કહેલાં અનુષ્ઠાનો અંતરંગ પરિજ્ઞામોથી ઉપયુક્ત થઈને કરે છે, તેવા મહાત્માઓ વિહિતાનુષ્ઠાન સેવીને અવશ્ય પ્રમાદને જીતે છે, અને ઘણા મહાત્માઓ શક્તિના પ્રકર્ષથી વિહિતાનુષ્ઠાન કરતી વખતે જ વીતરાગ બને છે; કેમ કે આ રીતે સૂક્ષ્મ પ્રમાદ જીતવાનું સર્વજનું વચન છે. માટે જે સાધુઓ ભગવાનના વચનાનુસાર આલોચન, પ્રતિક્રમણ અને કાયોત્સર્ગમાં યત્ન કરે છે, તેઓ અવશ્ય સૂક્ષ્મ પ્રમાદ જીતીને ક્રમે કરીને વીતરાગ થાય છે.

આ વિષયમાં ગ્રંથકારને ઘણું કથન કરવા યોગ્ય જણાય છે, પરંતુ પ્રાસંગિક એવું તે સર્વ કથન કરવા જતાં ગ્રંથનું મૂળ કથન વિલંબિત થાય. તેથી ટીકામાં “ઘણું વક્તવ્ય છે,” એમ સૂચન કરીને “જિજ્ઞાસુઓએ એ વક્તવ્ય સ્વયં વિચારી લેવું જોઈએ,” એ પ્રકારે ગ્રંથકાર ધ્યાન ખેંચે છે.

વળી, “અહીં ઘણું વક્તવ્ય છે”, એ કથન દ્વારા ગ્રંથકારનો કહેવાનો આશય એ છે કે સંયમ ગ્રહણ કરીને માત્ર ક્રિયાથી જ સંતોષ માનનારા અને ભાવપ્રધાન યત્ન નહીં કરનારા સાધુઓ આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી કાયોત્સર્ગનો પ્રવાહ સતત ચાલુ રાખે તોપણ તેઓનું પાપ તે કાયોત્સર્ગથી નાશ પામે નહિ; જ્યારે મોક્ષાર્થી સાધુઓ તો હંમેશાં પરિણામને પ્રધાન રાખીને જ ક્રિયાઓમાં યત્ન કરનારા હોય છે. આથી તેઓ ઉત્તર્ગ-અપવાદને પણ મોક્ષને અનુકૂળ એવો અપ્રમાદભાવ વૃદ્ધિ પામે એ રીતે યોજતા હોય છે. તેથી આવા મહાત્માઓને પ્રાયઃ કરીને સંયમમાં અતિયાર લાગવાની સંભાવના ખૂબ ઓછી રહે છે. આમ છતાં અનાદિભવના અભ્યાસને કારણે ક્યારેક પ્રમાદથી કોઈક અતિયાર થઈ જાય, તો તે અતિયાર આલોચનકાળમાં, પ્રતિક્રમણકાળમાં કે અંતે કાયોત્સર્ગકાળમાં તો અવશ્ય નાશ પામે છે. અને આ રીતે પાપનો નાશ કરીને વિશેષ કર્મ ન હોય તો, આવા મહાત્માઓ આ ભવમાં વીતરાગ બને છે, અને કદાચ વિશેષ કર્મ હોય કે વિશિષ્ટ સંઘયજાબળ વગેરેનો અભાવ હોય, તો આવા જીવો થોડા ભવોમાં તો અપ્રમાદભાવ સેવીને અવશ્ય વીતરાગ બને છે.

આ પ્રકારની શિષ્યની પ્રાસંગિક શંકાનું સમાધાન કરીને મૂળકથનનો પ્રારંભ કરવા માટે ગ્રંથકાર કહે છે કે પ્રસંગથી સર્વ.

અહીં વિશેષ એ છે કે સર્વ પાપો પ્રમાદને કારણે થાય છે, અને અનાદિકાળથી પ્રમાદ કરવાની જીવની પ્રકૃતિ છે, તેથી અનાદિકાળથી સંસારમાં ભ્રમતા જીવે પ્રમાદજન્ય ઘણાં પાપોનો સંચય કર્યો છે. તે સર્વ પાપોનો નાશ અપ્રમાદ કરવાથી થાય છે, માટે સાધુઓ સંયમના સર્વ યોગોમાં અપ્રમાદથી યત્ન કરતા હોય છે, જેનાથી સાધુઓનાં અનાદિકાળથી સંચિત થયેલા ઘણાં પાપોનો નાશ થાય છે. છતાં અપ્રમાદી પણ સાધુથી ક્યારેક સૂક્ષ્મ પ્રમાદ થઈ જાય છે ત્યારે તેઓને પાપ બંધાય છે, અને તે સૂક્ષ્મ પ્રમાદથી બંધાયેલ પાપનો ક્ષય કરવા માટે સાધુ અપ્રમાદભાવથી આલોચના કરે છે. છતાં આલોચનાકાળમાં પણ કોઈક સૂક્ષ્મતર

પ્રમાદ થઈ ગયો હોય તો આલોચનાથી સર્વ પાપ નાશ પામે નહીં, જેથી તે આલોચના દ્વારા નાશ નહીં પામેલ પાપ દુરાલોચિત બને છે; અને તે દુરાલોચિત પાપનો નાશ કરવા માટે સાધુ અપ્રમાદભાવથી પગામસિજ્જાસૂત્ર બોલવારૂપ પ્રતિક્રમણ કરે છે, જેથી તે દુરાલોચિત પાપ નાશ પામે છે. છતાં પ્રતિક્રમણકાળમાં પણ કોઈક સ્થાનમાં દૃઢ ઉપયોગના અભાવને કારણે કોઈક સૂક્ષ્મતર પ્રમાદ થઈ ગયો હોય તો પ્રતિક્રમણથી તે દુરાલોચિત સર્વ પાપ નાશ પામે નહીં, જેથી તે પ્રતિક્રમણ દ્વારા નાશ નહીં પામેલ પાપ દુષ્પ્રતિક્રાંત બને છે; અને તે દુષ્પ્રતિક્રાંત પાપની શુદ્ધિ કરવા માટે સાધુ આચાર્યાદિને ખામણાં કર્યા પછી અત્યંત ઉપયોગપૂર્વક રત્નત્રયીની શુદ્ધિનિમિત્તક કાયોત્સર્ગ કરે છે, જેથી તે દુષ્પ્રતિક્રાંત પાપ પણ નાશ પામે છે.

આ રીતે સાધુઓ ભગવાને કહેલ આવશ્યકરૂપ અનુષ્ઠાન કરવા દ્વારા ક્રમસર આલોચન, પ્રતિક્રમણ અને અંતે કાયોત્સર્ગમાં તો અવશ્ય પ્રમાદને કારણે થયેલ સર્વ પાપોનો નાશ કરે છે. ॥૪૮૧॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૭૮માં કહેલ કે દુરાલોચિત અને દુષ્પ્રતિક્રાંતના નિમિત્તે સર્વ પણ સાધુઓ અનવધ કાયોત્સર્ગ કરે છે. ગાથા ૪૭૮થી ૪૮૧માં પ્રાસંગિક કથન કર્યું. હવે પ્રકૃત એવી આવશ્યકની ક્રિયામાં સાધુઓ કયા કયા કાયોત્સર્ગ કરે છે ? તેને સૂચવનારી ગાથા બતાવે છે -

ગાથા :

एस चरित्तुस्सग्गो दंसणसुद्धीए तइअओ होइ ।

सुअनाणस्स चउत्थो सिद्धाण थुई य किइकम्मं ॥૪૮૨॥ सूचागाहा ॥

અન્યથાર્થ :

एस=આ=આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી જે કાયોત્સર્ગ કરાય છે એ, ચરित्तुस्सग्गो=ચારિત્રનો કાયોત્સર્ગ છે, તइअओ=ત્રીજો દંસણસુદ્ધીએ=દર્શનની શુદ્ધિ માટે હોઈ=થાય છે, चउत्थो=ચોથો સુઅનાણસ્સ=શ્રુતજ્ઞાનનો છે, सिद्धाण य थुई=અને (એ પ્રમાણે જ) સિદ્ધોની સ્તુતિ, किइकम्मं=કૃતિકર્મ થાય છે.

ગાથાર્થ :

આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી જે કાયોત્સર્ગ કરાય છે એ ચારિત્રનો છે, ત્રીજો કાયોત્સર્ગ દર્શનની શુદ્ધિ માટે છે, ચોથો કાયોત્સર્ગ શ્રુતજ્ઞાનનો છે અને એ પ્રમાણે જ સિદ્ધોની સ્તુતિ, ત્યારપછી કૃતિકર્મ થાય છે.

ટીકા :

एष चारित्रिकायोत्सर्गः, तदा(?था) दर्शनशुद्धिनिमित्तं तृतीयो भवति, प्रारम्भकायोत्सर्गापेक्षया तस्य तृतीयत्वम्, श्रुतज्ञानस्य चतुर्थः, एवमेव सिद्धेभ्यः स्तुतिश्च, तदनु कृतिकर्म वन्दनमिति सूचागाथासमासार्थः ॥૪૮૨॥

નોંધ :

ટીકામાં તદાના સ્થાને તથા હોય તેમ ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

આ ચારિત્રનો કાયોત્સર્ગ છે, તથા તૃતીય=ત્રીજો કાયોત્સર્ગ, દર્શનની શુદ્ધિના નિમિત્તે થાય છે. તેનું=ત્રીજા કાયોત્સર્ગનું, ત્રીજાપણું પ્રારંભના કાયોત્સર્ગની અપેક્ષાથી છે=આવશ્યક્રિયાના પ્રારંભમાં કરાતા અતિચારોના ચિંતવનનિમિત્તક કાયોત્સર્ગની અપેક્ષાએ છે. ચતુર્થ=ચોથો કાયોત્સર્ગ, શ્રુતજ્ઞાનનો છે, અને આ રીતે જ=શ્રુતજ્ઞાનનો કાયોત્સર્ગ કર્યો એ રીતે જ, સિદ્ધોની સ્તુતિ, ત્યાર પછી કૃતિકર્મ વંદન થાય છે, એ પ્રમાણે સૂચાગાથાનો સમાસથી અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓ ખામણાં કર્યા પછી દુરાલોચિત અને દુષ્પ્રતિકાંતની શુદ્ધિ નિમિત્તે જે કાયોત્સર્ગ કરે છે, તે બીજો ચારિત્રનો કાયોત્સર્ગ છે; અર્થાત્ પહેલો કાયોત્સર્ગ અતિચારોના ચિંતવનરૂપ છે, જેમાં સાધુ 'સયણાડસણડન્ન' ઇત્યાદિ ગાથા ચિંતવન કરે છે, બીજો કાયોત્સર્ગ ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે છે, ત્યારબાદ ત્રીજો કાયોત્સર્ગ દર્શનની શુદ્ધિ માટે છે અને ચોથો કાયોત્સર્ગ શ્રુતજ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે છે.

આ રીતે ચાર કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી સિદ્ધોની સ્તુતિ કરવા માટે સાધુ સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર બોલે, ત્યારપછી વાંદણાં આપે છે.

આ ગાથા આવશ્યકની ક્રિયામાં ચારિત્રનો કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી કરવાની ક્રિયાઓનું સૂચન કરનાર છે, જેના દરેક અવયવેના અર્થ આગળમાં કહેવાશે. ॥૪૮૨॥

અવતરણિકા :

અવયવાર્થમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વની સૂચાગાથામાં બતાવેલ અવયવોના અર્થને કહે છે —

ભાવાર્થ :

આવશ્યક અધિકારની ગાથા ૪૫૩માં બતાવેલ પ્રથમ સૂચાગાથાનો વિસ્તારાર્થ ગાથા ૪૫૪થી ૪૮૧ સુધી કર્યો. હવે પૂર્વગાથામાં બતાવેલ સૂચાગાથાનો વિસ્તારાર્થ ગાથા ૪૮૦ સુધી કરે છે —

ગાથા :

સામાઙ્ગઅપુલ્લંગં તં કરિંતિ ચારિત્તસોહણનિમિત્તં ।

પિઅધમ્મઽવજ્જમ્મીરૂ પળ્ણાસુસ્સાસગપમાણં ॥૪૮૩॥

અન્યવાર્થ :

પિઅધમ્મઽવજ્જમ્મીરૂ=પ્રિયધર્મવાળા, અવદ્યથી ભીરુ એવા સાધુઓ સામાઙ્ગઅપુલ્લંગં=સામાયિકપૂર્વક=કરેભિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક, ચારિત્તસોહણનિમિત્તં=ચારિત્રના શોધનના નિમિત્તે પળ્ણાસુસ્સાસગપમાણં=પચાસ ઉચ્છ્વાસના પ્રમાણવાળા, તં=તેને=પ્રતિક્રમણના ઉત્તરકાલભાવિ કાયોત્સર્ગને, કરિંતિ=કરે છે.

ગાથાર્થ :

પ્રિયધર્મવાળા અને અવધથી ભીરુ એવા સાધુઓ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક, ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે પચાસ ઉચ્છ્વાસના પ્રમાણવાળો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ટીકા :

સામાયિકપૂર્વકં તં=પ્રતિક્રમણોત્તરકાલભાવિનં કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ ચારિત્રશોધનનિમિત્તં, કિંવિશિષ્ટાઃ સન્તઃ ? इत्याह — प्रियधर्माऽवद्यभीरवः पञ्चाशदुच्छ्वासप्रमाणमिति गाथार्थः ॥૪૮૩॥

ટીકાર્થ :

ચારિત્રના શોધનના નિમિત્તે=ચારિત્રને શુદ્ધ કરવા માટે, સામાયિકપૂર્વક તેને=પ્રતિક્રમણના ઉત્તરના કાળમાં ભાવિ એવા કાયોત્સર્ગને=પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલ્યા પછી થનારા કાયોત્સર્ગને, કરે છે. કેવા વિશિષ્ટ છતાં સાધુઓ કાયોત્સર્ગને કરે છે ? એથી કહે છે — પ્રિયધર્મવાળા, અવધથી ભીરુ એવા સાધુઓ પચાસ ઉચ્છ્વાસના પ્રમાણવાળા કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રતિક્રમણ સૂત્ર બોલ્યા પછી, ક્ષમાપના કર્યા પછી, સર્વ સાધુઓ કરેમિ ભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક ચારિત્રવિષયક દુરાલોચિત અને દુષ્પ્રતિકાંત એવા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે પચાસ ઉચ્છ્વાસ પ્રમાણ બે લોગસ્સનો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

વળી, સાધુને 'પ્રિયધર્મ' અને 'અવધભીરુ' એ બે વિશેષણો આપવા દ્વારા એ કહેવું છે કે સાધુ પોતાના આત્મામાં ચારિત્રધર્મ પેદા કરવા માટે અત્યંત પ્રીતિવાળા હોય છે, અને કાયોત્સર્ગમાં કોઈ અતિચાર ન લાગે તેની ચિંતાવાળા હોય છે. તેથી ચારિત્રની શુદ્ધિનું કારણ બને તે રીતે સાધુ કાયોત્સર્ગ કરે છે, પરંતુ યથાતથા કરતા નથી. ॥૪૮૩॥

ગાથા :

ऊसारिऊण विहिणा सुद्धचरित्ता थयं पक्कड्ढित्ता ।
कड्ढन्ति तओ चेइअवंदणदंडं तउस्सगं ॥૪૮૪॥

અન્વયાર્થ :

વિહિણા=વિધિ વડે ઊસારિऊण=(કાયોત્સર્ગને) પારીને સુદ્ધચરિત્તા=શુદ્ધ ચારિત્રવાળા સાધુઓ થયં=સ્તવને=લોગસ્સ સૂત્રરૂપ ચતુર્વિંશતિ સ્તવને, પક્કડ્ढित्ता=બોલીને તઓ=ત્યારપછી ચેइअवंदणदंडं=ચૈત્ય-વંદનદંડને=અરિહંતચેઈઆણં સૂત્રને, કડ્ढन्ति=બોલે છે. તउस्सगं=ત્યારપછી કાયોત્સર્ગને (કરે છે.)

ગાથાર્થ :

વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને, શુદ્ધચારિત્રવાળા સાધુઓ લોગસ્સ સૂત્રને બોલીને, ત્યારબાદ સવ્યલોએ અરિહંતચેઈઆણં સૂત્રને બોલે છે, ત્યારપછી કાયોત્સર્ગને કરે છે.

ટીકા :

ઉત્સાર્ય વિધિના' ણમોઽરહંતાણં'ઇત્યભિધાનલક્ષણેન શુદ્ધચારિત્રાઃ સન્તઃ સ્તવં-લોકસ્યોદ્યોતકરરૂપં પ્રકૃષ્ય=પઠિત્વેત્યર્થઃ કર્ષન્તિ=પઠન્તીત્યર્થઃ તતઃ=તદનન્તરં ચૈત્યવન્દનદણ્ડકં કર્ષન્તિ, તતઃ કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૮૪॥

ટીકાર્થ :

'નમો અરિહંતાણં' એ પ્રકારે બોલવા સ્વરૂપ વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને, શુદ્ધ ચારિત્રવાળા છતાં સાધુઓ લોકના ઉદ્યોતકરરૂપ સ્તવને=લોગસ્સ સૂત્રને, બોલીને, ત્યારપછી ચૈત્યવંદન દંડકને=સવ્વલોએ અરિહંતચેઈઆણં સૂત્રને, બોલે છે, ત્યારપછી કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૮૪॥

અવતરણિકા :

કિમર્થમિત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચૈત્યવંદનદંડક બોલ્યા પછી સાધુઓ કાયોત્સર્ગ કરે છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે સાધુઓ કાયોત્સર્ગ શા માટે કરે છે ? એથી કહે છે —

ગાથા :

દંસણસુદ્ધિનિમિત્તં કરેતિ પળવીસગં પમાણેણં ।

ઝસારિકુળ વિહિણા કઢ્ઢંતિ સુઅત્થયં તાહે ॥૪૮૫॥

અન્યચાર્થ :

દંસણસુદ્ધિનિમિત્તં=દર્શનની શુદ્ધિના નિમિત્તે પમાણેણં=પ્રમાણથી પળવીસગં=પચીસને=પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા કાયોત્સર્ગને, કરેતિ=કરે છે. વિહિણા=વિધિ વડે ઝસારિકુળ=(કાયોત્સર્ગને) પારીને તાહે=ત્યારપછી સુઅત્થયં=શ્રુતસ્તવને=પુકખરવર સૂત્રને, કઢ્ઢંતિ=બોલે છે.

ગાથાર્થ :

સાધુઓ દર્શનની શુદ્ધિ માટે પ્રમાણથી પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળો કાયોત્સર્ગ કરે છે. વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને ત્યારપછી પુકખરવરદીવઢ્ઢે સૂત્રને બોલે છે.

ટીકા :

દર્શનશુદ્ધિનિમિત્તં કુર્વન્તિ પઞ્ચવિંશત્યુચ્છ્વાસં પ્રમાણેન, ઉત્સાર્ય વિધિના-પૂર્વોક્તેન કર્ષન્તિ શ્રુતસ્તવં તતઃ 'પુકખરવરે'ત્યાદિલક્ષણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૮૫॥

ટીકાર્થ :

દર્શનની શુદ્ધિ નિમિત્તે પ્રમાણથી પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા કાયોત્સર્ગને કરે છે. પૂર્વમાં કહેવાયેલ વિધિ વડે='નમો અરિહંતાણં' બોલવારૂપ વિધિ વડે, પારીને=કાયોત્સર્ગને પારીને, ત્યારપછી પુકખરવર ઇત્યાદિ સ્વરૂપ શ્રુતસ્તવને બોલે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૮૫॥

ગાથા :

સુઅનાણસ્સુસ્સગં કરિંતિ પળવીસગં પમાણેણં ।
સુત્તઙ્ગારવિસોહણનિમિત્તમહ પારિડં વિહિણા ॥૪૮૬॥

અન્વયાર્થ :

સુત્તઙ્ગારવિસોહણનિમિત્તં=સૂત્રના અતિચારના વિશોધનના નિમિત્તે પમાણેણં પળવીસગં=પ્રમાણથી પચીસ (ઉચ્છ્વાસવાળા) સુઅનાણસ્સુસ્સગં=શ્રુતજ્ઞાનના કાયોત્સર્ગને કરિંતિ=કરે છે. અહ=ત્યારપછી વિહિણા=વિધિ વડે પારિડં=(કાયોત્સર્ગને) પારીને (સાધુઓ શું કરે છે ? તે ગાથા ૪૮૮માં બતાવાશે.)

ગાથાર્થ :

સાધુઓ સૂત્રના અતિચારોની વિશુદ્ધિ માટે પ્રમાણથી પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા શ્રુતજ્ઞાનના કાયોત્સર્ગને કરે છે. ત્યારપછી વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને સાધુઓ શું કરે છે ? તે ગાથા ૪૮૮માં બતાવાશે.

ટીકા :

શ્રુતજ્ઞાનસ્ય કાયોત્સર્ગં કુર્વન્તિ પઞ્ચવિંશત્યુચ્છ્વાસમેવ પ્રમાણેન સૂત્રાતિચારવિશોધનનિમિત્તમ્, અથ=અનન્તરં પારયિત્વા વિધિના-પૂર્વોક્તેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૮૬॥

ટીકાર્થ :

સૂત્રના અતિચારોના વિશોધનના નિમિત્તે=સૂત્રો બોલતી વખતે થયેલા અતિચારોની શુદ્ધિ માટે, પ્રમાણથી પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા જ શ્રુતજ્ઞાનના કાયોત્સર્ગને કરે છે. પછી પૂર્વમાં કહેવાયેલ વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને સાધુઓ શું કરે છે ? તે ગાથા ૪૮૮માં કહેવાશે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૪૮૬॥

અવતરણિકા :

દેવસિક પ્રતિક્રમણમાં ચારિત્ર-દર્શન-જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે સાધુઓ ક્રમસર કાયોત્સર્ગ કરે છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે આ જ ક્રમથી કાયોત્સર્ગ કરવાનો હેતુ શું છે ? આથી તે હેતુ બતાવે છે -

ગાથા :

ચરણં સારો દંસણનાણા અંગં તુ તસ્સ નિચ્છયઓ ।
સારમ્મિ અ જઙ્ગઅવ્વં સુદ્ધી પચ્છણપુવ્વીએ ॥૪૮૭॥

અન્વયાર્થ :

નિચ્છયઓ તુ=વળી નિશ્ચયથી=પરમાર્થથી, ચરણં સારો=ચરણ=ચારિત્ર, સાર છે. તસ્સ=તેનું=ચરણનું, દંસણનાણા અંગં=દર્શન અને જ્ઞાન અંગ છે. સારમ્મિ અ=અને સારમાં=સારભૂત એવા ચારિત્રમાં, જઙ્ગઅવ્વં=યત્ન કરવો જોઈએ, (તેથી પ્રથમ ચારિત્રનો, બીજો દર્શનનો અને ત્રીજો જ્ઞાનનો કાયોત્સર્ગ કરવાનો છે.) સુદ્ધી=શુદ્ધિ પચ્છણપુવ્વીએ=પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી થાય છે.

ગાથાર્થ :

વળી નિશ્ચયથી ચારિત્ર સાર છે, ચારિત્રનું દર્શન અને જ્ઞાન અંગ છે અને સારભૂત એવા ચારિત્રમાં યત્ન કરવો જોઈએ. તેથી પ્રથમ ચારિત્રનો, બીજો દર્શનનો અને ત્રીજો જ્ઞાનનો કાયોત્સર્ગ ક્રમસર બતાવેલ છે. અતિચારોની શુદ્ધિ પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી થાય છે.

ટીકા :

व्याख्या कण्ठ्या ॥४८७॥

★ પ્રસ્તુત ગાથાની વ્યાખ્યા કંઠ્ય છે=સહેલી છે, આથી ગ્રંથકારે ટીકા લખી નથી.

ભાવાર્થ :

ચારિત્ર એ કર્મોથી મુક્તિનું સાક્ષાત્ કારણ હોવાથી નિશ્ચયનયથી સંસારમાં ચારિત્ર સાર છે; જોકે સંસારમાં જેમ ચારિત્ર સાર છે તેમ દર્શન અને જ્ઞાન પણ સાર છે, તોપણ દર્શન અને જ્ઞાન મોક્ષપ્રાપ્તિનાં સાક્ષાત્ કારણ નથી, પરંપરાએ કારણ છે; જ્યારે ચારિત્ર એ મોક્ષનું સાક્ષાત્ કારણ છે. આથી મોક્ષના અર્થો જીવોએ સારભૂત એવા ચારિત્રમાં યત્ન કરવો જોઈએ.

વળી ચારિત્ર એ મોક્ષનું સારભૂત અંગ છે. માટે રત્નત્રયીની શુદ્ધિ નિમિત્તે કરાતા ત્રણ કાયોત્સર્ગમાં પ્રથમ ચારિત્રની શુદ્ધિનિમિત્તક કાયોત્સર્ગ કરવાનો છે; અને જેમ સારભૂત એવા ચારિત્રની શુદ્ધિ આવશ્યક છે, તેમ તે ચારિત્રના અંગભૂત એવા દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ પણ આવશ્યક છે. માટે સાધુએ ચારિત્રની શુદ્ધિનિમિત્તક કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિનિમિત્તક કાયોત્સર્ગ ક્રમસર કરવાનો છે.

અહીં ગાથાના ચરમ પાદમાં કહ્યું કે “શુદ્ધિ પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી થાય છે.” એ કથનનું તાત્પર્ય એ છે કે આત્મામાં પ્રથમ દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે. પછી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે. વળી જો દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ ન થાય, તો ચારિત્રની પણ શુદ્ધિ થતી નથી. આથી સાધુ પ્રથમ ચારિત્રની શુદ્ધિ અર્થે કાયોત્સર્ગ કરે છે ત્યારે જીવમાં ચારિત્ર પ્રત્યે તીવ્ર પક્ષપાત પ્રગટે છે, અને તે તીવ્ર પક્ષપાતપૂર્વકનો વિશુદ્ધ ચારિત્રને અનુકૂળ એવો માર્ગાનુસારી ઊંડ પ્રગટે છે; તેમાં ચારિત્ર પ્રત્યેના તીવ્ર પક્ષપાતથી દર્શનની શુદ્ધિ થાય છે, અને ચારિત્રને અનુકૂળ એવા ઊંડના પ્રકટીકરણથી જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે, અને તે દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ થયા પછી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે.

વળી ચારિત્રાદિ ત્રણેય નિમિત્તે કરાતા ત્રણે કાયોત્સર્ગકાળમાં જીવનો ચારિત્રની શુદ્ધિને ઉદ્દેશીને અને ચારિત્રના અંગભૂત દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિને ઉદ્દેશીને એક ઉપયોગ પ્રવર્તે છે, જે ત્રણેય કાયોત્સર્ગકાળમાં એકવાક્યતાથી વર્તતા ઉપયોગ દ્વારા આત્મામાં પ્રથમ દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે, અને તે બેની શુદ્ધિના બળથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે. આ પ્રકારનો બોધ કરાવવા અર્થે પ્રસ્તુતમાં ગ્રંથકારે કહેલ છે કે ‘શુદ્ધિ પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી થાય છે.’

વળી, કાયોત્સર્ગનો ક્રમ બતાવ્યા પછી “શુદ્ધિ પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી થાય છે” એ પ્રકારે ગ્રંથકારે સ્પષ્ટતા કરી ન હોત તો સ્થૂલપ્રજ્ઞાથી એમ ભ્રાસ થાત કે પહેલો કાયોત્સર્ગ ચારિત્રની શુદ્ધિનિમિત્તક છે, તેથી પ્રથમ કાયોત્સર્ગથી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે, અને પછી દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિનિમિત્તક બે કાયોત્સર્ગ છે, તેથી પછીના બે કાયોત્સર્ગથી દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ થાય છે. અને તેમ સ્વીકારીએ તો વિચારકને પ્રશ્ન થાય

કે “દર્શન અને જ્ઞાન એ ચારિત્રનાં અંગ હોવાથી દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ કર્યા વગર પ્રથમ ચારિત્રની શુદ્ધિ કઈ રીતે થઈ શકે ? અને તેથી પ્રથમ કાયોત્સર્ગ ચારિત્રની શુદ્ધિનિમિત્તક કઈ રીતે હોઈ શકે ? આથી રત્નત્રયીની શુદ્ધિનિમિત્તક કરાતા ત્રણ કાયોત્સર્ગમાં પ્રથમ કાયોત્સર્ગ ચારિત્રની શુદ્ધિ નિમિત્તે કરવો અનુચિત છે,” આ પ્રકારનો કોઈ વિચારક પુરુષને ભ્રમ થાય. આથી તે ભ્રમને દૂર કરવા માટે ગ્રંથકારે કહેલ છે કે શુદ્ધિ પશ્ચાન્નુપૂર્વીથી થાય છે અર્થાત્ પ્રથમ કાયોત્સર્ગ ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે છે, અને પછીના કાયોત્સર્ગ દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે છે, છતાં આત્મામાં શુદ્ધિ પ્રથમ દર્શન અને જ્ઞાનની થાય છે અને પછી ચારિત્રની શુદ્ધિ થાય છે. ॥૪૮૭॥

અવતરણિકા :

કિમિત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૪૮૬માં કહેલ કે સૂત્રમાં થયેલ અતિચારોના શોધન માટે સાધુઓ શ્રુતજ્ઞાનનો કાયોત્સર્ગ કરે છે. હવે વિધિપૂર્વક તે કાયોત્સર્ગ પારીને સાધુઓ શું કરે છે ? તે બતાવે છે —

ગાથા :

સુદ્ધસયલાઙ્ગારા સિદ્ધાણથયં પઠંતિ તો પચ્છ ।
પુવ્વભણિણ વિહિણા કિઙ્કમ્મં દિંતિ ગુરુણો ડ ॥૪૮૮॥

અન્વયાર્થ :

સુદ્ધસયલાઙ્ગારા=શુદ્ધ સકલ અતિચારોવાળા સાધુઓ સિદ્ધાણ થયં=સિદ્ધોના સ્તવને=સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્રને, પઠંતિ=બોલે છે. તો પચ્છ=ત્યારપછી પુવ્વભણિણ=પૂર્વમાં કહેવાયેલ વિહિણા=વિધિ વડે ગુરુણો ડ=ગુરુને જ કિઙ્કમ્મં દિંતિ=કૃતિકર્મને આપે છે=વંદન કરે છે.

ગાથાર્થ :

શુદ્ધ સકલ અતિચારોવાળા સાધુઓ સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્રને બોલે છે, ત્યારપછી પૂર્વમાં કહેલ વિધિ વડે ગુરુને જ વંદન કરે છે.

ટીકા :

શુદ્ધસકલાતિચારા: સિદ્ધાનાં સમ્બન્ધિનં સ્તવં પઠન્તિ 'સિદ્ધાણં' ઇત્યાદિલક્ષણં, તત: પશ્ચાત્ પૂર્વભણિતેન વિધિના કૃતિકર્મ્મ વન્દનં દદતિ ગુરવેઽપિ (?ગુરવે તુ)=આચાર્યાયૈવેતિ ગાથાર્થ: ॥૪૮૮॥

નોંધ :

ટીકામાં ગુરવેઽપિ છે, તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે ગુરવે તુ હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

શુદ્ધ થયા છે સકલ અતિચારો જેમના એવા સાધુઓ સિદ્ધોના સંબંધવાળા સિદ્ધાણં ઇત્યાદિના લક્ષણવાળા સ્તવને બોલે છે. તેનાથી પછી પૂર્વમાં કહેવાયેલ વિધિ વડે ગુરુને જ=આચાર્યને જ, કૃતિકર્મ વંદનને આપે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓ આલોચન અને પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ચારિત્ર, દર્શન અને જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરે છે, જેથી રત્નત્રયી સંબંધી સર્વ અતિચારોની શુદ્ધિ થાય; અને શુદ્ધ થયેલ સર્વ અતિચારોવાળા સાધુઓ ભાવના પ્રકર્ષ માટે સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર બોલવા દ્વારા સિદ્ધભગવંતોની સ્તુતિ કરે છે. ત્યારપછી પૂર્વે કહેલી વંદનની વિધિથી આચાર્યને જ કૃતિકર્મ વંદન કરે છે. ॥૪૮૮॥

અવતરણિકા :

કિમર્થમિત્યેતદાહ -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં બોલ્યા પછી સર્વ સાધુઓ આચાર્યને જ કૃતિકર્મ વંદન કરે છે. તેથી શંકા થાય કે સાધુઓ કૃતિકર્મ વંદન શા માટે કરે છે ? એથી આને=કૃતિકર્મ વંદન કરવાના પ્રયોજનને, કહે છે -

ગાથા :

સુકયં આણત્તિં પિવ લોએ કાઠુણ સુકયકિઙ્કમ્મા ।
વહ્નંતિઓ થુઈઓ ગુરુથુઙ્ગહણે કાએ તિણ્ણ ॥૪૮૯॥

અન્યવાર્થ :

લોએ=લોકમાં સુકયં આણત્તિં પિવ=(કોઈ વિનીત પુરુષ) જેમ સુકૃત એવી આજ્ઞાને કાઠુણ=કરીને સુકયકિઙ્કમ્મા=સુકૃતકૃતિકર્મવાળો (આજ્ઞાને નિવેદન કરે, તેમ સાધુઓ પણ કૃતિકર્મ વંદન કરીને નિવેદન કરે છે.) ગુરુથુઙ્ગહણે કાએ=(ત્યારપછી) ગુરુની સ્તુતિનું ગ્રહણ કરાયે છતે વહ્નંતિઓ=વધતી એવી=શબ્દથી અને ભાવથી વધતા એવા પરિણામવાળી, તિણ્ણ થુઈઓ=ત્રણ સ્તુતિઓ (સાધુઓ બોલે છે.)

ગાથાર્થ :

લોકમાં કોઈ વિનીત પુરુષ જે રીતે સુકૃત એવી આજ્ઞાને કરીને સુકૃતકૃતિકર્મવાળો છતો આજ્ઞાને નિવેદન કરે, એ રીતે સાધુઓ પણ વંદન કરીને નિવેદન કરે છે. ત્યારપછી ગુરુની સ્તુતિનું ગ્રહણ કરાયે છતે શબ્દથી અને ભાવથી વધતા પરિણામવાળી ત્રણ સ્તુતિઓ સાધુઓ બોલે છે.

ટીકા :

સુકૃતામાજ્ઞામિવ લોકે કૃત્વા કશ્ચિદ્વિનીતઃ સુકૃતકૃતિકર્મ્મા સન્નિવેદયતિ, એવમેતદપિ દ્રષ્ટવ્યં, તદનુ કાયપ્રમાર્જ્જનોત્તરકાલં વર્દ્ધમાનાઃ સ્તુતયો રૂપતઃ શબ્દતશ્ચ ગુરુસ્તુતિગ્રહણે કૃતે સતિ તિસ્રઃ=તિસ્રો ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૮૯॥

ટીકાર્થ :

સુકૃતા દ્રષ્ટવ્યં જેમ લોકમાં કોઈ વિનીત, સુકૃત એવી આજ્ઞાને કરીને સુકૃતકૃતિકર્મવાળો છતો આજ્ઞાને નિવેદન કરે છે, એ રીતે આ પણ=સાધુ દ્વારા કરાતું નિવેદન પણ, જાણવું. અર્થાત્ સાધુઓ આચાર્યને વંદન કરીને આચાર્યની આજ્ઞાથી પ્રારંભ કરેલ છ આવશ્યકની સમાપ્તિનું નિવેદન કરે છે, એમ જાણવું.

તદનુ ગાથાર્થ: ત્યારપછી કાયાના પ્રમાર્જનના ઉત્તરકાલને વિષે=છ આવશ્યકની સમાપ્તિનું આચાર્યને નિવેદન કર્યા પછી શરીરનું પ્રમાર્જન કર્યા પછી, ગુરુસ્તુતિનું ગ્રહણ કરાયે છતે=ગુરુ દ્વારા બોલાતી ત્રણ સ્તુતિઓનું ગ્રહણ કરાયે છતે, રૂપથી=સ્વરૂપથી, અને શબ્દથી વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓ હોય છે=સાધુઓ ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારમાં સારી આજ્ઞા કરનાર એવા કોઈ રાજાની સુકૃત એવી આજ્ઞાને પૂરી કરીને કોઈ વિનીત સેવક રાજા પાસે આવીને સુકૃતકૃતિકર્મરૂપ નમસ્કાર કરીને “આપની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું છે,” એમ નિવેદન કરે છે.

એ રીતે સાધુઓ પણ પોતે છ આવશ્યકને સારી રીતે પૂરાં કર્યા છે, એમ જણાવવા માટે પહેલાં આચાર્યને વંદન કરે છે. આથી વર્તમાનમાં પણ આચાર્યને વંદન કરીને “સામાયિક-ચઉવીસત્થો-વંદણ-પડિક્કમણ-કાઉસ્સગ્ગ-પચ્ચકખાણ કર્યું છે જી” એ પ્રમાણે બોલવારૂપ છ આવશ્યકોનું આચાર્યને નિવેદન કરાય છે. આટલા કથનથી વંદન કરવાનું પ્રયોજન બતાવ્યું. હવે વંદન કર્યા બાદ સાધુઓ શું કરે છે ? તે બતાવે છે —

ત્યારપછી સાધુઓ કાયાની પ્રમાર્જના કરીને બેસે છે, અને પોતે છ આવશ્યક સારી રીતે પૂરાં કર્યા છે તેના હર્ષની અભિવ્યક્તિ રૂપે સ્વરૂપથી વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે અર્થાત્ પ્રથમ સ્તુતિ અલ્પ માત્રાવાળી બોલે છે, બીજી સ્તુતિ તેનાથી અધિક માત્રાવાળી બોલે છે અને ત્રીજી સ્તુતિ તેનાથી પણ અધિક માત્રાવાળી બોલે છે; તેમ જ શબ્દથી પણ વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે અર્થાત્ પ્રથમ સ્તુતિ કરતાં બીજી સ્તુતિ ઊંચા અવાજે બોલે છે, બીજી કરતાં ત્રીજી સ્તુતિ અધિક ઊંચા અવાજથી બોલે છે; કેમ કે આ રીતે ત્રણેય સ્તુતિ સ્વરૂપથી અને શબ્દથી ઉત્તરોત્તર પૂર્વ-પૂર્વ કરતાં વધતી એવી બોલવાથી પોતે જે છ આવશ્યકનું શાસ્ત્રાનુસારી કાર્ય કર્યું છે, તેના હર્ષની અભિવ્યક્તિ થાય છે. ॥૪૮૯॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह —

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે કાયપ્રમાર્જનાપૂર્વક બેસીને પ્રથમ ગુરુ ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે અને ત્યારબાદ સર્વ સાધુઓ વધતા પરિણામપૂર્વક ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે, એને જ કહે છે —

ગાથા :

થુડમંગલમ્મિ ગુરુણા ઉચ્ચરિણ સેસગા થુડં બિંતિ ।
ચિદ્વંતિ તઓ થેવં કાલં ગુરુપાયમૂલમ્મિ ॥૪૯૦॥

અન્યથાર્થ :

ગુરુણા=ગુરુ વડે થુડમંગલમ્મિ ઉચ્ચરિણ=સ્તુતિમંગલ ઉચ્ચારાયે છતે સેસગા=શેષ એવા સાધુઓ થુડં=સ્તુતિઓને બિંતિ=બોલે છે. તઓ=ત્યારપછી થેવં કાલં=થોડો કાળ ગુરુપાયમૂલમ્મિ=ગુરુના પાદમૂલમાં=આચાર્યની પાસે, ચિદ્વંતિ=રહે છે.

ગાથાર્થ :

ગુરુ વડે સ્તુતિમંગલનું ઉચ્ચારણ કરાચે છતે શેષ સાધુઓ સ્તુતિઓ બોલે છે, ત્યારપછી સર્વ સાધુઓ થોડો સમય આચાર્યની પાસે બેસે છે.

ટીકા :

સ્તુતિમંજુલે ગુરુણા=આચાર્યેણોચ્ચારિતે સતિ તતઃ શેષાઃ સાધવઃ સ્તુતીઃ બ્રુવતે=દદતીત્યર્થઃ, તિષ્ઠન્તિ તતઃ=પ્રતિક્રાન્તાનન્તરં સ્તોકં કાલમ્, ક્વેત્યાહ — ગુરુપાદમૂલે=આચાર્યાન્તિકં ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૦॥

ટીકાર્થ :

ગુરુ વડે=આચાર્ય વડે, સ્તુતિમંગલ ઉચ્ચારાયે છતે ત્યારપછી શેષ સાધુઓ સ્તુતિઓને બોલે છે=આપે છે, ત્યારપછી=પ્રતિક્રાંતની અનંતર=પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી તરત, સ્તોક કાળ રહે છે=થોડો કાળ સાધુઓ રહે છે, ક્યાં રહે છે ? એથી કહે છે — ગુરુના પાદમૂલમાં=આચાર્યના અંતિકમાં=ગુરુની પાસે, રહે છે એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

છ આવશ્યકની સમાપ્તિ કર્યા પછી હર્ષના અતિશય રૂપે નમોઽસ્તુવર્ધમાનાય ઇત્યાદિ મંગલરૂપ સ્તુતિ બોલાય છે, જે સ્તુતિ પ્રથમ આચાર્ય બોલે છે અને ત્યારબાદ શેષ સાધુઓ બોલે છે. ત્યારપછી સર્વ સાધુઓ થોડો કાળ આચાર્ય પાસે બેસે છે, જેનું પ્રયોજન આગળની ગાથામાં ગ્રંથકાર સ્વયં બતાવવાના છે. ॥૪૯૦॥

અવતરણિકા :

પ્રયોજનમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ત્રણ સ્તુતિઓ બોલ્યા પછી સાધુઓ થોડો કાળ આચાર્ય પાસે બેસે છે. તે બેસવાના પ્રયોજનને કહે છે —

ગાથા :

પમ્હુદ્ધમેરસારણ વિણઓ ય ણ ફેડિઓ હવઙ્ગ એવં ।
આચરણા સુઅદેવયમાઈણં હોઙ્ગ ઉસ્સગ્ગો ॥૪૯૧॥

અન્વયાર્થ :

(ગુરુ પાસે બેસવાથી) પમ્હુદ્ધમેરસારણ=વિસ્મૃત મર્યાદાનું સ્મરણ થાય છે, એવં ય=વળી આ રીતે=સાધુઓ પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી ગુરુ પાસે બેસે એ રીતે, વિણઓ ફેડિઓ ણ હવઙ્ગ=વિનય સ્ફેટિત=ઓળંગાયેલ, થતો નથી. (આટલું પ્રતિક્રમણ છે.) આચરણા=આચરણા વડે=જીતવ્યવહાર વડે, સુઅદેવયમાઈણં=શ્રુતદેવતા આદિનો ઉસ્સગ્ગો=કાયોત્સર્ગ હોઙ્ગ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

ગુરુ પાસે બેસવાથી વિસ્મૃત મર્યાદાનું સ્મરણ થાય છે, વળી સાધુઓ પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી ગુરુ પાસે બેસે એ રીતે વિનય ઓળંગાયેલ થતો નથી. આટલું પ્રતિક્રમણ છે. જીતવ્યવહાર વડે શ્રુતદેવતાદિનો કાયોત્સર્ગ થાય છે.

ટીકા :

તत्र हि विस्मृतमर्यादास्मरणं भवति, विनयश्च न फेटितो=नातीतो भवति एवं=उपकार्यासेवनेन, एतावत् प्रतिक्रमणं, आचरणया श्रुतदेवतादीनां भवति कायोत्सर्गः, आदिशब्दात् क्षेत्रभवनदेवतापरिग्रह इति गाथार्थः ॥૪૯૧॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી ત્યાં=ગુરુની પાસે બેસવામાં, વિસ્મરણ થયેલી મર્યાદાનું સ્મરણ થાય છે, અને આ રીતે=સર્વ સાધુઓ પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી ગુરુ પાસે બેસે એ રીતે, ઉપકારીના આસેવનથી=ઉપકારી એવા ગુરુને સેવવાથી, વિનય સ્ફેટિત થતો નથી=અતીત થતો નથી=ગુરુ પ્રત્યેનો વિનય ઓળંગાયેલો થતો નથી; આટલું પ્રતિક્રમણ છે. આચરણ વડે=જીતાચાર વડે, શ્રુતદેવતા આદિનો કાયોત્સર્ગ થાય છે. 'આદિ' શબ્દથી="શ્રુતદેવતાદીનાં"માં 'આદિ' શબ્દથી, ક્ષેત્ર અને ભવન દેવતાનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રતિક્રમણની સમાપ્તિના અંતે મંગલરૂપે સ્તુતિઓ બોલ્યા પછી સર્વ સાધુઓ ગુરુ પાસે બેસે છે, જેથી વિસ્મૃત મર્યાદાનું સ્મરણ થાય છે. આશય એ છે કે પ્રતિક્રમણ કરીને અતિચારથી શુદ્ધ થયેલા સાધુઓ ગુરુ પાસે બેસે છે અને ગુરુ પણ શિષ્યોને હિતનું સ્મરણ થાય તેવાં હિતનાં વાક્યો કહે છે, જે સાંભળીને સંયમજીવનની કોઈ મર્યાદા સાધુઓને વિસ્મૃત થઈ ગઈ હોય તો તેનું સ્મરણ થાય, અને ફરી તેવી મર્યાદાનું વિસ્મરણ ન થાય તદર્થે સમ્યગ્ યત્ન થઈ શકે. માટે પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સર્વ સાધુઓ હિતવાક્યોના શ્રવણ માટે આચાર્ય પાસે બેસે છે.

આ રીતે વિનયપૂર્વક ગુરુ પાસે હિતોપદેશનું શ્રવણ કરવારૂપ ઉપકારી એવા ગુરુની આસેવના કરવાથી વિનયનું ઉલ્લંઘન થતું નથી. અહીં "વિનયનું પાલન થાય છે," એમ ન કહેતાં "વિનયનું ઉલ્લંઘન થતું નથી," એમ કહેવા દ્વારા એ જણાવવું છે કે જે સાધુઓ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી તરત પોતાની અન્ય પ્રવૃત્તિ કરવા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે અને ગુરુ પાસે બેસતા નથી, તે સાધુઓ ઉપકારી એવા ગુરુનું આસેવન નહીં કરતા હોવાથી ઉપકારી એવા ગુરુના વિનયનું ઉલ્લંઘન કરે છે, જે મહાદોષરૂપ છે; અને જેઓ શાસ્ત્રમર્યાદા પ્રમાણે ગુરુ પાસે આવીને હિતોપદેશનું શ્રવણ કરે છે, તેઓ આવા પ્રકારના વિનયનું ઉલ્લંઘન કરતા નથી.

અહીં સુધીની સાંજના પ્રતિક્રમણની વિધિ છે. હવે આ વિધિ સંપૂર્ણ કર્યા પછી વર્તમાનનો જીતાચાર બતાવતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે જીતાચારરૂપ આચરણ વડે વર્તમાનમાં શ્રુતદેવતા/ક્ષેત્રદેવતા/ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે. ॥૪૯૧॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી જીતવ્યવહાર વડે શ્રુતદેવતા, ક્ષેત્રદેવતા અને ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે સાધુઓ ક્ષેત્રદેવતા અને ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ ક્યારે કરે છે ? તેથી કહે છે -

ગાથા :

ચાઝમ્માસિય વરિસે ઝસગ્ગો ચિત્તદેવયાણ ત્તિ ।
પક્કિઅ સિજ્જસુરાણ કરિતિ ચઝમાસિય વેગે ॥૪૯૨॥

અન્યથા :

ચાઝમ્માસિય વરિસે=ચાતુર્માસિક (અને) વાર્ષિક એવા પ્રતિક્રમણમાં ચિત્તદેવયાણ=ક્ષેત્રદેવતાનો, ઝસગ્ગો=કાયોત્સર્ગ થાય છે. પક્કિઅ=પાક્ષિક એવા પ્રતિક્રમણમાં સિજ્જસુરાણ=શય્યાસુરાનો=ભવનદેવતાનો, કરિતિ=કરે છે=સાધુઓ કાયોત્સર્ગ કરે છે. ચઝમાસિય વેગે=ચાતુર્માસિકમાં પણ એક=ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં પણ એક મતના મુનિઓ શય્યાસુરાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

ચાતુર્માસિક અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણમાં ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ થાય છે, પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં સાધુઓ ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે. ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં પણ એક મતના મુનિઓ ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ટીકા :

ચાતુર્માસિકે વાર્ષિકે ચ પ્રતિક્રમણ ઇતિ ગમ્યતે કાયોત્સર્ગઃ ક્ષેત્રદેવતાયા ઇતિ, પાક્ષિકે શય્યાસુરાયાઃ=ભવનદેવતાયા ઇત્યર્થઃ કુર્વન્તિ, ચાતુર્માસિકેઽપ્યેકે મુનય ઇત્યર્થઃ ॥૪૯૨॥

ટીકાર્થ :

ચાતુર્માસિક અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણમાં ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ થાય છે. પાક્ષિક પ્રતિક્રમણમાં શય્યાસુરાના=ભવનદેવતાના, કાયોત્સર્ગને કરે છે. એક મુનિઓ=એક મતના સાધુઓ, ચાતુર્માસિકમાં પણ=ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણમાં પણ ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સર્વ સાધુઓ જીતાચારરૂપે શ્રુતદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે. ચાતુર્માસિક અને વાર્ષિક પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સાધુઓ ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે, અને પાક્ષિક પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સાધુઓ શય્યાતરદેવતાનો અર્થાત્ ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેમાં કેટલાક મતવાળા સાધુઓ ચાતુર્માસિક પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી પણ ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરે છે, એ પ્રમાણે પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં ઉલ્લેખ છે.

વળી, વર્તમાનમાં તો દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં શ્રુતદેવતાનો અને ક્ષેત્રદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે, તેમ જ ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ પદ્મી/ચૌમાસી/સંવચ્છરી પ્રતિક્રમણમાં કરાય છે. આ પ્રકારનો જીતાચાર ક્યારથી શરૂ થયો, તે જાત નથી, પરંતુ પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં જણાવેલ જીતાચાર કરતાં વર્તમાનનો જીતાચાર કંઈક જુદો છે. ॥૪૯૨॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૪૯૧માં બતાવ્યું કે પ્રતિક્રમણ સમાપ્ત થયા પછી આચરણ વડે શ્રુતદેવતા વગેરેનો કાયોત્સર્ગ કરાય છે, અને ગાથા ૪૯૨માં ક્ષેત્રદેવતા અને ભવનદેવતાનો કાયોત્સર્ગ ક્યારે કરવાનો હોય ? તે બતાવ્યું. આ રીતે સાંજના પ્રતિક્રમણની વિધિ અને પ્રતિક્રમણ પછી વર્તમાનમાં આચરાતા જીતાચારની વિધિ સંપૂર્ણ થઈ. હવે રાત્રિમાં કરવા યોગ્ય કાલગ્રહણ, સ્વાધ્યાય વગેરેની વિધિને અન્ય ગ્રંથોથી જાણવાનો અતિદેશ કરીને સવારના પ્રતિક્રમણની વિધિ કહેવાની ગ્રંથકાર પ્રતિજ્ઞા કરે છે -

ગાથા :

પાઓસિઆઈ સવ્વં વિસેસસુત્તાઓ એથ્થ જાણિજ્જા ।
પચ્ચૂસપડિક્કમણં અહક્કમં કિત્તિહસ્સામિ ॥૪૯૩॥

અન્યથા :

એથ્થ=અહીં=દૈવસિક પ્રતિક્રમણ અને જીતાચારરૂપે કરાતો શ્રુતદેવતાદિનો કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી કરાતી સાધ્વાચારની ક્રિયાઓમાં, પાઓસિઆઈ સવ્વં=પ્રાદોષિકાદિ સર્વને=રાત્રિના દરેક પ્રહરસંબંધી કાલગ્રહણાદિ સર્વ ક્રિયાઓને, વિસેસસુત્તાઓ=વિશેષસૂત્રથી જાણિજ્જા=જાણવું; પચ્ચૂસપડિક્કમણં=પ્રત્યૂષના પ્રતિક્રમણને=રાત્રિક પ્રતિક્રમણને, અહક્કમં=યથાક્રમે કિત્તિહસ્સામિ=હું કીર્તીશ.

ગાથાર્થ :

દૈવસિક પ્રતિક્રમણ અને જીતાચારરૂપે કરાતો શ્રુતદેવતાદિનો કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી કરાતી સાધ્વાચારની ક્રિયાઓમાં રાત્રિના દરેક પહોર સંબંધી કાલગ્રહણ, સ્વાધ્યાયાદિ સર્વ ક્રિયાઓને વિશેષસૂત્રથી જાણવી. હવે રાત્રિક પ્રતિક્રમણને હું કમસર કહીશ.

ટીકા :

પ્રાદોષિકાદિ સર્વ કાલગ્રહણસ્વાધ્યાયાદિ વિશેષસૂત્રાત્-નિશીથાઽઽવશ્યકાદેસ્વગન્તવ્યમ્, પ્રત્યૂષ-પ્રતિક્રમણં યથાક્રમમ્=આનુપૂર્વ્ય કીર્તયિષ્યામિ અતઃ ઋર્ધ્વમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૩॥

ટીકાર્થ :

પ્રાદોષિકાદિ=રાત્રિના દરેક પ્રહરસંબંધી, કાલગ્રહણ-સ્વાધ્યાયાદિ સર્વને નિશીથ-આવશ્યકાદિરૂપ વિશેષસૂત્રથી જાણવું, પ્રત્યૂષના પ્રતિક્રમણને=સવારના પ્રતિક્રમણની વિધિને, આનાથી આગળ યથાક્રમ=આનુપૂર્વીય=કમસર, હું કહીશ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી જીતાચારરૂપે શ્રુતદેવતાનો કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી સાધુઓ રાત્રિનો પ્રથમ પહોર પૂરો થાય ત્યારે કાલગ્રહણ કરીને સ્વાધ્યાય કરે છે, એમ રાત્રિના દરેક પહોરે કાલગ્રહણ કરીને સ્વાધ્યાય કરે છે. તેથી રાત્રે ત્રણ કાલગ્રહણ થાય છે. તે સર્વ વિધિ જણાવવી આવશ્યક હોવા છતાં ગ્રંથગૌરવના ભયથી ગ્રંથકારે તે સર્વ નિશીથ-આવશ્યકાદિ વિશેષસૂત્રથી જાણી લેવાનો અતિદેશ કર્યો છે.

આ રીતે રાત્રિસંબંધી સર્વ ઉચિત વિધિ બતાવીને સવારના પ્રતિક્રમણની વિધિનું હું ક્રમસર કીર્તન કરીશ, એ પ્રકારે ગ્રંથકાર ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી પ્રતિજ્ઞા કરે છે. ॥૪૯૩॥

ગાથા :

સામઙ્યં કઢ્ઢિત્તા ચરિત્તસુદ્ધત્થ પદમમેવેહ ।
પણવીસુસ્સાસં ચિઅ ધીરા ડ કરિંતિ ડસ્સગં ॥૪૯૪॥

અન્યથાર્થ :

ફહ=અહીં=સવારના પ્રતિક્રમણમાં, સામઙ્યં કઢ્ઢિત્તા=સામાયિકને=કરેમિભંતે સૂત્રને, બોલીને ધીરા=ધીર એવા સાધુઓ ચરિત્તસુદ્ધત્થ=ચારિત્રની શુદ્ધિ અર્થે પદમમેવ=પ્રથમ જ પળવીસુસ્સાસં ચિઅ=પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા જ ડસ્સગં=કાયોત્સર્ગને કરિંતિ=કરે છે.

★ 'ડ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

સવારના પ્રતિક્રમણમાં કરેમિભંતે સૂત્રને બોલીને ધીર એવા સાધુઓ ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે પ્રથમ જ ૨૫ ઉચ્છ્વાસના પ્રમાણવાળો જ કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ટીકા :

સામાયિકમાકૃષ્ય પૂર્વક્રમેણ ચારિત્રવિશુદ્ધ્યર્થ પ્રથમમેવેહ પઞ્ચવિંશત્યુચ્છ્વાસમેવ પૂર્વવદ્ધીરાઃ કુર્વન્તિ કાયોત્સર્ગમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૪॥

ટીકાર્થ :

અહીં=સવારના પ્રતિક્રમણમાં, પૂર્વના ક્રમથી=પૂર્વે સાંજના પ્રતિક્રમણની વિધિમાં બતાવેલા ક્રમથી, સામાયિકને=કરેમિભંતે સૂત્રને, બોલીને ધીર એવા સાધુઓ ચારિત્રની વિશુદ્ધિ અર્થે પ્રથમ જ પૂર્વની જેમ=સાંજના પ્રતિક્રમણની જેમ, પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા જ કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

ડસ્સારિકુણ વિહિણા સુદ્ધચરિત્તા થયં પકઢ્ઢિત્તા ।
દંસણસુદ્ધિનિમિત્તં કરિંતિ પળવીસડસ્સગં ॥૪૯૫॥

અન્યથાર્થ :

વિહિણા=વિધિ વડે ડસ્સારિકુણ=(કાયોત્સર્ગને) પારીને સુદ્ધચરિત્તા=શુદ્ધ ચારિત્રવાળા સાધુઓ થયં=

સ્તવને=લોગસ્સસૂત્રરૂપ ચતુર્વિંશતિસ્તવને, પકટ્વિત્તા=બોલીને દંસણસુદ્ધિનિમિત્ત=દર્શનની શુદ્ધિના નિમિત્તે
પણુવીસડસસગં=પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા કાયોત્સર્ગને કરેતિ=કરે છે.

ગાથાર્થ :

વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને શુદ્ધ ચારિત્રવાળા સાધુઓ લોગસ્સસૂત્રરૂપ ચતુર્વિંશતિસ્તવને
બોલીને દર્શનની શુદ્ધિ માટે પચીસ ઉચ્છ્વાસના પ્રમાણવાળો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ટીકા :

ઉત્સાર્ય વિધિના- 'નમોઽર્હદ્યઃ' ઇતિ વચનલક્ષણેન શુદ્ધચારિત્રાઃ સ્તવં- 'લોકસ્યોદ્યોતકર' ઇત્યાદિલક્ષણં
પ્રકૃષ્ય દર્શનશુદ્ધિનિમિત્તં કુર્વન્તિ પચ્ચવિંશત્યુચ્છ્વાસમુત્સર્ગમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૫॥

ટીકાર્થ :

'અરિહંતોને નમસ્કાર થાઓ' એ પ્રકારના વચનના લક્ષણવાળી વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને શુદ્ધ
ચારિત્રવાળા સાધુઓ 'લોકના ઉદ્યોતકર' ઇત્યાદિના લક્ષણવાળા સ્તવને બોલીને દર્શનની શુદ્ધિના નિમિત્તે
પચીસ ઉચ્છ્વાસવાળા કાયોત્સર્ગને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

ઉસ્સારિકુણ વિહિણા કઠ્ઠિતિ સુયત્થવં તઓ પચ્છા ।

કાઊસસગં અણિયયમાણમિહ કરેતિ ઉવડતા ॥૪૯૬॥

અન્યથાર્થ :

વિહિણા=વિધિ વડે ઉસ્સારિકુણ=(કાયોત્સર્ગને) પારીને સુયત્થવં કઠ્ઠિતિ=શ્રુતસ્તવને=પુકખરવર
સૂત્રને, બોલે છે. તઓ પચ્છા=ત્યારપછી ઉવડતા=ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ ઇહ=અહીં=જ્ઞાનશુદ્ધિ નિમિત્તક
કાયોત્સર્ગના પ્રસ્તાવમાં, અણિયયમાણં કાઊસસગં=અનિયત માનવાળા કાયોત્સર્ગને કરેતિ=કરે છે.

ગાથાર્થ :

સાધુઓ વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને પુકખરવર સૂત્રને બોલે છે. ત્યારપછી ઉપયુક્ત એવા
સાધુઓ જ્ઞાનશુદ્ધિ નિમિત્તક કાયોત્સર્ગના પ્રસ્તાવમાં અનિયત પ્રમાણવાળો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ટીકા :

ઉત્સાર્ય વિધિના કર્ષન્તિ શ્રુતસ્તવં- 'પુકખરવર' ઇત્યાદિલક્ષણં, તતઃ પશ્ચાત્ કાયોત્સર્ગમનિયતમાનમિતિ
અતિચારણામનિયતત્વાત્ ઇહ=અત્ર પ્રસ્તાવે કુર્વન્ત્યુપયુક્તા ઇતિ અત્યન્તોપયુક્તા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૬॥

ટીકાર્થ :

વિધિ વડે કાયોત્સર્ગને પારીને 'પુકખરવર' ઇત્યાદિના લક્ષણવાળા શ્રુતસ્તવને સાધુઓ બોલે છે. તેનાથી
પછી અહીં=આ પ્રસ્તાવમાં=જ્ઞાનશુદ્ધિ નિમિત્તક કાયોત્સર્ગના પ્રસ્તાવમાં, ઉપયુક્ત=અત્યંત ઉપયુક્ત, એવા
સાધુઓ અનિયતમાનવાળા કાયોત્સર્ગને કરે છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સાધુઓ અનિયતમાનવાળો કાયોત્સર્ગ કેમ કરે છે ? તેમાં હેતુ આપે છે —
અતિયારોનું અનિયતપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૪૯૩માં ગ્રંથકારે પ્રતિજ્ઞા કરેલ કે હવે પછી હું યથાક્રમ સવારના પ્રતિક્રમણની વિધિને કહીશ. તેથી તે વિધિનો પ્રારંભ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે —

પ્રતિક્રમણમાં સૌ પ્રથમ સાધુઓ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલે છે, જેથી સંયમનો પરિણામ દઢ થાય અને છ આવશ્યકમાંના પ્રથમ સામાયિક આવશ્યકનું સેવન થાય. ત્યારપછી સાધુઓ ચારિત્રની શુદ્ધિ માટે પચીસ શ્વાસોચ્છવાસ પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે કરેમિભંતે સૂત્ર અને અન્નત્થ સૂત્ર બોલીને સાધુઓ ચારિત્રની શુદ્ધિ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ત્યારપછી કાયોત્સર્ગ પારીને શુદ્ધ થયેલા ચારિત્રના પરિણામવાળા સાધુઓ લોગસ્સ સૂત્ર બોલીને દર્શનની શુદ્ધિ માટે પચીસ શ્વાસોચ્છવાસ પ્રમાણ કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેથી એ ફલિત થાય કે લોગસ્સ સૂત્ર, સવ્વલોએ અરિહંતચેઈઆણં સૂત્ર અને અન્નત્થ સૂત્ર બોલીને સાધુઓ દર્શનની શુદ્ધિ નિમિત્તે કાયોત્સર્ગ કરે છે.

ત્યારપછી સાધુઓ કાયોત્સર્ગ પારીને પુફ્ફરવર સૂત્ર બોલીને જ્ઞાનની શુદ્ધિ માટે અનિયતમાનવાળો કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેથી એ નક્કી થાય કે પુફ્ફરવર સૂત્ર, સુઅસ્સ ભગવઓ સૂત્ર અને અન્નત્થ સૂત્ર બોલીને સાધુઓ જ્ઞાનની શુદ્ધિ નિમિત્તે અનિયત શ્વાસોચ્છવાસના પ્રમાણવાળો કાયોત્સર્ગ કરે છે; કેમ કે આ ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિ દરમિયાન સંયમમાં થયેલા અતિયારોનું સાધુઓ ચિંતવન કરે છે. આથી જે સાધુને જેટલા અતિયારો થયા હોય તેટલા પ્રમાણવાળો કાયોત્સર્ગ તે સાધુઓ કરે છે અને તે કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવેલા અતિયારોને મનમાં પારણ કરી રાખે છે. માટે જ્ઞાનશુદ્ધિ અર્થે કરાતો ત્રીજો કાયોત્સર્ગ અનિયત પ્રમાણવાળો હોય છે.

વળી આ સર્વ કાયોત્સર્ગો સાધુઓ અત્યંત ઉપયોગપૂર્વક કરે છે, જેથી રાત્રિ દરમિયાન સંયમમાં કોઈ સ્ખલના થઈ હોય તો તેની શુદ્ધિ થવા દ્વારા રત્નત્રયીની શુદ્ધિ થાય. ॥૪૯૪/૪૯૫/૪૯૬॥

અવતરણિકા :

અત્ર ચચ્ચિન્તયતિ તદાહ —

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=જ્ઞાનની શુદ્ધિ નિમિત્તે કરાતા ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં, સાધુઓ જેને ચિંતવે છે, તેને કહે છે —

ગાથા :

પાઓસિઅથુઙ્ગમાઈઅહિગયડસ્સગ્ગચિદ્વપ્પજ્જંતે ।

ચિંતંતિ તત્થ સમ્મં અઙ્ગારે રાઙ્ગે સવ્વે ॥૪૯૭॥

અન્યથાર્થ :

પાઓસિઅથુઙ્ગમાઈઅહિગયડસ્સગ્ગચિદ્વપ્પજ્જંતે=પ્રાદોષિક સ્તુતિની આદિવાળા અને અધિકૃત કાયોત્સર્ગની

ચેષ્ટાના પર્યંતવાળા તત્થ=ત્યાં=ક્રિયાકલાપમાં, રાટ્ટણ સવ્વે અડ્યારે=રાત્રિક સર્વ અતિચારોને સમ્મં=સમ્યગ્ ચિંતંતિ=ચિંતવે છે.

ગાથાર્થ :

પ્રાદોષિક સ્તુતિથી માંડીને અધિકૃત કાયોત્સર્ગની ચેષ્ટા સુધીના ક્રિયાકલાપમાં રાત્રિ સંબંધી સર્વ અતિચારોને સાધુઓ સમ્યગ્ ચિંતવે છે.

ટીકા :

પ્રાદોષિકસ્તુતિપ્રભૃતીનાં, પ્રાદોષિકપ્રતિક્રમણાન્તસ્તુતેરાશ્ચ અધિકૃતકાયોત્સર્ગચેષ્ટાપર્યંતે=પ્રસ્તુત-કાયોત્સર્ગવ્યાપારાવસાન ઇતિ ભાવઃ, અત્રાન્તરે ચિન્તયતિ (? ચિન્તયન્તિ) તત્ર=ક્રિયાકલાપે સમ્યગ્=ઉપયોગ-પૂર્વકમતિચારાન્=સ્વલિતપ્રકારાન્ રાત્રિકાન્ સર્વાન્-સૂક્ષ્માદિભેદભિન્નાનિતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૭॥

નોંધ :

ટીકામાં ચિન્તયતિ છે, તેને સ્થાને મૂળગાથા પ્રમાણે ચિન્તયન્તિ હોય તેમ ભાસે છે; કેમ કે મૂળગાથામાં ચિંતંતિ શબ્દ બહુવચનમાં છે, તેથી ટીકામાં પણ ક્રિયાપદ બહુવચનમાં હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

પ્રાદોષિક એવી સ્તુતિ વગેરેના અતિચારોને સાધુઓ ચિંતવે છે, એમ અન્વય છે. પ્રાદોષિક પ્રતિક્રમણના અંતની સ્તુતિથી આરંભીને=સાંજનું પ્રતિક્રમણ પૂરું થયા પછી અંતે બોલાતી ત્રણ સ્તુતિઓથી માંડીને, અધિકૃત કાયોત્સર્ગની ચેષ્ટાના પર્યંતવાળા=પ્રસ્તુત કાયોત્સર્ગના વ્યાપારના અવસાનવાળા=સવારના પ્રતિક્રમણમાં કરાતા અધિકૃત એવા જ્ઞાનશુદ્ધિ નિમિત્તક ત્રીજા કાયોત્સર્ગની પૂર્વના સર્વ વ્યાપારો સુધીના, ત્યાં=ક્રિયાકલાપમાં, રાત્રિ સંબંધી સૂક્ષ્માદિ ભેદથી ભિન્ન એવા સર્વ=સૂક્ષ્મ અને સ્થૂલ એમ બે ભેદવાળા બધા, અતિચારોને=સ્ખલિતના પ્રકારોને=પોતાનાથી થયેલી સ્ખલનાઓના પ્રકારોને, આ અવસરે=જ્ઞાનની શુદ્ધિ નિમિત્તે ત્રીજો કાયોત્સર્ગ કરતી વખતે, સાધુઓ સમ્યગ્=ઉપયોગપૂર્વક, ચિંતવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓ આગલા દિવસે સાંજના પ્રતિક્રમણમાં સ્તુતિ બોલે છે ત્યારથી માંડીને સવારના પ્રતિક્રમણમાં ત્રીજો કાયોત્સર્ગ કરે છે ત્યાં સુધીની સર્વ ચેષ્ટાઓ કરવામાં જે સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ સ્ખલનાઓ થઈ હોય તે સર્વને અધિકૃત એવા ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવે છે.

આ કથનથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સાધુઓ સાંજના પ્રતિક્રમણના અંતે રત્નત્રયી નિમિત્તક ત્રણ કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે, ત્યારપછી થોડો કાળ ગુરુ પાસે બેસે, ત્યારપછી વર્તમાનના જીતાચાર પ્રમાણે શ્રુતદેવતા વગેરેનો કાયોત્સર્ગ કરે, ત્યારપછી રાત્રે કાલગ્રહણ, સ્વાધ્યાયાદિ ક્રિયાઓ કરે, સંધારાપોરિસી ભણાવે, શાસ્ત્રોક્ત વિધિ મુજબ સંધારે, સવારે ઊઠીને પ્રતિક્રમણ કરતાં પૂર્વે ધ્યાન, સ્વાધ્યાયાદિ કરે, ત્યારપછી સવારના પ્રતિક્રમણનો પ્રારંભ કરે, તેમાં પણ ચારિત્ર અને દર્શનની શુદ્ધિ નિમિત્તક બે કાયોત્સર્ગ કરે, અને ત્યારપછી જ્ઞાનની શુદ્ધિ નિમિત્તક ત્રીજો કાયોત્સર્ગ કરવા માટે પુદ્ગલરવર સૂત્ર, સુઅસ્સ ભગવઓ સૂત્ર અને અન્નતથ સૂત્ર બોલે, ત્યાં સુધીની સર્વ ચેષ્ટાઓમાં જે કોઈ સૂક્ષ્મ કે સ્થૂલ

અતિયારો થયા હોય, તે સર્વ અતિયારોનું પ્રસ્તુત એવા ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓ અવધારણ કરે છે, જેથી પ્રતિક્રમણમાં કરાતી આલોચનાદિ ક્રિયાઓથી તે અતિયારોની સમ્યક્ શુદ્ધિ થઈ શકે. ॥૪૯૭॥

અવતરણિકા :

પશ્ચાદતિચારચિન્તને પ્રયોજનમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પાછળથી અતિયારોના ચિંતનમાં પ્રયોજનને કહે છે, અર્થાત્ દેવસિક પ્રતિક્રમણમાં પહેલાં અતિયારોનું ચિંતન કરાય છે, જ્યારે રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં પ્રથમ ચારિત્રશુદ્ધિ અર્થે અને દ્વિતીય દર્શનશુદ્ધિ અર્થે કાયોત્સર્ગ કર્યા પછી તૃતીય જ્ઞાનશુદ્ધિ અર્થે કરાતા કાયોત્સર્ગમાં અતિયારોનું ચિંતન કરાય છે, તો આ રીતે પાછળથી અતિયારોનું ચિંતન કરવામાં શું હેતુ છે ? તે બતાવે છે —

ગાથા :

નિદ્રામત્તો ન સરઙ્ અઙ્ગારે મા ચ ઘટ્ટુણંઞ્જોઞ્જણં ।

કિઙ્ગઅકરણદોસા વા ગોસાઈ તિણ્ણ ઉસસગ્ગા ॥૪૯૮॥

અન્યથાર્થ :

નિદ્રામત્તો અઙ્ગારે ન સરઙ્=નિદ્રાથી મત્ત અતિયારોને સ્મરતા નથી=નિદ્રાના મદવાળા સાધુ થયેલા અતિયારોને સારી રીતે યાદ કરી શકતા નથી, મા ચ ઞ્જોઞ્જણં ઘટ્ટુણં કિઙ્ગઅકરણદોસા વા=અને અન્યોન્ય ઘટ્ટન અથવા કૃતિઅકરણના દોષો ન થાઓ=સાધુઓ પરસ્પર અથડાઓ નહીં અથવા વંદન નહીં કરવાના દોષો થાઓ નહીં, (આથી) ગોસાઈ=ગોસમાં આદિમાં=સવારના પ્રતિક્રમણમાં શરૂઆતમાં, તિણ્ણ ઉસસગ્ગા=ત્રણ કાયોત્સર્ગો છે.

ગાથાર્થ :

નિદ્રાના મદવાળા સાધુ થયેલા અતિયારોને સારી રીતે સ્મરણ કરી શકતા નથી, અને સાધુઓ પરસ્પર અથડાઓ નહીં અથવા વંદન નહીં કરવાના દોષો થાઓ નહીં, આથી સવારના પ્રતિક્રમણમાં પ્રારંભમાં ત્રણ કાયોત્સર્ગો છે.

ટીકા :

નિદ્રામત્તો ન સ્મરત્યતિચારાન્ સમ્યક્, તથા મા ચ ઘટ્ટનમન્યોઞ્જ્યં=પરસ્પરતઃ કૃત્યકરણદોષા વા સમં સ્વકારે (? સ્યુસ્થકારે), અતો ગોસે આદૌ ત્રયઃ કાયોત્સર્ગાં ઇતિ ગાથાર્થઃ. ॥૪૯૮॥

નોંધ :

ટીકામાં સમં સ્વકારે છે, તેને સ્થાને સ્યુસ્થકારે હોવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

નિદ્રાથી મત્ત=નિદ્રાનો મદ જેને ઊતર્યો નથી એવા સાધુ, અતિયારોને સમ્યક્ સ્મરણ કરતા નથી, અને તે રીતે અન્યોન્ય=પરસ્પરથી, ઘટ્ટન=સંઘટ્ટો, અથવા અંધકારમાં કૃતિના અકરણના દોષો=વંદન નહીં કરવાના

દોષો, ન થાઓ; આથી ગોસમાં=સવારના પ્રતિક્રમણમાં, આદિમાં=પ્રારંભમાં, ત્રણ કાયોત્સર્ગો છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સવારના ઊંઘમાંથી ઊઠેલા સાધુ પ્રતિક્રમણ કરવાના સમય સુધી કદાચ નિદ્રાની અસરવાળા હોઈ શકે, અને તેવા નિદ્રાવાળા સાધુ જો પ્રતિક્રમણમાં અતિચારોનું ચિંતવન પહેલાં કરે તો સર્વ અતિચારોનું ચિંતવન સમ્યગ્ ન કરી શકે. આથી આવા પ્રકારની જીવોની સ્થિતિને ખ્યાલમાં રાખીને શાસ્ત્રકારોએ અતિચાર ચિંતવનનો કાયોત્સર્ગ પ્રથમને બદલે ત્રીજો રાખેલ છે; કેમ કે સાધુઓ સામાન્યથી નિદ્રાના પરિહાર માટે યત્ન કરનારા હોય છે, તેથી કોઈક સાધુની નિદ્રા પ્રતિક્રમણના પ્રારંભકાળમાં દૂર થઈ ન હોય તોપણ પ્રથમના બે કાયોત્સર્ગમાં કરાતા યત્નથી દૂર થઈ જાય છે, જેથી ત્રીજા કાયોત્સર્ગ વખતે નિદ્રાની અસર દૂર થઈ ગઈ હોવાથી અતિચારોનું ચિંતવન સમ્યગ્ થઈ શકે છે. આથી સવારના પ્રતિક્રમણમાં અતિચારોનું ચિંતવન પાછળથી કરાય છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે રાત્રિકપ્રતિક્રમણમાં ચારિત્રાદિની શુદ્ધિ નિમિત્તક ત્રણ કાયોત્સર્ગો પ્રથમ કેમ કરાય છે ? વસ્તુતઃ જેમ દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં પ્રથમ અતિચારોનું ચિંતવન, આલોચન, પ્રતિક્રમણ કરીને અંતે રત્નત્રયીની શુદ્ધિ નિમિત્તક ત્રણ કાયોત્સર્ગો કરાય છે, તેમ રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં આ ત્રણ કાયોત્સર્ગો અંતે કેમ કરાતા નથી ? તેથી કહે છે —

સવારમાં ગાઢ અંધકાર હોય છે. તેથી જ્યારે સાધુઓ સવારે નિદ્રામાંથી જાગે ત્યારે અત્યંત અંધકાર હોવાને કારણે પરસ્પર સાધુઓ એકબીજાને જોઈ પણ શકતા નથી, અને તેવા અંધકારમાં જો સાધુઓ ગુરુ પાસે જઈને અતિચારોનું આલોચન કરે, તો પરસ્પર સાધુઓ એકબીજાને અથડાવાનો સંભવ રહે. માટે તે દોષના પરિહાર અર્થે પહેલાં ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરાય છે, જેથી ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરે તેટલા કાળમાં પહેલા કરતાં અંધકાર કંઈક ઓછો થયો હોવાથી ગુરુ પાસે અતિચારોનું આલોચન કરવા જતાં સાધુઓના પરસ્પર અથડાવવાની સંભાવના ઓછી રહે.

વળી, અતિચારોનું આલોચન પહેલાં કરવામાં આવે તો આલોચન કરવા માટે જ્યારે સર્વ સાધુઓ ગુરુ પાસે જઈને આચાર્યને વંદન કરે ત્યારે કોઈ નિદ્રાધીન સાધુ વંદન કર્યા વગર બેસી રહ્યા હોય તોપણ તે સાધુ કોઈને દેખાય નહિ. જેથી અંધકારમાં વંદન નહીં કરવાના દોષો તે સાધુને થાય. તેથી તેવા દોષોના પરિહાર માટે સાધુઓ પ્રથમ ત્રણ કાયોત્સર્ગો કરે છે, જેથી થોડું અજવાળું થતાં સર્વ સાધુઓ એકબીજાને જોઈ શકે. ત્યારપછી બધા સાધુઓ ગુરુ પાસે આવીને પ્રતિક્રમણની શેષ વિધિ કરે છે, અને તે વખતે કંઈક અજવાળું થયેલ હોવાથી કોઈ સાધુ તે પ્રતિક્રમણમાં નિદ્રાને કારણે ગુરુને વંદન કરતા ન હોય તો અન્ય સાધુઓ તેઓને જાગૃત કરે છે. ॥૪૯૮॥

અવતરણિકા :

તત્રાઞ્ચિ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે સવારના પ્રતિક્રમણમાં ત્રણ કાયોત્સર્ગ પ્રથમ કરાય છે. ત્યાં પણ=રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં કરાતા પ્રથમ ત્રણ કાયોત્સર્ગોમાં પણ —

ગાથા :

તટ્ટા નિસાઝઆરં ચિંતઙ ચરિમે અ કિં તવં કાહં ? ।
છમ્માસા ઇગદિણાઙહાણિ જા પોરિસિ નમો વા ॥ ૪૯૯ ॥

અન્યથાર્થ :

તટ્ટા=તૃતીયમાં=ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં, નિસાઝઆરં=રાત્રિના અતિચારને ચિંતઙ=ચિંતવે છે, ચરિમે અ= અને ચરમમાં=છેલ્લા કાયોત્સર્ગમાં, કિં તવં કાહં=કયા તપને હું કરીશ ? (તે ચિંતવે છે, અને તે ચિંતવન બતાવે છે —) છમ્માસા ઇગદિણાઙહાણિ=છ માસથી એક દિન આદિની હાનિથી જા પોરિસિ નમો વા=યાવત્ પોરિસીને અથવા નવકારશીને (ચિંતવે છે.);

ગાથાર્થ :

સાધુ ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિના અતિચારને ચિંતવે છે, અને છેલ્લા કાયોત્સર્ગમાં હું કયું તપ કરીશ ? તેનું ચિંતવન કરે છે. અને તે ચિંતવન બતાવે છે— છ મહિનાથી એક દિવસ આદિની હાનિથી પોરિસી કે નવકારશી સુધીના તપનું ચિંતવન કરે છે.

ટીકા :

તૃતીયે કાયોત્સર્ગે નિજાતિચારં ચિન્તયતિ, ચરમે=પ્રતિક્રમણકાલોત્તરકાલભાવિનિ કિં તપઃ કરિષ્યામિ ? ચિન્તયતીતિ વર્તતે, ષમ્માસાદેકદિનાદિહાન્યા નિર્વ્યાજં શક્તિમાશ્રિત્ય યાવત્ પૌરુષી નમસ્કારસહિતં ચિન્તયતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૪૯૯॥

ટીકાર્થ :

ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિના અતિચારને ચિંતવે છે, ચરમમાં=પ્રતિક્રમણકાળથી ઉત્તરકાળભાવીમાં=પગામસિજ્જરૂપ પ્રતિક્રમણસૂત્ર બોલવાના સમયથી પછીના સમયમાં થનારા એવા છેલ્લા કાયોત્સર્ગમાં, કયા તપને હું કરીશ ? એ ચિંતવે છે. તે તપચિંતવનનું સ્વરૂપ બતાવે છે— છ માસથી એક દિન આદિની હાનિથી શક્તિને આશ્રયીને નિર્વ્યાજ=બહાના વગર, પોરિસી, નવકારશી સુધી ચિંતવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

રાઈ પ્રતિક્રમણમાં પ્રથમ ત્રણ કાયોત્સર્ગો કરાય છે. તેમાંથી ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં સાધુ રાત્રિમાં લાગેલા અતિચારોને ચિંતવે છે, અને રાઈ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી છેલ્લે “આજે હું કયો તપ કરીશ ?” એ રૂપ તપચિંતવણીનો કાયોત્સર્ગ કરે છે.

વળી, સાધુ તપ કઈ રીતે ચિંતવે ? તે બતાવતાં કહે છે કે વર્તમાનમાં ઉત્કૃષ્ટ તપ છ મહિનાનો ગણાય છે, તેથી સાધુ પ્રથમ છ મહિનાનું તપ કરવાની ભાવના ભાવે. ત્યારપછી એકેક દિવસની કમસર હાનિથી આત્માને ઠગ્યા વગર જેટલી પોતાની શક્તિ હોય, તેને આશ્રયીને તપ કરવાનો સંકલ્પ કરે. અને તે તપની હાનિ કરતાં કરતાં અતિઅલ્પ શક્તિવાળા સાધુ પોરિસી તપ અને સર્વથા શક્તિ વગરના સાધુ નવકારશી તપ કરવાનો પણ સંકલ્પ કરે.

વળી સવારના પ્રતિક્રમણમાં સાધુઓ ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરે. ત્યારપછી કરવાની વિધિ ગ્રંથકારશ્રી ગાથા ૫૦૦માં બતાવવાના છે, છતાં પ્રસ્તુત ગાથામાં તપચિંતવણીનો કાયોત્સર્ગ કરવાની વિધિ બતાવી. તેથી કોઈને પ્રશ્ન થાય કે આ ત્રણ કાયોત્સર્ગો પછી કરવાના ચોથા કાયોત્સર્ગની વિધિ ગ્રંથકાર આગળમાં બતાવવાના છે, છતાં અહીં વચમાં કેમ કહી દીધી ? તેનો આશય એ જણાય છે કે ગાથા ૪૯૯માં કહ્યું કે સાધુઓને પરસ્પર સંઘર્ષ કે વંદનઅકરણના દોષો ન થાય, તે માટે સાધુઓ પ્રારંભમાં ત્રણ કાયોત્સર્ગ કરે છે. તેમ જાણ્યા પછી કોઈને જિજ્ઞાસા થાય કે રાઈ પ્રતિક્રમણમાં આ ત્રણ જ કાયોત્સર્ગ છે ? કે કોઈ અન્ય પણ કાયોત્સર્ગ છે ? તેથી ખુલાસો કર્યો કે રાઈ પ્રતિક્રમણમાં આ ત્રણ કાયોત્સર્ગ પ્રથમ કરાય છે અને અંતે તપચિંતવણીનો ચોથો કાયોત્સર્ગ પણ કરાય છે. આ હેતુથી ગ્રંથકારશ્રીએ ત્રણ કાયોત્સર્ગની સાથે ચરમ કાયોત્સર્ગની વિધિ પણ વચ્ચે બતાવી દીધી. ॥૪૯૯॥

અવતરણિકા :

एतदेव व्याचष्टे —

અવતરણિકાર્થ :

આને જ વ્યાખ્યાન કરે છે અર્થાત્ ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિક અતિયારોનું ચિંતવન કર્યા પછી સાધુઓ શું કરે છે ? તે બતાડવા માટે ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓ રાત્રિ સંબંધી અતિયાર ચિંતવે છે એને જ કહે છે —

ગાથા :

तइए निसाइआरं चिंतिअ उस्सारिऊण विहिणा उ ।

सिद्धत्थयं पढित्ता पडिक्कमंते जहापुव्वि ॥૫૦૦॥

અન્વયાર્થ :

તઇએ=તૃતીયમાં=ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં, નિસાઇઆરં ચિંતિઅ=રાત્રિના અતિયારને ચિંતવીને, વિહિણા ઉ=વિધિ વડે જ ઉસ્સારિऊण=(કાયોત્સર્ગને) પારીને, સિદ્ધત્થયં પઢિત્તા=સિદ્ધસ્તવને=સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્રને, બોલીને જહાપુવ્વિ=યથાપૂર્વ=પહેલાં કહેલ તે પ્રમાણે, પડિક્કમંતે=પ્રતિક્રમણ કરે છે.

ગાથાર્થ :

ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિના અતિયારને ચિંતવીને, વિધિ વડે જ કાયોત્સર્ગને પારીને, સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્રને બોલીને સાધુઓ પૂર્વમાં કહ્યા પ્રમાણે પ્રતિક્રમણ કરે છે.

ટીકા :

તૃતીયે કાયોત્સર્ગે નિશાતિચારં ચિન્તયિત્વા તદનન્તરમુત્સાર્ય વિધિના પૂર્વોક્તેન સિદ્ધસ્તવં- 'સિદ્ધાણં'ઇત્યાદિલક્ષણં પઠિત્વા પ્રતિક્રામન્તિ યથાપૂર્વં પદં પદેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૦૦॥

ટીકાર્થ :

ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં રાત્રિના અતિયારને ચિંતવીને ત્યારપછી પૂર્વમાં કહેવાયેલ વિધિથી કાયોત્સર્ગને

પારીને 'સિદ્ધાણં' ઇત્યાદિના લક્ષણવાળા સિદ્ધસ્તવને બોલીને સાધુઓ પૂર્વ પ્રમાણે પદ પદથી પ્રતિક્રમણ કરે છે=પગામસિજ્જા સૂત્ર બોલે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

રાઈ પ્રતિક્રમણના ત્રીજા કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓ રાત્રિના અતિચારો વિચારીને 'નમો અરિહંતાણં' બોલવારૂપ વિધિથી કાયોત્સર્ગ પારે છે. ત્યારબાદ 'સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં' સૂત્ર બોલે છે.

'સિદ્ધસ્તવ બોલીને સાધુઓ પૂર્વ પ્રમાણે પદ પદથી પ્રતિક્રમણ કરે છે,' એ કથન દ્વારા એ જણાય છે કે જેમ દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં અતિચારોનું ચિંતન કરી, વંદણા આપી, અતિચારોનું આલોચન કરી, સામાયિક સૂત્ર બોલવાપૂર્વક પગામસિજ્જા બોલવારૂપ અતિચારોનું પ્રતિક્રમણ કરાય છે, તેમ રાઈ પ્રતિક્રમણમાં પણ તે સર્વ સાધુઓ ક્રમસર કરે છે અને દરેક સૂત્રના પદો ઉપયોગપૂર્વક બોલે છે. ॥૫૦૦॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સિદ્ધાણં બુદ્ધાણં સૂત્ર બોલીને સાધુઓ પૂર્વની જેમ પ્રતિક્રમણ કરે છે. તેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં જેમ સામાયિક સૂત્ર બોલવાપૂર્વક સાધુઓ પગામસિજ્જા બોલે છે, તેમ રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં પણ બોલે છે. તેથી પ્રશ્ન થાય કે સાધુઓ વારંવાર કરેમિભંતે રૂપ સામાયિક સૂત્ર કેમ બોલે છે ? એથી કહે છે -

ગાથા :

સામાઙ્ગસ્સ બહુહા કરણં તપ્પુલ્લગા સમણજોગા ।

સઙ્ગ સરણાઓ અ ઇમં પાણ નિદરિસણપરં તુ ॥૫૦૧॥

અન્યથાર્થ :

તપ્પુલ્લગા સમણજોગા=તત્પૂર્વક શ્રમણયોગો છે=સામાયિકપૂર્વક સાધુના વ્યાપારો છે, પાણ અ સઙ્ગ સરણાઓ ઇમં=અને પ્રાય: સદા સ્મરણથી આ=સામાયિક, થાય છે, નિદરિસણપરં તુ=નિદર્શનમાં પર જ=એ દેખાડવામાં તત્પર જ, સામાઙ્ગસ્સ બહુહા કરણં=સામાયિકનું બહુધા કરણ છે=સાધુ વારંવાર કરેમિભંતે સૂત્ર બોલે છે.

★ 'તુ' એવકાર અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

સામાયિકપૂર્વક સાધુના વ્યાપારો છે, અને પ્રાય: સદા સ્મરણથી સામાયિક થાય છે, એમ દેખાડવામાં તત્પર જ સામાયિકનું બહુધા કરણ છે.

ટીકા :

ઉક્તાર્થ ॥૫૦૧॥

ભાવાર્થ :

સાધુઓ રાઈ પ્રતિક્રમણમાં કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક ત્રણ કાયોત્સર્ગો કરે છે, વળી કરેમિભંતે સૂત્ર

બોલવાપૂર્વક પગામસિજ્જા સૂત્ર બોલવારૂપ પ્રતિક્રમણ કરે છે અને અંતે તપચિંતવણીનો કાયોત્સર્ગ પણ કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક કરે છે.

આમ, વારંવાર કરેમિભંતે રૂપ સામાયિક સૂત્ર બોલવાનું કારણ એ છે કે સાધુના સર્વ વ્યાપારો સામાયિકના પરિણામપૂર્વકના હોય છે. માટે જો સાધુમાં સામાયિકનો પરિણામ ન હોય તો સાધ્વાચારની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ માત્ર ક્રિયારૂપ રહે, અને સાધુમાં જો સામાયિકનો પરિણામ હોય તો સાધ્વાચારની સર્વ ક્રિયાઓ મોક્ષનું કારણ બને છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સામાયિકના પરિણામપૂર્વકના સાધુના યોગો હોય તો સામાયિકના પરિણામમાં યત્ન કરવો જોઈએ, પરંતુ વારંવાર સામાયિકસૂત્ર બોલવાનું શું પ્રયોજન છે ? તેથી કહે છે કે પ્રાયઃ કરીને સામાયિક-સૂત્રના વારંવાર સ્મરણથી આત્મામાં સામાયિક સ્થિર થાય છે, એ બતાવવા માટે વારંવાર સામાયિક સૂત્ર બોલવાની શાસ્ત્રમર્યાદા છે. ॥૫૦૧॥

ગાથા :

ખામિત્તુ કરિંતિ તઓ સામાઇઅપુવ્વગં તુ ઝસ્સગ્ગં ।
તત્થ ય ચિંતિંતિ ઇમં કત્થ નિઝ્ઠા વયં ગુરુણા? ॥૫૦૨॥

અન્વયાર્થ :

તઓ=ત્યારપછી=પગામસિજ્જા સૂત્ર બોલવારૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી, ખામિત્તુ=ખમાવીને સામાઇ-અપુવ્વગં તુ ઝસ્સગ્ગં=સામાયિકપૂર્વક જ=કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક જ, કાયોત્સર્ગને કરિંતિ=કરે છે. તત્થ ય=અને ત્યાં=કાયોત્સર્ગમાં, ગુરુણા=ગુરુ વડે વયં=અમે કત્થ=ક્યાં=ગ્લાનના પ્રતિજાગરણાદિ કયા કાર્યમાં, નિઝ્ઠા=નિયુક્ત છીએ ? ઇમં ચિંતિંતિ=એને ચિંતવે છે.

ગાથાર્થ :

પગામસિજ્જા સૂત્ર બોલવારૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી ખમાવીને કરેમિભંતે સૂત્ર બોલવાપૂર્વક જ સાધુઓ કાયોત્સર્ગ કરે છે, અને કાયોત્સર્ગમાં “ગુરુ વડે અમે ગ્લાનપ્રતિજાગરણાદિ કયા કાર્યમાં યોજાયેલા છીએ ?” એને ચિંતવે છે.

ટીકા :

ક્ષમયિત્વા ગુરું કુર્વન્તિ તતઃ સામાયિકપૂર્વમેવ કાયોત્સર્ગ, તત્ર ચ=કાયોત્સર્ગે ચિન્તયન્ત્યેતત્ ‘કુત્ર નિયુક્તા વયં ગુરુણા ?’ ગ્લાનપ્રતિજાગરણાદાવિત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૫૦૨॥

ટીકાર્થ :

ત્યારપછી=ગાથા ૫૦૦માં કહ્યા મુજબ પગામસિજ્જા સૂત્ર બોલવારૂપ પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી, ગુરુને ખમાવીને સામાયિકપૂર્વક જ કાયોત્સર્ગને કરે છે, અને ત્યાં=કાયોત્સર્ગમાં, “અમે ગુરુ વડે ગ્લાનની પ્રતિસેવા આદિ રૂપ ક્યાં નિયુક્ત છીએ ?=કયા કાર્યમાં યોજાયેલા છીએ ?” એને સાધુઓ ચિંતવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચોથા કાયોત્સર્ગમાં સાધુઓ “અમે ગુરુ વડે ગ્લાનપ્રતિજ્ઞગરણાદિ કયા કાર્યમાં નિયુક્ત છીએ ?” એનું ચિંતવન કરે છે. હવે આ પ્રકારના ચિંતવનનું શું પ્રયોજન છે ? તે બતાવે છે –

ગાથા :

જહ તસ્સ ન હોઝ ચ્ચિય હાળી કજ્જસ્સ તહ જયંતેવં ।
છમ્માસાઙ્કમેણં જા સક્કં અસઢભાવાણં ॥૫૦૩॥
તં હિયએ કાઙ્કણં કિઙ્કમ્મં કાઙ્ક ગુરુસમીવમ્મિ ।
ગિણ્હંતિ તઓ તં ચિઅ સમ્મગં નવકારમાઙ્કાં ॥૫૦૪॥

અન્યથાર્થ :

જહ=જે રીતે તસ્સ કજ્જસ્સ હાળી ન હોઝ ચ્ચિય=તે=ગુરુ વડે સોંપાયેલ, કાર્યની હાલિ ન જ થાય, તહ જયંતે=તે રીતે યત્ન કરે છે=તપવિષયક ચિંતવનમાં ઉદ્યમ કરે છે; એવં=આ રીતે અસઢભાવાણં=અશઠભાવવાળા એવા સાધુઓને છમ્માસાઙ્કમેણં=છ માસાદિના કમથી જા સક્કં=જેટલું શક્ય હોય, તં=તેને=તે શક્ય તપને, હિયએ કાઙ્કણં=હૃદયમાં કરીને, કિઙ્કમ્મં કાઙ્ક=કૃતિકર્મને કરીને=ગુરુને વંદન કરીને, તઓ=ત્યારપછી નવકારમાઙ્કાં=નવકારશી આદિ તં ચિઅ=તેને જ=જે શક્ય તપ પોતે કાયોત્સર્ગમાં વિચાર્યું છે તે તપને જ, (સર્વ સાધુઓ) ગુરુસમીવમ્મિ=ગુરુની સમીપમાં સમ્મગં=સમક=એક સાથે, ગિણ્હંતિ=ગ્રહણ કરે છે.

ગાથાર્થ :

જે રીતે ગુરુએ સોંપેલ કાર્યની હાલિ ન જ થાય તે રીતે તપવિષયક ચિંતવનમાં ઉદ્યમ કરે છે. આ રીતે અશઠભાવવાળા સાધુઓને છ માસાદિના કમથી જેટલું શક્ય હોય, તે શક્ય તપને હૃદયમાં વિચારીને, ગુરુને વંદન કરીને, ત્યારપછી નવકારશી આદિ જે શક્ય તપ પોતે કાયોત્સર્ગમાં વિચાર્યું છે તે શક્ય તપને જ સર્વ સાધુઓ ગુરુની પાસે એક સાથે ગ્રહણ કરે છે.

ટીકા :

યથા તસ્ય ન ભવત્યેવ હાનિઃ કાર્યસ્ય ગુર્વાદિષ્ટસ્ય તથા યતન્તે=ઉદ્યમં કુર્વન્તિ, એવં ષણ્માસાદિક્રમેણ યાવચ્છક્યં પૌરુષ્યાદિ અશઠભાવાનામિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૦૩॥

તત્ શક્યં હૃદયે કૃત્વા સમ્યક્ કૃતિકર્મ્મ કૃત્વા ગુરુસમીપે ગૃહ્ણન્તિ તતઃ=તદનન્તરં તદેવ ચિન્તિતં સમકમિતિ યુગપત્ નમસ્કારસહિતાદીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૦૪॥

ટીકાર્થ :

જેવી રીતે તે=ગુરુ વડે આદેશાયેલ, કાર્યની હાલિ ન જ થાય, તેવી રીતે સાધુઓ યત્ન કરે છે=ઉદ્યમને કરે છે. આ રીતે અશઠભાવવાળા સાધુઓને છ માસ વગેરેના કમથી પોરિસી આદિ જેટલું તપ શક્ય હોય,

તે શક્ય તપને હૃદયમાં કરીને, સમ્યક્ કૃતિકર્મને કરીને=ગુરુને વંદન કરીને, ત્યારપછી ચિંતિત એવા નમસ્કાર સહિતાદિ તેને જ=કાયોત્સર્ગમાં વિચારેલા નવકારશી આદિ તે તપને જ, ગુરુની પાસે સમક=યુગપદ્=એક સાથે, ગ્રહણ કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૦૦માં બતાવ્યું એ રીતે પ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સર્વ સાધુઓ ગુરુને ખમાવે છે, અને ત્યારબાદ સામાયિકસૂત્ર બોલવાપૂર્વક કાયોત્સર્ગ કરે છે. જોકે આ કાયોત્સર્ગમાં તપનું ચિંતવન કરવાનું છે, અને જો તપ અન્ય બળવાન યોગોનો વ્યાધાતક બનતો હોય તો ઉચિત ક્રિયારૂપ બને નહિ. તેથી તે તપચિંતવનની પૂર્વભૂમિકા રૂપે સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં વિચારે કે “ગુરુએ અમને ગ્લાનની સેવા કરવારૂપ અથવા કોઈ શાસ્ત્ર ભણવા કે ભજાવવા વગેરે રૂપ કયું કાર્ય સોંપ્યું છે ? કે જેથી તે કાર્યનો વ્યાધાત ન થાય તે રીતે હું તપ કરવાની ભાવના કરી શકું ? અને મારો તપચિંતવણીનો કાયોત્સર્ગ ઉચિત ક્રિયારૂપ બને ?” આ રીતે ગુરુએ પોતાને સોંપેલ હોય તે કાર્યનું સ્મરણ કરીને તે કાર્યનો વ્યાધાત ન થાય તે રીતે પોતાની તપની શક્તિ કેટલી છે ? તેને સાધુઓ કાયોત્સર્ગમાં અશઠભાવથી વિચારે છે, જે વિચારવાની વિધિ આ પ્રમાણે છે —

પ્રથમ સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટથી છ માસી તપ કરવાની ભાવના કરે, અને તેમાં ક્રમસર દિવસો ઘટાડતાં ઘટાડતાં પોતાનાથી જેટલું શક્ય હોય તેટલું તપ કરવાની વિચારણા કરે, અને તે વિચારણા જઘન્યથી પોરિસી કે નવકારશી સુધીની પણ હોઈ શકે. આ રીતે સમ્યગ્ તપની ભાવના કરવાથી અન્ય બળવાન યોગોનો વ્યાધાત ન થાય તે રીતે તપ કરવાનો જીવમાં અધ્યવસાય પ્રગટે છે, અને છમાસી તપ કરવાની ભાવના હોવાથી છમાસી તપની ભાવનાકૃત નિર્જરાની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી આવા મુનિ શક્તિના પ્રકર્ષથી પોરિસી કે નવકારશી કરે તોપણ સદા ઉપવાસી છે.

આમ, અશઠભાવથી યથાશક્તિ તપની હૃદયમાં ધારણા કરીને કાયોત્સર્ગ પાર્યા પછી સર્વ સાધુઓ ગુરુને સમ્યગ્ વંદન કરે છે. ત્યારબાદ પોતે જે તપ કરવાનું કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવ્યું હોય તે તપનું સર્વ સાધુઓ સાથે મળીને ગુરુ પાસે પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે. આ કથનથી એ ફલિત થાય છે કે બધા સાધુઓ ગુરુ પાસે પચ્ચક્ષ્ણાણ આગળ-પાછળ લેતા નથી, પરંતુ એકસાથે જ લે છે. ॥૫૦૨/૫૦૩/૫૦૪॥

અવતરણિકા :

કથં ગૃહ્ણન્તીત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવેલ પચ્ચક્ષ્ણાણને સર્વ સાધુઓ સાથે મળીને ગુરુ પાસે ગ્રહણ કરે છે. તે પચ્ચક્ષ્ણાણ કઈ રીતે ગ્રહણ કરે છે ? એ પ્રકારની જિજ્ઞાસામાં કહે છે —

ગાથા :

આગારેહિં વિસુદ્ધં ઉવડત્તા જહવિહીએ જિણદિદ્ધં ।

સયમેવઽણુપાલણિઅં દાણુવએસે જહસમાહી ॥૫૦૫॥

અન્વયાર્થ :

ઉવત્તા=ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ આગારોથી વિશુદ્ધ=આગારોથી વિશુદ્ધ, જિણદિદ્ધ=જિનદૃષ્ટ, સયમેવ-
ડણુપાલણિઅં=સ્વયં જ અનુપાલનીય એવા પચ્ચક્ખાણને જહવિહીએ=યથાવિધિથી (ગ્રહણ કરે છે,) ડાણુવએસે જહસમાહી=દાન-ઉપદેશમાં યથાસમાધિ છે=આહારના દાનમાં અને ઉપદેશમાં પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કરનારની સમાધિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ છે.

ગાથાર્થ :

ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ આગારોથી વિશુદ્ધ, જિનદૃષ્ટ, સ્વયં જ અનુપાલનીય એવા પચ્ચક્ખાણને યથાવિધિથી ગ્રહણ કરે છે, આહારના દાનમાં અને ઉપદેશમાં પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કરનારની સમાધિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ છે.

ટીકા :

આકારૈઃ-અનાભોગાદિભિર્વિશુદ્ધમુપયુક્તાઃ સન્તો યથાવિધિનૈવ-વક્ષ્યમાણેન, જિનદૃષ્ટમેતત્, સ્વયમેવા-નુપાલનીયં, ન તુ પ્રાણાતિપાતાદિપ્રત્યાઘ્યાનવત્ પરતોઽપિ, અત એવાહ-દાનોપદેશયોર્યથાસમાધિરત્રેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૦૫॥

ટીકાર્થ :

ઉપયુક્ત છતાં સાધુઓ અનાભોગાદિ આગારો વડે વિશુદ્ધ એવું પચ્ચક્ખાણ વક્ષ્યમાણ યથાવિધિથી જ=આગળમાં કહેવાશે એ વિધિ પ્રમાણે જ, ગ્રહણ કરે છે, એમ અવતરણિકા સાથે સંબંધ છે.

આ=પચ્ચક્ખાણ, જિનદૃષ્ટ છે=ભગવાન વડે જોવાયેલું છે,

સ્વયં જ અનુપાલન કરવા યોગ્ય છે; પરંતુ પ્રાણાતિપાતાદિના પચ્ચક્ખાણની જેમ પરથી પણ નહીં=અન્યને આશ્રયીને પણ પાલન કરવા યોગ્ય નથી.

આથી જ=પ્રાણાતિપાતાદિ પચ્ચક્ખાણની જેમ બીજાને આશ્રયીને પણ પચ્ચક્ખાણ પાલનીય નથી એથી જ, કહે છે -

અહીં=પચ્ચક્ખાણમાં, દાન અને ઉપદેશમાં યથાસમાધિ છે=પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કરનારા સાધુની સમાધિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ છે, અર્થાત્ પોતાને આહારનું પચ્ચક્ખાણ હોવા છતાં અન્ય સાધુને આહાર લાવી આપવામાં કે અન્ય સાધુને આહાર લાવવા વિષયક ઉપદેશ આપવામાં સાધુઓની પોતાની સમાધિ પ્રમાણેની પ્રવૃત્તિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૦૫॥

અવતરણિકા :

‘આકારૈરનાભોગાદિભિર્વિશુદ્ધં’ इत्युक्तं, तानाह -

અવતરણિકાર્થ :

સાધુઓ અનાભોગાદિ આગારોથી વિશુદ્ધ એવું પચ્ચક્ખાણ ગુરુ પાસે ગ્રહણ કરે છે એમ પૂર્વગાથામાં કહેવાયું; એથી તેઓને=આગારોને, કહે છે -

ગાથા :

નવકારપોરસીએ પુરિમટ્ટેક્કાસણેગઠાણે અ ।
 આયંબિલઽમ્મત્તદ્વે ચરિમે અ અભિગ્ગહે વિગઈ ॥૫૦૬॥
 દો છચ્ચ સત્ત અદ્વ ય સત્તઽદ્વ ય પંચ છચ્ચ પાણમ્મિ ।
 ચડ પંચ અદ્વ નવએ પત્તેઅં પિંડએ નવએ ॥૫૦૭॥

અન્યથાર્થ :

નવકારપોરસીએ=નમસ્કારસહિત-પૌરુષીમાં, પુરિમટ્ટેક્કાસણેગઠાણે અ=અને પુરિમાર્ધ-એકાશન-એકસ્થાનમાં, આયંબિલઽમ્મત્તદ્વે=આયામામ્લ-અભક્તાર્થમાં, ચરિમે અ=અને ચરિમમાં, અભિગ્ગહે વિગઈ=અભિગ્રહમાં, વિકૃતિમાં, પત્તેઅં=પ્રત્યેકને (આશ્રયીને) દો છચ્ચ સત્ત અદ્વ ય સત્તઽદ્વ ય પંચ=બે, છ, સાત, આઠ, સાત, આઠ અને પાંચ; છચ્ચ પાણમ્મિ=અને પાનવિષયક છ, ચડ પંચ અદ્વ નવએ=ચાર, પાંચ, આઠ-નવ, પિંડએ નવએ=પિંડકમાં=પિંડવિગઈમાં, નવ (આગારો) છે.

ગાથાર્થ :

નવકારશી-પોરિસીમાં, પુરિમટ્ટ-એકાસણું-એકલઠાણામાં, આયંબિલ-ઉપવાસમાં, ચરિમમાં, અભિગ્રહમાં, વિગઈમાં, દરેક તપને આશ્રયીને ક્રમસર બે, છ, સાત, આઠ, સાત, આઠ, પાંચ અને પાણીને આશ્રયીને છ, ચાર, પાંચ, આઠ કે નવ આગારો છે, અને પિંડવિગઈમાં નવ આગારો છે.

ટીકા :

નમસ્કાર ઇતિ ઉપલક્ષણત્વાત્ નમસ્કારસહિતે પૌરુષ્યાં પુરિમાર્દ્ધે એકાસને એકસ્થાને ચ આયામ્લે અભક્તાર્થે ચરમે ચ અભિગ્રહે વિકૃતૌ, કિં ? યથાસંખ્યમેતે આકારાઃ, દ્વૌ ષટ્ સપ્ત અષ્ટૌ ચ સપ્ત અષ્ટૌ ચ પચ્ચ ષટ્ (પાને) ચતુઃ પચ્ચ નવાષ્ટૌ પ્રત્યેકં, પિણ્ડકે નવક ઇતિ ગાથાદ્વયાક્ષરાર્થઃ ॥૫૦૬/૫૦૭॥

ટીકાર્થ :

નમસ્કારમાં=ઉપલક્ષણપણું હોવાથી નમસ્કારસહિતમાં=નવકારશી તપમાં, પોરિસીમાં, પુરિમાર્ધમાં, એકાસણામાં અને એકલઠાણામાં, આંબિલમાં, અભક્તાર્થમાં=ઉપવાસમાં, અને ચરમમાં, અભિગ્રહમાં, વિગઈમાં યથાસંખ્ય=ક્રમ પ્રમાણે, આ આગારો છે. હવે એ આગારો જ ક્રમસર બતાવે છે - પ્રત્યેકને=નવકારશી આદિ દરેક તપને આશ્રયીને, બે, છ, સાત અને આઠ, સાત અને આઠ, પાંચ, પાનવિષયક છ, ચાર, પાંચ, નવ-આઠ આગારો છે. પિંડકમાં નવક છે=પિંડવિગઈમાં નવ આગારો છે, એ પ્રમાણે બે ગાથાનો અક્ષરાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

નવકારશીમાં ૨, પોરિસીમાં ૬, પુરિમાર્ધમાં ૭, એકાસણામાં ૮, એકલઠાણામાં ૭, આંબિલમાં ૮, ચોવિહારા ઉપવાસમાં ૫ આગારો હોય છે.

વળી પાણીવિષયક ૬ આગારો હોય છે, તેથી તિવિહારા ઉપવાસના પર્યક્ષખાણમાં માત્ર પાણીવિષયક ૬ આગારો હોય છે. તેમ જ એકાસણા, એકલઠાણા અને આંબિલના પર્યક્ષખાણમાં અનુક્રમે ૮-૭-૮ આગારો ઉપરાંત પાણીવિષયક ૬ આગારો હોય છે.

વળી ચરિમ પચ્ચક્ષાણમાં બે પ્રકાર છે : દિવસચરિમ અને ભવચરિમ; દિવસના અંતે કરાતા ચોવિહારાદિરૂપ દિવસચરિમના પચ્ચક્ષાણમાં અને જીવનના અંતે કરાતા પાદપોપગમનાદિ અનશનરૂપ ભવચરિમના પચ્ચક્ષાણમાં ૪ આગારો હોય છે.

અભિગ્રહના પચ્ચક્ષાણમાં ૫ આગારો હોય છે અને ઉપલક્ષણથી ૪ આગારો પણ હોય છે, એમ ગાથા ૫૧૦ માં બતાવેલ છે.

વિગઈના પચ્ચક્ષાણમાં ૮ અથવા ૯ આગારો હોય છે. ત્યાં પિંડવિગઈને આશ્રયીને ૮ આગારો હોય છે, તે બતાડવા માટે જ ગાથાના અંતે 'પિંડે નવે' કહેલ છે. માટે ઉપલક્ષણથી દ્રવવિગઈને આશ્રયીને ૮ આગારો હોય છે, એમ જણાય છે. ॥૫૦૬/૫૦૭॥

અવતરણિકા :

ભાવાર્થમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૫૦૬-૫૦૭માં જે કથન કર્યું, તેના ભાવાર્થને કહે છે —

ભાવાર્થ :

પૂર્વની બે ગાથાઓમાં નવકારશી વગેરેના પચ્ચક્ષાણવિષયક આગારોની ક્રમસર સંખ્યા બતાવી. હવે તે પચ્ચક્ષાણોનું અને આગારોનું સ્વરૂપ તેમ જ કયા પચ્ચક્ષાણમાં કેટલા આગારો હોય છે ? તે ગાથા ૫૧૧ સુધી બતાવે છે —

ગાથા :

દો ચેવ નમુક્કારે આગારા છચ્ચ પોરિસીએ ઉ ।

સત્તેવ ચ પુરિમદ્દે એકાસણગમ્મિ અદ્દેવ ॥૫૦૮॥

અન્યથાર્થ :

નમુક્કારે દો ચેવ=નવકારશીમાં બે જ, પોરિસીએ ઉ છચ્ચ=અને વળી પોરિસીમાં છ, પુરિમદ્દે ચ સત્તેવ=વળી પુરિમાર્ધમાં સાત જ, એકાસણગમ્મિ અદ્દેવ=એકાશનકમાં આઠ જ આગાર=આગારો હોય છે.

ગાથાર્થ :

નવકારશીમાં બે જ, પોરિસીમાં છ, પુરિમાર્ધમાં સાત જ, એકાસણમાં આઠ જ આગારો હોય છે.

ટીકા :

દ્વાવેવ નમસ્કારે આકારૌ, ઇહ નમસ્કારગ્રહણાત્ નમસ્કારસહિતં ગૃહ્યતે, તત્ર દ્વાવેવાકારૌ, આકારો હિ નામ પ્રત્યાખ્યાનાપવાદહેતુઃ, ઇહ ચ સૂત્રમ્— “સૂરે ઝગ્ગે નમુક્કારસહિઅં પચ્ચક્ષાણ ચઝવ્વિહં પિ આહારં અસણં પાણં ચાદમં સાદમં અણ્ણત્થણાભોગેણં સહસાગારેણં વોસિદ્ધિ ।” સૂત્રાર્થઃ પ્રકટ એવ, આકારાર્થસ્ત્વયમ્—

આભોગનમાભોગઃ ન આભોગોનાભોગઃ=અત્યન્તવિસ્મૃતિરિત્યર્થઃ તેન=અનાભોગં મુક્ત્વેત્યર્થઃ, અથ સહસા કરણં સહસાકારઃ=અતિપ્રવૃત્તયોગાનિવર્તનમિત્યર્થઃ ।

ષટ્ ચ પૌરુષ્યાં તુ, ઇહ પૌરુષી નામ પ્રત્યાખ્યાનવિશેષઃ, તસ્યાં ષડાકારા ભવન્તિ, ઇહ ચેદં સૂત્રમ્—“પૌરુસિં પચ્ચક્ષ્ત્રાઈ સૂરે ઝગાઈ ચડવ્વિહં પિ આહારં અસણમિત્યાદિ અન્નત્થડ્ઠાભોગેણં સહસાગારેણં પચ્છન્નકાલેણં દિસામોહેણં સાહુવયણેણં સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં વોસિરહ્ ।” અનાભોગસહસાકારૌ પૂર્વવત્, પ્રચ્છન્નકાલાદીનાં ત્વિદં સ્વરૂપમ્ —

પચ્છન્નાઓ દિસાઓ રણ રેણુના પવ્વણ વા અંતરિતો સૂરો ણ દીસહ, પોરુસી પુણ ત્તિ કાડં પપારિતો, પચ્છા ણાયં તાહે ઠાડયવ્વં, ન ભગ્ગં, જહ્ ભુંજહ્ તો ભગ્ગં, એવં સવ્વેહિ વિ । દિસામોહેણ=કસ્સહ પુરિસસ્સ કમ્હિ વિ ચિત્તે દિસામોહો ભવહ્, સો પુરિમં દિસં ન જાણહ્, એવં સો દિસામોહેણં અહરુગ્ગયં પિ સૂરં દહું ઝસૂરીહૂયં તિ મણ્ણહ્, નાઈ ઠાતિ । સાહુવયણેણં=સાહુણો ભગ્ગંતિ-ઝઘાડા પોરુસી, તાહે સો પજિમિત્તો, પારિત્તા મિણહ્ અણ્ણો વા મિણતિ, તેણ સે ભુંજંતસ્સ કહિયં, ણ પૂરતિ, તાહે ઠાડયવ્વં । સમાહી ણામ તેણ પોરુસી પચ્ચક્ષ્ત્રાયા, આસુકારિયં ચ દુક્ખં જાયં અણ્ણસ્સ વા, તાહે તસ્સ પસમણનિમિત્તં પારાવિજ્જહ્ ઓસહં વા દિજ્જહ્, એત્થંતરા ણાઈ તહેવ વિવેગો ।

સંતેવ તુ પુરિમાદ્ધે, પુરિમાદ્ધે=પ્રથમપ્રહરદ્વયકાલાવધિપ્રત્યાખ્યાનં ગૃહ્યતે, તત્ર સપ્તાકારા ભવન્તિ, ઇહ ચેદં સૂત્રમ્ — “સૂરે ઝગાઈ” ઇત્યાદિ પૂર્વસદૃશં મયહરાગારેણં તિ વિશેષઃ, અસ્ય ધ્યાયમર્થઃ—અયં ચ મહાન્ અયં ચ મહાન્ અયમનયોરતિશયેન મહાન્ મહત્તરઃ, આક્રિયત ઇત્યાકારઃ, એતદુક્તં ભવતિ—મહલ્લં પયોયણં, તેણ અભ્ભત્તદ્વો પચ્ચક્ષ્ત્રાતો, તાહે આયરિઈહિં ભણ્ણહ્—અમુગં ગામં ગંતવ્વં, કહેહ્—જહા મમ અજ્જ અભ્ભત્તદ્વો, જદિ તાવ સમત્થો કરેઝ જાઝ ય, ણ તહ્ અણ્ણો ભત્તદ્વિઓ અભત્તદ્વિઓ વા જો તહ્ સો વચ્ચઝ, ણત્થિ અણ્ણો તસ્સ કજ્જસ્સ સમત્થો, તાહે તસ્સ ચેવ અભ્ભત્તદ્વિયસ્સ ગુરુ વિસર્જિજતિ, ઇરિસસ્સ તં જેમંતસ્સ અણ્ણભિલાસસ્સ અભ્ભત્તદ્વિયનિજ્જરા જા સા સે ભવહ્, એવમાદિ મયહરાગારો ।

एकाशने अष्टावेव, एकाशनं नाम सकृदुपविष्टपुताचालनेन भोजनं, तत्राष्टावाकारा भवन्ति, इह चेदं सूत्रम् — “एकासणगमित्यादि, ते च अण्णत्थड्ढाभोगेणं १ सहसागारेणं २ सागारिआगारेणं ३ आउंढणपसारणागारेणं ४ गुरुअब्भुद्धाणेणं ५ पारिद्धावणियागारेणं ६ मयहरागारेणं ७ सव्वसमाहिवत्तियागारेणं ८ वोसिरति ।” अणाभोगसहसाकारा तहेव, सागारिअं अद्धसमुद्दिहस्स आगयं, जह् वोलेह् पडिच्छह्, अह धिरं ताहे सज्झायवाघाड त्ति उट्टेउं अण्णत्थ गंतूणं समुद्दिहह् । हत्थं वा पायं वा सीसं वा आउंढिज्ज वा पसारिज्ज वा ण भज्जह् । अब्भुद्धाणारिहो आयरितो पाहुणगो वा आगओ अब्भुद्धेयव्वं, तस्स एवं समुद्दिहस्स उट्टियस्स ण भज्जह् । पारिद्धावणिया जह् होज्ज कण्हह् । मयहरागारसमाहीओ तहेव त्ति गाथार्थः ॥५०८॥

ટીકાર્થ :

નમસ્કારમાં બે જ આગાર છે. અહીં નમસ્કારના ગ્રહણથી નમસ્કારસહિત=નવકારથી સહિત એવું નવકારશીનું પ્રત્યાખ્યાન, ગ્રહણ કરાય છે. ત્યાં=નવકારશીના પ્રત્યાખ્યાનમાં, બે જ આગાર છે. ખરેખર આગાર એટલે પ્રત્યાખ્યાનમાં અપવાદનો હેતુ; અને અહીં=નવકારશીના પ્રત્યાખ્યાનમાં, સૂત્ર છે —

‘સૂર્ય ઊગ્યે છતે નમસ્કારસહિતનું=નવકારશી તપનું, પરચ્છાયા કરે છે, અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમરૂપ ચાર પ્રકારના પણ આહારને અનાભોગથી, સહસાકારથી અન્યત્ર=અનાભોગ અને સહસાકાર આગાર સિવાય, વોસિરાવે છે.’ સૂત્રનો અર્થ પ્રગટ જ છે. વળી આગારોનો અર્થ આ છે —

આભોગ કરવો એ આભોગ, આભોગ નહીં એ અનાભોગ=અત્યંત વિસ્મૃતિ, તેનાથી=અનાભોગથી અન્યત્ર=અનાભોગને મૂકીને; ત્યારપછી સહસા કરણ=એકદમ કરવું, એ સહસાકાર=અતિપ્રવૃત્ત એવા યોગનું અનિવર્તન, તેને મૂકીને પચ્ચક્ષ્ણ કરે છે એમ અન્વય છે.

અને વળી પોરિસીમાં છ છે. અહીં પોરિસી એટલે પ્રત્યાખ્યાનવિશેષ, તેમાં=પોરિસીના પ્રત્યાખ્યાનમાં, છ આગારો હોય છે અને અહીં=પોરિસીના પ્રત્યાખ્યાનમાં, આ સૂત્ર છે —

‘સૂર્ય ઊગ્યે છતે પૌરુષીનું પચ્ચક્ષ્ણ કરે છે, અશન ઇત્યાદિરૂપ=અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમરૂપ, ચાર પ્રકારના પણ આહારને અનાભોગથી, સહસાકારથી, પ્રચ્છન્નકાલથી, દિશામોહથી, સાધુવચનથી, સર્વસમાધિવર્તિત આગારથી અન્યત્ર=સિવાય, વોસિરાવે છે.’

અનાભોગ અને સહસાકાર પૂર્વની જેમ=પોરિસી પચ્ચક્ષ્ણાણના છ આગારોમાંથી પ્રથમ બે આગારોનું સ્વરૂપ પૂર્વે નવકારશીના પચ્ચક્ષ્ણાણમાં બતાવ્યું તેમ જાણવું. વળી પ્રચ્છન્નકાલાદિનું આ સ્વરૂપ છે —

૨જથી, રેણુથી કે પર્વતથી અંતરિત એવો સૂર્ય પ્રચ્છન્ન એવી દિશાઓમાંથી દેખાતો નથી, પોરિસી પૂર્ણ થઈ, એથી કરીને પરાયું=પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્ણ પરાયું, પાછળથી જણાયું ત્યારે રહેવું જોઈએ=વાપરતાં અટકી જવું જોઈએ, તો ભગ્ન નથી=પચ્ચક્ષ્ણ ભાંગે નહીં, જો વાપરે છે તો ભગ્ન છે=પચ્ચક્ષ્ણ નહીં આવેલું જાણવા છતાં બાકી રહેલો આહાર સાધુ વાપરે તો પચ્ચક્ષ્ણ ભાંગે છે. આ રીતે સર્વમાં પણ છે અર્થાત્ જે રીતે પ્રચ્છન્નકાળ આગારમાં બતાવ્યું કે પાછળથી જ્ઞાત થયા પછી વાપરતાં અટકી જવું જોઈએ તો પચ્ચક્ષ્ણ ભાંગે નહીં, અને જ્ઞાત થયા પછી પણ અવશિષ્ટ આહાર વાપરે તો પચ્ચક્ષ્ણ ભાંગે, એ રીતે દિશામોહાદિ સર્વ પણ આગારોમાં સમજવું.

દિશામોહથી એટલે કોઈક પુરુષને કોઈક ક્ષેત્રમાં દિશામોહ થાય છે, તે પુરુષ પૂર્વ દિશાને જાણતો નથી. આ રીતે તે પુરુષ દિશામોહથી અતિઉદ્ગત પણ સૂર્યને જોઈને ઉસૂરીભૂત છે=સૂર્ય ઊંચો આવી ગયો છે, અર્થાત્ પોરિસીના પચ્ચક્ષ્ણાણનો સમય થાય તેટલો ઊંચો સૂર્ય નહીં આવેલ હોવા છતાં પૂર્વ દિશામાં પશ્ચિમ દિશાના ભ્રમથી સૂર્ય આટલો ઊંચો આવી ગયો છે, એ પ્રમાણે માને છે. તેથી પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્ણ પારીને વાપરવા બેસે છે. જ્ઞાત થયે છતે રહે છે અર્થાત્ વાપરવા બેઠા પછી હજી સૂર્ય પોરિસીના પચ્ચક્ષ્ણાણનો સમય થાય તેટલો ઊંચો આવ્યો નથી, તેમ જણાયે છતે વાપરતાં અટકી જાય તો પચ્ચક્ષ્ણ ભાંગતું નથી.

સાધુવચનથી એટલે સાધુઓ કહે છે— “પોરિસી ઊઘડી=પૂરી થઈ,” ત્યારે તે=સાધુ, જમવા બેઠા, પારીને જાણે છે અથવા અન્ય જાણે છે=તે સાધુ પચ્ચક્ષ્ણ પારીને જાણે કે હજી પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્ણ આવ્યું નથી અથવા બીજા કોઈ સાધુ જાણે કે હજી પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્ણ આવ્યું નથી, તેના વડે=અન્ય સાધુ વડે, વાપરતા એવા તે સાધુને કહેવાયું, પોરિસી પૂરી થઈ નથી, ત્યારે રહેવું જોઈએ=તે સાધુએ વાપરતાં અટકવું જોઈએ.

સમાધિ એટલે તેના વડે પોરિસી પચ્ચક્ષ્ણાઈ=કોઈ સાધુ વડે પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્ણ કરાયું, અને આસુકારિક દુઃખ ઉત્પન્ન થયું=તે પચ્ચક્ષ્ણ કરનારા સાધુને શરીરમાં મરણ કરાવનાર પીડા ઉત્પન્ન થઈ, અથવા અન્યને=તે પચ્ચક્ષ્ણ કરનારા સાધુથી અન્ય સાધુને, શરીરમાં મરણ કરાવે એવી પીડા ઉત્પન્ન થઈ, ત્યારે તેના પ્રશમનના નિમિત્તે=તે દુઃખને શમાવવા માટે, પરાવાય છે=તે પોરિસીના પચ્ચક્ષ્ણવાળા સાધુને પચ્ચક્ષ્ણ પરાવાય છે, અથવા ઔષધ અપાય છે. આ અવસરે જ્ઞાત થયે છતે=પોતાને ઉત્પન્ન થયેલ મરણ

કરાવનારું દુઃખ કોઈક રીતે શમી ગયું છે અથવા તો અન્ય સાધુને ઉત્પન્ન થયેલ મરણ કરાવનારું દુઃખ કોઈક રીતે શમી ગયું છે એમ જણાયે છે, તે રીતે જ=ઉપરમાં બતાવ્યો તે રીતે જ, વિવેક છે.

વળી પુરિમાર્દમાં સાત જ છે. પુરિમાર્દ એટલે પહેલા બે પ્રહરના કાળની અવધિવાળું પ્રત્યાખ્યાન ગ્રહણ કરાય છે ત્યાં=પુરિમાર્દના પચ્ચક્ષાણમાં, સાત આગારો હોય છે, અને અહીં=પુરિમાર્દના પચ્ચક્ષાણમાં, આ સૂત્ર છે —

‘સૂર્ય ઊગ્યે છતે’ ઇત્યાદિ પૂર્વની સદૃશ છે, ‘મહત્તરાગારથી’ એ પ્રકારે વિશેષ છે. અને આનો=મહત્તર આગારનો, આ અર્થ છે —

આ મહાન છે અને આ મહાન છે, આ બેમાં આ અતિશયથી મહાન છે એ મહત્તર, આકરાય છે=આગાર રખાય છે, એ આકાર. આ કહેવાયેલું થાય છે — મોટું પ્રયોજન હોય તેના વડે=કોઈ સાધુ વડે, અભક્તાર્થ પચ્ચક્ષાણો=ઉપવાસનું પચ્ચક્ષાણ કરાયું, ત્યારે આચાર્ય વડે કહેવાય છે—અમુક ગામને વિષે જવા યોગ્ય છે, કહે છે=તે ઉપવાસવાળા સાધુ કહે છે — જેવી રીતે આજે મારે અભક્તાર્થ છે=ઉપવાસ છે, જો સમર્થ છે તો કર અને જા, અર્થાત્ ત્યારે ગુરુ તે સાધુને કહે છે કે જો ઉપવાસ કરીને જવા માટે તું સમર્થ છે તો ઉપવાસ કર અને અમુક ગામે જા, જો સમર્થ નથી તો ભક્તાર્થિક કે અભક્તાર્થિક જે અન્ય સાધુ સમર્થ હોય તે જાઓ. અન્ય સાધુ તે કાર્ય માટે સમર્થ નથી, ત્યારે તે જ અભક્તાર્થિક સાધુને ગુરુ વિસર્જન કરે છે. આવા પ્રકારના તેને=ભોજનને, જમતા, અભિલાષ વગરના તે સાધુને જે અભક્તાર્થિકની=ઉપવાસની, નિર્જરા છે, તે થાય છે; ઇત્યાદિ મહત્તર આગાર છે.

એકાશનમાં આઠ જ છે. એકાશન એટલે એકવાર ઉપવિષ્ટ એવા પુતના અચાલનથી ભોજન=વાપરવું, ત્યાં=એકાશનના પચ્ચક્ષાણમાં, આઠ જ આગારો હોય છે, અને અહીં=એકાસણાના પચ્ચક્ષાણમાં, આ સૂત્ર છે —

‘એકાસણકં’ ઇત્યાદિ, અને તેઓ=એકાસણાના પચ્ચક્ષાણમાં આગારો, અનાભોગથી, સહસાકારથી, સાગારિકાગારથી, આંકુચન-પ્રસારણાગારથી, ગુરુઅભ્યુત્થાનથી, પારિષ્ઠાપનિકાગારથી, મહત્તરાગારથી, સર્વસમાધિવર્તિતાગારથી અન્યત્ર વોસિરાવે છે=એકાસણાનું પચ્ચક્ષાણ કરનાર સાધુ અનેકવાર વાપરવા માટે બેસવારૂપે ચારેય પણ આહારનો ત્યાગ કરે છે.

અનાભોગ-સહસાકાર તે રીતે જ છે=પૂર્વમાં બતાવ્યા તે રીતે જ છે. અર્થ સમુદ્દિષ્ટની સાગારિક આવ્યો=અડધો આહાર વાપરેલ સાધુની નજીકમાં કોઈ ગૃહસ્થ આવ્યો, જો જતો હોય તો પ્રતીક્ષા કરે, હવે સ્થિર હોય=તે ગૃહસ્થ ત્યાં જ સ્થિર હોય, તો સ્વાધ્યાયનો વ્યાઘાત થાય, એથી ઊઠીને અન્ય સ્થાને જઈને વાપરે છે, એ સાગારિકાગાર છે.

હસ્ત, પાદ કે શીર્ષને આકુંચે=સંકોચે, કે પ્રસારે તો પચ્ચક્ષાણ ભાંગતું નથી, એ આકુંચન-પ્રસારણાગાર છે.

અભ્યુત્થાનને યોગ્ય એવા આચાર્ય કે પ્રાધૂર્ણક આવેલ હોય તો અભ્યુત્થાન કરવું જોઈએ, આ રીતે સમુદ્દિષ્ટ, ઉત્થિત એવા તેનું=ખાતાં ખાતાં ઊઠેલા એવા તે એકાસણાવાળા સાધુનું, પચ્ચક્ષાણ ભાંગતું નથી, એ ગુરુઅભ્યુત્થાનાગાર છે.

પારિષ્ઠાપનિકા જો હોય તો કલ્પે છે=ક્યારેક ગોચરી વધી ગઈ હોય તો પારિષ્ઠાપનિકા આગારથી તે એકાસણાના પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુને કલ્પે છે.

મહત્તરાગાર-સમાધિ તે રીતે જ છે=મહત્તરઆગાર અને સર્વસમાધિવર્તિતઆગાર પૂર્વમાં બતાવ્યા તે રીતે જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

નવકારશીમાં બે જ આગારો છે. નવકાર શબ્દથી નવકારસહિતના પચ્ચક્ષુખાણનું ગ્રહણ છે. અહીં પ્રશ્ન થાય કે આગાર શું છે ? તેથી કહે છે કે આગાર એટલે પચ્ચક્ષુખાણમાં અપવાદનો હેતુ. અને નવકારશીના પચ્ચક્ષુખાણમાં આ સૂત્ર છે— સૂર્ય ઊગ્યા પછી બે મહર્તનો સમય પસાર થાય ત્યાં સુધી નવકારશીનું પચ્ચક્ષુખાણ કરનાર સાધુ અનાભોગ આગાર અને સહસાત્કાર આગારને છોડીને અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમરૂપ ચારેય પણ આહારને વોસિરાવે છે. આ પ્રકારની નવકારશીના પચ્ચક્ષુખાણમાં પ્રતિજ્ઞા લેવાય છે.

વળી આગારોનો અર્થ આ પ્રમાણે છે — અનાભોગ એટલે અત્યંત વિસ્મૃતિ. અનાભોગને મૂકીને મારું પચ્ચક્ષુખાણ છે. આશય એ છે કે અત્યંત વિસ્મૃતિને છોડીને, સૂર્યોદય થયા પછી નવકારશીનું પચ્ચક્ષુખાણ આવે નહિ, અને આવ્યા પછી નવકાર ગણીને પચ્ચક્ષુખાણ પારે નહિ, ત્યાં સુધી ચારેય પ્રકારના આહારને વોસિરાવે છે.

સહસાત્કાર એટલે અતિપ્રવૃત્ત એવા યોગનું અનિવર્તન. આશય એ છે કે કોઈ વ્યક્તિ કોઈ યોગમાં અતિપ્રવૃત્ત હોય તો ક્યારેક પચ્ચક્ષુખાણ હોવા છતાં તેનાથી અચાનક જ તે યોગની પ્રવૃત્તિ થઈ જાય. જેમ કે કોઈને ખાવાની વસ્તુ ગમે ત્યારે મોઢામાં મૂકવાની ટેવ હોય તો તેને ક્યારેક નવકારશી કરી હોય ત્યારે પણ રોજની ટેવ પ્રમાણે અચાનક પચ્ચક્ષુખાણ પાર્યા વગર તે કોઈ વસ્તુ મોમાં મૂકી દે, તો તેને અતિપ્રવૃત્ત યોગનું અનિવર્તન કહેવાય; પરંતુ ત્યારબાદ જો તરત પોતાને પચ્ચક્ષુખાણ છે તેમ યાદ આવે, અને મોઢામાં મુકાઈ ગયેલ વસ્તુ મોમાંથી કાઢી નાંખે તો તેનું પચ્ચક્ષુખાણ ભાંગે નહિ. આ રીતે અનાભોગ આગારમાં પચ્ચક્ષુખાણની અત્યંત વિસ્મૃતિ થવાને કારણે પચ્ચક્ષુખાણ પાર્યા વગર આહાર વપરાઈ જાય, અને સહસાત્કાર આગારમાં પચ્ચક્ષુખાણનું સ્મરણ હોવા છતાં પચ્ચક્ષુખાણની ઉપસ્થિતિ થયાં વગર એકદમ આહાર મુખમાં નંખાઈ જાય, ત્યારે જો પચ્ચક્ષુખાણ યાદ આવવાથી મુખમાં નાખેલ વસ્તુ બહાર કાઢી દે તો તે તે આગારને કારણે પચ્ચક્ષુખાણ ભાંગતું નથી. આથી નવકારશીનું પચ્ચક્ષુખાણ બે આગારોથી ગ્રહણ કરાય છે.

પોરિસીના પચ્ચક્ષુખાણમાં છ આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ, (૨) સહસાત્કાર, (૩) પ્રચ્છન્નકાલ, (૪) દિશામોહ, (૫) સાધુવચન અને (૬) સર્વસમાધિવર્તિત. પોરિસી એટલે પ્રત્યાખ્યાનવિશેષ. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સૂર્યોદય થયા પછી પોરિસીનું પચ્ચક્ષુખાણ આવે નહિ, અને આવ્યા પછી પચ્ચક્ષુખાણ પારે નહિ, ત્યાં સુધી પોરિસીનું પચ્ચક્ષુખાણ કરનાર સાધુ અશન-પાન-ખાદિમ-સ્વાદિમરૂપ ચારેય પણ આહારને અનાભોગ, સહસાત્કાર, પ્રચ્છન્નકાલ, દિશામોહ, સાધુવચન, સર્વસમાધિ-વર્તિત, આ છ આગારોને છોડીને વોસિરાવે છે.

અહીં અનાભોગ અને સહસાત્કાર એ બે આગારોનું સ્વરૂપ નવકારશીના પચ્ચક્ષુખાણમાં બતાવ્યું તેમ જાણવું.

વળી પ્રચ્છન્નકાળ આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — પ્રચ્છન્ન દિશામાંઓથી રજ, રેણુ કે પર્વતથી ઢંકાયેલો સૂર્ય દેખાતો ન હોવાથી, પોરિસી પૂર્ણ થઈ છે એવું માનીને કોઈએ પચ્ચક્ષુખાણ પાર્યું, અને પાછળથી તેણે

જાણ્યું કે પોરિસી આવી નથી, ત્યારે વાપરતાં અટકી જવું જોઈએ. જો અટકી જાય તો પ્રચ્છન્નકાલ આગાર હોવાને કારણે પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી; પરંતુ પોરિસી નહીં આવેલી જાણ્યા પછી પણ “આટલું વપરાઈ ગયું છે તો આટલું પણ વાપરી જ લઉં” એ પ્રમાણે માનીને જો શેષ આહાર વાપરે તો પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે. બાકીના અન્ય આગારોમાં પણ પાછળથી ખ્યાલ આવે કે હજુ પચ્ચક્ષ્માણ આવ્યું નથી તો જે વાપર્યું હોય તેને છોડીને બાકીનું વાપરે નહિ, તો પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે નહિ; અને જો જાણવા છતાં પણ વાપરે તો પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે.

દિશામોહ આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — કોઈક પુરુષને કોઈક ક્ષેત્રમાં દિશામોહ થાય, માટે તે પૂર્વદિશાને જાણતો ન હોય, તેથી તે પુરુષ ઊગતા સૂર્યને જોઈને સૂર્ય અથમે છે, માટે પોરિસી ક્યારની આવી ગઈ એમ માનીને વાપરે. ત્યારપછી તેને ખ્યાલ આવે કે સૂર્ય ક્યારનો ઊગી ગયેલો છે તેવો મને ભ્રમ છે, હજી પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ આવ્યું નથી, ત્યારે તે સાધુ વાપરવાનું છોડી દે, તો દિશામોહ આગાર હોવાથી તેનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે નહીં, અને ખ્યાલ આવવા છતાં વાપરે તો પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે.

સાધુવચન આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — સાધુ “ઉગ્વાડા પોરિસી” બોલે ત્યારે કોઈ સાધુ વાપરવા બેસે, અને પચ્ચક્ષ્માણ પારીને થોડું વાપર્યા પછી તે સાધુને ખ્યાલ આવે અથવા અન્ય કોઈ સાધુ તે વાપરતા સાધુને જણાવે કે હજી પોરિસી પૂરી થઈ નથી, ત્યારે તે સાધુએ વાપરતાં અટકી જવું જોઈએ. જો અટકી જાય તો સાધુવચન આગાર હોવાથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

સર્વસમાધિવર્તિત આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — કોઈ પુરુષે પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કર્યું હોય અને પછી પોતાને અથવા અન્યને મૃત્યુ કરાવે તેવી પીડા થાય, ત્યારે તે પીડાને શમાવવા માટે ગીતાર્થ સાધુ તે પીડાવાળા સાધુને પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ વહેલું પરાવે અથવા ઔષધ આપે તો પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે નહિ. અથવા તો બીજા કોઈ સાધુને તેવું દુઃખ થયું હોય અને તેને સમાધિ આપવા માટે પોતાને જવાનું હોય અને પોતે પચ્ચક્ષ્માણ પાર્યા વગર જઈ શકે તેમ હોય છતાં ત્યાં ઘણી વેળા થવાની સંભાવના હોય અને પોતાને તેટલી ધૃતિ રહે તેમ ન હોય ત્યારે જો તે સાધુ પોરિસી આવે ત્યારે પચ્ચક્ષ્માણ પારીને, વાપરીને જાય તો જેને મૃત્યુ કરાવે એવી વેદના થઈ છે તેને સમાધિનો પ્રશ્ન આવે. આથી આવા સંયોગોમાં તે સાધુ પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ વહેલું પારીને જલદી વાપરી લે અને પછી તે સાધુને સમાધિ આપવા માટે જવા તૈયાર થાય તો પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે નહિ; પરંતુ આવા સંયોગોમાં સાધુ વહેલું પચ્ચક્ષ્માણ પારીને વાપરતા હોય અને ત્યાં સમાચાર મળે કે જેને સમાધિ આપવા માટે પોતે વહેલું પચ્ચક્ષ્માણ પારી વાપરવા બેઠેલ છે, તે સાધુનું મૃત્યુ થયું છે અથવા તો તેને હવે સારું થઈ ગયું છે, ત્યારે પોતાને જેટલું વાપરવાનું બાકી હોય તેટલું પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ આવે ત્યારે વાપરે. અને “અડધું વપરાઈ ગયું છે એટલે અવશિષ્ટ પણ વાપરી લઉં” એમ વિચારીને વાપરવાનું બંધ ન કરે તો તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગે.

પુરિમઢના પચ્ચક્ષ્માણમાં સાત આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ (૨) સહસાકાર (૩) પ્રચ્છન્નકાલ (૪) દિશામોહ (૫) સાધુવચન (૬) મહત્તર (૭) સર્વસમાધિવર્તિત.

પુરિમાર્થ એટલે પહેલા બે પ્રહરના કાળની મર્યાદાવાળું પચ્ચક્ષ્માણ, અર્થાત્ સૂર્યોદય થયા પછી દિવસના પહેલા બે પ્રહર સુધી ચારેય પ્રકારના આહારના ત્યાગનું પચ્ચક્ષ્માણ. અહીં મહત્તરાગાર સિવાયના છ આગારોનું સ્વરૂપ પૂર્વે બતાવ્યું તેમ સમજવું.

મહત્તર આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — મહત્તર એટલે પચ્ચક્ષ્પાણના પાલનથી પ્રાપ્ત થતી નિર્જરાની અપેક્ષાએ વધારે મહાન નિર્જરાની પ્રાપ્તિના હેતુભૂત એવું અને પોતાનાથી અન્ય પુરુષથી સાધી ન શકાય તેવું ગ્લાનનું, ચૈત્યનું, સંઘ વગેરેનું પ્રયોજન, તે રૂપ આગાર એ મહત્તરાગાર.

આશય એ છે કે કોઈ મોટું કાર્ય હોય, અને કોઈ સાધુએ ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્પાણ કર્યું હોય અને આચાર્ય તે સાધુને કહે કે અમુક ગામમાં જવાનું છે, ત્યારે તે સાધુ ઉપવાસ કરીને જવા સમર્થ હોય તો અમુક ગામમાં જાય. અને જો તે સાધુ ઉપવાસ કરીને જવા માટે સમર્થ ન હોય તો ઉપવાસી કે ઉપવાસ વગરના જે બીજા સાધુ સમર્થ હોય તેને ગુરુ મોકલે. હવે જો તે કાર્ય કરવા માટે તે બીજા સાધુ સમર્થ ન હોય તો તે ઉપવાસી સાધુને વપરાવીને ગુરુ મોકલે. તે વખતે ઉપવાસીને જે નિર્જરા થાય છે તે નિર્જરા આ પ્રકારે ઈચ્છા વગર ભોજન કરતા એવા તે સાધુને થાય છે, પરંતુ મહત્તર આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્પાણ ભાંગતું નથી.

પ્રસ્તુતમાં ઉપવાસને આશ્રયીને મહત્તરાગાર બતાવ્યો, તે રીતે બીજા પણ કોઈ મહત્ત્વના કાર્યને આશ્રયીને કોઈ સાધુએ પુરિમઠનું પચ્ચક્ષ્પાણ કર્યું હોય, અને તેને શીઘ્ર ગ્રામાંતર જવાનું થાય ત્યારે તે સાધુ આચાર્યના આદેશથી પચ્ચક્ષ્પાણ વહેલું પારે, તો મહત્તર આગાર હોવાથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્પાણ ભાંગતું નથી, પણ તે પચ્ચક્ષ્પાણના લાભની પ્રાપ્તિ થાય છે.

એકાસણાના પચ્ચક્ષ્પાણમાં આઠ આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ (૨) સહસાકાર (૩) સાગારિક (૪) આકુંચન-પ્રસારણ (૫) ગુરુઅભ્યુત્થાન (૬) પારિજાપનિકા (૭) મહત્તર (૮) સર્વસમાધિવર્તિત.

એકાશન એટલે એકવાર ખાવું અને પુતને અર્થાત્ થાપાને નહીં હલાવવા દ્વારા એક આસનમાં બેસવું, અને આ પ્રકારનું એકાશનનું પચ્ચક્ષ્પાણ કરવું એ એકાસણાનું પ્રત્યાખ્યાન છે.

અહીં અનાભોગ-સહસાકાર એ બે આગારનું સ્વરૂપ પૂર્વમાં બતાવ્યું તેમ જાણવું.

સાગારિક આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — સાગારિક એટલે ગૃહસ્થ. તે સંબંધી આગાર તે સાગારિકાગાર. સાધુને ગૃહસ્થની સમક્ષ વાપરવું કલ્પતું નથી. તેથી સાધુ વાપરતા હોય ત્યારે કોઈ ગૃહસ્થ આવે અને તે થોડીવારમાં જતો હોય તો સાધુ તેના જવાની રાહ જુએ, અને તે જાય પછી વાપરે. પરંતુ જો તે ગૃહસ્થ તરત જતો ન હોય તો સ્વાધ્યાયનો વ્યાઘાત ન થાય તે માટે સાધુ તે સ્થાનેથી ઊઠીને અન્ય સ્થાને જાય અને બાકી રહેલો આહાર ત્યાં બેસીને વાપરે. તો આ રીતે સાધુ એકાસણામાં વાપરતાં વાપરતાં ઊભા થાય તો સાગારિક આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્પાણ ભાંગતું નથી.

આકુંચન-પ્રસારણ આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — આકુંચન એટલે જંઘા આદિને સંકોચવા, અને પ્રસારણ એટલે સંકોચેલા જંઘા આદિને પહોળા કરવા, તે રૂપ આગાર, એ આકુંચન-પ્રસારણાગાર. કોઈ સાધુ એક આસનમાં બેસીને વાપરતા હોય, તે વખતે શરીરની તે પ્રકારની સ્થિતિને કારણે ચિત્તમાં વ્યાકુળતા થવાથી જંઘા આદિના સંકોચાદિ કરે, ત્યારે તે સંકોચાદિ કરવામાં પોતે બેઠેલા આસનમાં કંઈક ચલન થાય છે, તોપણ આકુંચન-પ્રસારણ આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્પાણ ભાંગતું નથી.

ગુરુઅભ્યુત્થાન આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — ગુરુઅભ્યુત્થાન એટલે અભ્યુત્થાનને યોગ્ય એવા આચાર્ય કે પ્રાધૂર્ણિક સાધુને આશ્રયીને આસનને છોડવું, તે રૂપ આગાર એ ગુરુઅભ્યુત્થાનાગાર. અભ્યુત્થાન એ સાધુનું આવશ્યક કર્તવ્ય છે. તેથી કોઈ સાધુ વાપરતા હોય ત્યારે ત્યાં આચાર્ય કે પ્રાધૂર્ણિક સાધુ આવે અને તે સાધુ વાપરતાં વાપરતાં ઊભા થાય તો ગુરુઅભ્યુત્થાન આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્પાણ ભાંગતું નથી.

પારિષ્ઠાપનિકા આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — પારિષ્ઠાપનિકા એટલે સર્વથા ત્યજવારૂપ પ્રયોજન, તે રૂપ આગાર એ પારિષ્ઠાપનિકાગાર. ક્યારેક ગોચરી વધી ગઈ હોય ત્યારે જો તે ગોચરીનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો ઘણા દોષોનો સંભવ હોવાથી, અને તે વધેલી ગોચરી વાપરવામાં આવે તો આગમિક યુક્તિથી ગુણનો સંભવ હોવાથી પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ ગુરુની આજ્ઞાથી તે પરઠવવાની ગોચરી વાપરે તો પારિષ્ઠાપનિકા આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

વળી મહત્તર-સર્વસમાધિવર્તિત એ બે આગારનું સ્વરૂપ પૂર્વમાં બતાવ્યું તેમ સમજવું.

★ પ્રસ્તુત ભાવાર્થના લખાણમાં કરેલા આગારો વિષયક વિશેષ સ્પષ્ટીકરણમાં ધર્મસંગ્રહ ગ્રંથની ગાથા-૬૨ની ટીકા-પ્રત-પૃષ્ઠ નં. ૧૮૪-૧૮૫-૧૮૬નો આધાર લીધેલ છે. ॥૫૦૮॥

ગાથા :

સત્તેકદ્વાણસ્સ ડ અદ્દેવાડડયંબિલસ્સ આગારા ।

પંચ અભત્તદ્વસ્સ ડ છપ્પાણે ચરિમે ચત્તારિ ॥૫૦૯॥

અન્યથાર્થ :

એકદ્વાણસ્સ ડ સત્ત=વળી એકસ્થાનના=એકલઠાણાના, સાત, આયંબિલસ્સ અદ્દેવ=આંબિલના આઠ જ, અભત્તદ્વસ્સ ડ પંચ= વળી અભક્તાર્થના પાંચ, છપ્પાણે=પાનવિષયક છ, ચરિમે ચત્તારિ=ચરિમમાં ચાર આગાર=આગારો હોય છે.

ગાથાર્થ :

વળી એકલઠાણાના સાત, આંબિલના આઠ જ, વળી ઉપવાસના પાંચ, પાણીને આશ્રયીને છ, ચરિમમાં ચાર આગારો હોય છે.

ટીકા :

સમ્પ્રેક્ષસ્થાનસ્ય તુ, એકસ્થાનં નામ પ્રત્યાખ્યાનં, તત્ર સપ્તાડકારા ભવન્તિ, ઇહેદં સૂત્રમ્-“એગદ્વાણ” ઇત્યાદિ, એગદ્વાણ એ જહા અંગોવંગં ઠવિઅં તેણ તહાઠિણ ચેવ સમુદ્દિસિયવ્વં, આગારા સે સત્ત, આડંટણપસારણા નત્થિ, સેસં જહા એક્કાસણ એ .

અદ્દેવાડડયામાપ્તસ્યાકારા: , “અણાભોગા ૧ સહસા ૨ લેવાલેવેણં ૩ ડક્કિચ્ચત્તવિવેગેણં ૪ ગિહત્થસંસદ્દેણં ૫ પારિદ્વાવણિયાગારેણં ૬ મયહરાગારેણં ૭ સવ્વસમાહિવત્તિયાગારેણં ૮ વોસિરતિ” । અણાભોગસહસકારા તહેવ, લેવાલેવો વા=જડ ભાણે પુવ્વં લેવાડગં ગહિઅં સમુદ્દિટ્ઠં સંલિહિયં ચ, જડ તેણ આણેતિ ણ ભજ્જડ । ડક્કિચ્ચત્તવિવેગે=જડ આયંબિલે પડડ વિગતિમાદિ ડક્કિચ્ચત્ત વિર્કિચડ, મા ણવરિ ગલડ, અણં વા આયંબિલસ્સ અપાડગં જડ ડ્ધરિડં તીરડ ડ્ધરિ એ ડવહમ્મડ । ગિહત્થસંસદ્દે વિ જડ ગિહત્થો ડોવલિયં ભાયણં વા લેવાલેવાડં કુસણાઈં તેણ ઈંસિ ત્તિ લેવાડાડીહિ દેતિ ણ ભજ્જડ, જડ રસો આલચ્ચિજ્જડ બહુઓ તાહે ણ કપ્પડ, પારિદ્વાવણિયમયહરગસમાહીઓ તહેવ ।

પચ્છાડભક્તાર્થસ્ય તુ, ન ભક્તાર્થોડભક્તાર્થ: =ઉપવાસ ઇત્યર્થ: , તસ્ય પચ્છાડકારા ભવન્તિ, ઇહેદં સૂત્રમ્-“સૂરે ડગા” ઇત્યાદિ, તસ્સ પંચ આગારા, અણાભોગ સહસાકાર પારિદ્વાવણ મયહર સમાહિ ત્તિ, જડ

તિવિહસ્સ પચ્ચક્કાઇ તો વિક્કિચણિયા કપ્પઇ, જઇ ચડ્ઢિહસ્સ પચ્ચક્કાઇ પાણગં ચ નત્થિ ન વટ્ટઇ, જઇ પુણ પાણગં પિ ઉચ્ચરિયં તાહે સે કપ્પઇ, જઇ તિવિહસ્સ પચ્ચક્કાઇ તાહે સે પાણગસ્સ છ આગારા કીરંતિ— “લેવાડેણ વા અલેવાડેણ વા અચ્છેણ વા બહલેણ વા સસિત્થેણ વા અસિત્થેણ વા વોસિરડ” પ્રકટાર્થા એતે છપ્પિ, એતેન ‘ષડ્ પાન’ ઇત્યેતદપિ વ્યાખ્યાતમેવ ।

ચરમે ચત્તાર ઇત્યત્ર ચરિમં દુવિહં — દિવસચરિમં ભવચરિમં ચ, દિવસચરિમસ્સ ચત્તારિ, અણ્ણત્થ અણાભોગા સહસ મયહર સવ્વસમાહિ, ભવચરિમં જાવજ્જીવિયં, તસ્સ વિ એ ચત્તારિ ત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૫૦૯॥

ટીકાર્થ :

વળી એકસ્થાનના સાત છે. એકસ્થાન નામનું પ્રત્યાખ્યાન છે, તેમાં સાત આગારો હોય છે. અહીં આ સૂત્ર છે — ‘એકદ્વાણં’ ઇત્યાદિ, એક સ્થાનમાં જે અંગોપાંગ જે રીતે સ્થપાયેલ હોય તે રીતે રહેલા જ તેના વડે=એકસ્થાનનું પચ્ચક્કાણ કરનારા સાધુ વડે, વાપરવું જોઈએ. તેના=એકસ્થાનના પચ્ચક્કાણના, સાત આગારો છે, આકુંચન-પ્રસારણ આગાર નથી, શેષ જે પ્રમાણે એકાશનમાં છે, તે પ્રમાણે જાણવું.

આંબિલના આઠ જ આગારો છે. ‘અનાભોગથી, સહસાકારથી, લેપાલેપથી, ઉત્ક્ષિપ્તવિવેકથી, ગૃહસ્થ-સંસૃષ્ટથી, પારિષ્ઠાપનિકાગારથી, મહત્તરાગારથી, સર્વસમાધિવર્તિતાગારથી વોસિરાવે છે=આંબિલનું પચ્ચક્કાણ કરનારા સાધુ આંબિલના આહાર સિવાયના અનાંબિલવાળા ચારેય પણ આહારનો ત્યાગ કરે છે.’

અનાભોગ અને સહસાકાર તે રીતે જ છે=પૂર્વે બતાવ્યા તે રીતે જ છે; અને લેપાલેપ એટલે જો ભાજનમાં પૂર્વે લેપાટક ગૃહીત, સમુદિષ્ટ અને સંલિખિત હોય=લેપવાળું ભોજન ગ્રહણ કરાયું હોય, વપરાયું હોય અને લૂંછાયું હોય, જો તેના વડે લાવે છે તો ભાંગતું નથી=સાધુ તે ભાજન વડે આંબિલનો આહાર લાવે તો પચ્ચક્કાણ ભાંગતું નથી.

ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક એટલે જો આંબિલમાં વિગઈ આદિ પડે, તો ઉત્ક્ષેપ કરીને વિકિંચન કરે=આંબિલના આહાર પર પડેલી તે વિગઈ આદિને ઉપાડીને દૂર કરવી, ફક્ત ગળવી ન જોઈએ=વિગઈ આદિ આંબિલના આહાર ઉપર ઝરવી ન જોઈએ, અથવા આંબિલને અપ્રાયોગ્ય એવા અન્યને જો ઉદ્ધરવા માટે સમર્થ હોય તો ઉદ્ધરાયે છતે નાશ પામતું નથી=જો આંબિલના આહાર ઉપર આંબિલમાં અકલ્પ્ય એવો બીજો કોઈ આહાર પડ્યો અને તે આંબિલના આહાર પરથી લઈ શકાય તેવો હોય તો તે અકલ્પ્ય આહાર આંબિલના આહારમાંથી બહાર કઢાયે છતે તે આંબિલનો આહાર આંબિલમાં અકલ્પ્ય થતો નથી.

ગૃહસ્થસંસૃષ્ટમાં પણ જો ગૃહસ્થ હોયાને કે ભાજનને લેપાટકાદિવાળા કુસણાદિ વડે=ગોરસાદિ વડે, લેપાલેપાટક કરે, ઈંસિ=લેપ ઇષદ્ છે, એથી તેના વડે=તે લેપવાળા હોયા કે ભાજન વડે, આપે છે તો ભાંગતું નથી=ગૃહસ્થ આહાર વહોરાવે તો પચ્ચક્કાણ ભાંગતું નથી. જો બહુ રસ દેખાય તો કલ્પતું નથી. પારિષ્ઠાપનિકા, મહત્તરક અને સમાધિ તે રીતે જ છે=આ ત્રણ આગારોનું સ્વરૂપ પૂર્વે બતાવ્યું તે જ રીતે છે.

વળી અભક્તાર્થના પાંચ છે. ભક્તાર્થ નહીં એ અભક્તાર્થ અર્થાત્ ઉપવાસ, તેના પાંચ આગારો હોય છે. અહીં આ સૂત્ર છે — ‘સૂર્ય ઊગ્યે છતે’ ઇત્યાદિ, તેના પાંચ આગારો છે : અનાભોગ, સહસાકાર, પારિષ્ઠાપન, મહત્તર, સમાધિ. ‘ઇતિ’ આગારોના કથનની સમાપ્તિમાં છે.

જો ત્રિવિધનું પચ્ચક્ષ્માણ કરે તો વિકિંચનિકા કલ્પે છે=ત્યાગ કરવા યોગ્ય વધેલો આહાર તિવિહારા ઉપવાસી સાધુને વાપરવો કલ્પે છે, જો ચતુર્વિધનું પચ્ચક્ષ્માણ કરે અને પાનક ન હોય તો વર્તે નહીં=પાણી વધ્યું ન હોય તો ત્યાગ કરવા યોગ્ય વધેલો આહાર ચોવિહારા ઉપવાસી સાધુને વાપરવો કલ્પે નહીં. વળી જો પાનક પણ વધેલું હોય તો તેને=ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુને, કલ્પે છે=ત્યાગ કરવા યોગ્ય આહાર વાપરવો કલ્પે છે. જો સાધુ ત્રિવિધનું=પાન આહાર સિવાયના બીજા ત્રણ પ્રકારના આહારનું, પચ્ચક્ષ્માણ કરે તો તે પાનકના છ આગારો કરાય છે —

લેપાટકથી કે અલેપાટકથી કે અચ્છથી કે બહલથી કે સસિક્થથી કે અસિક્થથી વોસિરાવે છે=પાણીના આ છ આગારોને છોડીને પાન સિવાયના ત્રણ આહારને ત્રિવિધનું પચ્ચક્ષ્માણ કરનાર સાધુ વોસિરાવે છે. આ છયે પણ આગારો પ્રગટ અર્થવાળા છે. આના દ્વારા 'પાનવિષયક છ' એ પ્રકારનું આ પણ=ગાથાના ચરમપાદનું ૫૬ પણ, વ્યાખ્યાન કરાયેલું જ થાય છે.

'ચરમમાં ચાર' એ પ્રકારના ૫૬માં ચરિમ બે પ્રકારે છે : દિવસચરિમ અને ભવચરિમ. દિવસચરિમના ચાર આગારો છે — અન્યત્ર અનાભોગ, સહસાકાર, મહત્તર, સર્વસમાધિ. ભવચરિમ યાવત્જીવિતવાળું છે, તેના પણ આ ચાર છે=ભવચરિમ પચ્ચક્ષ્માણના પણ દિવસચરિમ પચ્ચક્ષ્માણના છે એ ચાર આગારો છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

એકઠાણાના પચ્ચક્ષ્માણમાં સાત આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ, (૨) સહસાકાર, (૩) સાગારિક, (૪) ગુરુઅભ્યુત્થાન, (૫) પારિજાપનિકા, (૬) મહત્તર અને (૭) સર્વસમાધિવર્તિત.

એકસ્થાન એટલે વાપરતી વખતે જે અંગોપાંગને જે રીતે સ્થાપ્યા હોય તે રીતે સ્થાપેલા તે અંગોપાંગમાં રહીને જ વાપરવું, વળી મુખ અને હાથના ચલનનો પરિહાર અશક્ય હોવાથી તે બે અંગનું ચલન આ પચ્ચક્ષ્માણમાં નિષેધ કરાયું નથી. અને આ પ્રકારના એકસ્થાનનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવું એ એક ઠાણાનું પ્રત્યાખ્યાન છે.

અહીં સાતેય આગારોનું સ્વરૂપ એકાસણામાં બતાવ્યું તેવું જ સમજવું, ફક્ત એકઠાણામાં આકુંચન-પ્રસારણ આગાર નથી.

આંબિલના પચ્ચક્ષ્માણમાં આઠ આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ, (૨) સહસાકાર, (૩) લેપાલેપ, (૪) ઉક્ષિપ્તવિવેક, (૫) ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ, (૬) પારિજાપનિકા, (૭) મહત્તર અને (૮) સર્વસમાધિવર્તિત.

આયામામ્લ એટલે આયામ=અવશ્રાવણ, અમ્લ=પાંચ પ્રકારના રસોમાંથી ચોથો રસ, અર્થાત્ ખાટું ઓસામણ. ભાત વગેરે ભોજનમાં અને શાકમાં જે ખાટો રસ હોય તેને શાસ્ત્રની પરિભાષાથી આયામામ્લ કહેવાય છે, અને આવા પ્રકારના આયામામ્લનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવું એ આંબિલનું પ્રત્યાખ્યાન છે.

અહીં અનાભોગ-સહસાકાર એ બે આગારોનું સ્વરૂપ પૂર્વમાં બતાવ્યું તેમ જાણવું.

લેપાલેપ આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — લેપ એટલે આંબિલનું પચ્ચક્ષ્માણ કરનાર સાધુને કલ્પે નહીં એવી વિગઈ આદિથી, જેમાં આંબિલનો આહાર રહેલો હોય એ ભાજનનું લિપ્તપણું; અને અલેપ એટલે પૂર્વે વિગઈ આદિથી લેપાયેલ ભાજનને હાથ વગેરેથી લૂંછીને તે ભાજનમાં આંબિલનો આહાર રાખેલો હોય

એ ભાજનનું અલિપ્તપણું, તે રૂપ આગાર એ લેપાલેપાગાર. કોઈ પાત્રમાં કોઈ વિગઈ આદિવાળો આહાર ગ્રહણ કરાયો હોય, તે આહાર બધા સાધુઓને અપાઈ ગયો હોય, પછી તે પાત્ર હાથ વગેરેથી લુંછું હોય, પરંતુ પાણીથી ધોઈને સ્વચ્છ કર્યું ન હોય, અને તેવા પાત્રમાં લાવેલો આંબિલનો આહાર આંબિલવાળા સાધુ વાપરે તોપણ લેપાલેપ આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક એટલે ઉપાડેલાનો સંપૂર્ણપણાથી ત્યાગ, તે રૂપ આગાર એ ઉત્ક્ષિપ્તવિવેકાગાર. સૂકા ભાત વગેરેરૂપ આંબિલના આહાર પર, પૂર્વે આંબિલના પચ્ચક્ષ્માણવાળાને અયોગ્ય એવી ઘન વિગઈ આદિ પડી હોય, અને તેને ઉપાડીને બહાર કાઢી હોય, તો તેવો આંબિલનો આહાર આંબિલવાળા સાધુ વાપરે તો ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી, ફક્ત તે વિગઈ આદિ આંબિલના આહાર ઉપર ગળવી ન જોઈએ. તેથી આંબિલના આહાર પર ઝરે તેવી પ્રવાહી વિગઈ આદિ આંબિલના આહાર ઉપર પડી હોય તો તેવો આંબિલનો આહાર આંબિલવાળા સાધુને કલ્પતો નથી.

ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ આગારનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે — ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ એટલે આહાર વહોરાવનારા ગૃહસ્થનું કથરોટ વગેરે ભાજન વિગઈ આદિ દ્રવ્યથી લેપાયેલું હોય, તે રૂપ આગાર એ ગૃહસ્થસંસૃષ્ટાગાર. જો ગૃહસ્થનું ભાજન કે ડોયો, દૂધ વગેરે રૂપ ગોરસાદિથી લેપાયેલો હોય, અને તે ભાજન કે ડોયાથી તે ગૃહસ્થ આંબિલનો આહાર વહોરાવે તો તે અપાતું એવું ભોજન આંબિલમાં અકલ્પ્ય દ્રવ્યના અવયવથી મિશ્ર છે, તોપણ તેવો આહાર આંબિલવાળા સાધુ વાપરે તો ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી, પરંતુ તે ડોયો કે ભાજન ગોરસાદિના ઘણા રસથી લેપાયેલ હોય તો તે ડોયા કે ભાજનથી વહોરાવેલો આંબિલનો આહાર આંબિલવાળા સાધુને કલ્પતો નથી.

વળી પારિષ્ઠાપનિકા-મહત્તર-સર્વસમાધિવર્તિત એ ત્રણ આગારોનું સ્વરૂપ પૂર્વમાં બતાવ્યું તેમ સમજવું.

ઉપવાસના પચ્ચક્ષ્માણમાં પાંચ આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ, (૨) સહસાકાર, (૩) પારિષ્ઠાપનિકા, (૪) મહત્તર અને (૫) સર્વસમાધિવર્તિત.

અભક્તાર્થ એટલે ભક્તથી=ભોજનથી, અર્થ=પ્રયોજન નહીં, એ અભક્તાર્થ. અને આવા પ્રકારના અભક્તાર્થનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવું એ ઉપવાસનું પ્રત્યાખ્યાન.

અહીં અનાભોગાદિ પાંચેય આગારોનું સ્વરૂપ પૂર્વમાં બતાવ્યું તેમ જાણવું, ફક્ત પારિષ્ઠાપનિકા આગારમાં ઉપવાસના પચ્ચક્ષ્માણમાં કંઈક વિશેષ છે, તે બતાવે છે —

ક્યારેક ગોચરી વધી ગઈ હોય ત્યારે તિવિહારા ઉપવાસવાળા સાધુને તે વધેલી ગોચરી પારિષ્ઠાપનિકા આગારથી વાપરવી કલ્પે છે, અને માત્ર ગોચરી વધી હોય પાણી વધ્યું ન હોય તો તે વધેલી ગોચરી ચોવિહારા ઉપવાસવાળા સાધુને વાપરવી કલ્પતી નથી, પરંતુ ગોચરીની સાથે પાણી પણ વધ્યું હોવાથી પરઠવવું પડે તેમ હોય તો તે વધેલા ગોચરી અને પાણી પારિષ્ઠાપનિકા આગારથી ચોવિહારા ઉપવાસવાળા સાધુને વાપરવા કલ્પે છે, તો આ રીતે તિવિહારા કે ચોવિહારા ઉપવાસમાં આહાર-પાણી વાપરતાં સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ પારિષ્ઠાપનિકા આગારથી ભાંગતું નથી.

વળી ઉપરમાં બતાવ્યાં એ પોરિસી, પુરિમહ, એકાસણા, એકઠાણા, આંબિલ, ઉપવાસના પચ્ચક્ષાણોમાં ઉત્સર્ગથી ચારેય આહારનું પચ્ચક્ષાણ કરવું જોઈએ, છતાં જો સાધુ ત્રણ આહારનું પચ્ચક્ષાણ કરે તો સાધુને પોરિસી આદિ પચ્ચક્ષાણમાં પાણીને આશ્રયીને છ આગારો હોય છે : (૧) લેપકૃત, (૨) અલેપકૃત, (૩) અચ્છ, (૪) બહુલ, (૫) સસિક્થ અને (૬) અસિક્થ.

(૧-૨) ખજૂર વગેરેના પાણીથી ખરડાયેલા ભાજનાદિમાં રાખેલ અચિત્ત પાણી લેપકૃત કહેવાય, અને કાંજી વગેરેના પાણીમાં હલ્યા વગરનું ઉપરનું પાણી અલેપકૃત કહેવાય. તેથી કોઈ ગૃહસ્થે કોઈ ભાજનમાં પહેલાં ખજૂરાદિનું પાણી રાખ્યું હોય, અને પછી તે ભાજનમાંથી તે પાણી કાઢીને ધોયા વગર જ તે ભાજનમાં કોઈ અચિત્ત પાણી ભર્યું હોય તો તે પાણી લેપકૃત કહેવાય, અને ચોક્ષા જ ભાજનમાં કાંજી વગેરેનું પાણી ભર્યું હોય તો તે ડહોળ્યા વગરનું ઉપરનું પાણી અલેપકૃત કહેવાય. આથી તેવું લેપકૃત કે અલેપકૃત પાણી ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ વાપરે તો લેપાટક આગારથી કે અલેપાટક આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષાણ ભાંગતું નથી.

(૩) નિર્મળ અને ઉકાળેલા પાણી વગેરેને અચ્છ દ્રવ કહેવાય, તે રૂપ આગાર એ અચ્છાગાર.

(૪) તલ-ચોખાનું ધોવણ વગેરેને બહુલ દ્રવ કહેવાય, તે રૂપ આગાર એ બહુલાગાર.

(૫) આહારનાં ફોતરાંથી યુક્ત ઓસામણ વગેરેને સસિક્થ દ્રવ કહેવાય, તે રૂપ આગાર એ સસિક્થાગાર.

(૬) આહારનાં ફોતરાંથી રહિત ઓસામણ વગેરેને અસિક્થ દ્રવ કહેવાય, તે રૂપ આગાર એ અસિક્થાગાર છે.

આ છ આગારોથી તે તે પ્રકારનાં પાણી ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ વાપરે તો તેઓનું પચ્ચક્ષાણ ભાંગતું નથી.

ચરિમના પચ્ચક્ષાણમાં ચાર આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ, (૨) સહસાકાર, (૩) મહત્તર અને (૪) સર્વસમાધિવર્તિત.

ચરિમ એટલે અંતિમ ભાગ, અને તે (૧) દિવસનો અને (૨) ભવનો એમ બે પ્રકારે છે, અને તે ચરિમના વિષયવાળું પચ્ચક્ષાણ કરવું એ ચરિમનું પ્રત્યાખ્યાન.

ભવચરિમનું પચ્ચક્ષાણ જીવજજીવનું હોય છે. દિવસચરિમ અને ભવચરિમ, એ બંને પ્રકારના ચરિમ પચ્ચક્ષાણમાં ચાર-ચાર આગારો હોય છે, અને તે ચારેય આગારોનું સ્વરૂપ અહીં પણ પૂર્વમાં બતાવ્યું તે પ્રમાણે સમજવું.

★ પ્રસ્તુત ભાવાર્થના લખાણમાં કરેલ આગારો વિષયક વિશેષ સ્પષ્ટીકરણમાં ધર્મસંગ્રહ ગ્રંથની ગાથા-૬૨ની ટીકા-પ્રત પૃષ્ઠ નં. ૧૮૬-૧૮૭-૧૮૮-૧૮૯નો આધાર લીધેલ છે. ॥૫૦૯॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૦૬-૫૦૭માં નવકારશી વગેરે પચ્ચક્ષાણોના આગારોની સંખ્યા બતાવી અને ગાથા ૫૦૮-૫૦૯માં ચરિમ પચ્ચક્ષાણના ચાર આગારો સુધીનો ભાવાર્થ બતાવ્યો. હવે અભિગ્રહ પચ્ચક્ષાણના ચાર કે પાંચ અને નિવિગર્હ પચ્ચક્ષાણના આઠ કે નવ આગારોનો ભાવાર્થ બતાવે છે —

ગાથા :

પંચ ચરો અભિગ્ગહે નિવ્વિઙ્ગે અદ્ધ નવ ય આગારા ।
અપ્પાવરણે પંચ ઉ હવંતિ સેસેસુ ચત્તારિ ॥૫૧૦॥

અન્યથાર્થ :

અભિગ્ગહે પંચ ચરો=અભિગ્રહમાં પાંચ (કે) ચાર, નિવ્વિઙ્ગે અદ્ધ નવ ય=નિર્વિકૃતિકમાં=નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણમાં, આઠ કે નવ આગારા=આગારો છે. (હવે તે આગારોનાં સ્થાન બતાવે છે—) અપ્પાવરણે=અપ્રાવરણ અભિગ્રહમાં પંચ ઉ=પાંચ જ, સેસેસુ=શેષ અભિગ્રહોમાં ચત્તારિ=ચાર (આગારો) હવંતિ=હોય છે.

ગાથાર્થ :

અભિગ્રહમાં પાંચ કે ચાર, નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણમાં આઠ કે નવ આગારો છે. હવે તે આગારોનાં સ્થાન બતાવે છે — અપ્રાવરણ અભિગ્રહમાં પાંચ જ, અને બાકીના અભિગ્રહોમાં ચાર આગારો હોય છે.

ટીકા :

પચ્ચ ચત્તારાશ્ચાઽભિગ્ગહે, નિર્વિકૃતૌ અષ્ઠૌ નવ વાઽઽકારાઃ, અપ્રાવરણા ઇત્યપ્રાવરણાભિગ્ગહે પચ્ચૈવાકારા ભવન્તિ શેષેષ્વભિગ્ગહેષુ દણ્ડકપ્રમાર્જનાદિષુ ચત્તાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥

ભાવાર્થસ્તુ અભિગ્ગહેસુ અવાડહત્તણં કોઝ પચ્ચક્ખાઙ્ગ, તસ્સ પંચ “અણાભોગા સહસ્સા ચોલપટ્ટાગારા મયહર સમાહિ”, સેસેસુ ચોલપટ્ટાગારો ણત્થિ । ‘નિવ્વિગઈએ અદ્ધ નવ ય આગારા’ ઇત્યુક્તં, અત્ર વિકૃતયઃ પૂર્વોક્તાઃ, અધુના પ્રકૃતમુચ્યતે ક્વાઽષ્ઠૌ ક્વ વા નવાકારા ? ઇતિ ॥૫૧૦॥

★ “દણ્ડકપ્રમાર્જનાદિષુ”માં ‘આદિ’ પદથી સર્વ સાધુની વૈયાવચ્ચાદિ ભક્તિ માટે ગ્રહણ કરાતા અભિગ્રહોનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

અભિગ્રહમાં પાંચ કે ચાર, નિર્વિકૃતિકમાં આઠ કે નવ આગારો હોય છે. તે આગારો સ્પષ્ટ કરે છે — અપ્રાવરણમાં=અપ્રાવરણ અભિગ્રહમાં, પાંચ જ, દાંડાનું પ્રમાર્જન આદિ શેષ અભિગ્રહોમાં ચાર આગારો હોય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

વળી ભાવાર્થ — અભિગ્રહોમાં કોઈ અપ્રાવૃત્તપણાનું પચ્ચક્ખાણ કરે છે, તેના પાંચ આગારો છે : અનાભોગ, સહસાકાર, ચોલપટ્ટાગાર, મહત્તર, સમાધિ. શેષ અભિગ્રહોમાં ચોલપટ્ટાગાર નથી.

‘નિર્વિકૃતિકમાં આઠ કે નવ આગારો છે’ એ પ્રમાણે મૂળ ગાથામાં કહેવાયું. એમાં વિગઈઓ પૂર્વમાં કહેવાયેલી છે=વિગઈઓનું સ્વરૂપ ગાથા ૩૭૧થી ૩૮૦માં કહેવાયેલું છે. હવે ક્યાં આઠ આગારો છે અથવા ક્યાં નવ આગારો છે, એ પ્રકારે પ્રકૃત કહેવાય છે.

ભાવાર્થ :

અભિગ્રહનું પચ્ચક્ખાણ એટલે દંડકના પ્રમાર્જન આદિનો નિયમ, અને તેમાં ચાર આગારો હોય છે : (૧) અનાભોગ, (૨) સહસાકાર, (૩) મહત્તર અને (૪) સર્વસમાધિવર્તિત. પરંતુ અપ્રાવરણના અભિગ્રહમાં ચોલપટ્ટક નામનો આગાર અધિક છે.

તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે કોઈ સાધુએ વસ્ત્ર વગરના રહેવાનો અભિગ્રહ કર્યો હોય, તેથી તેઓ વસ્ત્રનો સંપૂર્ણ પરિત્યાગ કરીને એકાંત સ્થાનમાં આત્માને શાસ્ત્રતત્ત્વથી ભાવિત કરતા હોય, અને તે વખતે તે અપ્રાવરણ અભિગ્રહની કાળમર્યાદાની અત્યંત વિસ્મૃતિ થવાથી તેઓ અભિગ્રહ પૂરો થાય તે પહેલાં જ ચોલપટ્ટો પહેરી લે, તો અનાભોગ આગારથી તેઓનું અપ્રાવરણ અભિગ્રહનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

ક્યારેક એકદમ જ તે અપ્રાવરણ અભિગ્રહવાળા સાધુથી ચોલપટ્ટો પહેરાઈ જાય, તો સહસાકાર આગારથી તેઓનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

આ રીતે પોતે નગ્ન અવસ્થામાં બેઠેલ હોય તે વખતે કોઈ ગૃહસ્થ વગેરે પોતાની પાસે આવે તો ધર્મનું લાઘવ ન થાય તદર્થે તે સાધુ ચોલપટ્ટો પહેરે, જેથી નગ્નતાનો પરિહાર થાય, તો ચોલપટ્ટક આગારથી તેઓનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

ક્યારેક અભિગ્રહ ગ્રહણ કર્યા પછી તે સાધુને યોગ્ય કોઈ મહાન કાર્ય આવે, અને તે કાર્ય બીજા કોઈ સાધુ કરી શકે તેમ ન હોય, ત્યારે તે સાધુ ચોલપટ્ટો પહેરીને તે મહાન કાર્ય કરવા જાય, તો મહત્તર આગારથી તેઓનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

વળી ક્યારેક અપ્રાવરણ અભિગ્રહ કરનાર સાધુનું અતિકંડી આદિ કોઈ કારણથી અસમાધિથી મૃત્યુ થાય તેવું હોય, ત્યારે સમાધિ માટે તે સાધુ ચોલપટ્ટા આદિ વસ્ત્રો શરીર ઉપર ધારણ કરે, તો સર્વસમાધિવર્તિત આગારથી તેઓનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

આ રીતે કોઈક સાધુએ સર્વ સાધુઓના દાંડા પ્રમાર્જને ઉચિત સ્થાને મૂકવાનો અભિગ્રહ કર્યો હોય, અને તે સાધુને પોતાના પચ્ચક્ષ્માણની વિસ્મૃતિ થઈ જવાથી દાંડા પ્રમાર્જને ઉચિત સ્થાને સ્થાપન કરે નહીં, તો અનાભોગ આગારથી તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

વળી ક્યારેક દાંડાને ઉચિત સ્થાને મૂકતી વખતે તે સાધુ દાંડાને પ્રમાર્જન કરવાનું ભૂલી જાય, તો સહસાકાર આગારથી તેમનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

વળી દાંડા પ્રમાર્જવાનો અભિગ્રહ કર્યા પછી તે સાધુને કોઈ મોટું કાર્ય કરવાનું થાય, તો તે વખતે તે સાધુ બહારથી આવતા સાધુઓના દાંડાનું પ્રમાર્જન કરી શકે નહીં, તોપણ મહત્તર આગારથી તેઓનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

વળી ક્યારેક અભિગ્રહ કર્યા પછી રોગાદિને કારણે તે સાધુના શરીરની તેવી સ્થિતિ થાય કે જેથી દાંડા પ્રમાર્જવામાં પોતાની સમાધિનો ભંગ થાય તેમ હોય, ત્યારે તે સાધુ સમાધિ અર્થે દાંડા પ્રમાર્જે નહીં, તોપણ સર્વસમાધિવર્તિત આગારથી તેઓનું પચ્ચક્ષ્માણ ભાંગતું નથી.

આમ, અભિગ્રહ પચ્ચક્ષ્માણમાં અપ્રાવરણ અભિગ્રહને આશ્રયીને પાંચ આગારો છે, અને બાકીના અન્ય અભિગ્રહોને આશ્રયીને ચાર આગારો હોય છે.

વળી નિવિગઈના પચ્ચક્ષ્માણમાં કયાં આઠ અથવા કયાં નવ આગારો હોય છે ? તેનાં સ્થાન ગ્રંથકારશ્રી આગળની ગાથામાં સ્વયં બતાવે છે. ॥૫૧૦॥

અવતરણિકા :

તત્ર -

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાની ટીકાના અંતે કહ્યું કે નિવિગઈના પચ્ચક્ષાણમાં ક્યાં આઠ અગારો છે અથવા ક્યાં નવ આગારો છે ? એ પ્રકારે પ્રકૃત કહેવાય છે. એથી હવે તે પ્રકૃત એવા નિવિગઈના આગારો બતાવે છે -
ત્યાં=નિવિગઈના પચ્ચક્ષાણમાં,

ગાથા :

ળવળીઝગાહિમ્ અદ્વદહિં પિસિઅ ઘય ગુલે ચેવ ।
નવ આગારા તેસિં સેસદવાણં ચ અદ્વેવ ॥૫૧૧॥

અન્યથાર્થ :

ળવળીઝગાહિમ્ અદ્વદહિં=(અદ્રવ એવા) નવનીતમાં, ઉદ્ગ્રાહિમકમાં, અદ્રવ એવા દહીંમાં, પિસિઅ=પિશિતમાં=અદ્રવ એવા માંસમાં, ઘય=(અદ્રવ એવા) ધૃતમાં, ગુલે ચેવ=અને (અદ્રવ એવા) ગુડમાં; તેસિં=તેઓના=તે પિંડ વિગઈઓના, નવ આગારા=નવ આગારો છે, સેસદવાણં ચ=અને શેષ દ્રવોના=પિંડ વિગઈઓથી શેષ એવી દ્રવ વિગઈઓના, અદ્વેવ=આઠ જ (આગારો) છે.

ગાથાર્થ :

ઘન માખણમાં, ઘન તળેલામાં, વરૂથી ગાળેલ એવા ઘન દહીંમાં, ઘન માંસમાં, ઘન ઘીમાં, ઘન ગોળમાં : તે પિંડ વિગઈઓના નવ આગારો છે, અને બાકીના પ્રવાહી માખણાદિના આઠ જ આગારો છે.

ટીકા :

નવનીતે ઉદ્ગ્રાહિમકે અદ્રવદહિં=ગાલિત इत्यर्थः પિશિતે=માંસે ઘૃતે ગુડે ચૈવ, અદ્રવગ્રહણં સર્વત્રાભિ-સમ્બન્ધનીયં, નવાકારા અમીષાં વિકૃતિવિશેષાણાં ભવન્તિ, શેષાણાં દ્રવાણાં વિકૃતિવિશેષાણામષ્ટાવેવાકારા ભવન્તિ, ઉત્ક્લિષ્ઠવિવેકો ન ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ।

इह चेदं सूत्रम् - “निव्विगतीयं पच्चक्खाइ इत्यादि”, अण्णत्थ (अणाभोग) १ सहसा २ लेवालेव ३ गिहत्थसंसट्ठ ४ उक्खित्तविवेक ५ पडुच्चमक्खिण्णं ६ पारिद्धावणिया ७ मयहर ८ सव्वसमाहिवत्तिधागारेणं ९ वोसिइ ।”

તત્થ અણાભોગસહસાકારા લેવાલેવા તહેવ દડુચ્ચા, ગિહત્થસંસટ્ઠસ્સ ડ ઇમો વિહી -

खीरेण जइ कुसणिओ कूरो लब्भइ, तस्स जइ कुंडगस्स ओदणाउ चत्तारि अंगुलाणि दुब्बं ताहे निव्विगइयस्स कप्पइ, पंचमं त्वाब्बं विगतीयं, एवं दहिस्स वि वियडस्स वि, केसु वि विसएसु वियडेण मीसिज्जइ ओदणो ओगाहिमगो वा, फाणियगुलस्स तिल्लघयाण य एएहिं कुसिणिए जइ अंगुलं उवरिं अच्छइ तो वट्ठइ, परेण न वट्ठइ, महुस्स योग्गलस्सगस्स य अब्बअंगुलेण संसट्ठं होइ, पिंडगुलस्स नवणीयस्स

ય અદ્વામલમિત્તં સંસદ્દં, જડ વિ બહૂણિ એતપ્પમાણાણિ કપ્પંતિ, એગં પિ વડ્ડં ન કપ્પડ્ડ । ઝક્ખિત્તવિવેગો જહા આયંબિલયે ઝદ્ધરિંતં તીરડ સેસેસુ ણત્થિ । પડુચ્ચમક્કિચ્ચં પુણ જડ અંગુલિણે ગહાય મક્કેડ્ડ તિલ્લેણ વા ઘણ વા, તાહે નિલ્લિગડ્ડયસ્સ કપ્પડ્ડ, અહ ધારાણે છુમ્મડ્ડ મણાગં પિ ન કપ્પડ્ડ । પારિદ્ધાવણિયાગારો ડ લેસઓ મ્મણિઓ એવ ઇતિ વૃદ્ધસમ્પ્રદાયઃ, કૃતં પ્રસજ્ઞેન, પ્રકૃતં પ્રસ્તુમઃ ॥૫૧૧॥

ટીકાથ :

અદ્રવનું ગ્રહણ સર્વત્ર અભિસંબંધનીય છે=મૂળ ગાથામાં ગ્રહણ કરેલ અદ્રવ શબ્દનો સર્વ ઠેકાણે અભિસંબંધ કરવા યોગ્ય છે. આથી નવનીતમાં=અદ્રવ એવા માખણમાં, ઉદ્ગ્રાહિમકમાં=અદ્રવ એવા તળેલામાં, અદ્રવ એવા દધિમાં=ગાલિતમાં=ગાળેલા દહીંમાં, પિશિતમાં=અદ્રવ એવા માંસમાં, ઘૃતમાં=અદ્રવ એવા ઘીમાં, અને ગુડમાં=અદ્રવ એવા ગોળમાં; આ વિકૃતિવિશેષોના=ધન એવી વિગઈ વિશેષોના, નવ આગારો હોય છે, શેષ દ્રવ એવા વિકૃતિવિશેષોના આઠ જ આગારો હોય છે, ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક આગાર હોતો નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અને અહીં=નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણમાં, આ સૂત્ર છે — 'નિવિકૃતિકનું પચ્ચક્ખાણ કરે છે' ઇત્યાદિ, અનાભોગ, સહસાકાર, લેપાલેપ, ગૃહસ્થસંસૃષ્ટ, ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક, પ્રતીત્યબ્રક્ષિત, પારિષ્ઠાપનિકા, મહત્તર અને સર્વસમાધિવર્તિતાગારથી અન્યત્ર=આ નવ આગારો વિના, વોસિરાવે છે=વિગઈઓનો ત્યાગ કરે છે.

ત્યાં અનાભોગ, સહસાકાર, લેપાલેપ તે રીતે જ=પૂર્વે બતાવ્યા તે રીતે જ, જાણવા. વળી ગૃહસ્થસંસૃષ્ટની આ વિધિ છે —

જો ક્ષીર સાથે કુસણિક કૂર પ્રાપ્ત થાય=ભિક્ષામાં દૂધ સાથે ગોરસવાળો ભાત મળે, જો તે કુંડકનું=જેમાં દૂધ રહેલું હોય તે ભાજનનું, દૂધ ઓદનથી=ભાતથી, ચાર અંગુલ હોય, તો નિવિકૃતિકને=તે દૂધ નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુને, કલ્પે છે, પરંતુ આરબ્ધ એવું પાંચમું અંગુલ વિકૃતિક છે, અર્થાત્ જેમાં દૂધ રહેલું હોય તે ભાજનનું દૂધ ઓદનથી પાંચ આંગળથી માંડીને ઉપર હોય તો તે દૂધ વિગઈ થાય છે.

આ રીતે દહીંનું પણ અને મધનું પણ છે, કોઈક વિષયોમાં=કેટલાક દેશોમાં, ઓદન કે અવગ્રાહિમક=ભાત કે પકવાણ, મધ સાથે મિશ્ર કરાય છે. જો કુસણિકમાં=ભાજનમાં, ફાણિત ગુડનું=પીગળેલા ગોળનું, કે તેલ-ઘીનું એક અંગુલ આનાથી=ઓદન કે અવગ્રાહિમથી, ઉપર રહે છે તો, વર્તે છે=નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળાને તે ગોળ, તેલ કે ઘી કલ્પે છે, પરથી વર્તનું નથી=પીગળેલા ગોળાદિ ઓદન કે અવગ્રાહિમથી એક અંગુલથી વધારે ઉપર હોય તો તે ગોળાદિ નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળાને કલ્પતા નથી. મધનું અને પોદ્ગલરસકનું=મધનું અને માંસરસનું, અર્ધ અંગુલથી સંસૃષ્ટ થાય છે અર્થાત્ ઓદનાદિ સાથે મિશ્ર કરાયેલ મધ અને માંસનો રસ અર્ધા આંગળ સુધી તરતો હોય તો તે મધ અને માંસરસ નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળાને કલ્પે છે.

પિંડગુડનું અને નવનીતનું આદ્ર આમલ માત્ર સંસૃષ્ટ થાય છે, અર્થાત્ ઘન ગોળ અને ઘન માખણના લીલા આમળા જેટલા ટુકડા કરીને બીજા આહાર સાથે મિશ્ર કરેલ હોય તો તે નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળાને કલ્પે છે. જોકે આના પ્રમાણવાળા બહુ કલ્પે છે=લીલા આમળાના પ્રમાણવાળા ઘન ગોળ અને ઘન માખણના ઘણા ટુકડાઓ નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુને ખપે છે, પરંતુ વડું એક પણ કલ્પનું નથી=બીજા આહાર સાથે મિશ્ર કરેલ હોય તોપણ લીલા આમળાના પ્રમાણથી મોટો એવો ગોળનો અને માખણનો ટુકડો એક પણ નિવિગઈના પચ્ચક્ખાણવાળાને ખપતો નથી.

ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક — જેવી રીતે આયંબિલકમાં ઉદ્ધરવા માટે સમર્થ હોય, શેષમાં નથી, અર્થાત્ આંબિલના આહાર ઉપરથી જુદી કાઢવા માટે સમર્થ હોય તેવી ધન વિગઈઓમાં ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક આગાર હોય છે, શેષ એવી પ્રવાહી વિગઈઓમાં ઉત્ક્ષિપ્તવિવેક આગાર હોતો નથી. વળી પ્રતીત્યબ્રક્ષિત એટલે જો અંગુલિકમાં=તેલ કે ઘીને અંગુલી ઉપર, ગ્રહણ કરીને તેલથી કે ઘીથી ચોપડે છે, તો નિર્વિકૃતિકને=તે આહાર નિવિગઈના પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુને, કલ્પે છે, જો તેલ કે ઘી ધારાથી નાખે છે, તો મનાગ્ પણ=તે આહાર થોડો પણ, કલ્પતો નથી. વળી પારિષ્ઠાપનિકા આગાર લેશથી=પૂર્વ સંક્ષેપથી, કહેવાયેલો જ છે, એ પ્રમાણે વૃદ્ધનો સંપ્રદાય છે. પ્રસંગથી સર્યુ, અમે પ્રકૃતની પ્રસ્તાવના કરીએ છીએ. ॥૫૧૧॥

અવતરણિકા :

આહ, ઇહ આકારા એવ કિમર્થમિત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

આહ થી કોઈ શંકા કરે છે કે અહીં=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણમાં, આગારો જ શા માટે છે ? અર્થાત્ આગારો વગર જ નવકારશી આદિનું પચ્ચક્ષ્માણ કરવું જોઈએ. એથી કહે છે —

ગાથા :

વયભંગો ગુરુદોસો થેવસ્સ વિ પાલણા ગુણકરી અ ।

ગુરુલાઘવં ચ નેઅં ધમ્મમ્મિ અઓ ડ આગારા ॥૫૧૨॥

અન્યચાર્ય :

વયભંગો ગુરુદોસો=વ્રતનો ભંગ ગુરુદોષવાળો છે, થેવસ્સ વિ અ પાલણા ગુણકરી=અને સ્તોકની પણ=થોડા પણ વ્રતની, પાલના ગુણકારી છે. ધમ્મમ્મિ ચ=અને ધર્મમાં ગુરુલાઘવં નેઅં=ગુરુ-લાઘવ જાણવું. અઓ ડ=આ કારણથી જ આગારા=આગારો છે.

ગાથાર્થ :

વ્રતનો ભંગ ગુરુદોષવાળો છે, અને થોડા પણ વ્રતની પાલના ગુણકારી છે, અને ધર્મમાં ગુરુ-લાઘવ જાણવું, આ કારણથી જ આગારો છે.

ટીકા :

વ્રતભંગો ગુરુદોષઃ ભગવદ્જ્ઞાવિરાધનાત્, સ્તોકસ્યાડપિ પાલના વ્રતસ્ય ગુણકારિણી ચ, વિશુદ્ધકુશલપરિણામરૂપત્વાદ્, ગુરુલાઘવં ચ વિજ્ઞેયં ધર્મે, એકાન્તગ્રહસ્ય પ્રભૂતાપકારિત્વેનાશોભનત્વાત્, યત એતદેવમતઃ=અસ્માત્ કારણાદાકારા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૨॥

ટીકાર્થ :

ભગવાનની આજ્ઞાનું વિરાધન હોવાથી વ્રતનો ભંગ ગુરુ દોષવાળો છે, અને થોડા પણ વ્રતની પાલના ગુણને કરનારી છે; કેમ કે વિશુદ્ધ એવું કુશલ પરિણામરૂપપણું છે અર્થાત્ થોડા પણ વ્રતની સમ્યક્ પાલનામાં જે ભાવ વર્તે છે તે ભાવનું વિશુદ્ધ એવું કુશલ પરિણામરૂપપણું છે. અને ધર્મમાં ગુરુ-લાઘવ જાણવું; કેમ

કે એકાંતગ્રહનું પ્રભૂત અપકારીપણાને કારણે અશોભનપણું છે, અર્થાત્ એકાંતથી વ્રતના ગ્રહણનું અત્યંત અપકારકપણું હોવાને કારણે અસુંદરપણું છે. જે કારણથી આ આમ છે=વ્રતનું એકાંતથી ગ્રહણ અત્યંત અપકારી હોવાને કારણે અસુંદર છે એમ છે, આથી=એ કારણથી, આગારો છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈ શંકા કરે છે કે વ્રતો પાળવાં હોય તો સત્ત્વથી વીર્ય ફોરવવું જોઈએ, પરંતુ વ્રતોમાં આગારો રાખવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. તેને ઉત્તર આપતાં ગ્રંથકાર કહે છે —

જો પચ્ચક્ષ્પાણમાં આગારો રાખવામાં ન આવે તો વ્રત ભાંગી જવાની સંભાવના રહે, અને વ્રત ભાંગવામાં મોટો દોષ છે. માટે પચ્ચક્ષ્પાણમાં આગારો રાખવાથી તે આગારો છોડીને બાકીના અંશમાં પચ્ચક્ષ્પાણની મર્યાદાની પ્રાપ્તિ થાય છે. આથી તે મર્યાદાપૂર્વકના થોડા પણ વ્રતનું પાલન ગુણની પ્રાપ્તિ કરાવનાર છે.

વળી ધર્મની પ્રવૃત્તિમાં ગુરુ-લાઘવનો વિચાર કરવાનો હોય છે. તેથી ઘણો લાભ હોય અને અલ્પ નુકસાન હોય તેવો ધર્મ કરવો ઉચિત ગણાય. માટે વ્રતોમાં આગારો રાખવાથી વ્રતની મર્યાદા કંઈક અલ્પ થાય છે, તોપણ વ્રતના પૂર્ણ પાલનને કારણે મહાન લાભ થાય છે. આથી પચ્ચક્ષ્પાણમાં આગારો રાખવામાં આવે છે.

વળી જો પચ્ચક્ષ્પાણમાં આગારો રાખવામાં ન આવે તો વ્રત આગારો વગર એકાંતે ગ્રહણ કરેલ હોવાથી ક્વચિત્ કોઈક નિમિત્તે વ્રતનો ભંગ થવાની સંભાવના રહે છે, જેથી ઘણો અપકાર થવાને કારણે તે વ્રતનું ગ્રહણ અશોભન બને છે; કેમ કે વિચાર્યા વગર આગારોથી નિરપેક્ષ ગ્રહણ કરેલ વ્રતનું પૂર્ણ પાલન ન થાય તો આજ્ઞાભંગાદિ દોષોથી અધિક અનર્થ પ્રાપ્ત થાય છે. તેથી વિવેકી પુરુષે તે અનર્થના પરિહાર માટે આગારોપૂર્વક વ્રતનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ. ॥૫૧૨॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयति —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે થોડા પણ વ્રતની પાલના ગુણકારી છે; આથી જ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્પાણ ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. એને જ સમર્થન કરે છે —

ગાથા :

जहगहिअपालणंमी अपमाओ सेविओ धुवं होइ ।

सो तह सेविज्जंतो वड्डइ इअरं विणासेइ ॥५१३॥

અન્યથાર્થ :

જહગહિઅપાલણંમી=યથાગૃહીતના પાલનમાં=જે પ્રમાણે વ્રત ગ્રહણ કરાયું હોય તે પ્રમાણે વ્રતના પાલનમાં, ધુવં=નક્કી અપમાઓ સેવિઓ=અપ્રમાદ સેવિત હોઈ=થાય છે. તહ=તે પ્રકારે=યથાગૃહીત વ્રતના પાલનરૂપે, સેવિજ્જંતો સો=સેવાતો એવો તે=અપ્રમાદ, વડ્ડઇ=વધે છે, (અને) ઇઅરં વિણાસેઇ=ઇતરને વિનાશે છે=પ્રમાદનો વિનાશ કરે છે.

ભાવાર્થ :

પચ્ચક્ષ્ણાણ આગારો સહિત ગ્રહણ કરાયેલ હોય તો પચ્ચક્ષ્ણાણનું સમ્યગ્ પાલન થઈ શકે છે, અને વ્રતના પાલનમાં જીવનો વિશુદ્ધ ભાવ વર્તી શકે છે, કે “મેં ભગવાને બતાવેલ વ્રતો લીધાં છે, માટે મેં જેવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે તેવી જ રીતે મારે વ્રતો પાળવાં જોઈએ.” અને જીવનો જો આવો વિશુદ્ધ ભાવ વર્તતો હોય તો તે વિશુદ્ધ ભાવને કારણે વ્રતોના પાલનમાં નક્કી અપ્રમાદભાવ સેવિત થાય છે. અર્થાત્ આગારોનાં સ્થાનો સિવાય વ્રતોના સમ્યગ્પાલનમાં યત્ન કરવારૂપ અપ્રમાદભાવ નક્કી સેવિત થાય છે.

આ રીતે આગારોપૂર્વક વ્રતો ગ્રહણ કરીને વ્રતોનું બરાબર પાલન કરવાથી ધીરે ધીરે અપ્રમાદભાવ વધતો જાય છે, અને તે અપ્રમાદભાવ જીવમાં રહેલા અનાદિભવઅભ્યસ્ત એવા પ્રમાદનો નાશ કરે છે.

આશય એ છે કે અનાદિકાળથી જીવ અવ્રતના પરિણામમાં રહીને જેમ તેમ જીવવાની મનોવૃત્તિવાળો હતો, તેને બદલે હવે ભગવાનના વચનથી વ્રતો ગ્રહણ કરીને વ્રતોનું સમ્યગ્ પાલન કરતો હોવાથી, તેનામાં વ્રતોની મર્યાદામાં રહીને અપ્રમાદથી જીવવાની મનોવૃત્તિ પ્રગટે છે.

આ રીતે વ્રતોનું પાલન કરવા છતાં, અનાદિકાળથી સંસારમાં પ્રમાદ અભ્યસ્ત કર્યો હોવાથી પ્રમાદ દ્વારા ક્યારેય વ્રતો ન ભાંગે તે માટે સાધુ આગારો રાખે છે; કેમ કે ગ્રહણ કરેલ વ્રતો ભાંગે તો આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષો થાય છે, જે દોષો સર્વ અનર્થોના કારણ છે; કેમ કે દોષોથી જ સંસારમાં રખડતો જીવ જન્મ, જરા, મૃત્યુ, રોગાદિ સર્વ અનર્થો પ્રાપ્ત કરે છે. ॥૫૧૩/૫૧૪॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સંસારમાં ભટકતા જીવે પ્રમાદ અભ્યસ્ત કર્યો છે, તેથી તે પ્રમાદને કારણે વ્રતનો ભંગ ન થાય તે માટે પચ્ચક્ષ્ણાણમાં આગારો છે. ત્યાં કોઈને શંકા થાય કે આવા પ્રમાદી જીવને પ્રવ્રજ્યા કઈ રીતે સંભવે ? એ પ્રકારની શંકાનું ઉદ્ભાવન કરીને તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે —

ગાથા :

एवं पमाइणो कह पव्वज्जा होइ ? चरणपरिणामा ।

न य तस्सत्ताणंतरमेव पमाओ खयं जाइ; ॥५१५॥

અન્યથાર્થ :

एवं पमाइणो=આવા પ્રમાદીને પવ્વજ્જા=પ્રવ્રજ્યા કહ=કેવી રીતે હોઈ ?=હોય ? (તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે—) चरणपरिणामा=ચરણના પરિણામથી (પ્રવ્રજ્યા) થાય છે, तस्सत्ताणंतरमेव य=અને તેની સત્તાના અનંતર જ=ચરણના પરિણામની સત્તા પછી તરત જ, पमाओ खयं न जाइ=પ્રમાદ ક્ષયને પામતો નથી.

ગાથાર્થ :

આવા પ્રમાદીને પ્રવ્રજ્યા કેવી રીતે હોઈ શકે ? તેનો ગ્રંથકાર ઉત્તર આપે છે- ચારિત્રના પરિણામથી પ્રવ્રજ્યા થાય છે, અને ચારિત્રના પરિણામની સત્તા પછી તરત જ પ્રમાદ ક્ષય પામતો નથી.

ટીકા :

એવં પ્રમાદિનો નમસ્કારસહિતાદ્યપરિપાલનાયુક્તસ્ય કથં પ્રવ્રજ્યા ભવતિ ? નનુ તસ્ય ગુર્વપ્રમાદપરિપાલનીયા પ્રવ્રજ્યૈવાયુક્તેતિ પરાભિપ્રાયમાશંક્યાહ-ચરણપરિણામાત્ પ્રવ્રજ્યા ભવતિ, ન ચ તત્સત્તાનન્તરમેવ=ચરણપરિણામસત્તાનન્તરમેવ પ્રમાદઃ ક્ષયં યાતિ=નિર્મૂલતો ન ભવત્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૫॥

ટીકાર્થ :

આવા=નવકારશી આદિની અપરિપાલનાથી યુક્ત એવા, પ્રમાદી સાધુને પ્રવ્રજ્યા કેવી રીતે હોય ? ખરેખર તેને=આવા પ્રમાદી સાધુને, ઘણા અપ્રમાદથી પરિપાલનીય એવી પ્રવ્રજ્યા જે અયુક્ત છે=અયોગ્ય છે, એ પ્રકારના પરના અભિપ્રાયની આશંકા કરીને ગ્રંથકાર કહે છે — ચરણના પરિણામથી પ્રવ્રજ્યા થાય છે, અને તેની સત્તાના અનંતર જે=ચરણપરિણામની સત્તાના અનંતર જે=ચારિત્રનો પરિણામ આવે એટલે તરત જ, પ્રમાદ ક્ષયને પામતો નથી=નિર્મૂલથી અર્થાત્ મૂળ વગરનો, થતો નથી જ, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેઓ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ પણ આગારો વિના પાળી શકતા નથી, તેવા પ્રમાદી સાધુને પ્રવ્રજ્યા કઈ રીતે સંભવે ? આવી કોઈને શંકા થાય તો તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે ચારિત્રના પરિણામથી પ્રવ્રજ્યા થાય છે.

તેમાં પણ કોઈને શંકા થાય કે ચારિત્રનો પરિણામ પ્રગટ્યો હોય તો તે ચારિત્રના પરિણામથી જ સાધુ આગારો વગર નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ કેમ ન કરી શકે ? તેથી ગ્રંથકાર કહે છે —

ચારિત્રનો પરિણામ પ્રગટે કે તરત જ આત્મામાં રહેલો પ્રમાદ સંપૂર્ણ ક્ષય પામતો નથી; તેથી તે પ્રમાદના ક્ષય માટે જ સાધુ વિશેષ પ્રકારના પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે. અને તે પચ્ચક્ષ્ણાણમાં આગારો રાખવામાં ન આવે તો પચ્ચક્ષ્ણાણનું પાલન પરિપૂર્ણ થાય નહીં, જેથી આજ્ઞાભંગાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય, અને આ પ્રમાણે થાય તો પ્રમાદના ક્ષય અર્થે ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષ્ણાણથી પણ પ્રમાદનો ક્ષય થાય નહીં, ઊલટો પ્રમાદ પુષ્ટ બને. આથી ચારિત્રનો પરિણામ પ્રગટ થયા પછી પણ સાધુમાં જે અવશિષ્ટ પ્રમાદ પડ્યો છે તેના ક્ષય માટે સાધુ પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે, અને તે પચ્ચક્ષ્ણાણથી પણ પ્રમાદ પુષ્ટ ન થાય તે માટે સાધુ પચ્ચક્ષ્ણાણમાં આગારો રાખે છે, જેથી પચ્ચક્ષ્ણાણના પરિપૂર્ણ વિશુદ્ધ પાલનથી અપ્રમાદની વૃદ્ધિ થાય, અને તે અપ્રમાદની વૃદ્ધિને કારણે ચારિત્રના પરિણામકાળમાં આત્મામાં રહેલા અવશિષ્ટ પ્રમાદનો નાશ થાય. ॥૫૧૫॥

અવતરણિકા :

કિમિત્યત આહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચારિત્રના પરિણામની સત્તાની અનંતર જ પ્રમાદ નાશ પામતો નથી. ત્યાં કોઈને શંકા થાય કે કયા કારણથી ચારિત્રના પરિણામની સત્તાની અનંતર જ પ્રમાદ નાશ પામતો નથી ? આથી કહે છે —

ગાથા :

જમણાઙ્ગભવબ્ધત્થો તસ્સેવ ચ્ચયત્થમુજ્જણેહ ।

જહગહિઅપાલણેણં અપમાઓ સેવિઅવ્વો ત્તિ ॥૫૧૬॥

અન્યથાર્થ :

જં=જે કારણથી (પ્રમાદ) અણાઙ્ગભવબ્ધત્થો=અનાદિભવથી અભ્યસ્ત છે, (એથી) તસ્સેવ ચ્ચયત્થં=તેના જ ક્ષયાર્થે=તે પ્રમાદના જ નાશ માટે, ઉજ્જણ=ઉઘત એવા સાધુએ ઇહ=અહીં=સંસારમાં, જહગહિઅપાલણેણં=યથાગૃહીતના પાલન દ્વારા અપમાઓ સેવિઅવ્વો=અપ્રમાદ સેવવો જોઈએ.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી પ્રમાદ અનાદિભવથી અભ્યસ્ત છે, એથી તે પ્રમાદના જ નાશ માટે ઉઘત એવા સાધુએ સંસારમાં યથાગૃહીત એવા વ્રતના પાલન દ્વારા અપ્રમાદ સેવવો જોઈએ.

ટીકા :

યદનાદિભવાભ્યસ્તોઽસૌ, અતસ્તસ્યૈવ પ્રમાદસ્ય ક્ષયાર્થમુદ્યતેનેહ યથાગૃહીતપાલનેન હેતુભૂતેનાઽપ્રમાદો નિયમભાવી સેવિતવ્યઃ=પાલનીય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૬॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આ=પ્રમાદ, જીવ વડે અનાદિભવથી અભ્યસ્ત છે, આથી તે પ્રમાદના જ ક્ષય અર્થે ઉઘત એવા સાધુએ અહીં=સંસારમાં, હેતુભૂત એવા યથાગૃહીતના પાલન દ્વારા=અનાદિભવઅભ્યસ્ત એવા પ્રમાદનો નાશ કરવામાં કારણભૂત એવા યથાગૃહીત વ્રતનું પાલન કરવા દ્વારા, નિયમથી થનારો અપ્રમાદ સેવવો જોઈએ=પાલન કરવો જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચારિત્રના પરિણામની પ્રાપ્તિ પછી તરત જ સંપૂર્ણ પ્રમાદ નાશ પામતો નથી. ત્યાં શંકા થાય કે ચારિત્રના પરિણામથી ચારિત્ર પ્રગટે છે તો સર્વથા પ્રમાદ કેમ નાશ પામતો નથી? તેના સમાધાન રૂપે કહે છે કે જે કારણથી અનાદિભવથી અભ્યસ્ત આ પ્રમાદ છે, તે કારણથી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ સાથે જ પ્રમાદ સર્વથા નાશ પામતો નથી.

આશય એ છે કે દરેક ભવમાં જીવ શાતા મેળવવા માટે શાતાના ઉપાયોમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, પરંતુ આત્મભાવોને પ્રગટ કરવા માટે ઉદમ કરતો નથી; અને જે વસ્તુનું પુનઃ પુનઃ સેવન થાય તે વસ્તુ પ્રકૃતિસિદ્ધ બને છે, આથી શાતાની પ્રાપ્તિ માટેનો ઉદમ જીવને પ્રકૃતિસિદ્ધ છે. તેથી જ શાતા-અશાતાની ઉપેક્ષા કરીને આત્મગુણોને ખીલવવા માટેનો યત્ન પ્રાયઃ કરીને જીવે કોઈ ભવમાં કર્યો નથી. છતાં સંસારની નિર્ગુણતાને જાણીને જીવને જ્યારે ભવ પ્રત્યે નિર્વેદ=દ્વેષ પ્રગટે છે ત્યારે જીવમાં સંવેગનો પરિણામ થાય છે, અને સંવેગપૂર્વક સંયમની ક્રિયાઓ કરે તો જીવમાં ચારિત્રનો પરિણામ પ્રગટે છે, અને સાધુ અત્યંત અપ્રમાદપૂર્વક ચારિત્રમાં યત્ન કરે તો તે ચારિત્રનો પરિણામ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામીને ક્ષાયિક ચારિત્રરૂપે બને છે. પરંતુ

જ્યાં સુધી ક્ષાયિક ચારિત્રનો પરિણામ પ્રગટે નહિ ત્યાં સુધી ચારિત્રાચારની આચરણાઓમાં સંવેગપૂર્વક યત્ન કરવાથી તે ચારિત્રનો પરિણામ ક્ષાયોપશમિક ભાવે સાધુમાં સ્થિર રહે છે. આમ છતાં જીવે અનાદિભવોમાં પ્રમાદનો અભ્યાસ કર્યો હોવાથી ચારિત્રમાં સંવેગપૂર્વક યત્ન કરનાર પણ સાધુમાં નિમિત્તને પામીને ક્યારેક પ્રમાદ થાય છે, ત્યારે તેમના વ્રતમાં અનાભોગ, સહસાકારાદિથી અતિચારો લાગે છે. આથી પ્રમાદના ક્ષય માટે ઉદ્યત એવા સાધુ પોતે જે પ્રકારે સામાયિક વ્રતો ગ્રહણ કર્યા છે તે પ્રકારે તે વ્રતોના પાલનમાં યત્ન કરે છે, જે વ્રતોનું પાલન અપ્રમાદભાવનો હેતુ છે, અને તે પાલનથી અપ્રમાદભાવ વૃદ્ધિ પામે છે, અને આત્મામાં રહેલા પ્રમાદના સંસ્કારોનો ક્રમસર નાશ થાય છે. માટે મહાત્માઓએ જે પ્રમાણે જે વ્રતો ગ્રહણ કર્યા હોય તે પ્રમાણે જ તે વ્રતોના પાલન દ્વારા અપ્રમાદ સેવવો જોઈએ, આથી વ્રતો આગારોપૂર્વક ગ્રહણ કરવામાં આવે છે. આ પ્રકારનું પ્રસ્તુત ગાથાનું તાત્પર્ય છે. ॥૫૧૬॥

અવતરણિકા :

પરામિપ્રાયમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પ્રમાદના ક્ષય માટે ઉદ્યત એવા સાધુએ યથાગૃહીત પચ્ચક્ષ્ણાણા પાલન દ્વારા અપ્રમાદ સેવવો જોઈએ, તેથી યથાગૃહીત પચ્ચક્ષ્ણાણા પાલન માટે સાધુ પચ્ચક્ષ્ણા આગારોપૂર્વક ગ્રહણ કરે છે. ત્યાં પરના અભિપ્રાયને કહે છે —

ગાથા :

एवं साम्प्रदायं पि हु सागारं निअमओ गहेयव्वं ।

सइ तम्मि निरागारे किं वा एएण कज्जं ति? ॥૫૧૭॥

અન્વયાર્થ :

एवं=આ રીતે=પૂર્વમાં કહ્યું કે યથાગૃહીત વ્રતના પાલન માટે નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ આગારો સહિત ગ્રહણ કરવામાં આવે છે એ રીતે, साम्प्रदायं पि=સામાયિક પણ નિઅમओ=નિયમથી સાગारं=સાગાર=આગારો સહિત, गहेयव्वं=ગ્રહણ કરવું જોઈએ. तम्मि वा निरागारे सइ=અથવા તે નિરાગાર હોતે છતે=સામાયિક આગારો સહિત હોતે છતે, एएण किं कज्जं ?=આના વડે=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ વડે, शुं कार्य છે ?

★ 'हु' વાક્યાલંકારમાં છે.

★ 'ति' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વમાં કહ્યું કે યથાગૃહીત વ્રતના પાલન માટે નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ આગારો સહિત ગ્રહણ કરવામાં આવે છે, એ રીતે સામાયિક પણ નિયમથી આગારો સહિત ગ્રહણ કરવું જોઈએ. અથવા સામાયિક આગારો સહિત હોતે છતે નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ વડે શું કાર્ય છે ? અર્થાત્ કોઈ કાર્ય નથી.

ટીકા :

નન્વેવં સામાયિકમપિ સાકારં નિયમતો ગ્રહીતવ્યં, તસ્યાઽપિ પ્રત્યાખ્યાનત્વાદેવ, તસ્મિન્ મહત્તરેઽનાકો
કિં વા અનેન=ઇત્વેણ નમસ્કારસહિતાદિના સાકારેણ, ન મૂલત એવ વા કાર્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૭॥

ટીકાર્થ :

નનુથી પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે —

આ રીતે=જે રીતે યથાગૃહીત વ્રતના પાલન માટે નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ સાગાર ગ્રહણ કરવાં જોઈએ એ રીતે, સામાયિક પણ નિયમથી સાગાર ગ્રહણ કરવું જોઈએ; કેમ કે તેનું પણ પ્રત્યાખ્યાનપણું જ છે=સામાયિકનું પણ પચ્ચક્ષ્ણાણરૂપપણું જ છે. અથવા મહત્તર એવું તે અનાગાર હોતે છતે=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ કરતાં વધારે મહાન એવું સામાયિક આગારો વગરનું હોતે છતે, આના વડે=સાગાર ઈત્વર એવા નમસ્કારસહિતાદિ વડે=આગારોપૂર્વકના અલ્પકાલીન એવા નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ વડે, શું ? અથવા મૂળથી જ કાર્ય નથી અર્થાત્ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણનું મૂળથી જ કોઈ પ્રયોજન નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે પચ્ચક્ષ્ણાણ જે પ્રમાણે ગ્રહણ કર્યું તે પ્રમાણે પચ્ચક્ષ્ણાણનું પાલન કરવા આગારો મૂક્યા છે, જેથી પચ્ચક્ષ્ણાણના સમ્યગ્ પાલન દ્વારા અપ્રમાદની વૃદ્ધિ થાય. ત્યાં પૂર્વપક્ષી શંકા કરે છે કે જેમ વ્રતના સમ્યગ્ પાલન માટે આગારો રાખવા જોઈએ, તેમ સામાયિકના સમ્યગ્ પાલન માટે પણ આગારો રાખવા જોઈએ; અને શાસ્ત્રમાં સામાયિકમાં આગારો બતાવ્યા નથી. આથી જાવજજીવનું સામાયિક પણ જો આગારો વગરનું હોય તો નવકારશી આદિ થોડા કાળના પચ્ચક્ષ્ણાણ આગારોપૂર્વક ગ્રહણ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? અર્થાત્ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી. તેથી નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ આગારો વગર ગ્રહણ કરવાં જોઈએ, અથવા મૂળથી જ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાનું કોઈ પ્રયોજન નથી; કેમ કે સામાયિકનો પરિણામ સર્વ ભાવો પ્રત્યે સમભાવરૂપ હોવાથી રાગ-દ્વેષ વગરનો છે. તેથી સામાયિકમાં જ ઉદય કરવો જોઈએ, પરંતુ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાં જોઈએ નહીં. ॥૫૧૭॥

અવતરણિકા :

અથોત્તરમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે પૂર્વપક્ષીનો અભિપ્રાય બતાવ્યો કે જેમ પચ્ચક્ષ્ણાણમાં આગારો ગ્રહણ કરવાના છે, તેમ સામાયિકમાં પણ આગારો ગ્રહણ કરવા જોઈએ. હવે તેમાં ગ્રંથકાર ઉત્તરને કહે છે —

ગાથા :

સમભાવે ચ્ચિવતં તં જં જાયઙ સવ્વત્થ આવકહિં ચ ।

તો તત્થ ન આગારા પન્નત્તા વીઅરાગેહિં ॥૫૧૮॥

અન્યચાર્ય :

જં=જે કારણથી સવ્વત્થ=સર્વત્ર=સર્વ પદાર્થોમાં, સમભાવે ચ્ચિઅ=સમભાવ હોતે છતે જ તં=તે=સામાયિક, જાયઙ્=થાય છે, આવકહિઅં ચ=અને યાવત્કથિક છે=સામાયિક જાવજજીવનું છે, તો=તે કારણથી તત્થ=ત્યાં=સામાયિકમાં, વીઅરાગેહિં=વીતરાગ વડે આગારો ન પજ્જા=આગારો પ્રજ્ઞાપ્ત નથી.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી સર્વ પદાર્થોમાં સમભાવ હોતે છતે જ સામાયિક થાય છે, અને સામાયિક જાવજજીવનું છે, તે કારણથી સામાયિકમાં વીતરાગ વડે આગારો પ્રજ્ઞાપ્ત નથી.

ટીકા :

સમભાવ એવ તત્=સામાયિક, યસ્માદ્ જાયતે સર્વત્ર=સર્વેષુ પદાર્થેષુ સમભાવે, તથા યાવત્કથિકં ચ તત્, તત્=તત્ર=સામાયિકે નાકારાઃ પ્રજ્ઞા વીતરાગૈઃ, તથાવિવેકરૂપત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૮॥

ટીકાર્થ :

સમભાવમાં જ તે છે=સામાયિક છે; જે કારણથી સર્વત્ર=સર્વ પદાર્થોમાં, સમભાવ હોતે છતે સામાયિક થાય છે, અને તે રીતે=જે રીતે સમભાવમાં જ સામાયિક છે તે રીતે, તે=સર્વવિરતિ સામાયિક, યાવત્કથિક છે; તે કારણથી ત્યાં=સામાયિકમાં, વીતરાગ વડે આગારો પ્રજ્ઞાપાયા નથી; કેમ કે તે પ્રકારે વિવેકરૂપપણું છે=સર્વ ભાવો પ્રત્યે સદા સમભાવ રાખવામાં આગારો બાધક હોવાથી સામાયિક જે પ્રકારે સમભાવનું કારણ બને તે પ્રકારે સામાયિકમાં વિવેકરૂપપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સામાયિક સમભાવના પરિણામરૂપ છે; જે કારણથી સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે યાવજજીવ સમભાવ હોતે છતે આત્મામાં સામાયિક ઉત્પન્ન થાય છે, તેથી વીતરાગે સામાયિકમાં આગારો બતાવ્યા નથી; કેમ કે સંસારના કોઈપણ પદાર્થમાં ક્યારેય પક્ષપાત ન કરવો, તેવા પ્રકારના વિવેકરૂપ સામાયિક છે.

આશય એ છે કે સંયમગ્રહણથી માંડીને જીવનના અંત સુધી સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે સમભાવ ધારણ કરે તેવો સાધુમાં જે પરિણામ છે તે સામાયિક છે, તેથી સામાયિકમાં આગારો નથી. જો સામાયિકમાં આગારો હોય, તો જેમ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ખાણમાં અનાભોગ-સહસાકાર આગાર હોવાથી ક્યારેક અનાભોગથી કે સહસાકારથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ થાય તોપણ પચ્ચક્ખાણનો ભંગ થતો નથી, તેમ સામાયિકમાં પણ અનાભોગથી કે સહસાકારથી અસમભાવનો પરિણામ થાય તોપણ અનાભોગ-સહસાકાર આગાર હોવાથી સામાયિકનો ભંગ થાય નહીં એમ માનવું પડે. વસ્તુતઃ સામાયિકમાં અનાભોગ-સહસાકારથી પણ સમભાવના પરિણામનો અન્યથાભાવ થાય તો અતિથારની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને ક્રમે કરીને સામાયિકનો નાશ થાય છે. તેથી સમભાવના પરિણામરૂપ સામાયિકમાં ભગવાને આગારો પ્રજ્ઞાપ્યા નથી; ફક્ત સર્વ ઉદ્યમથી સમભાવમાં યત્ન કરતા સાધુને પણ સમભાવના પરિણામનો અતિશય કરવા અર્થે જે મહાપ્રતોની બાહ્ય આચરણ બતાવી છે, તેમાં પણ જે ઉત્સર્ગ-અપવાદ મૂકેલ છે, તે પણ સમભાવની વૃદ્ધિ અર્થે છે.

તેથી સાધુને ઉત્સર્ગની પ્રવૃત્તિથી સમભાવની વૃદ્ધિ થતી જણાય ત્યારે ઉત્સર્ગની પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને જ્યારે ઉત્સર્ગની પ્રવૃત્તિથી સમભાવની વૃદ્ધિ થતી ન જણાય ત્યારે અપવાદની પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી સામાયિકમાં આગારો બતાવ્યા નથી.

વળી બાહ્ય આચરણરૂપ પચ્ચક્ષ્ણાણ પણ સમભાવની વૃદ્ધિ અર્થે જ છે, અને પચ્ચક્ષ્ણાણ જે પ્રમાણે ગ્રહણ કરાયું હોય તે પ્રમાણે સમ્યક્ પાલન કરવામાં આવે તો તે પચ્ચક્ષ્ણાણથી અપ્રમાદભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. તેથી સમભાવની વૃદ્ધિના અંગભૂત એવા અપ્રમાદની વૃદ્ધિ અર્થે સાધુ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે.

આનાથી એ ફલિત થયું કે આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાનું પ્રયોજન સમભાવની વૃદ્ધિ છે. તેથી પૂર્વગાથાની ટીકાના અંતે કહેલ કે પચ્ચક્ષ્ણાણના ગ્રહણનું મૂળથી જ કોઈ કાર્ય નથી, તેનું નિરાકરણ થાય છે. ॥૫૧૮॥

અવતરણિકા :

एतदेव प्रकटयन्नाह —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સર્વ પદાર્થોમાં સમભાવ હોતે છતે જ સામાયિક થાય છે. એને જ પ્રગટ કરતાં કહે છે —

ગાથા :

तं खलु निरभिस्संगं समयाए सव्वभावविसयं तु ।
कालावहिमि वि परं भंगभया णाऽवहित्तेण ॥५१९॥

અન્યચાર્થ :

તં ખલુ=ખરેખર તે=સામાયિક, સમયાએ=સમતાને કારણે સવ્વભાવવિસયં તુ=સર્વ ભાવોના વિષયવાળું જ નિરભિસ્સંગં=નિરભિષ્વંગ છે, કાલાવહિમિ વિ=કાલાવધિ હોતે છતે પણ=યાવજજીવરૂપ કાળની મર્યાદા પણ, પરં ભંગભયા=પછી ભંગના ભયથી છે=આ જીવન પૂરું થયા પછી વ્રત ભંગવાના ભયથી છે, અવહિત્તેણ ણ=અવધિપણથી નથી.

ગાથાર્થ :

ખરેખર સામાયિક સમતાને કારણે સર્વ ભાવોના વિષયવાળું જ નિરભિષ્વંગ છે. યાવજજીવરૂપ કાળની મર્યાદા પણ આ જીવન પૂરું થયા પછી વ્રતભંગના ભયથી છે, પરંતુ અવધિપણથી નથી.

ટીકા :

તત્=સામાયિકં નિરભિષ્વઙ્ગં=નિરાશંસમેવ સમતયા હેતુભૂતયા, સર્વભાવવિષયં તુ=સર્વપદાર્થવિષયમેવ નિરભિષ્વઙ્ગં, કાલાવધાવપિ-યાવજ્જીવનમિત્યેવંભૂતે પરં જીવનાદ્ ભઙ્ગભયાત્, નાઽવધિત્ત્વેન વર્તંતે, અતસ્તત્રાઽપિ નિરભિષ્વઙ્ગમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૯॥

ટીકાર્થ :

તે=સામાયિક, હેતુભૂત એવી સમતાને કારણે નિરભિષ્વંગ છે=નિરાશંસ જ છે. વળી તે સામાયિક કેવા પ્રકારનું છે ? તે બતાવે છે — સર્વ ભાવોના વિષયવાળું જ=સર્વ પદાર્થોના વિષયવાળું જ, નિરભિષ્વંગ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે શ્રાવક સામાયિક ગ્રહણ કરતી વખતે અમુક કાળની મર્યાદા રાખે છે, તેથી તે કાળની મર્યાદાને કારણે શ્રાવકના ચિત્તમાં ભોગાદિ પ્રત્યેનો અભિષ્વંગ સામાયિકકાળમાં પણ વર્તે છે, આથી શ્રાવકનું સામાયિક દેશવિરતિ સામાયિક છે, સર્વવિરતિ સામાયિક નથી. તેમ સાધુ પણ સર્વવિરતિ સામાયિક ગ્રહણ કરતી વખતે જીવજીવના કાળની મર્યાદા રાખે છે, તેથી તે કાળની મર્યાદાને કારણે સાધુના ચિત્તમાં પણ અન્ય ભવસંબંધી ભોગાદિ પ્રત્યેનો અભિષ્વંગ સર્વવિરતિ સામાયિકકાળમાં પણ વર્તે છે. આથી સાધુનું સામાયિક સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે નિરભિષ્વંગ કેવી રીતે કહી શકાય ? તેના સમાધાનરૂપે કહે છે —

‘યાવજીવન’ એ પ્રકારનો કાલાવધિ હોતો છે તે પણ જીવનથી પર ભંગના ભયથી છે=આ ભવ પૂરો થયા પછી વ્રતનો ભંગ થવાના ભયથી છે, અવધિપણાથી વર્તતો નથી=મર્યાદાપણાથી વર્તતો નથી. આથી ત્યાં પણ=જીવનની સમાપ્તિ થયા પછીના કાળના વિષયમાં પણ, નિરભિષ્વંગ જ છે=જીવન પૂરું થયા પછી પણ પરભવમાં ભોગાદિ પ્રત્યેના અભિલાષ વગરનું જ સામાયિક છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જ્યારે જીવમાં સમતા નામનો ગુણ પ્રગટે છે ત્યારે જીવનું ચિત્ત સર્વ ભાવોના વિષયમાં આશંસા વગરનું જ બને છે, અને તે જ ‘સામાયિક’ વસ્તુ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સામાયિક જીવજીવનું ઉચ્ચરાવાય છે. તેથી નક્કી થાય કે મુનિને આ જીવન પછી ભોગાદિની આશંસા છે, માટે મુનિનું ચિત્ત આ જીવન પછી નિરાશંસ નથી. તેથી ગ્રંથકાર કહે છે —

મુનિના સામાયિકમાં જે કાલાવધિ છે, તે “આ જીવન પછી મારી પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ ન થાઓ,” એવા આશયથી હોય છે, પરંતુ “આ ભવ પછી હું ભોગાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરીશ”, એવા અભિષ્વંગના પરિણામથી નથી. આથી સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે સદાને માટે નિરભિષ્વંગ પરિણામરૂપ જ મુનિનું સામાયિક છે.

વિશેષાર્થ :

બે ઘડીનું સામાયિક કરતી વખતે વિવેકી શ્રાવકનો આશય એ હોય કે “નિરભિષ્વંગ ચિત્ત સદા માટે કરવા જેવું છે, છતાં હું ભોગાદિની લાલસાવાળો હોવાથી કંઈક કાળની મર્યાદા રાખીને નિરભિષ્વંગભાવ પેદા કરવાનો અભ્યાસ કરીશ”, તોપણ “કાળની મર્યાદા પૂરી થયા પછી હું ભોગાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરીશ” એવો સુષુપ્ત અધ્યવસાય શ્રાવકના મનમાં વર્તતો હોય છે, આથી જ શ્રાવક દેશવિરતિના પરિણામવાળા છે, પરંતુ મુનિની જેમ સર્વવિરતિના પરિણામવાળા નથી. જ્યારે મુનિ સામાયિક ઉચ્ચરાવતી વખતે જે જીવજીવની કાળની મર્યાદા રાખે છે, તે “આ ભવ પછી હું ભોગાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરીશ” એવા આશયથી હોતી નથી. પરંતુ “આ સામાયિક જો આ ભવમાં ક્ષાયિકભાવનું કારણ ન બને તો પરભવની પ્રાપ્તિ થતાં મારી ગ્રહણ કરેલ પ્રતિજ્ઞાનો ભંગ ન થાઓ”, આવા પ્રકારના વિશુદ્ધ આશયથી મુનિ સામાયિક ગ્રહણ કરતી વખતે જીવજીવની કાલાવધિ રાખે છે. તેથી આવી કાલાવધિ રાખવામાં પણ મુનિનું ચિત્ત નિરાશંસ જ હોય છે.

વળી, સામાયિકમાં જાવજજીવરૂપ કાળની મર્યાદા હોવા છતાં પણ સાધુને આ ભવ કે પરભવના કોઈ પદાર્થો પ્રત્યે સંગ્રહની કે ભોગાદિની આશંસા તો હોતી નથી, પરંતુ સર્વ ભાવો પ્રત્યે તેઓનું ચિત્ત નિરાસંશ જ હોય છે, જે નિરાસંશ ચિત્ત પ્રકર્ષ પામીને સાધુ વીતરાગ થાય ત્યારે જ નિષ્ઠાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી સાધુ પ્રતિજ્ઞા ગ્રહણ કર્યા પછી નિરભિષ્વંગભાવની વૃદ્ધિ માટે ઉત્સર્ગથી સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ કરે છે, છતાં સાધુ ક્વચિત્ નિરભિષ્વંગ ચિત્તની વૃદ્ધિ માટે અપવાદ પણ સેવે છે. આ રીતે અપવાદનું કારણ ન હોય ત્યારે ઉત્સર્ગ સેવીને જ નિરભિષ્વંગ ચિત્તની વૃદ્ધિ કરે છે.

વળી સાધુ પરચક્ષ્માણનું ગ્રહણ પણ નિરભિષ્વંગભાવની વૃદ્ધિ માટે કરે છે, માટે સાધુ પરચક્ષ્માણમાં આગારો રાખે છે; અને સાધુનો સામાયિકનો પરિણામ પરિપૂર્ણ નિરભિષ્વંગભાવરૂપ હોવાથી સામાયિકમાં આગારો નથી. અને અનાદિભવઅભ્યસ્ત પ્રમાદને કારણે ક્યાંક લેશ પણ અભિષ્વંગ થાય તો મુનિના સામાયિકમાં અતિચારો લાગે છે, ત્યારે તેની શુદ્ધિ માટે મુનિ પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ ઉચિત વિધિ કરે છે, અને પ્રાયશ્ચિત્ત આદિ દ્વારા શુદ્ધ થયેલા સામાયિકના અભ્યાસના અતિશયથી તે મુનિનું સામાયિક પ્રકર્ષને પામીને વીતરાગતાનું કારણ બને છે. ॥૫૧૯॥

અવતરણિકા :

નિદર્શનમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

નિદર્શનને કહે છે, અર્થાત્ ગાથા ૫૧૮માં કહ્યું કે વીતરાગ વડે સામાયિકમાં આગારો પ્રરૂપાયા નથી, એ વાતને લૌકિક દૃષ્ટાંતથી બતાવે છે —

ગાથા :

મરણજયજ્ઞવસિઅસુહૃદભાવતુલ્લમિહ હીણનાણં ।

અવવાયાણ ન વિસઓ ભાવેઅવ્વં પયત્તેણં ॥૫૨૦॥

અન્યચાર્ય :

इह=અહીં=લોકમાં, હીણનાણં=હીન જ્ઞાતથી મરણજયજ્ઞવસિઅસુહૃદભાવતુલ્લ=મરણ અને જયથી અધ્યવસિત સુભટભાવની તુલ્ય છે='કાં મરવું, કાં જય પામવો' એ પ્રકારે પ્રવર્તતા સુભટના અધ્યવસાય તુલ્ય સામાયિક છે, (આથી) અવવાયાણ ન વિસઓ=અપવાદોનો વિષય નથી. (એ પ્રમાણે) પયત્તેણં ભાવેઅવ્વં=પ્રયત્નથી ભાવવું જોઈએ.

ગાથાર્થ :

લોકમાં હીન દૃષ્ટાંતથી 'કાં મરવું, કાં જય પામવો,' એ પ્રકારે પ્રવર્તતા સુભટના અધ્યવસાય તુલ્ય સામાયિક છે, આથી અપવાદોનો વિષય નથી, એ પ્રમાણે પ્રયત્નથી ભાવન કરવું જોઈએ.

ટીકા :

मरणजयाध्यवसितसुभटभावतुल्यं=मर्त्तव्यं वा जयो वा प्राप्तव्य इति प्रवृत्तसुभटाध्यवसायसदृशं इह=लोके हीनज्ञातेन=तुच्छोदाहरणेन एकाग्रतामात्रमाश्रित्य, यतश्चैवमतः अपवादानाम्=आकारसंज्ञितानां न

વિષય: , તથાવિધૈકરૂપત્વાદ્, ભાવયિતવ્યમ્=ભાવનીયમેતત્રયત્વેન, ન હ્યુપેયવિશેષે ઉપાયવિશેષતઃ પ્રવર્તમાન આશંકાવાન્ ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૨૦॥

ટીકાર્થ :

મરણ અને જયથી અધ્યવસિત એવા સુભટના ભાવની તુલ્ય=‘મરવું અથવા જય પામવો’ એ પ્રકારે પ્રવૃત્ત એવા સુભટના અધ્યવસાયની સદૃશ, અહીં=લોકમાં, એકાગ્રતામાત્રને આશ્રયીને હીન જ્ઞાતથી=તુચ્છ ઉદાહરણથી, સામાયિક છે. અને જે કારણથી આમ છે=સામાયિક સુભટભાવ તુલ્ય છે એમ છે, એ કારણથી અપવાદોનો=આકારસંજ્ઞિતોનો=આગારના નામોનો, વિષય નથી; કેમ કે તેવા પ્રકારનું એકરૂપપણું છે=સુભટની જેમ પ્રાણના ભોગે મોહનાશના અધ્યવસાયસ્વરૂપે સામાયિકનું એકરૂપપણું છે.

આ પ્રયત્નથી ભાવવું જોઈએ=સામાયિક મોહના જય માટે સુભટભાવતુલ્ય છે એ સાધુએ પ્રયત્નથી ભાવન કરવું જોઈએ; જે કારણથી ઉપેયવિશેષમાં ઉપાયવિશેષથી પ્રવર્તતો જીવ આશંકાવાળો થતો નથી અર્થાત્ નિરભિષંગભાવરૂપ સામાયિકના પરિણામસ્વરૂપ ઉપેયવિશેષમાં, મોહના જય માટેના જે જે ઉપાય છે તે તે રૂપ ઉપાયવિશેષથી, પ્રવર્તતા એવા સાધુ ‘મારા આ પ્રયત્નથી મોહનો જય થશે કે નહીં?’ એ પ્રકારની આશંકાવાળા થતા નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

‘કાં તો મરવું કાં તો જય પામવો,’ એ પ્રકારે યુદ્ધમાં પ્રવૃત્ત એવા સુભટના અધ્યવસાય જેવો સામાયિકનો અધ્યવસાય છે. આથી સામાયિક આગારરૂપ અપવાદોનો વિષય નથી; કેમ કે સામાયિકમાં તેવા પ્રકારનો એકસ્વરૂપ પરિણામ છે અર્થાત્ જેવો સુભટને મરણના ભોગે પણ શત્રુઓને જીતવામાં એકાગ્રતારૂપ એકઅધ્યવસાય હોય છે, તેવો સાધુને રાગાદિ આંતરશત્રુઓને જીતવામાં એકાગ્રતારૂપ સામાયિકનો એકપરિણામ હોય છે. જેમ સુભટ યુદ્ધભૂમિમાં જાય છે ત્યારે એકાગ્રતાથી યુદ્ધ કરે છે, અને તેના અંતરમાં સુષુપ્ત રીતે પરિણામ બેઠેલો હોય છે કે “શત્રુઓને જીતતાં મૃત્યુ થાય તો ભલે, પરંતુ જય પામ્યા વગર મારે પાછા ફરવું નથી.” આ રીતે સુભટ પોતાના સામર્થ્યબળથી શત્રુઓને જીતવામાં એકાગ્રતા ધારણ કરે છે, તેમ સામાયિકના પરિણામવાળા મુનિ પણ આત્માના શત્રુભૂત રાગાદિને જીતવાના ઉપાયભૂત એવા ભગવાનના વચનનું અવલંબન લઈને લેશ પણ આત્મવંચના કર્યા વગર ઉત્સર્ગ અને અપવાદને યથાસ્થાને યોજીને ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવા દ્વારા રાગાદિ આંતર શત્રુઓને જીતવા માટે યત્ન કરે છે. આથી જેમ સુભટને શત્રુઓને જીતવા વિષયક પ્રયત્ન કરવામાં કોઈ વિકલ્પ હોતો નથી, તેમ સાધુને પણ મોહાદિને જીતવા વિષયક પ્રયત્ન કરવામાં કોઈ વિકલ્પ હોતો નથી. આથી સામાયિકમાં આગારો નથી; કેમ કે સામાયિક શત્રુઓના જય માટે એકાગ્રતાપૂર્વક યત્ન કરવાના વિષયમાં વિકલ્પરહિત એકસ્વરૂપવાળું છે.

આમ, સુભટ જેવો એકાગ્રતારૂપ એકઅધ્યવસાય સાધુને હોય છે. આથી સામાયિકનો પરિણામ આગારો વગરનો છે, એ વાત સૂક્ષ્મબુદ્ધિના પર્યાલોચનરૂપ પ્રયત્નથી ભાવન કરવી જોઈએ, જે સુભટના હીન પણ દૃષ્ટાંતથી ગ્રંથકાર બતાવે છે.

વળી આ વાત સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી ભાવન કેમ કરવી જોઈએ ? તેમાં યુક્તિ બતાવે છે —

ઉપેયવિશેષમાં ઉપાયવિશેષથી પ્રવર્તતો જીવ આશંકાવાળો થતો નથી. આશય એ છે કે સાધુ સામાયિકમાં યત્ન કરે છે, તેનો પરંપરાએ ઉપેય મોક્ષ છે, અને મોક્ષરૂપ ઉપેયવિશેષનો ઉપાય યોગનિરોધ છે. વળી યોગનિરોધ કેવલજ્ઞાન વગર થઈ શકે નહિ, અને કેવલજ્ઞાન વીતરાગ થવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, અને વીતરાગતાની પ્રાપ્તિ નિરભિષ્વંગચિત્તથી જ થઈ શકે છે. માટે મોક્ષરૂપ ઉપેયવિશેષનો ઉપાયવિશેષ નિરભિષ્વંગચિત્ત જ છે. આથી ઉપાયવિશેષમાં પ્રવૃત્તિ કરતા સાધુને અવશ્ય ઉપેયવિશેષની પ્રાપ્તિ થાય છે, એ પ્રકારની નિયતવ્યાપ્તિ છે. આવા પ્રકારની નિયતવ્યાપ્તિના બોધપૂર્વક જ્યારે સાધુ મોક્ષના ઉપાયભૂત નિરભિષ્વંગ ચિત્ત ઘડવા પ્રયત્ન કરતા હોય છે, ત્યારે તે સાધુને આશંકા હોતી નથી કે “હું નિરભિષ્વંગ ચિત્તમાં યત્ન કરીશ તો મને રાગાદિના જય દ્વારા મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે કે નહિ ?” પરંતુ વિવેકી સાધુને નિર્ણય હોય છે કે “જો નિરભિષ્વંગચિત્તમાં હું સમ્યગ્ યત્ન કરીશ તો અવશ્ય રાગાદિનો જય થશે, અને અંતે મને મોક્ષસુખની પ્રાપ્તિ થશે.” તેથી ફળમાં સંદેહ નહીં હોવાથી જીવનના ભોગે પણ ભાવશત્રુઓના જયમાં સાધુ યત્ન કરે છે.

અથવા જિનવચનાનુસાર ચારિત્રની ક્રિયાથી સાધ્ય એવું ઉપેય સામાયિકનો પરિણામ છે, અને તેનો ઉપાય શાસ્ત્રાનુસારી અપ્રમાદભાવથી કરાયેલી ક્રિયા છે. તેથી સાધુ સામાયિકરૂપ ઉપેયવિશેષમાં શાસ્ત્રાનુસારી ક્રિયારૂપ ઉપાયવિશેષથી પ્રવર્તમાન હોવાથી મારી ક્રિયાથી ઉપેય એવું સામાયિક પ્રાપ્ત થશે કે નહીં તેવી આશંકાવાળા થતા નથી.

આથી જે સાધુ નિરભિષ્વંગ ચિત્તમાં યત્ન કરી શકે છે, તેઓ મરણાંત ઉપસર્ગો આવે તોપણ આંતરશત્રુઓના જય માટે એકાગ્રતાપૂર્વક યત્ન કરે છે. આથી આવા સાધુને કદાચ આ ભવમાં કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થાય તોપણ જન્માંતરમાં અવશિષ્ટ મોહનો નાશ થવાથી અવશ્ય કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

★ “ઉપેયવિશેષ” જેમ સાધુને મોક્ષ ઉપેય છે અથવા સાધુને સામાયિકનો પરિણામ ઉપેય છે, તેમ ધર્મસાગ્રીયુક્ત મનુષ્યભવ કે સુગતિ પણ ઉપેય છે. તોપણ તે સર્વ ઉપેયોમાં મોક્ષ ઉપેયવિશેષ છે અથવા સામાયિકનો પરિણામ ઉપેયવિશેષ છે; અને મનુષ્યભવ કે સુગતિ ઉપેયસામાન્ય છે. આમ ‘ઉપેય’ શબ્દથી ‘મોક્ષ’ દર્શાવવા માટે અથવા ‘સામાયિકનો પરિણામ’ દર્શાવવા માટે પ્રસ્તુતમાં ‘ઉપેય’ ન કહેતાં ‘ઉપેયવિશેષ’ કહેલ છે.

★ “ઉપાયવિશેષ” વળી આત્મકલ્યાણ માટે પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ કે સંયમની ક્રિયાઓ પણ મોક્ષનો ઉપાય છે, છતાં પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ કે સંયમની ક્રિયાઓ માત્રથી મોક્ષ અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય જ તેવો નિયમ નથી. આથી પ્રવ્રજ્યાગ્રહણ કે સંયમની ક્રિયાઓ મોક્ષનો ઉપાય હોવા છતાં ઉપાયસામાન્ય છે, જ્યારે સામાયિકના પરિણામરૂપ નિરભિષ્વંગચિત્ત ઉપાયવિશેષ છે અથવા અપ્રમાદભાવથી કરાયેલી શાસ્ત્રાનુસારી ક્રિયા ઉપાયવિશેષ છે. આમ ‘ઉપાય’ શબ્દથી ‘નિરભિષ્વંગ ચિત્ત’ દર્શાવવા માટે અથવા ‘અપ્રમાદભાવથી કરાયેલી શાસ્ત્રાનુસારી ક્રિયા’ દર્શાવવા માટે પ્રસ્તુતમાં ‘ઉપાય’ ન કહેતાં ‘ઉપાયવિશેષ’ કહેલ છે.

★ “હીનજ્ઞાતેન” આ શબ્દનું તાત્પર્ય એ છે કે સુભટના દૃષ્ટાંતથી સામાયિકનું સ્વરૂપ બતાવ્યું ત્યાં સુભટનો પરિણામ શુભ અધ્યવસાયરૂપ નથી, પરંતુ સંસારનું કારણ છે; જ્યારે નિરભિષ્વંગ ભાવરૂપ સામાયિકનો પરિણામ મોક્ષને અનુકૂળ એવા ઉત્તમભાવરૂપ છે. તોપણ સાચા સુભટને જેમ શત્રુ જીતવામાં એકાગ્રતા હોય છે, તેમ મુનિને પણ રાગ-દ્વેષરૂપ આંતર શત્રુ જીતવામાં એકાગ્રતા હોય છે. આથી જેમ સુભટ યુદ્ધભૂમિમાં પૂર્ણ એકાગ્રતાથી યુદ્ધ કરે છે તેમ મુનિ પણ મોહનો જય કરવા માટે પૂર્ણ એકાગ્રતાથી સંયમની પ્રવૃત્તિઓ કરે છે; છતાં સુભટનો અધ્યવસાય અશુભ હોવાથી અહીં સુભટના દૃષ્ટાંતને હીનકક્ષાનું કહેલ છે.

વળી, પાંચમા પંચાશકની ગાથા ૧૮માં સુભટનું દૃષ્ટાંત તુચ્છ કેમ છે ? તે જણાવવા માટે ત્રણ હેતુઓ બતાવવામાં આવ્યા છે. તે નીચે પ્રમાણે —

(૧) સુભટે કરેલ શત્રુના વિજયથી એક ભવનું ફળ મળે છે, જ્યારે મુનિએ કરેલ રાગાદિ આંતરશત્રુના જયથી શાશ્વત એવા મોક્ષનું ફળ મળે છે.

(૨) સુભટનું અંતઃકરણ રાગાદિથી આકુળ હોય છે, જ્યારે મુનિનું અંતઃકરણ રાગાદિથી નિરાકુળ હોય છે.

(૩) સુભટ અન્ય જીવો પર અપકાર કરવામાં પરાયણ હોય છે, જ્યારે મુનિ સર્વ જીવો પર ઉપકાર કરવાના અધ્યવસાયવાળા હોય છે.

આ ત્રણ હેતુઓથી મુનિના સામાયિકના અધ્યવસાયની તુલનામાં સુભટનું દષ્ટાંત હીન કક્ષાનું છે, ફક્ત મુનિની સામાયિકના પરિણામમાં જેવી એકાગ્રતા હોય છે, એ અંશને લક્ષ્યમાં રાખીને ગ્રંથકારે અહીં સુભટનું દષ્ટાંત બતાવ્યું છે. ॥૫૨૦॥

અવતરણિકા :

यत एवेदमित्थं महदत एवाह —

અવતરણિકાર્થ :

જે કારણથી જ આ=સામાયિક, આ રીતે=મોહના જય માટે સુભટતુલ્ય યત્નસ્વરૂપ છે એ રીતે, મહાન છે, આથી જ કહે છે —

ગાથા :

एत्तो च्चिअ पडिसेहो दढं अजोग्गाण वन्निओ समए ।

एअस्स पाइणो वि अ बीअं ति विही य अइसइणा ॥૫૨૧॥

અન્યથાર્થ :

एत्तो च्चिअ=આથીજ સમए=સમયમાં=શાસ્ત્રમાં, અજોગ્ગાણ=અયોગ્યોને એઅસ્સ=આનો=સામાયિકનો, દઢં=દૃઢ પડિસેહો વન્નિओ=પ્રતિષેધ વર્ણવાયો છે=નિષેધ કહેવાયો છે, પાઇણો વિ અ=અને પાતીઓને પણ=સામાયિકથી પાત પામનારા જીવોને પણ, બીઅં=બીજ છે=સામાયિકનું ગ્રહણ બીજ છે, તિ=એથી અઇસइणा=અતિશયી વડે=અતિશયજ્ઞાની એવા કેવલી વડે, (સામાયિકદાનની) વિહી=વિધિ (કહેવાઈ છે.)

★ 'य' પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

આથી જ શાસ્ત્રમાં અયોગ્ય જીવોને સામાયિકનો દૃઢ નિષેધ કહેવાયેલો છે; અને સામાયિકથી પાત પામનારા જીવોને પણ સામાયિકનું ગ્રહણ બીજ છે, એથી અતિશયજ્ઞાની એવા કેવલી વડે સામાયિકદાનની વિધિ કહેવાઈ છે.

ટીકા :

अत एव=महत्त्वात् कारणात् प्रतिषेधो=निषेधो दानं प्रति दृढम्=अत्यर्थमयोग्यानां=क्षुद्रसत्त्वानां वर्णितः समये=सिद्धान्ते एतस्य=सामायिकस्य, तथा पातिनोऽपि च=प्रतिपातवतोऽपि चावश्यन्तया

બીજમિત્યવન્ધ્યં મુક્તિબીજમિતિ કૃત્વા વિધિશ્ચ દાનં પ્રતિ અતિશાયિના=કેવલિનાઽસ્ય વર્ણિતઃ
સિંહજીવાભીરાદૌ, ન ભદ્રદોષા અત્ર, વિશેષતઃ પ્રકૃત્યૈવ તદ્વાવાદ, ગુણાંશસ્યાધિકત્વાત્ મારણાત્મકસન્નિપાતે
સ્મૃતિકાર્યૌષધદાન-વદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૨૧॥

★ “સિંહજીવાભીરાદૌ”માં ‘આદિ’ પદથી સિંહના જીવ ખેડૂત જેવા બીજા જીવો, જેઓ અત્યંત અયોગ્ય નથી, પરંતુ
અવશ્ય પાત પામનારા છે, અને જેઓને દીક્ષા આપવાથી અત્પ્રકાળ માટે સામાયિકનો નિરભિષ્વંગચિત્તરૂપ પરિણામ
થઈ શકે એમ છે, તેવા જીવોને ગ્રહણ કરવા.

ટીકાર્થ :

આ કારણથી જ=મહત્ત્વરૂપ કારણથી જ=સામાયિકનું મહાનપણું હોવારૂપ કારણથી જ, સમયમાં=
સિદ્ધાંતમાં, આનો=સામાયિકનો, અયોગ્યોને=ક્ષુદ્ર સત્ત્વોને=તુચ્છ જીવોને, દાન પ્રતિ દંદ=અત્યર્થ=અત્યંત,
પ્રતિષેધ=નિષેધ, વર્ણવાયો છે.

અને તે રીતે પાતીઓને પણ=પ્રતિપાતવાળાઓને પણ=સામાયિકથી પાત પામનારા જીવોને પણ,
અવશ્યપણાથી બીજ છે=અવંધ્ય એવું મુક્તિનું બીજ છે, એથી કરીને સિંહના જીવ એવા આભીરાદિમાં
અતિશાયી વડે=કેવલી વડે, આના=સામાયિકના, દાન પ્રતિ વિધિ વર્ણવાઈ છે. અહીં ભંગના દોષો નથી=
સિંહના જીવ એવા આભીરાદિમાં સામાયિકના ભંગથી થતા દોષો નથી; કેમ કે વિશેષ હોવાને કારણે પ્રકૃતિથી
જ તેનો ભાવ છે=સામાયિકનો સદ્ભાવ છે;

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સિંહના જીવ એવા આભીરાદિને દીક્ષા ગ્રહણ કરતી વખતે સામાયિકનો પરિણામ
થયો, પણ તેઓ દીક્ષાનો ત્યાગ કરશે ત્યારે તો વ્રતભંગનો દોષ થશે ને ? એથી કહે છે —

મારણાત્મક સન્નિપાત થયે છતે સ્મૃતિરૂપ કાર્ય માટે ઔષધના દાનની જેમ ગુણાંશનું અધિકપણું હોવાથી
વ્રતભંગનો દોષ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સામાયિક જાવજીવ એકાગ્રતાપૂર્વક નિરભિષ્વંગચિત્ત પેદા કરવાના યત્નસ્વરૂપ
છે, માટે સામાયિક આવા પ્રકારનું મહાન હોવાથી શાસ્ત્રમાં અયોગ્ય જીવોને સામાયિક આપવાનો અત્યંત
નિષેધ કર્યો છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે જો અયોગ્ય જીવોને સર્વવિરતિ સામાયિક આપવાનો અત્યંત નિષેધ હોય તો પ્રવ્રજ્યા
ગ્રહણ કર્યા પછી પાત પામનારા જીવોને પણ દીક્ષા આપવી જોઈએ નહીં, છતાં ભગવાને સિંહના જીવ
ખેડૂતને ગૌતમસ્વામી દ્વારા દીક્ષા અપાવડાવી, તે કઈ રીતે સંગત થશે ? એથી કહે છે —

તેવા પ્રકારના સંયમથી પાત પામનારા જીવોને પણ દીક્ષાગ્રહણકાળમાં પ્રગટ થતો સામાયિકનો પરિણામ
અવશ્ય મુક્તિનું અવંધ્ય બીજ છે. એથી સિંહના જીવ ખેડૂતને ભગવાને ગૌતમસ્વામી દ્વારા દીક્ષા અપાવડાવી
તે યોગ્ય જ છે.

અહીં શંકા ઉદ્ભવે કે આ રીતે દીક્ષા લીધા પછી દીક્ષા છોડી દેવાથી વ્રતભંગનો દોષ પ્રાપ્ત નહીં થાય ?
તેથી કહે છે —

દીક્ષા લીધા પછી દીક્ષા છોડી દેવામાં પણ આવા જીવોને વ્રતનો ભંગ હોવા છતાં મોટો દોષ નથી;
કેમ કે સિંહનો જીવ ખેડૂત આદિ વિશેષ હોવાને કારણે પ્રકૃતિથી જ દીક્ષાગ્રહણકાળમાં તેઓને સામાયિકનો

ભાવ થાય છે. આશય એ છે કે સર્વથા અયોગ્ય જીવોને સામાયિકગ્રહણકાળમાં પણ સામાયિકનો પરિણામ થતો નથી, જ્યારે સર્વથા અયોગ્ય જીવો કરતાં તે ખેડૂત કંઈક વિશેષ હતો, જેના કારણે ગૌતમસ્વામી જેવા ઉત્તમ પુરુષના સંયોગથી અને તેઓ પાસે વિશેષ પ્રકારના ઉપદેશના શ્રવણથી દીક્ષાગ્રહણકાળમાં પ્રકૃતિથી જ સામાયિકનો પરિણામ થાય તેવી તે ખેડૂતમાં વિશેષતા હતી. માટે દીક્ષાગ્રહણકાળમાં તે ખેડૂત જેવા જીવોમાં સામાયિકનો પરિણામ પ્રગટે છે.

અહીં શંકા થાય કે સિંહના જીવ ખેડૂતને સામાયિક ગ્રહણ કરતી વખતે નિરભિષ્વંગભાવરૂપ સામાયિકનો પરિણામ હતો, છતાં લીધેલ વ્રતનો ભંગ થવાથી તેને વ્રતભંગના દોષની પ્રાપ્તિ તો થાય ને ! આથી કહે છે —

સર્વવિરતિ સામાયિક ઉચ્ચરાવતી વખતે તે ખેડૂતને થોડા સમય માટે પણ નિરભિષ્વંગચિત્તની પ્રાપ્તિરૂપ જે ગુણ થયો, તે ગુણનો અંશ, સામાયિક છોડવાને કારણે થયેલા દોષ કરતાં અધિક હોવાથી આવા જીવોને દીક્ષા આપવામાં દોષ નથી.

વળી ત્યાં વ્રતભંગના દોષ કરતાં ગુણના અંશનું અધિકપણું કઈ રીતે છે ? તે દૃષ્ટાંતથી બતાવે છે —

જેમ કોઈને મૃત્યુ કરાવે તેવો સન્નિપાતનો રોગ થયો હોય ત્યારે સુવૈદ્ય તે રોગીને સ્મૃતિરૂપ કાર્ય પેદા કરાવે તેવું ઔષધ આપે છે, જેથી ક્ષણભર સ્વસ્થ થયેલો તે રોગી સ્વજન સાથે વાતો કરી શકે છે અને ત્યારપછી થોડીવારમાં તે મૃત્યુ પામે છે; તેમ સિંહનો જીવ ખેડૂત પણ દુરંત સંસારમાં ભટકવાનો હતો, છતાં જ્યારે ગૌતમસ્વામીએ તેને પ્રતિબોધ કર્યો, ત્યારે તે ખેડૂત ક્ષણભર સ્વસ્થ થવારૂપ સામાયિકના પરિણામને પામ્યો, અને તે વખતે તેણે પોતાના આત્મહિતની સ્મૃતિરૂપ કાર્ય કર્યું, પછી જેમ મારણાન્તિક સન્નિપાતવાળો રોગી મૃત્યુ પામે છે, તેમ તે ખેડૂત પણ તત્ત્વમાર્ગથી દૂર થવારૂપ મૃત્યુ પામ્યો.

આમ, ક્ષણભર ગુણવિશેષની પ્રાપ્તિ પણ દોષ કરતાં અધિક છે; કેમ કે ગૌતમસ્વામીએ તે ખેડૂતને દીક્ષા ન આપી હોત તો ક્ષણભર પણ મુક્તિના બીજની પ્રાપ્તિ થાત નહીં; અને દીક્ષા આપવાથી તે ખેડૂતને ક્ષણભર માટે પણ મુક્તિના બીજની પ્રાપ્તિ થઈ, જે ભાવિ મુક્તિના બીજરૂપ થઈ, એ મોટો લાભ થયો.

વિશેષાર્થ :

સર્વવિરતિ સામાયિકનો પરિણામ જાવજજીવ સુભટની જેમ એકાગ્રતાપૂર્વક નિરભિષ્વંગ ભાવમાં યત્ન કરવા સ્વરૂપ છે, જે અતિદુષ્કર કાર્ય છે. આથી અયોગ્ય જીવોને સામાયિકના દાનને આશ્રયીને અત્યંત નિષેધ છે; કેમ કે અયોગ્ય જીવો સામાયિક ગ્રહણ કરીને નિરભિષ્વંગચિત્ત કરવાને બદલે અભિષ્વંગવાળું ચિત્ત રાખીને સામાયિકનું અવમૂલ્યન કરે છે, જેથી તેઓ દુરંત સંસારમાં ભટકે છે.

આમ છતાં જે જીવો દીક્ષા લેતી વખતે તત્ત્વને જાણીને સુભટની જેમ સંયમ ગ્રહણ કરે તેવા છે, અને પાછળથી કોઈ નિમિત્તને પામીને કર્મના દોષથી સામાયિકથી પાત પામનારા છે, તેવા જીવો સામાયિકના દાન માટે સર્વથા અયોગ્ય નથી. આથી તેવા જીવોને આશ્રયીને ભગવાન મહાવીરે સિંહના જીવ ખેડૂતને દીક્ષા આપવાની ગૌતમસ્વામીને અનુજ્ઞા આપી હતી; કેમ કે સિંહના જીવ ખેડૂતને દીક્ષા ગ્રહણ વખતે થોડો કાળ પણ જે નિરભિષ્વંગચિત્તરૂપ સામાયિકનો પરિણામ થયો, તે મોક્ષનું અવંધ બીજ હતું, જે બીજના ઉત્તમ સંસ્કારોને કારણે અમુક ભવો પછી તે સિંહના જીવ ખેડૂતને અવશ્ય સંયમનો પરિણામ પ્રગટશે, જે પરિણામ પ્રગટવાનું કારણ ખેડૂતના ભવમાં ગ્રહણ કરેલ દીક્ષા બનશે. ॥૫૨૧॥

અવતરણિકા :

અતઃ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૫૧૫માં પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે જેઓ આગારો વગર પચ્ચક્ષ્માણનું પાલન કરી શકતા નથી એવા પ્રમાદી સાધુને પ્રવ્રજ્યા કઈ રીતે સંભવે ? તેને ગ્રંથકારે ઉત્તર આપેલ કે ચારિત્રના પરિણામથી પ્રવ્રજ્યા થાય છે, અને ચારિત્રનો પરિણામ આવે એટલે તરત જ પ્રમાદનો ક્ષય થતો નથી. 'આથી' શું પ્રાપ્ત થાય ? તે પ્રસ્તુત ગાથામાં બતાવે છે —

ગાથા :

સંતે વિ અ એઅમ્મી ઓહેણ વિસિદ્ધયત્થમેઅસ્સ ।

આગમભણિઈઅ તહા કહં ન એણ કજ્જં તિ ? ॥૫૨૨॥

અન્વયાર્થ :

ઓહેણ અ=અને ઓઘથી=સામાન્યથી, એઅમ્મી સંતે વિ=આ હોતે છતે પણ=સામાયિક હોતે છતે પણ, એઅસ્સ=આની=સામાયિકની, વિસિદ્ધયત્થં=વિશિષ્ટતા અર્થે આગમભણિઈઅ=આગમમાં ભણિતિ હોવાથી=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ આગમમાં કહેલ હોવાથી, તહા=તે પ્રકારના એણ=આના વડે=નવકારશી આદિ વડે, કહં ન કજ્જં ?=કેમ કાર્ય નથી ?

★ 'તિ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

અને સામાન્યથી સામાયિક હોતે છતે પણ નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ સામાયિકની વિશેષતા નિમિત્તે આગમમાં કહેલ હોવાથી તે પ્રકારના નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ વડે કેમ પ્રયોજન નથી ? અર્થાત્ પ્રયોજન છે જ.

ટીકા :

સત્યપિ ચૈતસ્મિન્=સામાયિકે ઓઘેન=સામાન્યેન વિશિષ્ટાર્થ=વૈશિષ્ટ્યનિમિત્તમ્ એતસ્યેતિ સામાયિકસ્યૈવ આગમભણિતેઃ=આગમોક્તત્વાત્ કારણાત્ તથા=તેન પ્રકારેણ અનુભવસિદ્ધેન વિશિષ્ટાર્થ કથં નૈતેન=ઇત્વેણ નમસ્કારસહિતાદિના કાર્ય ? કાર્યમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૨૨॥

ટીકાર્થ :

અને ઓઘથી=સામાન્યથી=પરમસ્થૈર્ય ભૂમિકાનું નહીં પરંતુ પ્રારંભિક ભૂમિકાનું હોવારૂપ સામાન્યથી, આ=સામાયિક, હોતે છતે પણ આની વિશિષ્ટતા અર્થે=સામાયિકના જ વૈશિષ્ટ્ય નિમિત્તે, આગમની ભણિતિથી=આગમમાં કહેવાયેલાપણારૂપ કારણથી, અનુભવથી સિદ્ધ એવા તે પ્રકારે=તે પ્રકારવાળા, આના વડે=ઇત્વર એવા નમસ્કારસહિતાદિ વડે=અલ્પકાલીન એવા નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ વડે, કેમ કાર્ય નથી ? કાર્ય છે જ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુમાં સમભાવરૂપ સામાયિકનો પરિણામ પ્રથમ ભૂમિકામાં સામાન્યથી હોય છે, અને તે સામાન્ય એવા સામાયિકના પરિણામમાં સુભટની જેમ મોહનો નાશ કરવાનો યત્ન હોય છે; તોપણ અનાદિભવઅભ્યસ્ત પ્રમાદને કારણે સાધુને ક્યારેક ક્યારેક મોહના ઉન્મૂલન માટેનો યત્ન કરવામાં પ્રમાદ પણ આવે છે, જેથી સામાયિકમાં અતિયારો પણ થાય છે; પરંતુ સામાયિકનો અતિશય કરવા માટે અપ્રમાદભાવનો અતિશય કરવો આવશ્યક છે, અને તે અપ્રમાદભાવનો અતિશય કરવા માટે શાસ્ત્રમાં પચ્ચક્ષ્માણનું વિધાન છે.

વળી, સાધુ અનુભવથી વિચારે તોપણ તેને જણાય કે ચારિત્ર પરિણામવાળા સાધુ પચ્ચક્ષ્માણના બળથી અપ્રમાદની વૃદ્ધિ કરી શકે છે; કેમ કે સાધુ છ કારણોથી ભિક્ષાટન કરતા હોય તે વખતે ભિક્ષા ન મળે તો ક્ષુધાદિને કારણે વ્યાકુળતા થવાનો સંભવ છે; છતાં અભિગ્રહો ગ્રહણ કરીને સાધુ ભિક્ષાટન કરે છે ત્યારે ભિક્ષાની પ્રાપ્તિ ન થાય તોપણ અદીનભાવથી સમભાવમાં દૃઢ યત્ન કરે છે, તેથી અભિગ્રહોના બળથી તે સાધુમાં અપ્રમાદની વૃદ્ધિ થાય છે. માટે અપ્રમાદની વૃદ્ધિ અર્થે શાસ્ત્રમાં પ્રસિદ્ધ એવાં પચ્ચક્ષ્માણ વડે સાધુને કેમ કાર્ય નથી ? અર્થાત્ કાર્ય છે જ.

આથી અત્યંત નિઃસ્પૃહી એવા ઢંઢણમુનિએ ભગવાન પાસેથી જાણ્યું કે અંતરાયકર્મને કારણે પોતાને ભિક્ષા મળતી નથી, ત્યારે તેમણે અભિગ્રહ કર્યો કે “જ્યાં સુધી સ્વબળથી મને ભિક્ષા ન મળે ત્યાં સુધી કોઈની લાવેલી ભિક્ષા મારે વાપરવી નહિ.” અને આવો અભિગ્રહ કરીને તેઓ રોજ ભિક્ષા માટે અટન કરે છે અને ભિક્ષા લીધા વગર અદીનભાવથી પાછા ફરે છે. આમ, અભિગ્રહમાં કરાતા સુદૃઢ યત્નના કારણે તેમનામાં રહેલો નિરભિષ્વંગભાવ દિવસે દિવસે પ્રકર્ષ પામતો જાય છે; અને જ્યારે કૃષ્ણમહારાજના નમસ્કારથી પોતાને ભિક્ષામાં મોદકની પ્રાપ્તિ થયેલ છે એમ તેમણે જાણ્યું, ત્યારે નિર્દોષ એવા પણ તે મોદક, પોતાના અભિગ્રહ પ્રમાણે પોતે ગ્રહણ કરવા યોગ્ય નથી તેમ વિચારીને પરઠવે છે. તેથી આવા પ્રકારના અભિગ્રહના પાલનમાં પ્રકર્ષ પામેલો તેઓનો સામાયિકનો પરિણામ કેવલજ્ઞાનનું કારણ બને છે. ॥૫૨૨॥

અવતરણિકા :

સામાયિકવધકમેતદિતિ કેચિત્, તદપોહ્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

આ સામાયિકનું વધક છે=પચ્ચક્ષ્માણમાં અપવાદોનું આશ્રયણ સામાયિકના પરિણામનો નાશ કરનાર છે, એ પ્રમાણે કેટલાક મતવાળા કહે છે. તેના અપોહ માટે=તે મતના નિરાકરણ માટે, કહે છે —

ગાથા :

^૧તસ્સ 'ઉ પવેસનિગમવારણજોગેસુ જહ ઉ અવવાયા ।

મૂલાબાહાઈ તહા નવકારાઈમિ આગારા ॥૫૨૩॥

૧. પ્રસ્તુત ગ્રંથ ગાથાઓ ૫૨ પાંચમા પંચાશકમાં અવતરણિકા અને ટીકા આ પ્રમાણે છે —

નનુ યદિ સુખત્વાવતુલ્યત્વાત્ સામાયિકે નાડકારા ભવન્તિ તદા સામાયિકવતો નમસ્કારસહિતાદાવપિ તે ન યુક્તાઃ, સુખત્વાવતુલ્યભાવબાધકત્વાત્ તેષાં, ઇત્યાશક્ક્યાહ —

અન્યથાર્થ :

તસ્ય ઉ=તેના જ=સુભટના જ, પ્રવેશનિર્ગમવારણજોગેસુ=પ્રવેશ, નિર્ગમ, અને વારણરૂપ યોગોમાં જહ=જે પ્રકારે જ મૂલાબાહાઈ=મૂલની અબાધા વડે=‘કાં મરવું કાં જીતવું’ એ રૂપ મૂળ અધ્યવસાયની અબાધા વડે, અવવાયા=અપવાદો છે, તદ્વા=તે પ્રકારે નવકારાઈમિ=નવકારશી આદિમાં આગારો=આગારો છે.

ગાથાર્થ :

સુભટના જ પ્રવેશ, નિર્ગમ અને વારણરૂપ વ્યાપારોમાં, જે પ્રકારે જ ‘કાં મરવું કાં જીતવું’ એ રૂપ મૂળ અધ્યવસાયની અબાધા વડે અપવાદો છે, તે પ્રકારે નવકારશી આદિ પરચક્ષાણમાં આગારો છે.

ભાવાર્થ :

યુદ્ધભૂમિમાં જાય ત્યારે સુભટનો મરણના ભોગે પણ જય મેળવવાનો એક અધ્યવસાય હોવા છતાં, શત્રુને જીતવારૂપ મૂળ અધ્યવસાયનો બાધ ન થાય તે રીતે સંયોગો પ્રમાણે સુભટ ક્યારેક યુદ્ધમાં પ્રવેશ કરે છે, વળી ક્યારેક યુદ્ધમાંથી પાછો પણ ફરે છે, તો ક્યારેક યુદ્ધનું વારણ પણ કરે છે. તે આ રીતે –

સુભટને જ્યારે લાગે કે અત્યારે શત્રુનો નાશ થઈ શકે એમ છે ત્યારે યુદ્ધભૂમિમાં પ્રવેશ કરે છે.

વળી જ્યારે તેને લાગે કે શત્રુ બળવાન છે, તેથી હું અત્યારે યુદ્ધ કરીશ તો મારો નાશ થશે, ત્યારે પોતાની જાતનું રક્ષણ કરવા માટે અને ભાવિમાં શત્રુનો જય કરવા માટે પોતે યુદ્ધભૂમિમાંથી પલાયન પણ થઈ જાય છે.

અને ક્યારેક સુભટને લાગે કે અત્યારે યુદ્ધ થશે તો પોતાનું સૈન્યબળ ઓછું હોવાથી પોતાનું અને પોતાના પક્ષના અન્ય પણ સુભટાદિનું મરણ થાય તેમ છે, ત્યારે યુદ્ધનું વારણ કરે છે, અને જ્યારે પોતાની શક્તિનો સંયય થાય ત્યારે યુદ્ધ કરવા માટે ફરી પ્રવર્તે છે.

આ રીતે શત્રુના જય અર્થે સુભટ જેમ ત્રણેય પ્રકારના વ્યાપારો કરવારૂપ અપવાદો સેવે છે, તેમ સાધુ પણ આંતરશત્રુના જય માટેના યત્નસ્વરૂપ સામાયિકના પરિણામની વૃદ્ધિ અર્થે આગારોપૂર્વકનું પરચક્ષાણ પ્રહણ કરે છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે જેમ સાચો સુભટ શત્રુના જયનો પરિણામ બાધા ન પામે તે રીતે શત્રુના જય માટે અપવાદરૂપ ઉચિત ઉપાયો રૂપે યુદ્ધમાં પ્રવેશ, નિર્ગમ અને વારણરૂપ વ્યાપારો કરે છે, છતાં ઉત્સર્ગથી તો સુભટની પ્રવૃત્તિ એકાગ્રતાપૂર્વક શત્રુને જીતવાના એક અધ્યવસાયરૂપ હોય છે; તેમ મુનિ પણ રાગાદિરૂપ આંતરશત્રુઓને જીતવાના એક અધ્યવસાયવાળા હોય છે, માટે તેઓ એકાગ્રતાથી સમભાવમાં યત્ન કરતા હોય છે; છતાં શત્રુનો નાશ કરવામાં અપવાદિક પ્રવૃત્તિ પણ અનિવાર્ય હોવાથી મુનિ આગારોપૂર્વક

તસ્ય તુ=તસ્યૈવ સુભટસ્ય, પ્રવેશશ્ચ=સદ્ગ્રામે જયાર્થનઃ પ્રવેશનં, નિર્ગમશ્ચ=તત એવ જયાર્થન એવ નિર્ગમનં, વારણં ચ=વિશિષ્ટાવસરપ્રાપ્તયે પ્રહરતઃ સ્વબલસ્ય શત્રોર્વા નિવારણં, યોગશ્ચ=તસ્યૈવ પ્રયોગો=વ્યાપારણં, પ્રવેશનિર્ગમવારણયોગાઃ પ્રવેશનિર્ગમવારણાન્યેવ વા યોગાઃ=વ્યાપારાઃ પ્રવેશનિર્ગમવારણયોગાઃ, અતસ્તેષુ વૈરિનિરાકરણોપાયભૂતેષુ સામાયિકસિદ્ધ્યુપાયભૂતનમસ્કારસહિતાદિકલ્પેષુ યથા તુ=યથૈવાપવાદાઃ=આકારાઃ તત્કારણભજનાલક્ષણા મહત્તરકારાદિકલ્પા ભવન્તિ । કથમિત્યાહ-મૂલાબાધયા=મૂલભૂતસ્ય મર્ત્તવ્યં જયો વાડવાપ્તવ્યં इत्येवंલક્ષણस्याऽध्यवसायस्याऽविचलिततया, तथा=તેનૈવ પ્રકારેણ, નમસ્કારાદૌ=નમસ્કારસહિતાદૌ પ્રત્યાખ્યાને, આકારાઃ=અપવાદા મહત્તરાદિલક્ષણા, મૂલાબાધયા=સુભટભાવકલ્પસામાયિકાબાધયા, ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥પંચાશકટીકા-૨૧॥

પચ્ચક્ષુખાણ ગ્રહણ કરે છે. આથી ક્યારેક સમાધિનો પ્રશ્ન આવે અને આંતરશત્રુના નાશને બદલે પોતાનો નાશ થતો દેખાય, ત્યારે સર્વસમાધિવર્તિત આગારનું અવલંબન લઈને મુનિ પચ્ચક્ષુખાણથી વિપરીત પ્રવૃત્તિ પણ કરે છે, છતાં તેઓનો શત્રુના જયરૂપ સમભાવનો પરિણામ આગારોના ગ્રહણકાળમાં કે સેવનકાળમાં બાધા પામતો નથી. ॥૫૨૩॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે મૂલ અધ્યવસાયની અબાધાપૂર્વકના, સુભટના અપવાદો જેવા મુનિના નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષુખાણમાં અપવાદો હોય છે. તેથી હવે સામાયિકમાં મૂલની અબાધા કઈ રીતે છે ? તે બતાવે છે —

;

ગાથા :

૧ ણ ય તસ્સ તેસુ વિ તહા ણિરભિસ્સંગો ડ હોઝ પરિણામો ।

પઢિઆરલિંગસિદ્ધો ડ નિઅમઓ અન્નહારૂવો ॥૫૨૪॥

અન્યથાર્થ :

તેસુ વિ=તેઓ હોતે છતે પણ=આગારો હોતે છતે પણ, તસ્સ=તેનો=સાધુનો, તહા=તેવા પ્રકારનો ણિરભિસ્સંગો પરિણામો ડ=નિરભિષ્વંગ પરિણામ જ નિઅમઓ=નિયમથી પઢિઆરલિંગસિદ્ધો અન્નહારૂવો=પ્રતિકારલિંગથી સિદ્ધ એવો અન્યથારૂપ ણ ય હોઝ=થતો નથી જ.

★ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં રહેલો 'ડ' પાદપૂર્તિ માટે છે.

ગાથાર્થ :

આગારો હોતે છતે પણ સાધુનો તેવા પ્રકારનો નિરભિષ્વંગ પરિણામ જ નિયમથી પ્રતિકારલિંગથી સિદ્ધ એવો અન્યથારૂપ થતો નથી જ.

ભાવાર્થ :

જેમ સુભટ સંયોગો પ્રમાણે યુદ્ધમાં પ્રવેશ, નિર્ગમ કે વારણ કરે તોપણ સાચા સુભટનો મૃત્યુના ભોગે શત્રુને જીતવાનો મૂળ પરિણામ બાધ પામતો નથી; તેમ સાચા સાધુને સામાયિક ગ્રહણ કરતી વખતે સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે જે નિરભિષ્વંગ પરિણામ હોય છે, તે નિરભિષ્વંગ પરિણામની વૃદ્ધિ માટે અને નિષ્ઠાની પ્રાપ્તિ માટે સંયમ ગ્રહણ કર્યા પછી સાધુ ભગવાનના વચનાનુસાર સંયમજીવનની સર્વ ક્રિયાઓમાં સુદૃઢ યત્ન

૨. મૂલાબાધામેવ સ્પષ્ટયન્નાહ —

ન ચ=નૈવ, તસ્ય=સામાયિકવતઃ સુભટસ્ય ચ, તેષ્વપિ=અપવાદેષ્વપિ સત્સુ, આસ્તામન્યત્ર, તથા=તત્પ્રકારઃ=ઇષ્ટાનિષ્ઠાર્થતુલ્યતારૂપો જીવિતાનપેક્ષશ્ચ, નિરભિષ્વજ્ઞસ્તુ=નિરશંસ એવ સન્, ભવતિ=જાયતે, પરિણામઃ=અધ્યવસાયોઽન્યથારૂપ ઇતિ યોગઃ, કિંમૂતોઽસાવન્યથારૂપઃ ? પ્રતીકારઃ=પ્રાયશ્ચિત્તપ્રતિપત્તિરૂપઃ સુભટપક્ષે તુ શરણાન્વેષણાદિરૂપઃ, સ એવ લિઙ્ગં=ચિહ્નં તેન સિદ્ધો યઃ સ તથા, તુશબ્દઃ પૂરણાર્થો, નિયમાદ્=અવશ્યંભાવેન, અન્યથારૂપઃ=સાભિષ્વજ્ઞ ઇત્યર્થઃ । ઇદમુક્તં ભવતિ — યદિ સામાયિકવતો મહત્તરાદ્યાકારેષુ સત્સુ સાભિષ્વજ્ઞઃ પરિણામોઽભિષ્વજ્ઞત્તદા તચ્છુદ્ધયે પ્રાયશ્ચિત્તમકરિષ્યત્, ન ચૈવં, તતસ્તસ્યાઽકારેષ્વપિ સત્સુ નિરભિષ્વજ્ઞ એવ પરિણામઃ, અતઃ સાધૂત્તં મૂલાબાધયેતિ ગાથાર્થઃ ॥પંચાશકટીકા-૨૨॥

કરતા હોય છે. તેથી નિરભિષ્વંગ પરિણામની વૃદ્ધિ માટે પચ્ચક્ષ્પાણમાં રાખેલ આગારો મુનિના સામાયિકના પરિણામનો બાધ કરતા નથી; કેમ કે આગારનાં સ્થાનોમાં ભોગ્ય પદાર્થોનો અભિલાષ હોય તો સમભાવનો બાધ થાય છે.

વળી, નિરભિષ્વંગ પરિણામવાળા મુનિ નિઃસ્પૃહતાની વૃદ્ધિ માટે ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્પાણ કરે ત્યારે ઉપવાસમાં આગારો રાખવા છતાં તેઓને એવો અભિલાષ હોતો નથી કે “જો ગોચરી વધશે તો પારિષ્ઠાપનિકા આગારથી મને ઉપવાસમાં પણ વાપરવા મળશે અથવા કદાચ કંઈક શારીરિક તકલીફ આવશે તો સર્વસમાધિવર્તિત આગારથી હું તેનું નિવારણ કરી શકીશ.”

આ રીતે કોઈપણ આગાર વિષયક મુનિ અભિલાષવાળા હોય તો તે મુનિ સામિષ્વંગ પરિણામવાળા બનવાથી તેઓનો સામાયિકનો પરિણામ બાધ પામે; પરંતુ જે મુનિ ગોચરી વધી જવાથી પરઠવવી પડે તેમ હોય ત્યારે આહારમાં લેશ પણ આસક્તિ કર્યા વગર ગુરુના વચનથી પારિષ્ઠાપનિકા આગારના સેવન દ્વારા તે વધેલો આહાર વાપરે છે, અને આહાર વાપરતી વખતે પણ આહાર વાપરવાના અધ્યવસાયવાળા નથી, તેવા મુનિ ઉપવાસમાં વાપરવા છતાં ઉપવાસકૃત નિર્જરાને પ્રાપ્ત કરે છે. તેથી આવા મુનિનો પચ્ચક્ષ્પાણ વખતનો નિરભિષ્વંગ ભાવ આગારોના સેવનકાળમાં કે અસેવનકાળમાં અન્યથારૂપે થતો નથી. માટે તે મુનિનો સામાયિકનો પરિણામ આગારો સહિત પચ્ચક્ષ્પાણ કરવા છતાં બાધા પામતો નથી.

આ કથનને સ્પષ્ટ કરતાં ગ્રંથકારશ્રી ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી કહે છે કે પચ્ચક્ષ્પાણમાં આગારો રાખવા છતાં સામાયિકના પરિણામમાં પ્રાયશ્ચિત્તરૂપ પ્રતિકાર લિંગથી સિદ્ધ એવો અન્યથારૂપ ભાવ નિયમથી થતો નથી, આથી સાધુ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્પાણ ગ્રહણ કર્યા પછી આગારો રાખવાના પ્રતિકારરૂપ પ્રાયશ્ચિત્ત કરતા નથી.

આશય એ છે કે સામાયિકનો લેશ પણ અન્યથાભાવ થવો એ સામાયિકના પરિણામમાં અતિયારરૂપ છે. આથી સામાયિકના પરિણામમાં યત્ન કરનાર કોઈ મુનિને કોઈક નિમિત્તને પામીને ક્યારેક લેશ પણ રાગનો કે દ્વેષનો સ્પર્શ થાય, તો નિરભિષ્વંગ પરિણામવાળા મુનિ જાણતા હોય કે અનાદિભવઅત્યસ્ત પ્રમાદને કારણે મારો સામાયિકનો પરિણામ અતિયારથી મલિન થયો છે, આથી તે અતિયારની શુદ્ધિના ઉપાયરૂપે તેઓ આલોચના, નિંદા, ગર્હા અને પ્રાયશ્ચિત્ત કરે છે; અને જ્યારે નિરભિષ્વંગ પરિણામવાળા સાધુ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્પાણ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે તેમના નિરભિષ્વંગ ભાવમાં અન્યથારૂપ કોઈ ભાવ થતો નથી. માટે આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્પાણ ગ્રહણ કરવા નિમિત્તે, તેમ જ આગારોના સેવન નિમિત્તે સાધુને કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત આવતું નથી અર્થાત્ ઉપવાસમાં પારિષ્ઠાપનિકા આગારના સેવન દ્વારા કોઈક સાધુએ શાસ્ત્રની મર્યાદા પ્રમાણે આહાર વાપર્યો હોય તો તે આગારસેવનનિમિત્તક કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત સાધુને આવતું નથી. પરંતુ જો આગારોનું ગ્રહણ કે સેવન સામાયિકના પરિણામરૂપ મૂળ પરિણામનો બાધ કરતું હોય તો પચ્ચક્ષ્પાણમાં આગારના ગ્રહણનું અને આગારના સેવનનું સાધુને અવશ્ય પ્રાયશ્ચિત્ત આવે. તેથી શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે જે સાધુ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્પાણ ગ્રહણ કરીને યોગ્ય સ્થાને આગારને સેવે છે, તે સાધુને શાસ્ત્રમાં પ્રાયશ્ચિત્ત ગ્રહણ કરવાનું કહ્યું નથી. આથી પચ્ચક્ષ્પાણમાં રાખેલ આગારોથી સામાયિકમાં વર્તતો નિરભિષ્વંગ પરિણામ નિયમથી અન્યથારૂપ થતો નથી.

અહીં વિશેષ એ છે કે સામાયિકના પરિણામમાં જે અન્યથારૂપ ભાવ થાય છે તેની શુદ્ધિ માટે શાસ્ત્રકારોએ આલોચના આદિ પ્રતિકારો બતાવ્યા છે. માટે જો આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાથી સામાયિકના પરિણામનો બાધ થતો હોત તો શાસ્ત્રમાં આગારોના ગ્રહણના પ્રતિકારરૂપે આલોચના આદિ બતાવ્યાં હોત. પરંતુ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાના વિષયમાં શાસ્ત્રમાં કોઈ પ્રાયશ્ચિત્ત કે આલોચનારૂપ પ્રતિકાર બતાવેલ નથી. તેથી સિદ્ધ થાય છે કે પચ્ચક્ષ્ણાણમાં રખાતા આગારો સામાયિકના નિરભિષ્વંગ પરિણામમાં અન્યથારૂપ ભાવ કરતા નથી. ॥૫૨૪॥

અવતરણિકા :

પચ્ચક્ષ્ણાણમાં આગારોનું આશ્રયણ કરવું છતાં પણ સામાયિકના મૂળ પરિણામનો બાધ કેમ થતો નથી, એને જ વિશેષથી સ્પષ્ટ કરે છે -

ગાથા :

૩૧ ય પદમભાવવાધાય મો ડ એવં પિ અવિઅ તસ્સિદ્ધી ।
એવં ચિઅ હોઝ દઢં ઇહરા વામોહપાયં તુ ॥૫૨૫॥

અન્યથાર્થ :

જ ય પદમભાવવાધાય=અને પ્રથમભાવનો વ્યાધાત થતો નથી=સામાયિકરૂપ પ્રથમ ભાવની બાધા થતી નથી. એવં પિ અવિઅ=અને આ રીતે પણ=અપવાદના આશ્રયણમાં પણ, તસ્સિદ્ધી=તેની સિદ્ધિ છે=સામાયિકરૂપ પ્રથમભાવની વિશેષથી નિષ્પત્તિ છે. એવં ચિઅ=આ રીતે જ=અપવાદના આશ્રયણમાં જ, (સામાયિક) દઢં હોઝ=દૃઢ થાય છે, ઇહરા ડ=વળી ઈતરથા=અપવાદવાળા પચ્ચક્ષ્ણાણના અનાશ્રયણમાં, વામોહપાયં તુ=વ્યામોહપ્રાય જ થાય=સામાયિક મૂઢતાવાળું જ થાય.

★ 'મો' એ પ્રકારનો નિપાત પાદપૂર્તિમાં છે.

ગાથાર્થ :

સામાયિકરૂપ પ્રથમભાવનો વ્યાધાત થતો નથી, અને અપવાદનું આશ્રયણ કરવામાં પણ સામાયિકરૂપ પ્રથમ ભાવની વિશેષથી સિદ્ધિ છે. અપવાદના આશ્રયણમાં જ સામાયિક દૃઢ થાય છે, વળી અપવાદવાળું પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવામાં ન આવે તો સામાયિક મૂઢતાવાળું જ થાય.

ટીકા :

વ્યાખ્યા પૂર્વવત્ ॥૫૨૫॥

૩. અપવાદાશ્રયણેડપિ ન મૂલભાવબાધા ભવતીત્યેતદેવ સવિશેષં દર્શયન્નાહ --

ન ચ=નૈવ, પ્રથમભાવવ્યાધાતઃ=આદ્યાધ્યવસાયબાધા=પ્રત્યાખ્યાનપક્ષે સામાયિકબાધા સુખટપક્ષે જયાધ્યવસાયબાધા, મો ઇતિ નિપાતઃ પાદપૂરણે, તુશબ્દઃ પુનરર્થઃ તત્સમ્બન્ધશ્ચ દર્શયિષ્યતે, એવમપિ=અનન્તરોક્તાપવાદાશ્રયણેડપિ, અપિચેત્યધ્વુચ્ચયે, તત્સિદ્ધિઃ=પ્રથમભાવસ્ય વિશેષતો નિષ્પત્તિઃ, એવમેવ=અપવાદાશ્રયણ એવ, ભવતિ=જાયતે, દૃઢમ્=અત્યર્થ, આકારવત્પ્રત્યાખ્યાનાશ્રયણસ્ય તદુપાયત્વાત્ રિપુવિજયે પ્રવેશાદિભજનાયા ઇવેતિ । ઇતરથા પુનઃ=અપવાદવત્પ્રત્યાખ્યાનાનાશ્રયણે પુનઃ, વ્યામોહપ્રાયં તુ=મૂઢતાપ્રચ્છમેવ, સામાયિકં સુખટસ્ય વિજયાધ્યવસાનં વા ભવેદ્, ઉપાયત એવ તત્સિદ્ધેરિતિ ગાથાર્થઃ ॥પંચાશકટીકા-૨૩॥

ભાવાર્થ :

આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાથી પ્રથમભાવની બાધા થતી નથી અર્થાત્ દીક્ષાગ્રહણકાળમાં સામાયિક ઉચ્ચરાવતી વખતે સાધુને જે સર્વત્ર નિરાશંસભાવ પ્રગટ થયો હતો, તે રૂપ પ્રથમભાવની બાધા આગારોને કારણે થતી નથી.

વળી કારણે અપવાદના આશ્રયણમાં પ્રથમભાવની વિશેષથી સિદ્ધિ છે અર્થાત્ સામાયિકના પરિણામની વિશેષથી નિષ્પત્તિ છે; કેમ કે પચ્ચક્ષ્ણાણના ગ્રહણકાળમાં સાધુ આહાર પ્રત્યે નિરપેક્ષ હોવા છતાં જાણતા હોય છે કે નિરભિષ્વંગભાવની પૂર્ણતારૂપ વીતરાગતા હજી મારામાં પ્રગટી નથી, પરંતુ અત્યારે સંયમની યતનાના બળથી મારામાં નિરપેક્ષભાવ જીવે છે અને કમસર વધે છે. આથી તેવા સંયોગોમાં નિરપેક્ષભાવની વૃદ્ધિના ઉપાયભૂત એવા આગારોપૂર્વકના પચ્ચક્ષ્ણાણનું આશ્રયણ કરવું મારે માટે ઉચિત છે. આથી સાધુ આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરીને નિરભિષ્વંગ ભાવની વૃદ્ધિ જ્યારે આગારોના સેવનથી થતી દેખાય ત્યારે આગારોનું સેવન પણ કરે છે, પરંતુ શરીરના સુખાર્થીપણાથી કે ભોગની લાલસાથી સાધુ આગારોનું ગ્રહણ કે સેવન કરતા નથી.

આથી સાધુ જો આગારો રહિત પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે તો તે સાધુનો સામાયિકનો પરિણામ મૂઢતાથી યુક્ત બને છે અર્થાત્ આગારો વિના પચ્ચક્ષ્ણાણ લેનાર સાધુને સર્વ પદાર્થોમાં ભોગની લાલસા નથી, પરંતુ પરમાર્થ જાણવાની શક્તિ નહીં હોવાથી પરમાર્થને નહીં જોવારૂપ મૂઢતાને કારણે તે સાધુ સામાયિકના પરિણામની વૃદ્ધિની ઉપેક્ષા કરીને ભગવાનના વચનથી નિરપેક્ષ પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે. આથી તેવા સાધુનું પચ્ચક્ષ્ણાણનું પાલન અણિશુદ્ધ નહીં થવાથી તેઓ પચ્ચક્ષ્ણાણ દ્વારા પણ અપ્રમાદની વૃદ્ધિ કરી શકતા નથી; જ્યારે વિવેકી સાધુ ભગવાનના વચનાનુસાર આગારોપૂર્વકનું પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરીને અપ્રમાદની વૃદ્ધિ કરે છે, તેમ જ ઉચિતકાળે આગારોનું સેવન કરીને પણ ઉચિત ભાવોની વૃદ્ધિ કરે છે, જેથી તેઓનું આગારોપૂર્વકનું પચ્ચક્ષ્ણાણ સામાયિકના પરિણામની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે. ॥૫૨૫॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૧૮થી ૫૨૫માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે પચ્ચક્ષ્ણાણમાં રખાતા આગારો સામાયિકના વધક નથી, પરંતુ સામાયિકના વર્ધક છે. હવે કોઈને શંકા થાય કે પચ્ચક્ષ્ણાણમાં ત્રિવિધાદિ આહારનો ત્યાગ કરવામાં આવે તો જે આહારનો ત્યાગ કર્યો ન હોય તે આહાર પ્રત્યે જીવને પક્ષપાતનો પરિણામ વર્તે છે, જેથી સામાયિકના પરિણામનો બાધ થાય. તેના નિરાકરણ માટે કહે છે –

ગાથા :

ન ય સામાઙ્ઞમેઅં બાહ્લુ ભેઅગહણે વિ સવ્વત્થ ।

સમભાવપવિત્તિનિવિત્તિભાવઓ ઠાણગમણં વ ॥૫૨૬॥

અન્યચાર્થ :

ઠાણગમણં વ ય=અને સ્થાનથી ગમનની જેમ=વસતિરૂપ સ્થાનથી સાધુના બહાર ગમનની જેમ, સવ્વત્થ=સર્વત્ર=અશનાદિ ચારેય પ્રકારના આહારમાં, સમભાવપવિત્તિનિવિત્તિભાવઓ=સમભાવ વડે પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિનો ભાવ હોવાથી ભેઅગહણે વિ=ભેદનું ગ્રહણ હોતે છતે પણ=પચ્ચક્ષ્ણાણમાં આહારના

ચાર પ્રકારમાંથી ત્રણ આદિ પ્રકારનું ત્યાગરૂપે ગ્રહણ હોતે છતે પણ, $एअं=आ=पश्यद्भाष$, સામાઙ્ગ્ય ન બાહ્ય=સામાયિકને બાધ કરતું નથી.

ગાથાર્થ :

વસતિરૂપ સ્થાનથી સાધુના બહાર ગમનની જેમ અશનાદિ ચારેય પ્રકારના આહારમાં સમભાવ વડે જ પ્રવૃત્તિનો કે નિવૃત્તિનો ભાવ હોવાથી પચ્ચક્ષ્ણાણમાં અશનાદિ ચારેય પ્રકારમાંથી ત્રણ આદિ પ્રકારનું ત્યાગરૂપે ગ્રહણ હોવા છતાં પણ પચ્ચક્ષ્ણાણ સામાયિકની બાધા કરતું નથી.

ટીકા :

न च सामायिकमेतत् नमस्कारसहितादि बाधते अशनादिभेदग्रहणेऽपि सति, कुतः? सर्वत्राऽशनादौ समभावेनैव प्रवृत्तिनिवृत्तिभावात्, स्थानगमनवत्, तथाहि-स्थाननिवृत्त्या भिक्षाटनादौ गच्छतोऽपि मध्यस्थस्य न सामायिकबाधा, अन्यथा तदभावप्रसङ्गात्, सर्वत्र युगपत्प्रवृत्त्यसम्भवादिति गाथार्थः ॥५२६॥

ટીકાર્થ :

અને અશનાદિ ભેદનું ગ્રહણ હોતે છતે પણ આ નવકારશી આદિ સામાયિકને બાધ કરતા નથી. કયા કારણથી? તે બતાવે છે — અશનાદિ સર્વમાં સમભાવ વડે જ પ્રવૃત્તિ અને નિવૃત્તિનો ભાવ હોવાથી નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ સામાયિકનો બાધ કરતું નથી.

તેમાં દૃષ્ટાંત આપે છે — સ્થાનથી ગમનની જેમ. આ દૃષ્ટાંત તથાહિથી સ્પષ્ટ કરે છે — જેમ સ્થાનની નિવૃત્તિ વડે ભિક્ષાટનાદિમાં જતા પણ મધ્યસ્થ એવા મુનિને સામાયિકની બાધા નથી, તેમ અશનાદિ ભેદનું ગ્રહણ હોતે છતે પણ મુનિને સામાયિકની બાધા થતી નથી; કેમ કે અન્યથા તેના અભાવનો પ્રસંગ છે અર્થાત્ સંયમવૃદ્ધિનું પ્રયોજન હોવા છતાં સાધુ ભિક્ષાટનાદિમાં જાય નહીં તો સમભાવના પરિણામના અભાવનો પ્રસંગ છે.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે સાધુ ભિક્ષાટનાદિ માટે પોતાના સ્થાનથી ગમન ન કરે તો સમભાવના પરિણામના અભાવનો પ્રસંગ કેમ છે? એથી હેતુ આપે છે —

સર્વત્ર=સ્થાનમાં રહેવું અને સ્થાનથી જવું એ બંને કૃત્યમાં, એક સાથે પ્રવૃત્તિનો અસંભવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સામાયિક એ સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે સમભાવના પરિણામરૂપ છે, જ્યારે પચ્ચક્ષ્ણાણ અશનાદિ ચાર પ્રકારના આહારમાંથી કોઈક ભેદના ત્યાગરૂપ અને કોઈક ભેદના ગ્રહણરૂપ છે, જે સમભાવના પરિણામમાં બાધક છે. આવી કોઈને શંકા થાય, તેને ગ્રંથકાર કહે છે —

સાધુ અશનાદિ ચારેય પ્રકારના આહારમાંથી કોઈપણ બે-ત્રણ પ્રકારના આહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ કરે તોપણ તે પચ્ચક્ષ્ણાણ સામાયિકના પરિણામનું બાધક નથી; કેમ કે પચ્ચક્ષ્ણાણ લેનાર સાધુને ચારેય પ્રકારના આહાર પ્રત્યે સમભાવ હોય છે, છતાં સમભાવને ઉપદંભક એવા કોઈક પ્રકારના આહારમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને કોઈક પ્રકારના આહારમાં નિવૃત્તિ કરે છે.

આશય એ છે કે અશનાદિ ત્રણ પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરતી વખતે સાધુને પાણી વાપરવા પ્રત્યે પક્ષપાત હોય તો અવશ્ય તેમના સમભાવનો નાશ થાય; પરંતુ વિવેકી સાધુ સર્વ પદાર્થો પ્રત્યે સમભાવવાળા હોવાથી, ચાર પ્રકારના આહારમાંથી કોઈપણ પ્રકારના આહાર પ્રત્યે પક્ષપાતવાળા નહીં હોવા છતાં, જ્યારે પાણી વગર સંયમના યોગોમાં દૈનિક યત્ન સંભવી શકતો ન હોય, ત્યારે સાધુ સંયમની વૃદ્ધિ અર્થે અશન-ખાદિમ-સ્વાદિમરૂપ ત્રણ પ્રકારના આહારનો ત્યાગ કરીને પાનરૂપ એક પ્રકારના આહારમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને એક પ્રકારનો પણ આહાર ગ્રહણ કર્યા વિના સંયમની વૃદ્ધિ થઈ શકતી હોય ત્યારે સાધુ ચારેય પ્રકારના આહારની નિવૃત્તિ કરે છે.

જેમ કે સાધુ પોતાના સ્થાનમાં રહેવા પ્રત્યે કે વસતિમાંથી અન્ય સ્થાને જવા પ્રત્યે સમભાવવાળા હોય છે, તોપણ સંયમવૃદ્ધિનો ઉપાય જ્યારે આહાર દેખાય ત્યારે સાધુ પોતાના સ્થાનથી નિવૃત્ત થઈને ભિક્ષાટનાદિમાં પ્રવૃત્ત થાય છે, તોપણ સ્થાનમાં રહેવા કે જવા પ્રત્યેનો તેઓનો મધ્યસ્થ ભાવ બાધા પામતો નથી. વળી જો આ પ્રમાણે માનવામાં ન આવે તો સાધુ ભિક્ષા માટે પોતાનું સ્થાન છોડીને અન્ય સ્થાને જાય છે ત્યારે તેઓમાં સમભાવનો અભાવ માનવાનો પ્રસંગ આવે, અને ભિક્ષા લઈને ફરી પોતાના સ્થાનમાં આવે ત્યારે પણ તેઓમાં સમભાવનો અભાવ માનવાનો પ્રસંગ આવે.

વસ્તુતઃ ગમન અને અગમનમાં એક સાથે પ્રવૃત્તિનો સંભવ ન હોવાથી સમભાવવાળા સાધુને વસતિમાંથી બહાર જવાથી સમભાવની વૃદ્ધિ જણાય ત્યારે અન્યત્ર જવારૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને વસતિમાં રહેવાથી સમભાવની વૃદ્ધિ જણાય ત્યારે સ્થાનમાં રહેવારૂપ પ્રવૃત્તિ કરે છે. એ રીતે સાધુને ચારેય પ્રકારના આહારની નિવૃત્તિથી સમભાવની વૃદ્ધિ થતી જણાય તો સાધુ ચારેય પ્રકારના આહારની નિવૃત્તિ કરે છે, અને ચારમાંથી જે પ્રકારના આહારમાં પ્રવૃત્તિથી સમભાવની વૃદ્ધિ થતી જણાય તો તે પ્રકારના આહારમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી અશનાદિના ભેદથી પચ્ચક્ષુષાણ ગ્રહણ કરવા છતાં પણ મુનિના સામાયિકને બાધ થતો નથી. ॥૫૨૬॥

અવતરણિકા :

પૂર્વમાં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે સામાયિક સુભટના અધ્યવસાય તુલ્ય છે. ત્યાં કોઈને શંકા થાય કે કોઈક જીવને દીક્ષા લીધા બાદ સુભટનો અધ્યવસાય નાશ પામી શકે છે, આથી વ્રતભંગનો દોષ ન લાગે તે માટે સામાયિક પણ આગારોપૂર્વક ગ્રહણ કરવું જોઈએ. તેનો ઉત્તર આપતાં ગ્રંથકાર કહે છે —

ગાથા :

ઊભયાભાવે વિ કુઓ વિ અગ્ગઓ હંદિ એરિસો ચેવ ।

તક્કાલે તબ્ભાવો ચિત્તખઓવસમઓ ણેઓ ॥૫૨૭॥

અન્યથાર્થ :

ચિત્તખઓવસમઓ=ચિત્ર ક્ષયોપશમ હોવાથી=કર્મના ક્ષયોપશમનું વિચિત્રપણું હોવાથી, કુઓ વિ=કોઈકથી=પરિષહભયાદિ કોઈક નિમિત્તથી, અગ્ગઓ=આગળથી=સામાયિક સ્વીકાર્યા પછી સામાયિકના પાલનના અવસરમાં, ઊભયાભાવે વિ=ઉભયના અભાવમાં પણ=મરણના અને ભાવવૈરીના જયના પરિણામના અભાવમાં પણ, તક્કાલે=તે કાળમાં=સામાયિકના સ્વીકારના કાળમાં, તબ્ભાવો=તેનો ભાવ=સામાયિકના

સ્વીકારનો પરિણામ, **ઋસો ચેવ=આવા પ્રકારનો જ=મરવું અથવા ભાવવૈરીનો વિજય કરવો એવા પ્રકારનો જ, ખેઓ=જાણવો.**

★ 'હંદિ' ઉપપ્રદર્શનમાં છે.

ગાથાર્થ :

કર્મના ક્ષયોપશમભાવનું વિચિત્રપણું હોવાથી પરિષહભયાદિ કોઈક નિમિત્તથી સામાયિક સ્વીકાર્યા પછી સામાયિકના પાલનના અવસરમાં મરણના અને ભાવવૈરીના જયના પરિણામના અભાવમાં પણ સામાયિકના સ્વીકારકાળમાં સામાયિકના સ્વીકારનો પરિણામ મરવું અથવા ભાવવૈરીનો વિજય કરવો એવા પ્રકારનો જ જાણવો.

ટીકા :

૪ ન વ્યાખ્યા ॥૫૨૭॥

★ આ ગાથાની ટીકા કે અવતરણિકા આ ગ્રંથમાં નથી, પરંતુ પાંચમા પંચાશકમાં હોવાથી તેના આધારે અહીં અવતરણિકા અને ભાવાર્થ કર્યો છે. ત્યાં આ ગાથાનો અર્થ સુભટ અને સાધુ, એ જાનેમાં ઘટાડેલ છે, તોપણ સાધુમાં તેનો વિશેષ ઉપયોગ હોવાથી અહીં સાધુ સાથે જ આ ગાથાનું ચોજન કરેલ છે, અને પંચાશક ગ્રંથની તે અવતરણિકા અને ટીકા અહીં નીચે ટિપ્પણમાં આપેલ છે.

ભાવાર્થ :

યોગ્ય જીવ ભવથી વિરક્ત થઈને ઉપયોગપૂર્વક પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે તોપણ સંયમજીવનમાં વર્તતા મળ વગેરે પરિષહોને કારણે પ્રવ્રજ્યા સ્વીકાર્યા પછી પ્રવ્રજ્યાપાલનના અવસરે તે જીવનો મરણનિરપેક્ષ થઈને ભાવશત્રુને જીતવાનો અધ્યવસાય થાલ્યો જઈ શકે છે.

જેમ કે મરિચીએ દીક્ષા લીધા પછી સંયમજીવનના પરિષહો જોઈને આવું કષ્ટમય જીવન પોતાને માટે શક્ય નહીં લાગવાથી પોતાની સુખશીલતાને અનુરૂપ ત્રિદંડીનો વેશ સ્વીકાર્યો, તેથી મૃત્યુના ભોગે પણ ભાવશત્રુને જીતવાની એકાગ્રતાનો પરિણામ મરિચીમાં રહ્યો નહિ. આમ, સુખશીલતાના પરિણામરૂપ સાત્ત્વિયભાવ પ્રગટવા છતાં યોગ્ય જીવ જ્યારે ભગવાનના વચનના સ્મરણપૂર્વક સામાયિકના પરિણામમાં ઉપયોગવાળો બનીને પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે તેને મૃત્યુના ભોગે ભાવશત્રુને જીતવાનો અધ્યવસાય થાય છે; કેમ કે ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમની અનેક પ્રકારની વિચિત્રતા છે. તે આ રીતે —

૪. નનુ યદ્યપિ સામાયિકં સુખદાધ્યવસાયતુલ્યં, તથાપિ કસ્યાપિ પ્રાણિનઃ કાલાન્તરે તસ્ય પ્રતિપાતઃ સમ્ભવતિ ઇત્યતઃ તદપિ સાપવાદમેવ કર્તું યુક્તમત્રોત્તરમાહ —

ઉખયેત્યાદિ, ઉખયસ્ય=મરણસ્ય ભાવવૈરિજયસ્ય ચ સુખદદૃષ્ટાન્તાપેક્ષયા તુ મરણરિપુવિજયલક્ષણસ્ય દ્વયસ્ય, અભાવઃ=અસત્તા ઉખયાભાવસ્ત્રાપિ, આસ્તાં તદબ્રંશે, કુતોપિ=કસ્માદપિ પરિષહનીકભવાદેઃ, અગ્રતઃ=પુરતઃ=સામાયિકપ્રતિપત્તેરનન્તરં તત્પાલનાવસરે સુખટપક્ષે તુ સંગ્રામકાલ ઇત્યર્થઃ, હન્દીત્યુપપ્રદર્શને, ઈદૃશ એવ=મર્તવ્યં વા ભાવવૈરિવિજયો વા વિધેય ઇત્યેવંવિધ એવ, ન પુનરપવાદાભિમુખસ્તદ્ભાવ ઇતિ યોગઃ, કદેત્યાહ-તત્કાલે=સામાયિકપ્રતિપત્તિકાલે સુખટપક્ષે તુ સંગ્રામાધ્યુપગમકાલે, કોડસાવિત્યાહ-તદ્ભાવઃ=સામાયિકપ્રતિપત્તિપરિણામોડન્યત્ર તુ સુખદાધ્યવસાયઃ, કથમેતદેવમિત્યાહ-ચિત્રક્ષયોપશમતઃ=કર્મક્ષયોપશમવૈચિત્ર્યાત્, જ્ઞેયો=જ્ઞાતવ્યઃ, એવંવિધો હિ તસ્ય ક્ષયોપશમો ભવતિ યતોડવશ્યપ્રાપ્તવ્યમનોભદ્ગત્વેડપિ સાધુસુખટપ્ત્યાડડાવુદાત એવ ભાવો ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥ પંચાશકટીકા-૨૪॥

કેટલાક જીવોને ચારિત્ર લીધા પછી ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ સમ્યગ્ ક્રિયાના બળથી પ્રતિદિન વધતો જતો હોય છે, તો કેટલાક જીવોને ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમની હાનિ-વૃદ્ધિ થતી હોય છે, તો વળી કેટલાક જીવોનો ચારિત્રમોહનીય કર્મનો ક્ષયોપશમ પાછળથી પાત પણ પામે છે. આમ, ચારિત્રમોહનીય કર્મના ક્ષયોપશમની વિચિત્રતાને કારણે કોઈક જીવને દીક્ષાગ્રહણકાળમાં મૃત્યુના ભોગે ભાવશત્રુના જયનો અધ્યવસાય હોય છે, અને પાછળથી સંપ્રમમાં પ્રમાદ કરીને જીવવાનો અધ્યવસાય થાય છે, જેથી ભાવશત્રુને આધીન થઈને તે સુખશીલતાથી જીવે છે. ॥૫૨૭॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૨૨માં બતાવ્યું એ રીતે આગારોપૂર્વક કરાતું પચ્ચક્ષ્માણ સામાયિકના પરિણામની વૃદ્ધિનું કારણ છે. ત્યાં પ્રાસંગિક રીતે ગ્રંથકારને દિગંબરાદિના મતનું સ્મરણ થવાથી પચ્ચક્ષ્માણના વિષયમાં તેઓની શું માન્યતા છે ? અને તે માન્યતા કઈ રીતે અયુક્ત છે ? તે બતાવતાં કહે છે —

ગાથા :

અણ્ણે ભણંતિ જઙ્ઘણો તિવિહાહારસ્સ તં યલુ ન જુત્તં ।
સવ્વવિરૂંડં એવં ભેઅગ્ગહણે કહં સા ડ ? ॥૫૨૮॥

અન્યથાર્થ :

અણ્ણે ભણંતિ=અન્યો=અન્ય મતવાળા દિગંબરાદિ, કહે છે — સવ્વવિરૂંડં=સર્વવિરતિ હોવાથી જઙ્ઘણો=યતિને તિવિહાહારસ્સ=ત્રિવિધાહારનું તં=તે=ઈત્વર પચ્ચક્ષ્માણ, ન જુત્તં=યુક્ત નથી. એવં ડ=વળી આ રીતે=ત્રિવિધાહારનું અને ચતુર્વિધાહારનું ઈત્વર પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરવામાં આવે એ રીતે, ભેઅગ્ગહણે=ભેદનું ગ્રહણ હોતે છતે કહં=કેવી રીતે સા=તે=સર્વવિરતિ, હોય ?

★ 'યલુ' વાક્યાલંકારમાં છે.

ગાથાર્થ :

અન્ય મતવાળા દિગંબરાદિ કહે છે કે સર્વવિરતિ હોવાથી યતિને ત્રિવિધ આહારનું ઇત્વર પચ્ચક્ષ્માણ યુક્ત નથી. વળી ત્રિવિધ આહારનું અને ચતુર્વિધ આહારનું ઇત્વર પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરવામાં આવે એ રીતે ભેદનું ગ્રહણ હોતે છતે કેવી રીતે સર્વવિરતિ હોઈ શકે ? અર્થાત્ ન હોઈ શકે.

ટીકા :

અન્યે ભણન્તિ દિગમ્બરાદયઃ, યતેઃ=પ્રવ્રજિતસ્ય ત્રિવિધાહારસ્ય-અશનાદેઃ તદ્=ઇત્વરપ્રત્યાખ્યાનં યલુ ન યુક્તં=ન સાધુ, કુત્ત ઇત્યાહ-સર્વવિરતેઃ કારણાદ્, અસ્યા એવં ભેદગ્રહણેડ્યતરત્યાગેન કથં સા = સર્વવિરતિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૨૮॥

ટીકાર્થ :

અન્યો=દિગંબરાદિ, કહે છે — યતિને=પ્રવ્રજિતને, અશનાદિ ત્રિવિધ આહારનું તે=ઈત્વર પચ્ચક્ષ્માણ, યુક્ત નથી=સુંદર નથી; કયા કારણથી ? એથી કહે છે — સર્વવિરતિરૂપ કારણથી, ઈત્વર પચ્ચક્ષ્માણ યુક્ત નથી એમ અન્વય છે. આનું=સર્વવિરતિનું, આ રીતે=ત્રિવિધ આહારના અને ચતુર્વિધ આહારના પચ્ચક્ષ્માણનું

ગ્રહણ થાય એ રીતે, ભેદનું ગ્રહણ હોતે છતે અન્યતરના ત્યાગથી=ત્રિવિધાહાર કે ચતુર્વિધાહારમાંથી કોઈપણ એક આહારના ત્યાગથી, તે=સર્વવિરતિ, કઈ રીતે હોય ? એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દિગંબર વગેરે કહે છે કે સર્વવિરતિ ગ્રહણ કરનારને ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ ન હોઈ શકે; કેમ કે સાધુને સર્વવિરતિનો પરિણામ હોય છે, અને ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવાથી એક આહારના સેવનનો પરિણામ રહેવાથી સર્વવિરતિનો પરિણામ રહી શકે નહીં. દિગંબરાદિની આ પ્રકારની માન્યતા હોવાથી દિગંબરો ચતુર્વિધ આહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ સ્વીકારે છે. તેથી તેઓ એકાસણાના પચ્ચક્ષ્ણાણમાં પણ વાપર્યા પછી ચતુર્વિધ આહારનું જ પચ્ચક્ષ્ણાણ સ્વીકારે છે, પરંતુ ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ સ્વીકારતા નથી. વળી અતિકર્કશ આચરણારૂપ ચારેય આહારનો સદા માટે ત્યાગ કરવામાં આવે તો દેહનો પાત થાય અને સ્વર્ગ પ્રાપ્ત થાય, તેમ જ સ્વર્ગની પ્રાપ્તિથી અવિરતિની પ્રાપ્તિ થાય. આથી દિગંબરો ફક્ત દેહના રક્ષણ અર્થે એકાસણાનું પચ્ચક્ષ્ણાણ સ્વીકારે છે, પરંતુ એકાસણાના પચ્ચક્ષ્ણાણના સ્વીકારની જેમ ત્રિવિધાહારના પચ્ચક્ષ્ણાણનો સ્વીકાર કરતા નથી. ॥૫૨૮॥

અવતરણિકા :

અત્ર પરિહારમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

અહીં=પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે દિગંબરાદિનો મત બતાવ્યો એમાં, પરિહારને કહે છે —

ગાથા :

ગણુ અપ્પમાયસેવણફલમેઅં દંસિઅં ઇહં પુલ્લિં ।
તભ્ભોગમિત્તકરણે સેસચ્ચાયા તઓ અહિઓ ॥૫૨૯॥

અન્યથાર્થ :

ગણુ=ખરેખર સેસચ્ચાયા=શેષના ત્યાગથી=અશનાદિ ત્રણ આહારના ત્યાગથી, તભ્ભોગમિત્તકરણે=તન્માત્રના ભોગના કરણમાં=પાણી માત્રનો ભોગ કરવામાં, એઅં=આ=ઈત્વર પચ્ચક્ષ્ણાણ, અપ્પમાયસેવણ-ફલમ્=અપ્રમાદના સેવનનું ફળ પુલ્લિં=પૂર્વે ઇહં=અહીં=આ ગ્રંથમાં, દંસિઅં=દર્શિત છે=બતાવાયું છે. (તેથી) તઓ=આ=અપ્રમાદ, અહિઓ=અધિક છે.

ગાથાર્થ :

ખરેખર અશનાદિ ત્રણ આહારના ત્યાગથી પાણી માત્રનો ભોગ કરવામાં ઈત્વર પચ્ચક્ષ્ણાણ અપ્રમાદના સેવનનું ફળ પૂર્વે આ ગ્રંથમાં બતાવાયું છે, તેથી અપ્રમાદ અધિક છે.

ટીકા :

નન્વપ્રમાદસેવનાફલમેતત્=ઈત્વરપ્રત્યાશ્ચ્યાનં દર્શિતમિહ પૂર્વ, તન્માત્રભોગકરણે=પાનમાત્રાસેવને ઇત્યર્થઃ શેષત્યાગાદ્=અશનાદિત્યાગાદ્, અસૌ=અપ્રમાદોડધિકઃ, અતો નાડયુક્તમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૨૯॥

ટીકાર્થ :

ખરેખર આ=ઈત્વર પચ્ચક્ષ્ણાણ, અહીં=પ્રસ્તુત ગ્રંથમાં, પૂર્વે=ગાથા ૫૧ ઉમાં, અપ્રમાદની સેવનાનું ફળ દર્શાવાયું છે; કેમ કે તે માત્રના ભોગના કરણમાં=પાન માત્રના આસેવનમાં=અશનાદિ ત્રણને છોડીને માત્ર પાણી વાપરવામાં, શેષનો ત્યાગ છે=અશનાદિનો ત્યાગ છે. આ=અપ્રમાદ, અધિક છે=સુખદભાવતુલ્ય સર્વવિરતિના પાલનરૂપ અપ્રમાદ ઉપરાંત ત્રિવિધ આહારના ત્યાગરૂપ અપ્રમાદ અધિક છે, આથી અયુક્ત નથી=ત્રિવિધ આહારનું ઈત્વર પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવું અસુંદર નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આ ગ્રંથમાં ગ્રંથકારે ગાથા ૫૧ ઉમાં બતાવેલ કે ઈત્વરકાલીન પચ્ચક્ષ્ણાણ અપ્રમાદના સેવનનું ફળ છે, અર્થાત્ સાધુ જીવજીવનું સામાયિક ગ્રહણ કર્યા બાદ પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે તે અલ્પકાલીન છે, અને તેવા પચ્ચક્ષ્ણાણનું ગ્રહણ પોતાના સંયમજીવનમાં વર્તતા અપ્રમાદના સેવનનું ફળ છે. આથી જેઓ સંયમ ગ્રહણ કર્યા બાદ શક્તિ ફોરવીને પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરતા નથી, પણ શક્તિ ગોપવીને પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે, તેઓમાં અપ્રમાદભાવ હોતો નથી, અને અપ્રમાદી સાધુ અપ્રમાદભાવને કારણે શક્તિના પ્રકર્ષથી પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરે છે, અને તે પચ્ચક્ષ્ણાણનું સમ્યગ્પાલન કરે છે, જેથી સંયમજીવનમાં વર્તતા અપ્રમાદના ફળરૂપે પચ્ચક્ષ્ણાણનું ગ્રહણ થાય છે, અને તેના પાલનથી વિશેષ અપ્રમાદભાવ વધે છે. આથી પોતાની શક્તિને ગોપવ્યા વગર ત્રિવિધ આહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ કરનાર સાધુ પણ અશન, ખાદિમ અને સ્વાદિમરૂપ ત્રણ આહારનો ત્યાગ કરે છે. તેથી પચ્ચક્ષ્ણાણના પાલનને કારણે તે સાધુમાં અપ્રમાદભાવ અધિક-અધિક વધે છે. આથી ત્રિવિધાહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ કરવું સાધુ માટે અયુક્ત નથી.

અહીં વિશેષ એ છે કે દિગંબરાદિની માન્યતા પ્રમાણે ત્રણ આહારનો ત્યાગ કરવાથી વિરતિનો પરિણામ દેશમાં વિશ્રાંત થવાથી સર્વવિરતિનો બાધ થાય છે, પરંતુ તેઓની આ માન્યતા ઉચિત નથી.

વસ્તુતઃ સાધુ સર્વ પાપોથી વિરામ પામેલા હોવાથી તેઓએ પાપના કારણીભૂત એવા અભિષ્વંગનો ત્યાગ કર્યો હોય છે. તેથી સાધુને આહાર-પાણીનો, કે જીવવાનો કે કોઈ ભૌતિક પદાર્થનો અભિષ્વંગ હોતો નથી. ફક્ત પોતાના નિરાશંસભાવની વૃદ્ધિની ઈચ્છા હોય છે, તેથી પોતાનો નિરભિષ્વંગ ભાવ જે રીતે વધે તે રીતે સાધુ આહારગ્રહણમાં શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી સાધુને અપ્રમાદભાવની વૃદ્ધિનો ઉપાય ત્રિવિધાહારનું પચ્ચક્ષ્ણાણ દેખાય ત્યારે તેઓ ત્રણ આહારનો ત્યાગ કરીને પાણી વાપરે છે, છતાં પાણીમાં કે પાણી પીવાથી થતી શાતામાં અભિષ્વંગ નહીં હોવાથી તે સાધુનો સર્વવિરતિનો પરિણામ બાધ પામતો નથી. ॥૫૨૯॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૨૮માં બતાવેલ દિગંબરાદિના મતનું પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે નિરાકરણ કર્યું. ત્યાં પૂર્વપક્ષી કહે છે કે આ રીતે સાધુને દુવિહારના પચ્ચક્ષ્ણાણના સ્વીકારની આપત્તિ આવશે. આ પ્રકારની આશંકાનું ઉદ્ભાવન કરીને ગ્રંથકારશ્રી તેનું સમાધાન કરે છે —

ગાથા :

एवं कहंचि कज्जे दुविहस्स वि तं न होइ चिन्तमिअं ।

सच्चं जइणो नवरं पाएण न अन्नपरिभोगो ॥५३०॥

અન્યાર્થ :

એવં=આ રીતે=પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે, કજ્જે=કાર્ય હોતે છતે કહંચિ=કોઈક રીતે દુવિહસસ વિ=દ્વિવિધનું પણ=બે પ્રકારના આહારનું પણ, તં=તે=ઈત્વર પચ્ચક્ખાણ, ન હોઈ ?=થાય નહીં ? ફાં ચિન્તં=એ ચિંત્ય છે. (તેને ગ્રંથકાર કહે છે—) સચ્ચં=સત્ય છે=તારી વાત સાચી છે, નવરં=ફક્ત પાણ=પ્રાય: જડણો=યતિને અન્નપરિભોગો ન=અન્યનો પરિભોગ નથી=સ્વાદિમાદિ આહારનો પરિભોગ કરવાનો નથી.

ગાથાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ રીતે કાર્ય હોતે છતે કોઈક રીતે દુવિહારનું પણ ઇત્વર પચ્ચક્ખાણ ન થઈ શકે ? એ વિચાર્યું બેઠાં; તેને ગ્રંથકાર કહે છે કે તારી વાત સાચી છે, ફક્ત પ્રાય: સાધુને સ્વાદિમાદિ આહારનો પરિભોગ નથી.

ટીકા :

એવં સૂક્ષ્મેક્ષિકાયાં કથञ्चित્ કાર્યે-ગ્લાનાદૌ દ્વિવિધસ્યાઽપ્યાહારસ્ય તદ્=ઇત્વરપ્રત્યાખ્યાનં ન ભવતિ, ચિન્ત્યમિદમ્=એતદપિ પ્રાપ્નોતીત્યર્થઃ, એતદાશક્ક્યાહ-સત્યમિષ્યત એતત્, યતે=પ્રવ્રજિતસ્ય નવરં પ્રાયશો=બાહુલ્યેન નાઽન્યપરિભોગો=ન સ્વાદ્યાદિસેવનમતોઽનાચરણેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૦॥

ટીકાર્થ :

આ પ્રકારની સૂક્ષ્મ ઈક્ષિકામાં=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ત્રિવિધાહારનું ઇત્વર પચ્ચક્ખાણ અપ્રમાદની સેવનાનું ફળ છે એ પ્રકારની સૂક્ષ્મ યુક્તિમાં, ગ્લાનાદિરૂપ કાર્ય હોતે છતે, કોઈક રીતે બે પ્રકારના પણ આહારનું તે=ઈત્વર પ્રત્યાખ્યાન, થાય નહીં એ ચિંત્ય છે, અર્થાત્ આ પણ પ્રાપ્ત થાય=બે પ્રકારના આહારનું ઇત્વર પ્રત્યાખ્યાન પણ પ્રાપ્ત થાય. આ કથનની આશંકા કરીને કહે છે —

સત્ય છે, આ ઈચ્છાય છે=બે પ્રકારના આહારનું ઇત્વર પ્રત્યાખ્યાન અમારા વડે સ્વીકારાય છે, ફક્ત પ્રાય:=બહુલપણાથી, યતિને=પ્રવ્રજિતને, અન્યનો પરિભોગ નથી=સ્વાદ્ય આદિનું સેવન નથી, આથી અનાચરણ છે=દુવિહારનું પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કરવાની આચરણ થતી નથી, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સૂક્ષ્મ યુક્તિ બતાવવા દ્વારા ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે તિવિહારનું પચ્ચક્ખાણ અપ્રમાદના સેવનનું ફળ છે, તેનાથી સામાયિકના પરિણામનો બાધ થતો નથી; કેમ કે પાનરૂપ એકવિધ આહારનો પરિભોગ પણ સાધુ અભિષ્વંગ વગર કરે છે.

આ પ્રકારની સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી વિચારીએ તો, “ગ્લાનાદિ કાર્યમાં દ્વિવિધ આહારનું પચ્ચક્ખાણ પણ કોઈક રીતે પ્રાપ્ત થાય.” એમ કહીને પૂર્વપક્ષીને એ કહેવું છે કે જેમ સાધુને તિવિહારના પચ્ચક્ખાણની પ્રાપ્તિ છે તેમ દુવિહારના પચ્ચક્ખાણની પણ પ્રાપ્તિ થશે; છતાં શ્વેતાંબરના શાસ્ત્રમાં સાધુને દુવિહારના પચ્ચક્ખાણના ગ્રહણનો નિષેધ છે, તેથી જેમ દુવિહારના પચ્ચક્ખાણનો સાધુને નિષેધ છે, તેમ તિવિહારના પચ્ચક્ખાણનો પણ સાધુને નિષેધ હોવો જોઈએ.

આ પ્રકારની શંકાને સામે રાખીને ગ્રંથકાર ઉત્તર આપતાં કહે છે કે તમારી વાત સાચી છે, ગ્લાનાદિ કાર્યમાં સાધુને દુવિહારનું પચ્ચક્ખાણ ઈચ્છાય છે. ફક્ત સાધુને પ્રાય: કરીને સ્વાદિમ અને ખાદિમ આહારનો

પરિભોગ કરવાનો શાસ્ત્રમાં નિષેધ હોવાથી સાધુ દુવિહારનું પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કરતા નથી.

આશય એ છે કે કોઈ સંયોગોમાં સાધુ દુવિહારનું પચ્ચક્ષ્ણ કરે તો તે દોષરૂપ નથી; કેમ કે સાધુ ચારેય પ્રકારની આહાર પ્રત્યે નિરભિષ્વંગ ચિત્તપૂર્વક તેવા કોઈ કારણથી પાન અને સ્વાદિમ આહારનો પરિભોગ કરે તો સાધુના સમભાવના પરિણામનો ભાષ તો થતો નથી, પરંતુ અશન અને ખાદિમરૂપ બે પ્રકારના આહારના ત્યાગથી અપ્રમાદભાવથી વૃદ્ધિ થાય છે, માટે અપ્રમાદની વૃદ્ધિ અર્થે સાધુને પાણીની આવશ્યકતા જણાય ત્યારે સાધુ ત્રિવિધાહારનું પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કરે છે. વળી કોઈ સાધુને પૂર્વે ગૃહસ્થાવસ્થામાં પાન જેવા કોઈ પદાર્થ વાપરવાનું વ્યસન હોય, અને તે વ્યસનને કારણે તે સાધુનું ચિત્ત સ્વાદિમ આહાર વગર સ્વાધ્યાયાદિમાં દૃઢ પ્રવર્તતું ન હોય, તો સંયમની વૃદ્ધિ અર્થે તે નિરભિષ્વંગ ચિત્તવાળા સાધુ દ્વિવિધાહારનું પણ પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કરે છે; તોપણ સાધુને પ્રાયઃ કરીને સ્વાદિમ અને ખાદિમ આહાર વાપરવાનો નિષેધ છે, તેથી સાધુઓ એકાસણામાં આહાર વાપરતી વખતે પણ સ્વાદિમ અને ખાદિમ આહાર વાપરતા નથી. આથી પચ્ચક્ષ્ણમાં સ્વાદિમ અને પાન એ બે આહારના અત્યાગરૂપ તથા અશન અને સ્વાદિમ એ બે આહારના ત્યાગરૂપ દ્વિવિધાહારના પચ્ચક્ષ્ણની આચરણ થતી નથી. ॥૫૩૦॥

અવતરણિકા :

'આકારૈર્વિશુદ્ધં'ઈતિ વ્યાખ્યાતમ્, અધુના 'ઉપયુક્તા' ઇત્યાદિ વ્યાચિન્ધ્યાસુગ્રહ —

અવતરણિકાર્થ :

“આગારોથી વિશુદ્ધ” એ પદનું વ્યાખ્યાન કરાયું. હવે “ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ” ઇત્યાદિ પદને વ્યાખ્યાન કરવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકારશ્રી કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૦૪માં રાઈપ્રતિક્રમણની વિધિને અંતે કહેલ કે કૃતિકર્મ કરીને સર્વ સાધુઓ સાથે મળીને ગુરુની પાસે નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કરે છે. તેથી ગાથા ૫૦૫માં પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કરવાની વિધિ બતાવી. તેમાં પ્રથમ કહ્યું કે આગારોથી વિશુદ્ધ પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કરે છે. તેથી ગાથા ૫૦૬ થી ૫૩૦ સુધી આગારોથી વિશુદ્ધ એવા પચ્ચક્ષ્ણનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે ‘ઉપયુક્ત’ પદનું અને ‘યથાવિધિ’ પદનું સ્વરૂપ બતાવવાની ઇચ્છાવાળા ગ્રંથકાર કહે છે —

★ અહીં ‘ઇત્યાદિ’ શબ્દથી જહવિહીએ પદનું શ્રદ્ધ છે.

ગાથા :

ઊવઓગો એયં યલુ એઆ વિગઈ ન વ ત્તિ જો જોગો ।

ઉચ્ચરણાઈં ઉ વિહીં ઉઢુંં પિ અ કજ્જભોગગઓ ॥૫૩૧॥

અન્યાર્થ :

એયં યલુ=ખરેખર આ=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણ, એઆ વિગઈ ન વ ત્તિ જો જોગો=આ વિગઈઓ (ભોગ્ય) છે કે નહીં? એ પ્રકારનો જે યોગ, ઊવઓગો=(એ) ઉપયોગ છે. ઉચ્ચરણાઈં=વળી ઉચ્ચારણાદિ ઉઢુંં પિ અ=અને ઊર્ધ્વ પણ=પચ્ચક્ષ્ણ શ્રદ્ધ કર્યા પછી પણ, કજ્જભોગગઓ=કાર્યભોગગત વિહીં=વિધિ છે.

ગાથાર્થ :

ખરેખર નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષાણ, આ વિગઈઓ ભોગ્ય છે કે નહીં ? એ પ્રકારનો જે યોગ, એ ઉપયોગ છે. વળી ઉચ્ચારણાદિ અને પચ્ચક્ષાણ ગ્રહણ કર્યા પછી પણ કાર્યભોગગત વિધિ છે.

ટીકા :

ઉપયોગ: एतत् खलु नमस्कारसहितादि, एता विकृतयो भोग्या न वेति यो योगो=व्यापारः, उच्चारणादि विधि: व्यक्तोच्चारणनमस्कारपाठगुर्वनुज्ञापनादि, ऊर्ध्वमपि च भोगकाले कार्यभोगगत इति वेदनोपशमादि-कार्याय भोगप्राप्त इति गायार्थः ॥૫૩૧॥

ટીકાર્થ :

ખરેખર આ=નવકારશી આદિ, આ વિગઈઓ ભોગ્ય છે કે નહીં ? એ પ્રકારનો જે યોગ=વ્યાપાર, તે ઉપયોગ છે. ઉચ્ચારણાદિ=વ્યક્ત ઉચ્ચારણ, નવકારનો પાઠ, ગુરુને અનુજ્ઞાપનાદિ, વિધિ છે, અને ઊર્ધ્વ પણ=નવકારશી આદિનું પચ્ચક્ષાણ કર્યા પછી પણ, ભોગકાળમાં=આહાર વાપરવાના સમયમાં, કાર્યભોગગત=વેદનાનો ઉપશમાદિરૂપ કાર્ય માટે ભોગપ્રાપ્ત, એવી વિધિ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

નવકારશી આદિમાં સાધુનો ઉપયોગ અને વિધિ :

(૧) હું સાધુ છું. તેથી મારે આહાર, શરીર કે શાતા પ્રત્યે પક્ષપાત રાખવાનો ન હોય; કેમ કે સાધુ સામાયિકના પરિણામવાળા હોય છે. આથી મારે સામાયિકના પરિણામનો બાધ ન થાય એવું જ પચ્ચક્ષાણ ગ્રહણ કરવું જોઈએ. આ રીતે સામાયિકના પરિણામની વૃદ્ધિ થાય તેવા નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષાણ ગ્રહણ કરવાવિષયક સાધુનો પ્રથમ ઉપયોગ હોય છે.

(૨) વળી સાધુને વિશેષ કારણ વગર વિગઈઓ નહીં વાપરવાની હોવા છતાં, વિગઈઓના સેવન વગર સંયમની વૃદ્ધિ થતી ન હોય અને સ્વાધ્યાયાદિ થઈ શકતા ન હોય, ત્યારે મારે માટે કઈ વિગઈઓ ભોગ્ય છે ? અને કઈ વિગઈઓ ભોગ્ય નથી ? તેના વિષયમાં ચિંતવન કરવારૂપ સાધુનો દ્વિતીય ઉપયોગ હોય છે.

(૩) ગુરુ પાસે પચ્ચક્ષાણ ગ્રહણ કરતી વખતે સાધુ પચ્ચક્ષાણના સૂત્ર અને અર્થમાં ઉપયુક્ત થઈને તે પચ્ચક્ષાણને મનમાં વ્યક્ત રીતે ઉચ્ચારણ કરીને બોલે છે. ત્યારપછી નવકારમંત્ર બોલીને પચ્ચક્ષાણ પારતી વખતે પોતે પચ્ચક્ષાણને વિધિપૂર્વક પૂર્ણ કર્યું છે અને પાર્યું છે, એમ ગુરુને અનુજ્ઞાપન કરે છે. આ પ્રકારની પચ્ચક્ષાણવિષયક ઉચ્ચારણાદિ વિધિ છે.

(૪) વળી પચ્ચક્ષાણ પાર્યા પછી આહાર વાપરતી વખતે સાધુ જાણે છે કે હું ભુષાવેદના આદિના ઉપશમનના પ્રયોજનથી આહાર વાપરવા પ્રવૃત્ત થયો છું. તેથી પોતાનામાં શાતા આદિ વિષયક પરિણામ ન પ્રવર્તે તે પ્રકારના માનસવ્યાપારપૂર્વક સાધુ આહાર વાપરે છે. આ પ્રકારની પચ્ચક્ષાણવિષયક કાર્યભોગગત વિધિ છે.

આ પ્રકારની વિધિ કરવાથી, સંયમની વૃદ્ધિના પ્રયોજનથી અન્ય કોઈપણ પ્રયોજનથી આહાર વાપરવાની પ્રવૃત્તિ ન થાય, કે આહારમાં વપરાતા પદાર્થોના સ્વાદમાં ચિત્ત આસક્ત ન થાય, તેવી જાગૃતિ રહે છે, જેના કારણે વપરાતો એવો તે આહાર સંયમની વૃદ્ધિનું અંગ બને છે. ॥૫૩૧॥

અવતરણિકા :

'જિનદૃષ્ટં'ઈતિ વ્યાચષ્ટે -

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૫૦૫માં કહેલ કે ઉપયુક્ત એવા સાધુઓ યથાવિધિથી પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરે છે. તેથી પૂર્વગાથામાં ઉપયોગનું અને યથાવિધિનું સ્વરૂપ બતાવ્યું. હવે 'જિનદૃષ્ટ' એ પ્રકારના પદનું વ્યાખ્યાન કરે છે -

ગાથા :

જિણદિદ્ધમેવમેઅં નિરભિસ્સંગં વિવેગજુત્તસ્સ ।

ભાવપ્પહાણમણહં જાયઙ્ઠ કેવલ્લહેતુ ત્તિ ॥૫૩૨॥

અન્વયાર્થ :

एवं=આ રીતે=ગાથા ૫૦૬થી ૫૩૦માં બતાવ્યું એ રીતે, નિરભિસ્સંગં ભાવપ્પહાણમ્ અણહં એઅં=નિરભિષ્વંગ, ભાવપ્રધાન, અનઘ એવું આ=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ, વિવેગજુત્તસ્સ=વિવેકયુક્તને કેવલ્લહેતુ=કેવલ્યનો હેતુ જાયઙ્ઠ=થાય છે, ત્તિ=એ પ્રમાણે જિણદિદ્ધં=જિન વડે દૃષ્ટ છે=ભગવાન વડે જોવાયું છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૫૦૬થી ૫૩૦ વર્ણન કર્યું એ રીતે નિરભિષ્વંગ, ભાવપ્રધાન, પાપરહિત એવું નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ વિવેકયુક્ત સાધુને કેવલ્યનો હેતુ થાય છે, એ પ્રમાણે ભગવાન વડે જોવાયું છે.

ટીકા :

જિનદૃષ્ટમેવમેતદ્ ઉક્તેન પ્રકારેણ, નિરભિષ્વજ્ઞં સત્, વિવેકયુક્તસ્ય સતઃ ભાવપ્રધાનં=ભાવગર્ભ અનઘમ્=અપાપં જાયતે કૈવલ્યહેતુઃ, શુદ્ધસંવરત્વાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૨॥

ટીકાર્થ :

આ રીતે=ઉક્ત પ્રકારથી=ગાથા ૫૦૬થી ૫૩૦માં કહેવાયેલ પ્રકારથી, આ=નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્માણ, જિન વડે જોવાયેલું છે. વળી આ પચ્ચક્ષ્માણ કેવા પ્રકારનું છે ? તે બતાવે છે— નિરભિષ્વંગ છતું, ભાવપ્રધાન=ભાવના ગર્ભવાળું, અનઘ=અપાપ, એવું પચ્ચક્ષ્માણ વિવેકયુક્ત છતાં સાધુને કેવલ્યનો હેતુ થાય છે; કેમ કે શુદ્ધસંવરપણું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વે ગ્રંથકારે આગારોનું સ્વરૂપ બતાવતાં કહેલ કે નિરભિષ્વંગ પરિજ્ઞામવાળા સાધુઓ નિરભિષ્વંગ પરિજ્ઞામની વૃદ્ધિ અર્થે આગારોપૂર્વક પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરે છે, તેથી વિવેકી સાધુએ ગ્રહણ કરેલું પચ્ચક્ષ્માણ

નિરભિષ્વંગભાવવાળું છે. વળી નિરભિષ્વંગભાવની વૃદ્ધિના પરિણામના ગર્ભવાળું છે, તેથી સર્વથા પાપ વગરનું છે.

આવા પ્રકારનું ગ્રહણ કરાયેલું પચ્ચક્ષ્ણાણ ઉત્તરોત્તર નિરભિષ્વંગભાવની વૃદ્ધિ દ્વારા કેવલજ્ઞાનનો હેતુ બને છે, એ પ્રમાણે ભગવાને કેવલજ્ઞાનમાં જોયેલું છે; કેમ કે આવા પચ્ચક્ષ્ણાણમાં શુદ્ધ સંવરનો પરિણામ છે અર્થાત્ આવા સ્વરૂપવાળા પચ્ચક્ષ્ણાણમાં સામાયિકના પરિણામમાં જે સંવરનો ભાવ છે તે સંવરના ભાવને અતિશયિત કરવાના યત્ન સ્વરૂપ શુદ્ધ સંવરનો ભાવ છે. ॥૫૩૨॥

અવતરણિકા :

‘સ્વયમેવાનુપાલનીયં’ ઇત્યેતદધિકૃત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

‘સ્વયં જ અનુપાલનીય’ એ પ્રકારના પદને આશ્રયીને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૦૫માં નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરવાની વિધિ બતાવતાં કહેલ કે આ પચ્ચક્ષ્ણાણ સ્વયં જ પાલન કરવું જોઈએ, પરંતુ પ્રાણાતિપાતવિરમણાદિના પચ્ચક્ષ્ણાણની જેમ નવકારશી આદિના પચ્ચક્ષ્ણાણનું કરણ, કરાવણ અને અનુમોદન દ્વારા પરથી પણ પાલન નથી. આથી સ્વયં જ અનુપાલનીય એવા પચ્ચક્ષ્ણાણનું સ્વરૂપ બતાવતાં ગ્રંથકાર પ્રથમ પરના અભિપ્રાયની આશંકાનું ઉદ્ભાવન કરે છે —

ગાથા :

આહ જહ જીવઘાણ પચ્ચક્ષ્ણાણ ન કારણ અન્નં ।

ભંગભયાઽસણદાણે ધ્રુવ કારવણં તિ નણુ દોસો ॥૫૩૩॥

અન્યાર્થ :

આહ=કહે છે=પરમતવાળા કહે છે — જહ=જે રીતે જીવઘાણ પચ્ચક્ષ્ણાણ=જીવઘાત પ્રત્યાખ્યાત હોતે છતે=જીવઘાતનું પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરાયે છતે, ભંગભયા=(પ્રતના) ભંગના ભયથી અન્નં ન કારણ=અન્યને કરાવતા નથી=સાધુ અન્ય પાસે જીવઘાત કરાવતા નથી, (એ રીતે) અસણદાણે=અશનના દાનમાં=પોતાને પચ્ચક્ષ્ણાણ હોવા છતાં અન્ય સાધુને આહાર લાવી આપવામાં, ધ્રુવ કારવણં=ધ્રુવ=નક્કી, કરાવણ છે, તિ=એથી નણુ=ખરેખર દોસો=દોષ છે.

ગાથાર્થ :

પરમતવાળા કહે છે — જે રીતે જીવઘાતનું પચ્ચક્ષ્ણાણ ગ્રહણ કરાયે છતે પ્રતભંગના ભયથી સાધુ અન્ય પાસે જીવનો ઘાત કરાવતા નથી, એ રીતે પોતાને પચ્ચક્ષ્ણાણ હોવા છતાં અન્ય સાધુને આહાર લાવી આપવામાં નક્કી કરાવણ છે, એથી ખરેખર દોષ છે.

ટીકા :

પ્રત્યાખ્યાનાધિકાર એવાહ પર: , કિમાહ ? યથા જીવઘાતે=પ્રાણાતિપાતે પ્રત્યાખ્યાતે સત્યસૌ પ્રત્યાખ્યાતા ન કારયત્યન્યમિતિ ન કારયતિ જીવઘાતમન્યં પ્રાણિનમિતિ, કુત: ? વ્રતભઙ્ગભયાત્=પ્રત્યાખ્યાનભઙ્ગભયાદિત્યર્થ: ,

અણ્યત્ર ઇત્યણનમ્ ઓદનાદિ, તસ્ય દાનમણનદાનં તસ્મિન્નણનદાને, અણનશબ્દઃ પાનાદ્યુપલક્ષણાર્થઃ, તતશ્ચૈતદુક્તં ભવતિ-કૃતપ્રત્યાખ્યાનસ્ય સતઃ અન્યસ્મૈ અણનાદિદાને ધ્રુવં કારાવણમિતિ અવશ્યં ભુજિક્રિયાકારણમ્, અણનાદિલાભે સતિ ભોક્તુર્ભુજિક્રિયાસદ્ભાવાત્, તતઃ કિમિતિ ચેત્, નનુ દોષઃ= પ્રત્યાખ્યાનભદ્ધો દોષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૩॥

ટીકાર્થ :

પ્રત્યાખ્યાનના અધિકારમાં જ પર કહે છે — શું કહે છે ? તે બતાવે છે — જે રીતે જીવઘાત=પ્રાણાતિપાત, પ્રત્યાખ્યાત હોતે છતે આ પ્રત્યાખ્યાતા=જીવઘાતનું પચ્ચક્ષ્પાણ કરનાર સાધુ, અન્યને કરાવતા નથી=અન્ય પ્રાણી પાસે જીવઘાત કરાવતા નથી=બીજા પાસે જીવનો ઘાત કરાવતા નથી. કયા કારણથી ? તે બતાવે છે — વ્રતના ભંગના ભયથી=જીવઘાતના પ્રત્યાખ્યાનના ભંગના ભયથી, અન્ય પાસે જીવઘાત કરાવતા નથી.

ખવાય છે એ ઓદનાદિ અણન છે, તેનું દાન એ અણનદાન, તેમાં=અણનના દાનમાં, અણન શબ્દ પાન આદિના ઉપલક્ષણના અર્થવાળો છે, અને તેનાથી આ કહેવાયેલું થાય છે —

કૃતપ્રત્યાખ્યાનવાળા છતાં સાધુના અન્યને અણનાદિના દાનમાં=બીજા સાધુને અણનાદિ આહાર લાવી આપવામાં, ધ્રુવ કરાવણ છે=અવશ્ય ખાવાની ક્રિયાનું કરાવણ છે; કેમ કે અણનાદિનો લાભ થયે છતે ભોજન કરનારની ખાવાની ક્રિયાનો સદ્ભાવ છે. તેનાથી શું ?=અન્યને અણનાદિ લાવી આપવામાં અવશ્ય કરાવણ થાય, તેનાથી શું ? એમ જો હોય તો કહે છે — ખરેખર દોષ છે=પચ્ચક્ષ્પાણના ભંગરૂપ દોષ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રત્યાખ્યાનનો અધિકાર શરૂ થયો ત્યાં કોઈ પરમતવાળા આશંકા કરે છે કે જે રીતે પ્રાણાતિપાતના વિરમણનું પચ્ચક્ષ્પાણ કરનાર સાધુ સ્વયં કોઈ જીવની હિંસા કરતા નથી કે અન્ય કોઈ જીવ પાસે હિંસા કરાવતા નથી; કેમ કે અન્ય પાસે હિંસા કરાવવામાં પણ વ્રતનો ભંગ થાય છે, તે રીતે ઉપવાસનું પચ્ચક્ષ્પાણ કર્યું હોય તેવા સાધુ જો અન્ય સાધુને આહાર લાવી આપે અને તે આહાર તે અન્ય સાધુ વાપરે તો પોતાને આહારનું પચ્ચક્ષ્પાણ હોવા છતાં બીજાને આહાર વપરાવવાથી વ્રતભંગનો દોષ થાય છે. ॥૫૩૩॥

અવતરણિકા :

અતઃ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પચ્ચક્ષ્પાણવાળા સાધુ બીજા સાધુને આહાર લાવી આપે તો નક્કી કરાવણ થવાથી તે સાધુને વ્રતભંગનો દોષ પ્રાપ્ત થાય. એનાથી શું ? તે બતાવવા પૂર્વપક્ષી કહે છે —

આથી,

ગાથા :

નો કયપચ્ચક્ષ્પાણો આયરિયાઈણ દિજ્જ અસણાઈ ।

ળ ય વિહ્ણપાલણાઓ વેઆવચ્ચં પહાણયરં ॥૫૩૪॥

અન્વયાર્થ :

કયપચ્ચક્ષાણો=કૃતપચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ આચરિયાર્જુણ=આચાર્ય આદિને અસર્ણાઈ=અશનાદિ નો દિજ્જ=ન આપે, (અહીં પ્રશ્ન થાય કે આચાર્યદિને અશનાદિ લાવી આપવાથી વૈયાવચ્ચનો લાભ થશે, તેથી કહે છે —) વિરઙ્ગપાલણાઓ ચ=અને વિરતિના પાલનથી વેઆવચ્ચં પહાણચરં ણ=વૈયાવચ્ચ પ્રધાનતર નથી.

ગાથાર્થ :

કૃતપચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ આચાર્ય વગેરેને અશનાદિ લાવી આપે નહીં. અહીં પ્રશ્ન થાય કે આચાર્ય વગેરેને અશનાદિ લાવી આપવાથી વૈયાવચ્ચનો લાભ થશે. તેથી કહે છે — વિરતિના પાલનથી વૈયાવચ્ચ પ્રધાનતર નથી.

ટીકા :

યતશ્ચૈવમતો ન કૃતપ્રત્યાખ્યાનઃ પુમાનાચાર્યાદિભ્યઃ, આદિશબ્દાદુપાધ્યાયતપસ્વિશૈક્ષકગ્લાનવૃદ્ધાદિપરિગ્રહઃ, દદ્યાત્, કિમ્ ? અશનાદિ, સ્યાદેતત્, દદતો વૈયાવૃત્ત્યલાભ इत्यत आह - न च विरतिपालनाद्वૈયાવૃત્ત્યં પ્રધાનતરમ્, અતોઽસત્યપિ તલ્લાભે કિં તેનેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૪॥

ટીકાર્થ :

અને જે કારણથી આમ છે=પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ અન્ય સાધુને અશનાદિ આહાર લાવી આપે તો ભોજનક્રિયાનું કરાવણ થવાથી વ્રતભંગ થાય છે એમ છે, આથી કરાયેલ છે પચ્ચક્ષાણ જેના વડે એવા પુરુષ=સાધુ, આચાર્યદિને અશનાદિ ન આપે. આ થાય=અહીં કોઈને પ્રશ્ન થાય, આપતા એવાને=આચાર્યદિને અશનાદિ આપતા એવા સાધુને, વૈયાવચ્ચનો લાભ થશે. એથી કહે છે — અને વિરતિના પાલનથી વૈયાવચ્ચ પ્રધાનતર નથી, આથી તેનો લાભ નહીં થયે છતે પણ તેના વડે શું ? અર્થાત્ વૈયાવચ્ચનો લાભ ન થાય તોપણ વ્રતના ભંગ દ્વારા વૈયાવચ્ચ કરવા વડે શું ?

આદિ શબ્દથી="આચાર્યાદિભ્યઃ"માં આદિ શબ્દથી, ઉપાધ્યાય, તપસ્વી, શૈક્ષક, ગ્લાન, વૃદ્ધાદિનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૩૩માં પૂર્વપક્ષીએ સ્થાપન કર્યું કે કૃતપચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ અન્ય સાધુ માટે આહાર લાવે તો નક્કી આહારનું કરાવણ થવાથી પોતે ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષાણના ભંગરૂપ દોષ થાય છે, આથી ઉપવાસાદિવાળા સાધુ અન્ય સાધુને અશનાદિ લાવી આપે નહિ. ત્યાં કોઈને શંકા થાય કે આચાર્યદિને અશનાદિ લાવી આપવાથી વૈયાવચ્ચનો લાભ થાય છે. તેના ઉત્તર રૂપે પૂર્વપક્ષી કહે છે કે પચ્ચક્ષાણ એ વિરતિના પાલનરૂપ છે, અને વિરતિના પાલનથી વૈયાવચ્ચ પ્રધાનતર નથી, માટે વૈયાવચ્ચ કરતાં પ્રધાન એવા વિરતિના પાલનમાં સાધુએ યત્ન કરવો જોઈએ. તેથી ઉપવાસાદિ કરનાર સાધુ આચાર્યદિની વૈયાવચ્ચ ન કરે તોપણ વિરતિના પાલનરૂપ મોટો લાભ મેળવે છે, માટે પચ્ચક્ષાણ કરનાર સાધુએ જેમ આહાર વાપરવો ન જોઈએ તેમ બીજાને આહાર વપરાવવો પણ જોઈએ નહિ. ॥૫૩૪॥

અવતરણિકા :

एवं विनेयजनहिताय पराभिप्रायमाशङ्क्य गुरुराह —

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા ૫૩૩-૫૩૪માં બતાવ્યું એ રીતે, વિનેયજનના હિત માટે=શિષ્યસમુદાયના હિત માટે, પરના અભિપ્રાયની આશંકા કરીને હવે તેના ઉત્તરરૂપે ગુરુ કહે છે —

ગાથા :

नो तिविहं तिविहेणं पच्चक्खइ अण्णदाणकारवणं ।

सुद्धस्स तओ मुणिणो ण होइ तब्भंगहेउ त्ति ॥૫૩૫॥

અન્યથાર્થ :

તિવિહં તિવિહેણં નો પચ્ચક્ખઇ=(સાધુ) ત્રિવિધ ત્રિવિધથી પચ્ચક્ખાણ કરતા નથી, તઓ=તે કારણથી અણ્ણદાણકારવણં=અન્યને દાન વડે કરાવણ=અન્યને અશનાદિ લાવી આપવા વડે ભોજનનું કરાવણ, સુદ્ધસ્સ મુણિણો=શુદ્ધ એવા મુનિને તબ્ભંગહેઊ=તેના=પ્રકાંત એવા પચ્ચક્ખાણના, ભંગનો હેતુ ણ હોઇ=થતો નથી.

★ 'ત્તિ' કથનની સમાપ્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

સાધુ ત્રિવિધ ત્રિવિધથી પચ્ચક્ખાણ કરતા નથી, તે કારણથી અન્યને અશન આદિ લાવી આપવા વડે ભોજનનું કરાવણ શુદ્ધ એવા મુનિને પ્રકાંત એવા પચ્ચક્ખાણના ભંગનો હેતુ થતો નથી.

ટીકા :

ન ત્રિવિધં-કરણકારણાનુમતિભેદભિન્નં ત્રિવિધેન=મનોવાક્કાયયોગત્રયેણ પ્રત્યાખ્યાતા પ્રત્યાચષ્ટે પ્રક્રાન્તમશનાદિ, અતોઽનભ્યુપગતોપાલમ્બશ્ચોદકમતં, યતશ્ચૈવમન્યસ્મૈ દાનમશનાદેરિતિ ગમ્યતે તેન હેતુભૂતેન કારણં ભુજિક્રિયાગોચરં અન્યદાનકારણં, તત્ શુદ્ધસ્ય=આશંસાદિદોષરહિતસ્ય તત્=તસ્માત્ મુને=સાધોર્ન ભવતિ તદ્વજ્જહેતુઃ=પ્રક્રાન્તપ્રત્યાખ્યાનમજ્જહેતુઃ, તથાઽનભ્યુપગમાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૫॥

ટીકાર્થ :

પ્રત્યાખ્યાતા=પચ્ચક્ખાણ કરનારા સાધુ, પ્રકાંત એવા અશનાદિને કરણ, કરાવણ, અનુમતિના ભેદથી ભિન્ન એવા ત્રિવિધને, ત્રિવિધથી=મન, વચન, કાયરૂપ યોગત્રયથી, પચ્ચક્ખાણ કરતા નથી. આથી ચોદકનો મત અનભ્યુપગતના ઉપાલંભરૂપ છે અર્થાત્ અમારા વડે નહીં સ્વીકારાયેલ એવા ત્રિવિધ ત્રિવિધના પચ્ચક્ખાણને સ્વીકારીને અમને વ્રતભંગનો દોષ આપવા સ્વરૂપ ઉપાલંભરૂપ છે.

અને જે કારણથી આમ છે=પચ્ચક્ખાણ કરનારા સાધુ ત્રિવિધને ત્રિવિધથી પચ્ચક્ખાણ કરતા નથી એમ છે, તત્=તસ્માત્ તે કારણથી અન્યને અશનાદિનું દાન, હેતુભૂત એવા તેના વડે કારણ=કરાવણના હેતુભૂત એવા તે અશનાદિના દાન વડે કરાવણ, ભુજિક્રિયાના ગોચરવાળું=ખાવાની ક્રિયાના વિષયવાળું, અન્યદાનકારણ,

તે=અન્યને દાન વડે કરાવણ, શુદ્ધ એવા મુનિને=આશંસાદિ દોષોથી રહિત એવા સાધુને, તેના ભંગનો હેતુ=પ્રકાંત એવા પ્રત્યાખ્યાનના ભંગનો હેતુ, થતો નથી; કેમ કે તે પ્રકારે અનભ્યુપગમ છે=ત્રિવિધ ત્રિવિધ પ્રકારે પચ્ચક્ષાણનો અસ્વીકાર છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૩૩-૫૩૪ માં પરમતે શંકા કરેલ કે ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ આચાર્ય, ઉપાધ્યાય વગેરેને ગોચરી લાવીને વપરાવે તો તેમને વ્રતભંગનો દોષ થાય. તેને ગુરુ કહે છે કે ઉપવાસાદિનું પચ્ચક્ષાણ મન-વચન-કાયાના યોગો વડે કરણ, કરાવણ અને અનુમોદનના ભેદવાળું નથી. તેથી પ્રાણાતિપાતવિરમણના પચ્ચક્ષાણની જેમ ઉપવાસાદિનું પચ્ચક્ષાણ ત્રિવિધે ત્રિવિધે નથી, માટે વ્રતનો ભંગ થતો નથી. આ રીતે પ્રાણાતિપાતવિરમણના પચ્ચક્ષાણના દૃષ્ટાંતથી પૂર્વપક્ષીએ કહેલ કે ઉપવાસાદિનું પચ્ચક્ષાણ કરનાર સાધુ આચાર્યાદિને ગોચરી લાવી આપે તો વ્રતભંગ થાય, તે વાતનું નિરાકરણ થયું.

હવે તે વ્રતભંગ કેવા સાધુને થતો નથી ? તે બતાવતાં કહે છે કે આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરનારા એવા આશંસાદિ દોષોથી રહિત સાધુને આહારના દાન દ્વારા અન્યને ભોજનની ક્રિયાના કરાવણમાં પણ વ્રતભંગ થતો નથી.

આશય એ છે કે સાધુ સર્વત્ર સમભાવવાળા હોવાથી સમભાવની વૃદ્ધિ અર્થે ઉપવાસાદિનું પચ્ચક્ષાણ કરે છે અને સમભાવની વૃદ્ધિ અર્થે જ આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ પણ કરે છે; કેમ કે સાધુ જાણતા હોય છે કે આચાર્યાદિને હું ગોચરી લાવી આપીશ તો તે ગોચરી વાપરીને તેઓ સારી રીતે સંયમ પાળી શકશે, એમાં હું પણ નિમિત્તભાવ પામીને નિર્જરાનો ભાગી થઈશ. માટે નિર્જરાની કામનાથી સાધુ જેમ ઉપવાસાદિ તપમાં યત્ન કરે છે, તેમ વૈયાવચ્ચમાં પણ યત્ન કરે છે, જે નિર્જરાની અતિશયતાનું કારણ છે. પરંતુ જો સાધુને આશંસા હોય કે હું આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરીશ તો આચાર્યાદિ મારી વિશેષ સંભાળ રાખશે, અથવા તો પ્રસંગે તેઓ મને અનુકૂળ આહારાદિ આપશે, તો આવી આશંસાથી કરાયેલ વૈયાવચ્ચ નિર્જરાનું કારણ બનતી નથી.

આમ, સાધુ પોતાની ભાવિની શાતા અર્થે બીજાને આહાર આદિ લાવી આપે, તો તે આહાર લાવી આપવાની ક્રિયા પોતે ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષાણમાં દોષરૂપ બને છે; કેમ કે પચ્ચક્ષાણ ગ્રહણ કરવાનો આશય સમભાવનો હોવા છતાં તે સાધુએ બીજાને આહાર લાવી આપવા દ્વારા પોતાના સમભાવની હાનિ થાય તેવો યત્ન કર્યો. આથી આશંસાદિ દોષો વગર કેવલ નિર્જરાની કામનાથી વૈયાવચ્ચ કરે, તો તે સાધુના ઉપવાસાદિ પચ્ચક્ષાણનો ભંગ થતો નથી, અને ગુણિયલ એવા આચાર્યાદિના વૈયાવચ્ચનો અધ્યવસાય હોવાથી તે આહારનું દાન કરનારા પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુના સમભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. ॥૫૩૫॥

અવતરણિકા :

કિન્નર —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૫૩૩-૫૩૪ માં કરેલ પૂર્વપક્ષીની શંકાનો ઉત્તર આપતાં ગાથા ૫૩૫માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે નવકારશી આદિ પચ્ચક્ષાણ ત્રિવિધ ત્રિવિધ ગ્રહણ કરાતું નથી, માટે આચાર્યાદિને આહાર લાવી આપવામાં

પચ્ચક્ષ્માણનો ભંગ થતો નથી. હવે તે કથનની શાસ્ત્રવચનથી પુષ્ટિ કરવા માટે 'કિક્ષ'થી સમુચ્ચય કરતાં શ્રંથકાર કહે છે -

ગાથા :

સયમેવઽણુપાલણિઅં દાણુવણ્સા ય નેહ પઢિસિદ્ધા ।
તો દિજ્જ ઉવઙ્ગસિજ્જ વ જહાસમાહીણ અન્નેસિં ॥૫૩૬॥

અન્વયાર્થ :

(પચ્ચક્ષ્માણ) સયમેવઽણુપાલણિઅં=સ્વયં જ અનુપાલનીય છે. ઇહ ય=અને અહીં=ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષ્માણમાં, દાણુવણ્સા=દાન અને ઉપદેશ ન પઢિસિદ્ધા=પ્રતિષેધાયા નથી. તો=તે કારણથી (પચ્ચક્ષ્માણ-વાળા સાધુ) જહાસમાહીણ=યથાસમાધિથી=સમાધિ પ્રમાણે, અન્નેસિં=અન્યોને=બાલાદિ સાધુઓને, દિજ્જ ઉવઙ્ગસિજ્જ વ=આપે અથવા ઉપદેશે=અશનાદિ લાવી આપે અથવા અશનાદિ લાવવાનો ઉપદેશ આપે..

ગાથાર્થ :

પચ્ચક્ષ્માણ સ્વયં જ અનુપાલનીય છે; અને ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષ્માણમાં દાન અને ઉપદેશ પ્રતિષેધાયા નથી, તે કારણથી પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ સમાધિ પ્રમાણે બાલાદિ સાધુઓને અશનાદિ લાવી આપે અથવા અશનાદિ લાવવાનો ઉપદેશ આપે.

ટીકા :

સ્વયમેવ=આત્મનૈવાઽનુપાલનીયં પ્રત્યાખ્યાનમિત્યુક્તં નિર્યુક્તિકારેણ, દાનોપદેશૌ ચ નેહ પ્રતિષિદ્ધૌ, તત્રાઽઽત્મનાઽઽનીય દાનં, દાનશ્રાદ્ધકાદિકુલાખ્યાનં તૂપદેશ ઇતિ, યસ્માદેવં તસ્માત્ દદ્યાદુપદિશેઽદ્યા યથાસમાધિના=યથાસમાધાનેન અન્યેભ્યો=બાલાદિભ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૬॥

ટીકાર્થ :

પચ્ચક્ષ્માણ સ્વયં જ=આત્મા વડે જ=પોતે જ, અનુપાલન કરવા યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે નિર્યુક્તિકાર વડે કહેવાયું છે, અને અહીં=પચ્ચક્ષ્માણના અધિકારમાં, દાન અને ઉપદેશ પ્રતિષિદ્ધ નથી. તેમાં=દાન અને ઉપદેશમાં, આત્મા વડે લાવીને દાન=પોતે અશનાદિ લાવીને આપવું એ દાન છે, વળી દાન અને શ્રાદ્ધકાદિના કુલનું આખ્યાન ઉપદેશ છે=અશનાદિ આપનારના કે શ્રાવકાદિના કુલનું કથન એ ઉપદેશ છે.

'ઇતિ' દાન અને ઉપદેશના સ્વરૂપના કથનની સમાપ્તિમાં છે.

જે કારણથી આમ છે=પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુને દાન અને ઉપદેશ પ્રતિષિદ્ધ નથી એમ છે, તે કારણથી યથાસમાધિથી=યથાસમાધાનથી, અન્યોને=બાલાદિને, આપે અથવા ઉપદેશે=પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ અશનાદિ લાવી આપે અથવા અશનાદિ વિષયક ઉપદેશ આપે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પચ્ચક્ષ્માણકથનના સ્થાનમાં આવશ્યકસૂત્રના નિર્યુક્તિકાર પૂ.ભદ્રબાહુસ્વામીએ કહેલ છે કે પચ્ચક્ષ્માણ શ્રદ્ધ કરનાર સાધુએ પચ્ચક્ષ્માણ સ્વયં જ પાળવું જોઈએ, માટે બીજાને આહારના દાનનો અને આહારના વિષયમાં ઉપદેશ આપવાનો પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુને નિષેધ નથી.

વળી, આ પચ્ચક્ષ્માણ સાધુઓને આશ્રયીને હોવાથી સાધુ માટે દાન શું છે ? તે બતાવતાં કહે છે કે પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ પોતે આહાર લાવીને આચાર્યાદિને આપે તે દાન છે, અને પ્રાધૂર્ણિક સાધુ આવ્યા હોય તો તેઓને દાન આપનારનાં કુળો કે શ્રાવકોનાં કુળો વગેરે બતાવે તે ઉપદેશ છે. આમ, આહારના દાનમાં જે કરાવણ છે અને આહારના ઉપદેશમાં જે અનુમોદન છે, તે બંનેનો નિર્યુક્તિકારે નિષેધ કરેલ નથી, પરંતુ ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષ્માણ સ્વયં જ પાળવાનું કહ્યું છે. એથી નક્કી થાય કે કૃતપચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ પોતાના ચિત્તની સમાધિ જળવાય તે રીતે જ બાળ વગેરે સાધુઓને આહાર લાવી આપે અને પ્રાધૂર્ણિક સાધુઓને દાનકુળ, શ્રાવકકુળ વગેરે બતાવે.

અહીં “યથાસમાધિ” શબ્દથી એ કહેવું છે કે પોતાની શક્તિનું અતિક્રમણ કરીને વૈયાવચ્ચ કરવામાં આવે તો ચિત્ત આર્તધ્યાન વગેરેમાં પ્રવર્તે. આથી આર્તધ્યાનાદિ ન થાય અને પોતાનો વૈયાવચ્ચનો પરિણામ વૃદ્ધિ પામતો રહે તે રીતે ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ અન્ય સાધુઓને આહાર લાવી આપવા આદિરૂપ વૈયાવચ્ચ કરે. ॥૫૩૬॥

અવતરણિકા :

અમુમેવાર્થ સ્પષ્ટયન્નાહ —

અવતરણિકાર્થ :

નિર્યુક્તિકારના વચનથી પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે પચ્ચક્ષ્માણમાં દાન અને ઉપદેશ પ્રતિષિદ્ધ નથી. એ જ અર્થને બે ગાથામાં સ્પષ્ટ કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે —

ગાથા :

કયપચ્ચક્ષ્માણો વિ અ આયરિઅગિલાણબાલવુઢ્ઢાણં ।
દિજ્જાઽસણાઙ્ગ સંતે લાભે કયવીરિઆચારો ॥૫૩૭॥

અન્યાર્થ :

કયપચ્ચક્ષ્માણો વિ અ=અને કૃતપ્રત્યાખ્યાનવાળા પણ કયવીરિઆચારો=કૃતવીર્યાચારવાળા=વૈયાવચ્ચમાં ફોરવ્યું છે વીર્ય જેમણે એવા સાધુ, લાભે સંતે=લાભ થયે છતે=વૈયાવચ્ચ કરવાનો પોતાને લાભ પ્રાપ્ત થયે છતે, આયરિઅગિલાણબાલવુઢ્ઢાણં=આચાર્ય, ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધોને અસણાઙ્ગ=અશનાદિ દિજ્જ=આપે.

ગાથાર્થ :

અને કૃતપ્રત્યાખ્યાનવાળા, પણ વૈયાવચ્ચમાં ફોરવ્યું છે વીર્ય જેમણે એવા સાધુ, વૈયાવચ્ચ કરવાનો પોતાને લાભ પ્રાપ્ત થયે છતે આચાર્ય, ગ્લાન, બાલ અને વૃદ્ધોને અશનાદિ લાવી આપે.

ટીકા :

કૃતપ્રત્યાખ્યાનોઽપિ ચ=ગૃહીતપ્રત્યાખ્યાનોઽપિ ચેત્યર્થઃ આચાર્યગ્લાનબાલવૃદ્ધેભ્યો દદ્યાદશનાદિ સતિ લાભે કૃતવીર્યાચાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૩૭॥

ટીકાર્થ :

અને કૃતપચ્ચક્ષ્માણવાળા પણ=ગૃહીતપચ્ચક્ષ્માણવાળા પણ, કૃતવીર્યાચારવાળા=વૈયાવચ્ચમાં ફોરવેલ વીર્યવાળા સાધુ, લાભ થયે છતે=પોતાને વૈયાવચ્ચનો લાભ પ્રાપ્ત થયે છતે, આચાર્ય, ગ્લાન, બાળ, વૃદ્ધોને અશનાદિ આપે=વહોરીને લાવી આપે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ઉપવાસાદિના પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ અન્યને ગોચરી લાવી આપવા સમર્થ હોય તો વીર્યાચારના પાલન અર્થે પોતાની શક્તિ આચાર્ય વગેરેની વૈયાવચ્ચમાં ફોરવે. આમ, જે સાધુ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે દરેક ઉચિત પ્રવૃત્તિમાં વીર્ય પ્રવર્તિવે છે, તે સાધુ વીર્યાચારના સમ્યગ્પાલનથી સમભાવની વૃદ્ધિ કરે છે. આથી વિવેકી સાધુ પચ્ચક્ષ્માણવાળા હોય તોપણ પોતાને વૈયાવચ્ચનો લાભ મળે તો વીર્યાચારના પાલન માટે અન્ય સાધુઓને અશનાદિ લાવી આપે. ॥૫૩૭॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું કે પચ્ચક્ષ્માણ કરનાર સાધુ બીજા સાધુઓને અશનાદિ લાવી આપે. હવે પચ્ચક્ષ્માણ કરનાર સાધુ અન્ય સાધુઓને શ્રાવકનાં કુલો બતાવવારૂપ ઉપદેશ પણ આપે, તે વાત બતાવતાં કહે છે —

ગાથા :

સંવિગ્ગઅણ્ણસંભોઙ્ગઆણ દંસિજ્જ સઙ્ગકુલાણિ ।
અતરંતો વા સંભોઙ્ગઆણ જહ વા સમાહીએ ॥૫૩૮॥

અન્યાર્થ :

સંવિગ્ગઅણ્ણસંભોઙ્ગઆણ=સંવિગ્ગ એવા અન્ય સાંભોગિકોને અતરંતો વા=અને અસમર્થ=અન્યને ભાત-પાણી લાવી આપવામાં અસમર્થ એવા કૃતપચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ, સંભોઙ્ગઆણ વા=સાંભોગિકોને પણ જહસમાહીએ=યથાસમાધિથી=સમાધિ પ્રમાણે, સઙ્ગકુલાણિ=શ્રાદ્ધકુલોને દંસિજ્જ=દર્શાવે=બતાવે.

★ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં રહેલ પ્રથમ 'વા' ચકાર અર્થક છે અને દ્વિતીય 'વા' અપિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

સંવિગ્ગ એવા અન્ય સાંભોગિક સાધુઓને શ્રાવકનાં કુલો બતાવે, અને અન્યને ભાત-પાણી લાવી આપવા અસમર્થ એવા કૃતપચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ સાંભોગિક સાધુઓને પણ સમાધિ પ્રમાણે શ્રાવકનાં કુલો બતાવે.

ટીકા :

સંવિગ્ગાન્યસમ્ભોગિકાનાં તુ દર્શયેત્ શ્રાવકકુલાણિ, અતરન્ વા=અશક્તુવન્ સમ્ભોગિકાનામપિ દર્શયેત્ યથાસામર્થ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥

एत्थ पुण सामायारी —

સયં અધુંજંતો સાહૂણમાણિતા ભત્તપાણં દેજ્જા, સંતં વીરિયં ન વિગૂહિયવ્વં, અપ્પણો સંતે વીરિએ અપ્પણો નાણાવેયવ્વો જહા—'અજ્જો! અમુકગસ્સ આણેઽં દેહિ', તમ્હા અપ્પણો સંતે વીરિએ આયસિયગિલાણબાલવુટ્ટુપાહુણગાદીણ ગચ્છસ્સ વા

સત્રાયકુલેહિતો વા અસળ્ળાઈ વા લન્દિસંપળ્ળો આળિત્તા દિજ્જા વા દવાવિજ્જા વા, પરિચિણ્ણુ વા સંવુટ્ટીણ્ણુ વા વા દવાવિજ્જા, ડવદિસિજ્જ વા વિ સંવિગ્ગઅળ્ણસંભોડયાળ્ણં જહા 'એયાળિ દાળ્ણકુલાળિ સઙ્ગકુલાળિ વા', અતરંતો સંભોડયાળ્ણં વિ દંસિજ્જ, ન દોસો, અહ પાળ્ણગસસ સળ્ળાભૂમિ વા ગળ્ણં સંઘડી સુયા દિટ્ઠા વા હોજ્જા તાહે સાહૂળં 'અમુગત્થ સંઘડિ'ત્તિ એવમુવડસિજ્જા, જહાસમાહી ળામ દાળ્ણે ડવએસે વા જહાસામત્થં, જહ તરતિ આળેડં તો દેડ, અહ ળ તરહ તો દવાવેજ્જ વા ડવદિસિજ્જ વા, જહા જહા સાહૂળં અળ્ણળો વા સમાહી તહા તહા પયત્તિયવ્વં તિ, કૃતં વિસ્તરેણ ॥૫૩૮॥

નોંધ :

અહીં 'સંવુટ્ટીણ્ણુ' પછી જે 'વ' છે તે વધારાનો ભાસે છે, અને ત્યારપછીનો 'વા' એવકાર અર્થમાં છે.

ટીકાર્થ :

સંવિગ્ગા ગાથાર્થ: વળી સંવિગ્ગ એવા અન્ય સાંભોગિક સાધુઓને શ્રાવકનાં કુલો દર્શાવે=બતાવે, અને અશક્ત=અન્યને આહાર લાવી આપવા અસમર્થ એવા પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુ, સાંભોગિક સાધુઓને પણ સામર્થ્ય પ્રમાણે દર્શાવે=શ્રાવકનાં કુલો બતાવે, આ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

એથ પુળ સામાયારી - વળી અહીં=પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુને અન્ય સાધુની વૈયાવચ્ચ કરવાના વિષયમાં, સામાયારી -

સયં દેહિ સ્વયં નહીં ખાતા એવા સાધુ ભાત-પાણીને લાવીને આપે=અન્ય સાધુઓને આપે. છતું વીર્ય ગોપવવું જોઈએ નહીં, પોતાનું વીર્ય હોતે છતે બીજાને આજ્ઞા કરવી જોઈએ નહીં; કેવા પ્રકારની આજ્ઞા કરવી જોઈએ નહીં? તે બતાવવા 'જહા'થી કહે છે - "હે આર્ય ! અમુક સાધુને લાવીને આપ."

તમ્હા ન દોસો તે કારણથી=છતું વીર્ય ગોપવવું ન જોઈએ અને અન્યને આજ્ઞા કરવી ન જોઈએ તે કારણથી, પોતાનું વીર્ય હોતે છતે આચાર્ય, ગ્લાન, બાલ, વૃદ્ધ, પ્રાધૂર્ણક વગેરેને કે ગચ્છને સંજ્ઞાતકુલોમાંથી કે અસંજ્ઞાતકુલોમાંથી લબ્ધિસંપન્ન સાધુ લાવીને આપે અથવા અપાવે=ભાત-પાણી લાવીને આપે અથવા અપાવે. અથવા પરિચિત કુલોમાં સંવૃદ્ધિથી જ અપાવે અર્થાત્ પ્રાધૂર્ણક સાધુને ભિક્ષા પ્રાપ્ત થતી ન હોય તો પરિચિત ગૃહસ્થોને ઉપદેશ આપવા દ્વારા ઉત્સાહિત કરીને અપાવડાવે.

વળી સંવિગ્ગ એવા અન્ય સાંભોગિક સાધુઓને ઉપદેશ આપે, જેવી રીતે - "આ દાનનાં કુલો છે કે શ્રાવકનાં કુલો છે." અશક્ત=ગોચરી લાવી આપવા અસમર્થ એવા પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુ, સાંભોગિક સાધુઓને પણ દર્શાવે=દાનકુલો કે શ્રાદ્ધકુલો બતાવે, દોષ નથી=પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુ અન્યને ગોચરી લાવી આપવા અસમર્થ હોય ત્યારે દાનકુલો વગેરે બતાવે એમાં દોષ નથી.

અહ મુવડસિજ્જા હવે પાનક માટે અથવા સંજ્ઞાભૂમિને વિષે ગયેલ સાધુ વડે સંખડી સંભળાઈ અથવા જોવાઈ હોય, તો સાધુઓને "અમુક સ્થળે સંખડી છે," એ પ્રમાણે ઉપદેશે.

જહાસમાહી પયત્તિયવ્વં યથાસમાધિ એટલે દાનમાં અથવા ઉપદેશમાં યથાસામર્થ્ય, જો લાવવા માટે સમર્થ છે તો આપે=ભાત-પાણી લાવવા માટે સમર્થ છે તો લાવીને આપે. હવે લાવવા માટે સમર્થ નથી, તો અપાવે અથવા ઉપદેશે. જે જે રીતે સાધુઓની અથવા પોતાની સમાધિ જળવાય, તે તે રીતે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. 'તિ' સામાયારીના કથનની સમાપ્તિ અર્થક છે.

વિસ્તરેણ કૃતં વિસ્તાર વડે સર્યુ.

ભાવાર્થ :

પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુ વીર્યાચારના પાલન અર્થે સમાધિ પ્રમાણે દાન અને ઉપદેશમાં યત્ન કરે છે. તે આ રીતે -

સંવિગ્ન એવા અન્ય સાંભોગિક સાધુઓને પોતાની લાવેલી ગોયરી નહીં કલ્પતી હોવાથી પોતાનું ગોયરી લાવવાનું સામર્થ્ય હોવા છતાં પોતે ગોયરી લાવી આપીને તેઓની વૈયાવચ્ચ કરી શકે નહિ, તોપણ તે અન્ય સાંભોગિક સાધુઓને અલ્પ આયાસથી નિર્દોષ ભિક્ષા મળે તે માટે પોતાના સામર્થ્ય પ્રમાણે તે પચ્ચક્રખાણવાળા સાધુ શ્રાવકાદિનાં કુલો બતાવવા તેઓની સાથે જાય, અને દાન આપનારા ગૃહસ્થોનાં કે શ્રાવકોનાં સ્થાનો બતાવવા દ્વારા વીર્યાચારનું સમ્યગ્પાલન કરે.

વળી પચ્ચક્રખાણવાળા સાધુ સાંભોગિક સાધુઓને ગોયરી લાવી આપે, પરંતુ જો પચ્ચક્રખાણવાળા સાધુ તેઓને ગોયરી લાવી આપવા અસમર્થ હોય તો સાંભોગિક સાધુઓને પણ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે શ્રાવકાદિનાં કુલો બતાવે. આ રીતે વીર્યાચારનું સમ્યગ્પાલન થાય છે, અને તપમાં વીર્ય ફોરવવાથી જેમ નિર્જરા થાય છે તેમ વૈયાવચ્ચમાં વીર્ય ફોરવવાથી પણ તે સાધુને નિર્જરા થાય છે. ॥૫૩૮॥

અવતરણિકા :

કિમિતિ યથાસમાધિનેત્યાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથાના અંતે “યથાસમાધિથી” એ પ્રમાણે કયા કારણથી કહેલ છે ? એથી કહે છે —

ગાથા :

ભાવિઅજિણવચણાણં મમત્તરહિઆણ નત્થિ ડ વિસેસો ।

અપ્પાણંમિ પરમ્મિ અ તો વજ્જે પીડમુભઓ વિ ॥૫૩૯॥

અન્યવાર્થ :

ભાવિઅજિણવચણાણં=ભાવિતજિનવચનવાળા, મમત્તરહિઆણ=મમત્વરહિત એવા સાધુઓને અપ્પાણંમિ પરમ્મિ અ=આત્મામાં=પોતાનામાં, અને પરમાં વિસેસો નત્થિ ડ=વિશેષ=ભેદ, નથી જ. તો=તે કારણથી ડભઓ વિ=ઉભયની પણ પીડાને વજ્જે=વર્જવી જોઈએ.

ગાથાર્થ :

ભાવિતજિનવચનવાળા અને મમત્વરહિત એવા સાધુઓને પોતાનામાં અને પરમાં ભેદ નથી જ, તે કારણથી ઉભયની પણ પીડાનું વર્જન કરવું જોઈએ.

ટીકા :

ભાવિતજિનવચનનાં પ્રાણિનાં મમત્તરહિતાનાં=સામાયિકવતાં નાડસ્ત્યેવ વિશેષ:=ભેદ: આત્મનિ પેરે ચ તુલ્યશીલે, તત: વર્જયેત્ પીડામુભયોરપિ=સ્વપરયોરપીતિ ગાથાર્થ: ॥૫૩૯॥

ટીકાર્થ :

ભાવિત છે જિનવચન જેમને એવા, મમત્વથી રહિત=સામાયિકવાળા, પ્રાણીઓને=જીવોને, તુલ્યશીલવાળા આત્મામાં અને પરમાં=સમાન સ્વભાવવાળા પોતાનામાં અને બીજાનામાં, વિશેષ=ભેદ, નથી જ હોતો. તે કારણથી સાધુએ ઉભયની પણ=સ્વ અને પરની પણ, પીડાને વર્જવી જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૩૮માં ગ્રંથકારે કહ્યું કે પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ પોતાની સમાધિ પ્રમાણે અન્ય સાધુઓને શ્રાવકાદિનાં કુલો બતાવે. ત્યાં 'યથાસમાધિ' શબ્દનું તાત્પર્ય બતાવતાં કહે છે કે સાધુઓ ભગવાનના વચનથી ભાવિત અને સર્વત્ર મમત્વથી રહિત હોવાથી સામાયિકના પરિણામવાળા હોય છે, માટે તેઓને પોતાનામાં અને પરમાં ભેદ હોતો નથી. આથી તેઓ જેમ શક્તિ પ્રમાણે પોતાના સમભાવની વૃદ્ધિ માટે યત્ન કરતા હોય છે, તેમ પોતાની શક્તિ પ્રમાણે અન્યના સમભાવની વૃદ્ધિ માટે પણ યત્ન કરતા હોય છે. છતાં જેમ તેઓ બીજાની સમાધિ માટે યત્ન કરે છે, તેમ પોતાની સમાધિ માટે પણ અવશ્ય યત્ન કરે તો સ્વ અને પરની પીડાનો પરિહાર થાય.

અહીં સામાન્યથી એમ જણાય કે પોતાને તપશ્ચર્યા હોવા છતાં બીજાને ગોચરી લાવી આપવા માટે પ્રયત્ન કરવામાં પોતાને પીડા થાય. વસ્તુતઃ જિનવચનથી ભાવિત સાધુઓ કષ્ટપ્રદ ક્રિયામાં પણ તેવા પ્રકારના શુભ અધ્યવસાયથી પોતાના શુભ ભાવનો પ્રકર્ષ કરી શકે છે. આથી તેઓ માટે વૈયાવચ્ચની કષ્ટપ્રદ ક્રિયા પણ પીડારૂપ બનતી નથી, પરંતુ શુભ ભાવનો હેતુ બને છે. આથી નક્કી થાય કે શુભ ભાવનો હેતુ ન બનતી હોય તેવી કષ્ટપ્રદ ક્રિયા પણ પીડારૂપ છે.

જેમ કે વેપારીને ઘણા ધરાકોને પોતાનો માલ બતાવવામાં થતો શ્રમ કષ્ટરૂપ લાગતો નથી પરંતુ ઉત્સાહની વૃદ્ધિનું કારણ બને છે; કારણ કે વેપારી ધનલાલસાથી ભાવિત મતિવાળા હોય છે. તેથી તેને જેમ ધનપ્રાપ્તિના ઉપાયભૂત ઘણા ધરાકોને પોતાનો માલ બતાવવાની પ્રવૃત્તિ કષ્ટરૂપ લાગતી નથી, તેમ જિનવચનથી ભાવિત મતિવાળા સાધુઓને નિઃસ્પૃહતાની વૃદ્ધિના ઉપાયભૂત એવી વૈયાવચ્ચની ક્રિયા કષ્ટરૂપ લાગતી નથી; પરંતુ જો પોતાની શક્તિને અતિક્રમીને વૈયાવચ્ચમાં પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો સાધુની તે વૈયાવચ્ચની પ્રવૃત્તિ નિઃસ્પૃહતાનું કારણ બનવાના બદલે બિન્નતાનું કારણ બને છે, જેથી તે વૈયાવચ્ચની પ્રવૃત્તિ પોતાને પીડા કરનારી બને; તેમ જ પોતાની વૈયાવચ્ચ કરવાની શક્તિ હોવા છતાં શક્તિને ગોપવીને વૈયાવચ્ચમાં યત્ન કરવામાં ન આવે તો અન્યને ભિક્ષાની અપ્રાપ્તિને કારણે સંયમમાં વિઘ્ન થાય, જે અન્યને પીડા કરનાર બને. આથી સાધુએ શક્તિ પ્રમાણે દાન અને ઉપદેશમાં યત્ન કરીને સ્વ અને પર એમ ઉભયની પીડાનું વર્જન કરવું જોઈએ, આ પ્રકારનું તાત્પર્ય બતાવવા માટે પૂર્વમાં દાન અને ઉપદેશમાં યથાસમાધિ કહેલ છે. ॥૫૩૯॥

અવતરણિકા :

इहैव प्रक्रमे वैयावृत्त्यविधिमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ જ પ્રક્રમમાં અર્થાત્ ગાથા ૫૩૭થી ૫૩૯માં બતાવ્યું કે ભાવિતજિનવચનવાળા સાધુને સ્વમાં અને પરમાં ભેદ નથી, તેથી તેઓ સ્વ-પરની પીડાના વર્જનપૂર્વક યથાસમાધિથી અન્યને અશનાદિના દાનાદિરૂપ વૈયાવચ્ચ કરે છે, એ જ પ્રક્રમમાં, વૈયાવચ્ચની વિધિને કહે છે —

ગાથા :

पुरिसं तस्सुवयारं अवयारं चऽप्यणो अ नाऊणं ।

कुज्जा वेआवडिअं आणं काउं निरासंसो ॥૫૪૦॥

અન્વયાર્થ :

પુરિસં=પુરુષને=આચાર્યાદિને, તસ્સુવયારં અવયારં ચ=તેના=આચાર્યાદિના, ઉપકારને અને અપકારને અપ્પણો અ=અને પોતાના (ઉપકાર-અપકારને) નાઠ્ઠણં=જાણીને આણં કાઠં=આજ્ઞાને કરીને=આગમને પ્રમાણ કરીને, નિરાસંસો=નિરાશંસ વેઆવહિઅં=વૈયાવચ્ચને કુઝ્જા=કરે.

ગાથાર્થ :

આચાર્યાદિને જાણીને, આચાર્યાદિને વૈયાવચ્ચથી થતા ઉપકારને અને અપકારને જાણીને, અને પોતાના ઉપકારને અને અપકારને જાણીને, આગમને પ્રમાણ કરીને નિરાશંસ એવા સાધુ વૈયાવચ્ચ કરે.

ટીકા :

પુરુષમ્-આચાર્યાદિં તસ્યોપકારં-સ્વાધ્યાયવૃદ્ધિસત્ત્વોપદેશાદિં અપકારં ચ વીર્યદ્વાસશ્લેષ્મચર્યાદિં આત્મનશ્ચોપકારમપકારં ચ જ્ઞાત્વા, ઉપકારો જ્ઞાનાદેરુપષ્ટમ્; ગુરુજનનિયોગાત્ નિર્જર્ણાવ્યત્યયાદપકારઃ, અથવા ગ્લાનાદ્યપેક્ષયોપકારાપકારૌ વાચ્યૌ, एवं कुर्याद्वैयावृत्यम्-અશનદાનાદિ આજ્ઞાં કૃત્વા=આગમપ્રામાણ્યાત્ નિરાશંસો વિહિતાનુષ્ઠાનબદ્ધો વેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૦॥

★ "આચાર્યાદિ"માં 'આદિ' પદથી ઉપાધ્યાય, સ્થવિર વગેરેનું ગ્રહણ છે.

★ "ગ્લાનાદિ"માં 'આદિ' શબ્દથી અગ્લાનનું ગ્રહણ છે.

★ "અશનદાનાદિ"માં 'આદિ' પદથી પાનદાન અને વસ્ત્રદાનાદિનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

આચાર્યાદિરૂપ પુરુષને; તેના=તે પુરુષના, સ્વાધ્યાયની વૃદ્ધિ, સત્ત્વના ઉપદેશ આદિરૂપ ઉપકારને, અને વીર્યનો દ્વાસ, શ્લેષ્મનો ચય આદિરૂપ અપકારને; અને આત્માના ઉપકારને અને અપકારને જાણીને, નિરાશંસ અને વિહિતાનુષ્ઠાનબદ્ધ=આશંસાથી રહિત અને શાસ્ત્રમાં વિધાન કરાયેલ અનુષ્ઠાનમાં બદ્ધમાનસવાળા સાધુ, આજ્ઞાને કરીને=આગમના પ્રામાણ્યથી, આ રીતે=આચાર્યાદિ સર્વને ઉપકાર થાય એ રીતે, અશનનું દાન આદિરૂપ વૈયાવચ્ચને કરે.

હવે આત્માના ઉપકાર અને અપકારનું સ્વરૂપ બતાવે છે — જ્ઞાનાદિનો ઉપદેશ ઉપકાર છે અને ગુરુજનના નિયોગથી નિર્જરના વ્યત્યયને કારણે અપકાર છે અર્થાત્ વડીલજનોના આગ્રહથી કરાતી વૈયાવચ્ચ વડે નિર્જરનો અભાવ થવાને કારણે પોતાને અપકાર છે, અથવા ગ્લાનાદિની અપેક્ષાથી ઉપકાર-અપકાર કહેવા અર્થાત્ વૈયાવચ્ચ ગ્લાનભાવથી કરવામાં આવે તો પોતાને અપકાર થાય છે, અને અગ્લાન ભાવથી કરવામાં આવે તો પોતાને ઉપકાર થાય છે, એ પ્રમાણે પોતાના ઉપકાર-અપકાર જાણવા, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વૈયાવચ્ચ કરનારા સાધુએ આ આચાર્ય છે, આ ઉપાધ્યાય છે, આ શૈક્ષ છે, આ બાળ છે, ઈત્યાદિ પુરુષને જાણીને ત્યારપછી પોતે તેઓને આહાર લાવી આપશે તેનાથી તેઓને શું શું ઉપકાર થશે ? કે શું

શું અપકાર થશે ? તેનો નિર્ણય કરવો જોઈએ, અર્થાત્ આચાર્યાદિને પોતે જે આહાર લાવી આપે તેનાથી તેમના સ્વાધ્યાય આદિની વૃદ્ધિ થશે અને તેઓ સ્વસ્થ શરીરવાળા થવાથી યોગ્ય જીવોનો ઉપકાર કરશે, તેવા પ્રકારના ઉપકારનો નિર્ણય કરીને આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ. વળી પોતે આચાર્યાદિ માટે જે આહાર લાવે તે આહારથી તેઓના દેહને ઉપઘાત થાય તેમ હોય તો તેઓના યોગમાર્ગને અનુકૂળ વીર્યનો દ્વાસ થશે અને શ્લેષ્મ આદિનો સંચય થવાથી યોગમાર્ગની પ્રવૃત્તિનો વ્યાધાત થશે, તેવા પ્રકારના અપકારનો નિર્ણય કરીને આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ.

વળી વૈયાવચ્ચ કરનારા સાધુએ જેમ આચાર્યાદિના ઉપકાર-અપકારનો વિચાર કરવાનો છે, તેમ પોતાના પણ ઉપકાર-અપકારનો વિચાર કરવો જોઈએ. તે આ રીતે —

ગુણવાન એવા આચાર્યાદિની ભક્તિ કરીને તેમના જેવા ગુણો મારા આત્મામાં પ્રગટે એવા અહોભાવથી સાધુ વૈયાવચ્ચ કરે તો પોતાને આચાર્યાદિ જેવા જ્ઞાનાદિ ગુણોની પ્રાપ્તિરૂપ ઉપકાર થાય છે, અને વડીલોના આગ્રહથી વૈયાવચ્ચ કરે તો નિર્જરાથી વિપરીત એવા કર્મબંધની પ્રાપ્તિરૂપ અપકાર થાય છે.

અથવા તપને કારણે દેહમાં બળની ક્ષીણતા થયેલ હોવા છતાં સાધુ પોતાની શક્તિનો વિચાર કર્યા વગર ગ્લાનિપૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરે તો પોતાને કર્મબંધ થવારૂપ અપકાર થાય છે, અને અગ્લાનભાવથી ગુણવાનની ભક્તિને અનુકૂળ ભાવોદ્ભાસપૂર્વક વૈયાવચ્ચ કરે તો પોતાને કર્મની નિર્જરા થવારૂપ ઉપકાર થાય છે.

આમ, બંને પ્રકારના પોતાના ઉપકારનો અને અપકારનો નિર્ણય કરીને સાધુએ આચાર્યાદિની વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ.

વળી આવી પણ વૈયાવચ્ચ કરતી વખતે સાધુએ કોઈ પ્રકારના ફળની આશંસા રાખવી જોઈએ નહીં કે “હું આમની વૈયાવચ્ચ કરીશ તો આચાર્યાદિ પ્રસંગે મારો ખ્યાલ રાખશે;” પરંતુ ભગવાને જે પ્રકારે અનુજ્ઞાન વિહિત છે તે પ્રકારના વિહિત અનુજ્ઞાનમાં બહુમાનવાળા થઈને શાસ્ત્રવિધિ અનુસાર વૈયાવચ્ચ કરવી જોઈએ, જેથી વૈયાવચ્ચથી નિર્જરા થાય. આ પ્રકારની વૈયાવચ્ચની વિધિ છે. ॥૫૪૦॥

અવતરણિકા :

અસ્યૈવ ગુણમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં વૈયાવચ્ચની વિધિ બતાવી. એના જ=એ વિધિપૂર્વક કરાયેલ વૈયાવચ્ચના જ, ગુણને=ફળને, કહે છે —

ગાથા :

ભરહેણ વિ પુલ્લભવે વેઆવચ્ચં કયં સુવિહિઆણં ।

સો તસ્સ ફલવિવાગેણ આસિ ભરહાહિવો રાયા ॥૫૪૧॥

ભુંજિત્તુ ભરહવાસં સામન્નમણુત્તરં અણુચરિત્તા ।

અદ્ભવિહકમ્મમુક્કો ભરહનરિંદો ગઓ સિદ્ધિ ॥૫૪૨॥

અન્યથાથ :

ભરહેણ વિ=ભરત વડે પણ પુલ્લભવે=પૂર્વભવમાં સુવિહિઆણં=સુવિહિતોનું વેઆવચ્ચં કયં=વૈયાવૃત્ત્ય કરાયું હતું, તસ્સ ફલવિવાગેણ=તેના=તે વૈયાવૃત્ત્યના, ફળના વિપાકથી સો=તે=ભરત, ભરહાહિવો રાયા=ભરતાધિપ રાજા=ભરતાર્ધના અધિપતિ ચક્રવર્તી, આસિ=થયા. ભરહવાસં ધુંજિત્તુ=ભરતવર્ષને=છ ખંડને, ભોગવીને અણુત્તરં સામનં અણુચરિત્તા=અનુત્તર એવા શ્રામણ્યને આચરીને અટ્ટવિહકમ્મમુક્કો=અષ્ટવિધ કર્મોથી મુક્ત એવા ભરહનરિંદો=ભરતનરેન્દ્ર સિદ્ધિ=સિદ્ધિને ગઓ=પામ્યા.

ગાથાર્થ :

ભરત વડે પણ પૂર્વભવમાં સુવિહિત એવા સાધુઓનું વૈયાવૃત્ત્ય કરાયું હતું. તે વૈયાવૃત્ત્યના ફળના વિપાકથી ભરત ભરતાર્ધના અધિપતિ ચક્રવર્તી થયા અને છ ખંડને ભોગવીને, અનુસાર એવા શ્રમણપણાને આચરીને, આઠ પ્રકારનાં કર્મોથી મુક્ત એવા ભરતનરેન્દ્ર સિદ્ધિને પામ્યા.

ટીકા :

ભરતેનાડપિ ચ ચક્રવર્તિના પૂર્વભવે=અન્યજન્મનિ વૈયાવૃત્ત્યં કૃતં સુવિહિતાનાં સાધૂનાં, સ તસ્ય વૈયાવૃત્ત્યસ્ય ફલવિપાકેન-સાતાવેદનીયોદયેન આસીદ્ ભરતાધિપો રાજા=ચક્રવર્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૧॥

સ ચ ભરતઃ ભુક્ત્વા ભરતવર્ષ=ષટ્ઽષ્ટાણ્ડં તદનુ શ્રામણ્યમનુત્તરં=પ્રધાનમનુચરિત્વા કેવલિવિહારેણાશ્ચવિધ-કર્મમુક્તઃ સન્ ચરમકાલે ભરતનરેન્દ્રો મહાત્મા ગતઃ સિદ્ધિ સર્વોત્તમામિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૨॥

ટીકાર્થ :

અને ચક્રવર્તી એવા ભરત વડે પણ પૂર્વભવમાં=અન્ય જન્મમાં, સુવિહિત સાધુઓનું વૈયાવૃત્ત્ય કરાયું હતું. તે વૈયાવૃત્ત્યના સાતાવેદનીયના ઉદયરૂપ ફળના વિપાકથી તે=ભરત, ભરતના અધિપ એવા રાજા=ચક્રવર્તી થયા, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અને તે ભરત ભરતવર્ષને=છ ખંડને, ભોગવીને, ત્યારપછી કેવલીવિહાર દ્વારા અનુત્તર=પ્રધાન, એવા શ્રમણપણાને આચરીને, આઠ પ્રકારનાં કર્મોથી મુક્ત એવા છતા મહાત્મા ભરત નરેન્દ્ર ચરમકાલમાં સર્વથી ઉત્તમ એવી સિદ્ધિને પામ્યા, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભરત ચક્રવર્તીએ પૂર્વભવમાં સુવિહિત સાધુઓની વૈયાવચ્ચ કરી હોવાથી તે વૈયાવચ્ચથી બંધાયેલ શાતાવેદનીયના ઉદયથી અંતિમ ભવમાં તેઓ ભરતક્ષેત્રના અધિપતિ ચક્રવર્તી બન્યા, અને તે શાતાવેદનીય પણ પુણ્યાનુબંધીપુણ્યના ઉદયવાળું હોવાથી છ ખંડને ભોગવ્યા પછી કેવલીવિહાર દ્વારા અર્થાત્ કેવલજ્ઞાની સ્વરૂપે સંયમના પાલનરૂપ વિચરણ દ્વારા, ઉત્તમ એવા શ્રામણ્યને પાળીને આઠેય કર્મોથી મુક્ત થઈને અંતકાળે મોક્ષને પામ્યા. આથી એ ફલિત થયું કે નિરાશંસભાવથી વિધિપૂર્વક કરાયેલી સુવિહિત સાધુઓની વૈયાવચ્ચ વિશેષ પ્રકારની શાતાનો અનુભવ કરાવવા દ્વારા મોક્ષરૂપ અંતિમ ફળમાં વિશ્રાંત થાય છે. ॥૫૪૧/૫૪૨॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૪૧-૫૪૨માં વૈયાવૃત્યનું ફળ બતાવ્યું. તેને જ સ્પષ્ટ કરવા માટે કહે છે —

ગાથા :

પાસંગિઅભોગેણં વેઆવચ્ચમિઅ મોક્ષફલમેવ ।

આણાઆરાહણઓ અણુકંપાદિ વ્વ વિસયંમિ ॥૫૪૩॥

અન્વયાર્થ :

ઇઅ=આ રીતે=પૂર્વની બે ગાથામાં કહ્યું એ રીતે, વિસયંમિ=વિષયમાં અણુકંપાદિ વ્વ=અનુકંપાદિની જેમ પાસંગિઅભોગેણં=પ્રાસંગિક ભોગ દ્વારા આણાઆરાહણઓ=આજ્ઞાનું આરાધન હોવાને કારણે વેઆવચ્ચં=વૈયાવૃત્ય મોક્ષફલમેવ=મોક્ષરૂપ ફળવાળું જ છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વની બે ગાથામાં કહ્યું એ રીતે અણુકંપાના પાત્રમાં અણુકંપાદિની જેમ પ્રાસંગિક ભોગ દ્વારા આજ્ઞાનું આરાધન હોવાને કારણે વૈયાવૃત્ય મોક્ષરૂપ ફળવાળી જ છે.

ટીકા :

પ્રાસંગિકભોગેન હેતુભૂતેન વૈયાવૃત્યમ્ ઇઅ=એવં મોક્ષફલમેવ પારમ્પર્યેણ, અત્રોપપત્તિ: — આજ્ઞાઽઽરાધનાત્=તીર્થકરવચનારાધનાદ્ અનુકમ્પાદય ઇવ વિષયે, આદિશબ્દાદ્ અકામનિર્જરાદિપરિગ્રહ:, નિદર્શનમેતદિતિ ગાથાર્થ: ॥૫૪૩॥

ટીકાર્થ :

ઇઅ=એવં આ રીતે=ગાથા ૫૪૧-૫૪૨માં બતાવ્યું એ રીતે, હેતુભૂતેન પ્રાસંગિકભોગેન હેતુભૂત એવા પ્રાસંગિક ભોગ દ્વારા=મોક્ષપ્રાપ્તિમાં સહાયભૂત એવા આનુષંગિક ભોગની જીવને પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા, વૈયાવૃત્યં પારમ્પર્યેણ મોક્ષફલમેવ વૈયાવૃત્ય પરંપરપણાથી મોક્ષરૂપ ફળવાળું જ છે.

અત્રોપપત્તિ:- અહીં=વૈયાવૃત્ય પરંપરાએ મોક્ષરૂપ ફળવાળું જ છે એમાં, ઉપપત્તિ છે=સંગતિ બતાવે છે —

વિષયે અનુકમ્પાદય ઇવ વિષયમાં=અનુકંપાના પાત્રમાં, અનુકંપાદિની જેમ,

આજ્ઞાઽઽરાધનાત્=તીર્થકરવચનારાધનાદ્ આજ્ઞાનું આરાધન હોવાને કારણે=તીર્થકરના વચનનું આરાધન હોવાને કારણે, વૈયાવૃત્ય પરંપરાએ મોક્ષરૂપ ફળવાળું જ છે, એમ અન્વય છે.

આદિ પરિગ્રહ: , 'આદિ' શબ્દથી="અનુકમ્પાદય:"માં 'આદિ' શબ્દથી અકામનિર્જરા વગેરેનો પરિગ્રહ છે.

एतत् निदर्शनम् आ=વિષયમાં અણુકંપાદિનું કથન, નિદર્શન છે=દૃષ્ટાંત છે અર્થાત્ વિષયમાં અણુકંપાદિથી જેમ પ્રાસંગિક ભોગ દ્વારા મોક્ષરૂપ ફળ મળે છે, તેમ વૈયાવૃત્યથી પણ પ્રાસંગિક ભોગ દ્વારા પરંપરાએ મોક્ષરૂપ ફળ મળે છે.

इति गार्थाः आ प्रमाणे गार्थानो अर्थ છે.

ભાવાર્થ :

વિવેકસંપન્ન જીવોને અનુકંપાપાત્ર જીવો ઉપર ભાવઅનુકંપા હોય છે. તેથી વિવેકી શ્રાવક ભગવાનની પૂજા કરતાં વિચારતા હોય કે “હું એ રીતે ભગવાનની ભક્તિ કરું કે જેને જોઈને અન્ય જીવો પણ જિનશાસન પ્રત્યે રુચિવાળા થઈને, તત્ત્વને પામીને સંસારસાગરથી પાર પામે.” આમ, વિવેકી શ્રાવક પોતાના આત્મકલ્યાણ માટે અને અનુકંપાયોગ્ય જીવો પર અનુકંપા કરવા માટે જિનપૂજા કરતા હોય છે.

વળી, આ પ્રકારની અન્ય જીવો ઉપર ભાવઅનુકંપા કરવા દ્વારા વિવેકસંપન્ન શ્રાવક પુણ્યાનુબંધીપુણ્યનું ઉપાર્જન કરે છે, જે પુણ્ય તે શ્રાવકને પ્રાસંગિક ભોગરૂપ ફળ આપીને મોક્ષરૂપ ફળમાં પર્યવસાન પામે છે. આથી પાત્ર જીવ ઉપર કરાયેલી અનુકંપા જેમ પ્રાસંગિક ભોગ આપવા દ્વારા પરંપરાએ મોક્ષનું કારણ બને છે, તેમ વૈયાવચ્ચ પણ પ્રાસંગિક ભોગ આપવા દ્વારા પરંપરાએ મોક્ષનું કારણ બને છે. જોકે પાત્ર જીવો ઉપર અનુકંપા કરતી વખતે જિનાજ્ઞા અનુસાર અન્ય જીવોને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા પરોપકાર કરવાનો અધ્યવસાય હોય છે; જ્યારે વૈયાવૃત્ત્યમાં તો સુવિહિત સાધુઓની ભક્તિ કરવા દ્વારા તેઓને સાધનામાં સહાયક થવાનો પરિણામ હોય છે, જે ઘણો ઊંચો છે.

આમ, બંને ક્રિયામાં અધ્યવસાયનો ભેદ હોવા છતાં ભગવાનના વચન પ્રમાણે કરાયેલ અનુકંપા અને વૈયાવચ્ચ જીવને પ્રાસંગિક ઉત્તમ ભોગો પ્રાપ્ત કરાવીને મોક્ષરૂપ ફળમાં પર્યવસાન પામે છે.

વળી, અનુકંપાદિમાં ‘આદિ’ પદથી અકામનિર્જરાદિનું શ્રદ્ધા કરવાનું છે. તેનાથી એ જણાવવું છે કે કેટલાક જીવો અકામનિર્જરાથી પ્રાસંગિક ભોગો પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષ મેળવે છે. દા.ત. મરુદેવી માતાએ કેળના ભવમાં કરેલી અકામનિર્જરાને કારણે મનુષ્યભવમાં ઉત્તમ ભોગોને પામીને મોક્ષને પ્રાપ્ત કર્યો.

વળી, અકામનિર્જરાદિમાં ‘આદિ’ પદથી કદાગ્રહ વગરના ભદ્રક પ્રકૃતિવાળા જીવો દ્વારા કરાતા અજ્ઞાનતપનું શ્રદ્ધા કરવાનું છે. દા.ત. તામલી તાપસે ૬૦,૦૦૦ વરસ અજ્ઞાનતપ કર્યું, જેનાથી તેને પ્રાસંગિક ઇન્દ્રપણાના ભોગો મળ્યા અને પછીના ભવમાં મોક્ષરૂપ ફળ મળશે. ॥૫૪૩॥

અવતરણિકા :

इहैव भावार्थमाह —

અવતરણિકાર્થ :

અહીં જ=વૈયાવચ્ચ પ્રાસંગિક ભોગ દ્વારા મોક્ષરૂપ ફળવાળું જ છે, એ વિષયમાં જ, ભાવાર્થને કહે છે —

ગાથા :

सुहतरुछयाइजुओ जह मग्गो होइ कस्सइ पुरस्स ।

एक्को अण्णो णेवं सिवपुरमग्गो वि इअ णेओ ॥५४४॥

અન્યથાર્થ :

જહ=જે રીતે કસ્સइ પુરસ્સ=કોઈક પુરનો એક્કો મગ્ગો=એક માર્ગ સુહતરુછયાइजुओ=શુભતરુની છાયાદિથી યુક્ત હોइ=હોય, અણ્ણો=અન્ય=બીજો માર્ગ, એવં=આવા પ્રકારનો ણ=ન હોય. इअ=એ રીતે સિવપુરમગ્ગો વિ=શિવપુરનો માર્ગ પણ ણેओ=જાણવો.

ગાથાર્થ :

જે રીતે કોઈક નગરનો એક માર્ગ શુભ વૃદ્ધાની છાયા વગેરેથી યુક્ત હોય, બીજો માર્ગ આવા પ્રકારનો ન હોય. એ રીતે શિવપુરનો માર્ગ પણ જાણવો.

ટીકા :

શુભતરુચ્છાયાદિયુક્તઃ, આદિશબ્દાત્પુષ્પફલપરિગ્રહઃ, યથા માર્ગઃ=પન્થા ભવતિ કસ્યચિત્પુરસ્ય વસન્તપુરાદેઃ, એક એવમ્ભૂતઃ, અન્યો નૈવમ્ભૂતઃ, અપિ તુ વિપર્યયવાન્, શિવપુરમાર્ગોઽપ્યેવં દ્વિવિધ એવ જ્ઞેય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૪॥

ટીકાર્થ :

જે રીતે વસંતપુરાદિ કોઈક પુરનો=નગરનો, માર્ગ શુભ તરુની છાયાદિથી યુક્ત હોય, એક માર્ગ આવા પ્રકારનો છે; અન્ય=બીજો માર્ગ, આવા પ્રકારનો નથી, પરંતુ વિપર્યયવાળો છે. એ રીતે શિવપુરનો માર્ગ પણ=મોક્ષરૂપી નગરનો માર્ગ પણ, બે પ્રકારનો જ જાણવો. 'આદિ' શબ્દથી='છાયાદિ'માં 'આદિ' શબ્દથી, પુષ્પ અને ફળનો પરિગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અવતરણિકા :

વિશેષતો દ્વૈવિધ્યમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

વિશેષથી દ્વૈવિધ્યને કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં જણાવ્યું કે બે પ્રકારના દ્રવ્યમાર્ગના દૃષ્ટાંતથી ભાવમાર્ગરૂપ મોક્ષમાર્ગ પણ બે પ્રકારનો છે, હવે તે મોક્ષમાર્ગના બે પ્રકારને વિશેષથી કહે છે —

ગાથા :

અણુકંપાવેયાવચ્ચપાવિઓ પદ્મો જિનાઈણં ।

તદજત્તઓ ઉ ઇઅરો સદેવ સામણસાહૂણં ॥૫૪૫॥

અન્યથાર્થ :

અણુકંપાવેયાવચ્ચપાવિઓ=અનુકંપા અને વૈયાવચ્ચથી પ્રાપ્ત એવો પદ્મો=પ્રથમ (માર્ગ) જિનાઈણં=જિનાદિને છે. તદજત્તઓ ઉ=વળી તેમાં=અનુકંપા અને વૈયાવચ્ચમાં, અયત્નથી સદેવ=સદા જ સામણ-સાહૂણં=સામાન્ય સાધુઓને ઇઅરો=ઈતર છે=બીજો માર્ગ છે.

ગાથાર્થ :

અનુકંપા અને વૈયાવચ્ચથી પ્રાપ્ત એવો પ્રથમ માર્ગ જિનાદિને છે. વળી અનુકંપા અને વૈયાવચ્ચમાં અયત્નથી સદા જ સામાન્ય સાધુઓને બીજો માર્ગ છે.

ટીકા :

અનુકમ્પાવૈયાવૃત્ત્યપ્રાપ્તો માર્ગઃ શિવપુરસ્ય પ્રથમઃ, સ ચ જિનાદીનાં જ્ઞેયઃ સુખપરગામિનાં, તદયત્નતસ્તુ=અનુકમ્પાદ્યયત્નેન ઇતરો માર્ગો દ્વિતીયઃ, સ ચ સદૈવ સામાન્યસાધૂનાં જ્ઞેયઃ આત્માર્થપરાણામિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૫॥

ટીકાર્થ :

અનુકંપા અને વૈયાવચ્ચથી પ્રાપ્ત એવો શિવપુરનો માર્ગ પ્રથમ છે, અને તે માર્ગ સુખપરગામી=સુખપૂર્વક જનારા, જિનાદિનો જાણવો. વળી તેમાં અયત્નથી=અનુકંપાદિમાં અયત્નથી, ઈતર=દ્વિતીય, માર્ગ છે, અને તે માર્ગ સદા જ આત્માર્થમાં પર=પોતાના આત્માના પ્રયોજનમાં તત્પર, એવા સામાન્ય સાધુઓનો જાણવો, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે રીતે વસંતપુર વગેરે કોઈક નગરના બે માર્ગમાંથી એક માર્ગ વૃક્ષોની છાયા, પુષ્પ, ફળવાળો હોય, અને બીજો માર્ગ છાયા આદિ વગરનો હોય; તે રીતે મોક્ષરૂપી નગરનો પણ એક માર્ગ સુંદર ભોગસુખોની પ્રાપ્તિ કરાવવા દ્વારા મોક્ષસુખને આપનાર છે, અને બીજો માર્ગ વિશેષ શાતા અપાવે તેવી પુણ્યપ્રકૃતિ વગર મોક્ષસુખને આપનાર છે.

વળી, બે પ્રકારના ભાવમાર્ગમાંથી પ્રથમ માર્ગ, સાધનાકાળમાં વિવેકપૂર્વકની ભાવઅનુકંપા અને વૈયાવચ્ચ કરવાની પરિણતિવાળા જીવોને વિશિષ્ટ શાતા બંધાવીને શાતાપૂર્વક મોક્ષમાં લઈ જનાર છે, જે માર્ગ સુખપૂર્વક મોક્ષમાં જનારા તીર્થંકરાદિને હોય છે.

“જિનાદીનાં”માં ‘આદિ’ પદથી ભરતચક્રી જેવા જીવોનું ગ્રહણ કરવાનું છે. તેનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સંસારી જીવોને તારવાના અભિલાષરૂપ સંસારી જીવો પર ઉત્કૃષ્ટ ભાવઅનુકંપા કરીને કેટલાક જીવો તીર્થંકરનામકર્મ બાંધે છે, અને ભરત મહારાજ જેવા જીવો વિશિષ્ટ વૈયાવચ્ચ કરીને વિશેષ શાતા મળે તેવી પુણ્યપ્રકૃતિ બાંધે છે. આમ, બંને પ્રકારના જીવો પ્રાસંગિક ભોગસુખો પામીને શાતાપૂર્વક મોક્ષે જાય છે, જે શિવપુરનો પ્રથમ માર્ગ છે.

વળી આત્મકલ્યાણમાં તત્પર એવા સામાન્ય સાધુઓ સંસારથી વિરક્ત થઈને અનુકંપાદિમાં પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે ત્યારે, તેઓને તીર્થંકરોની જેમ ઉત્કૃષ્ટ ભાવઅનુકંપાનો કે ભરતાદિની જેમ વિશિષ્ટ વૈયાવચ્ચનો પરિણામ થતો નથી, પરંતુ અનુકંપાદિ કૃત્યોમાં સામાન્ય સાધુઓની પોતાની ભૂમિકાને અનુરૂપ પરિણતિ હોય છે. તેથી તેઓને તીર્થંકર કે ભરતાદિ જેવી શાતાની સામગ્રી પ્રાપ્ત થતી નથી, છતાં પૂર્વભવમાં કરેલ આરાધનાથી આવા જીવો પ્રાયઃ કરીને સારા ભવને અને સારા કુળને પ્રાપ્ત કરીને મોક્ષે જાય છે, જે શિવપુરનો બીજો માર્ગ છે. ॥૫૪૪/૫૪૫॥

અવતરણિકા :

उपसंहारः —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૫૦૫થી માંડીને પચ્ચક્ષાણ ગ્રહણ કરવાનાં બતાવેલ સર્વ અંગોનું વિસ્તારથી સ્વરૂપ બતાવતાં, ગાથા ૫૩૩થી પચ્ચક્ષાણ સ્વયં જ અનુપાલનીય છે એ અંગ બતાવવાનું શરૂ કર્યું. ત્યાં પ્રથમ પૂર્વપક્ષીએ શંકા કરી કે પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ અન્યને આહાર લાવી આપે તો તેમના પચ્ચક્ષાણનો ભંગ થાય, તેનું નિરાકરણ કરીને ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે પચ્ચક્ષાણવાળા સાધુ વૈયાવચ્ચ માટે આહાર લાવી આપી શકે અને આહારનો ઉપદેશ પણ આપી શકે. આ સર્વ વાત વૈયાવચ્ચના અધિકારથી બતાવી. હવે તે સર્વનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે —

ગાથા :

તા નત્થિ एत्थ दोसो पच्चक्खाए वि निरहिगरणम्मि ।
गुणभावाओ अ तहा एवं च इमं हवइ सुद्धं ॥५४६॥

અન્યથાર્થ :

તા=તે કારણથી=ગાથા ૫૩૭-૫૩૮માં જે બતાવ્યું છે તે કારણથી, નિરહિગરણમ્મિ=નિરધિકરણ હોતે છતે=પચ્ચક્ખાણમાં અન્યને અશનાદિનું દાન અને ઉપદેશ અધિકરણના અભાવવાળાં હોતે છતે, તહા અ ગુણભાવાઓ=અને તે પ્રકારે ગુણનો ભાવ હોવાથી, પચ્ચક્ખાએ વિ=પ્રત્યાખ્યાન કરાયે છતે પણ એત્થ=અહીં=અન્નદાનાદિમાં, દોસો નત્થિ=દોષ નથી; એવં ચ=આ રીતે જ ઇમં=આ=પચ્ચક્ખાણ, સુદ્ધં=શુદ્ધ હવઇ=થાય છે.

★ ‘‘એવં ચ’’માં ‘ચ’ એવકાર અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૫૩૭-૫૩૮માં જે બતાવ્યું છે તે કારણથી, પચ્ચક્ખાણમાં અન્યને અશનાદિનું દાન અને ઉપદેશ અધિકરણના અભાવવાળાં હોતે છતે, અને તે પ્રકારે ગુણનો ભાવ હોવાથી, પચ્ચક્ખાણ કરાયે છતે પણ અન્નદાનાદિમાં દોષ નથી. આ રીતે જ પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ થાય છે.

ટીકા :

यस्मादेवं तस्मान्नास्त्यत्र दोषः अन्नदानादौ प्रत्याख्यातेऽपि सति स्वयं, निरधिकरण इत्यधिकरणाभावे सति गुणभावाच्च तथा=तेन प्रकारेण धर्मकायोपलक्षणक्षणेन, एवं चेत्येवमेवोचितपरप्रतिपत्त्या इदं=प्रत्याख्यानं भवति शुद्धं, नान्यथा, अथवा एवं च=वक्ष्यमाणेन विधिनेति गायार्थः ॥५४६॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આમ છે=ગાથા ૫૩૭-૫૩૮માં કહ્યું એમ છે, તે કારણથી સ્વયં પ્રત્યાખ્યાન કરાયે છતે પણ અહીં=અન્નદાનાદિમાં, દોષ નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે પચ્ચક્ખાણ હોવા છતાં અન્નદાનાદિમાં દોષ કેમ નથી ? તેથી કહે છે —

નિરધિકરણ હોતે છતે=અધિકરણનો અભાવ હોતે છતે=પચ્ચક્ખાણમાં અન્નદાનાદિની પ્રવૃત્તિ અધિકરણના અભાવવાળી હોતે છતે, અને તે પ્રકારે=ધર્મકાયના ઉપદેશના લક્ષણવાળા તે પ્રકારથી, ગુણનો ભાવ હોવાથી=આહાર વાપરનાર સાધુની ધર્મમય કાયાની પુષ્ટિ દ્વારા તેઓના સંયમની વૃદ્ધિરૂપ લાભની પ્રાપ્તિ હોવાથી, પચ્ચક્ખાણ હોવા છતાં અન્નદાનાદિમાં દોષ નથી, એમ અન્વય છે.

આ રીતે જ=પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુ અન્યને અન્નદાનાદિથી ઉચિત વૈયાવચ્ચ કરે એ રીતે જ, ઉચિત એવી પરની પ્રતિપત્તિથી=ઉચિત એવા ગુણસંપન્ન મહાત્માઓની વૈયાવચ્ચ કરવાથી, આ=પચ્ચક્ખાણ, શુદ્ધ થાય છે, અન્યથા નહીં=શક્તિ હોવા છતાં પચ્ચક્ખાણવાળા સાધુ ઉચિતની વૈયાવચ્ચ ન કરે તો તેમનું પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ થતું નથી.

અથવા આ રીતે જ=વક્ષ્યમાણ વિધિથી જ=આગળમાં કહેવાશે એ વિધિથી જ, પચ્ચક્ષ્માણ શુદ્ધ થાય છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૩૭-૫૩૮માં સ્થાપન કર્યું એ રીતે પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ અન્યને આહારનું દાન કરે કે શ્રાવકાદિનાં કુલો બતાવે તેમાં કોઈ દોષ નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે જે સાધુએ સ્વયં આહારનો ત્યાગ કર્યો હોય તે સાધુ અન્યને આહારનું દાન કરે કે અન્યને આહારપ્રાપ્તિના ઉપાયો બતાવે તો દોષ કેમ નથી ? તેથી કહે છે —

તપસ્વી સાધુ ગુણવાન એવા આચાર્યાદિની ભક્તિ માટે જે આહારદાનાદિ પ્રવૃત્તિ કરે છે તે અધિકરણરૂપ નથી. આશય એ છે કે જે પ્રવૃત્તિથી કર્મબંધ થાય તે પ્રવૃત્તિને અધિકરણ કહેવાય, અને અન્યને આહારના દાનાદિની પ્રવૃત્તિ અધિકરણરૂપ નથી; કેમ કે પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુએ લાવી આપેલ આહાર વાપરવાથી પુષ્ટ થયેલ તે આચાર્યાદિનું શરીર પાપવ્યાપારમાં પ્રવર્તવાનું નથી, પરંતુ તે પુષ્ટ થયેલ શરીરથી તે આચાર્યાદિ સંયમની ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરીને સંયમની વૃદ્ધિ કરશે, માટે તે અન્નદાનાદિની પ્રવૃત્તિ તે મહાત્માની સંયમવૃદ્ધિરૂપ ગુણનું કારણ બને છે. આથી તેમાં કોઈ દોષ નથી.

આનાથી ફલિત થાય કે જે પ્રવૃત્તિ અધિકરણ ન હોય અને ગુણનું કારણ હોય તે પ્રવૃત્તિ પચ્ચક્ષ્માણમાં કરવાથી દોષ લાગતો નથી, પરંતુ ગુણવાન એવા સાધુઓની ઉચિત વૈયાવચ્ચ કરવાને કારણે પોતાનું પચ્ચક્ષ્માણ શુદ્ધ બને છે; કેમ કે જેમ સાધુ સ્વયં પચ્ચક્ષ્માણ કરીને પોતાના સમભાવની વૃદ્ધિ કરે છે, તેમ અન્યને અન્નદાનાદિ કરીને પણ અન્યના સમભાવની વૃદ્ધિમાં નિમિત્ત બને છે, માટે તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ શુદ્ધ બને છે; પરંતુ જો પોતાની શક્તિ હોવા છતાં પચ્ચક્ષ્માણવાળા સાધુ અન્યના સમભાવની વૃદ્ધિના ઉપાયભૂત અન્નદાનાદિની પ્રવૃત્તિ કરે નહીં તો પોતાનું સદ્વીર્ય ગોપવવાને કારણે તે સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ શુદ્ધ બનતું નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે પચ્ચક્ષ્માણવાળા જે સાધુમાં અન્યને અન્નદાનાદિની પ્રવૃત્તિ કરવાની શક્તિ ન હોય અથવા તો અન્નદાનાદિની પ્રવૃત્તિ કરવાનો તેવો કોઈ સંયોગ પોતાને પ્રાપ્ત ન થયો હોય, તેવા સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ કઈ રીતે શુદ્ધ બને ? તે જણાવવા માટે ગ્રંથકાર **एवं च**નો અર્થ **अथवा**થી બીજી રીતે કરે છે.

ગાવા સાધુનું પચ્ચક્ષ્માણ આગળમાં બતાવાશે એ વિધિ કરવાથી શુદ્ધ બને છે. ॥૫૪૬॥

અવતરણિકા :

તથા चाह —

અવતરણિકાર્થ :

અને તે રીતે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું તે રીતે, કહે છે —

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં **एवं च**નો અર્થ કરતાં કહ્યું કે વક્ષ્યમાણ વિધિથી પચ્ચક્ષ્માણ શુદ્ધ થાય છે. તેથી તે વક્ષ્યમાણ વિધિ દર્શાવવા અર્થે 'तथा च'થી કહે છે —

ગાથા :

ફાસિઅં પાલિઅં ચેવ સોહિઅં તીરિઅં તહા ।
કિદ્ધિઅમારાહિઅં ચેવ જાજ્જ એઆરિસમ્મિ અ ॥૫૪૭॥ દાસગાહા ॥

અન્વયાર્થ :

ફાસિઅં પાલિઅં ચેવ=ફાસિત અને પાલિત, સોહિઅં તીરિઅં તહા=શોભિત અને તીરિત, કિદ્ધિઅં આરાહિઅં ચેવ=કીર્તિત અને આરાધિત (પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ છે,) એઆરિસમ્મિ અ=અને આવા પ્રકારવાળા પચ્ચક્ખાણમાં (સાધુએ) જાજ્જ=યત્ન કરવો જોઈએ.

ગાથાર્થ :

ફાસિત, પાલિત, શોભિત, તીરિત, કીર્તિત અને આરાધિત એવું પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ છે, અને આવા પ્રકારવાળા પચ્ચક્ખાણમાં સાધુએ યત્ન કરવો જોઈએ.

ટીકા :

સ્પૃષ્ઠં પાલિતં ચૈવ શોભિતં તીરિતં તથા કીર્તિતમારાધિતં ચૈવ શુદ્ધં, નાડન્યદ્, યત એવમતો યતેતૈતાદૃશિ પ્રત્યાખ્યાન ઇતિ શ્લોકસમુદાયાર્થઃ ॥૫૪૭॥

ટીકાર્થ :

સ્પૃષ્ઠ અને પાલિત, શોભિત તથા તીરિત, કીર્તિત અને આરાધિત એવું પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ છે, અન્ય નહીં. જે કારણથી આમ છે=સ્પૃષ્ઠ આદિ ગુણોવાળું પચ્ચક્ખાણ શુદ્ધ છે અન્ય નહીં એમ છે, આથી આવા પ્રકારવાળા પચ્ચક્ખાણમાં=સ્પૃષ્ઠાદિ વિશેષણોથી યુક્ત એવા પચ્ચક્ખાણમાં, યત્ન કરવો જોઈએ, એ પ્રમાણે શ્લોકનો સમુદાયાર્થ છે. ॥૫૪૭॥

અવતરણિકા :

અવયવાર્થ ત્વાહ —

અવતરણિકાર્થ :

વળી પૂર્વગાથારૂપ દ્વારગાથામાં બતાવેલ અવયવોના અર્થને કહે છે —

ગાથા :

ઉચિએ કાલે વિહિણા પત્તં જં ફાસિઅં તચં ભણિઅં ।
તહ પાલિઅં તુ અસં સમ્મં ઉવઓગપડિઅરિયં ॥૫૪૮॥

અન્વયાર્થ :

ઉચિએ કાલે=ઉચિત કાળમાં વિહિણા=વિધિ વડે જં પત્તં=જે પ્રાપ્ત હોય=જે પચ્ચક્ખાણ સ્વીકારેલ હોય, તચં=તેને=તે પચ્ચક્ખાણને, ફાસિઅં ભણિઅં=ફાસિત કહેવાયું છે. તહ તુ=અને વળી અસં સમ્મં ઉવઓગ-પડિઅરિયં=અસકૃત્=વારંવાર, સમ્યગ્ ઉપયોગથી પ્રતિજ્ઞાગરિત એવું પચ્ચક્ખાણ પાલિઅં=પાલિત છે.

ગાથાર્થ :

ઉચિત કાળમાં વિધિ વડે જે પચ્ચક્ષાણ સ્વીકારેલ હોય તેને ફાસિત કહેવાયું છે, અને વળી વારંવાર સમ્યગ્ ઉપયોગથી પ્રતિજાગરિત એવું પચ્ચક્ષાણ પાલિત છે.

ટીકા :

ઉચિતે કાલે-પૂર્વાહ્નાદૌ વિધિના-ઉચ્ચારણાદિના પ્રાપ્તં યત્પ્રત્યાખ્યાનં, સ્પૃષ્ટં તદ્દગ્નિતં પરમગુરુભિઃ, તથા પાલિતં તુ તદ્ ભણ્યતે, ગૃહીતં સદસકૃત્સમ્યગુપયોગપ્રતિજાગરિતમવિસ્મૃત્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૮॥

★ "ઉચ્ચારણાદિ"માં 'આદિ' પદથી અર્થનું પ્રતિસંધાન ગ્રહણ કરવું.

ટીકાર્થ :

પૂર્વાહ્ન આદિ ઉચિત કાળમાં ઉચ્ચારણાદિ વિધિ વડે જે પચ્ચક્ષાણ પ્રાપ્ત=સ્વીકારેલ, હોય, તેને=તે પચ્ચક્ષાણને, પરમગુરુ વડે સ્પૃષ્ટ કહેવાયું છે.

અને વળી પાલિત પચ્ચક્ષાણ તે કહેવાય જે ગ્રહણ કરાયેલું છતું અવિસ્મૃતિ વડે વારંવાર સમ્યગ્ ઉપયોગથી પ્રતિજાગરિત હોય, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

ગુરુદિણ્ણસેસમ્બોઅણસેવળયાએ ઉ સોહિઅં જાણ ।

પુણ્ણે વિ થેવકાલાવત્થાણા તીરિઅં હોહ ॥૫૪૯॥

અન્યથાર્થ :

ગુરુદિણ્ણસેસમ્બોઅણસેવળયાએ ઉ=ગુરુને અપાયેલથી શેષ ભોજનની સેવના વડે જ=ગુરુને અપાયેલ અશનાદિમાંથી વધેલા ભોજનને વાપરવા વડે જ, સોહિઅં જાણ=(પચ્ચક્ષાણ) શોભિત જાણ. પુણ્ણે વિ=પૂર્ણ થયે છતે પણ=પચ્ચક્ષાણની મર્યાદા પૂરી થયે છતે પણ, થેવકાલાવત્થાણા=થોડા કાળના અવસ્થાનથી તીરિઅં હોહ=(પચ્ચક્ષાણ) તીરિત થાય છે.

ગાથાર્થ :

ગુરુને આપેલ અશનાદિમાંથી વધેલ ભોજનને વાપરવા વડે જ પચ્ચક્ષાણ શોભિત જાણ, પચ્ચક્ષાણની મર્યાદા પૂરી થયે છતે પણ થોડા કાળના અવસ્થાનથી પચ્ચક્ષાણ તીરિત થાય છે.

ટીકા :

ગુરુદત્તાદ્ અશનાદેઃ શેષભોજનસેવનયૈવ હેતુભૂતયા શોભિતં જાનીહિ, તથા પૂર્ણેઽપ્યવધૌ સ્તોકકાલાવ-સ્થાનાદ્ આત્તકલ્યાણાધાનેન તીરિતં ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૪૯॥

ટીકાર્થ :

ગુરુને અપાયેલ અશનાદિથી હેતુભૂત એવી શેષ ભોજનની સેવના વડે જ શોભિત=શોભિત પચ્ચક્ષાણના કારણભૂત એવા વધેલા ભોજનને વાપરવા વડે જ પચ્ચક્ષાણ શોભિત, તું જાણ.

અને અવધિ પૂર્ણ થયે છતે પણ=પચ્ચક્ષ્માણની મર્યાદા પૂરી થયે છતે પણ, થોડા કાળના અવસ્થાનથી આત્મકલ્યાણમાં આધાન વડે=પચ્ચક્ષ્માણના પાલન દ્વારા પ્રાપ્ત એવા કલ્યાણમાં અતિશયતાના આધાન વડે, પચ્ચક્ષ્માણ તીરિત થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ગાથા :

ભોજનકાલે અમુગં પચ્ચક્ષ્માયં તિ ભુંજિ કિટ્ટિઅયં ।
આરાહિઅં પગારેહિં સમ્મમેહિં નિટ્ઠવિઅં ॥૫૫૦॥

અભ્યયાર્થ :

ભોજનકાલે=ભોજનકાળ થયે છતે અમુગં પચ્ચક્ષ્માયં=અમુક પચ્ચક્ષ્માણ કરાયું, તિ=એથી ભુંજિ=હું વાપરીશ, કિટ્ટિઅયં=(એ પચ્ચક્ષ્માણ) કીર્તિત છે. એહિં પગારેહિં=આ પ્રકારો વડે=પૂર્વે બતાવેલ ફાસિતાદિ પાંચ પ્રકારો વડે, સમ્મં નિટ્ઠવિઅં=સમ્યગ્ નિષ્ઠાપિત=સારી રીતે સમાપ્તિને પ્રાપ્ત કરાયેલું પચ્ચક્ષ્માણ, આરાહિઅં=આરાધિત છે.

ગાથાર્થ :

ભોજનકાળ થયે છતે અમુક પચ્ચક્ષ્માણ કરાયું, એથી હું ભોજન કરીશ, એ પચ્ચક્ષ્માણ કીર્તિત છે. પૂર્વે બતાવેલ ફાસિતાદિ પાંચ પ્રકારો વડે સારી રીતે સમાપ્તિને પ્રાપ્ત કરાયેલું પચ્ચક્ષ્માણ આરાધિત છે.

ટીકા :

ભોજનકાલે પ્રાપ્તે સત્યમુકં નમસ્કારાદિ પ્રત્યાખ્યાતમિતિ ભોક્ષ્યે કીર્તિતમેતત્, તથા આરાધિતં નામ પ્રકારૈઃ સમ્યગેભિઃ=અનન્તરોદિતૈઃ નિષ્ઠાપિતં=સમાપ્તિ નીતમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૦॥

ટીકાર્થ :

ભોજનકાળ પ્રાપ્ત થયે છતે નવકારશી આદિ અમુક પચ્ચક્ષ્માણ કરાયું, એથી હું વાપરીશ, એ કીર્તિત છે, તથા આ=અનન્તરમાં ઉદિત=પૂર્વમાં કહેવાયેલા, પ્રકારો વડે સમ્યગ્ નિષ્ઠાપિત=સમાપ્તિને પમાડાયેલું, પચ્ચક્ષ્માણ આરાધિત છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પચ્ચક્ષ્માણની શુદ્ધિના છ ઉપાયો છે : (૧) “ફાસિઅં” ઉચિત કાળમાં ઉચ્ચારણાદિ વિધિપૂર્વક પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરવું તે સ્પર્શિત છે અર્થાત્ સાધુ જ્યારે ગુરુ પાસે જઈને ગુરુમુખથી પચ્ચક્ષ્માણનું શ્રવણ કરતા હોય ત્યારે સાધુ સ્વયં પણ મનમાં પચ્ચક્ષ્માણનું સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણ કરે, અને પચ્ચક્ષ્માણના અર્થોમાં માનસયત્ન કરે, જેથી પોતે કેટલા આગારોવાળું કયું પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરે છે, તેમાં ઉપયોગ રહેવાથી પચ્ચક્ષ્માણના અર્થોના સ્પર્શપૂર્વક પચ્ચક્ષ્માણ પાળવાનો અધ્યવસાય થાય. આ પ્રકારે ગ્રહણ કરાયેલું પચ્ચક્ષ્માણ પરમગુરુ એવા ભગવાન વડે સ્પષ્ટ કહેવાયું છે, જે પચ્ચક્ષ્માણશુદ્ધિનો અંગભૂત પ્રથમ ઉપાય છે.

વળી પચ્ચક્ષ્માણ ઉચિત કાળમાં ગ્રહણ કરવાનું છે. આથી નવકારશી, પોરિસી, સાહ્યપોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ સૂર્યોદય પહેલાં, અને પુરિમદ્ધ, અવદ્ધનું પચ્ચક્ષ્માણ પોરિસીનું પચ્ચક્ષ્માણ આવે તે પહેલાં ગ્રહણ કરવું ઉચિત છે. તેથી ઉચિતકાળનું ઉલ્લંઘન કરીને ગ્રહણ કરાયેલું પચ્ચક્ષ્માણ ઉચ્ચારણાદિથી વિશુદ્ધ હોવા છતાં સ્પૃષ્ટ ગુણમાં ખામીવાળું કહેવાય.

(૨) “પાલિઝં” ગ્રહણ કરાયેલ પચ્ચક્ષ્માણને વારંવાર ઉપયોગની અવિસ્મૃતિથી પ્રતિજાગૃત કરવું તે પાલિત છે અર્થાત્ સાધુ સર્વત્ર સમભાવવાળા હોવાથી સમભાવની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કરતા હોવાથી પચ્ચક્ષ્માણ લીધા પછી સાધુ વારંવાર સમ્યગ્ ઉપયોગની અવિસ્મૃતિથી પ્રતિજાગરણ કરે, કે “આજે મારે આહાર પ્રત્યે વિશેષ નિઃસ્પૃહતા કેળવીને અપ્રમાદભાવની વૃદ્ધિ કરવી છે.” તેથી પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કર્યા બાદ સાધુનો યત્ન નિરાશંસભાવને નિષ્પન્ન કરવામાં વર્તતો હોય, તો તે ગ્રહણ કરાયેલું પચ્ચક્ષ્માણ ભગવાન વડે પાલિત કહેવાયું છે, જે પચ્ચક્ષ્માણશુદ્ધિનો અંગભૂત દ્વિતીય ઉપાય છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે પચ્ચક્ષ્માણ ગ્રહણ કર્યા પછી સાધુ ક્ષુધા-તૃષ્ણાને કારણે પચ્ચક્ષ્માણ પારવાના સમયને વારંવાર યાદ કરે તો પોતાનામાં પ્રમાદભાવની વૃદ્ધિ થાય. આથી સાધુએ તે સમયની સ્મૃતિના નિવારણપૂર્વક સમભાવની વૃદ્ધિમાં યત્ન કરવો જોઈએ, જે પ્રતિજાગરણ છે. અને જો પચ્ચક્ષ્માણમાં તેવી પ્રતિજાગરણ સાધુ ન કરે તો વારંવાર પચ્ચક્ષ્માણ પારવાના સમયની સ્મૃતિને કારણે તે સાધુના અન્ય યોગોમાં શિથિલતા થાય, જેથી ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષ્માણ અપ્રમાદને બદલે પ્રમાદની વૃદ્ધિનું કારણ બને, અને આવું પચ્ચક્ષ્માણ પરમાર્થથી પાલિત કહેવાય નહીં.

વળી, સ્થૂલ વ્યવહારનયથી પચ્ચક્ષ્માણની મર્યાદા સુધી આહાર ન કર્યો હોય, કે આહાર કરવાનો વિચાર પણ ન કર્યો હોય તો તે પચ્ચક્ષ્માણ પાલિત કહેવાય; પરંતુ નિશ્ચયનયથી પચ્ચક્ષ્માણપાલનનું પ્રયોજન નિષ્પન્ન થાય તો તે પચ્ચક્ષ્માણ પાલિત કહેવાય, અને સમભાવને અતિશયિત કરવામાં અપ્રમાદની વૃદ્ધિ સાધુના પચ્ચક્ષ્માણપાલનનું પ્રયોજન હોવાથી, પચ્ચક્ષ્માણથી અપ્રમાદભાવ વૃદ્ધિ ન પામે તો તે પચ્ચક્ષ્માણ તત્ત્વથી પાલિત ન કહેવાય.

(૩) “સોહિઝં” ગૃહીત પચ્ચક્ષ્માણને સુશોભન કરવું તે શોભિત છે. અર્થાત્ પચ્ચક્ષ્માણ લેવાનું પ્રયોજન વિશેષ પ્રકારના નિરાશંસભાવની વૃદ્ધિ હોવાથી સાધુ પચ્ચક્ષ્માણ પાર્યા પછી પોતે લાવેલ આહાર ગુરુને આપે, અને ગુરુ જે અશનાદિ આહાર લે, તેમાંથી વધેલું ભોજનને કોઈપણ જાતના મનના ખેદ વગર ઉત્સાહથી પોતે વાપરે, અને એમ ન વિચારે કે “મારે એકાસણું વગેરે તપ છે તોપણ અવશિષ્ટ અને નિસ્સાર એવું ભોજન મારે માટે રાખ્યું,” પરંતુ પોતાની નિઃસ્પૃહતાની વૃદ્ધિ થાય તે રીતે ભોજન વાપરીને સાધુ વિચારે કે “સારભૂત ભોજન ગુરુના દેહનું ઉપદ્ધંભન કરીને જ્ઞાન-ધ્યાનાદિની વૃદ્ધિનું કારણ બનશે.” આમ, ગુરુને સારભૂત ભોજન આપવા દ્વારા અને પોતે અવશિષ્ટ નિસ્સાર ભોજન વાપરવા દ્વારા શુદ્ધ અધ્યવસાયથી ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષ્માણ શોભિત થાય છે, જે પ્રત્યાખ્યાનશુદ્ધિનો અંગભૂત તૃતીય ઉપાય છે.

(૪) “તીરિઝં” પચ્ચક્ષ્માણની મર્યાદા પૂર્ણ થયે છતે પણ થોડા કાળનું અવસ્થાન કરવું તે તીરિત છે. અર્થાત્ સાધુ શક્તિના પ્રકર્ષથી તપમાં યત્ન કરતા હોય ત્યારે કાલાવધિ પૂરો થાય કે તરત પચ્ચક્ષ્માણ પારવાને અભિમુખ તેમનો અધ્યવસાય થાય તો તે અધ્યવસાય કાંઈક પ્રમાદભાવને સૂચવે છે. આથી તેવો પ્રમાદભાવ ન આવે તે માટે પચ્ચક્ષ્માણની કાલમર્યાદા પૂરી થયા પછી પણ સાધુ થોડા કાળ સુધી

સ્વાધ્યાયાદિમાં અવસ્થાન કરે છે, અને આ રીતે પચ્ચક્ષાણગ્રહણકાળમાં તે સાધુમાં પ્રગટ થયેલ નિરાશંસભાવરૂપ જે કલ્યાણનો પરિણામ હતો, તે પચ્ચક્ષાણ આવ્યા પછી પણ થોડો કાળ અવસ્થાન કર્યા પછી પચ્ચક્ષાણ પારવાથી અતિશયતાવાળો બને છે. તેથી કાળ મર્યાદા પૂરી થયા પછી પણ ચિત્તને સ્વસ્થ રાખીને સ્વાધ્યાયાદિમાં યત્ન કરતા સાધુનું પચ્ચક્ષાણ અપ્રમાદવૃદ્ધિનું સમ્યગ્ કારણ બને છે, અને આવું પચ્ચક્ષાણ તીરિત કહેવાય છે, જે પ્રત્યાખ્યાનશુદ્ધિનો અંગભૂત ચોથો ઉપાય છે.

(૫) “કિઙ્ઠિઅં” ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષાણનું કીર્તન કરવું તે કીર્તિત છે. અર્થાત્ ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ષાણનું કીર્તન કરવાથી પચ્ચક્ષાણ પ્રત્યેનો અહોભાવ વધે છે. આથી સાધુ વાપરતી વખતે પોતે નવકારશી વગેરે જે પચ્ચક્ષાણ કર્યું હોય તેનું સ્મરણ કરે છે અને હર્ષને ધારણ કરે છે, કે “આજે મારાથી સુંદર પચ્ચક્ષાણનું પાલન થયું.” આ પ્રમાણે કીર્તન કરીને “હવે પછી હું વાપરીશ” એવો અધ્યવસાય એ પચ્ચક્ષાણનું કીર્તન છે. આવા કીર્તનનો આશય દરેક પચ્ચક્ષાણમાં અપ્રમાદભાવના આધાનનો છે. તેથી જે સાધુ શક્તિ ગોપવ્યા વગર પોતાની ભૂમિકાને અનુરૂપ પચ્ચક્ષાણમાં યત્ન કરે છે, તે સાધુ પોતાના પચ્ચક્ષાણનું કીર્તન કરી શકે છે, અને તેવું કીર્તન કરેલું પચ્ચક્ષાણ ફળવાન બને છે. આવું પચ્ચક્ષાણ કીર્તિત કહેવાય છે, જે પચ્ચક્ષાણશુદ્ધિનો અંગભૂત પાંચમો ઉપાય છે.

(૬) “આરાહિઅં” સ્પૃષ્ટાદિ પાંચ પ્રકારો વડે જે પચ્ચક્ષાણ સાધુએ સારી રીતે સમાપ્તિને પમાડેલું હોય તે આરાપિત પચ્ચક્ષાણ કહેવાય, જે પચ્ચક્ષાણશુદ્ધિનો અંગભૂત છઠ્ઠો ઉપાય છે. આ રીતે છયે અંગોથી સેવેલું પચ્ચક્ષાણ આરાપિત છે અને સમ્યગ્ શુદ્ધિનું કારણ બને છે. ॥૫૪૮/૫૪૯/૫૫૦॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૪૬ના અંતે દર્શાવ્યું કે આ રીતે ઉચિત એવી પરની પ્રતિપત્તિ વડે અથવા વક્ષ્યમાણ વિધિ વડે પચ્ચક્ષાણ શુદ્ધ થાય છે. તેથી હવે આ બંને રીતથી શુદ્ધ પચ્ચક્ષાણ કોને થાય છે ? અને તેનું ફળ શું છે ? તે બતાવવા અર્થે કહે છે —

ગાથા :

एअं पच्चक्खाणं विसुद्धभावस्स होइ जीवस्स ।

चरणाराहणजोगा निव्वाणफलं जिणा बिंति ॥५५१॥

અન્યથાર્થ :

एअं पच्चक्खाणं=આ પચ્ચક્ષાણ=પૂર્વે ફાસિતાદિ છ શુદ્ધિવાળું બતાવ્યું એ પચ્ચક્ષાણ, विसुद्धभावस्स जीवस्स=વિશુદ્ધભાવવાળા જીવને હોइ=થાય છે. चरणाराहणजोगा=ચરણના આરાધનનો યોગ હોવાથી=વિશુદ્ધભાવવાળા જીવને ચારિત્રની આરાધનાનો યોગ હોવાથી, निव्वाणफलं=નિર્વાણરૂપ ફળવાળું (પચ્ચક્ષાણ) जिणा=જિનો बिंति=કહે છે.

ગાથાર્થ :

પૂર્વે ફાસિતાદિ છ શુદ્ધિવાળું બતાવ્યું એ પચ્ચક્ષાણ વિશુદ્ધભાવવાળા જીવને થાય છે. વિશુદ્ધભાવવાળા જીવને ચારિત્રની આરાધનાનો યોગ હોવાથી નિર્વાણરૂપ ફળવાળું પચ્ચક્ષાણ જિનેશ્વરો કહે છે.

ટીકા :

एतत् प्रत्याख्यानम् अनन्तरोदितं विशुद्धभावस्य सतो भवति जीवस्यावश्यं, तथा चरणासधनयोगात् कारणात् निर्वाणफलं=मोक्षफलं जिना ब्रुवते एवमिति गाथार्थः ॥५५१॥

ટીકાર્થ :

આ=પૂર્વમાં કહેવાયેલું, પચ્ચક્ખાણ વિશુદ્ધભાવવાળા છતા જીવને અવશ્ય થાય છે, અને આ રીતે=વિશુદ્ધભાવવાળા સાધુ પચ્ચક્ખાણનું સેવન કરે એ રીતે, ચરણના આરાધનના યોગરૂપ કારણથી નિર્વાણરૂપ ફળવાળું=મોક્ષરૂપ ફળવાળું, પચ્ચક્ખાણ જિનો કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધુ સમભાવને અતિશયિત કરવા અર્થે જિનાજ્ઞા પ્રમાણે યથાશક્તિ પચ્ચક્ખાણમાં યત્ન કરતા હોય, તેવા વિશુદ્ધભાવવાળા સાધુને ગાથા ૫૪૬થી ૫૫૦માં બતાવ્યું એ પ્રકારની શુદ્ધિવાળું પચ્ચક્ખાણ થાય છે; કેમ કે જે સાધુઓ સમભાવમાં વર્તે છે અને સંવેગની વૃદ્ધિ અર્થે પચ્ચક્ખાણમાં યત્ન કરે છે, તેઓ અત્યંત ઉપયોગપૂર્વક પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કરે છે, અને અત્યંત ઉપયુક્ત થઈને પચ્ચક્ખાણનું સમ્યગ્ પાલન કરે છે.

વળી, સંવેગની વૃદ્ધિ માટે યત્ન કરનારા સાધુ જેમ પચ્ચક્ખાણમાં સમ્યગ્ યત્ન કરતા હોય છે તેમ શક્તિ ગોપવ્યા વગર વૈયાવચ્ચમાં પણ સમ્યગ્ યત્ન કરતા હોય છે, તેથી વિશુદ્ધભાવવાળા સાધુનું પચ્ચક્ખાણ બંને પ્રકારની શુદ્ધિવાળું હોય છે. માટે આવા સાધુમાં ચારિત્રની આરાધનાનો યોગ પ્રગટે છે અર્થાત્ તેઓમાં પ્રગટેલ ચારિત્રનો પરિણામ ઉત્તરોત્તર વિશેષ વિશેષ પ્રકર્ષવાળો થતો જાય છે, જેથી તે સાધુએ ગ્રહણ કરેલ પચ્ચક્ખાણ નિર્વાણરૂપ ફળવાળું બને છે, આ પ્રકારે જિનેશ્વરો કહે છે. ॥૫૫૧॥

અવતરણિકા :

एवं प्रस्तुतोपयोगि प्रासङ्गिकमभिधांय प्रस्तुतशेषमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=ગાથા ૫૦૫થી માંડીને ગાથા ૫૫૧ સુધીમાં વર્ણન કર્યું એ રીતે, પ્રસ્તુતમાં ઉપયોગી એવા પ્રાસંગિકને કહીને=પ્રસ્તુત એવા પચ્ચક્ખાણગ્રહણમાં ઉપયોગી એવા આગારોનું સ્વરૂપ બતાવવા આદિરૂપ પ્રાસંગિક કથનને કરીને, પ્રસ્તુતના શેષને=પ્રસ્તુત એવા રાત્રિક પ્રતિક્રમણની વિધિના શેષ કથનને, કહે છે —

ભાવાર્થ :

રાઈ પ્રતિક્રમણની વિધિ બતાવતાં ગાથા ૫૦૪માં કહેલ કે તપચિંતવનના કાયોત્સર્ગમાં ચિંતવેલ પચ્ચક્ખાણ સર્વ સાધુઓ સાથે મળીને ગુરુ પાસે ગ્રહણ કરે છે, તેથી ગાથા ૫૦૫ માં પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કરવાનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, જેનો વિસ્તાર ગાથા ૫૫૧ સુધી કર્યો. આ સર્વ કથન ગ્રંથકારે પ્રસંગથી કર્યું. હવે સાધુઓ ગુરુ પાસે પચ્ચક્ખાણ ગ્રહણ કર્યા પછી શું કરે છે ? તે બતાવવા માટે રાઈ પ્રતિક્રમણની શેષ વિધિ બતાવે છે —

ગાથા :

શુદ્ધદાણં જહપુલ્લિ વંદંતિ તઓ અ ચેદ્દે સમ્મં ।
બહુવેલં ચ કરેતી પચ્છ પેહંતિ પુચ્છણગં ॥૫૫૨॥

અન્યથાર્થ :

શુદ્ધદાણં જહપુલ્લિ=સ્તુતિદાન યથાપૂર્વ છે=જે રીતે સાંજના પ્રતિક્રમણમાં સ્તુતિદાન બતાવ્યું તે રીતે સવારના પ્રતિક્રમણમાં સ્તુતિદાન જાણવું. તઓ અ=અને ત્યારપછી (સાધુઓ) ચેદ્દે=ચૈત્યોને સમ્મં વંદંતિ=સમ્યગ્ વંદે છે. બહુવેલં ચ=અને બહુવેલાને કરેતી=કરે છે, પચ્છ=ત્યારપછી પુચ્છણગં=રજોહરણને પેહંતિ=પડિલેહે છે.

;

ગાથાર્થ :

જે રીતે સાંજના પ્રતિક્રમણમાં બતાવ્યું તે રીતે સવારના પ્રતિક્રમણમાં સ્તુતિદાન જાણવું, અને ત્યાર પછી સાધુઓ ચૈત્યોને સમ્યગ્ વંદન કરે છે અને બહુવેલાને કરે છે, ત્યારપછી રજોહરણને પડિલેહે છે.

ટીકા :

સ્તુતિદાનં પ્રતિક્રમણપર્યન્તે યથાપૂર્વમિતિ યથા પ્રાદોષિક ઉક્તં તથૈવાઽવસેયં, વન્દન્તે તતશ્ચ=તદનન્તરં ચ ચૈત્યાનિ સમ્યગ્=અસ્ખલિતાદિપ્રકારેણ, બહુવેલાં ચ કુર્વન્તિ, તદનન્તરં ચ પશ્ચાત્ પ્રેક્ષન્તે સૂત્રવિધિના પુચ્છનં=રજોહરણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૨॥

ટીકાર્થ :

પ્રતિક્રમણના પર્યંતમાં સ્તુતિદાન યથાપૂર્વ છે=જે રીતે પ્રાદોષિકમાં કહેવાયું તે રીતે જ જાણવું, અર્થાત્ દૈવસિક પ્રતિક્રમણની વિધિ બતાવતાં ગાથા ૪૮૯-૪૯૦માં જે પ્રમાણે કહેવાયું કે ગુરુની સ્તુતિ ગ્રહણ કરાવે છે તે સાધુઓ સ્વરૂપથી અને શબ્દથી વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓને બોલે છે, એ પ્રમાણે રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં પણ સાધુઓ સ્વરૂપથી અને શબ્દથી વધતી એવી ત્રણ સ્તુતિઓને બોલે છે.

અને ત્યારપછી સમ્યગ્=અસ્ખલિતાદિ પ્રકારથી, ચૈત્યોને વંદે છે, અને બહુવેલાને કરે છે અર્થાત્ બહુવેલના આદેશ માંગે છે, અને ત્યારપછી પાછળથી પુંછનને=રજોહરણને, સૂત્રની વિધિથી પ્રતિલેખે છે. એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓ જેમ દૈવસિક પ્રતિક્રમણમાં સ્વરૂપથી અને શબ્દથી વધતી એવી 'નમોઽસ્તુ વર્ધમાનાય'ની ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે, તેમ રાત્રિક પ્રતિક્રમણમાં પણ પ્રતિક્રમણની સમાપ્તિના હર્ષની અભિવ્યક્તિરૂપે સ્વરૂપથી અને શબ્દથી વધતી એવી 'વિશાલલોચનદલ'ની ત્રણ સ્તુતિઓ બોલે છે.

આમ, સ્તુતિદાન કર્યા પછી સાધુઓ અસ્ખલિતાદિ પ્રકારથી ચૈત્યોને વંદન કરે છે. વળી તે ચૈત્યોને વંદન વર્તમાનમાં કલ્લાણકંદં સૂત્રની ચાર થોયોથી થાય છે, વળી તે ચૈત્યવંદનાનું સૂત્ર સાધુઓ સૂત્રોચ્ચારણની અસ્ખલિત, અભિલિતાદિ વિધિપૂર્વક બોલે છે. ત્યારબાદ સાધુઓ “બહુવેલ સંદિસાઉ ? બહુવેલ કરું ?” એવા ગુરુ પાસે બહુવેલના આદેશ માંગે છે, ત્યારબાદ સૂત્રમાં કહેલ વિધિ વડે રજોહરણનું પડિલેહણ કરે છે. ॥૫૫૨॥

અવતરણિકા :

કિમર્થં બહુવેલાં કુર્વન્તીત્યત્રાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે સાધુઓ બહુવેલાને કરે છે. તેથી શંકા થાય કે સાધુઓ બહુવેલાને શા માટે કરે છે ? એ પ્રકારની શંકામાં કહે છે —

ગાથા :

ગુરુણાઽણુણાયાણં સર્વ્વં ચિઅ કપ્પઈં ડ સમણાણં ।

કિચ્ચં પિ જઓ કાઝં બહુવેલં તે કરિંતિ તઓ ॥૫૫૩॥

અન્યથાર્થ :

જઓ=જે કારણથી ગુરુણાઽણુણાયાણં સમણાણં=ગુરુ વડે અનુજ્ઞાત એવા શ્રમણોને સર્વ્વં ચિઅ=સર્વ જ કિચ્ચં પિ=કૃત્ય પણ કાઝં=કરવું કપ્પઈં=કલ્પે છે, તઓ=તે કારણથી તે=તેઓ=સાધુઓ, બહુવેલં=બહુવેલાને કરિંતિ=કરે છે.

★ 'ડ' પાદપૂર્તિ અર્થે છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી ગુરુ વડે અનુજ્ઞાત સાધુઓને સર્વ જ કૃત્ય પણ કરવું કલ્પે છે, તે કારણથી સાધુઓ બહુવેલાને કરે છે.

ટીકા :

આચાર્યેણાઽનુજ્ઞાતાનાં સતાં સર્વમેવ કલ્પતે કર્તુ શ્રમણાનાં કૃત્યમપિ સ્વાધ્યાયાદિ યતઃ કર્તુ , નાન્યથા, બહુવેલાં તતઃ કુર્વન્તિ યુગપદેવ કૃત્યસૂક્ષ્મયોગાનુજ્ઞાપનાયેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૩॥

★ "કિચ્ચં પિ"માં 'અપિ'થી એ કહેવું છે કે શ્રમણોને ગુરુની અનુજ્ઞા વિના અકૃત્ય તો કરવું કલ્પતું નથી, પરંતુ કૃત્ય પણ કરવું કલ્પતું નથી.

ટીકાર્થ :

જે કારણથી આચાર્યથી અનુજ્ઞાત છતાં શ્રમણોને સર્વ જ સ્વાધ્યાયાદિ કૃત્ય પણ કરવું કલ્પે છે, અન્યથા નહીં; તે કારણથી કૃત્યરૂપ સૂક્ષ્મયોગોના અનુજ્ઞાપન માટે શ્રમણો એક સાથે જ બહુવેલાને કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સાધુઓને સર્વ પણ કૃત્યો ગુરુની અનુજ્ઞા મેળવ્યા પછી જ કરવાં કલ્પે છે, આથી જ્યાં સુધી ગુરુની અનુજ્ઞા ન મળી હોય ત્યાં સુધી સાધુઓને સંયમનાં ઉચિત કૃત્ય પણ કરવાં કલ્પતાં નથી. આ પ્રકારના ઉચિત વ્યવહારથી ગુણવાનનું પરતંત્રપણું પ્રાપ્ત થાય છે, માટે રાઈપ્રતિક્રમણ કર્યા પછી સાધુઓ પોતાના સૂક્ષ્મ યોગોની અનુજ્ઞા મેળવવા અર્થે ગુરુ પાસે એક સાથે બહુવેલના આદેશ માંગે છે.

આશય એ છે કે સાધુઓને નિર્જરાનું કારણ હોય તેવાં કૃત્યો કર્તવ્ય છે, અન્ય નહિ. વળી નિર્જરા માટે જેમ સાધુને સ્વાધ્યાયાદિ કૃત્યો કર્તવ્ય છે તેમ પોતાનો દેહ ધર્મકાય હોવાથી ધર્મકાયના પાલન માટે શ્વાસોચ્છ્વાસાદિ સૂક્ષ્મ યોગો પણ સાધુને કર્તવ્ય છે; કેમ કે શ્વાસોચ્છ્વાસ, ચક્ષુના નિમેષ-ઉન્મેષ વગેરે દેહના સૂક્ષ્મ યોગો થતા રહે તો શરીર સંયમયોગોના નિર્વાહ માટે સમર્થ રહી શકે, અને તેવા સૂક્ષ્મ યોગોની અનુજ્ઞા કૃત્યકાળમાં લેવી શક્ય નહીં હોવાથી સવારમાં કૃત્ય એવા તે સૂક્ષ્મ યોગોની ગુરુ પાસે અનુજ્ઞા મેળવવા માટે સાધુઓ બહુવેલના આદેશ માંગે છે.

આનાથી એ ફલિત થાય કે જે કૃત્યો ઉપયોગપૂર્વક કરવાનાં છે, તે કૃત્યોના પ્રારંભકાળ પૂર્વે ગુરુની અનુજ્ઞા મેળવવી પડે, અને સૂક્ષ્મ યોગો સતત થયા કરતા હોવાથી અને તેની પૂર્વ અનુજ્ઞા મેળવવી શક્ય ન હોવાથી, તે યોગોની ગુરુ પાસે અનુજ્ઞા મેળવવા માટે સાધુઓ ગુરુ પાસે બહુવેલના આદેશ માંગે છે, જેથી સાધુનાં સર્વ કૃત્યો ગુરુની અનુજ્ઞાથી કરાયેલાં થાય છે. અને ગુરુની અનુજ્ઞાથી સર્વ કૃત્યો કરવાના અધ્યવસાયને કારણે સાધુમાં ગુણવાન એવા ગુરુની પરતંત્રતારૂપ પરિણતિ પ્રગટે છે, જેથી સાધુની રત્નત્રયીની શુદ્ધિ થાય છે. તેના કારણે સાધુની શ્વાસોચ્છ્વાસાદિ રૂપ શારીરિક-સૂક્ષ્મ ક્રિયાઓ કે સ્વાધ્યાયાદિ ઉચિત કૃત્યો ભગવાનની આજ્ઞા અનુસાર હોવાથી નિર્જરાનું કારણ બને છે. ॥૫૫૩॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૨૩૦થી ૪૯૨ સુધીમાં સવારના પડિલેહણથી માંડીને દૈવસિકપ્રતિક્રમણ સુધીની વિધિ બતાવી. ત્યાર પછી રાત્રિમાં કરવાની કાલગ્રહણાદિ વિધિને વિશેષસૂત્રથી જાણી લેવાનો ગાથા ૪૯૩માં અતિદેશ કરીને ગાથા ૪૯૪થી ૫૫૩ સુધીમાં રાત્રિક પ્રતિક્રમણની અને રજોહરણ પડિલેહવાની વિધિ બતાવી. આથી ગાથા ૨૩૦થી ૫૫૩ સુધીમાં સાધુને પ્રતિદિન કરવાની ક્રિયાનું વર્ણન સમાપ્ત થયું.

વળી, ગાથા ૫૫૨ ના અંતે કહ્યા મુજબ સાધુઓ બહુવેલાને કર્યા પછી રજોહરણનું પ્રતિલેખન કરે, અને ત્યારપછી કરવાની વિધિ ગાથા ૨૩૦થી ૨૬૬માં બતાવાયેલ છે, તે પ્રમાણે સાધુ કરે છે, તેમ નિર્દેશ કરીને દરેક ક્રિયાની વચ્ચે અવકાશ મળે ત્યારે સાધુઓએ સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ, તે બતાવે છે —

ગાથા :

ઊર્વહિં ચ સંદિસાવિઅ પેહિંતિ જહેવ વણિણઅં પુર્વિં ।

વિચ્ચંમિ અ સજ્ઞાઓ તસ્સ ગુણા વણિણઆ એ ॥૫૫૪॥

અન્યાર્થ :

સંદિસાવિઅ ચ=અને સંદિશાવીને=ગુરુની અનુજ્ઞા માંગીને, (સાધુઓ) જહેવ=જે રીતે જ પુર્વિં વણિણઅં=પૂર્વે વર્ણવાયું (તે રીતે જ) ઊર્વહિં=ઉપધિને પેહિંતિ=પ્રત્યુપેક્ષે છે, વિચ્ચંમિ અ=અને વચમાં=દિવસ દરમિયાનની સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓની વચમાં, સજ્ઞાઓ=સ્વાધ્યાય=સાધુઓ સ્વાધ્યાય કરે છે. તસ્સ=તેના=સ્વાધ્યાયના, એ ગુણા=આ ગુણો=આગળની ગાથાઓમાં કહેવાશે એ લાભો, વણિણઆ=વર્ણવાયા છે.

ગાથાર્થ :

અને ગુરુની અનુજ્ઞા માંગીને સાધુઓ જે રીતે જ પૂર્વે કહેવાયું તે રીતે જ ઉપધિને પ્રત્યુપેક્ષે છે, અને વચ્ચે સ્વાધ્યાય કરે છે. સ્વાધ્યાયના આગળમાં કહેવાશે એ ગુણો વર્ણવાયા છે.

ટીકા :

ઉપરિ ચ પૂર્વોક્તં સન્દેશ્ય=અનુજ્ઞાપ્ય ગુરુ પ્રેક્ષન્તે યથૈવ વર્ણિતં પૂર્વમત્રૈવ તથૈવેતિ, વિચ્ચંમિ=અપાન્તરાલે ચ ઉક્તક્રિયાકલાપસ્ય સ્વાધ્યાયઃ યથાક્રમં પર્યાયમાશ્રિત્ય, તસ્ય=સ્વાધ્યાયસ્ય ગુણા વર્ણિતા એતે=વક્ષ્યમાણા ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૪॥

ટીકાર્થ :

અને ગુરુને અનુજ્ઞાપન કરીને=ગુરુની અનુજ્ઞા લઈને, જે રીતે જ, અહીં જ=આ પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં જ, પૂર્વે=ગાથા ૨૩૩ વગેરેમાં, વર્ણવાયું, તે રીતે જ, પૂર્વોક્ત=ગાથા ૨૩૨માં કહેવાયેલ, ઉપરિને પ્રતિલેખે છે, અને ઉક્તક્રિયાકલાપના અપાન્તરાલમાં=અત્યાર સુધી કહેવાયેલ દિવસ-રાતની સાધુક્રિયાના સમૂહની વચ્ચે, પર્યાયને આશ્રયીને યથાક્રમ સ્વાધ્યાય કરે છે, અર્થાત્ પોતે અત્યાર સુધી જેટલું શ્રુતનું અધ્યયન કરેલ હોય તે સર્વ શ્રુતરૂપ પર્યાયને આશ્રયીને પ્રારંભથી માંડીને ક્રમસર સાધુઓ સ્વાધ્યાય કરે છે. તેના=સ્વાધ્યાયના, આ=કહેવાનારા, ગુણો વર્ણવાયા છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં બતાવ્યું એ રીતે સાધુઓ ગુરુની અનુજ્ઞા લઈને ગાથા ૨૩૨માં બતાવેલ ઉપરિનું પડિલેહણ કરે છે. આ રીતે દિવસ દરમિયાન ઉચિત સમયે સર્વ ક્રિયાઓ કરતી વખતે સાધુને વચ્ચે વચ્ચે અવકાશ મળે ત્યારે સાધુઓ સ્વાધ્યાય કરે છે.

વળી તે સ્વાધ્યાય સાધુઓ પર્યાયને આશ્રયીને યથાક્રમ કરે છે. આનાથી એ પ્રાપ્ત થાય કે સાધુઓ પોતે અત્યાર સુધીમાં જેટલું શ્રુત ભણ્યા હોય તે સર્વ શ્રુતનો સ્વાધ્યાય થઈ શકે તો એક દિવસમાં પરાવર્તન કરીને પૂર્ણ કરે, અને જો પોતે ભણેલ સર્વ શ્રુતનો સ્વાધ્યાય સાધુ એક દિવસમાં પૂર્ણ ન કરી શકે, તો પ્રથમ દિવસે જેટલા શ્રુતનો સ્વાધ્યાય કર્યો હોય તેનાથી આગળ-આગળના શ્રુતનો બીજે-ત્રીજે દિવસે પણ સ્વાધ્યાય કરીને પોતે ભણેલ સર્વ શ્રુતનું પરાવર્તન કરી લે, અને સાધુ આ રીતે પોતે ભણેલ સર્વ શ્રુતનું પરાવર્તન કરી કરીને શ્રુતને અત્યંત સ્થિર રાખે.

વળી સાધુ શ્રુતનું પરાવર્તન સૂત્ર અને અર્થમાં અત્યંત ઉપયુક્ત થઈને કરે છે, જેથી તેઓનો આત્મા શ્રુતથી ભાવિત રહે છે, પોતે ભણેલ શ્રુતની આજીવન સ્મૃતિ રહે છે, તેમ જ સાધુક્રિયાઓની વચ્ચે સમય મળે ત્યારે સ્વાધ્યાય કરવાથી સાધુનો ક્રિયાના ઉચિત કાળ સિવાયનો સમય પ્રમાદમાં પસાર થતો નથી, પરંતુ સ્વાધ્યાય દ્વારા અપ્રમાદભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. ॥૫૫૪॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથાના અંતે કહ્યું કે સ્વાધ્યાયના આ ગુણો વર્ણવાયા છે. તેથી સ્વાધ્યાયના એ ગુણો દર્શાવવા કહે છે —

ગાથા :

આયહિઅપરિણા ભાવસંવરો નવનવો અ સંવેગો ।

નિક્કંપયા તવો નિજ્જરા ય પરદેસિઅત્તં ચ ॥૫૫૫॥ સૂચાગાહા॥

અભ્યયાર્થ :

આયહિઅપરિણા=(સ્વાધ્યાય એ) આત્મહિતપરિણા, ભાવસંવરો=ભાવસંવર નવનવો અ સંવેગો= અને નવો નવો સંવેગ, નિષ્કંપયા=નિષ્કંપતા, તવો=તપ નિજ્જરા ચ=અને નિર્જરા પરદેસિઅત્તં ચ=અને પરદેશિકત્વ છે.

ગાથાર્થ :

સ્વાધ્યાય એ આત્મહિતપરિણા, ભાવસંવર, નવો નવો સંવેગ, નિષ્કંપતા, તપ, નિર્જરા અને પરદેશિકત્વ છે.

ટીકા :

આત્મહિતપરિણા સ્વાધ્યાયઃ, તથા ભાવસંવરઃ=પરમાર્થસંવરઃ તત એવ, તથા નવનવશ્ચ સંવેગોઽપૂર્વાગમેન, તથા નિષ્કમ્પતા માર્ગે, તથા તપઃ પરં પ્રધાનં, તથા નિજ્જરા ચ કર્મણઃ, તથા પરદેશિકત્વં ચ માર્ગસ્ય સ્વાધ્યાયાદેવેતિ ગાથાસમુદાયાર્થઃ ॥૫૫૫॥

ટીકાર્થ :

સ્વાધ્યાય આત્મહિતપરિણા છે, અને તેથી જ=સ્વાધ્યાય આત્મહિતપરિણા છે તેથી જ, ભાવસંવર છે=પરમાર્થસંવર છે, અપૂર્વના આગમ દ્વારા નવો નવો સંવેગ છે, તથા માર્ગમાં નિષ્કંપતા છે, અને પર-પ્રધાન એવું તપ છે, અને કર્મની નિર્જરા છે, અને સ્વાધ્યાયથી જ માર્ગનું પરદેશિકપણું થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો સમુદાયાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

(૧) “આયહિઅપરિણા” સ્વાધ્યાય એ આત્માના હિતની પરિણા છે. જાપરિણા અને પ્રત્યાખ્યાનપરિણા એમ બે પ્રકારે પરિણા છે અર્થાત્ સ્વાધ્યાયથી આત્માના હિતનો યથાર્થ બોધ થાય છે, તેમ જ સ્વાધ્યાયથી આત્માના હિતમાં પ્રવૃત્તિ થાય છે; કેમ કે જાપરિણા બોધાત્મક છે અને પ્રત્યાખ્યાનપરિણા આચરણાત્મક છે અર્થાત્ પાપથી નિવૃત્ત થઈ આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરવા સ્વરૂપ છે. આથી સાધુ જેમ જેમ સ્વાધ્યાયમાં પ્રવર્તે છે, તેમ તેમ તેઓને આત્મહિતનો સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મતર બોધ થતો જાય છે, અને આત્મહિતના પરિણામોમાં યત્ન અતિશયિત થતો જાય છે. આથી સ્વાધ્યાયને આત્મહિતપરિણા કહેલ છે.

(૨) “ભાવસંવરો” સ્વાધ્યાય એ ભાવસંવર છે. અર્થાત્ બાહ્ય પ્રવૃત્તિઓથી મન-વચન-કાયાના યોગોને નિવૃત્ત કરવારૂપ ક્રિયાત્મક સંવરણ એ દ્રવ્યસંવર છે, અને આત્માનું પોતાના આંતરિક સ્વભાવમાં સંવૃત્ત થઈને રહેવું એ ભાવસંવર છે, અને તે પરમાર્થથી સંવરરૂપ છે. આવો સંવર સ્વાધ્યાયથી પ્રગટે છે; કેમ કે સ્વાધ્યાય શ્રુતજ્ઞાનના વિશેષ ઉપયોગરૂપ છે. આથી જેમ સિદ્ધાત્માઓ કષાયોના સ્પર્શ વગરના અને કેવલજ્ઞાનના ઉપયોગવાળા છે, તેમ મુનિઓ પણ સ્વાધ્યાયના બળથી કષાયોના સ્પર્શ વગરના અને શ્રુતજ્ઞાનના ઉપયોગવાળા બને છે. માટે સાધુનો કષાયોના સ્પર્શ વગરનો અને આત્માના શુદ્ધભાવના સ્પર્શવાળો ઉપયોગ જેમ જેમ વધતો જાય છે, તેમ તેમ સંવર અતિશયિત થતો જાય છે, અને આવા સંવરની વૃદ્ધિનું કારણ સ્વાધ્યાય છે. તેથી સ્વાધ્યાયને ભાવસંવર કહેલ છે.

(૩) “નવનવો સંવેગો ” વળી સ્વાધ્યાયથી નવો નવો સંવેગ પ્રગટે છે. સંવેગ એટલે મોક્ષની ઈચ્છા. અને મુનિને જગતના કોઈ પદાર્થોની ઈચ્છા હોતી નથી, માત્ર મોક્ષ અને મોક્ષના ઉપાયો મેળવવાની જ ઈચ્છા હોય છે, જે સંવેગરૂપ છે. વળી નવાં નવાં શાસ્ત્રો ભણવાથી અપૂર્વ તત્ત્વનું આગમન થવાને કારણે સાધુમાં નવા નવા સંવેગની વૃદ્ધિ થાય છે, જેના કારણે સાધુમાં પૂર્વે જેવો મોક્ષનો અભિલાષ હતો, તેના કરતાં ઉત્તરોત્તર મોક્ષનો અભિલાષ અતિશયિત થાય છે, જે પ્રકર્ષને પામીને પરિપૂર્ણ અનિચ્છાનું કારણ બને છે. તેથી સ્વાધ્યાયને નવા નવા સંવેગનું કારણ કહેલ છે.

અહીં ‘નવો નવો સંવેગ’ એમ કહેવા દ્વારા એ કહેવું છે કે સ્વાધ્યાયમાં જેવા શાસ્ત્રીય પદાર્થોનું ચિંતન કરવામાં આવે છે, તેને અનુરૂપ નવો નવો સંવેગ પ્રગટે છે. જેમ કે સાધુ સંસારની ચારગતિઓની કદર્યનાનું સ્વરૂપ વાંચે કે જાણે, ત્યારે તેને સંસારના સર્વ ભાવો નિસ્સાર છે તેવો સંવેગ પ્રગટે છે. વળી ક્યારેક સાધુ નરકનું વર્ણન વાંચે ત્યારે વિચારે કે “હે જીવ ! આ સંસારમાં પ્રમાદ કરીશ, તો ઘણા મહાત્માઓ ગુણસ્થાનકથી પાત પામીને નરકમાં ગયા તેમ તારે પણ નરકે જવાનો પ્રસંગ આવશે,” આ પ્રકારનો સ્વાધ્યાયથી સંવેગ થવાને કારણે પ્રમાદ ન થાય તેવો દૃઢ યત્ન કરવાનો સાધુને પરિણામ પ્રગટે છે.

(૪) “નિઃકંપયા” સ્વાધ્યાયથી મોક્ષમાર્ગમાં નિષ્કંપતા પ્રગટે છે; કેમ કે સાધુ જેમ જેમ નવા નવા શાસ્ત્રોનો બોધ કરે, તેમ તેમ સાધુને અપૂર્વ કોટીના ઉપશમના સુખનો અનુભવ થવાથી પૂર્ણ સુખનો ઉપાય આ મોક્ષમાર્ગની ક્રિયા જ છે તેવો પહેલાં જે દૃઢ વિશ્વાસ હતો, તે અતિશય અતિશયતર વધે છે, જેથી મોક્ષમાર્ગમાં નિષ્કંપતા પ્રગટે છે. આથી સ્વાધ્યાય કરીને નિષ્પન્ન થયેલા આત્માઓ ઉપસર્ગ અને પરિષદમાં પણ ચલાયમાન થયા વગર રત્નત્રયીની વૃદ્ધિમાં દૃઢ યત્ન કરી શકે છે, તે દર્શાવવા સ્વાધ્યાયને મોક્ષમાર્ગમાં નિષ્કંપતા કહેલ છે.

(૫) “તવો” વળી સ્વાધ્યાય એ તપ છે. અહીં તપનાં બે વિશેષણો આપ્યાં કે સ્વાધ્યાય એ ‘પર’ તપ છે, અને ‘પ્રધાન’ તપ છે. પરતપ એટલે સ્વાધ્યાય એ પ્રકૃષ્ટ તપ છે, અને પ્રધાનતપ એટલે તપના બાહ્ય અને અભ્યંતર એમ બે ભેદોમાંથી અભ્યંતર તપ પ્રધાન છે, અને તે અભ્યંતર તપના છ પ્રકારોમાંથી પણ સ્વાધ્યાય એ પ્રધાન તપ છે. એ બતાવવા માટે અહીં તપને ‘પર અને પ્રધાન’ એમ બે વિશેષણો આપ્યાં છે.

(૬) “નિઃજ્જરા” વળી સ્વાધ્યાય એ કર્મની નિર્જરારૂપ છે. સાધુ જેમ જેમ સ્વાધ્યાયમાં તન્મય થતા જાય છે, તેમ તેમ તેમના આત્મા પર ચોંટેલા ઘણાં કર્મો વિખેરાઈ જાય છે, આથી સ્વાધ્યાય એ નિર્જરાનું અનન્ય કારણ છે. તે બતાવવા સ્વાધ્યાયને નિર્જરા કહેલ છે.

(૭) “પરદેસિઅત્તં” સ્વાધ્યાય પરદેશિકત્વ છે. સ્વાધ્યાયથી જ સાધુઓ ગીતાર્થ બને છે, અને ગીતાર્થ થયેલા મહાત્માઓ પરને ઉપદેશ આપવા દ્વારા યોગ્ય જીવોને સન્માર્ગનો બોધ કરાવી શકે છે. માટે સ્વાધ્યાયને પરદેશિકત્વ કહેલ છે. ॥૫૫૫॥

અવતરશિકા :

પૂર્વગાથામાં સ્વાધ્યાયના સાત ગુણો બતાવ્યા. ત્યાં પ્રથમ આત્મહિતપરિજ્ઞા નામના ગુણને વ્યતિરેકથી કહે છે અર્થાત્ આત્મહિતની અપરિજ્ઞાથી જીવને પ્રાપ્ત થતા અનર્થો બતાવે છે —

ગાથા :

આયહિઅમજાણંતો મુજ્ઝાઇ મૂઢો સમાયયઇ કમ્મં ।
કમ્મેણ તેણ જંતૂ પરીતિ ભવસાગરમ્મણંતં ॥૫૫૬॥

અન્વયાર્થ :

આયહિઅમજાણંતો=આત્મહિતને નહીં જાણતો (કૃત્યોમાં) મુજ્ઝાઇ=મૂંઝાય છે, મૂઢો=મૂઢ=મૂંઝાયેલો એવો જીવ, કમ્મં=કર્મને સમાયયઇ=ગ્રહણ કરે છે, તેણ કમ્મેણ=તે કર્મ વડે જંતૂ=જંતુ=જીવ, અણંતં ભવસાગરં=અનંત એવા ભવસાગરને વિષે પરીતિ=રખે છે.

ગાથાર્થ :

આત્મહિતને નહીં જાણતો કૃત્યોમાં મૂંઝાય છે, મૂઢ એવો જીવ જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મોને ગ્રહણ કરે છે, તે કર્મ વડે જીવ અનંત એવા ભવસાગરમાં રખડે છે.

ટીકા :

આત્મહિતમજાનાનો ભાવતઃ મુહ્યતિ કૃત્યેષુ, મૂઢઃ સન્ સમાદત્તે કર્મ-જ્ઞાનાવરણીયાદિ, કર્મ્મણા તેન હેતુભૂતેન જન્તુ=પ્રાણી પરીતિ=પર્યટતિ ભવસાગરં=સંસારસમુદ્રમ્ અનન્તમિતિ મહાપ્રમાણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૬॥

ટીકાર્થ :

આત્માના હિતને નહીં જાણતો કૃત્યોમાં ભાવથી મૂંઝાય છે, મૂંઝાયેલો છતો જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મને ગ્રહણ કરે છે, હેતુભૂત=સંસારના પર્યટનમાં કારણભૂત, એવાં તે કર્મ વડે જંતુ=પ્રાણી=જીવ, અનંત=મહાપ્રમાણવાળા, ભવરૂપી સાગરને વિષે=સંસારરૂપી સમુદ્રને વિષે, પર્યટન કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જેઓ સત્શાસ્ત્રો ભણીને આત્મહિત જાણવા માટે યત્ન કરતા નથી, તેઓ કદાચ સંસારના ભયથી કે ધર્મની બુદ્ધિથી સત્પ્રવૃત્તિ કરતા હોય, કે તેઓએ આત્મકલ્યાણ માટે સંયમ ગ્રહણ કરેલ હોય, તોપણ ભગવાનના વચનથી ભાવિતમતિવાળા નહીં હોવાને કારણે તેઓ ઉચિત કૃત્યોમાં ભાવથી મોહ પામે છે. આથી તત્ત્વને નહીં જાણનારા મૂઢ જીવો દ્રવ્યથી ઉત્તમ આચારો પાળવા છતાં ઉત્તમ પ્રકૃતિને નિષ્પન્ન કરતા નથી, પરંતુ બાહ્યઆચરણરૂપ ધર્મનાં અનુષ્ઠાનો યથાતથા સેવીને જ્ઞાનાવરણીયાદિ કર્મો બાંધે છે, જેના કારણે અનંતકાળરૂપ મહાપ્રમાણવાળા સંસારમાં તેઓ ભટકે છે.

આ રીતે સ્વાધ્યાયના અભાવથી સંસારની વૃદ્ધિ થાય છે, એમ કહેવા દ્વારા ગ્રંથકારને એ જણાવવું છે કે સત્શાસ્ત્રોનો સાચો બોધ આત્મહિતની પરિજ્ઞા છે, જે પરિજ્ઞા આ જીવને દુરંત સંસારમાંથી પડતો બચાવી શકે છે. માટે સંસારથી ઉદ્વિગ્ન થયેલા જીવે આત્મહિત જાણવા માટે યત્ન કરવો જોઈએ, જેનો અનન્ય ઉપાય સ્વાધ્યાય છે. ॥૫૫૬॥

અવતરણિકા :

एवं व्यतिरेकमभिधायेहैवान्वयमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું કે આત્મહિતની પરિજ્ઞાના અભાવથી જીવને અનર્થો થાય છે એ રીતે, વ્યતિરેકને કહીને, અહીં જ=આત્મહિતપરિજ્ઞાના વિષયમાં જ, અન્વયને કહે છે અર્થાત્ આત્મહિતની પરિજ્ઞાથી જીવને પ્રાપ્ત થતા લાભો બતાવે છે —

ગાથા :

आयहिअं जाणंतो अहिअनिअत्ती अ हिअपवत्तीए ।

हवइ जओ सो तम्हा आयहिअं आगमेअव्वं ॥५५७॥ दारं ॥

અન્યથાર્થ :

आयहिअं जाणंतो=(પરમાર્થથી) આત્મહિતને જાણતો એવો સો=આ=આત્મહિતજ, અહિઅનિઅત્તી=અહિતની નિવૃત્તિમાં હિઅપવત્તીએ અ=અને હિતની પ્રવૃત્તિમાં જઓ=યત=યત્નવાળો, હવइ=થાય છે, તમ્हा=તે કારણથી આયહિअं=આત્મહિતને આગમેअव्वं=જાણવું જોઈએ.

ગાથાર્થ :

પરમાર્થથી આત્મહિતને જાણતો એવો આત્મહિતજ અહિતની નિવૃત્તિમાં અને હિતની પ્રવૃત્તિમાં યત્નવાળો થાય છે, તે કારણથી આત્મહિતને જાણવું જોઈએ.

ટીકા :

आत्महितं जानानः परमार्थतः अहितनिवृत्तौ च प्राणातिपाताद्यकरणरूपायां हितप्रवृत्तौ च परार्थपरमार्थ-करणरूपायां भवति यतोऽसौ=આત્મહિતજ્ઞઃ, यस्मादेवं तस्मादात्महितमागन्तव्यं=સૂત્રતો જ્ઞાતવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૭॥ દ્વારં ॥

ટીકાર્થ :

પરમાર્થથી આત્માના હિતને જાણતો એવો આ=આત્મહિતજ, પ્રાણાતિપાતાદિના અકરણરૂપ અહિતની નિવૃત્તિમાં, અને પરાર્થ-પરમાર્થના કરણરૂપ હિતની પ્રવૃત્તિમાં યત=પ્રયત્નવાળો, થાય છે; જે કારણથી આમ છે, તે કારણથી આત્માના હિતને સૂત્રથી જાણવું જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સંસારના સ્વરૂપને જાણીને જેઓ સંયમ ગ્રહણ કરે છે કે શ્રાવક ધર્મ સ્વીકારે છે, તેઓ સામાન્યથી આત્મહિતને જાણનારા હોય છે; તોપણ તેઓ સ્વાધ્યાય વગેરેમાં વિશેષ યત્ન ન કરે તો વિશેષ પ્રકારનો બોધ ન થવાથી તેઓ અહિતમાંથી નિવૃત્તિ અને હિતમાં પ્રવૃત્તિ સમ્યગ્ કરી શકે નહિ, અને શાસ્ત્રો ભણીને નિષ્પન્ન થયેલા જીવો અહિતમાંથી નિવૃત્તિ અને હિતમાં પ્રવૃત્તિ કરી શકે છે. માટે સત્શાસ્ત્રોના અભ્યાસ દ્વારા આત્મહિતને જાણવું જોઈએ.

વળી, આત્મહિતને જાણનારો જીવ પ્રાણાતિપાતાઠિના અકરણરૂપ અહિતની નિવૃત્તિમાં, અને પરાર્થકરણ અને પરમાર્થકરણરૂપ હિતની પ્રવૃત્તિમાં યત્ન કરે છે; કેમ કે નવા નવા શાસ્ત્રોના અધ્યયનથી જેમ જેમ શાસ્ત્રપદાર્થોનો સૂક્ષ્મ બોધ થાય છે, તેમ તેમ તે જીવ સંવરભાવમાં અતિશય યત્ન કરવારૂપ પરમાર્થકરણરૂપ હિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને શાસ્ત્રથી સંપન્ન થયેલ હોવાથી યોગ્ય જીવોને માર્ગનો બોધ કરાવીને પરાર્થકરણરૂપ હિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે. આથી પરમાર્થથી આત્મહિતપરિજ્ઞાની પ્રાપ્તિનો ઉપાય સ્વાધ્યાય છે. ॥૫૫૭॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં કહેલ કે સ્વાધ્યાય એ ભાવસંવર છે. તેથી ગાથા ૫૫૮-૫૫૯માં સ્વાધ્યાયથી થતા ભાવસંવરનું સ્વરૂપ બતાવે છે -

ગાથા :

સજ્ઞાયં સેવંતો પંચિદિઅસંવુડો તિગુત્તો અ ।
હોઇ અ એગગમણો વિણાણ સમાહિઓ સાહુ ॥૫૫૮॥

અન્યથાર્થ :

સમાહિઓ સાહુ=સમાહિત સાધુ વિણાણ=વિનયથી સજ્ઞાયં સેવંતો=સ્વાધ્યાયને સેવતા, પંચિદિ-અસંવુડો=પાંચ ઇન્દ્રિયોથી સંવૃત, તિગુત્તો અ=અને ત્રિગુપ્ત=ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત, એગગમણો એકાગ્ર મનવાળા હોઇ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

સમાહિત સાધુ વિનયથી સ્વાધ્યાયને સેવતા, પાંચ ઇન્દ્રિયોથી સંવૃત, અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત, એકાગ્ર મનવાળા થાય છે.

ટીકા :

સ્વાધ્યાય-વાચનાદિ સેવમાનઃ સન્ પચ્છેન્દ્રિયસંવૃત્તઃ ત્રિગુપ્તશ્ચ ભવતિ એકાગ્રમના વિનયેન હેતુના સમાહિતઃ સન્ સાધુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૮॥

ટીકાર્થ :

સમાહિત છતા સાધુ વિનયરૂપ હેતુથી વાચના આદિ સ્વાધ્યાયને સેવતા છતા, પાંચ ઇન્દ્રિયોથી સંવૃત અને ત્રિગુપ્ત=ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત, એકાગ્ર મનવાળા થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

નાળેણ સવ્વભાવા નજ્જંતે જે જહિં જિણક્ષાયા ।
નાળી ચરિત્તજુત્તો ભાવેણં સંવરો હોઇ ॥૫૫૯॥દારં ॥

અન્યથાર્થ :

જે જહિં=જે ભાવો જ્યાં (ઉપયોગી) છે જિણક્ષાયા સવ્વભાવા=જિન વડે કહેવાયેલા સર્વ ભાવો

નાળેણ=જ્ઞાનથી નજ્જંતે=જણાય છે. ચરિત્તજુત્તો નાળી=ચારિત્રથી યુક્ત એવા જ્ઞાની ભાવેણં=ભાવથી સંવરો હોઈ=સંવર થાય છે.

ગાથાર્થ :

જે ભાવો જ્યાં ઉપયોગી છે જિન વડે કહેવાયેલા તે સર્વ ભાવો જ્ઞાનથી જણાય છે, ચારિત્રથી યુક્ત એવા જ્ઞાની ભાવથી સંવર થાય છે.

ટીકા :

જ્ઞાનેન સર્વભાવા જ્ઞાયન્તે હિતેતરરૂપા યે યત્રોપયોગિનો જિનાસ્થ્યાતા ઇતિ, તત્ સમ્યગ્ જ્ઞાનાનો જ્ઞપરિજ્ઞયા પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞયા ચ ભાવેન સંવરો ભવતિ સ એવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૫૯॥ દ્વારમ્ ॥

ટીકાર્થ :

જે ભાવો જ્યાં ઉપયોગી છે, જિન વડે કહેવાયેલા હિત અને અહિતરૂપ તે સર્વ ભાવો જ્ઞાનથી જણાય છે. તે કારણથી જ્ઞપરિજ્ઞા વડે અને પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞા વડે સમ્યગ્ જાણતો એવો તે જ=આત્મહિતજ જીવ જ, ભાવથી સંવર થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આત્મકલ્યાણનું કારણ શ્રુતજ્ઞાન છે, તે સિવાયની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ આત્મા માટે નિરર્થક છે, તેથી શ્રુતજ્ઞાનને ભણીને શ્રુતજ્ઞાન અનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિઓ કરીને એકમાત્ર આત્મહિત જ સાધવું જોઈએ, આ પ્રકારના સમાધાનવાળું ચિત્ત જેમનું છે, તે સાધુ સમાહિત છે; અને આવા સાધુ વિનયરૂપ હેતુથી વાચના-પૃચ્છનાદિ સ્વાધ્યાયને સેવતા હોય છે અર્થાત્ ગુણવાન ગુરુ પાસેથી ઉચિત વિનયપૂર્વક વાચના ગ્રહણ કરે છે, પદાર્થ ન સમજાય ત્યાં વિવેકપૂર્વક ગુરુને પૃચ્છા કરે છે, પદાર્થનો યથાર્થ નિર્ણય થાય ત્યારે પરાવર્તન કરીને તે ગ્રહણ કરેલ પદાર્થને સ્થિર કરે છે, અને સ્થિર થયેલા પદાર્થના બોધને ક્રિયાકાળમાં અનુપ્રેક્ષાપૂર્વક અર્થના સ્મરણથી યોજે છે.

આ રીતે વિનયપૂર્વક સ્વાધ્યાયને સેવતા સાધુ, પાંચ ઇન્દ્રિયોના સંવરવાળા અને ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત થાય છે, તેમ જ ક્રિયાઓમાં એકાગ્રમનવાળા થાય છે અર્થાત્ ઝંચમની જે જે ક્રિયાઓ કરે છે, તે તે ક્રિયાના સૂત્ર-અર્થમાં એકાગ્રતાપૂર્વક માનસયત્ન કરે છે, જેથી તેઓમાં સંવેગની વૃદ્ધિ થાય છે. આવા સાધુ શાસ્ત્રો ભણીને જ્યારે ગીતાર્થ બને છે, ત્યારે જિન વડે કહેવાયેલા હિત-અહિતરૂપ જે ભાવો જ્યાં ઉપયોગી છે, તે સર્વ ભાવોને શ્રુતજ્ઞાનથી સમ્યગ્ જાણે છે અર્થાત્ જ્ઞપરિજ્ઞા વડે શાસ્ત્રાધ્યયનથી જાણેલા જે ભાવો આત્માના હિતની પ્રવૃત્તિમાં ઉપયોગી છે, અને જે ભાવો આત્માના અહિતની નિવૃત્તિમાં ઉપયોગી છે, તે ભગવાને કહેલા હિત-અહિતરૂપ સર્વ ભાવોને શ્રુતજ્ઞાનથી યથાર્થ જાણે છે; તેમ જ પ્રત્યાખ્યાનપરિજ્ઞાથી તે બોધને અનુરૂપ આત્માને હિતકારી ભાવોમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને આત્માને અહિતકારી ભાવોમાં નિવૃત્તિ કરે છે. આ રીતે જ્ઞાન અને ચારિત્રથી યુક્ત સાધુ ભાવથી સંવરવાળા બને છે.

અહીં સંવર અને સંવરવાનનો અભેદ કરીને સંવરવાળા સાધુને જ 'સંવર' કહેલ છે, અને આવા ભાવસંવર સાધુ સ્વાધ્યાયના કારણે બને છે. આથી સ્વાધ્યાયને ભાવસંવર કહેલ છે. ॥૫૫૮/૫૫૯॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં કહેલ કે સ્વાધ્યાયથી જ અપૂર્વના આગમન દ્વારા નવો નવો સંવેગ થાય છે. તેથી હવે સ્વાધ્યાયથી થતા નવા નવા સંવેગનું સ્વરૂપ બતાવે છે —

ગાથા :

જહ જહ સુઅમવગાહૈ અઇસયરસપસરસંજુઅમપુલ્લં ।
તહ તહ પલ્લાહૈ મુળી નવનવસંવેગસદ્ધાવં ॥૫૬૦॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

અઇસયરસપસરસંજુઅં સુઅં=અતિશયરસના પ્રસરથી સંયુક્ત એવા શ્રુતને જહ જહ=જેમ જેમ અવગાહૈ=અવગાહે છે=મુનિ બોધ કરે છે, તહ તહ=તેમ તેમ નવનવસંવેગસદ્ધાવં=નવા નવા સંવેગની શ્રદ્ધાવાળા મુળી=મુનિ અપુલ્લં=અપૂર્વ પલ્લાહૈ=પ્રહ્લાદ પામે છે=આનંદ પામે છે.

ગાથાર્થ :

અતિશયરસના પ્રસરથી યુક્ત એવા શ્રુતનો જેમ જેમ મુનિ બોધ કરે છે, તેમ તેમ નવા નવા સંવેગની શ્રદ્ધાવાળા મુનિ અપૂર્વ આનંદ પામે છે.

ટીકા :

યથા યથા શ્રુતમવગાહતે ગ્રહણપરિચયેન અતિશયરસપ્રસર(સં)યુક્તમિતિ અતિશયેષુ સૂત્રોક્તેષુ યો રસઃ પ્રીતિલક્ષણઃ તત્પ્રસરસમન્વિતં, અપૂર્વમેવ પ્રત્યહં તથા તથા પ્રહ્લાદતિ શુભભાવશૈત્યેન મુનિઃ=સાધુઃ નવનવસંવેગશ્રદ્ધાવાન=પ્રત્યગ્રપ્રત્યગ્રશ્રદ્ધાયુક્ત ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૦॥ દ્વારં ॥

ટીકાર્થ :

અતિશયરસના પ્રસરથી સંયુક્ત=સૂત્રમાં કહેવાયેલા અતિશયોમાં અર્થાત્ ક્રિયાથી નિષ્પાદ્ય એવા સંવેગરૂપ ભાવોમાં, પ્રીતિસ્વરૂપ જે રસ, તે રસના પ્રસરથી સમન્વિત, એવા શ્રુતને જેમ જેમ ગ્રહણ-પરિચય દ્વારા અવગાહે છે=મુનિ બોધ કરે છે, તેમ તેમ પ્રતિદિન શુભભાવરૂપ શૈત્યથી=શીતળતાથી, નવા નવા સંવેગની શ્રદ્ધાવાળા મુનિ=પ્રત્યગ્ર પ્રત્યગ્ર શ્રદ્ધાથી યુક્ત સાધુ, અપૂર્વ જ પ્રહ્લાદ પામે છે=આનંદ પામે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શ્રુતજ્ઞાન અતિશય ઉપશમ રસના પ્રસરથી યુક્ત છે, અને આવા શ્રુતને સાધુ ભણે છે. વળી સૂત્રમાં કહેવાયેલી ક્રિયાઓથી નિષ્પન્ન થતા સંવેગરૂપ ભાવોમાં મુનિને અતિ પ્રીતિ હોય છે; કેમ કે મુનિ જાણતા હોય છે કે આ શ્રુત સર્વજ્ઞકથિત હોવાથી એકાંતે હિતકર છે. માટે મુનિ અતિ પ્રીતિપૂર્વક સૂત્રને ગુરુ પાસેથી ગ્રહણ કરે છે, અને સૂત્રમાં કહેલી ક્રિયાઓના સેવનથી તે સૂત્રના ભાવોનો પરિચય કરે છે. આ રીતે જેમ જેમ સાધુ શ્રુતાભ્યાસ કરે છે, તેમ તેમ સૂત્રોક્ત ભાવોમાં તેમની પ્રીતિ અતિશય અતિશયતર વૃદ્ધિ પામે છે. અને સાધુ જેમ જેમ નવું નવું શ્રુત ગ્રહણ કરે છે, નવા નવા શ્રુતનો પરિચય કરે છે, તેમ તેમ તેમના

આત્મામાં નિર્લેપદશા વધતી જાય છે, અને આત્મકલ્યાણ કરવાનો દૃઢ પ્રતિબંધ અતિશયિત થાય છે, અને એ રૂપ શુભભાવની શીતળતાનો તેઓનો અનુભવ પ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામે છે; કેમ કે શ્રુત ભણીને નવા નવા સંવેગની શ્રદ્ધા થવાથી મુનિનું સર્વ શ્રુત પૂર્વ પૂર્વ કરતાં ઉત્તરોત્તર વિશેષ વિશેષતર સંવેગની પરિણતિની નિષ્પત્તિનું કારણ બને છે. આથી જેઓ નવા નવા સંવેગની રુચિપૂર્વક સ્વાધ્યાય કરતા નથી, માત્ર જ્ઞાન વધારવાની વૃત્તિથી ભણે છે, તેઓને સ્વાધ્યાયથી કેવલ શાબ્દબોધનો વિસ્તાર થાય છે, પરંતુ શુભ ભાવના આનંદરૂપ શીતળતાની અનુભૂતિ થતી નથી.

અહીં મુનિનું “પ્રત્યગ્રપ્રત્યગ્રશ્રદ્ધાયુક્તઃ” એ પ્રકારે વિશેષણ આપ્યું, એનાથી એ કહેવું છે કે મુનિને ભગવાનના વચનમાં સ્થિર શ્રદ્ધા હોય છે, છતાં તેઓ જેમ જેમ નવું નવું શ્રુતાધ્યયન કરે છે તેમ તેમ પ્રત્યગ્ર પ્રત્યગ્ર અર્થાત્ અધિક અધિક શ્રદ્ધાથી યુક્ત બને છે; કેમ કે શ્રુતાધ્યયનથી ભગવાનના વચનનાં રહસ્યોનું અધિક અધિક જ્ઞાન થાય છે, તેથી શ્રદ્ધા પણ અધિક અધિક થાય છે. ॥૫૬૦॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં કહેલ કે સ્વાધ્યાયથી માર્ગમાં નિષ્કંપતા થાય છે. તેથી હવે સ્વાધ્યાયથી થતી નિષ્કંપતાનું સ્વરૂપ બતાવે છે —

ગાથા :

નાણાણત્તીઅ પુણો દંસણતવનિયમસંજમે ઠિચ્ચા ।

વિહરહ વિસુજ્ઞમાણો જાવજ્જીવં પિ નિક્કંપો ॥૫૬૧॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

નાણાણત્તીઅ પુણો=વળી જ્ઞાનજ્ઞપ્તિ વડે દંસણતવનિયમસંજમે ઠિચ્ચા=દર્શનપ્રધાન તપ-નિયમરૂપ સંયમમાં રહીને વિસુજ્ઞમાણો=વિશુદ્ધમાન=વિશુદ્ધિને પામતા એવા સાધુ, જાવજ્જીવં પિ=યાવજજીવ પણ નિક્કંપો=નિષ્કંપ વિહરહ=વિહરે છે.

★ ‘પુણો’ અવ્યય વિશેષતાઘોતક છે.

ગાથાર્થ :

વળી જ્ઞાનજ્ઞપ્તિ વડે દર્શનપ્રધાન તપ-નિયમરૂપ સંયમમાં રહીને વિશુદ્ધિને પામતા સાધુ યાવજજીવ પણ નિષ્કંપ વિહરે છે.

ટીકા :

જ્ઞાનજ્ઞપ્ત્યા પુનઃ વિશેષણે દર્શનતપોનિયમસંયમે ઇતિ દર્શનપ્રધાનસ્તપોનિયમરૂપો યઃ સંયમસ્તત્ર સ્થિત્વા વિહરતિ વિશુદ્ધમાનઃ સન્ કર્મમલાપેક્ષયા યાવજ્જીવમપિ જન્માપેક્ષયા નિષ્કમ્પઃ=સ્થિર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૧॥ દ્વારં ॥

ટીકાર્થ :

‘પુનઃ’ વિશેષણમાં છે. વળી જ્ઞાનની જ્ઞપ્તિ વડે દર્શનપ્રધાન તપ-નિયમરૂપ જે સંયમ, તેમાં રહીને કર્મરૂપી

મલની અપેક્ષાથી વિશુદ્ધમાન છતાં=વિશુદ્ધિને પામતા છતાં સાધુ, જન્મની અપેક્ષાથી યાવજજીવ પણ નિષ્કંપ=સ્થિર, વિહરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

નવો નવો અભ્યાસ કરવાથી સાધુમાં વિશેષ વિશેષતર શ્રુતજ્ઞાન પ્રગટે છે, અને તે જ્ઞાનની શક્તિથી અર્થાત્ તે જ્ઞાનના બોધથી, દર્શનપ્રધાન તપ-નિયમરૂપ સંયમમાં સ્થિરતા પ્રાપ્ત થાય છે; કેમ કે નવા નવા જ્ઞાનથી તત્ત્વના વિષયમાં શ્રદ્ધા સ્થિર થવાથી મુનિના દર્શનની વિશુદ્ધિ થાય છે, જેથી તેવા મુનિને વિશેષ પ્રકારના બોધથી તપ-નિયમરૂપ સંયમ જ એકાંતે શ્રેયકારી દેખાય છે, તેથી તે મુનિ જ્ઞાનના બળથી સંયમમાં દૃઢ યત્ન કરી શકે છે. આ રીતે સંયમમાં વિચરતા અને નિર્મળ જ્ઞાનને કારણે વિશુદ્ધ થતા મુનિ આ ભવની અપેક્ષાએ જાવજજીવ મોક્ષમાર્ગમાં નિષ્કંપ રહી શકે છે અર્થાત્ તેઓ સંયમજીવનમાં આવતા ઉપસર્ગ કે પરિષદોમાં કંપાયમાન થતા નથી, પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં પણ ખેદ પામતા નથી, પરંતુ જ્ઞાનના બળથી સંસારના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણીને સંસારના ઉચ્છેદ માટે નિષ્કંપ બનીને પ્રવૃત્તિ કરે છે. ॥૫૬૧॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં કહેલ કે સ્વાધ્યાય એ પ્રકૃષ્ટ અને પ્રધાન તપ છે. તેથી હવે બારેય પ્રકારના તપમાં સ્વાધ્યાય એ પ્રકૃષ્ટ અને પ્રધાન તપ કઈ રીતે છે ? તે સ્પષ્ટ કરે છે -

ગાથા :

બારસવિહમ્મિ વિ તવે સંખ્ધિતરબાહિરે કુસલદિદ્ધે ।

ન વિ અત્થિ ન વિ અ હોહી સજ્ઞાયસમં તવોકમ્મં ॥૫૬૨॥ દારં ॥

અભ્યયાર્થ :

કુસલદિદ્ધે=કુશલદૃષ્ટ=કુશલ એવા જિનો વડે જોવાયેલા, સંખ્ધિતરબાહિરે=અભ્યંતર સહિત બાહ્ય એવા બારસવિહમ્મિ વિ તવે=બાર પ્રકારવાળા પણ તપમાં સજ્ઞાયસમં=સ્વાધ્યાયની સમાન તવોકમ્મં=તપકર્મ અત્થિ ન વિ=નથી જ, હોહી અ ન વિ=અને હશે જ નહીં.

ગાથાર્થ :

કુશલ એવા જિનો વડે જોવાયેલા અભ્યંતર સહિત બાહ્ય એવા બાર પ્રકારવાળા પણ તપમાં, સ્વાધ્યાય સમાન તપકર્મ નથી જ અને હશે જ નહીં.

ટીકા :

દ્વાદશવિધે તપસિ, કિમ્ભૂત ઇત્યાહ—સાધ્યન્તરબાહ્યે કુશલદૃષ્ટે નાડ્યસ્તિ નાડપિ ભવિષ્યતિ નાડ્યપ્રાપ્તીદિતિ ગમ્યતે સ્વાધ્યાયસમં તપઃકર્મેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૨॥ દ્વારં ॥

★ "બારસવિહમ્મિ વિ"માં 'અપિ'થી એ જણાવવું છે કે બાહ્ય એવા છ પ્રકારના તપમાં તો સ્વાધ્યાય જેવો કોઈ તપ નથી, પરંતુ બાહ્ય અને અભ્યંતર એવા બાર પ્રકારના તપમાં પણ સ્વાધ્યાય જેવો કોઈ તપ નથી.

ટીકાર્થ :

બાર પ્રકારવાળા તપમાં, કેવા સ્વરૂપવાળા બાર પ્રકારના તપમાં ? એથી કહે છે — કુશલ વડે દૃષ્ટ= ભગવાન વડે જોવાયેલા, અભ્યંતર સહિત બાહ્ય એવા બાર પ્રકારના તપમાં, સ્વાધ્યાયની સમાન તપ કર્મ નથી જ, હશે જ નહીં, હતો જ નહીં, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કુશલ એવા ભગવાને અભ્યંતર અને બાહ્ય એવો બાર પ્રકારનો તપ બતાવ્યો છે, અને એ બાર પ્રકારના તપમાં સ્વાધ્યાય જેવો બીજો કોઈ ઉત્કૃષ્ટ તપ વર્તમાનમાં પણ વિદ્યમાન નથી, ભવિષ્યમાં પણ નહીં હોય અને ભૂતકાળમાં પણ ન હતો. આથી ગાથા ૫૫૫ માં સ્વાધ્યાયરૂપ તપને 'પર' અને 'પ્રધાન' એમ બે વિશેષણો આપેલ છે.

તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે બારેય પ્રકારનો તપ કર્મોને તપાવીને આત્માની વિશુદ્ધિને કરવા માટે છે, છતાં તે બારેય પ્રકારના તપમાંથી બાહ્ય તપ કરતાં અભ્યંતર તપ પ્રધાન છે, અને બાહ્ય તપ અભ્યંતર તપને પુષ્ટ કરવા અર્થે છે. વળી પ્રધાન એવા છ પ્રકારના અભ્યંતર તપમાં પણ સ્વાધ્યાય પ્રકૃષ્ટ તપ છે; કેમ કે સંવેગપૂર્વક કરાયેલા સ્વાધ્યાયથી સંવેગનો ભાવ પ્રકર્ષવાળો થાય છે, જેનાથી ઘણાં કર્મોની નિર્જરા થાય છે. માટે સર્વ તપોમાં સ્વાધ્યાય એ સર્વશ્રેષ્ઠ તપ છે. ॥૫૬૨॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં કહેલ કે સ્વાધ્યાયથી કર્મની નિર્જરા થાય છે. તેથી હવે સ્વાધ્યાયથી થતી નિર્જરાનું સ્વરૂપ બતાવે છે —

ગાથા :

एत्तो च्चिअ उक्कोसा विन्नेआ निज्जरा वि निअमेणं ।
 तिगरणसुद्धिपवित्तीउ हंदि तहनाणभावाओ ॥५६३॥
 जं अन्नाणी कम्मं खवेइ बहुआहिं वासक्कोडीहिं ।
 तं नाणी तिहिं गुत्तो खवेइ ऊसासमित्तेणं ॥५६४॥ दारं ॥

અન્યથાર્થ :

एत्तो च्चिअ=આનાથી જ=સ્વાધ્યાયથી જ, निअमेणं=નિયમથી ઉક્कोसा निज्जरा वि=ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા પણ વિन्नेआ=જાણવી; तहनाणभावाओ तिगरणसुद्धिपवित्तीउ=કેમ કે તે પ્રકારના જ્ઞાનનો ભાવ હોવાને કારણે ત્રિકરણશુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ છે. अन्नाणी=અજ્ઞાની बहुआहिं वासक्कोडीहिं=બહુ એવી વર્ષની કોટિઓ વડે जं कम्मं=જે કર્મને खवेइ=ખપાવે છે, तं=તેને तिहिं गुत्तो नाणी=ત્રણ વડે=ત્રણ ગુપ્તિઓ વડે, गुप्त ज्ञानी ऊसासमित्तेणं=ઉચ્છ્વાસમાત્રથી खवेइ=ખપાવે છે.

★ 'હંદિ' અવ્યય ઉપપ્રદર્શનમાં છે અર્થાત્ સ્વાધ્યાયથી નિર્જરા થાય છે, એ દર્શાવવા માટે છે.

ગાથાર્થ :

સ્વાધ્યાયથી જ નિયમથી ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા પણ જાણવી; કેમ કે વિશુદ્ધ જ્ઞાનનો ભાવ હોવાને કારણે ત્રિકરણ શુદ્ધિની પ્રવૃત્તિ છે. અજ્ઞાની ઘણા કરોડ વર્ષો વડે જે કર્મને ખપાવે છે, તે કર્મને ત્રણ ગુપ્તિઓ વડે ગુપ્ત જ્ઞાની ઉચ્ચવાસમાત્રમાં ખપાવે છે.

ટીકા :

અત્ એવ=સ્વાધ્યાયાદ્ ઉત્કૃષ્ટ=પ્રધાના નિર્જરાણપિ કર્મમલવિગમલક્ષણા નિયમેન ભવતિ, કુતઃ ?
 इत्याह-त्रिकरणशुद्धिप्रवृत्तेः कारणात् हन्दि तथाज्ञानभावात्=विशुद्धज्ञानभावादिति गायार्थः ॥५६३॥

યદજ્ઞાની કર્મ ક્ષપયતિ અસંવેગાત્ બહ્વીભિર્વર્ષકોટીભિઃ, તત્તુ જ્ઞાની તિસૃભિર્ગુપ્તઃ સન્ ગુપ્તિભિઃ
 ક્ષપયત્યુચ્ચસમાત્રેણેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૪॥ દ્વાત્મ ॥

ટીકાર્થ :

આનાથી જ=સ્વાધ્યાયથી જ, નિયમ વડે કર્મરૂપી મળના વિગમના લક્ષણવાળી ઉત્કૃષ્ટ=પ્રધાન, એવી નિર્જરા પણ થાય છે. કયા કારણથી નિર્જરા થાય છે ? એથી કહે છે — તે પ્રકારના જ્ઞાનનો ભાવ હોવાને કારણે=વિશુદ્ધ એવા જ્ઞાનનો ભાવ હોવાને કારણે, ત્રિકરણની શુદ્ધિની પ્રવૃત્તિરૂપ કારણથી, સ્વાધ્યાયથી ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા પણ થાય છે, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અસંવેગથી અજ્ઞાની બહુ એવી વર્ષની કોટિઓ વડે જે કર્મને ખપાવે છે, વળી તેને=તે કર્મને, ત્રણ ગુપ્તિઓ વડે ગુપ્ત છતા જ્ઞાની ઉચ્ચવાસમાત્રથી ખપાવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

વાસ્તવિક રીતે ત્રણ ગુપ્તિઓથી ગુપ્ત મુનિ સ્વાધ્યાયના અધિકારી છે, અને તેવા મુનિ સ્વાધ્યાયમાં સુદૃઢ યત્ન કરે છે ત્યારે તેઓ નક્કી ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરાને પ્રાપ્ત કરે છે; કેમ કે સ્વાધ્યાયકાળમાં વિશુદ્ધ એવા જ્ઞાનનો ભાવ હોવાને કારણે મુનિનાં મન-વચન-કાયારૂપ ત્રણેય કરણો શુદ્ધ પ્રવર્તે છે.

આશય એ છે કે ત્રણેય કરણોને અશુદ્ધ પ્રવર્તીવવા દ્વારા જીવ કર્મોનો બંધ કરે છે, અને સ્વાધ્યાયથી ભગવાનના વચનાનુસાર પ્રગટેલ વિશુદ્ધ જ્ઞાન વડે મુનિનાં ત્રણેય કરણોની શુદ્ધિ પ્રવર્તે છે. માટે મુનિ જેમ, જેમ સ્વાધ્યાયમાં યત્ન કરે છે, તેમ તેમ મુનિનાં મન-વચન-કાયારૂપ કરણોની શુદ્ધિ પ્રકર્ષને પામે છે, જેથી મુનિ ઉત્કૃષ્ટ નિર્જરા કરે છે. આથી સ્વાધ્યાયને નિર્જરા કહેલ છે.

વળી, ગ્રંથકાર બીજી પણ યુક્તિ આપે છે કે અજ્ઞાની જીવ ઘણા કરોડ વર્ષો સુધી કષ્ટો વેઠવા દ્વારા જે કર્મો ખપાવે છે, તે કર્મોને સ્વાધ્યાયમાં તન્મય થયેલા જ્ઞાની ઉચ્ચવાસમાત્રમાં ખપાવે છે. આથી સ્વાધ્યાય મહાનિર્જરાનું કારણ છે. ॥૫૬૩/૫૬૪॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં કહેલ કે સ્વાધ્યાયથી જ માર્ગનું પરદેશિકત્વ થાય છે. તેથી હવે સ્વાધ્યાયથી થતા લાભો અને સ્વાધ્યાયથી પરદેશિકત્વ થયે છતે થતા લાભો બતાવે છે —

ગાથા :

આયપરસમુત્તારો આણાવચ્છલ્લદીવણાભત્તી ।
 હોઇ પરદેસિઅત્તે અવ્વોચ્છિત્તી ય તિત્થસ્સ ॥૫૬૫॥
 એત્તો તિત્થયરત્તં સવ્વન્નુત્તં ચ જાયઇ કમેણં ।
 ઇઅ પરમં મોક્ષલ્લંગં સજ્ઞાઓ હોઇ ણાયવ્વો ॥૫૬૬॥ દારં ॥

અન્યથા :

આયપરસમુત્તારો=આત્મ-પરનો સમુત્તાર થાય છે=સ્વાધ્યાયથી સ્વ-પરનો ઉદ્ધાર થાય છે, આણાવચ્છલ્લ-દીવણાભત્તી=આજ્ઞાવાત્સલ્ય-દીપના-ભક્તિ થાય છે=સ્વાધ્યાયથી ભગવાનની આજ્ઞાનું વાત્સલ્ય, ભગવાનની આજ્ઞાની દીપના અને ભગવાનની આજ્ઞાની ભક્તિ થાય છે. પરદેસિઅત્તે ય=અને પરદેશકત્વ થયે છતે તિત્થસ્સ અવ્વોચ્છિત્તી હોઇ=તીર્થની અવ્યવસ્થિતિ થાય છે. એત્તો=આનાથી=સ્વાધ્યાય દ્વારા પ્રગટેલા આજ્ઞાવાત્સલ્યાદિ ગુણોથી, કમેણં=ક્રમ વડે તિત્થયરત્તં સવ્વન્નુત્તં ચ=તીર્થકરત્વ અથવા સર્વજ્ઞત્વ જાયઇ=થાય છે. ઇઅ=આ રીતે=ઉપરમાં સ્વાધ્યાયથી થતા ગુણો બતાવ્યા એ રીતે, સજ્ઞાઓ=સ્વાધ્યાય પરમં મોક્ષલ્લંગં=પરમ એવું મોક્ષાંગ ણાયવ્વો હોઇ=જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ગાથાર્થ :

સ્વાધ્યાયથી આત્મ-પરનો સમુત્તાર થાય છે, ભગવાનની આજ્ઞાનું વાત્સલ્ય, આજ્ઞાની દીપના અને આજ્ઞાની ભક્તિ થાય છે, અને પરદેશકત્વ થયે છતે તીર્થની અવ્યવસ્થિતિ થાય છે. સ્વાધ્યાય દ્વારા પ્રગટેલા આજ્ઞાવાત્સલ્યાદિ ગુણોથી ક્રમ વડે તીર્થકરત્વ અથવા સર્વજ્ઞત્વ થાય છે. આ રીતે સ્વાધ્યાય પરમ એવું મોક્ષાંગ જ્ઞાતવ્ય થાય છે.

ટીકા :

આત્મપરસમુત્તારઃ સ્વાધ્યાયાત્ શુભયોગેન, તથા આજ્ઞાવાત્સલ્યં તથા આજ્ઞાદીપના તથા આજ્ઞાભક્તિર્ભવતિ, પરદેશકત્વે સતિ ન કેવલમેતદ્, અવ્યવચ્છિત્તિશ્ચ તીર્થસ્ય ભવતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૫॥

અતો=વાત્સલ્યાદેર્ગુણગણાત્ તીર્થકરત્વં ઉત્સર્ગતઃ સર્વજ્ઞત્વં વા સામાન્યેન જાયતે ક્રમેણ=જન્મજન્માભ્યાસેન, ઇય=એવં પરમં=પ્રધાનં મોક્ષાલ્લંગં સ્વાધ્યાયો ભવતિ જ્ઞાતવ્ય ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૬॥ (દ્વારં) ॥

ટીકાર્થ :

સ્વાધ્યાયથી શુભ યોગને કારણે=શુભ વ્યાપારને કારણે, આત્મ-પરનો સમુત્તાર થાય છે, અને આજ્ઞાનું વાત્સલ્ય, અને આજ્ઞાની દીપના અને આજ્ઞાની ભક્તિ થાય છે. પરદેશકત્વ થયે છતે=સ્વાધ્યાયથી સંપન્ન થયા પછી પરોપદેશની શક્તિ પ્રગટ થયે છતે, કેવલ આ નહીં=માત્ર આજ્ઞાવાત્સલ્યાદિ ગુણો જ નહીં, તીર્થની અવ્યવસ્થિતિ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

આનાથી=વાત્સલ્યાદિરૂપ ગુણગુણથી. ક્રમ વડે=જન્મ-જન્મના અભ્યાસ વડે, ઉત્સર્ગથી તીર્થકરપણું અથવા સામાન્યથી સર્વજ્ઞપણું થાય છે. આ રીતે=ઉપરમાં સ્વાધ્યાયથી થતા ગુણો બતાવ્યા એ રીતે, સ્વાધ્યાય પરમ=પ્રધાન, એવું મોક્ષાંગ=મોક્ષનું કારણ, જ્ઞાતવ્ય થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધુ સદા શક્તિ અનુસાર સ્વાધ્યાયમાં રત રહે છે, તે સાધુને સ્વાધ્યાયથી શાસ્ત્રનિયંત્રિત એવા મન-વચન-કાયાના વ્યાપાર થવાને કારણે આત્મા-પરનો સમુત્તાર થાય છે; કેમ કે સ્વાધ્યાયમાં વર્તતા શુભ યોગ દ્વારા તે મહાત્મા ઘણી નિર્જરા પ્રાપ્ત કરીને પોતાના આત્માનું હિત સાધે છે, તેમ જ તેઓની ઉચિત પ્રવૃત્તિ જોઈને અન્ય જીવોને પણ તે પ્રકારે ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાનો ઉત્સાહ પ્રગટવાથી તે મહાત્માના નિમિત્તને પામીને તે અન્ય જીવો પણ પોતાના આત્માનું હિત સાધે છે.

વળી, સ્વાધ્યાયમાં સદા રત રહેનારા સાધુને ભગવાનની આજ્ઞા પ્રત્યેનું વાત્સલ્ય અર્થાત્ બહુમાન વર્તે છે, તેમ જ તે મહાત્માથી ભગવાનની આજ્ઞાની દીપના થાય છે અર્થાત્ તે મહાત્માની પ્રવૃત્તિ જોઈને “શક્તિ અનુસાર સ્વાધ્યાયમાં રત રહેવું જોઈએ” એ પ્રકારની ભગવાનની આજ્ઞા છે એવો અન્યને પણ બોધ થાય છે, અને આવા મહાત્માને ભગવાનની આજ્ઞા પ્રત્યે ભક્તિ થાય છે.

વળી, સ્વાધ્યાયથી સંપન્ન થયેલા મહાત્મા જ્યારે ગીતાર્થ બને છે અને અન્ય જીવોને ઉપદેશ આપવા સમર્થ બને છે, ત્યારે માત્ર પૂર્વે કહેલા આત્મ-પરસમુત્તારાદિ ગુણો જ થતા નથી, પરંતુ પરોપદેશને કારણે ભગવાનના તીર્થના અવ્યવસ્થેદરૂપ ગુણ થાય છે; કેમ કે આવા ગીતાર્થ મહાત્માની સંવેગપૂર્વકની દેશનાથી ઘણા યોગ્ય જીવોને સન્માર્ગની પ્રાપ્તિ થાય છે, માટે તીર્થનો અવ્યવસ્થેદ થાય છે.

વળી સ્વાધ્યાયને કારણે ભગવાનની આજ્ઞાનું વાત્સલ્ય આદિ જે ગુણો થાય છે, તેનાથી જો ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ થાય તો તે મહાત્માને તીર્થકરપણું પ્રાપ્ત થાય છે, અને જો તેવો ઉત્કૃષ્ટ પરિણામ ન થાય તોપણ સામાન્ય રીતે આવા મહાત્મા સ્વાધ્યાયના બળથી કમે કરીને સર્વજ બને છે.

આમ, સ્વાધ્યાય એ મોક્ષનું પ્રધાન કારણ છે. ॥૫૬૫/૫૬૬॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫થી ૫૬૬ સુધી સ્વાધ્યાય કરવાથી થતા સાત લાભો બતાવ્યા. હવે સ્વાધ્યાય કેવી રીતે કરવો જોઈએ ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

एसो य सया विहिणा कायव्वो होइ अप्पमत्तेणं ।
इहरा उ एअकरणे भणिया उम्मायमाईआ ॥५६७॥

અન્યથાર્થ :

एसो य=અને આ=સ્વાધ્યાય, सया=સદા અપ્પમत्तेणं=અપ્રમત્તે=અપ્રમત્ત એવા સાધુએ, विहिणा=વિધિથી કાયव्वो=કર્તવ્ય હોइ=થાય છે. इहरा उ=વળી ઇતરથા=અવિધિથી, एअकरणे=આના કરણમાં=સ્વાધ્યાય કરવામાં, उम्मायमाईआ=ઉન્માદ આદિ ભણિયા=કહેવાયા છે.

ગાથાર્થ :

અને સ્વાધ્યાય સદા અપ્રમત્ત એવા સાધુએ વિધિથી કરવો જોઈએ, વળી અવિધિથી સ્વાધ્યાય કરવામાં ઉન્માદ આદિ દોષો કહેવાયા છે.

ટીકા :

एषः=स्वाध्यायः सदा विधिना नाऽविधिना कर्त्तव्योऽप्रमत्तेन सता, इतरथा तु=अविधिना पुनरेतत्करणे भणिताः प्रवचने उन्मादादयो दोषा इति गाथार्थः ॥५६७॥

ટીકાર્થ :

આ=સ્વાધ્યાય, સદા અપ્રમત્ત છતા સાધુએ વિધિથી કરવો જોઈએ, અવિધિથી નહીં. વળી ઇતરથા=અવિધિથી, આના કરણમાં=સ્વાધ્યાય કરવામાં, ઉન્માદાદિ દોષો પ્રવચનમાં=શાસ્ત્રમાં, કહેવાયા છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

અવતરણિકા :

તાનેવાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે અવિધિથી સ્વાધ્યાય કરવામાં ઉન્માદાદિ દોષો પ્રવચનમાં કહેવાયા છે. તેથી હવે તે દોષોને જ કહે છે —

ગાથા :

उम्मायं व लभिज्जा रोगायंकं व पाउणे दीहं ।
केवलिपन्नत्ताओ धम्माओ वा वि भंसिज्जा ॥५६८॥

અન્યથાર્થ :

उम्मायं व=ઉન્માદને લભિજ્જા=પ્રાપ્ત કરે, દીહં વ રોગાયંકં=અથવા દીર્ઘ એવા રોગાતંકને પાઉણે=પ્રાપ્ત કરે, કેવલિપન્નત્તાઓ ધમ્માઓ વા વિ=અથવા કેવલિપ્રજ્ઞાપ્ત ધર્મથી પણ ભંસિજ્જા=અંશ થાય.

ગાથાર્થ :

ઉન્માદને પ્રાપ્ત કરે, અથવા દીર્ઘ એવા રોગાતંકને પ્રાપ્ત કરે, અથવા કેવલિપ્રજ્ઞાપ્ત ધર્મથી પણ ભ્રષ્ટ થાય.

ટીકા :

उन्मादं वा लभेत चित्तविभ्रमरूपं, रोगातङ्कं वा प्राप्नुयात् दीर्घं क्षयज्वरादि, केवलिपन्नप्तात् पारमार्थिक-कात् धर्माद्वा चारित्रादेः भ्रश्येत् विपरीतप्रतिपत्त्येति गाथार्थः ॥५६८॥

ટીકાર્થ :

ચિત્તના વિભ્રમરૂપ ઉન્માદને પ્રાપ્ત કરે, અથવા દીર્ઘ એવા ક્ષય, જ્વરાદિ રોગાતંકને પ્રાપ્ત કરે, અથવા કેવલી વડે પ્રરૂપાયેલ એવા પારમાર્થિક ચારિત્રાદિરૂપ ધર્મથી વિપરીતની પ્રતિપત્તિ દ્વારા અંશ પામે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

લહુગુરુગુરુતરગમ્મિ અ અવિહિમ્મિ જહક્કમં ઇમે ણેયા ।
ઉક્કોસગાઽવિહીઓ ઉક્કોસો ધમ્મભંસો ત્તિ ॥૫૬૯॥

અન્યવાર્થ :

લહુગુરુગુરુતરગમ્મિ અ અવિહિમ્મિ=અને લહુ, ગુરુ, ગુરુતર એવી અવિધિમાં જહક્કમં=યથાક્રમ=ક્રમસર, ઇમે=આ=પૂર્વગાથામાં બતાવેલા દોષો, ણેયા=જાણવા, ઉક્કોસગાઽવિહીઓ=ઉત્કૃષ્ટ અવિધિથી ઉક્કોસો=ઉત્કૃષ્ટ ધમ્મભંસો ત્તિ=ધર્મભંશ જ થાય છે.

★ 'ત્તિ' એકાર અર્થમાં છે.

ગાથાર્થ :

લહુ અવિધિમાં, ગુરુ અવિધિમાં અને ગુરુતર અવિધિમાં ક્રમસર પૂર્વગાથામાં બતાવેલા દોષો જાણવા, ઉત્કૃષ્ટ અવિધિથી ઉત્કૃષ્ટ એવો ધર્મભંશ જ થાય છે.

ટીકા :

લહુગુરુગુરુતરે વા ચ અવિધૌ સૂત્રાદિવિષયે યથાક્રમમેતે જ્ઞેયાઃ ઉન્માદાદયો દોષાઃ, લઘ્વવિધેઃ સકાશાલ્લઘુર્ધર્મભંશો, ગુર્વવિધેઃ સકાશાદ્ ગુરુર્ધર્મભંશઃ, ઉત્કૃષ્ટાઽવિધેઃ સકાશાત્ ઉત્કૃષ્ઠો ધર્મભંશ એવ દોષ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૬૯॥

નોંધ :

ટીકાના પ્રારંભમાં રહેલો 'વા' વધારાનો ભાસે છે.

ટીકાર્થ :

અને લહુ, ગુરુ, ગુરુતર એવી સૂત્રાદિના વિષયવાળી અવિધિમાં યથાક્રમ=ક્રમ પ્રમાણે, આ=ઉન્માદાદિ દોષો, જાણવા. લહુ અવિધિથી લહુ એવો ધર્મભંશ થાય છે, ગુરુ અવિધિથી ગુરુ એવો ધર્મભંશ થાય છે, ઉત્કૃષ્ટ અવિધિથી ઉત્કૃષ્ટ એવો ધર્મભંશરૂપ જ દોષ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં સ્વાધ્યાયના જે ગુણો બતાવ્યા, તે ગુણોની નિષ્પત્તિ માટે સાધુએ હંમેશાં સ્વાધ્યાય કરવો જોઈએ. વળી, સ્વાધ્યાયના વિષયમાં અપ્રમાદભાવ એ છે કે સાધુએ સ્વાધ્યાયથી થતા ગુણો પ્રગટાવવા માટે ઉપયોગપૂર્વક સદા યત્ન કરવો જોઈએ; કેમ કે ગુણો પ્રગટાવવામાં સમ્યગ્ યત્ન કરવામાં ન આવે તો સ્વાધ્યાય ગુણનિષ્પત્તિનું દારૂજી હોવા છતાં સાધુ સ્વાધ્યાય દ્વારા ગુણો નિષ્પન્ન કરી શકે નહિ. તેથી સ્વાધ્યાયમાં અપ્રમાદભાવથી યત્ન કરવો જોઈએ.

વળી, સ્વાધ્યાય શાસ્ત્રમાં બતાવેલ વિધિપૂર્વક કરવો જોઈએ, નહીં તો ઉન્માદાદિ દોષો પ્રાપ્ત થાય. તે આ રીતે -

લહુ પ્રકારની અવિધિ કરવાથી ઉન્માદ દોષ પ્રાપ્ત થાય છે, ગુરુ પ્રકારની અવિધિ કરવાથી દીર્ઘ એવા

ક્ષય, જવરાદિ રોગો થાય છે, અને ગુરુતર પ્રકારની અવિધિ કરવાથી શાસ્ત્રના અર્થોની વિપરીત પ્રતિપત્તિ થવાને કારણે કેવલી વડે પ્રરૂપાયેલા ચારિત્રાદિ ધર્મથી ભ્રષ્ટ થાય છે.

વળી ગ્રંથકાર અન્ય રીતે પણ આશાતનાનું ફળ સ્પષ્ટ કરે છે —

થોડી અવિધિ કરવાથી થોડો ધર્મનો ભંશ થાય છે, ઘણી અવિધિ કરવાથી ઘણો ધર્મનો ભંશ થાય છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અવિધિ કરવાથી ઉત્કૃષ્ટ એવો ધર્મનો ભંશ થાય છે અર્થાત્ ઉત્કૃષ્ટ અવિધિથી ઘણા ભવો સુધી ભગવાનના માર્ગની અપ્રાપ્તિ થાય છે, તેમ જ દીર્ઘકાળ સુધી સંસારના પરિભ્રમણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

॥૫૬૭/૫૬૮/૫૬૯॥

અવતરણિકા :

સ્વાધ્યાયે સૂત્રદાનવિચારમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

સ્વાધ્યાયમાં સૂત્રના દાનના વિચારને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૬૭માં કહ્યું કે સ્વાધ્યાય અગ્રમત્ સાધુએ સદા વિધિપૂર્વક કરવો જોઈએ. તેથી હવે સ્વાધ્યાયમાં આવશ્યક એવી સૂત્ર આપવાની વિધિ બતાવે છે —

ગાથા :

જોગ્ગાણ કાલપત્તં સુત્તં દેઅં તિ એસ એત્થ વિહી ।

ઊવહાણાદિવિસુદ્ધં સમ્મં ગુરુણા વિ સુદ્ધેણં ॥૫૭૦॥ સૂચાગાહા ॥

અન્યર્થ :

સુદ્ધેણં ગુરુણા વિ=શુદ્ધ એવા ગુરુએ પણ સમ્મં ઊવહાણાદિવિસુદ્ધં=સમ્યગ્ ઉપધાનાદિથી વિશુદ્ધ, કાલપત્તં=કાલપ્રાપ્ત સુત્તં=સૂત્ર જોગ્ગાણ=યોગ્યોને=યોગ્ય એવા શિષ્યોને, દેઅં=આપવું જોઈએ. તિ=એ પ્રકારે એસ=આ એત્થ=અહીં=સૂત્રદાનના વિષયમાં, વિહી=વિધિ છે.

ગાથાર્થ :

શુદ્ધ એવા ગુરુએ પણ સમ્યગ્ ઉપધાનાદિથી વિશુદ્ધ, કાલપ્રાપ્ત એવું સૂત્ર, યોગ્ય શિષ્યોને આપવું જોઈએ, એ પ્રકારે આ સૂત્રદાનના વિષયમાં વિધિ છે.

ટીકા :

યોગ્યેભ્યઃ શિષ્યેભ્યઃ કાલપ્રાપ્તં નોત્ક્રમેણ સૂત્રં દેયં ઇતિ ન અન્યથા ઇષોઽત્ર વિધિઃ સૂત્રદાને, ઉપધાનાદિવિશુદ્ધં ઉપધાનં=તપઃ આદિશબ્દાદુદ્દેશાદયઃ સમ્યગ્ આજ્ઞામાશ્રિત્ય, ગુરુણાઽપિ શુદ્ધેન=અસ્થલિત-શીલેનેતિ ગાથાસમાસાર્થઃ ॥૫૭૦॥

★ “ગુરુણા વિ”માં ‘અપિ’થી એ કહેવું છે કે અશુદ્ધ ગુરુએ તો સૂત્ર આપવું ન જોઈએ, પરંતુ શુદ્ધ ગુરુએ પણ યોગ્ય શિષ્યોને જ સૂત્ર આપવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

યોગ્ય શિષ્યોને ઉત્ક્રમથી નહીં, કાલપ્રાપ્ત એવું સૂત્ર આપવું જોઈએ, અન્યથા નહીં=અયોગ્ય શિષ્યોને સૂત્ર આપવું જોઈએ નહીં, એ પ્રકારે આ અહીં=સૂત્રદાનમાં, વિધિ છે.

આજ્ઞાને આશ્રયીને સમ્યગ્ એવું ઉપધાનાદિથી વિશુદ્ધ એવું સૂત્ર આપવું જોઈએ.

ઉપધાન એટલે તપ, 'આદિ' શબ્દથી="ઉપધાનાદિ"માં 'આદિ' શબ્દથી, ઉદ્દેશાદિ ગ્રહણ કરવા.

કોણે સૂત્ર આપવું જોઈએ ? તે બતાવે છે -

શુદ્ધ=અસ્ખલિત શીલવાળા, ગુરુએ પણ યોગ્ય શિષ્યોને સૂત્ર આપવું જોઈએ, એમ અન્વય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો સમાસથી અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વમાં સ્વાધ્યાય કરવાથી સાધુને થતા સાત લાભો બતાવ્યા. તે સ્વાધ્યાય કરવા માટે સૂત્રનું દાન આવશ્યક છે. તેથી સૂત્રદાનની ઉચિત વિધિ બતાવવા કહે છે કે સૂત્રદાનમાં આ વિધિ છે -

સૂત્ર યોગ્ય શિષ્યોને આપવું પરંતુ અયોગ્ય શિષ્યોને નહિ, વળી, સૂત્ર કાલપ્રાપ્ત આપવું પરંતુ કાલના ઉત્ક્રમથી નહિ, વળી સૂત્ર અસ્ખલિત શીલવાળા ગુરુએ આપવું પરંતુ અન્યએ નહિ, અને અસ્ખલિત શીલવાળા ગુરુએ પણ ભગવાનની આજ્ઞાને આશ્રયીને સમ્યગ્ એવું ઉપધાન અને ઉદ્દેશ આદિથી વિશુદ્ધ સૂત્ર આપવું.

"ઉપધાનાદિ"માં 'આદિ' પદથી ઉદ્દેશ, સમુદ્દેશ અને અનુજ્ઞાનું ગ્રહણ છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે આગમમાં અપેક્ષિત એવું તપ શિષ્યને કરાવ્યા પછી ગુરુ શિષ્યને પ્રથમ તે આગમના સૂત્ર અને અર્થ આપે, તે ઉદ્દેશરૂપ છે; તે સૂત્ર અને અર્થ શિષ્ય સ્થિર કરી લે, ત્યારબાદ ગુરુ તે સૂત્ર અને અર્થનો સ્થિર પરિચય કરવાનું શિષ્યને કહે તે સમુદ્દેશરૂપ છે; અને શિષ્ય સૂત્ર અને અર્થનો સ્થિર પરિચય કરી લે, ત્યારે ગુરુ શિષ્યને તે સૂત્ર અને અર્થ અન્યને ભણાવવાની અનુજ્ઞા આપે તે અનુજ્ઞારૂપ છે. વળી જે સાધુએ તે તે સૂત્રને ઉચિત તપ ન કર્યો હોય અથવા તપ કર્યો હોય તોપણ સૂત્ર કંઠસ્થ ન કર્યા હોય અને અર્થ સમ્યગ્ અવધારણ ન કર્યા હોય, અથવા સૂત્રો કંઠસ્થ કર્યા હોય અને અર્થો સમ્યગ્ અવધારણ કર્યા હોય તોપણ તે સૂત્ર અને અર્થને સ્થિર પરિચિત ન કર્યા હોય, તેવા સાધુને તે સૂત્રો અને અર્થો અન્યને ભણાવવાની અનુજ્ઞા આપવામાં આવે તો તે ગુરુએ તે સાધુને કરેલ સૂત્રદાન ઉપધાનાદિથી વિશુદ્ધ બને નહીં.

વિશેષાર્થ :

સૂત્રદાન કરવા માટે પાંચ સમિતિ અને ત્રણ ગુપ્તિવાળા સાધુ યોગ્ય છે; કેમ કે તેઓ સમિતિ અને ગુપ્તિવાળા હોવાને કારણે શાસ્ત્રના પરમાર્થને જાણવા માટે શક્તિના પ્રકર્ષથી દૃઢ ઉદ્યમ કરી શકે છે. વળી આવા સાધુને પણ તે તે આગમને ઉચિત સંયમપર્યાય થયા પછી તે તે આગમ ભણાવવાનો શાસ્ત્રમાં અધિકાર અપાયો છે. તેથી સંયમપર્યાયને આશ્રયીને સૂત્રના તે તે ક્રમને છોડીને ઉત્ક્રમથી સૂત્ર આપવામાં આવે તો ભગવાનની આજ્ઞાનો લોપ થાય. આથી તે તે સૂત્ર ભણવા માટે ઉચિત સંયમપર્યાયવાળા શિષ્ય પ્રાપ્ત થાય ત્યારે ગુરુએ તે શિષ્યને આચારાંગાદિ સૂત્રો વિધિપૂર્વક ભણાવવાં જોઈએ. વળી શિષ્યને સૂત્ર આપતાં પૂર્વે ગુરુ સૂત્રને ઉચિત ઉપધાનાદિ શિષ્ય પાસે કરાવે છે, જેથી તે શિષ્યને તે તે સૂત્ર ભણવાની અધિકારિતા પ્રાપ્ત થાય. ત્યારપછી ગુરુ શિષ્યને સૂત્રપોરિસીમાં સૂત્ર આપે છે, અને અર્થપોરિસીમાં તે સૂત્રના અર્થ આપે

છે. ત્યારપછી ગુરુ તે સૂત્ર અને અર્થ શિષ્યને સ્થિર પરિચિત કરવાનું કહે છે, અને ત્યારપછી શિષ્યે સૂત્ર અને અર્થ સ્થિર પરિચિત કર્યા છે તેમ જણાય તો ગુરુ તે સૂત્ર અને અર્થ અન્યને ભણાવવાની તે શિષ્યને અનુજ્ઞા આપે છે. ॥૫૭૦॥

અવતરણિકા :

વ્યાસાર્થ ત્વાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સૂત્ર આપવાની સંક્ષેપથી વિધિ બતાવી. વળી વ્યાસાર્થને=તે વિધિના વિસ્તારથી અર્થને, કહે છે —

ગાથા :

સુત્તસ્સ હોંતિ જોગ્ગા જે પવ્વજ્જાએ નવરમિહ ગહણં ।
પાહન્નદંસણત્થં ગુણાહિગતસ્સ વા દેયં ॥૫૭૧॥
છલિણ વ પવ્વજ્જાકાલે પચ્છ વિ જાણિઅમજોગ્ગં ।
તસ્સ વિ ન હોઇ દેઅં સુત્તાઇ ઇમં ચ સૂણ્ણ ॥૫૭૨॥

અન્યાર્થ :

જે=જેઓ પવ્વજ્જાએ=પ્રવ્રજ્યાને (યોગ્ય હોય, તેઓ જ) સુત્તસ્સ=સૂત્રને જોગ્ગા=યોગ્ય હોંતિ=થાય છે. ઇહ=અહીં=પૂર્વગાથામાં, ગહણં=(યોગ્યતાનું) પ્રહણ નવરં=ફક્ત પાહન્નદંસણત્થં=પ્રાધાન્યના દર્શન અર્થે છે. ગુણાહિગતસ્સ વા=અથવા ગુણોથી અધિકતરને દેયં=(સૂત્ર) આપવું જોઈએ. પવ્વજ્જાકાલે વ=અથવા પ્રવ્રજ્યાકાળમાં છલિણ=છલાયેલા એવા ગુરુએ પચ્છ વિ=પાછળથી પણ અજોગ્ગં=અયોગ્યને જાણિઅં=જાણીને તસ્સ વિ=તેને પણ=તે અયોગ્ય શિષ્યને પણ, સુત્તાઇ દેઅં ન હોઇ=સૂત્રાદિ દેય થતાં નથી, ઇમં ચ=અને આ સૂણ્ણ=સૂચવે છે=ગાથા ૫૭૦માં રહેલ 'જોગ્ગાણ' ૫૬ સૂચન કરે છે.

ગાથાર્થ :

જે જીવો પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય હોય, તે જીવો જ સૂત્રને યોગ્ય થાય છે. પૂર્વગાથામાં યોગ્યતાનું પ્રહણ ફક્ત પ્રાધાન્યના દર્શન માટે છે. અથવા ગુણોથી અધિકતરને સૂત્ર આપવું જોઈએ અથવા પ્રવ્રજ્યાકાળમાં છલાયેલા ગુરુએ પાછળથી પણ અયોગ્યને જાણીને તે અયોગ્ય શિષ્યને પણ સૂત્રાદિ દેય થતાં નથી, અને ગાથા ૫૭૦માં રહેલ 'જોગ્ગાણ' શબ્દ આ સૂચવે છે.

ટીકા :

સૂત્રસ્ય ભવન્તિ યોગ્યાઃ પ્રાણિનો યે પ્રવ્રજ્યાયાઃ ત એવ, નવરમિહ=ગાથાયાં ગ્રહણં યોગ્યતાયાઃ પ્રાધાન્યપ્રદર્શનાર્થમ્, ઓષ્ઠેન ગુણાધિકસ્ય વા પ્રવ્રજિતસ્યાઽપિ દેયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭૧॥

છલિતેન વા કથચ્છિત્પ્રવ્રજ્યાકાલે ગુરુણા પશ્ચાદપિ પ્રવ્રજિતં સન્તં જ્ઞાત્વાઽયોગ્યં સંવાસેન તસ્યાઽપ્યેવંભૂતસ્ય ન ભવતિ દેયં સૂત્રાદિ=સૂત્રમર્થશ્ચ, ઇદં વા સૂચયતીહ ગાથાયાં યોગ્યતાગ્રહણમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭૨॥

ટીકાર્થ :

જે પ્રાણીઓ=જીવો, પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય હોય, તેઓ જ સૂત્રને યોગ્ય થાય છે, ફક્ત અહીં=ગાથામાં=પૂર્વગાથામાં, યોગ્યતાનું ગ્રહણ પ્રાધાન્યના પ્રદર્શન અર્થે છે, અથવા ઓઘથી=સામાન્યથી, પ્રવ્રજિત એવા પણ ગુણોથી અધિકને દેવું જોઈએ=ગુરુએ સૂત્ર આપવું જોઈએ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

અથવા પ્રવ્રજ્યાકાળમાં કોઈક રીતે છલાયેલા ગુરુએ પ્રવ્રજિત છતાં=દીક્ષિત એવા શિષ્યને, પાછળથી પણ સંવાસ દ્વારા અયોગ્ય જાણીને આવા પ્રકારના તેને પણ=અયોગ્ય એવા તે શિષ્યને પણ, સૂત્રાદિ=સૂત્ર અને અર્થ, દેય થતા નથી, અને આ ગાથામાં=ગાથા ૫૭૦માં, યોગ્યતાનું ગ્રહણ આ=ઉપરમાં કહ્યું એ, સૂચવે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે યોગ્ય શિષ્યોને કાલપ્રાપ્ત સૂત્ર આપવું જોઈએ. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે સૂત્રને યોગ્ય જીવો કોણ છે ? તેથી કહે છે કે જે જીવો પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય છે, તે જીવો જ સૂત્રદાનને યોગ્ય છે. ત્યાં શંકા થાય કે પ્રવ્રજ્યાને યોગ્ય જીવ સૂત્રદાનને યોગ્ય હોય, તો “યોગ્યોને સૂત્ર આપવું જોઈએ”, એમ કહેવાની જરૂર રહેતી નથી; કેમ કે યોગ્ય જીવોને જ પ્રવ્રજ્યા અપાઈ છે. તેથી એમ કહેવું જોઈએ કે “પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કર્યા પછી કાલપ્રાપ્ત સૂત્ર આપવું જોઈએ.” માટે ફરીથી “યોગ્યોને સૂત્ર આપવું જોઈએ” એમ કહેવું પુનરુક્તિ દોષરૂપ છે. તેથી કહે છે કે ગાથા ૫૭૦માં યોગ્યતાનું ગ્રહણ ફક્ત પ્રાધાન્ય દેખાડવા માટે છે અર્થાત્ પ્રવ્રજ્યાદાનમાં જેમ યોગ્યતાની આવશ્યકતા છે, તેમ સૂત્રદાનમાં પણ યોગ્યતાની અતિપ્રધાનતા છે; કેમ કે અયોગ્ય જીવોને સૂત્ર આપવાથી તેઓનો વિનાશ થાય છે, એમ જણાવવા માટે ગાથા ૫૭૦માં ‘જોગ્ગાણ’ પદનું ગ્રહણ છે.

વળી, ‘વા’કારથી ‘જોગ્ગાણ’ પદનો બીજો અર્થ બતાવે છે. સામાન્યથી પ્રવ્રજિત પણ ગુણથી અધિક એવા શિષ્યને સૂત્ર આપવું જોઈએ, એ જણાવવા માટે ગાથા ૫૭૦માં ‘જોગ્ગાણ’ પદનું ગ્રહણ છે.

આશય એ છે કે પ્રવ્રજ્યા યોગ્ય જીવને અપાય છે, છતાં સૂત્ર તો ગંભીરતા આદિ વિશેષ ગુણોવાળા યોગ્ય જીવને જ અપાય છે. નહીંતર સૂત્રાધ્યયનથી તે અયોગ્ય જીવનો વિનાશ થાય; કેમ કે ગંભીરતા આદિ ગુણો ન હોય તો તેવા જીવને સૂત્ર ભણ્યા પછી જ્ઞાનનો મદ થાય છે.

વળી, ‘વા’ કારથી ‘જોગ્ગાણ’ પદનો ત્રીજો અર્થ બતાવે છે. પરીક્ષા કરતી વખતે કોઈક રીતે પ્રવ્રજ્યા લેનાર જીવમાં ગુરુને યોગ્યતાનો ભ્રમ થયો હોય, અને પાછળથી સંવાસ દ્વારા ખ્યાલ આવે કે આ જીવ અયોગ્ય છે, તો દીક્ષા આપ્યા પછી પણ ગુરુએ તેને સૂત્ર અને અર્થ ભણાવવા જોઈએ નહીં. એ પ્રકારનું સૂચન ‘જોગ્ગાણ’ પદ કરે છે. ॥૫૭૧/૫૭૨॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह —

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે પ્રવ્રજ્યાકાળમાં છલાયેલા ગુરુએ પાછળથી પણ અયોગ્ય જાણીને તે અયોગ્ય સાધુને સૂત્ર અને અર્થ આપવા જોઈએ નહિ, એ કથનને જ સ્પષ્ટ કરે છે —

ગાથા :

પવ્વાવિયસ્સ વિ તહા ઇત્થ મુંડાવણાઙ્ગ વિ ણિસિદ્ધં ।
જિણમયપડિકુટ્ટસ્સા પુવ્વાયરિયા તહા ચાહુ ॥૫૭૩॥

અન્યથાર્થ :

તહા=અને ઇત્થ=અહીં=અયોગ્યને પ્રવ્રજ્યા આપવાના પ્રસંગમાં, જિણમયપડિકુટ્ટસ્સા=જિનમતથી પ્રતિકુષ્ટ એવા પવ્વાવિયસ્સ વિ=પ્રવ્રાજિતને પણ મુંડાવણાઙ્ગ વિ=મુંડાપનાદિ પણ ણિસિદ્ધં=નિષિદ્ધ છે, તહા ચ=અને તે પ્રકારે પુવ્વાયરિયા=પૂર્વાચાર્યો આહૂ=કહે છે.

ગાથાર્થ :

અને અયોગ્યને દીક્ષા આપવાના પ્રસંગમાં જિનમતથી પ્રતિકુષ્ટ એવા પ્રવ્રાજિતને પણ મુંડાપનાદિ પણ નિષિદ્ધ છે, અને તે પ્રકારે પૂર્વાચાર્યો કહે છે.

ટીકા :

પ્રવ્રાજિતસ્યાઽપિ તથાઽત્ર વ્યતિકરે મુણ્ડાપનાદ્યપિ ગુણસ્થાનં નિષિદ્ધં પૂર્વાચાર્યૈઃ જિનમતપ્રતિક્રુષ્ટસ્ય=ભગવદ્વચનનિરાકૃતસ્ય, પૂર્વાચાર્યાઃ-ભાષ્યકારાદયઃ તથા ચાહુઃ એતત્સંવાદ્યેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭૩॥

★ “પ્રવ્રાજિતસ્યાઽપિ”માં ‘અપિ’થી એ કહેવું છે કે અયોગ્ય એવા અપ્રવ્રાજિતને તો પ્રવ્રજ્યાદાનનો નિષેધ છે, પરંતુ અયોગ્ય એવા પ્રવ્રાજિતને પણ મુંડાપનાદિનો પણ નિષેધ છે.

★ “મુણ્ડાપનાદ્યપિ”માં ‘અપિ’થી એ જણાવવું છે કે અયોગ્ય એવા અપ્રવ્રાજિતને પ્રવ્રજ્યાદાનનો તો નિષેધ છે, પરંતુ અયોગ્ય એવા પ્રવ્રાજિતને પણ મુંડાપનાદિનો પણ નિષેધ છે, અને ‘આદિ’ પદથી શિક્ષાપનાદિનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

અને આ વ્યતિકરમાં=અયોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવાના પ્રસંગમાં, જિનના મતથી પ્રતિકુષ્ટ=ભગવાનના વચનથી નિરાકૃત, એવા પ્રવ્રાજિતને પણ=પ્રવ્રજ્યા આપેલ જીવને પણ, પૂર્વાચાર્યો વડે મુંડાપનાદિ ગુણસ્થાન નિષેધાયું છે. અને તે રીતે=જે રીતે ગ્રંથકારે કહ્યું તે રીતે, આના સંવાદીને જ=ગ્રંથકારના કથનને અનુરૂપ કથનને જ, ભાષ્યકારાદિ પૂર્વાચાર્યો કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અયોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવાના પ્રસંગમાં ભગવાને જે પ્રકારના જીવને પ્રવ્રજ્યા આપવાનું નિરાકરણ કર્યું છે, તેવા જીવને પ્રવ્રજ્યા અપાઈ ગઈ હોય તોપણ તેને મુંડાપનાદિ સંયમની આગળની ભૂમિકારૂપ ગુણસ્થાન આપવાનો પૂર્વાચાર્યોએ નિષેધ કર્યો છે. અને આ વાતને દૃઢ કરવા ગ્રંથકાર કહે છે કે અમે જે કથન કર્યું એ અમારા કથનને જ કહેનારું ભાષ્યકારાદિનું વચન છે, જે ગ્રંથકાર સ્વયં આગળમાં બતાવે છે.

અહીં મુંડાપનાદિને ‘ગુણસ્થાન’ કહેવા પાછળનો આશય એ છે કે સાધુ જેમ જેમ સંયમની ઉપર ઉપરની ક્રિયાઓ સમ્યગ્ વિધિપૂર્વક કરતા જાય છે, તેમ તેમ તે સાધુ ઉપર ઉપરના સંયમસ્થાનરૂપ ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે. માટે ઉપયોગપૂર્વક દીક્ષા ગ્રહણ કરનાર જીવ પ્રવ્રજ્યારૂપ ગુણસ્થાનને પ્રાપ્ત કરે છે, અને દીક્ષા

લીધા પછી સાધુ સંવેગપૂર્વક મુંડાપન કરતા હોય તો દેહની શોભા, મમત્વ વગેરે નાશ પામવાથી પ્રવ્રજયાગ્રહણથી થતા ગુણ કરતાં વિશેષ ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને સાધુ વિશેષ પ્રકારના સંવેગપૂર્વક શિક્ષાપન કરતા હોય તો સંયમમાં મુંડાપનની ક્રિયાથી થતા ગુણ કરતાં અધિક ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે.

આમ, મુંડાપનાદિ ક્રિયાઓ ઉત્તરોત્તર ગુણવૃદ્ધિનું કારણ હોવાથી કારણમાં કાર્યનો ઉપચાર કરીને મુંડાપનાદિ ક્રિયાઓને જ ગુણોનું સ્થાન કહેલ છે; કેમ કે મુંડાપનાદિ ક્રિયાઓ કારણ છે અને ઉત્તરોત્તર થતી ગુણવૃદ્ધિ એ કાર્ય છે.

વળી, અયોગ્ય જીવને મુંડાપનાદિ ક્રિયાઓ ગુણનું કારણ બનતી નથી, પરંતુ મુંડાપનાદિ ક્રિયાઓ દ્વારા અયોગ્ય જીવ ક્રિયાના લાઘવનું આપાદન કરે છે, જેથી અયોગ્ય જીવ માટે તે ક્રિયાઓ ગુણનું સ્થાન બનવાને બદલે કર્મબંધનું સ્થાન બને છે. આથી અયોગ્ય સાધુને મુંડાપનાદિ ગુણસ્થાન આપવાનો પૂર્વાચાર્યોએ નિષેધ કર્યો છે. ॥૫૭૩॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં ગ્રંથકારે કહ્યું કે ભાષ્યકારાદિ પૂર્વાચાર્યો અમારા કથનના સંવાદી કથનને જ કહે છે. તેથી હવે ગાથા ૫૭૮ સુધી ભાષ્યકારાદિનું કથન બતાવે છે -

ગાથા :

જિનવચનપ્પડિકુટ્ટં જો પવ્વાવેઙ્ગ લોભદોસેણં ।

ચરણદ્વિઓ તવસ્સી લોણ્ઙ તમેવ ચારિત્તં ॥૫૭૪॥

અન્વયાર્થ :

જિનવચનપ્પડિકુટ્ટં=જિનવચનથી પ્રતિકુટ્ટને લોભદોસેણં=લોભના દોષથી જો=જે પવ્વાવેઙ્ગ=પ્રવ્રાજે છે=પ્રવ્રજયા આપે છે, ચરણદ્વિઓ તવસ્સી=ચરણમાં સ્થિત, તપસ્વી, તમેવ ચારિત્તં=તે જ ચારિત્રને લોણ્ઙ=લોપે છે.

ગાથાર્થ :

જિનવચનથી પ્રતિષિદ્ધને લોભના દોષથી જે પ્રવ્રજયા આપે છે, ચારિત્રમાં રહેલા તપસ્વી તે જ ચારિત્રને લોપે છે.

ટીકા :

જિનવચનપ્રતિકુટ્ટં પ્રાણિનં ચ: પ્રવ્રાજયતિ કારણમનાદૃત્ય લોભદોષેણ-એહિકેન, ચરણસ્થિત: તપસ્વી એતત્કુર્વન્ લોપયતિ=અપનયતિ તત્તેવ ચારિત્રમાત્મીયમિતિ ગાથાર્થ: ॥૫૭૪॥

ટીકાર્થ :

જિનવચનથી પ્રતિકુટ્ટ એવા પ્રાણીને=જીવને, કારણને છોડીને એહિક એવા લોભના દોષથી જે પ્રવ્રાજે છે=જે ગુરુ પ્રવ્રજયા આપે છે, આને કરતા એવા=જિનવચનથી પ્રતિકુટ્ટ જીવને પ્રવ્રજયા આપતા એવા, ચરણમાં સ્થિત=ચારિત્રની આચરણ કરતા, તપસ્વી=તપને કરતા ગુરુ, તે જ આત્મીય ચારિત્રને લોપે છે=દૂર કરે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધુ ચારિત્રમાં સ્થિત છે અર્થાત્ ચારિત્રાચારનું સમ્યગ્ પાલન કરે છે, તપસ્વી છે અર્થાત્ તપશ્ચર્યામાં કે સ્વાધ્યાયાદિ બાર પ્રકારના તપમાં રત છે, તે સાધુ ભગવાને નિષેધ કર્યો છે તેવા અયોગ્ય જીવને “આ મારો શિષ્ય થશે તો મારી પર્યદા વધશે” એવા પ્રકારના ઐહિક લોભને કારણે દીક્ષા આપે, તો પોતે જે ચારિત્ર અન્યને આપી રહ્યા છે, તે જ પોતાના ચારિત્રનો તેઓ વિનાશ કરે છે.

વળી, ‘કારણમનાદૃત્ય’ એ પદ્યથી એ કહેવું છે કે અત્યંત અપવાદથી ભગવાને અયોગ્ય જીવને પણ દીક્ષા આપવાનું કહ્યું છે, માટે તેવું અપવાદરૂપ કારણ ન હોય છતાં જે ગુરુ શિષ્યના લોભથી અયોગ્ય જીવને દીક્ષા આપે છે, તે ગુરુ સંયમની ઉચિત ક્રિયાઓ કરતા હોય તોપણ તેમના ચારિત્રનો વિનાશ થાય છે; કેમ કે તેઓ સર્વત્ર સમભાવના પરિણામને છોડીને શિષ્યની પ્રાપ્તિરૂપ લોભના અધ્યવસાયથી તે અયોગ્ય જીવને દીક્ષા આપે છે. ॥૫૭૪॥

અવતરણિકા :

તથા —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે જિનવચનથી પ્રતિકુષ્ટ જીવને લોભ દોષથી પ્રવ્રજ્યા આપનાર ગુરુ તે જ પોતાના ચારિત્રનો લોપ કરે છે. છતાં અનાભોગાદિથી કોઈ ગુરુએ અયોગ્યને દીક્ષા આપી હોય તો શું કરવું ? તે બતાવવા ‘તથા’થી સમુચ્ચય કરે છે —

ગાથા :

પવ્વાવિઓ સિઅ ત્તિ અ મુંડાવેડં અણાયરણજોગ્ગો ।

જો તં મુંડાવેડેં દોસા અણિવારિયા પુરિમા ॥૫૭૫॥

અભ્યયાર્થ :

પવ્વાવિઓ અ=અને પ્રવ્રાજિત સિઅ=થાય, (તોપણ) મુંડાવેડં=મુંડવા માટે અણાયરણજોગ્ગો=અનાચરણયોગ્ય છે. (હવે) જો=જે તં=તેને મુંડાવેડેં=મુંડે છે, (મુંડન કરતા એવા તેમને) પુરિમા દોસા=પૂર્વના દોષો=અયોગ્યને પ્રવ્રજ્યા આપવાથી થતા દોષો, અણિવારિયા=અનિવારિત છે.

ગાથાર્થ :

અને પ્રવ્રાજિત થાય, તોપણ મુંડન કરવા માટે અનાચરણયોગ્ય છે. હવે જે ગુરુ તેનું મુંડન કરે છે, મુંડન કરતા એવા તે ગુરુને અયોગ્યને પ્રવ્રજ્યા આપવાથી થતા દોષો અનિવારિત છે.

ટીકા :

પ્રવ્રાજિત: સ્યાત્ ક્વથઞ્ચિદનાભોગાદિના, મુણ્ડયિતુમનાચરણયોગ્ય: = અનાસેવનીય: , યસ્તં મુણ્ડયતિ તસ્ય મુણ્ડયત: અમુણ્ડનીયદોષા અનિવારિતા ભવન્ત્યેવેત્યર્થ: , પૂર્વા: યેઽપ્રવ્રાજનીયાન્ પ્રવ્રાજયત: , એવં સર્વત્ર ભાવનીયમિતિ ગાથાર્થ: ॥૫૭૫॥

ટીકાર્થ :

કોઈક રીતે અનાભોગાદિથી પ્રવ્રાજિત=અયોગ્ય જીવ પ્રવ્રજ્યા અપાયેલો, થાય, તોપણ મુંડન કરવા માટે અનાચરણયોગ્ય છે=અનાસેવનીય છે. હવે જે તેને=તે અયોગ્યને, મુંડે છે, મુંડન કરતા એવા તેને=તે ગુરુને, અમુંડનીયના દોષો અનિવારિત થાય જ છે, એ પ્રમાણે અર્થ છે.

તે અમુંડનીયના દોષો બતાવે છે -

અપ્રવ્રાજનીયોને પ્રવ્રાજતાને=પ્રવ્રજ્યા આપવા માટે અયોગ્ય જીવોને પ્રવ્રજ્યા આપતા એવા ગુરુને, પૂર્વ એવા જે=પૂર્વમાં કહેલા જે દોષો થાય છે, તે દોષો મુંડન કરવા માટે અયોગ્ય જીવનું મુંડન કરનારને થાય છે, એમ અન્વય છે.

આ રીતે=મૂળગાથાના અંતે રહેલ 'પુરિમા'નો અર્થ અહીં બતાવ્યો એ રીતે, સર્વત્ર=ગાથા ૫૭૮ સુધી સર્વ સ્થાનમાં, ભાવન કરવું, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેનાર જીવ અયોગ્ય હોવા છતાં અનાભોગાદિથી યોગ્ય જાણીને ગુરુએ તેને પ્રવ્રજ્યા આપી હોય, અને પાછળથી તેની અયોગ્યતાનો ગુરુને ખ્યાલ આવ્યો હોય, તો તે સાધુ લોચ કરવા માટે અયોગ્ય છે, માટે દીક્ષા આપ્યા પછી પણ તેનો લોચ કરવો ન જોઈએ. આમ છતાં “આને દીક્ષા આપી છે, તો લોચ પણ કરવો પડે,” એમ વિચારીને તે અયોગ્ય સાધુનો ગુરુ લોચ કરે, તો તે લોચ કરનાર ગુરુ પોતે ચારિત્રનું સમ્યગ્પાલન કરતા હોય, તોપણ જિનાજ્ઞાની વિરુદ્ધ આચરણ કર્યું હોવાને કારણે તેઓ પોતાના ચારિત્રનો નાશ કરે છે. ॥૫૭૫॥

અવતરણિકા :

હવે કદાચ અનાભોગાદિથી અયોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપી, મુંડન પણ કર્યું અને પાછળથી ખ્યાલ આવ્યો કે આ શિષ્ય અયોગ્ય છે, તો શું કરવું ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

મુંડાવિઓ સિઅ ત્તિ અ સિવ્વિઆવેડં અણાયરણજોગ્ગો ।

અહવા સિવ્વિઆવિતો પુરિમપયડનિવારિયા દોસા ॥૫૭૬॥

અન્વયાર્થ :

મુંડાવિઓ અ=અને મુંડિત સિઅ=થાય, (તોપણ) સિવ્વિઆવેડં=શીખવવા માટે અણાયરણજોગ્ગો=અનાચરણયોગ્ય છે. અહવા=હવે (તે અયોગ્યને જે શીખવે છે,) સિવ્વિઆવિતે=શિખવતા એવા ગુરુને પુરિમ-પયડનિવારિયા=પૂર્વપદના અનિવારિત દોસા=દોષો છે.

ગાથાર્થ :

અને મુંડિત થાય, તોપણ શિક્ષણ આપવા માટે અનાચરણયોગ્ય છે. હવે તે અયોગ્યને જે શિક્ષણ આપે છે, શિક્ષણ આપતા એવા ગુરુને અયોગ્યનું મુંડન કરવાથી થતા અનિવારિત દોષો થાય છે.

ટીકા :

મુણ્ડિતઃ સ્યાત્ કથચ્છિદનાભોગાદિના, શિક્ષયિતું ગ્રહણશિક્ષાદિ અનાચરણયોગ્યઃ=અનાસેવનીયઃ, અથવેતિ પૂર્વપ્રકૃતાપેક્ષઃ, શિક્ષયતસ્તમયોગ્યં પૂર્વપદસમ્બન્ધિનઃ અનિવારિતા દોષાઃ, ઇહાડ્યેવં વા પાઠ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭૬॥

ટીકાર્થ :

મુણ્ડિતઃ અનાસેવનીયઃ કોઈક રીતે અનાભોગાદિથી મુંડિત થાય=અયોગ્ય જીવ મુંડન કરાયેલો થાય, તોપણ ગ્રહણશિક્ષાદિને શીખવવા માટે અનાચરણયોગ્ય છે=અનાસેવનીય છે.

અથવેતિ પૂર્વપ્રકૃતાપેક્ષઃ, 'અથવા' એ પ્રકારનો અવ્યય પૂર્વપ્રકૃતની અપેક્ષાવાળો છે અર્થાત્ “શિક્ષણ માટે અનાચરણયોગ્ય છે, તોપણ શિક્ષણ આપે તો” એમ જણાવવા અર્થે અહીં 'અથવા'નો પ્રયોગ કરેલ છે.

વળી, બૃહત્કલ્પસૂત્ર ભાષ્યગાથા ૫૧૮૦થી ૫૧૮૪માં તો 'અથવા'નો 'અથ અને વા' એ પ્રકારનો પ્રયોગ કરેલ છે. તેથી “વા=અથવા અને અથ=હવે” એ પ્રકારનો અર્થ પ્રાપ્ત થાય.

શિક્ષયતઃ દોષાઃ તે અયોગ્યને શિક્ષણ કરતા એવાને=ગ્રહણશિક્ષાદિ શીખવતા એવા ગુરુને, પૂર્વપદના સંબંધવાળા અનિવારિત દોષો છે.

ઇહાડ્યેવં ગાથાર્થઃ અથવા અહીં પણ=પ્રસ્તુત ગાથાના ચરમપાદમાં પણ, આ પ્રમાણે='દોસા અણિવારિયા પુરિમા' એમ પૂર્વગાથાના ચરમ પાદ પ્રમાણે, પાઠ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

દીક્ષા લેનાર જીવ અયોગ્ય હોવા છતાં અનાભોગાદિથી યોગ્ય જાણીને ગુરુએ તેને દીક્ષા આપી હોય, મુંડન પણ કર્યું હોય, અને પાછળથી તેના સહવાસ દ્વારા ગુરુને તે અયોગ્ય જણાય, તો તે શિષ્ય ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષા માટે યોગ્ય નથી. માટે દીક્ષા આપ્યા પછી અને લોચ કર્યા પછી પણ તેને ગ્રહણશિક્ષાદિ શીખવવી જોઈએ નહિ. આમ છતાં “આને દીક્ષા આપી છે, મુંડન કર્યું છે, તો શિક્ષણ પણ આપવું પડે,” એમ વિચારીને તે અયોગ્ય શિષ્યને ગુરુ ગ્રહણશિક્ષાદિ આપે, તો અયોગ્ય શિષ્યનું મુંડન કરનાર ગુરુને જે દોષો થાય તે દોષો તે શિક્ષણ આપનાર ગુરુને થાય છે અર્થાત્ તે ગુરુનું પોતાનું ચારિત્ર નાશ પામે છે. ॥૫૭૬॥

અવતરણિકા :

હવે કદાચ અનાભોગાદિથી અયોગ્ય જીવને દીક્ષા આપી, મુંડન કર્યું, શિક્ષા પણ આપી અને સહવાસથી ખ્યાલ આવ્યો કે આ શૈક્ષ અયોગ્ય છે, તો શું કરવું ? તે બતાવે છે -

ગાથા :

સિક્ષાવિઓ સિઅ ત્તિ અ ઉવઠાવેઝં અણાયરણજોગ્ગો ।

અહવા ઉવઠાવિતે પુરિમપયઽનિવારિયા દોસા ॥૫૭૭॥

અન્યાર્થ :

સિક્ષાવિઓ અ=અને શિક્ષિત સિઅ=થાય, (તો પણ) ઉવઠાવેઝં=ઉપસ્થાપવા માટે અણાયરણજોગ્ગો=

અનાચરણયોગ્ય છે. અહવા=હવે (તે અયોગ્યને જે ઉપસ્થાપે છે) ઉવઠાવિતે=ઉપસ્થાપતા એવા ગુરુને પુરિમ-પયડનિવારિયા દોસા=પૂર્વપદના અનિવારિત દોષો છે.

ગાથાર્થ :

અને શિક્ષિત થાય, તોપણ ઉપસ્થાપન કરવા માટે અનાચરણયોગ્ય છે. હવે તે અયોગ્યને જે ઉપસ્થાપન કરે છે, ઉપસ્થાપન કરતા ગુરુને પૂર્વપદના અનિવારિત દોષો છે.

ટીકા :

શિક્ષિત: સ્યાત્ કથञ्चिद् ग्रहणशिक्षादिग्राहित इत्यर्थः, उपस्थापयितुं व्रतेष्वनाचरणयोग्यः=અનાસેવનીયઃ, અથવોપસ્થાપયતઃ તં પૂર્વપદાનિવારિતા દોષાઃ પૂર્વવદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭૭॥

ટીકાર્થ :

કોઈક રીતે શિક્ષિત થાય=ગ્રહણશિક્ષાદિથી ગ્રાહિત થાય અર્થાત્ ગુરુએ ગ્રહણશિક્ષાદિ અપાયેલો થાય, તોપણ વ્રતોમાં ઉપસ્થાપવા માટે અનાચરણયોગ્ય છે=અનાસેવનીય છે. હવે જે તેને=તે અયોગ્યને, વ્રતોમાં ઉપસ્થાપે છે, ઉપસ્થાપતા એવા ગુરુને પૂર્વની જેમ પૂર્વપદ સંબંધી અનિવારિત દોષો છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગુરુએ અજ્ઞાનતાથી અયોગ્ય જીવને પ્રવ્રજ્યા આપી હોય, લોચ કર્યો હોય, ગ્રહણશિક્ષા અને આસેવનશિક્ષા આપી હોય, અને ત્યારપછી સંવાસથી ગુરુને તે શિષ્યની અયોગ્યતા જણાય, તો તે શૈક્ષ વ્રતોમાં ઉપસ્થાપવા માટે યોગ્ય નથી. આથી તે અયોગ્ય શૈક્ષને દીક્ષા આપી હોય, મુંડન કર્યું હોય, શિક્ષણ પણ આપ્યું હોય, તોપણ તેનું વ્રતોમાં ઉપસ્થાપન કરવું જોઈએ નહીં. આમ છતાં “આને દીક્ષા આપી છે, મુંડન કર્યું છે, શિક્ષા આપી છે, તો વ્રતોમાં ઉપસ્થાપન પણ કરવું પડે” એમ વિચારીને જે ગુરુ તે અયોગ્ય શિષ્યનું ઉપસ્થાપન કરે, તો અયોગ્ય જાણવા છતાં અયોગ્ય શિષ્યને શિક્ષણ આપનાર ગુરુને જે દોષો થાય, તે દોષો અયોગ્ય શિષ્યને વ્રતોમાં ઉપસ્થાપન કરનાર ગુરુને થાય છે અર્થાત્ તે ગુરુનું પોતાનું ચારિત્ર લોપાય છે. ॥૫૭૭॥

અવતરણિકા :

હવે કદાચ અનાભોગાદિથી અયોગ્ય જીવનું પ્રવ્રાજન કર્યું, મુંડન કર્યું, શિક્ષણ કર્યું, વ્રતોમાં ઉપસ્થાપન પણ કર્યું અને પાછળથી તેની અયોગ્યતાનો ખ્યાલ આવે, તો શું કરવું ? તે બતાવે છે —

ગાથા :

ઉવઠાવિઓ સિઅ ત્તિ અ સંભુંજિત્તા અણાયરણજોગ્ગો ।

અહવા સંભુંજંતે પુરિમપયડનિવારિયા દોસા ॥૫૭૮॥

અન્વયાર્થ :

ઉવઠાવિઓ અ=અને ઉપસ્થાપિત સિઅ=થાય, (તોપણ) સંભુંજિત્તા=સંભોજન કરવા માટે અણાયરણ-જોગ્ગો=અનાચરણયોગ્ય છે. અહવા=હવે (તે અયોગ્યને જે સંભોજન કરાવે છે,) સંભુંજંતે=સંભોજન કરાવતા એવા ગુરુને પુરિમપયડનિવારિયા=પૂર્વપદના અનિવારિત દોસા=દોષો છે.

ગાથાર્થ :

અને ઉપસ્થાપિત થાય, તોપણ સંભોજન કરવા માટે અનાયરણયોગ્ય છે. હવે તે અયોગ્યને જે સંભોજન કરાવે છે, સંભોજન કરાવતા ગુરુને પૂર્વપદના અનિવારિત દોષો છે.

ટીકા :

ઉપસ્થાપિતઃ સ્યાત્ કથञ्चित્, પૂર્વવદેવ સમ્બોક્તુમુપાધ્યાયેનાનાચરણયોગ્યઃ, યઃ કશ્ચિત્ અથવા સંભોજયતસ્તમિતિ પૂર્વવત્ પૂર્વપદાનિવારિતા દોષા, એતદપ્યેવમેવેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૭૮॥

ટીકાર્થ :

કોઈક રીતે ઉપસ્થાપિત થાય=અયોગ્ય જીવ વ્રતોમાં ઉપસ્થાપન કરાવેલો થાય, તોપણ પૂર્વની જેમ જ ઉપાધ્યાય સાથે સંભોજન કરવા માટે અનાયરણ યોગ્ય છે. હવે જે કોઈ તેને=તે અયોગ્યને, સંભોજન કરાવે છે, પૂર્વની જેમ સંભોજન કરાવતા એવા ગુરુને પૂર્વપદસંબંધી અનિવારિત દોષો છે. આ પણ આ પ્રમાણે જ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અનાભોગાદિથી ગુરુએ અયોગ્યને પ્રવ્રજ્યા આપી, લોચ કર્યો, શિક્ષા આપી, વ્રતોમાં ઉપસ્થાપના પણ કરી, અને પાછળથી ગુરુને તે શિષ્યની અયોગ્યતા જણાય તો તે અયોગ્ય શિષ્ય ઉપાધ્યાય સાથે ભોજન કરવા માટે યોગ્ય નથી. છતાં જે કોઈ તે અયોગ્યને ઉપાધ્યાય સાથે ભોજન કરાવે, તો અયોગ્ય જાણવા છતાં તે અયોગ્ય શિષ્યનું વ્રતોમાં ઉપસ્થાપન કરનાર ગુરુને જે દોષો થાય, તે દોષો અયોગ્યને ઉપાધ્યાય સાથે સંભોજન કરાવનાર ગુરુને થાય છે. ॥૫૭૮॥

અવતરણિકા :

હવે કદાચ અનાભોગાદિથી જિનવચનમાં પ્રતિષિદ્ધ જીવને પ્રવ્રજ્યા આપી, મુંડન કર્યું, શિક્ષા આપી, ઉપસ્થાપન કર્યું અને સંભોજન પણ કરાવ્યું, અને ત્યારબાદ તે જીવની અયોગ્યતા જણાય, તો શું કરવું? તે બતાવે છે -

ગાથા :

સંભુંજિઓ સિઅ ત્તિ અ સંવાસેઝં અણાયરણજોગ્ગો ।
અહવા સંવાસંતે દોસા અણિવારિઆ પુરિમા ॥૫૭૯॥

અન્યથાર્થ :

સંભુંજિઓ અ=અને સંભુક્ત સિઅ=થાય, (તોપણ) સંવાસેઝં=સંવાસ કરાવવા માટે અણાયરણ-જોગ્ગો=અનાયરણયોગ્ય છે. અહવા=હવે (તે અયોગ્યને જે સંવાસ કરાવે છે,) સંવાસંતે=સંવાસ કરાવતા એવા ગુરુને પુરિમા દોસા=પૂર્વના દોષો=અયોગ્યને ઉપાધ્યાય સાથે ભોજન કરાવવાથી થતા દોષો, અણિવારિઆ=અનિવારિત છે.

ગાથાર્થ :

અને સંભુક્ત થાય, તોપણ સંવાસ કરાવવા માટે અનાયરણયોગ્ય છે. હવે તે અયોગ્યને જે સંવાસ કરાવે છે, સંવાસ કરાવતા ગુરુને અયોગ્યને ઉપાધ્યાય સાથે ભોજન કરાવવાથી થતા દોષો અનિવારિત છે.

ટીકા :

સમ્બુક્ત: સ્યાત્ કથञ्चिदુપાધ્યાયાદિના, સંવાસયિતું સ્વસમીપેડનાચરણયોગ્ય: = અનાસેવનીય:, ય: કશ્ચિત્ તં સંવાસયત: આત્મસન્નિધૌ, દોષા અનિવારિતા ભવન્ત્યેવેતિ ભાવ:, પૂર્વા: યેડસંવાસ્યં સંવાસયત (?યેડસંભોજ્યં સંભોજયત:) ઇતિ ગાથાર્થ: ૥૫૭૯॥

નોંધ :

૧

(૧) આ ગાથાની ટીકામાં 'પૂર્વા: યેડસંવાસ્યં સંવાસયત:' છે, તેને સ્થાને 'પૂર્વા: યેડસંભોજ્યં સંભોજયત:' પાઠ હોય, તેમ ભાસે છે.

(૨) ૫૭૫થી ૫૭૯ સુધીની મૂળગાથામાં રહેલ 'ત્તિ' સ્વરૂપનો પરામર્શક છે, એમ બૃહત્કલ્પસૂત્ર ભાષ્ય ગાથા ૫૧૯૦ માં કહેલ છે. તેથી એ પ્રાપ્ત થાય કે કોઈક રીતે અનાભોગાદિથી જિનમતમાં પ્રતિકુષ્ટ જીવ પ્રદ્રાવિત થાય, તોપણ તે પ્રદ્રાવનને અયોગ્ય છે. આમ 'ત્તિ' પદ પ્રદ્રાવિત જીવની અયોગ્યતાનું સ્વરૂપ દર્શાવે છે. તેથી તે પ્રદ્રાવનને અયોગ્ય એવો જીવ મુંડનને પણ અયોગ્ય છે, એમ સંવાસન સુધી સર્વત્ર 'ત્તિ' પદનું યોજન કરવું.

(૩) "અનાભોગાદિ"માં 'આદિ' પદથી સહસાત્કારનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

કોઈક રીતે ઉપાધ્યાય વગેરે સાથે સંભુક્ત થાય = અયોગ્ય જીવ સંભોજન કરાયેલો થાય, તોપણ પોતાની પાસે સંવાસ કરાવવા માટે અનાયરણયોગ્ય છે = અનાસેવનીય છે. હવે જે કોઈ તેને = તે અયોગ્યને, આત્માની સંનિધિમાં = પોતાની પાસે, સંવાસ કરાવે છે, સંવાસ કરાવતા એવા ગુરુને દોષો અનિવારિત થાય જ છે, એ પ્રકારે ભાવ છે.

તે અનિવારિત દોષો કયા છે ? તે દર્શાવે છે -

અસંભોજ્યને સંભોજન કરાવતાને = સંભોજન કરાવવા માટે અયોગ્ય જીવને ઉપાધ્યાયાદિ સાથે ભોજન કરાવતા એવા ગુરુને, પૂર્વ એવા જે દોષો છે, તે દોષો સંવાસ કરાવવા માટે અયોગ્ય જીવને પોતાની પાસે સંવાસ કરાવનાર ગુરુને થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

અનાભોગાદિથી ગુરુએ અયોગ્ય જીવનું પ્રદ્રાવન કર્યું હોય, મુંડન કર્યું હોય, શિક્ષણ આપ્યું હોય, ઉપસ્થાપન કર્યું હોય, સંભોજન પણ કરાવ્યું હોય અને સંવાસ દ્વારા પાછળથી તેની અયોગ્યતા ગુરુએ જાણી હોય, તો તે અયોગ્ય શિષ્યને પોતાની પાસે રખાય નહીં. આમ છતાં જે ગુરુ તે અયોગ્યને પોતાની સાથે રાખે છે તે ગુરુને, સંભોજન કરવા માટે અયોગ્ય શિષ્યને ઉપાધ્યાયાદિ સાથે સંભોજન કરાવનાર ગુરુને જે દોષો થાય છે, તે દોષો પ્રાપ્ત થાય છે અર્થાત્ તે ગુરુનું પોતાનું ચારિત્ર નાશ પામે છે. ॥૫૭૯॥

ગાથા :

એમાઈ પઢિસિદ્ધં સવ્વં ચિઅ જિણવરેહજ્જોગ્ગસ્સ ।

પચ્છ વિન્નાયસ્સ વિ ગુણઠાણં વિજ્જનાણં ॥૫૮૦॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

પચ્છ વિન્નાયસ્સ વિ અજોગ્ગસ્સ=પાછળથી જણાયેલ પણ અયોગ્યના એમાઈ=એવમાદિ=ગાથા ૫૭૪થી ૫૭૮માં બતાવ્યા એ પ્રકારની આદિવાળા, સવ્વં ચિઅ=સર્વ જ ગુણઠાણં=ગુણસ્થાન વિજ્જનાણં=વૈદ્યના જ્ઞાતથી=દૃષ્ટાંતથી, જિણવરેહિં=જિનવર વડે પઢિસિદ્ધં=પ્રતિષિદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

પાછળથી જણાયેલા પણ અયોગ્યના, ગાથા ૫૭૪થી ૫૭૮માં બતાવ્યાં એ પ્રકારની આદિવાળાં સર્વ જ ગુણસ્થાન, વૈદ્યના દૃષ્ટાંતથી જિનવર વડે પ્રતિષિદ્ધ છે.

ટીકા :

એવમાદિ પ્રતિષિદ્ધં=નિરાકૃતં સર્વમેવ જિનવરે=ભગવદ્વિરયોગ્યસ્ય વિનેયસ્ય પશ્ચાદ્વિજ્ઞાતસ્યાપ્યયોગ્યતયા ગુણસ્થાનં - સંવાસાનુયોગદાનાદિ વૈદ્યજ્ઞાતેન, સ હિ યદૈવાસાધ્યં દોષં જાનાતિ તદૈવ ક્રિયાતો વિરમતીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૦॥ દ્વારમ્ ॥

ટીકાર્થ :

પાછળથી વિજ્ઞાત પણ અયોગ્ય વિનેયના=શિષ્યના, એવમાદિ=પ્રવ્રજન એ પ્રકારની આદિવાળાં, સર્વ જ સંવાસ-અનુયોગનું દાન આદિ રૂપ ગુણસ્થાન, અયોગ્યપણું હોવાથી વૈદ્યના જ્ઞાતથી=દૃષ્ટાંતથી, જિનવર વડે=ભગવાન વડે, પ્રતિષિદ્ધ છે=નિરાકૃત છે; જે કારણથી તે=વૈદ્ય, જ્યારે જ દોષને અસાધ્ય જાણે છે, ત્યારે જ ક્રિયાથી=રોગીને ઔષધાદિ આપવારૂપ ચિકિત્સાથી, વિરમે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૭૪થી ૫૭૮માં બતાવ્યું તેમ પ્રવ્રજ્યા વગેરે સર્વ જ ગુણસ્થાન, અયોગ્ય શિષ્યને આપવાનો ભગવાને નિષેધ કર્યો છે અર્થાત્ કદાચ અનાભોગાદિથી પ્રવ્રજ્યા વગેરે આગળ-આગળનાં ગુણસ્થાન આપ્યા પછી શિષ્યની અયોગ્યતાનો ખ્યાલ આવે તો, તેનાથી ઉત્તર-ઉત્તરના ગુણો વધારવાની ક્રિયારૂપ ગુણસ્થાનનો ભગવાને નિષેધ કર્યો છે. તેમાં વૈદ્યનું દૃષ્ટાંત છે, તે આ પ્રમાણે -

જેવી રીતે સુવૈદ્ય આ રોગીનો રોગ અસાધ્ય છે એમ જાણે, તો તે રોગીના રોગની ચિકિત્સા કરે નહિ; અને ક્વચિત્ અનાભોગાદિથી વૈદ્યને રોગીના અસાધ્ય રોગનો ખ્યાલ ન આવ્યો હોય, અને ચિકિત્સાક્રિયાનો પ્રારંભ કર્યો હોય, છતાં પાછળથી પણ ખ્યાલ આવે કે આ રોગીનો રોગ અસાધ્ય છે, તો તરત સુવૈદ્ય આગળ-આગળની ચિકિત્સાક્રિયાથી વિરામ પામી જાય છે; કેમ કે સારા વૈદ્ય રોગીના હિત માટે ચિકિત્સા કરતા હોય છે. તેથી તે જાણતા હોય કે અસાધ્યરોગવાળા રોગીને ઔષધ આપવાથી તેનું હિત થતું નથી, પરંતુ અહિત થાય છે.

તેવી રીતે ગુણવાન એવા ગુરુ પણ જાણે કે આ જીવ અયોગ્ય છે, તો તેના ભાવરોગની ચિકિત્સા કરે નહિ; અને ક્વચિત્ અનાભોગાદિથી ગુરુને શિષ્યની અયોગ્યતાનો પૂર્વે ખ્યાલ ન આવ્યો હોય, અને તેનું પ્રપ્રાજનાદિ કર્યું હોય, છતાં પાછળથી પણ ખ્યાલ આવે કે આ જીવ ગુણસ્થાન માટે અયોગ્ય છે, તો પાછળનાં જે જે ગુણસ્થાન તેને આપવાનાં બાકી હોય, તે તે આપે નહિ; કેમ કે ગુણવાન ગુરુ જાણતા હોય કે અયોગ્ય જીવોનો ભાવરોગ પ્રપ્રાજનાદિ ક્રિયાઓ દ્વારા દૂર થતો નથી, પરંતુ તેનું વધારે અહિત થાય છે. ॥૫૮૦॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૫૫માં સ્વાધ્યાયના ગુણો બતાવ્યા, તેનું ગાથા ૫૬૬ સુધી વિસ્તારથી સ્પષ્ટીકરણ કરીને ગાથા ૫૭૦માં કહ્યું કે યોગ્ય શિષ્યોને કાલપ્રાપ્ત સૂત્ર આપવું જોઈએ. તેથી હવે દીક્ષાપર્યાયરૂપ કાલથી પ્રાપ્ત એવું ક્યું સૂત્ર ક્યારે આપવું જોઈએ ? એ ગાથા ૫૮૮ સુધી સ્પષ્ટ કરે છે —

ગાથા :

કાલક્રમેણ પત્તં સંવચ્છ્રમાઙ્ગા ઉ જં જમ્મિ ।
તં તમ્મિ ચેવ ધીરો વાણ્જ્જા સો અ કાલોઽયં ॥૫૮૧॥

અન્યથાર્થ :

સંવચ્છ્રમાઙ્ગા ઉ કાલક્રમેણ=વળી સંવત્સરાદિ કાલક્રમ વડે જં=જે આચારાંગાદિ જમ્મિ=જે સંવત્સરાદિમાં પત્તં=પ્રાપ્ત હોય, તં=તે આચારાંગાદિને તમ્મિ ચેવ=તે સંવત્સરાદિમાં જ ધીરો=ધીર એવા ગુરુ વાણ્જ્જા=વંચાવે, સો અ કાલોઽયં=અને તે કાળ આ છે=આગળમાં કહેવાશે એ છે.

ગાથાર્થ :

વળી સંવત્સરાદિ કાલક્રમ વડે જે આચારાંગાદિ જે સંવત્સરાદિમાં પ્રાપ્ત હોય, તે આચારાંગાદિને તે સંવત્સરાદિમાં જ ધીર એવા ગુરુ વંચાવે, અને તે કાળ આગળમાં કહેવાશે એ છે.

ટીકા :

કાલક્રમેણ પ્રાપ્ત્યૌચિત્યેન સંવત્સરાદિના તુ યદ્ આચારાદિ યસ્મિન્સ્તત્તસ્મિન્નેવ સંવત્સરાદૌ ધીરો વાચયેત્, ન વિપર્યયં કુર્યાત્, સ ચ કાલોઽયં=વક્ષ્યમાણ ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૧॥

ટીકાર્થ :

ઔચિત્ય એવા સંવત્સરાદિરૂપ કાળના ક્રમ વડે જે આચારાંગાદિ જે સંવત્સરાદિમાં પ્રાપ્ત હોય; તે સંવત્સરાદિમાં જ ધીર એવા ગુરુ શિષ્યને વંચાવે, વિપર્યયને ન કરે, અને તે કાળ આ છે=વક્ષ્યમાણ છે=આગળમાં કહેવાશે એ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૫૮૧॥

અવતરણિકા :

કેટલા વર્ષના સંયમપર્યાયમાં ક્યું આગમ ભણાવવું ? તે રૂપ કાળમર્યાદાનું ક્રમસર વર્ણન કરે છે —

ગાથા :

તિવરિસપરિઆગસ્સ ઉ આચારપકપ્પણામમજ્ઞયણં ।
ચઠવરિસસ્સ ઉ સમ્મં સૂઅગઢં નામ અંગં તિ ॥૫૮૨॥

અન્યથાર્થ :

તિવરિસપરિઆગસસ ડ=ત્રણ વર્ષના પર્યાયવાળાને જ આચારપ્રકલ્પનામં=આચારપ્રકલ્પ નામનું અજ્ઞયણં=અધ્યયન (વંચાવે છે.) સમ્મં ડ ચઢવરિસસ=વળી સમ્યગ્ ચાર વર્ષવાળાને સૂત્રગડં નામ અંગં=સૂત્રકૃત નામનું અંગ (વંચાવે છે.)

★ 'તિ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

ત્રણ વર્ષના પર્યાયવાળા સાધુને જ આચારપ્રકલ્પ નામનું અધ્યયન વંચાવે છે, વળી ચાર વર્ષવાળા સાધુને સૂત્રકૃત નામનું અંગ વંચાવે છે.

ટીકા :

ત્રિવર્ષપર્યાયસ્યૈવ, નાસ્તઃ, આચારપ્રકલ્પનામં=નિશીથાભિધાનમ્ અધ્યયનં, વાચ્યત્તિ ક્રિયા યોજનીયા, ચતુર્વર્ષસ્ય તુ સમ્યગ્=અસ્ખલિતસ્ય સૂત્રકૃતં નામ અઙ્ગં દ્વિતીયમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૨॥

ટીકાર્થ :

ત્રણ વર્ષના પર્યાયવાળાને જ, એ પહેલાં નહિ, આચારપ્રકલ્પના નામવાળું=નિશીથના અભિધાનવાળું, અધ્યયન વંચાવાય છે, વાચ્યતે એ પ્રકારની ક્રિયા યોજવી. વળી સમ્યગ્=અસ્ખલિત, ચાર વર્ષના પર્યાયવાળાને સૂત્રકૃત નામનું બીજું અંગ વંચાવાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૮૨॥

ગાથા :

દસકપ્પવ્વવહારા સંવચ્છરપણગદિક્ખિવ્વઅસ્સેવ ।

ઠાણં સમવાઓ ત્તિ અ અંગેએ અદુવાસસ્સ ॥૫૮૩॥

દસવાસસ્સ વિઆહો એક્કારસવાસયસ્સ ય ઇમે ડ ।

ખુદ્ધિયવિમાણમાઈ અજ્ઞયણા પંચ નાયવ્વા ॥૫૮૪॥

અન્યથાર્થ :

દસકપ્પવ્વવહારા=દશાકલ્પવ્યવહાર સંવચ્છરપણગદિક્ખિવ્વઅસ્સેવ=સંવત્સર પંચકના=પાંચ વર્ષના, દીક્ષિતને જ, ઠાણં સમવાઓ અ ત્તિ=સ્થાન અને સમવાય, એ પ્રકારનાં અંગેએ=આ બે અંગ અદુવાસસ્સ=આઠ વર્ષવાળાને, વિઆહો દસવાસસ્સ ય=અને વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ દશ વર્ષવાળાને ઇમે ડ=અને આ ખુદ્ધિય-વિમાણમાઈ=ક્ષુલ્લિકા વિમાનાદિ પંચ અજ્ઞયણા=પાંચ અધ્યયનો એક્કારસવાસયસ્સ=અગિયાર વર્ષવાળાને નાયવ્વા=જાણવા.

ગાથાર્થ :

દશાકલ્પવ્યવહાર પાંચ વર્ષના દીક્ષિતને જ, સ્થાન અને સમવાય, એ પ્રકારનાં આ બે અંગ આઠ વર્ષવાળાને, વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ દશ વર્ષવાળા સાધુને, અને આ ક્ષુલ્લિકા વિમાનાદિ પાંચ અધ્યયનો અગિયાર વર્ષવાળા સાધુને જાણવા.

ટીકા :

દશાકલ્પવ્યવહારાઃ ત્રયોઽપિ પચ્ચસંવત્સરદીક્ષિતસ્યૈવ, સ્થાનં સમવાય ઇતિ ચ અઙ્ગે એતે દ્વે અપ્યષ્ટ-વર્ષસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૩॥

દશવર્ષસ્ય વ્યાખ્યેતિ વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિઃ=ભગવતી, એકાદશવાર્ષિકસ્ય ચામૂનીતિ હૃદયસ્થનિર્દેશઃ ક્ષુલ્લિકા-વિમાનાદીન્યધ્યયનાનિ કાલયોગ્યતામઙ્ગીકૃત્ય પચ્ચ જ્ઞાતવ્યાનિ, તદ્વથા- 'ખુલ્લિકાવિમાણપવિભત્તી (મહલ્લિકાવિમાણપવિભત્તી) અંગચૂલિકા વગ્ગચૂલિકા વિગ્રહચૂલિકા'તિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૪॥

ટીકાર્થ :

દશા કલ્પ વ્યવહાર એ ત્રણ પણ પાંચ વર્ષના દીક્ષિતને જ, સ્થાન અને સમવાય એ પ્રકારના આ બંને પણ અંગ આઠ વર્ષવાળાને, વ્યાખ્યા=વ્યાખ્યાપ્રજ્ઞપ્તિ=ભગવતી, દશ વર્ષવાળાને, અને અગિયાર વર્ષવાળાને આ એટલે ગ્રંથકારના હૃદયમાં રહેલાનો નિર્દેશ, તે નિર્દેશ બતાવે છે - ક્ષુલ્લિકાવિમાનાદિ પાંચ અધ્યયનો, કાલની યોગ્યતાને આશ્રયીને જાણવાં; તે આ પ્રમાણે -

ક્ષુલ્લિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ, મહલ્લિકાવિમાનપ્રવિભક્તિ, અંગચૂલિકા, વર્ગચૂલિકા, વિગ્રહચૂલિકા, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૮૩/૫૮૪॥

ગાથા :

બારસવાસસ્સ તહા અરુણુવવાયાઙ્ગ પંચ અઙ્ગયણા ।

તેસવાસસ્સ તહા ઉદ્ધાણસુઆઙ્ગા ચરો ॥૫૮૫॥

અન્યથાર્થ :

તહા=તે પ્રકારના બારસવાસસ્સ=બાર વર્ષવાળાને અરુણુવવાયાઙ્ગ=અરુણોપપાતાદિ પંચ અઙ્ગયણા=પાંચ અધ્યયનો, તહા=તે પ્રકારના તેસવાસસ્સ=તેર વર્ષવાળાને ઉદ્ધાણસુઆઙ્ગા ચરો=ઉત્થાનશ્રુતાદિ ચાર (જાણવાં.)

ગાથાર્થ :

તે પ્રકારના બાર વર્ષવાળા સાધુને અરુણોપપાતાદિ પાંચ અધ્યયનો અને તેર વર્ષવાળા સાધુને ઉત્થાનશ્રુતાદિ ચાર આગમો જાણવાં.

ટીકા :

દ્વાદશવાર્ષિકસ્ય તથા કાલપર્યાયેણ અરુણોપપાતાદીનિ પચ્છાઽધ્યયનાનિ, તદ્વથા- 'અરુણોવવાણ વરુણોવવાણ ગરુલોવવાણ વેલંધરોવવાણ વૈશમણોવવાણ', ત્રયોદશવાર્ષિકસ્ય તથોત્થાનશ્રુતાદીનિ ચત્ત્વારિ, તદ્વથા- 'ઉદ્ધાણસુઅઙ્ગયણસુયં દેવિદોવવાઓ જાગપારિવાવણિયાઓ'તિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૫॥

ટીકાર્થ :

તે પ્રકારના=અસ્ખલિત ચારિત્રરૂપ તે પ્રકારના, કાલપર્યાય વડે બાર વર્ષવાળાને અરુણોપપાતાદિ પાંચ અધ્યયનો જાણવાં. તે આ પ્રમાણે - અરુણોપપાત, વરુણોપપાત, ગરુડોપપાત, વેલંધરોપપાત, વૈશમણોપપાત. તે

પ્રકારના તેર વર્ષવાળાને ઉત્થાનશ્રુતાદિ ચાર જાણવાં; તે આ પ્રમાણે — ઉત્થાનશ્રુત, સમુત્થાનશ્રુત, દેવેન્દ્રોપપાત, નાગપર્યાવલિકા, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૮૫॥

ગાથા :

ચોદસવાસસ્સ તહા આસીવિસભાવણં જિણા બિંતિ ।
પન્નરસવાસગસ્સ ચ દિટ્ઠીવિસભાવણં તહ ચ ॥૫૮૬॥

અન્યથાર્થ :

તહા ચોદસવાસસ્સ=તે પ્રકારના ચૌદ વર્ષવાળાને આસીવિસભાવણં=આશીવિષભાવનાને, તહ ચ પન્નરસવાસગસ્સ ચ=વળી તે પ્રકારના જ પંદર વર્ષવાળાને દિટ્ઠીવિસભાવણં=દૃષ્ટિવિષભાવનાને જિણા=જિનો બિંતિ=કહે છે.

ગાથાર્થ :

તે પ્રકારના ચૌદ વર્ષવાળા સાધુને આશીવિષભાવનાને, વળી તે પ્રકારના જ પંદર વર્ષવાળા સાધુને દૃષ્ટિવિષભાવનાને જિનેશ્વરો કહે છે.

ટીકા :

ચતુર્દશવર્ષસ્ય તથા પર્યાયેણ આશીવિષભાવનાં જિના બ્રુવતે, નારતઃ, પચ્ચદશવર્ષસ્ય તુ પર્યાયેણૈવ દૃષ્ટિવિષભાવનાં તથૈવ બ્રુવત્ત્વમ્મિત્તિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૬॥

ટીકાર્થ :

તે પ્રકારના પર્યાય વડે ચૌદ વર્ષવાળાને આશીવિષભાવનાને જિનો કહે છે, એ પહેલાં નહીં. વળી તે પ્રકારના જ પર્યાય વડે જ પંદર વર્ષવાળાને દૃષ્ટિવિષભાવનાને કહે છે=જિનો સાધુને વંચાવવાનું કહે છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે. ॥૫૮૬॥

ગાથા :

સોલસવાસાઈસુ અ એગુત્તરવટ્ઠિસુ જહ્મસંખં ।
ચારણભાવણ મહસુવિણભાવણા તેઅગનિસગ્ગા ॥૫૮૭॥

અન્યથાર્થ :

એગુત્તરવટ્ઠિસુ અ સોલસવાસાઈસુ=અને એક ઉત્તરમાં વર્ષિત એવા સોળ વર્ષાદિમાં જહ્મસંખં=પથા સંખ્ય=ક્રમસર, ચારણભાવણ=ચારણભાવના, મહસુવિણભાવણા=મહાસ્વપ્નભાવના, તેઅગનિસગ્ગા=તેજો-નિસર્ગ થાય છે.

ગાથાર્થ :

સાધુને સોળ વર્ષના પચાસમાં ચારણભાવના, સત્તર વર્ષના પચાસમાં મહાસ્વપ્નભાવના, અઠાર વર્ષના પચાસમાં તેજોનિસર્ગ; આ ત્રણ ક્રમસર થાય છે.

ટીકા :

ષોડશવર્ષાદિષુ ચ પર્યાયેષ્વેકોત્તરવર્દ્ધિતેષુ યથાસંખ્યં=યથાક્રમં ચારણભાવના મહાસ્વપન-
ભાવના તેજોનિસર્ગં ઇત્યેતાનિ ત્રીણિ ભવન્તીતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૭॥

ટીકાર્થ :

અને એક ઉત્તરમાં વધેલા એવા સોળ વર્ષની આદિવાળા પર્યાયોમાં યથાસંખ્ય=યથાક્રમ, ચારણભાવના, મહાસ્વપ્નભાવના, તેજોનિસર્ગ; આ પ્રકારના આ ત્રણ થાય છે=આ ત્રણ સૂત્રો સાધુને વંચાવવાના થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૮૭॥

ગાથા :

एगूणवीसगस्स उ दिट्ठीवाओ दुवालसममंगं ।
संपुण्णवीसवरिसो अणुवाई सव्वसुत्तस्स ॥५८८॥(दारं)॥

અન્યવાર્થ :

एगूणवीसगस्स उ=વળી ઓગણીશ વર્ષવાળાને દિટ્ઠિવાદો=દૃષ્ટિવાદ દુવાલસમમંગં=બારમું અંગ થાય છે. સંપુણ્ણવીસवरिसो=સંપૂર્ણ વીશ વર્ષવાળા સવ્વસુત્તસ્સ=સર્વ સૂત્રના અણુવાઈ=અનુપાતી છે.

ગાથાર્થ :

વળી ઓગણીશ વર્ષવાળા સાધુને દૃષ્ટિવાદ બારમું અંગ થાય છે. સંપૂર્ણ વીશ વર્ષવાળા સાધુ સર્વ સૂત્રના અનુપાતી છે.

ટીકા :

एकोनविंशतिकस्य तु पर्यायेण दृष्टिवादो द्वादशमङ्गं, अत एव शेषलाभो ज्ञेय इति सम्पूर्णविंशतिवर्ष-
पर्यायेणानुपाती=योग्यः सर्वस्य सूत्रस्य बिन्दुसारादेरिति गाथार्थः ॥५८८॥ (द्वारं)॥

ટીકાર્થ :

વળી પર્યાય વડે ઓગણીશ વર્ષવાળાને દૃષ્ટિવાદ બારમું અંગ થાય છે. આનાથી પછી જ શેષનો લાભ જાણવો=સંપૂર્ણ વીશ વર્ષના પર્યાય વડે બિંદુસારાદિ સર્વ સૂત્રના અનુપાતી છે=યોગ્ય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૮૮॥

અવતરણિકા :

ગાથા ૫૭૦માં કહેલ કે યોગ્ય શિષ્યોને કાલપ્રાપ્ત સૂત્ર ઉપધાનાદિથી વિશુદ્ધ આપવું જોઈએ. તેથી ગાથા ૫૭૧થી ૫૮૦માં સૂત્રદાનને યોગ્ય શિષ્યનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, અને ગાથા ૫૮૧થી ૫૮૮માં કયું સૂત્ર કેટલા વર્ષના સંયમપર્યાયવાળા સાધુને અપાય ? તે રૂપ કાલપ્રાપ્તનું સ્વરૂપ બતાવ્યું, હવે કયા સૂત્ર માટે કેટલો તપ આવશ્યક છે ? તે બતાવે છે —

ગાથા :

ઉવહાણં પુણ આયંબિલાઇ જં જસ્સ વન્નિઅં સુત્તે ।
તં તેણેવ ઉ દેઅં ઇહરા આણાઇઆ દોસા ॥૫૮૯॥

અન્યથાર્થ :

સુત્તે પુણ=વળી સૂત્રમાં જસ્સ=જે અધ્યયનાદિનું આયંબિલાઇ જં=આયંબિલાદિ જે ઉવહાણં=ઉપધાન વન્નિઅં=વર્ણવાયું છે, તં=તે અધ્યયનાદિને તેણેવ ઉ=વળી તે ઉપધાન વડે જ દેઅં=આપવું જોઈએ. ઇહરા=ઈતરથા=ઉપધાન વગર અધ્યયનાદિ આપવામાં, આણાઇઆ=આજ્ઞાદિ=આજ્ઞાભંગાદિ, દોસા=દોષો થાય છે.

ગાથાર્થ :

વળી સૂત્રમાં જે અધ્યયનાદિનું આંખિલાદિ જે ઉપધાન વર્ણવાયું છે, તે અધ્યયનાદિને વળી તે ઉપધાન વડે જ આપવું જોઈએ. ઉપધાન વગર અધ્યયનાદિ આપવામાં આજ્ઞાભંગાદિ દોષો થાય છે.

ટીકા :

ઉપધાનં પુનરાયામામ્લાદિ યદ્ યસ્ય અધ્યયનાદેઃ વર્ણિતં સૂત્ર એવ=આગમે, તદ્ અધ્યયનાદિ તેનૈવ તુ દેયં, નાન્યેન, ઇતરથા=અન્યથા દાને આજ્ઞાદયો દોષાશ્ચત્વાર ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૮૯॥

ટીકાર્થ :

વળી સૂત્રમાં જ=આગમમાં જ, જે અધ્યયનાદિનું આંખિલાદિ જે ઉપધાન=તપ, વર્ણવાયું છે, તે અધ્યયનાદિને વળી તે ઉપધાન વડે જ આપવું જોઈએ, અન્ય ઉપધાન વડે નહીં; ઇતરથા=અન્યથા દાનમાં=ઉપધાન વગર અધ્યયનાદિ આપવામાં, આજ્ઞાદિ=આજ્ઞાભંગાદિ, ચાર દોષો થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૮૯॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह —

અવતરણિકાર્થ :

આને જ કહે છે અર્થાત્ પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ઉપધાન વગર અધ્યયનાદિના દાનમાં આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષો થાય છે, તેથી એ આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષોના સ્વરૂપને જ બતાવે છે. તેમાં પ્રથમ આજ્ઞાભંગ દોષના સ્વરૂપને કહે છે —

ગાથા :

જં કેવલિણા ભણિઅં કેવલનાણેણ તત્તઓ નાઠં ।
તસ્સડ્ડણ્ણહા વિહાણે આણાભંગો મહાપાવો ॥૫૯૦॥

અન્યથાર્થ :

કેવલનાણેણ=કેવલજ્ઞાન દ્વારા તત્તઓ=તત્ત્વથી નાઠં=જાણીને જં=જે કેવલિણા ભણિઅં=કેવલી વડે

કહેવાયું, તસ્સ=તેના અણ્ણહા=અન્યથા વિહાણે=વિધાનમાં આણાભંગો મહાપાવો=આજ્ઞાભંગરૂપ મહાપાપ થાય છે.

ગાથાર્થ :

કેવલજ્ઞાન દ્વારા તત્ત્વથી જાણીને જે કેવલી વડે કહેવાયું, તેના અન્યથા વિધાનમાં આજ્ઞાભંગરૂપ મહાપાપ થાય છે.

ટીકા :

યત્કેવલિના ભણિતં ઉપધાનાદિ કેવલજ્ઞાનેન તત્ત્વતો જ્ઞાત્વા, તસ્યાન્યથા વિધાને = કરણે આજ્ઞાભક્તઃ કેવલિનઃ મહાપાપો, ભગવદશ્રદ્ધાનાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૯૦॥

ટીકાર્થ :

કેવલજ્ઞાન દ્વારા તત્ત્વથી જાણીને જે કેવલી વડે કહેવાયું છે, તેના અન્યથા વિધાનમાં=કરણમાં, કેવલીની આજ્ઞાના ભંગરૂપ મહાપાપ થાય છે; કેમ કે ભગવાન ઉપર અશ્રદ્ધાન છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે. ॥૫૯૦॥

અવતરણિકા :

एवमाज्ञादोषः, अनवस्थादोषमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=પૂર્વગાથામાં બતાવ્યું એ રીતે, આજ્ઞાભંગદોષ થાય છે. હવે અનવસ્થાદોષને કહે છે —

ગાથા :

एगेण कयमकज्जं करेइ तप्पच्चया पुणो अन्नो ।
सायाबहुलपरंपर वोच्छेओ संजमतवाणं ॥५९१॥

અન્યચાર્થ :

एगेण=એક વડે અકજ્જં=અકાર્ય કયં=કરાયું, તપ્પચ્ચયા પુણ=તેના નિમિત્તે વળી અન્નો=અન્ય કરેइ=(અકાર્ય) કરે છે. (એ રીતે) સાયાબહુલપરંપર=શાતાબહુલની પરંપરાથી સંજમતવાણં=સંયમ અને તપનો વોચ્છેओ=વ્યવચ્છેદ થાય છે.

ગાથાર્થ :

એક વડે અકાર્ય કરાયું, તેના નિમિત્તે વળી અન્ય અકાર્ય કરે છે. આ રીતે શાતાબહુલની પરંપરાથી સંયમ અને તપનો વ્યવચ્છેદ થાય છે.

ટીકા :

एकेन कृतमकार्यं केनचित्संसारोऽभिनन्दिना, करोति तत्प्रत्ययं तदेव पुनरन्यः संसारोऽभिनन्द्येव, एवं सातबहुलपरम्परया प्राणिनां व्यवच्छेदः संयमतपसोः शुद्ध्योरिति गाथार्थः ॥५९१॥

ટીકાર્થ :

સંસારમાં અભિનંદી એવા કોઈક એક વડે અકાર્ય કરાયું, તેના નિમિત્તે વળી સંસારમાં અભિનંદી જ અન્ય તેને જ=અકાર્યને જ, કરે છે. આ રીતે શાતાબહુલની પરંપરાથી પ્રાણીઓના=જીવોના, શુદ્ધ એવા સંયમ અને તપનો વ્યવસ્થેદ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

કોઈ સાધુ સૂત્રને અનુરૂપ ઉપધાન કરવાના કષ્ટ વગર સૂત્ર ભણવાના અર્થી હોય, તેથી તે તે સૂત્રને અનુરૂપ શાસ્ત્રમાં બતાવેલ ઉપધાન કર્યા વિના તે તે સૂત્ર ભણે, તો તે સાધુ ભગવાનની આજ્ઞાથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિના અર્થી હોવાથી સંસારાભિનંદી છે; અને તે સંસારાભિનંદી સાધુએ સૂત્રને ઉચિત તપ કરવારૂપ કાર્ય છોડીને સૂત્ર ભણવારૂપ અકાર્ય કર્યું, અને તે અકાર્યનું અવલંબન લઈને બીજા કોઈ ભવાભિનંદી સાધુ ઉપધાન કર્યા વગર શાસ્ત્રો ભણે. આ રીતે શાતાબહુલ જીવોની પરંપરાથી શુદ્ધ એવા તપ અને સંયમનો વ્યવસ્થેદ થાય છે; કેમ કે તેઓ ઉપધાન પ્રત્યે ઉપેક્ષા કરીને કોઈ પ્રકારના કષ્ટ વગર શાસ્ત્રો ભણવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આથી તેવા સાધુ જિનાજ્ઞાનું પાલન નહીં કરતા હોવાથી તેઓમાં સંયમ અને તપ રહેતું નથી, તેથી શુદ્ધ સંયમ અને તપનો વ્યવસ્થેદ થાય છે. આમ એકના અકાર્યને જોઈને અન્ય જીવમાં પણ અકાર્યની પરંપરા ચાલુ થાય છે, જે અનવસ્થાદોષરૂપ છે. ॥૫૮૧॥

અવતરણિકા :

एवमनवस्थादोषः, मिथ्यात्वदोषमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ રીતે, અનવસ્થાદોષ થાય છે. હવે મિથ્યાત્વદોષને કહે છે —

ગાથા :

मिच्छन्तं लोअस्सा न वयणमेयमिह तत्तओ एवं ।

वितहासेवणसंकाकारणओ अहिगमेअस्स ॥५९२॥

અન્યથાર્થ :

इह=અહીં=સૂત્રદાનના અધિકારમાં, તત્તઓ=તત્ત્વથી=પરમાર્થથી, एयम्=આ=ઉપધાન કરવું એ, वयणं न=(જિનસંબંધી) વચન નથી, एवं=એ પ્રકારે લોઅસ્સા=લોકને મિચ્છન્તં=મિથ્યાત્વ થાય, वितहासेवण-સંકાકારણओ=વિતથના આસેવન વડે શંકાનું કારણ હોવાથી एअस्स=આને=વિતથ કરનાર ગુરુને, अहिगं=અધિક (મિથ્યાત્વ) થાય છે.

ગાથાર્થ :

સૂત્રદાનના અધિકારમાં પરમાર્થથી ઉપધાન કરવું એ જિનસંબંધી વચન નથી, એ પ્રકારે લોકને મિથ્યાત્વ થાય. વિતથના આસેવન વડે શંકાનું કારણ હોવાથી વિતથ કરનાર ગુરુને અધિક મિથ્યાત્વ થાય છે.

ટીકા :

મિથ્યાત્વં લોકસ્ય ભવતિ, કથમિત્યાહ — ન વચનમેતત્ જૈનમ્ ઇહ અધિકારે તત્ત્વતઃ=પરમાર્થતઃ એવમ્, અન્યથાઽયમેવં ન કુર્યાદિતિ શઙ્ક્યા, તથા વિતથાઽઽસેવનયા હેતુભૂતયા શઙ્કાકારણત્વાત્ લોકસ્ય અધિકં મિથ્યાત્વમેતસ્ય=વિતથકર્ત્તુરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૧૨॥

ટીકાર્થ :

મિથ્યાત્વં એવમ્ લોકને મિથ્યાત્વ થાય છે, કેવી રીતે? એથી કહે છે — આ અધિકારમાં=સૂત્રદાનના અધિકારમાં, આ=ઉપધાન કરવું એ, તત્ત્વથી=પરમાર્થથી, જૈન=જિનસંબંધી, વચન નથી, એ પ્રકારે લોકને મિથ્યાત્વ થાય, એમ અન્વય છે.

ઉપધાન કરવું એ જિનવચન નથી, એમ લોકને કેમ થાય છે? તેથી કહે છે —

અન્યથા શઙ્ક્યા અન્યથા=ઉપધાન કરવું એ જિનવચન હોય તો, આ=ગુરુ, આ પ્રમાણે=શિષ્યને ઉપધાન વગર સૂત્ર આપે એ પ્રમાણે, કરે નહિ. એ પ્રકારની શંકા થવાથી, આ જિનવચન નથી એમ લોકને થાય છે, એમ અન્વય છે.

તથા ગાથાર્થઃ અને હેતુભૂત=વિપરીત બોધના હેતુભૂત, એવી વિતથની આસેવના વડે=વિપરીતની આચરણા વડે, લોકની શંકાનું કારણપણું હોવાથી આને=વિતથને કરનારાને=વિપરીત કરનારા ગુરુને, અધિક મિથ્યાત્વ થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ભગવાનના વચનથી વિપરીત રુચિ, એ મિથ્યાત્વ છે. કોઈ ગુરુ તે તે સૂત્ર ભણવા માટે ઉચિત તપ કરાવ્યા વિના પોતાના શિષ્યને તે તે સૂત્ર ભણાવે, તો તેને જોઈને લોકને લાગે કે આવા વિદ્વાન ગુરુ પણ ઉપધાન કરાવ્યા વગર શિષ્યને શાસ્ત્રો ભણાવે છે, તેથી તે તે સૂત્ર ભણવા માટે ઉચિત ઉપધાન કરવાનું જિનનું વચન નથી; કેમ કે ઉપધાન કરવાનું જિનનું વચન હોય તો આ ગુરુ પોતાના શિષ્યને ઉપધાન કરાવ્યા વગર સૂત્રો ભણાવે નહિ. આ પ્રમાણે શિષ્ટ પુરુષોને વિપરીત બુદ્ધિ થાય, જે મિથ્યાત્વરૂપ છે.

ઝાહી શંકા થાય કે લોકને મિથ્યાત્વ થાય, પરંતુ ગાથા ૫૮૦માં કહ્યું તે પ્રમાણે ઉપધાન વગર સૂત્રદાન કરનાર ગુરુને તો આજ્ઞાભંગાદિ દોષોમાંથી મિથ્યાત્વ દોષની પ્રાપ્તિ થઈ નહિ. તેથી કહે છે —

બીજાને વિપરીત બોધ કરાવે તેવા પ્રકારની ગુરુની વિપરીત આચરણાથી લોકને શંકા થાય કે આ જિનવચન નથી, આથી લોકના મિથ્યાત્વમાં નિમિત્ત બનવાને કારણે વિપરીત કરનાર ગુરુને, લોકને મિથ્યાત્વ થાય તેના કરતાં પણ અધિક મિથ્યાત્વ થાય છે; કેમ કે જિનાજ્ઞાથી વિરુદ્ધ પ્રવૃત્તિ કરવા દ્વારા ગુરુ લોકનું મિથ્યાત્વ વધારવામાં પ્રબળ કારણ બને છે, અને લોકના મિથ્યાત્વની વૃદ્ધિમાં ગુરુ ઉપેક્ષા કરે છે. આથી ગુરુ લોક કરતાં પણ વિશેષ મિથ્યાત્વમોહનીયકર્મ બાંધે છે. ॥૫૮૨॥

અવતરણિકા :

एवं मिथ्यात्वदोषः, विराधनादोषमाह —

અવતરણિકાર્થ :

આ રીતે=પૂર્વગાથામાં કહ્યું એ રીતે, મિથ્યાત્વદોષ થાય છે; હવે વિરાધનાદોષને કહે છે —

ગાથા :

एवं चऽणोगभविया तिव्वा सपरोवघाङ्णी नियमा ।
जायङ् जिणपडिकुट्ठा विराहणा संजमायाए ॥५९३॥

અન્યથાર્થ :

एवं च=અને આ પ્રકારે=ગાથા ૫૮૦થી ૫૮૨માં બતાવ્યું એ પ્રકારે, अणोगभविया=અનેક ભવિકી=ઘણા ભવો ચાલનારી, तिव्वा=તીવ્ર=ભયંકર, सपरोवघाङ्णी=સ્વ-પરની ઉપધાતિની, जिणपडिकुट्ठा=જિન વડે પ્રતિકુષ્ટ એવી સંજમાયાए=સંયમ અને આત્માની વિરાહणा=વિરાધના નિયમા=નિયમથી જાયङ्=થાય છે.

ગાથાર્થ :

અને ગાથા ૫૮૦થી ૫૮૨માં બતાવ્યું એ પ્રકારે ઘણા ભવો ચાલનારી, ભયંકર, સ્વ-પરનો ઉપધાત કરનારી, જિન વડે પ્રતિકુષ્ટ એવી સંયમ અને આત્માની વિરાધના નિયમથી થાય છે.

ટીકા :

एवं च आज्ञादेः अनेकभविकी=પ્રભૂતજન્માનુગતા તીવ્રા=રૌદ્રા સ્વપરોપધાતિની નિયમાद्=एकान्तेन જાયते=भवति जिनप्रतिकुष्टा विराधना संयमात्मनोः, अकुशलानुबन्धेनेति ગાથાર્થઃ ॥૫૯૩॥

ટીકાર્થ :

અને આ રીતે=ગાથા ૫૮૦થી ૫૮૨માં વર્ણન કર્યું એ રીતે, आज्ञादिथी=આજ્ઞાભંગાદિ ત્રણ દોષોથી, अनेक भविकी=પ્રભૂત જન્મમાં અનુગત=ઘણા જન્મોમાં ચાલનારી, तीव्र=રૌદ્ર, स्व-परનો ઉપધાત કરનારી, जिन वडे प्रतिकुष्ट એવી સંયમ અને આત્માની વિરાધના નિયમથી=એકાંતથી, થાય છે; કેમ કે અકુશલનો અનુબંધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૮૮થી ૫૮૨માં વર્ણન કર્યું એ રીતે તે તે સૂત્રને ઉચિત તપ કરાવ્યા વગર શિષ્યને સૂત્રદાન કરનાર ગુરુને આજ્ઞાભંગ, અનવસ્થા અને મિથ્યાત્વ; એ ત્રણ દોષો થાય છે; જેના કારણે તે ગુરુના સંયમની એકાંતે વિરાધના થાય છે, અને પોતાના આત્માની એકાંતે વિરાધના થાય છે; કેમ કે આજ્ઞાભંગાદિ દોષોથી અકુશલ કર્મોનો પ્રવાહ ચાલતો હોવાને કારણે સંયમનો વિનાશ થાય છે, અને આત્માને અનેક પ્રકારની કદર્થના થાય છે. વળી આ વિરાધના ઘણા ભવો સુધી સ્વ-પરનો ઉપધાત કરનારી છે.

આશય એ છે કે ગુરુએ આજ્ઞાભંગાદિ દોષોને કારણે વર્તમાનમાં પોતાના સંયમનો નાશ કર્યો, અને જિનવચનથી વિપરીત બુદ્ધિ કરાવવા દ્વારા લોકોને મિથ્યાત્વની પ્રાપ્તિ કરાવી, જેથી આ લોકમાં પોતાના અને અન્યના આત્માનો વિપર્યાસ કરીને પરલોકમાં ઘણા ભવો સુધી સ્વ-પરનો ઉપધાત કરનારી એવી કુમતિને કારણે પોતે દુર્ગતિની પરંપરા પ્રાપ્ત કરે, અને અન્ય અનેક જીવોને દુર્ગતિના ખાડામાં નાંખે, તેવી રૌદ્ર સંયમની અને આત્માની વિરાધનાની ગુરુને પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૫૯૩॥

અવતરણિકા :

इहैवैदम्पर्यमाह —

અવતરણિકાર્થ :

અહીં જ=ગાથા ૫૮૯થી ૫૯૩માં ઉપધાનપૂર્વક સૂત્રદાનનું કથન કર્યું અને ઉપધાન વગર સૂત્રદાનમાં આજ્ઞાભંગાદિ દોષો બતાવ્યા એ કથનમાં જ, એટલેપર્યને કહે છે —

ગાથા :

जह चेव उ विहरहिया मंताई हंदि णेव सिज्झंति ।
होति अ अवयारपरा तहेव एयं पि विन्नेअं ॥५९४॥

અન્યવાર્થ :

જહ ઉ ચેવ=વળી જે રીતે જ વિહરહિયા મંતાઈ=વિધિથી રહિત એવા મંત્રાદિ સિજ્ઝંતિ ણેવ=સિદ્ધ થતા નથી જ, અવયારપરા અ=અને અપકારમાં પર=અપકાર કરનારા, હોતિ=થાય છે, તહેવ=તે રીતે જ એયં પિ=આ પણ=સૂત્રદાનમાં અવિધિનું કરણ પણ, વિન્નેઅં=જાણવું.

★ 'હંદિ' ખેદસૂચક અવ્યય છે.

ગાથાર્થ :

વળી જે રીતે જ વિધિથી રહિત મંત્રાદિ સિદ્ધ થતા નથી જ, અને અપકાર કરનારા થાય છે, તે રીતે જ સૂત્રદાનમાં અવિધિનું કરણ પણ જાણવું.

ટીકા :

यथैव तु विधिरहिताः, के ? इत्याह—मन्त्रादयो हन्दि नैव सिद्ध्यन्ति, आदिशब्दाद्विद्यादिग्रहः, भवन्ति चापकारपरा इहैव, तथैवैतदपि विज्ञेयं सूत्राविधिकरणमिति गाथार्थः ॥५९४॥

ટીકાર્થ :

વળી જે રીતે જ વિધિથી રહિત એવા, કોણ ? એથી કહે છે — મંત્રાદિ સિદ્ધ થતા નથી જ, અને અહીં જ=આ લોકમાં જ, અપકારમાં પર=અપકાર કરનારા, થાય છે, તે રીતે જ આ પણ=સૂત્રમાં અવિધિનું કરણ પણ, જાણવું. 'આદિ' શબ્દથી='મન્ત્રાદયઃ'માં 'આદિ' શબ્દથી, વિદ્યા આદિનો ગ્રહ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

ते चेव उ विहिजुत्ता जह सफला हुंति एत्थ लोअम्मि ।
तह चेव विहाणाओ सुत्तं नियमेण परलोए ॥५९५॥

અન્યવાર્થ :

વિહિજુત્તા=વિધિથી યુક્ત એવા તે ચેવ ઉ=વળી તેઓ જ=તે મંત્રાદિ જ, જહ=જે રીતે એત્થ લોઅમ્મિ=

આ લોકમાં સફળા=સફળ હુંતિ=થાય છે, તહ ચેવ=તે રીતે જ વિહાણાઓ=વિધાનથી=વિધિના સેવનથી, સૂત્ર=સૂત્ર પરલોએ=પરલોકમાં નિયમેણ=નિયમથી (સફળ) થાય છે.

ગાથાર્થ :

વિધિથી યુક્ત એવા વળી તે મંત્રાદિ જ જે રીતે આ લોકમાં સફળ થાય છે, તે રીતે જ વિધિના સેવનથી સૂત્ર પરલોકમાં નિયમથી સફળ થાય છે.

ટીકા :

ત एव तु विधियुक्ता मन्त्रादयः यथा सफला भवन्ति अत्र लोके, दृश्यत एवैतत्, तथैव विधानाद्धेतोः सूत्रं नियमेन परलोके, विधियुक्तं सफलमिति गायार्थः ॥૫૯૫॥

ટીકાર્થ :

વળી વિધિયુક્ત એવા તે મંત્રાદિ જ જે પ્રમાણે આ લોકમાં સફળ થાય છે, એ દેખાય જ છે; તે પ્રમાણે જ વિધાનરૂપ હેતુથી=વિધિના સેવનરૂપ હેતુથી, સૂત્ર પરલોકમાં નિયમથી સફળ થાય છે. વળી તેનું તાત્પર્ય ખોલે છે — વિધિથી યુક્ત સફળ છે=વિધિથી યુક્ત એવું સૂત્રનું દાન ફળવાળું છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

આગમને ઉચિત ઉપધાન કરાવ્યા વગર શિષ્યને સૂત્રો ભણાવનાર ગુરુ આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષોને પ્રાપ્ત કરે છે, એ સર્વ કથનનો પરમાર્થ દષ્ટાંત દ્વારા પ્રસ્તુત બે ગાથામાં દર્શાવે છે, જે ગાથા ૫૮૮થી ૫૮૯ના ઐદંપર્યરૂપ છે.

જે રીતે કોઈ પણ મંત્રની સાધના અવિધિથી કરવામાં આવે તો તે મંત્ર સિદ્ધ થતો નથી, પરંતુ મંત્રદેવતા કુપિત થઈને સાધકનો નાશ કરે છે અથવા સાધકના શરીરના અંગની વિકલતા કરે છે, અને વિધિથી સધાયેલ મંત્ર, વિદ્યા વગેરે આ લોકમાં ફળવાળા થાય છે; તે રીતે જિનાજ્ઞા પ્રત્યે અત્યંત બહુમાનવાળા ગુરુ યોગ્ય શિષ્યને ઉચિત વિધિથી સૂત્રો ભણાવે તો ગુરુને નિર્જરા પ્રાપ્ત થાય છે, તેમ જ શિષ્યના હિતને અનુકૂળ પ્રવૃત્તિ થવાથી શિષ્યને પણ ઉપકાર થાય છે; પરંતુ જે ગુરુ શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી નિરપેક્ષ થઈને શિષ્યને ઉપધાન કરાવ્યા વગર સૂત્ર ભણાવે છે, તે ગુરુનો શિષ્ય કદાચ વિદ્વાન થાય તોપણ ગુરુને અવિધિથી સૂત્ર આપવાકૃત પાપબંધ થાય છે. ॥૫૮૪/૫૮૫॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह —

અવતરણિકાર્થ :

આને જ=પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે વિધિયુક્ત સૂત્રનું દાન સફળ છે એને જ, કહે છે —

ગાથા :

विहिदाणम्मि जिणाणं आणा आराहिया धुवं होइ ।

अण्णेसिं विहिदंसणकमेण मग्गस्सज्वत्थाणं ॥૫૯૬॥

અન્યથાર્થ :

(સૂત્રના) વિહિદાણમ્મિ=વિધિદાનમાં જિનાણં આણા=જિનોની આજ્ઞા ધ્રુવં=નક્કી આરાહિયા હોઇ= આરાધિત થાય છે, વિહિદંસણકમેણ=વિધિના દર્શનના ક્રમ વડે મગ્ગસ્સડવથાણં=માર્ગનું અવસ્થાન થાય છે.

ગાથાર્થ :

સૂત્રના વિધિપૂર્વક દાનમાં જિનોની આજ્ઞા નક્કી આરાધિત થાય છે, વિધિના દર્શનના ક્રમ વડે માર્ગનું અવસ્થાન થાય છે અર્થાત્ ભગવાને બતાવેલ મોક્ષમાર્ગ ટકે છે.

ટીકા :

વિધિદાને સૂત્રસ્ય જિનાનામાજ્ઞાઽઽરાધિતા ધ્રુવં ભવતિ, સમ્યક્ પ્રવૃત્તેઃ, તથાઽન્યેષાં પ્રાણિનાં વિધિદર્શનક્રમેણ માર્ગસ્યાઽવસ્થાનમ્, ઉન્માર્ગદર્શનાભાવાદિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૯૬॥

ટીકાર્થ :

સૂત્રના વિધિથી દાનમાં જિનોની આજ્ઞા નક્કી આરાધાયેલી થાય છે; કેમ કે સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ છે, તથા અન્ય પ્રાણીઓને=બીજા જીવોને, વિધિના દર્શનના ક્રમ વડે માર્ગનું અવસ્થાન થાય છે; કેમ કે ઉન્માર્ગના દર્શનનો અભાવ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ગાથા :

સમ્મં જહુત્તકરણે અન્નેસિં અપ્પણો અ સુપસત્થં ।

આરાહણાઽઽયયફલા એવં સઙ્ગં સંજમાયાણં ॥૫૯૭॥

અન્યથાર્થ :

જહુત્તકરણે=યથોક્તકરણ થયે છતે અન્નેસિં અપ્પણો અ=અન્યોને=બીજા જીવોને, અને આત્માને=પોતાને સુપસત્થં સમ્મં=સુપ્રશસ્ત સમ્યક્ત્વ થાય છે. એવં સઙ્ગં=આ પ્રમાણે હોતે છતે સંજમાયાણં=સંયમ અને આત્માની આરાહણા=આરાધના આયયફલા=આયતના ફળવાળી થાય છે.

ગાથાર્થ :

યથોક્તકરણ થયે છતે બીજા જીવોને અને પોતાને સુપ્રશસ્ત સમ્યક્ત્વ થાય છે. આ પ્રમાણે હોતે છતે સંયમ અને આત્માની આરાધના મોક્ષના ફળવાળી થાય છે.

ટીકા :

સમ્યક્ત્વં ભવતિ યથોક્તકરણે સત્યન્યેષાં=તદ્દ્રષ્ટૃણામાત્મનશ્ચ, સુપ્રશસ્તમિતિ સમ્યક્ત્વવિશેષણં, આરાધના આયતફલા, આયતો=મોક્ષઃ, એવં સતિ વિધિકરણે સંયમાત્મનોરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૯૭॥

ટીકાર્થ :

યથોક્તનું કરણ થયે છતે=શાસ્ત્રમાં જે પ્રમાણે કહેલ છે તે પ્રમાણે સૂત્રદાન થયે છતે, અન્યોને=તેના દ્રષ્ટાઓને=યથોક્તકરણને જોનારા જીવોને, અને પોતાને, સુપ્રશસ્ત એવું સમ્યક્ત્વ થાય છે અર્થાત્

ભગવાનના વચન પ્રત્યે સુપ્રશસ્ત એવી રુચિ થાય છે, અને ભગવાનના વચન અનુસાર કરવાનો સુપ્રશસ્ત એવો પરિણામ થાય છે. આ રીતે વિધિનું કરણ થયે છે તે સંયમ અને આત્માની આરાધના આયતના ફળવાળી થાય છે. આયત એટલે મોક્ષ. સુપ્રશસ્ત એ સમ્યક્ત્વનું વિશેષણ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શિષ્યોને વિધિપૂર્વક સૂત્ર આપનાર ગુરુ અવશ્ય જિનાજ્ઞાની આરાધના કરે છે; કેમ કે આ ભગવાનના વચનાનુસાર સમ્યક્ સૂત્રદાનની પ્રવૃત્તિ છે. વળી ગુરુની આવા પ્રકારની ઉચિત પ્રવૃત્તિથી શિષ્યોને વિધિનું દર્શન થવાથી શિષ્યપરંપરામાં પણ વિધિનું પાલન થાય છે. અને ગુરુના વિધિસેવનને કારણે અન્ય જીવોને વિધિનું દર્શન, વિધિનો પક્ષપાત, વિધિનું સેવન થવારૂપ ક્રમ વડે માર્ગનું અવસ્થાન થાય છે, અર્થાત્ વિધિનું સેવન કરનારા ગુણવાન ગુરુને જોનારા લોકોને પણ વિધિનું દર્શન થવાથી વિધિ પ્રત્યે રુચિ થાય છે, અને તેઓ પણ વિધિમાર્ગનું સેવન કરે છે, જેથી ગુરુએ કરેલ વિધિપૂર્વકના સૂત્રદાનથી દીર્ઘકાળ સુધી સન્માર્ગ ટકે છે; કેમ કે ઉન્માર્ગના દર્શનનો અભાવ છે અર્થાત્ ગુરુની સૂત્રદાનની વિધિથી શિષ્યોને અને અન્ય જીવોને ક્યાંય પણ ઉન્માર્ગનું દર્શન થતું નથી.

વળી, શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે સૂત્રદાન કરનારા ગુરુને જોઈને અન્ય જીવોને પણ તે રીતે પ્રવૃત્તિ કરવાની રુચિ થવાથી તેઓને જિનવચન પ્રત્યે સુંદર રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે, જેથી તેઓનું સમ્યક્ત્વ સુપ્રશસ્ત થાય છે, અને તે રીતે શક્તિ અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરે છે. આમ, ગુરુને અને ગુરુની પ્રવૃત્તિ જોનારા જીવોને જિનવચનાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાના દૃઢ પરિણામરૂપ સુપ્રશસ્ત એવું સમ્યક્ત્વ થાય છે. આ રીતે વિધિપૂર્વક સૂત્રદાન કરવાથી ગુરુની સંયમની અને આત્માની આરાધના મોક્ષના ફળવાળી થાય છે અર્થાત્ શિષ્યોને વિધિપૂર્વક સૂત્રદાન કરીને ગુરુ પોતાના સંયમની આરાધના કરે છે અને પોતાના આત્માને હિતમાં પ્રવર્તાવે છે. આમ, સંયમની અને આત્માની આરાધના દ્વારા ગુરુ મોક્ષરૂપ ફળ પ્રાપ્ત કરે છે.

મોક્ષને 'આયત' કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે મોક્ષ પ્રગટ થયા પછી સદા રહેનાર હોવાથી આયત છે=દીર્ઘ છે, માટે મોક્ષને આયત કહેલ છે. ॥૫૯૬/૫૯૭॥

ગાથા :

તં પુણ વિચિત્તમિત્થં ભણિયં જં જમ્મિ જમ્મિ અંગાઓ ।

તં જોગવિહાણાઓ વિસેસઓ એથ્થ ણાયવ્વં ॥૫૯૮॥ દારં ॥

અન્યથાર્થ :

તં પુણ=વળી તે ઉપધાન **ઇત્થં**=અહીં=શાસ્ત્રમાં, **વિચિત્તં**=વિચિત્ર છે=વિવિધ છે, **જમ્મિ જમ્મિ અંગાઓ**=જે જે અંગાદિવિષયક **જં**=જે ઉપધાન **ભણિયં**=કહેવાયું હોય, **તં**=તે ઉપધાન **જોગવિહાણાઓ**=યોગવિધાનથી=યોગની વિધિને કહેનાર ગ્રંથથી, **એથ્થ**=અહીં=ઉપધાનના અધિકારમાં, **વિસેસઓ**=વિશેષથી **ણાયવ્વં**=જાણવું.

ગાથાર્થ :

વળી તે ઉપધાન શાસ્ત્રમાં વિવિધ છે, જે જે અંગાદિવિષયક જે ઉપધાન કહેવાયું હોય, તે ઉપધાન યોગની વિધિને કહેનાર ગ્રંથથી ઉપધાનના અધિકારમાં વિશેષથી જાણવું.

ટીકા :

તત્પુન: ઉપધાનં વિચિત્રમ્ અત્ર=પ્રવચને, ભણિતં ચદ્ યસ્મિન્ યસ્મિન્ અઙ્ગાદૌ=અઙ્ગશ્રુતસ્કન્ધાધ્યયનેષુ, તત્ યોગવિધાનાદ્ ગ્રન્થાત્ વિશેષતઃ અત્ર અધિકારે જ્ઞાતવ્યમિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૯૮॥ દ્વારં ॥

ટીકાર્થ :

વળી તે ઉપધાન અહીં=પ્રવચનમાં, વિચિત્ર છે=વિવિધ પ્રકારનું છે, જે જે અંગાદિવિષયક=અંગ-શ્રુતસ્કંધના અધ્યયનવિષયક=અંગને ભણવાવિષયક અને શ્રુતસ્કંધને ભણવાવિષયક, જે ઉપધાન કહેવાયું હોય, તેને=તે ઉપધાનને, આ અધિકારમાં યોગના વિધાનવાળા ગ્રંથથી વિશેષથી જાણવું, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શાસ્ત્રમાં આગમ ભણવા માટે અનેક પ્રકારનાં તપોનુજ્ઞાન બતાવાયાં છે, તેમાંથી કયાં આગમ ભણવા માટે કયું તપોનુજ્ઞાન કરવાનું છે, તે અહીં જણાવતા નથી; પરંતુ અન્ય ગ્રંથોમાંથી જાણી લેવાનો નિર્દેશ કરવા માટે ગ્રંથકારશ્રી પ્રસ્તુત ગાથામાં કહે છે કે જે જે અંગાદિ ભણવાવિષયક, જે તપ કહેવાયું છે, તે તપ ઉપધાનના અધિકારમાં યોગને કહેનારા ગ્રંથથી વિશેષ પ્રકારે જાણી લેવું, અને તે તપ દરેક આગમના અધ્યયન માટે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારે કરવાનું હોય છે, જેનું અન્ય ગ્રંથોમાંથી સમ્યક્ રીતે જ્ઞાન કરીને તે પ્રમાણે આચરણ કરવું જોઈએ. ॥૫૯૮॥

અવતરણિકા :

યોગ્ય શિષ્યોને સૂત્રદાનની વિચારણા બતાવનાર ગાથા ૫૭૦માં કહેલા દરેક અવયવનું ક્રમસર વર્ણન કર્યું હવે “સુદ્ધેણં ગુરુણા વિ” એ પ્રકારના અંતિમ અવયવનું પણ વર્ણન કરે છે —

ગાથા :

ગુરુણા વિ ચરણજોઐ ઠિણ દેઅં વિસુદ્ધભાવેણં ।
ભાવા ભાવપસૂઈ પાયં લોગે વિ સિદ્ધમિઅં ॥૫૯૯॥

અન્યથાર્થ :

ચરણજોઐ ઠિણ ગુરુણા વિ=ચરણયોગમાં સ્થિત એવા ગુરુ વડે પણ વિસુદ્ધભાવેણં=વિશુદ્ધ ભાવથી (સૂત્ર) દેઅં=આપવું જોઈએ. પાયં=પ્રાયઃ ભાવા=ભાવથી ભાવપસૂઈ=ભાવની પ્રસૂતિ થાય છે, ઇઅં=આ=ભાવિત વક્તાથી ભાવની પ્રતિપત્તિ થાય છે એ, લોગે વિ=લોકમાં પણ સિદ્ધં=સિદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

ચરણયોગમાં સ્થિત એવા ગુરુ વડે પણ વિશુદ્ધ ભાવથી સૂત્ર આપવું જોઈએ. પ્રાયઃ ભાવથી ભાવની પ્રસૂતિ થાય છે, એ લોકમાં પણ સિદ્ધ છે.

ટીકા :

ગુરુણાઽપિ આચાર્યાદિના ચરણયોગે સ્થિતેન શુદ્ધવ્યાપારરૂપે દેયં એતત્સૂત્રં વિશુદ્ધભાવેન=ઉપયુક્તેન,

કિમિત્યેતદેવમિત્યાહ-ભાવાદ્ભાવપ્રસૂતિઃ=શુભાચ્છુભસ્ય, પ્રાયો લોકેઽપિ સિદ્ધમિદં=ભાવિતાદ્વક્તુર્ભાવ-
પ્રતિપત્તિરિતિ ગાથાર્થઃ ॥૫૯૯॥

★ “ગુરુનાઽપિ”માં ‘અપિ’થી એ કહેવું છે કે યોગ્ય શિષ્યએ તો વિદિપૂર્વક સૂત્રનું ગ્રહણ કરવું જોઈએ, પરંતુ ચારિત્રમાં સ્થિત એવા ગુરુએ પણ યોગ્ય શિષ્યને વિશુદ્ધ ભાવથી સૂત્રનું દાન કરવું જોઈએ.

ટીકાર્થ :

શુદ્ધવ્યાપારરૂપ ચરણયોગમાં રહેલા, આચાર્યાદિરૂપ ગુરુએ પણ વિશુદ્ધ ભાવથી=ઉપયુક્તથી= ઉપયોગપૂર્વક, આ સૂત્ર આપવું જોઈએ. કયા કારણથી આ આમ છે ?=ગુરુએ પણ વિશુદ્ધ ભાવથી સૂત્ર આપવું જોઈએ એ એમ કેમ છે ? એથી કહે છે – ભાવથી ભાવની પ્રસૂતિ થાય છે=શુભથી શુભની=શુભભાવથી શુભભાવની પ્રસૂતિ થાય છે. પ્રાયઃ લોકમાં પણ આ=ભાવિત વક્તાથી ભાવની પ્રતિપત્તિ, સિદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

સુગુરુ સામાન્યથી સંયમના શુદ્ધ પરિણામવાળા જ હોય છે; કેમ કે આરાધક ગુરુ પોતાના જીવનમાં અનાભોગાદિથી કોઈક સ્ખલના થઈ હોય તો તેની ઉચિત પ્રાયશ્ચિત્ત દ્વારા અવશ્ય શુદ્ધિ કરે છે. તેથી આવા ગુરુનું ચારિત્ર અસ્ખલિત શીલવાળું બને છે. અને આવા ગુરુએ યોગ્ય શિષ્યને વિશુદ્ધ ભાવમાં ઉપયુક્ત થઈને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવવું જોઈએ; કેમ કે ગુરુના શુભ ભાવથી શિષ્યમાં પ્રાયઃ શુભ ભાવ થાય છે. અને લોકમાં પણ પ્રસિદ્ધ છે કે ભાવિત વક્તાના ભાવથી શ્રોતામાં પણ તે પ્રકારના ભાવ પ્રગટ થાય છે.

અહીં વિશેષ એ છે કે ગુરુ શિષ્યના હિત અર્થે ભગવાનના વચનથી અત્યંત ભાવિત થઈને શિષ્યને શાસ્ત્રના પદાર્થો કહે તો તે શાસ્ત્રના જે જે ગંભીર ભાવો હોય તે તે ભાવ ઉપર ગુરુનો વિશેષ ઉપયોગ રહે છે, અને ગુરુ તે ભાવોનું શિષ્ય પાસે તે પ્રકારે પ્રકાશન કરે તો શિષ્ય પણ તેવા ભાવોથી ભાવિત થાય છે. માટે ગુરુએ ભગવાનનું આ વચન કઈ રીતે વીતરાગતાની પ્રાપ્તિનું કારણ છે ? તે પ્રકારે ભાવિત થઈને શિષ્યને શાસ્ત્રાધ્યયન કરાવવું જોઈએ, જેથી શિષ્યની મતિ પણ તે પ્રકારના ભાવોથી સંપન્ન થાય. ॥૫૯૯॥

અવતરણિકા :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચરણયોગમાં સ્થિત ગુરુએ વિશુદ્ધ ભાવથી સૂત્રદાન કરવું જોઈએ. ત્યાં શંકા થાય કે ગુરુ ચારિત્રના પરિણામવાળા છે કે નહિ ? એવો નિર્ણય શિષ્ય કઈ રીતે કરે ? કે જેથી તે ગુરુ પાસે પોતે સૂત્ર ગ્રહણ કરી શકે ? તેના સમાધાન રૂપે કહે છે –

ગાથા :

બજ્ઝચરણાઽ નેઅં વિસુદ્ધભાવત્તણં વિસુદ્ધાઓ ।

બજ્ઝે સઙ્ગ આણાઓ ઇઅરાભાવે વિ ડ ન દોસો ॥૬૦૦॥

અન્યવાર્થ :

વિસુદ્ધાઓ બજ્ઝચરણાઽ=વિશુદ્ધ એવા બાહ્ય ચરણથી વિસુદ્ધભાવત્તણં=(ગુરુના) વિશુદ્ધ ભાવત્વને નેઅં=જાણવું.

અહીં શંકા થાય કે ક્યારેક ગુરુમાં ચારિત્રની બાહ્ય આચરણા વિશુદ્ધ હોવા છતાં ચારિત્રના પરિણામનો અભાવ પણ હોઈ શકે, માટે ગુરુમાં ચારિત્રના પરિણામનો શિષ્યને નિર્ણય નહીં થવાથી તે ગુરુ પાસે સૂત્રના ગ્રહણમાં શિષ્યને આજ્ઞાભંગનો દોષ લાગશે. તેથી કહે છે -

બજ્જો સઙ્ગ ઉ=વળી બાહ્ય હોતે છતે=ગુરુમાં બાહ્ય ચરણ વિશુદ્ધ હોતે છતે, આજ્ઞાઓ=આજ્ઞા હોવાથી= બાહ્ય ચરણના બળથી આંતર ચરણનું અનુમાન કરીને તેવા ગુરુ સાથે સુગુરુનો વ્યવહાર કરવાની ભગવાનની આજ્ઞા હોવાથી, ઇઅગભાવે વિ=ઈતરના અભાવમાં પણ=ગુરુમાં આંતર ચરણના અભાવમાં પણ, ન દોસો= (શિષ્યને) દોષ નથી.

ગાથાર્થ :

વિશુદ્ધ એવા બાહ્ય ચારિત્રથી ગુરુના વિશુદ્ધ ભાવત્વને જાણવું.

અહીં શંકા થાય કે ક્યારેક ગુરુમાં ચારિત્રની બાહ્ય આચરણા વિશુદ્ધ હોવા છતાં ચારિત્રના પરિણામનો અભાવ પણ હોઈ શકે. માટે ગુરુમાં ચારિત્રના પરિણામનો શિષ્યને નિર્ણય નહીં થવાથી તે ગુરુ પાસેથી સૂત્રના ગ્રહણમાં શિષ્યને આજ્ઞાભંગનો દોષ લાગશે. તેથી કહે છે -

વળી ગુરુમાં બાહ્ય ચારિત્ર વિશુદ્ધ હોતે છતે બાહ્ય ચારિત્રના બળથી આંતર ચારિત્રનું અનુમાન કરીને તેવા ગુરુ સાથે સુગુરુ તરીકેનો વ્યવહાર કરવાની ભગવાનની આજ્ઞા હોવાથી ગુરુમાં આંતર ચારિત્રના અભાવમાં પણ શિષ્યને દોષ નથી.

ટીકા :

બાહ્યચરણાત્ સકાશાત્ જ્ઞેયં વિશુદ્ધભાવત્વમ્ - આન્તરં ચરણરૂપં વિશુદ્ધાદ્ બાહ્યચરણાત્, ન હ્યાન્તરેઽસતિ યથોદિતે બાહ્યે યત્નઃ, શિષ્યમધિકૃત્યાહ-બાહ્યે સતિ ચરણે આજ્ઞાતઃ કારણાત્ ઇતરાભાવેઽપિ= આન્તરચરણાભાવેઽપિ તુ ન દોષઃ છદ્વસ્થસ્યેતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૦૦॥

ટીકાર્થ :

વિશુદ્ધ એવા બાહ્ય ચરણથી ગુરુમાં આંતર ચરણરૂપ વિશુદ્ધભાવપણું જાણવું. જે કારણથી આંતર ચરણ નહીં હોતે છતે યથોદિત એવા બાહ્યમાં=જે પ્રકારે શાસ્ત્રમાં કહેવાયેલ છે તે પ્રકારના બાહ્ય ચરણમાં, યત્ન થતો નથી.

શિષ્યને આશ્રયીને કહે છે - વળી બાહ્ય ચરણ હોતે છતે આજ્ઞારૂપ કારણથી=સુગુરુ તરીકેનો વ્યવહાર કરવાની ભગવાનની આજ્ઞારૂપ કારણથી, ઈતરના અભાવમાં પણ=આંતર ચરણના અભાવમાં પણ, છદ્વસ્થ એવા શિષ્યને દોષ નથી, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જ્યાં ચારિત્રની બાહ્ય શુદ્ધ આચરણા હોય, ત્યાં આંતર ચારિત્ર હોય જ, એ પ્રકારની નિયત વ્યાપ્તિ નથી, છતાં પ્રાયઃ કરીને જ્યાં જ્યાં ચારિત્રની બાહ્ય વિશુદ્ધ આચરણા હોય, ત્યાં ત્યાં આંતર ચારિત્ર હોય છે; કેમ કે સંસારથી ભય પામેલા જે સાધુ જિનવચનના પરમાર્થને જાણીને દુષ્કર એવી પણ સંયમની

આચરણમાં સુદૃઢ યત્ન કરતા હોય, તે સાધુ અવશ્ય ચારિત્રના પરિણામવાળા હોય છે; અને છદ્મસ્થ જીવ દુષ્કર એવા બાહ્ય ચારિત્રના વિશુદ્ધ પાલન દ્વારા ગુરુમાં ચારિત્રના પરિણામનું અનુમાન કરી શકે છે; કેમ કે ચારિત્રના પરિણામ વગર ભગવાને બતાવેલ છે તે રીતે બાહ્ય ચારિત્રની આચરણઓમાં યત્ન પ્રાયઃ થઈ શકતો નથી.

આમ છતાં, ક્યારેક અભવ્ય, દુર્ભવ્ય કે આલોક-પરલોકના ભોગના અર્થી જીવો પણ વિશુદ્ધ બાહ્ય ચારિત્રમાં પ્રવૃત્તિ કરતા હોય છે. તેથી બાહ્ય વિશુદ્ધ આચરણથી કરાયેલ અનુમાનમાં ક્વચિત્ વ્યભિચારની પ્રાપ્તિ પણ થઈ જાય. આથી શિષ્યએ શું કરવું જોઈએ ? તેને સામે રાખીને ગ્રંથકાર કહે છે -

ભગવાનની આજ્ઞા છે કે “બાહ્ય ચારિત્રવાળા ગુરુમાં ચારિત્રના પરિણામનું અનુમાન કરીને તેઓની સાથે સુગુરુ તરીકેનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ.” આથી કોઈક ગુરુમાં ચારિત્રની બાહ્ય આચરણ વિશુદ્ધ હોવા છતાં ચારિત્રના પરિણામનો અભાવ હોય, તોપણ તેઓને સુગુરુ માનીને તેઓની પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવામાં છદ્મસ્થ શિષ્યને કોઈ દોષ નથી; કેમ કે શિષ્યએ ભગવાનની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું છે. ॥૬૦૦॥

અવતરણિકા :

તથા चाह —

અવતરણિકાર્થ :

અને તે રીતે કહે છે અર્થાત્ જે રીતે છદ્મસ્થ શિષ્યને દોષ નથી, તે રીતે કહે છે -

ભાવાર્થ :

પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ગુરુમાં બાહ્ય ચારિત્ર વિશુદ્ધ હોતે છતે ભગવાનની આજ્ઞા હોવાથી આંતર ચારિત્રના અભાવમાં પણ તેવા ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવામાં છદ્મસ્થ શિષ્યને દોષ નથી, તે રીતે કહે છે -

ગાથા :

सीसस्स हवइ एत्थं परिणामविसुद्धिओ गुणो चेव ।

सविसयओ एसो च्चिअ सत्थो सव्वत्थ भणियमिणं ॥૬૦૧॥

અન્વયાર્થ :

;

एत्थं=અહીં=આંતર ચારિત્રનો અભાવ હોવા છતાં પણ બાહ્ય ચારિત્રથી યુક્ત ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવામાં, सीसस्स=શિષ્યને પરિણામવિસુદ્ધિઓ=પરિણામની વિશુદ્ધિથી ગુણો चेव हवइ=ગુણ જ થાય છે. (શિષ્યને ગુણ જ કેમ થાય છે ? તેથી કહે છે -) सविसयओ=સ્વવિષયક=શિષ્યવિષયક, एसो च्चिअ=આ જ=અદુષ્ટ આલંબનવાળો પરિણામ જ, सव्वत्थ=સર્વત્ર સત્થો=શસ્ત્ર છે=શોભન છે, इणं=આ=આગળમાં કહેવાશે એ, भणियं=(ભગવાન વડે) કહેવાયું છે.

ગાથાર્થ :

આંતર ચારિત્રનો અભાવ હોવા છતાં પણ બાહ્ય ચારિત્રથી યુક્ત ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવામાં શિષ્યને પરિણામની વિશુદ્ધિથી ગુણ જ થાય છે. શિષ્યને ગુણ જ કેમ થાય છે ? તેથી કહે છે -

શિષ્યવિષયક અદુષ્ટ આલંબનવાળો પરિણામ જ સર્વત્ર શોભન છે, આગળની ગાથામાં કહેવાશે એ ભગવાન વડે કહેવાયું છે.

ટીકા :

શિષ્યસ્ય ભવત્યત્ર ન દોષ ઇતિ યોગઃ, અપિ તુ પરિણામવિશુદ્ધેઃ કારણાદ્ ગુણ એવ શિષ્યસ્ય, સ્વવિષયો હ્યદુષ્ટાલમ્બન એષ એવ=પરિણામઃ શસ્તઃ=શોભનઃ સર્વત્ર વસ્તુનિ, ભણિતમિદં=વક્ષ્યમાણં ભગવદ્ધિરિતિ ગાથાર્થઃ. ॥૬૦૧॥

ટીકાર્થ :

અહીં=પૂર્વગાથામાં કહ્યા મુજબ બાહ્ય ચરણ હોતે છતે આંતર ચરણના અભાવવાળા પણ ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવાના વિષયમાં, શિષ્યને દોષ થતો નથી, પરંતુ પરિણામની વિશુદ્ધિરૂપ કારણથી શિષ્યને ગુણ જ થાય છે; જે કારણથી સર્વ વસ્તુમાં સ્વવિષય=પોતાના વિષયક અદુષ્ટ આલંબનવાળો આ જ=પરિણામ જ, શસ્ત્ર છે=શોભન છે. આ=વક્ષ્યમાણ=આગળમાં કહેવાનાર, ભગવાન વડે કહેવાયું છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

છન્નસ્થ સાધુ ચારિત્રની બાહ્ય વિશુદ્ધ આચરણ દ્વારા ગુરુના શુભ કે અશુભ અંતરંગ ભાવોનું અનુમાન કરી શકે છે. આથી જ્યાં બાહ્ય રીતે સંયમને અનુકૂળ વિશુદ્ધ આચારોનું પાલન થતું હોય, ત્યાં અવશ્ય સંયમનો પરિણામ છે, એ પ્રકારનું અનુમાન કરીને ચારિત્રના બાહ્ય વિશુદ્ધ અનુદાનવાળા ગુરુને સુગુરુ તરીકે સ્વીકારીને તેઓની પાસે શાસ્ત્રાભ્યાસ કરતા શિષ્યના પરિણામની વિશુદ્ધિ વર્તે છે; કેમ કે તે શિષ્ય જિનાજ્ઞાનું સ્મરણ કરીને ચારિત્રના બાહ્ય વિશુદ્ધ આચરણવાળા સાધુ સાથે સુગુરુ તરીકેનો વ્યવહાર કરે છે. તેથી ક્યારેક બાહ્ય વિશુદ્ધ ચારિત્રવાળા પણ ગુરુમાં ભાવથી ચારિત્ર ન હોય તોપણ તેઓની પાસે ભણનાર છન્નસ્થ શિષ્યને કોઈ દોષ થતો નથી; કેમ કે ભણનાર શિષ્યનો આશય જિનવચનાનુસાર ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરવાનો છે.

પરંતુ જો બાહ્ય રીતે યથાર્થ આચરણ કરનાર ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરનાર શિષ્યને કોઈક નિમિત્તથી જ્ઞાત થાય કે આ ગુરુ ચારિત્રના પરિણામ વગરના છે, છતાં તે શિષ્ય તે ગુરુ પાસે શ્રુતાભ્યાસ કરે, તો તે શિષ્યના પરિણામની વિશુદ્ધિ રહેતી નથી. માટે નક્કી થાય કે જ્યાં સુધી ગુરુમાં બાહ્ય કોઈ નિમિત્ત દ્વારા અંતરંગ ચારિત્રના અભાવનો નિર્ણય ન થયો હોય ત્યાં સુધી ચારિત્રની બાહ્ય યથાર્થ આચરણથી જ ગુરુમાં ચારિત્રના પરિણામનું અનુમાન કરીને તેવા ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવારૂપ પ્રવૃત્તિથી શુભ ભાવની વૃદ્ધિ થાય છે. ॥૬૦૧॥

અવતરણિકા :

किं तदित्याह —

અવતરણિકાર્થ :

તે શું છે ? અર્થાત્ પૂર્વગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું કે સર્વત્ર અદુષ્ટ આલંબનવાળો પોતાનો પરિણામ જ શોભન છે, અને તેમાં સાક્ષી રૂપે કહ્યું કે ભગવાન વડે આ કહેવાયું છે, તે કથન શું છે ? એથી ભગવાન વડે જે કહેવાયું છે, તેને કહે છે —

ગાથા :

પરમરહસ્યમિસીણં સમત્તગણિપિટગહત્થસારાણં ।

પરિણામિઅં પમાણં નિચ્છયમવલંબમાણાણં ॥૬૦૨॥

અન્યથાર્થ :

સમત્તગણિપિટગહત્થસારાણં=સમસ્ત ગણિપિટકનો=સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીનો, અભ્યસ્ત છે સાર જેમને એવા ઇસીણં=ઋષિઓનું (આ) પરમરહસ્યં=પરમ રહસ્ય છે. (તે રહસ્ય બતાવે છે) નિચ્છયમવલંબમાણાણં=નિશ્ચયને અવલંબતા એવાઓને=નિશ્ચયનયનું આશ્રયણ કરતા એવા ઋષિઓને, પરિણામિઅં=પારિણામિક (ભાવ) પમાણં=પ્રમાણ છે.

ગાથાર્થ :

અભ્યસ્ત છે સંપૂર્ણ દ્વાદશાંગીનો સાર જેમને એવા ઋષિઓનું આ પરમ રહસ્ય છે. તે રહસ્ય જ બતાવે છે — નિશ્ચયનયનું આશ્રયણ કરતા એવા ઋષિઓને પારિણામિક ભાવ પ્રમાણ છે.

ટીકા :

પરમરહસ્યં=ધર્મગુહ્યં ઋષીણામેતત્ સમસ્તગણિપિટકાભ્યસ્તસારાણાં=વિવિતાગમતત્ત્વાનામિત્યર્થઃ, યદુત-પારિણામિકં પ્રમાણં ધર્મમાર્ગે નિશ્ચયમવલંબમાણાણાં, શેષં વ્યભિચારીતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૦૨॥

ટીકાર્થ :

સમસ્ત ગણિપિટકના અભ્યસ્ત સારવાળા=જાણેલ છે આગમોનું તત્ત્વ જેમણે એવા, ઋષિઓનું આ પરમ રહસ્ય છે=ધર્મનું ગુહ્ય છે. તે પરમ રહસ્ય યદુત થી બતાવે છે — નિશ્ચયને અવલંબતા એવાઓને=નિશ્ચયનયનું આશ્રયણ કરતા એવા ઋષિઓને, ધર્મના માર્ગમાં પારિણામિક=પોતાના આત્મામાં વર્તતો વિશુદ્ધભાવ, પ્રમાણ છે. શેષ વ્યભિચારી છે=મોક્ષને અનુકૂળ પરિણામથી શેષ એવું સર્વ આચરણ ફળ પ્રત્યે વ્યભિચારી છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

શાસ્ત્રો ભણીને ગીતાર્થ થયેલા અને સંવેગવાળા સાધુઓ ઉત્કૃષ્ટથી ચૌદપૂર્વી હોય, અને ચૌદપૂર્વ ભણવાની શક્તિના અભાવમાં ન્યૂન પણ ભણેલ હોય, છતાં સંવિગ્ન સાધુઓએ દ્વાદશાંગીનો સાર અભ્યસ્ત કરેલ હોય છે, આથી તેઓ આગમનું પારમાર્થિક તત્ત્વ જાણતા હોય છે. આવા ઋષિઓને પરમાર્થથી ધર્મનો બોધ હોય છે. તે પરમાર્થ શું છે ? તે ગાથાના ઉત્તરાર્ધમાં બતાવે છે —

આવા ઋષિઓની વ્યવહારનયની પ્રવૃત્તિ પણ નિશ્ચયસાપેક્ષ હોય છે; કેમ કે તેઓ જાણતા હોય છે કે ભગવાનના વચન અનુસાર બાહ્ય ક્રિયાઓ કરવા છતાં પણ ધર્મની નિષ્પત્તિ જીવના પરિણામ પ્રમાણે જ થાય છે, માટે પરિણામને પ્રધાન કરીને ઉચિત ક્રિયાઓ કરવાથી લાભ થાય છે. આથી આવા ઋષિઓ દરેક અનુષ્ઠાનમાં નિશ્ચયનયનું અવલંબન લેવા દ્વારા પોતાના પરિણામને પ્રમાણ માને છે; કેમ કે બાહ્ય આચરણ ફળ પ્રત્યે વ્યભિચારી છે, અને અંતઃપરિણામપૂર્વકની બાહ્ય આચરણમાં કદાચ ત્રુટિ હોય, તોપણ અવશ્ય ફળ પ્રાપ્ત થાય છે. આ કથનનો ગાથા ૫૮૮થી ગાથા ૬૦૧ના પૂર્વાર્ધના કથન સાથે આ રીતે સંબંધ છે :

દ્વાદશાંગીરૂપ સમસ્ત ગણિપિટકનો સાર પામેલા ઋષિઓ દરેક પ્રવૃત્તિ કરતી વખતે સ્વપરિણામને પ્રમાણ માને છે. આથી જ્યારે ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરવાનું હોય ત્યારે બાહ્યથી ચરણયોગમાં સ્થિત પણ ગુરુ ભાવથી ચરણયોગમાં સ્થિત છે કે નહિ ? એનો નિર્ણય છદ્મસ્થ શિષ્ય કરી શકતો નથી. માટે શાસ્ત્રવચનના અવલંબનથી પોતાના પ્રામાણિક પરિણામથી છદ્મસ્થ શિષ્ય નક્કી કરે કે આ ગુરુ બાહ્ય આચરણા વિશુદ્ધ કરે છે, તેથી ચરણના પરિણામવાળા છે.

આમ, જિનાજ્ઞા પ્રમાણે બાહ્ય ચારિત્રની આચરણા કરનારા ગુરુને સૂત્રદાન માટે યોગ્ય સમજીને છદ્મસ્થ શિષ્ય તેમની પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરે, અને કદાચ તે ગુરુ બાહ્ય આચરણા સમ્યગ્ કરતા હોય છતાં ચારિત્રના પરિણામથી રહિત હોય, તોપણ શિષ્યનો પરિણામ પ્રામાણિક છે; કેમ કે શિષ્ય જિનવચનનુસાર બાહ્ય શુદ્ધ આચરણાના બળથી યોગ્ય ગુરુનો નિર્ણય કરીને તે ગુરુ પાસે ભણે છે, આથી શિષ્યને પોતાના પ્રામાણિક પરિણામ પ્રમાણે ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે અર્થાત્ સૂત્રદાન કરનાર ગુરુની ચારિત્રની બાહ્ય આચરણા યથાર્થ હોવા છતાં ચારિત્રના પરિણામનો અભાવ હોય, એ રૂપ અંગની ગુરુમાં વિકલતા હોય છતાં પણ શિષ્યને શાસ્ત્રાનુસારી સૂત્રગ્રહણની ક્રિયાનું ઉચિત ફળ પોતાના પરિણામ પ્રમાણે અવશ્ય મળે છે. આથી પૂર્વગાથામાં કહ્યું કે ચારિત્રના પરિણામ વગરના ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરનાર શિષ્યને દોષ થતો નથી, પરંતુ પરિણામની વિશુદ્ધિ હોવાથી ગુણ જ થાય છે; કેમ કે શિષ્યનો અદુષ્ટાલંબનનો પરિણામ જ શોભન છે અર્થાત્ શિષ્યએ જે શાસ્ત્રાનુસારી બાહ્ય આચરણાના આલંબનથી ઉચિત ગુરુનો નિર્ણય કર્યો, એ શિષ્યનો અદુષ્ટાલંબનનો પરિણામ છે, જે પરિણામ સૂત્રગ્રહણની ક્રિયા દ્વારા શિષ્યને લાભપ્રાપ્તિનું કારણ બને છે.

વિશેષાર્થ :

મોક્ષમાર્ગનાં બે અંગો છે : (૧) મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ એવો જીવનો અંતરંગ પરિણામ અને (૨) મોક્ષમાર્ગને અનુકૂળ એવી સંયમની બાહ્ય સર્વ ઉચિત આચરણાઓ; તેમાં મોક્ષને અનુકૂળ એવો ભગવાનની આજ્ઞાથી શુદ્ધ એવો જીવનો અંતરંગ પરિણામ એકાંતે નિર્જરારૂપ ફળની પ્રાપ્તિનું કારણ છે, જ્યારે આજ્ઞાશુદ્ધ પરિણામથી અતિરિક્ત એવી મોક્ષમાર્ગના અંગભૂત બાકીની સર્વ આચરણાઓ ફળ પ્રત્યે વ્યભિચારી છે અર્થાત્ અંતરંગ પરિણામથી યુક્ત એવી બાહ્ય સર્વ ઉચિત ક્રિયાઓ પરિણામને અતિશયિત કરીને અથવા તો પરિણામનું રક્ષણ કરીને મોક્ષનો હેતુ બને છે, પરંતુ અંતરંગ પરિણામથી રહિત એવી માત્ર બાહ્ય ક્રિયાઓ નિર્જરારૂપ ફળપ્રાપ્તિનું કારણ બનતી નથી અર્થાત્ મોક્ષપ્રાપ્તિનો ઉપાય બનતી નથી. આથી પરિણામથી અતિરિક્ત એવી મોક્ષના અંગભૂત શેષ સર્વ આચરણાઓ ફળ પ્રત્યે અનેકાંતિક છે. ॥૬૦૨॥

અવતરણિકા :

एतदेवाह —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૬૦૦થી ૬૦૨માં ગ્રંથકારે સ્થાપન કર્યું કે ચારિત્રની બાહ્ય સમ્યગ્ આચરણાવાળા ગુરુને ચરણયોગમાં સ્થિત માનીને તેઓની પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરતા શિષ્યનો પરિણામ વિશુદ્ધ હોવાને કારણે સૂત્ર આપનાર ગુરુ કદાચ આંતર ચારિત્રથી રહિત હોય, તોપણ સૂત્રગ્રહણમાં કરેલ શાસ્ત્રાનુસારી યત્નથી શિષ્યને નિર્જરા થાય છે. એને જ કહે છે —

ગાથા :

અંગારમદ્દગસ્સ વિ સીસા સુઅસંપયં જઓ પત્તા ।

પરિણામવિસેસાઓ તમ્હા एसो इहं पवरो ॥૬૦૩॥

અન્યથાર્થ :

જઓ=જે કારણથી પરિણામવિસેસાઓ=પરિણામવિશેષ હોવાને કારણે અંગારમદ્દગસ્સ વિ=અંગારમદ્દકના પણ સીસા=શિષ્યો સુઅસંપયં=શ્રુતસંપદાને પત્તા=પામ્યા, તમ્હા=તે કારણથી इहं=અહીં=પરલોકના માર્ગમાં, एसो=આ=પરિણામ, પવરો=પ્રવર છે=શ્રેષ્ઠ છે.

ગાથાર્થ :

જે કારણથી પરિણામવિશેષ હોવાને કારણે અંગારમદ્દકના પણ શિષ્યો શ્રુતસંપત્તિને પામ્યા, તે કારણથી પરલોકના માર્ગમાં પરિણામ શ્રેષ્ઠ છે.

ટીકા :

अङ्गारमर्दकस्याऽप्यभव्याचार्यस्य शिष्याः श्रुतसम्पदं यतः प्राप्ताः भावरूपामेव परिणाम-विशेषात् छद्मस्थनिरूपणया शुद्धादित्यर्थः, तस्मादेषः=परिणामः इह=परलोकमार्गे प्रवर इति गाथार्थः ॥૬૦૩॥

ટીકાર્થ :

જે કારણથી છદ્મસ્થની નિરૂપણાથી=છદ્મસ્થ જીવની દૃષ્ટિથી, શુદ્ધ એવો પરિણામવિશેષ હોવાને કારણે અભવ્ય આચાર્ય અંગારમદ્દકના પણ શિષ્યો ભાવરૂપ જ શ્રુતસંપદાને પામ્યા, તે કારણથી અહીં=પરલોકના માર્ગમાં, આ=પરિણામ, પ્રવર છે=શ્રેષ્ઠ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૫૭૦માં કહેલ કે શુદ્ધ એવા ગુરુએ પણ યોગ્ય શિષ્યોને સૂત્ર આપવું જોઈએ. એ કથનથી એ ફલિત થાય કે યોગ્ય પણ શિષ્ય શુદ્ધ ગુરુ પાસે સૂત્ર ગ્રહણ કરે તો જ તેને શ્રુત સમ્યગ્ પરિણમન પામે. પરંતુ ગુરુમાં ભાવથી ચારિત્રનો નિર્ણય કરવો છદ્મસ્થ શિષ્ય માટે અશક્ય છે, તેથી ગુરુની બાહ્ય શુદ્ધ આચરણ જોઈને તે ગુરુ પાસે સૂત્ર ભણે તો તે શિષ્ય શ્રુતનો આરાધક છે. આથી બાહ્ય શુદ્ધ અનુષ્ઠાનવાળા અંગારમદ્દકાચાર્યને ભાવગુરુ માનીને તેમના શિષ્યોએ તેમની પાસે શ્રુત ગ્રહણ કર્યું, માટે તેઓ શ્રુતરૂપી સંપત્તિને પામ્યા; કેમ કે તેઓનો સૂત્રગ્રહણના વિષયમાં શુદ્ધ પરિણામ હતો, અને છદ્મસ્થ એવા તેઓએ બાહ્ય આચરણાથી ભાવગુરુનો નિર્ણય કર્યો હતો. આથી તેઓને કુગુરુ પાસેથી સૂત્ર ગ્રહણ કરવારૂપ કોઈ દોષ થયો નહિ. માટે પરલોકના વિષયમાં ભગવાનના વચનાનુસાર પરિણામ જ પ્રમાણ છે.

પરંતુ જો અંગારમદ્દકના શિષ્યો બાહ્ય આચરણાથી ભાવગુરુનો નિર્ણય કર્યા વગર ગુરુ પાસે શાસ્ત્રો ભણ્યા હોત તો તેઓ શાસ્ત્રો ભણીને વિદ્વાન થાત, પરંતુ શ્રુતસંપત્તિને પામી શકત નહીં. તેથી પરલોકના હિતાર્થીએ આત્મવંચના કર્યા વગર પોતાના પ્રામાણિક પરિણામથી ઉચિત ક્રિયાઓમાં યત્ન કરવો જોઈએ, એ પ્રકારનો પ્રસ્તુત ગાથાનો ફલિતાર્થ છે.

વિશેષાર્થ :

ઉત્સર્ગથી શુદ્ધ ગુરુ પાસે સૂત્રો ગ્રહણ કરવાં જોઈએ, અને છન્નસ્થ શિષ્ય ચારિત્રની બાહ્ય શુદ્ધ ક્રિયાઓ દ્વારા શુદ્ધ ગુરુનો યથાર્થ નિર્ણય કરી શકે છે; પરંતુ કાળદોષના કારણે જ્યારે શુદ્ધ ગુરુ પાસે વિશેષ શ્રુત પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ ન હોય, ત્યારે અપવાદથી બાહ્ય આચારોમાં ખામીવાળા ગુરુ પાસે કે પાસત્યાદિ સાધુ પાસે પણ યોગ્ય શિષ્ય સૂત્રો ગ્રહણ કરે તોપણ ભગવાનના વચનના સ્મરણપૂર્વક અપવાદનું સેવન કરનાર શિષ્યને કોઈ દોષ નથી; પરંતુ જો ભણનાર શિષ્ય માત્ર જ્ઞાન મેળવવાના આશયપૂર્વક શુદ્ધ કે અશુદ્ધ ગુરુની વિચારણા કર્યા વગર જ્યાંથી શ્રુત પ્રાપ્ત થાય ત્યાં ભણવા માટે યત્ન કરતો હોય, તો તેને શ્રુત સમ્યગ્ પરિણમન પામે નહિ અને આજ્ઞાભંગાદિ ચાર દોષોની પ્રાપ્તિ થાય.

અહીં અંગારમર્દકાચાર્યના શિષ્યોના પરિણામવિશેષને “છન્નસ્થનિરૂપણાથી શુદ્ધ” એ પ્રકારનું વિશેષણ આપવાનું તાત્પર્ય એ છે કે છન્નસ્થ સાધુ બાહ્ય યથાર્થ આચરણ દ્વારા ભાવગુરુનું અનુમાન કરી શકે છે, અને ભગવાને પણ તે પ્રકારે સદ્ગુરુનું અનુમાન કરવાની છન્નસ્થ જીવને આજ્ઞા કરી છે. માટે છન્નસ્થની અપેક્ષાએ શુદ્ધ એવો પરિણામવિશેષ અંગારમર્દકાચાર્યના ૫૦૦ શિષ્યોમાં હતો. આથી તેઓ શ્રુતરૂપી સંપત્તિને પામી શક્યા. ॥૬૦૩॥

અવતરણિકા :

યથા વિધિસ્તમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં સ્થાપન કર્યું કે પરલોકના માર્ગમાં પરિણામ પ્રવર છે. ત્યાં પ્રશ્ન થાય કે પરલોકના માર્ગમાં પ્રવર એવો પરિણામ કરવાની વિધિ શું છે ? કે જેથી પરિણામ શુદ્ધ બને ? આથી પરલોકના માર્ગમાં પ્રવર એવો પરિણામ કરવાની જે પ્રકારે શાસ્ત્રમાં વિધિ છે, તે વિધિને કહે છે —

ગાથા :

એસો પુણ રાગાઈહઽબાહિઓ વિસયસંપયટ્ટો ડઁ ।
સુહુમાણાભોગાઓ ઈસિં વિગલો વિ સુદ્ધો ત્તિ ॥૬૦૪॥

અન્વયાર્થ :

એસો પુણ=વળી આ (પરિણામ) રાગાઈહઽબાહિઓ=રાગાદિ વડે અબાધિત વિસયસંપયટ્ટો ડઁ=અને વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત સુહુમાણાભોગાઓ=સૂક્ષ્મ અનાભોગથી ઈસિં વિગલો વિ=ઈષદ્ વિકલ પણ સુદ્ધો=શુદ્ધ છે.

★ 'ત્તિ' પાદપૂર્તિ અર્થક છે.

ગાથાર્થ :

વળી આ પરિણામ રાગાદિ વડે અબાધિત અને વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત સૂક્ષ્મ અનાભોગથી ઈષદ્ વિકલ પણ શુદ્ધ છે.

ટીકા :

एष पुनः परिणामो रागादिभिरबाधितः सन् विषयसंप्रवृत्तश्च=નાડવિષયગામી, સૂક્ષ્માનાભોગાત્ સ્વાકાશ-
દોષદ્વિકલોડપિ વિષયાન્યથાત્વાદિના શુદ્ધ इति गाथार्थः ॥૬૦૪॥

★ “વિષયાન્યથાત્વાદિના”માં ‘આદિ’ પદથી સૂક્ષ્મઅવિષયગામિત્વનું ગ્રહણ છે.

ટીકાર્થ :

વળી આ પરિણામ રાગાદિ વડે અબાધિત હતો અને વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત=અવિષયમાં નહીં જનાર, સૂક્ષ્મવિષયક અનાભોગથી વિષયનું અન્યથાપણું આદિ દ્વારા ઈષદ્ વિકલ પણ=થોડો ખામીવાળો પણ, શુદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાનો અર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પરલોકના માર્ગમાં સુંદર પરિણામ કરવા માટે બે વસ્તુ અપેક્ષિત છે, અને ત્રીજો વિકલ્પ ક્ષતવ્ય છે.

(૧) પરિણામ રાગાદિથી અબાધિત હોવો જોઈએ અને (૨) વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત હોવો જોઈએ. (૩) આવો પરિણામ સૂક્ષ્મ અનાભોગને કારણે વિષયનું અન્યથાત્વ આદિ દ્વારા થોડો વિકલ હોય તોપણ શુદ્ધ છે.

(૧) કોઈક સાધક તત્ત્વને જાણવા માટે માર્ગાનુસારી ઊહાપોહ કરતા હોય કે શાસ્ત્રનું અધ્યયન કરતા હોય, તે વખતે તેનો પરિણામ ભગવાનના વચનથી વિપરીત એવી સ્વરુચિરૂપ રાગવાળો ન હોય કે પોતાની માન્યતાથી વિપરીત માન્યતા પ્રત્યે દ્વેષવાળો ન હોય, પરંતુ તત્ત્વ પ્રત્યેના તીવ્ર પક્ષપાતવાળો હોય, તો તેનો તે તત્ત્વ જાણવાનો પરિણામ રાગાદિથી અબાધિત છે.

(૨) વળી, તે તત્ત્વ જાણવાનો પ્રયત્ન સર્વજ્ઞના વચન અનુસાર યોગમાર્ગ વિષયક હોય તો તે વિષયસંપ્રવૃત્ત છે. જેમ કોઈ મહાત્મા યોગમાર્ગને જાણવા માટે સ્વપ્રજ્ઞા અનુસાર યોગમાર્ગનો બોધ થાય તે રીતે શાસ્ત્રાધ્યયન કરે તો તે મહાત્માનો ઉપયોગ વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત છે, પરંતુ તે ઉપયોગ અવિષયગામી હોવો જોઈએ નહીં અર્થાત્ યોગગ્રંથનું અધ્યયન કરતી વખતે પણ યોગમાર્ગના રહસ્યને જાણવાના ઉપયોગને છોડીને અન્ય અન્ય જિજ્ઞાસાથી ઉપયોગ પ્રવર્તતો હોય તો તે મહાત્માનો ઉપયોગ અવિષયગામી છે, જે પરિણામ શુદ્ધ નથી.

(૩) વળી તત્ત્વ જાણવાના અર્થી સાધકનો ઉપયોગ સૂક્ષ્મ અનાભોગથી યોગના મર્મને છોડીને કંઈક વિકલ બને તોપણ તે શુદ્ધ છે; કેમ કે યોગના મર્મને જાણવાની જિજ્ઞાસાથી પ્રવર્તતો તે મહાત્માનો ઉપયોગ નિમિત્તને પામીને ફરી વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત થશે. આથી જ યોગના અર્થી જીવો યોગગ્રંથનો અભ્યાસ કરતા હોય ત્યારે સૂક્ષ્મ અનાભોગથી તેઓને કોઈક પદાર્થમાં યોગમાર્ગનો બોધ ન થાય તોપણ યોગના ગ્રંથથી તેઓને જે કંઈ બોધ થાય છે, તે સર્વ બોધ સ્વભૂમિકાનુસાર યોગમાર્ગની પ્રાપ્તિનું કારણ બને છે.

જેમ આ પ્રકારે શુભ ભાવ પ્રવર્તતો હોય તો પરિણામ શુદ્ધ કહેવાય, તેમ પ્રસ્તુતમાં અંગારમર્દકાર્યાર્થના ૫૦૦ શિષ્યોનો ભગવાનના વચન અનુસાર શાસ્ત્રાધ્યયનનો પરિણામ હતો, તેથી તેઓ ચારિત્રની બાહ્ય શુદ્ધ આચરણ દ્વારા અંગારમર્દકાર્યાર્થને સુગુરુ તરીકે સ્વીકારીને તેઓ પાસે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર

શાસ્ત્રાધ્યયન કરતા હતા. અને છદ્મસ્થ સાધુ માટે અન્યમાં ભગવાનના વચનાનુસાર ભાવ છે કે નહીં ? તેના નિર્ણયનો ઉપાય બાહ્ય સમ્યગ્ આચારોનું પાલન છે. આથી તે પ્રમાણે બાહ્ય આચારોથી શુદ્ધ ગુરુને સમર્પિત થઈને શાસ્ત્રો ભણવાનો અંગારમર્દકાર્યના શિષ્યોનો પરિણામ રાગાદિથી અબાધિત હતો, યોગમાર્ગના મર્મને જાણવારૂપ વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત હતો, ફક્ત સૂક્ષ્મ અનાભોગને કારણે આ ગુરુ ચરણપરિણામથી રહિત છે તેવો બોધ નહીં હોવાથી કુગુરુમાં સુગુરુપણાના વિષયવાળી તે શિષ્યોમાં જે બુદ્ધિ હતી તે અંશથી તેઓનો પરિણામ ઈષદ્ વિકલ હતો, તોપણ તે શિષ્યોનો પરિણામ શુદ્ધ હતો. તેથી તેઓ શ્વેતરૂપી સંપત્તિને પામ્યા. ॥૬૦૪॥

અવતરણિકા :

एतदेव समर्थयन्नाह —

અવતરણિકાર્થ :

પૂર્વગાથામાં દર્શાવ્યું કે સૂક્ષ્મ અનાભોગને કારણે પરિણામ ઈષદ્ વિકલ હોય તોપણ શુદ્ધ છે. એ વાતનું જ સમર્થન કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે —

ગાથા :

छमत्थो परमत्थं विसयगयं सव्वहा न याणाई ।
सेअममिच्छताओ इमस्स मग्गाणुसारित्तं ॥૬૦૫॥

અત્વચાર્થ :

छमत्थो=છદ્મસ્થ વિસયગયં પરમર્થને વિષયગત પરમાર્થને સવ્વહા=સર્વથા ન યાણાઈ=જાણતો નથી. (તો પછી છદ્મસ્થ આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કેવી રીતે કરી શકે ? તેથી કહે છે—) અમિચ્છતાઓ=અમિથ્યાત્વ હોવાથી ઇમસ્સ=આનું=છદ્મસ્થનું, મગ્ગાણુસારિત્તં=માર્ગાનુસારિત્વ સેઅં=શ્રેય છે.

ગાથાર્થ :

છદ્મસ્થ વિષયગત પરમાર્થને સર્વથા જાણતો નથી, તો પછી છદ્મસ્થ આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કેવી રીતે કરી શકે ? તેથી કહે છે — અમિથ્યાત્વ હોવાથી છદ્મસ્થનું માર્ગાનુસારીપણું શ્રેય છે.

ટીકા :

छद्वस्थः परमार्थं=याथात्म्यं विषयगतं सर्वथा न जानाति, तच्चेष्टव्यभिचासत्, श्रेयः अमिथ्यात्वाद्=आस्तिक्येन अस्य=छद्वस्थस्य मार्गानुसारित्वम्=आगमपास्तन्यमिति गार्थः ॥૬૦૫॥

ટીકાર્થ :

છદ્મસ્થ વિષયમાં રહેલ પરમાર્થને=યાથાત્મ્યને, સર્વથા જાણતો નથી; કેમ કે તેની ચેષ્ટામાં વ્યભિચાર છે=છદ્મસ્થની વિષયગત પરમાર્થને જાણવાની ચેષ્ટામાં વ્યભિચાર છે. મિથ્યાત્વ નહીં હોવાથી=આસ્તિક્ય હોવાથી, આનું=છદ્મસ્થનું, માર્ગનું અનુસારીપણું=આગમનું પરતંત્રપણું, શ્રેય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

છબ્રસ્થ જીવ વિષયગત પરમાર્થને સંપૂર્ણ રીતે જાણી શકતો નથી; કેમ કે બાહ્ય લિંગો દ્વારા વિષયગત પરમાર્થનો નિર્ણય કરીને ચેષ્ટા કરે, તોપણ છબ્રસ્થ જીવની ચેષ્ટામાં વ્યભિચાર પ્રાપ્ત થાય છે. જેમ કે અંગારમર્દકાચાર્યના શિષ્યોએ આત્મકલ્યાણ માટે શ્રુતાધ્યયનના ઉપાયભૂત વિષયમાં સૂત્રગ્રહણરૂપ પ્રવૃત્તિ કરી, તોપણ તે શિષ્યો છબ્રસ્થ હોવાથી શ્રુતાધ્યયનના ઉપાયભૂત વિષયમાં રહેલ યથાર્થપણું સર્વથા જાણી શક્યા નહિ. આથી તેઓની શાસ્ત્રાનુસારી પણ શ્રુતાધ્યયનની ક્રિયા કુગુરુરૂપ અવિષયમાં પ્રાપ્ત થઈ. માટે શિષ્યો દ્વારા કરાયેલ ચેષ્ટામાં સૂત્રગ્રહણના ઉપાયભૂત શુદ્ધ ગુરુરૂપ અંગ વ્યભિચારી પ્રાપ્ત થયો.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે છબ્રસ્થ વિષયગત યાચાત્મ્યને સર્વથા જાણી શકતો નથી, તો તે આત્મકલ્યાણ કઈ રીતે સાધે ? તેથી કહે છે કે જે જીવ આસ્તિક હોય, અર્થાત્ સર્વજ્ઞના વચનને એકાંતે હિતરૂપે સ્વીકારતો હોય, અને તેથી જ આગમને પરતંત્ર થઈને પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, તે જીવની પ્રવૃત્તિ શ્રેય છે; કેમ કે તેનામાં રહેલ આગમપારતંત્ર્યરૂપ માર્ગાનુસારીભાવ આત્મહિતનું કારણ છે.

આનાથી એ ફલિત થયું કે ભગવાનના વચનની પૂર્ણ શ્રદ્ધાવાળો જીવ અપ્રમત્તતાથી આગમને પરતંત્ર રહીને ઉચિત પ્રવૃત્તિ કરતો હોય, અને ક્વચિત્ તેની પ્રવૃત્તિ કોઈક સ્થાનમાં યથાર્થ બોધના અભાવને કારણે વિપરીત થાય, તોપણ પરિણામની શુદ્ધિ હોવાને કારણે તેને નિર્જરારૂપ ફળ મળે છે. જેમ કે અંગારમર્દકાચાર્યના શિષ્યો આગમના પારતંત્ર્યથી શ્રુતાધ્યયન કરતા હતા, પરંતુ શ્રુતગ્રહણની ક્રિયાના અંગભૂત સુગુરુને સ્થાને તેઓને કુગુરુ પ્રાપ્ત થયા, તોપણ તે શિષ્યોનો આગમના પારતંત્ર્યરૂપ માર્ગાનુસારી પરિણામ શ્રેયભૂત હતો.

“છબ્રસ્થ વિષયગત પરમાર્થને સર્વથા જાણતો નથી”, એ કથન દ્વારા ગ્રંથકારને એ જણાવવું છે કે બાહ્ય લિંગો દ્વારા કંઈક અંશે વિષયગત યથાર્થપણું છબ્રસ્થ જાણી શકે છે, તોપણ સર્વ અંશથી જાણી શકતો નથી. આથી બાહ્ય લિંગો દ્વારા સુગુરુનું અનુમાન કરનાર જીવને પ્રાય: કરીને સુગુરુની પ્રાપ્તિ થાય પણ છે, છતાં ક્વચિત્ પરિપૂર્ણ બાહ્ય લિંગો હોવા છતાં અંગારમર્દકાચાર્ય જેવા કુગુરુની પ્રાપ્તિ પણ થાય છે. ॥૬૦૫॥

અવતરણિકા :

વ્યતિરેકમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

વ્યતિરેકને કહે છે —

ભાવાર્થ :

ગાથા ૬૦૪માં પરલોકના માર્ગમાં શુદ્ધ એવો પરિણામ કરવાની વિધિ બતાવી, અને ગાથા ૬૦૫માં તે વાતની પુષ્ટિ કરી. તેથી એ ફલિત થયું કે આગમને પરતંત્ર થઈને પ્રવૃત્તિ કરતા સાધુનો પરિણામ રાગાદિથી અબાધિત છતો વિષયમાં સંપ્રવૃત્ત હોય તો શુદ્ધ છે, એ રૂપ અન્વયને બતાવીને સાધુનો પરિણામ અવિષયગામી હોય તો શુદ્ધ નથી, એ રૂપ વ્યતિરેકને બતાવે છે —

ગાથા :

જો પુણ અવિસયગામી મોહા સવિઅપ્પનિમ્મિઓ સુદ્ધો ।

ઉવલે વ કંચળગઓ સો તમ્મિ અસુદ્ધઓ ભણિઓ ॥૬૦૬॥

અન્યથાથ :

ઝલે વ કંચળગઓ પુણ=વળી ઉપલમાં કંચનગતની જેમ=પથ્થરમાં સુવર્ણવિષયક વિકલ્પની જેમ, મોહા=મોહને કારણે સવિઅપ્પનિમ્મિઓ=સ્વવિકલ્પથી નિર્મિત સુદ્ધો=શુદ્ધ એવો જો અવિસયગામી=જે અવિષયગામી (પરિણામ) છે, સો=તે તમ્મિ=ત્યાં=પરલોકના માર્ગમાં, અસુદ્ધઓ=અશુદ્ધ ભણિઓ=કહેવાયો છે.

ગાથાર્થ :

વળી ઉપલમાં સુવર્ણવિષયક વિકલ્પની જેમ મોહને કારણે સ્વવિકલ્પથી નિર્મિત શુદ્ધ એવો જે અવિષયગામી પરિણામ છે, તે પરલોકના માર્ગમાં અશુદ્ધ કહેવાયો છે.

ટીકા :

ય: પુનરવિષયગામી પરિણામો મોહાત્ સ્વવિકલ્પનિર્મિત: શુદ્ધો ન વસ્તુસ્થિત્યા, ઉપલ ઇવ કાચ્છનગત: ધત્તૂરકાદિદોષાત્, સ તત્રાઽશુદ્ધો ભણિત: તત્ત્વજ્ઞૈરિતિ ગાથાર્થ: ॥૬૦૬॥

ટીકાર્થ :

વળી મોહને કારણે જે અવિષયગામી પરિણામ સ્વવિકલ્પથી નિર્મિત શુદ્ધ છે, વસ્તુસ્થિતિથી=પરમાર્થથી, નથી=શુદ્ધ નથી.

ધત્તૂરકાદિના દોષને કારણે=ધતૂરો વગેરે ખાવાથી થયેલી વિકૃતિને કારણે, જેમ ઉપલમાં કાંચનગત=પથ્થરમાં સુવર્ણ વિષયક વિકલ્પ, પરમાર્થથી શુદ્ધ નથી.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે અવિષયગામી પરિણામ વસ્તુસ્થિતિથી કેવો છે ? તે બતાવે છે -

તે=અવિષયગામી પરિણામ, ત્યાં=પરલોકના માર્ગમાં, તત્ત્વજ્ઞો વડે અશુદ્ધ કહેવાયો છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

જે સાધુઓ સર્વજ્ઞવચનને પ્રમાણભૂત કરીને અતીંદ્રિય પદાર્થો જાણવા માટે યત્ન કરતા નથી, અને સ્વમતિમાં ઉચિત જણાતા પરિણામને શુદ્ધ માને છે, તેઓમાં મોહનો પરિણામ વર્તે છે; કેમ કે છન્નસ્થ જીવ અતીંદ્રિય પદાર્થોમાં સર્વજ્ઞના વચન અનુસાર પ્રવૃત્તિ કરે તો સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ થઈ શકે. આથી મોહને કારણે જેને સ્વમતિમાં ઊઠતો પરિણામ શુદ્ધ લાગે, તેનો પરિણામ વાસ્તવિક રીતે અવિષયગામી છે.

જે રીતે ધતૂરાદિ પદાર્થો ખાવાને કારણે કોઈ વ્યક્તિના માનસમાં વિકૃતિ વર્તતી હોય, તો તેને પથ્થરનો ટુકડો પણ સુવર્ણ લાગે, છતાં તે પથ્થર સુવર્ણ બની જતો નથી; તે રીતે જેઓની મતિ નિર્ભળ નથી, તેઓને મોહોદયને કારણે અતીંદ્રિય માર્ગમાં સ્વપ્રજ્ઞા મુજબ ચાલવાનો પરિણામ હોય છે, જે અવિષયગામી એવો પરિણામ તત્ત્વ જાણનારાઓએ અતીંદ્રિય માર્ગમાં અશુદ્ધ કહ્યો છે. ॥૬૦૬॥

અવતરણિકા :

અત્રૈવોપચયમાહ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૬૦૪માં શુદ્ધ પરિણામ કરવાની વિધિ બતાવી, અને ગાથા ૬૦૫-૬૦૬માં તે શુદ્ધ પરિણામ કરવાની વિધિનું જ અન્વય અને વ્યતિરેક દ્વારા સમર્થન કર્યું. હવે અહીં જ=ગાથા ૬૦૬માં શુદ્ધ પરિણામ કરવાની વિધિનું વ્યતિરેકથી સમર્થન કર્યું એમાં જ, ઉપચયને કહે છે અર્થાત્ અશુદ્ધ પરિણામને સ્પષ્ટ કરનાર વિશેષ યુક્તિ બતાવે છે —

ગાથા :

મોત્તૂણુક્કડદોસં સાહમ્માભાવઓ ન હિ કયાઇ ।

હવઇ અતત્તે તત્તં ઇઇ પરિણામો પસિદ્ધમિણં ॥૬૦૭॥

અન્યથાર્થ :

(અતત્ત્વ અને તત્ત્વના વિષયમાં) સાહમ્માભાવઓ=સાધર્મ્યનો અભાવ હોવાને કારણે ઉક્કડદોસં મોત્તૂણ=ઉત્કટદોષવાળાને મૂકીને અતત્તે તત્તં=અતત્ત્વમાં 'તત્ત્વ છે', ઇઇ પરિણામો=એ પ્રકારનો પરિણામ કયાઇ=ક્યારેય ન હિ હવઇ=નથી જ થતો. ઇણં પસિદ્ધં=આ પ્રસિદ્ધ છે.

ગાથાર્થ :

અતત્ત્વ અને તત્ત્વના વિષયમાં સાધર્મ્યનો અભાવ હોવાને કારણે ઉત્કટદોષવાળા જીવને મૂકીને અતત્ત્વમાં 'તત્ત્વ છે,' એ પ્રકારનો પરિણામ ક્યારેય નથી જ થતો. આ પ્રસિદ્ધ છે.

ટીકા :

મુક્ત્વોત્કટદોષં પ્રાણિનં સાધર્મ્યાભાવાત્ કારણાત્ ન હિ કદાચિત્, કિમિત્યાહ — ભવત્યતત્ત્વે તત્ત્વમ્ ઇતિ=એવમ્ભૂતઃ પરિણામઃ, પ્રસિદ્ધમિદં લોક ઇતિ ગાથાર્થઃ ॥૬૦૭॥

ટીકાર્થ :

સાધર્મ્યનો અભાવ હોવાને કારણે=અતત્ત્વ અને તત્ત્વમાં સરખાપણાનો અભાવ હોવાને કારણે, ઉત્કટદોષવાળા પ્રાણીને મૂકીને ક્યારેય નથી જ થતો. શું ક્યારેય નથી જ થતો ? એથી કહે છે — અતત્ત્વમાં 'તત્ત્વ છે,' એવા પ્રકારનો પરિણામ, ક્યારેય નથી જ થતો, એમ અન્વય છે. લોકમાં આ પ્રસિદ્ધ છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ધતૂરો વગેરે ખાવાને કારણે બુદ્ધિવિપર્યાસરૂપ ઉત્કટદોષ વર્તતો હોય ત્યારે જ માનસ વિકારથી અતત્ત્વભૂત પથ્થરમાં સુવર્ણનો પરિણામ થાય છે, પરંતુ બુદ્ધિવિપર્યાસરૂપ ઉત્કટદોષ વગરના જીવને અતત્ત્વભૂત પથ્થરમાં તત્ત્વભૂત સુવર્ણનો પરિણામ ક્યારેય થતો નથી; કેમ કે પથ્થર અને સુવર્ણમાં સાધર્મ્યનો અભાવ છે. તેની જેમ અતત્ત્વ અને તત્ત્વમાં સાધર્મ્યનો અભાવ છે, માટે ઉત્કટ દોષ વગર અતત્ત્વમાં તત્ત્વનો પરિણામ થતો નથી. આ વાત લોકમાં પ્રસિદ્ધ છે.

આ રીતે અવિચારક જીવો અસદ્ગ્રહરૂપ ઉત્કટ મિથ્યાત્વને કારણે શાસ્ત્રવચનથી નિરપેક્ષ થઈને સ્વમતિ પ્રમાણે અતીંદ્રિય એવા મોક્ષમાર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, જ્યારે અસદ્ગ્રહરૂપ ઉત્કટદોષ વગરના જીવો આગમને પરતંત્ર થઈને મોક્ષમાર્ગના ઉપાયમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે; કેમ કે ઉત્કટદોષ વગરના જીવો જાણતા હોય કે સ્વમતિકલ્પનારૂપ ઉન્માર્ગની પ્રવૃત્તિ અને આગમપારતંત્ર્યરૂપ માર્ગાનુસારી પ્રવૃત્તિ એ બંનેમાં સરખાપણું નથી; આથી શાસ્ત્રવચનાનુસાર કરાયેલી ઉચિત પ્રવૃત્તિ તત્ત્વ છે અને તે પ્રવૃત્તિ મોક્ષનો હેતુ છે, તેમ જ સ્વમતિ અનુસાર કરાયેલી પ્રવૃત્તિ અતત્ત્વ છે અને તે પ્રવૃત્તિ સંસારનો હેતુ છે. ॥૬૦૭॥

ગાથા :

દેવયજઙ્માઈસુ વિ एसो एमेव होइ दद्वव्वो ।
विसयाविसयविभागा बुहेहिं मइनिउणदिट्ठीए ॥६०८॥

અન્યથાર્થ :

બુહેહિં=બુધો વડે દેવયજઙ્માઈસુ વિ=દેવતા, યતિ આદિમાં પણ एसो=આ=પરિણામ, एमेव=આ રીતે જ=ગાથા ૬૦૪થી ૬૦૭ સુધી બતાવ્યો એ રીતે જ, विसयाविसयविभागा=વિષય અને અવિષયના વિભાગથી મइनिउणदिट्ठीए=મતિનિપુણદષ્ટિ દ્વારા दद्वव्वो=દ્રષ્ટવ્ય હોइ=થાય છે.

ગાથાર્થ :

બુધ પુરુષો વડે દેવતા, યતિ આદિમાં પણ પરિણામ ગાથા ૬૦૪થી ૬૦૭માં બતાવ્યો એ રીતે જ, વિષય અને અવિષયના વિભાગથી મતિનિપુણદષ્ટિ દ્વારા દ્રષ્ટવ્ય થાય છે.

ટીકા :

देवतायत्यादिष्वप्येषः=परिणाम एवमेव भवति द्रष्टव्यः विषयाविषयविभागात् लिङ्गशुद्ध्या बुधैर्मतिनिपुणदृष्ट्येति गाथार्थः ॥६०८॥

ટીકાર્થ :

દેવતા, યતિ આદિમાં પણ આ=પરિણામ, આ રીતે જ=ગાથા ૬૦૪થી ૬૦૭માં દર્શાવ્યો એ રીતે જ, વિષય અને અવિષયના વિભાગથી લિંગની શુદ્ધિ વડે મતિનિપુણદષ્ટિ દ્વારા બુધો વડે=બુદ્ધિશાળી પુરુષો વડે, દ્રષ્ટવ્ય થાય છે, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

ગાથા ૬૦૪થી ૬૦૭માં બતાવ્યું એ રીતે જ દેવતાના વિષયમાં, યતિના વિષયમાં અને આદિ પદથી ધર્મના વિષયમાં લિંગની શુદ્ધિથી કોઈ બુધ પુરુષ મતિની નિપુણ દષ્ટિથી વિષય-અવિષયનો વિભાગ કરે તો તે બુધ પુરુષનો પરિણામ શુદ્ધ છે.

આશય એ છે કે જેમ અંગારમર્દકાર્યના શિષ્યોએ આગમને પરતંત્ર થઈને, બાહ્ય લિંગોથી સુગુરુનો નિર્ણય કરીને તેઓ પાસે શાસ્ત્રાધ્યયન કર્યું, તો પરિણામની શુદ્ધિ હોવાને કારણે તેઓ શ્રુતસંપદાને પામ્યા; તેમ છદ્મસ્થ જીવ આ સુદેવ છે અને આ કુદેવ છે, આ સુસાધુ છે અને આ કુસાધુ છે, આ સુધર્મ છે અને આ કુધર્મ છે, તેનો નિર્ણય બાહ્ય લિંગની શુદ્ધિથી કરી શકે છે. તેથી કોઈ બુદ્ધિમાન પુરુષ લિંગની શુદ્ધિથી

ઉપાસ્ય એવા દેવને વીતરાગ-સર્વજ્ઞ માનીને તેઓની ભક્તિ કરે તો તે સુદેવના ઉપાસક બને છે. ક્વચિત્ ઈંદ્રજાલિક ઈંદ્રજાળના બળથી સમવસરણાદિ બતાવે, તે રૂપ બાહ્ય લિંગો દ્વારા તે ઈંદ્રજાલિકમાં તે ઉપાસકને સુદેવનો ભ્રમ થાય, તોપણ તેનો પરિણામ શુદ્ધ હોવાથી તે આરાધક છે.

વળી કોઈ સાધુમાં સંયમની બાહ્ય આચરણા શાસ્ત્રાનુસારી દેખાતી હોય, તો તે રૂપ બાહ્ય લિંગ દ્વારા કોઈ સાધક તે સાધુમાં સુસાધુનો નિર્ણય કરીને તેમને ગુરુ તરીકે સ્વીકારે, તો તેનો પરિણામ શુદ્ધ હોવાથી તે આરાધક છે. ક્વચિત્ તે સાધકને ચારિત્રની બાહ્ય આચરણા શુદ્ધ હોવા છતાં અંગારમર્દકાર્ય જેવા કુગુરુની પ્રાપ્તિ થાય તોપણ તેનો પરિણામ શુદ્ધ હોવાથી તેને કોઈ દોષ થતો નથી.

વળી ધર્મના વિષયમાં કોઈ આરાધક નિપુણબુદ્ધિપૂર્વક કષ-છેદ-તાપશુદ્ધિથી શુદ્ધ એવા સુધર્મને જાણવા યત્ન કરતો હોય, છતાં કોઈક સ્થાને તેને સુધર્મનો નિર્ણય ન થાય, તોપણ તેનો પરિણામ શુદ્ધ હોવાથી શુદ્ધ ધર્મની પરીક્ષા કરનાર આરાધક વડે સેવાયેલો ધર્મ કલ્યાણનું કારણ બને છે.

જેમ દિગંબરમતમાં રહેલો કોઈ આરાધક કષ-છેદ-તાપશુદ્ધિથી પોતાના ધર્મની પરીક્ષા કરે, અને તેને પોતે સ્વીકારેલો ધર્મ સુધર્મ છે તેવો નિર્ણય થયો હોય અને તે આરાધક કદાગ્રહી ન હોય, તો તેને તે ધર્મના સેવનથી પણ સદ્ધર્મના સેવનનું ફળ મળે છે. પરંતુ જેઓ દેવ-ગુરુ-ધર્મના વિષયમાં લિંગો દ્વારા સુ-કુના વિષયવિભાગને જાણવા માટે નિપુણ મતિથી યત્ન કરતા નથી, તેઓ જિનની ઉપાસના કરતા હોય, સુગુરુની ભક્તિ કરતા હોય અને જિનધર્મનાં અનુષ્ઠાનો કરતા હોય, તોપણ તત્ત્વ-અતત્ત્વના વિષયના વિભાગમાં જિજ્ઞાસા નહીં હોવાથી તેઓનો પરિણામ શુદ્ધ નથી. ॥૬૦૮॥

અવતરણિકા :

ઉપસંહારાહ —

અવતરણિકાર્થ :

ગાથા ૫૭૦માં બતાવેલ સ્વાધ્યાયવિષયક સૂત્રદાનના વિચારના દરેક દ્વારનું ક્રમસર અત્યાર સુધી વિસ્તારથી વર્ણન કર્યું, એથી પૂર્વગાથામાં સૂત્રદાનની વિચારણા સમાપ્ત થઈ. અને ગાથા ૨૩૦માં બીજી વસ્તુરૂપ પ્રતિદિનક્રિયાનાં બતાવેલ દશ દ્વારોમાંથી દશમું દ્વાર આવશ્યકાદિરૂપ હતું, તેમાં આદિ પદથી કાલગ્રહણાદિનું ગ્રહણ છે, અને કાલગ્રહણાદિમાં આદિ પદથી સ્વાધ્યાયાદિનું ગ્રહણ છે, અને સ્વાધ્યાયાદિમાં આદિ પદથી સૂત્રદાનના વિચારનું ગ્રહણ છે, તે સૂત્રદાનના વિચારનું વર્ણન ગાથા ૬૦૮માં પુરું થયું. આથી હવે પ્રતિદિનક્રિયા નામની બીજી વસ્તુનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકારશ્રી કહે છે —

ગાથા :

એસા પઙ્કિદિગકિરિઆ સમણાણં વન્નિઆ સમાસેણં ।

અહુણા વણ્ણસુ ઠવણં અહાવિહિં કિત્તિહ્મસામિ ॥૬૦૯॥

અન્વયાર્થ :

એસા=આ=ગાથા ૨૨૮ થી અત્યાર સુધી કહી એ, સમણાણં=શ્રમણોની પઙ્કિદિગકિરિઆ=પ્રતિદિન-ક્રિયા સમાસેણં=સમાસથી=સંક્ષેપથી, વન્નિઆ=વર્ણવાઈ. અહુણા=હવે વણ્ણસુ ઠવણં=વ્રતોમાં સ્થાપનાને અહાવિહિં=યથાવિધિ કિત્તિહ્મસામિ=હું કીર્તન કરીશ.

ગાથાર્થ :

ગાથા ૨૨૯થી અત્યાર સુધી કહી એ શ્રમણોની પ્રતિદિનક્રિયા સંક્ષેપથી વર્ણવાઈ. હવે વ્રતોમાં સ્થાપનાને યથાવિધિ હું કીર્તન કરીશ.

ટીકા :

एषा प्रतिदिनक्रिया=चक्रवालसामाचारी श्रमणानां वर्णिता समासेन, सङ्क्षेपेणेत्यर्थः, पञ्चवस्तुके द्वितीयं वस्तु व्याख्यातम् ॥ अथ तृतीयं व्याचिख्यासयाऽऽह—अधुना व्रतेषु स्थापनां यथाविधि:=यथान्यायं कीर्त्तयिष्यामीति गाथार्थः ॥६०९॥

ટીકાર્થ :

શ્રમણોની આ પ્રતિદિનક્રિયા=ચક્રવાલસામાચારી, સમાસથી=સંક્ષેપથી, વર્ણવાઈ.

અહીં પ્રશ્ન થાય કે પ્રતિદિનક્રિયા સંક્ષેપથી કેમ વર્ણવાઈ ? તેથી કહે છે —

સંક્ષિપ્ત રુચિવાળા જીવોના અનુગ્રહ માટે સંક્ષેપથી વર્ણવાઈ, એ પ્રમાણે અર્થ છે, પંચવસ્તુક ગ્રંથમાં બીજી વસ્તુ વ્યાખ્યાન કરાઈ. હવે ત્રીજી વસ્તુને વ્યાખ્યાન કરવાની ઇચ્છાથી કહે છે=ગ્રંથકારશ્રી મૂળગાથામાં કહે છે — હવે વ્રતોમાં સ્થાપનાને યથાવિધિ=યથાન્યાય, હું કીર્તન કરીશ, એ પ્રમાણે ગાથાર્થ છે.

ભાવાર્થ :

પ્રતિદિનક્રિયા નામની બીજી વસ્તુનો ઉપસંહાર કરતાં ગ્રંથકાર કહે છે કે સાધુની ચક્રવાલસામાચારીરૂપ પ્રતિદિનક્રિયાનું સંક્ષેપથી વર્ણન કર્યું, અને સંક્ષેપથી વર્ણન સંક્ષિપ્ત રુચિવાળા જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે છે; કેમ કે આ પ્રતિદિનક્રિયાનું વર્ણન વિસ્તારથી કરવામાં આવે તો નય, નિક્ષેપા અને અનેક દ્વારોનું વિવેચન થાય, અને દુર્ગમ એવો નયવાદ સામાન્ય બુદ્ધિવાળા જીવો સમજી શકે નહિ; અને સામાન્યબુદ્ધિવાળા જીવોને ચક્રવાલસામાચારીનું માત્ર સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છા હોય છે; કેમ કે તેઓ જાણતા હોય છે કે સામાચારીનો વિસ્તારથી બોધ ઉપયોગી હોવા છતાં વિસ્તારવાળા વર્ણનને હું સમજી શકું તેમ નથી. માટે આવા જીવો સાધુસામાચારીને ટૂંકાણમાં સમજવાની રુચિવાળા હોય છે. આથી તેવા જીવો ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે ગ્રંથકારે પ્રતિદિનક્રિયાનું સંક્ષેપથી વર્ણન કર્યું છે. આ રીતે બીજી વસ્તુનું વ્યાખ્યાન પૂરું થયું. તેથી ગ્રંથકાર પ્રતિજ્ઞા કરે છે કે વ્રતસ્થાપનાની જે પ્રમાણે શાસ્ત્રોક્ત વિધિ છે, તે પ્રમાણે હું હવે પછી કહીશ. ॥૬૦૯॥

॥ इति प्रतिदिनक्रियानामं द्वितीयं वस्तु ॥

॥ प्रतिदिनक्रिया नामनी बीज वस्तुनું वर्णन पूर्ण થયું. ॥

પ્રસ્તુત ભાગમાં ગાથા ૩૯૯-૪૦૦માં સાધુને મળ-મૂત્રાદિ પરઠવવા યોગ્ય શુદ્ધ ભૂમિનાં ૧૦ વિશેષણો બતાવેલ છે, અને તે ૧૦ વિશેષણોને આશ્રયીને ૧૦૨૪ ભાંગા બનાવવાની ગાથા ૪૦૧થી ૪૦૫માં ત્રણ પદ્ધતિ બતાવી છે; પરંતુ તે પદ્ધતિ પ્રમાણે પણ ૧૦૨૪ ભાંગાને પૃથગરૂપે રચવા કંઈક દુષ્કર છે. તેથી તે સર્વ ભાંગાઓનો જિજ્ઞાસુને સ્પષ્ટ બોધ થાય તે માટે અહીં શુદ્ધ ૧૦ વિશેષણો સાથે તેના વિરોધી એવા અશુદ્ધ ૧૦ વિશેષણોનો સંયોગ કરવા દ્વારા ૧૦૨૪ ભાંગાઓનો વિસ્તાર કરીને બતાવેલ છે.

તેમાં એક સંયોગી ભાંગા, બે સંયોગી ભાંગા એમ ક્રમસર દશેય અશુદ્ધ વિશેષણોના પરસ્પર સંયોગો કરવામાં આવે તો દશેય સંયોગીના અનુક્રમે ૧૦, ૪૫, ૧૨૦, ૨૧૦, ૨૫૨, ૨૧૦, ૧૨૦, ૪૫, ૧૦, ૧ : આ પ્રમાણે ભાંગા થાય છે, અને તે ભાંગાની કુલ સંખ્યા ગણવામાં આવે તો કુલ ૧૦૨૩ ભાંગા થાય છે, જે ભાંગા અશુદ્ધ છે. તેથી તે ૧૦૨૩ ભાંગાવાળા સ્થંડિલમાં સાધુને ઉત્સર્ગથી મળાદિ વોસિરાવાનો નિષેધ છે અને તે ૧૦૨૩ ભાંગામાં શુદ્ધ ૧ ભાંગો મેળવતાં ૧૦૨૪ ભાંગા થાય છે, અને શુદ્ધ એવા તે ૧૦૨૪મા શુદ્ધ ભાંગાવાળા સ્થંડિલમાં જ સાધુને ઉત્સર્ગથી મળાદિ વોસિરાવાની વિધિ છે. તેથી તે ૧૦૨૩ અશુદ્ધ ભાંગા ક્યા છે ? અને ૧૦૨૪મો શુદ્ધ ભાંગો કયો છે ? તેનું વિશદ જ્ઞાન કરાવવા માટે પ્રસ્તુત અધિકારમાં ૧૦૨૪ ભાંગાનું સ્વરૂપ દર્શાવેલ છે.

ત્યાં ૧૦૨૨ ભાંગા એક, બે વગેરે અશુદ્ધ વિશેષણોવાળા હોવાથી ઓછા-વધતા અંશે અશુદ્ધ છે, પરંતુ ત્યારપછી બતાવેલ ૧૦૨૩મો ૧૦ સંયોગી ૧ ભાંગો સંપૂર્ણ અશુદ્ધ છે, અને અંતે બતાવેલ ૧૦૨૪મો ભાંગો એક પણ અશુદ્ધ વિશેષણ વગરનો હોવાથી સંપૂર્ણ શુદ્ધ છે.

તે ૧૦૨૪ ભાંગાનું સ્વરૂપ જણાવ્યું છે તેમાં મૂકેલા સંક્ષિપ્ત શબ્દોનું પૂર્ણ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે જાણવું :

શુદ્ધ સ્થંડિલનાં વિશેષણો	અશુદ્ધ સ્થંડિલનાં વિશેષણો
૧. અના. અસં. = અનાપાત-અસંલોકવાળું સ્થંડિલ	૧. આ.સં. = આપાત-સંલોકવાળું સ્થંડિલ
૨. અનુપ. = અનુપધાતવાળું સ્થંડિલ	૨. ઉપ. = ઉપધાતવાળું સ્થંડિલ
૩. સમ = સમ સ્થંડિલ	૩. વિષમ = વિષમ સ્થંડિલ
૪. અશુષિર = અશુષિર સ્થંડિલ	૪. શુષિર = શુષિર સ્થંડિલ
૫. અચિર. = અચિરકાલકૃત સ્થંડિલ	૫. ચિર. = ચિરકાલકૃત સ્થંડિલ
૬. વિસ્તીર્ણ = વિસ્તીર્ણ સ્થંડિલ	૬. અવિસ્તીર્ણ = અવિસ્તીર્ણ સ્થંડિલ
૭. દૂરાવ. = દૂરાવગાઢ સ્થંડિલ	૭. અદૂરાવ. = અદૂરાવગાઢ સ્થંડિલ
૮. અના. = અનાસત્ર સ્થંડિલ	૮. આસત્ર = આસત્ર સ્થંડિલ
૯. બિલ વ. = બિલવર્જિત સ્થંડિલ	૯. બિલ સ. = બિલસહિત સ્થંડિલ
૧૦. ત્રસ. વ. = ત્રસપ્રાણબીજવર્જિત સ્થંડિલ	૧૦. ત્રસ. સ. = ત્રસપ્રાણબીજસહિત સ્થંડિલ

પ્રસ્તુત ભાંગાઓમાં જે વિશેષણોની નીચે ‘—’ આ પ્રમાણે લીટી દોરવામાં આવી છે, તે વિશેષણો અશુદ્ધ સ્થંડિલનાં છે, અને સ્થંડિલનાં તે અશુદ્ધ વિશેષણોને કારણે તે ભાંગાઓ પણ અશુદ્ધ બને છે, તેમ જ તે તે સંયોગી ભાંગાઓમાં તે તે અશુદ્ધ વિશેષણોના સંયોગો થયા છે, એમ જણાવવા માટે અશુદ્ધ વિશેષણોની નીચે લીટી કરેલ છે. તેથી જિજ્ઞાસુએ તે પ્રમાણે અર્થ સમજવા પ્રયત્ન કરવો.

*** સાધુને મળ-મૂત્રાદિ પરઠવવા માટે યોગ્ય સ્થંડિલનાં અર્થાત્ નિર્દોષ અને પ્રાસુક
એવી શુદ્ધ ભૂમિનાં ૧૦ વિશેષણોને આશ્રયીને ૧૦૨૪ ભાંગાનું સ્વરૂપ ***

એક સંયોગી - ૧૦ ભાંગા

૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨.	અના. અસં.	ઉપ.	"	"	"	"	"	"	"	"
૩.	"	અનુપ.	વિષમ	"	"	"	"	"	"	"
૪.	"	"	સમ	શુષિર	"	"	"	"	"	"
૫.	"	"	"	અશુષિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૬.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૭.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સં.	"
૧૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સં.

બે સંયોગી - ૪૫ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨.	"	અનુપ.	વિષમ	"	"	"	"	"	"	"
૩.	"	"	સમ	શુષિર	"	"	"	"	"	"
૪.	"	"	"	અશુષિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૫.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૬.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સં.	"
૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સં.
૧૦.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૧.	"	"	સમ	શુષિર	"	"	"	"	"	"
૧૨.	"	"	"	અશુષિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૧૩.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૧૪.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૧૫.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સં.	"
૧૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સં.
૧૮.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૯.	"	"	"	અશુષિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૨૦.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૨૧.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૨૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"

૨૩.	"	"	"	"	"	"	અના.	<u>બિલ સ.</u>	"
૨૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૨૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	<u>શુધિર</u>	<u>ચિર.</u>	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૨૬.	"	"	"	"	અચિર.	<u>અવિસ્તીર્ણ</u>	"	"	"
૨૭.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	<u>અદૂરાવ.</u>	"	"
૨૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	<u>આસન્ન</u>	"
૨૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	<u>બિલ સ.</u>
૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૩૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	<u>ચિર.</u>	<u>અવિસ્તીર્ણ</u>	દૂરાવ.	અના.	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૩૨.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	<u>અદૂરાવ.</u>	"	"
૩૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	<u>આસન્ન</u>	"
૩૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	<u>બિલ સ.</u>
૩૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૩૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	<u>અવિસ્તીર્ણ</u>	<u>અદૂરાવ.</u>	અના.	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૩૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	<u>આસન્ન</u>	"
૩૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	<u>બિલ સ.</u>
૩૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૪૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	<u>અદૂરાવ.</u>	<u>આસન્ન</u>	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૪૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	<u>બિલ સ.</u>
૪૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૪૩.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	<u>આસન્ન</u>	<u>બિલ સ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૪૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૪૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	<u>બિલ સ.</u> <u>તસ. સ.</u>

ત્રણ સંયોગી — ૧૨૦ ભાંગા

૧.	<u>આ. સં.</u>	<u>ઉપ.</u>	<u>વિષમ</u>	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૨.	"	"	સમ	<u>શુધિર</u>	"	"	"	"	"
૩.	"	"	"	અશુધિર	<u>ચિર.</u>	"	"	"	"
૪.	"	"	"	"	અચિર.	<u>અવિસ્તીર્ણ</u>	"	"	"
૫.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	<u>અદૂરાવ.</u>	"	"
૬.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	<u>આસન્ન</u>	"
૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	<u>બિલ સ.</u>
૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. સ.</u>
૯.	<u>આ. સં.</u>	<u>અનુપ.</u>	<u>વિષમ</u>	<u>શુધિર</u>	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	<u>બિલ વ.</u> <u>તસ. વ.</u>
૧૦.	"	"	"	અશુધિર	<u>ચિર.</u>	"	"	"	"
૧૧.	"	"	"	"	અચિર.	<u>અવિસ્તીર્ણ</u>	"	"	"
૧૨.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	<u>અદૂરાવ.</u>	"	"

૧૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૭.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૧૮.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૧૯.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૨૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૨૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર :	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૨૩.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૨૪.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૨૫.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૨૭.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૨૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૨૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૩૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૩૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૩૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૩૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૩૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૩૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૩૭.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૩૮.	"	"	"	અશુધિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૩૯.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૪૦.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૪૧.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૪૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૪૪.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૪૫.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૪૬.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૪૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૪૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.

૫૦.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૫૧.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૫૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૫૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૫૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૫.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૫૬.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૫૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૫૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૯.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૬૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૬૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૨.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૪.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૬૬.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૬૭.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૬૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૬૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૧.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૭૨.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૭૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૭૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૬.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૭૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૭૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૦.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૮૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૮૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૩.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૮૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

૮૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૮૭.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૮૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૮૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૯૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૯૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૯૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૮.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૯૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૦૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૦૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૦૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૦૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૦૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૮.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૧૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૧૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૪.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૭.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૯.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

ચાર સંયોગી — ૨૧૦ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૨.	"	"	"	અશુષિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૩.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૪.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૫.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૮.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૯.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૧૦.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૧૧.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૫.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૧૬.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૯.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૨૦.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૨૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૨૩.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૨૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૨૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૨૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૨૮.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૨૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૩૦.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૩૧.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૩૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૩૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૩૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.

૩૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૩૬.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૩૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૩૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૩૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૪૧.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૪૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૪.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૪૫.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૪૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૦.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૫૧.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૫૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૫૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૫૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૫૬.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૫૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૫૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૯.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૬૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૬૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૬૬.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૬૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૬૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.

૬૯.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૭૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૭૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૭૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૮.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૭૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૦.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૮૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૩.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૫.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૮૬.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૮૭.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	"	"	"
૮૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૮૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૧.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૯૨.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	"	"	"
૯૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૯૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૬.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૯૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૯૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૦.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૦૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૦૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.

૧૦૩.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૧૦૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૦૫.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૧૦૬.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૦૭.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૧૦૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૦૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૧૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૧૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૧૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૧૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૧૫.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૧૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૧૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૧૮.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૧૧૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૨૦.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૧૨૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૨૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૨૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૨૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૨૫.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૨૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૨૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૨૮.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૧૨૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૦.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૧૩૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૧૩૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૩૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૪.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૧૩૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૬.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.

૧૩૭. અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૩૮. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૩૯. અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૪૦. અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૪૧. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૪૨. "	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	"	"	"
૧૪૩. "	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૪૪. "	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૪૫. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૪૬. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૪૭. "	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૪૮. "	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૪૯. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૫૦. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૫૧. "	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૫૨. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૫૩. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૫૪. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૫૫. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૫૬. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૫૭. "	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૫૮. "	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૫૯. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૬૦. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૬૧. "	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૬૨. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૬૩. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૬૪. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૬૫. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૬૬. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૬૭. "	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૬૮. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૬૯. અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૭૦. "	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.

૧૭૧.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૭૨.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૭૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૭૪.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૭૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૭૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૭૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૭૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૭૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૮૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૮૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૩.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૮૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૮૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૮૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૮૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૯.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૯૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૯૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૨.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૯૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૯૪.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૯૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૯૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૯૯.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૦૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૦૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૨.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૦૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.

૨૦૪.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૦૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૦૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૦૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૦૮.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૦૯.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૧૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

પાંચ સંયોગી - ૨૫૨ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૩.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	"	"	"
૪.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૫.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૮.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	"	"	"
૯.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૨.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૯.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૨.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨૩.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદુરાવ.	"	"	"
૨૪.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૨૫.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.

૨૭.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૨૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૨૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૩૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૩૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૩૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૩૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૩૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૩૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૩૭.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૩૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૩૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૪૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૪૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૪૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૪૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૪૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૪૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૪૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૪૭.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૪૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૪૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૫૦.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૫૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૫૨.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૫૩.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૫૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૫૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૫૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૫૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૫૮.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૫૯.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૬૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૬૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.

૬૨.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૬૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૬૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૬૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૬૬.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૬૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૬૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૬૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. વ.
૭૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૭૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. સ.
૭૨.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૭૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૭૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૭૬.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૭૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૭૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૭૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૮૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૮૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૮૨.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	તસ. વ.
૮૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૮૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૮૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૮૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૮૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૮૮.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. વ.
૮૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.
૯૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	તસ. સ.
૯૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	તસ. સ.
૯૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	તસ. વ.
૯૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૯૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૯૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	તસ. સ.

૯૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૯૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૯૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૯.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૦૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૦૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૭.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૮.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૦.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૧૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૭.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૮.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૨૦.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૨૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૨૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.

૧૨૭.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૨૮.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૧૨૯.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૩૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૨.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૩૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૩૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૩૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૬.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૩૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૩૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૯.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૪૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૪૧.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૪૨.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૪૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૪૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૪૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૪૬.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૪૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૪૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૪૯.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૫૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૧.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૫૨.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૫૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૫૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૫.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૫૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૭.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	વિસ્તીર્ણ	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૫૮.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૫૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૬૦.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૬૧.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.

૧૬૨.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૬૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૬૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૬૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૬૬.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૬૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૬૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૬૯.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૭૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૭૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૭૨.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૭૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૭૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૭૫.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૭૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૭૭.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૭૮.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૭૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૦.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૮૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૮૨.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૮૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૮૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૫.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૮૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૮૭.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૮૮.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૮૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૯૦.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૨.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૯૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.

૧૮૪.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૮૫.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૮૬.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૮૭.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૮૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૮૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૦૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૦૧.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	દૂરાવ.	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨૦૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૦૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૦૪.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૦૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૦૬.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૦૭.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨૦૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૦૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૧૦.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૧૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૧૨.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૧૩.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૧૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૧૬.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૧૭.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨૧૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૨૧૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૨૦.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૨૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૨૨.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૨૩.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૨૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.

૨૨૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૨૬.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૨૭.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૨૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૨૯.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૩૦.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૩૧.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૩૨.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૨૩૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૨૩૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૩૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૩૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૩૭.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૩૮.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૩૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૪૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૪૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૪૨.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૪૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૪૪.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૪૫.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૪૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૪૭.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૪૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૪૯.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૫૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૫૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૫૨.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.

છ સંયોગી - ૨૧૦ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૨.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	"	"	"
૩.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૪.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૩.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૨૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૨૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૩.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૫.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૨૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૨૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૯.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૩૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૩૨.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૩૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.

૩૪.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૫.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૩૭.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૩૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૩૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૦.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૪૧.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૩.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૪૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૪૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૯.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૫૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૨.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૫૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૫૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૫૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૯.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૨.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

૬૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૮.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૯.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૦.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૭૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૭૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૭૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૭૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૭૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૮.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૭૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૮૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૮૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૪.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૮૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૬.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૮૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૯૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૯૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૪.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૯૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૬.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૯૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.

૯૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૩.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૪.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૦૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૦૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૯.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૮.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૯.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૦.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૨૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૨૩.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૫.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૭.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૧૨૮.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૧૨૯.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૧૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.

૧૩૧. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૩૨. " "	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૩૩. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૪. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૩૫. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૩૬. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૩૭. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૩૮. " "	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૩૯. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૪૦. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૪૧. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૪૨. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૪૩. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૪૪. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૪૫. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૪૬. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૪૭. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૪૮. " "	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૪૯. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૦. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૫૧. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૨. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૫૩. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૫૪. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૫. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૫૬. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૫૭. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૫૮. " "	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૫૯. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૬૦. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૬૧. અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્રાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.

१६२.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल व.	त्रस. व.
१६३.	"	"	"	"	"	"	"	अना.	भिल स.	"
१६४.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१६५.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	द्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. व.
१६६.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१६७.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	द्वराव.	अना.	भिल स.	त्रस. स.
१६८.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. व.
१६९.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१७०.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	अद्वराव.	अना.	भिल स.	त्रस. स.
१७१.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	द्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.
१७२.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	अयिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. व.
१७३.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१७४.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	अयिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	अना.	भिल स.	त्रस. स.
१७५.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	अयिर.	अविस्तीर्ण	द्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.
१७६.	अना. असं.	उप.	सम	शुषिर	अयिर.	विस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.
१७७.	अना. असं.	उप.	सम	अशुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. व.
१७८.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१७९.	अना. असं.	उप.	सम	अशुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	अना.	भिल स.	त्रस. स.
१८०.	अना. असं.	उप.	सम	अशुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	द्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.
१८१.	अना. असं.	उप.	सम	अशुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.
१८२.	अना. असं.	उप.	सम	अशुषिर	अयिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.
१८३.	अना. असं.	अनुप.	विषम	शुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल व.	त्रस. व.
१८४.	"	"	"	"	"	"	"	अना.	भिल स.	"
१८५.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१८६.	अना. असं.	अनुप.	विषम	शुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	द्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. व.
१८७.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१८८.	अना. असं.	अनुप.	विषम	शुषिर	यिर.	अविस्तीर्ण	द्वराव.	अना.	भिल स.	त्रस. स.
१८९.	अना. असं.	अनुप.	विषम	शुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	अद्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. व.
१९०.	"	"	"	"	"	"	"	"	भिल व.	त्रस. स.
१९१.	अना. असं.	अनुप.	विषम	शुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	अद्वराव.	अना.	भिल स.	त्रस. स.
१९२.	अना. असं.	अनुप.	विषम	शुषिर	यिर.	विस्तीर्ण	द्वराव.	आसन्न	भिल स.	त्रस. स.

૧૯૩.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૯૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૯૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૬.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૭.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૯૮.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૧૯૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૦૦.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૧.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૨.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૩.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૪.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૨૦૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૨૦૬.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૭.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૮.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૦૯.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.
૨૧૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. સ.

સાત સંયોગી — ૧૨૦ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ વ.	તસ. વ.
૨.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૫.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૮.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	તસ. વ.
૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.
૧૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	તસ. સ.
૧૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	તસ. વ.
૧૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૧૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	તસ. સ.

૧૪.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૭.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૯.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૨૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૪.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૭.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૯.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૩૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૩૩.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૪.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૫.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૩૭.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૩૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૩૯.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૪૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૨.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૪૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.

૪૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૪૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪૮.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૯.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૦.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૧.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૫૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૫૩.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૫૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૫૮.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૫૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૨.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૩.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૬.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૬૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૬૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૦.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુધિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૨.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૭૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૭૪.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુધિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૬.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુધિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.

૭૭.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭૮.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૭૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૦.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૧.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૨.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૩.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૪.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૮૫.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ વ.	ત્રસ. વ.
૮૬.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	ખિલ સ.	"
૮૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૮૮.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૮૯.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૦.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૧.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૯૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૩.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૪.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૫.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૯૬.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯૭.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૮.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૯૯.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૦.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૧.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૦૨.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૩.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૪.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૫.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૬.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	ખિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૦૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	ખિલ વ.	ત્રસ. સ.

૧૦૮.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦૯.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૦.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૧.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૨.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૩.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૧૪.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૧૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૬.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૭.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૮.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧૯.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૨૦.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

આઠ સંયોગી - ૪૫ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
૨.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૪.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૫.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૭.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૯.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૩.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૪.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૫.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્વરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

૧૬.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૧૭.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૧૮.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૧૯.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૦.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૨.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨૩.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૨૪.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૫.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૬.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૭.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૮.	આ. સં.	ઉપ.	સમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૨૯.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૩૦.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૩૧.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૨.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૩.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૪.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૫.	આ. સં.	અનુપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૬.	આ. સં.	અનુપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૩૭.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૩૮.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૩૯.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	અના.	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૦.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૧.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	વિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૨.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૩.	અના. અસં.	ઉપ.	વિષમ	અશુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૪.	અના. અસં.	ઉપ.	સમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
૪૫.	અના. અસં.	અનુપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદ્દરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.

નવ સંયોગી - ૧૦ ભાંગા

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. વ.
૨.	"	"	"	"	"	"	"	"	બિલ વ.	ત્રસ. સ.
૩.	"	"	"	"	"	"	"	અના.	બિલ સ.	"
૪.	"	"	"	"	"	"	દૂરાવ.	આસન્ન	"	"
૫.	"	"	"	"	"	વિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	"	"	"
૬.	"	"	"	"	અચિર.	અવિસ્તીર્ણ	"	"	"	"
૭.	"	"	"	અશુષિર	ચિર.	"	"	"	"	"
૮.	"	"	સમ	શુષિર	"	"	"	"	"	"
૯.	"	અનુપ.	વિષમ	"	"	"	"	"	"	"
૧૦.	અના. અસં.	ઉપ.	"	"	"	"	"	"	"	"

દસ સંયોગી - સંપૂર્ણ અશુદ્ધ ૧ ભાંગો

૧.	આ. સં.	ઉપ.	વિષમ	શુષિર	ચિર.	અવિસ્તીર્ણ	અદરાવ.	આસન્ન	બિલ સ.	ત્રસ. સ.
----	--------	-----	------	-------	------	------------	--------	-------	--------	----------

દસ સંયોગી - સંપૂર્ણ શુદ્ધ ૧ ભાંગો

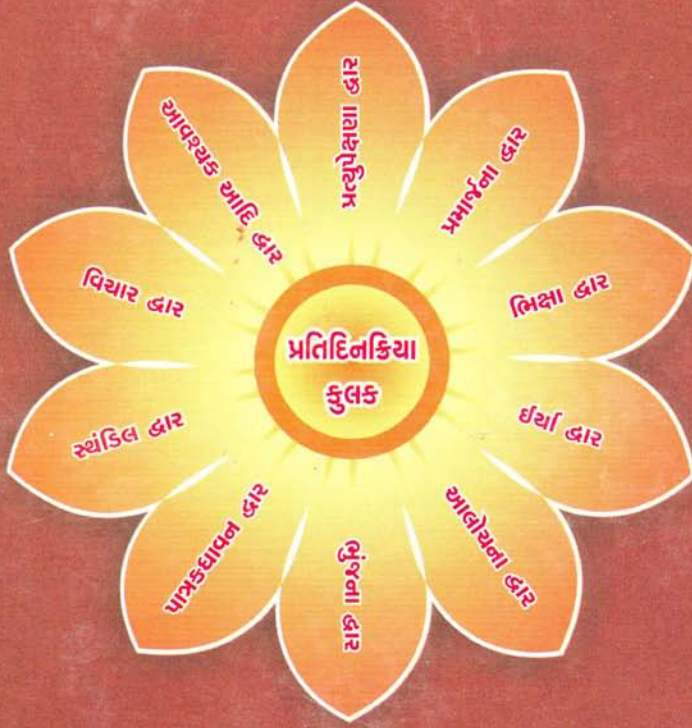
૧.	અના. અસં.	અનુપ.	સમ	અશુ.	અચિર.	વિસ્તીર્ણ	દૂરાવ.	અના.	બિલ વ.	ત્રસ. વ.
----	-----------	-------	----	------	-------	-----------	--------	------	--------	----------

★ આ રીતે ૧૦૨૩ અશુદ્ધ ભાંગામાં ૧ શુદ્ધ ભાંગો મેળવતાં ૧૦૨૪ ભાંગા થાય છે, અને સાધુને પારિષાપનિકા સમિતિના પાલનમાં આ છેલ્લું ૧૦૨૪મા ભાંગાવાળું સ્થંડિલ સર્વોત્કૃષ્ટ છે.

સંયોગ સંખ્યા	ભાંગા
૧ સંયોગી -	૧૦
૨ "	૪૫
૩ "	૧૨૦
૪ "	૨૧૦
૫ "	૨૫૨
૬ "	૨૧૦
૭ "	૧૨૦
૮ "	૪૫
૯ "	૧૦
૧૦ "	૧ સંપૂર્ણ અશુદ્ધ ભાંગો
૧૦ "	૧ સંપૂર્ણ શુદ્ધ ભાંગો
કુલ ભાંગા	૧૦૨૪

પંચવસ્તુક પ્રકરણ શબ્દશઃ વિવેચન ભાગ-૩

: પ્રકાશક :

પ, જૈન મર્યન્ત સોસાયટી, ફટેલપુરા રોડ, પાલડી, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭.

ટેલિ./ફેક્સ : (૦૭૯) ૨૬૬૦૪૯૧૧, ફોન : (૦૭૯) ૩૨૯૧૧૪૭૧

E-mail : gitarthganga@yahoo.co.in